

Osmanlı Kaynaklarına Göre

FATİH SULTAN MEHMED'İN

Siyasî ve Askerî Faaliyeti

Selâhattin TANSEL

TÜRK TARİH KURUMU

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
XI. SERİ — No. 4

OSMANLI KAYNAKLARINA GÖRE

FATİH SULTAN MEHMED'İN

SİYASÎ VE ASKERÎ FAALİYETİ

Dr. SELÂHATTİN TANSEL
Millî Eğitim Vekâleti Orta Öğretim Şube Müdürü

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 5 3

İÇİNDEKİLER

PROF. DR. ŞİNASİ ALTUNDAĞ'IN ÖNSÖZÜ VII
YAZARIN ÖNSÖZÜ IX
FAYDALANILAN ESERLER XIII

GİRİŞ

Fatih Sultan Mehmet. 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İstanbul'un fethine doğru. 33

İKİNCİ BÖLÜM

İstanbul'un fethi..... 63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. Fatih'in Batı Siyaseti.
Sırbistan seferleri..... 113
II. Fatih'in Batı Siyaseti.
Arnavutluğun işgali 133
III. Fatih'in Batı Siyaseti.
Mora'nın Osmanlı topraklarına ilhakı 147
IV. Fatih'in Batı Siyaseti.
Eflâk'ın kati olarak hâkimiyet altına alınması.. 161
V. Fatih'in Batı Siyaseti.
Bosna'nın zaptı ve Hersek'in tâbiiyet altına alınması..... 169
VI. Fatih'in Batı Siyaseti.
Osmanlı - Macar münasebetleri 177
VII. Fatih'in Batı Siyaseti.
Osmanlı - Venedik mücadelesi 195
VIII. Fatih'in Batı Siyaseti.
İtalya'mn zaptına doğru 217
IX. Fatih'in Batı Siyaseti.
Boğdan meselesi 223

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Fatih'in Ege Denizi Siyaseti 231

BEŞİNCİ BÖLÜM

I. Fatih'in Karadeniz Siyaseti.
Karadeniz'in Anadolu sahilleri ve Amasra Ciniviz kolonisinin ortadan kaldırılması 249
II. Fatih'in Karadeniz Siyaseti.
İsfendiyaroğulları Beyliğinin kaldırılması 253
III. Fatih'in Karadeniz Siyaseti.
Trabzon Rum imparatorluğu'nun ortadan kaldırılması 261
IV. Fatih'in Karadeniz Siyaseti.
Karadeniz'in kuzeyindeki Ciniviz kolonilerinin fethi ve bu arada Kırım Hanlığı meselesi. 271

ALTINCI BÖLÜM

I. Fatih'in İç Anadolu ve Doğu Anadolu Siyaseti
Karamanoğulları ve Akkoyunlular hakkında mütâlealar. 281
II. Fatih'in Doğu Siyaseti
Osmanlı - Akkoyunlu rekabeti 299

YEDİNCİ BÖLÜM

Fatih'in Güney Siyaseti.
Osmanlı - Mısır münasebetleri ve bu arada Dulgadıroğulları meselesi. Fatih'in ölümü ... 329
İneeks..... 343

Dr. Selâhattin Tansel, "Osmanlı kaynaklarına göre Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askerî Faaliyeti" adlı bu eserini, elde mevcut bulunan ve görülmesi kabil olan hemen bütün Osmanlı kaynaklarına ve bazı arşiv materyaline dayanarak ve büyük bir ceht ve gayret sarfederek hazırlamıştır. Eser, heyet umumiyesi itibariyle popüler bir mahiyette olmakla beraber, ilmî metot ve teknikten âri değildir.

Kurumumuzun, daha geniş bir halk kütlesine hitap eden bu faydalı eserin neşrinde, başka bir iddiası yoktur.

Türk Tarih Kurumu Yeniçağ Kolu
Başkanı

PROF. DR. ŞİNASİ ALTUNDAĞ

ÖNSÖZ

Büyük insan Fatih'in hayatını, yaptığı işleri öğrenmek ve bilmek, Türk milleti için nasıl bir zaruret ise medeni âlem için de bir ihtiyaçtır. Fakat ne yazık ki onu bize tamtacak derli toplu bir eser şimdiye kadar yazılmış değildir. O, bugüne kadar esaslı bir surette ne doğulu, ne de batılı bir bilgin tarafından ele alınmıştır. Gerçi ta zamanından itibaren onu bütün Osmanlı tarihçilerinin kitaplarında görür, okuruz; ancak bunlar, âdeta birbirlerini kopya etmiş ve süzgeçten geçmemiş olan bilgileri nakleden kitaplardır. Bu müelliflerin eserlerinde, Fatih zamamında meydana gelen olaylar doğrudan doğruya ve zâhirî sebepleri ile ele alınarak kaydedilmiş bulunmaktadır; hattâ bazan bu kadarı da yapılmıyarak yani olayın sebebi dahi gösterilmiyerek yalmz vakamn cereyam anlatılmakla yetinilmiştir. Sonradan gelen Türk tarihçileri ise bu hususta eskiler kadar da faydalı olamamış, bunların kitaplarında Fatih hakkındaki bilgi büsbütün azalmıştır. Bu itibarla Fatih'i Osmanlı eserlerinin herhangi birini okumak suretiyle tammak mümkün değildir. Ben, bütün hayatı müddetince akıl ve mantığın çizdiği yoldan ayrılmıyan ve her yapacağı işi neticeleriyle birlikte hesaplıyarak buna göre kararlar veren, doğru gördüğü şeyleri mutlaka yapmak suretiyle hedefinden asla şaşmayan, Fatih Sultan Mehmet hakkında bir kitap yazmayı düşündüğüm zaman bunun müşkül olacağım kabul ediyordum; onu tetkike koyulduktan sonra bu müşkülâtın büsbütün büyük olduğunu gördüm. Çünkü o, tetkik edildikçe derinleşen bir varlık olarak meydana çıkıyor. Anladım ki tek insanın Fatih'i yalmz başına etüd etmesine ve anlatmasına imkân yoktur. Çünkü bir devlet adamının bütün vasıflarım, kendinde toplamış olan bu mümtaz devlet adamı ayrıca, âlimdir; ediptir ve şairdir. Bundan ötürü onu bir cephesi, siyasi cephesi, ile ele alarak tanıtabilmek yolunu tercih ettim.

İkinci mühim mesele onu nereden okuyup öğrenmek meselesi idi. Barbaro'dan mı?, Dukas'dan mı? yoksa İsidoros'dan

mı Fatih'i öğrenmeli. Halbuki beşyüz yıl önceki zamanın dinî taassubbu ile kavrulan bu insanların onu bize doğru tanıtması mümkün değildir. Filhakika onların anlattıkları veya anlatmak istedikleri Fatih hakiki Fatih değil, onlara göre bir Fatih'tir. Onun için bunların eserlerini ele alarak Fatih'i anlatmak, hiç olmazsa onlar kadar hataya düşmek demektir. Bu itibarla bunların kitaplarından ve bunlaıa dayanarak Fatih hakkında bilgi veren batılıların eserlerinden bir kısmı etüd edilmiş, ancak bunlara, kronolojik ve tarihin seyri bakımından, bazan da herhangi bir meseleyi kaynaklarımıza göre halledemediğim veya verilen bilgiyi noksan gördüğüm zaman, mukayeseler yapmak ve hakikati meydana çıkarmak için başvurulmuştur. Böyle olunca Fatih Sultan Mehmet'i kendi eserlerimizden okuyup anlamak zarureti meydana çıktı. Fakat mevcut basma tarihler (nisbeten yeni olanları) daha çok batı eserlerinden faydalanmış olduklarına göre bunlardan yapılacak bir tetkik de beni hakikate götüremezdi. Bundan ötürü kitaphklarımızm bir köşesinde elden ve gözden uzak kalmış yazma eserlerin bulunabileceğini düşünerek o yola gittim. Filhakkia "İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Katolokları" adlı değerli eser ilk rehberim oldu. Hazırlayıcılarına minnettarlığımı arzetmeye mecbur olduğum bu eserde yazma kitaplarımızın hemen hepsini gözden geçirmek ve sathi de olsa muhtevalarına nüfuz etmek mümkün oldu. Böylece İstanbul kitaplıklarında bulunan ve şimdiye kadar isimleri bile işitilmemiş olan bir kısım kitapları Ankara'ya getirterek etüd etme imkânlarım buldum. Ancak bu kaynakları incelemekte büyük bir sıkıntıya düştüm. Çünkü bu kitapların çoğu kötü bir hat ile yazılmıştı. Onları okyup anlamak çok güç oldu; hattâ bazan mümkün de olmadı. Bundan Başka, Kemal Paşa-zâde'nin Âl-i Osman Tarihi „ ile İdris-i Bitlisî'nin " Heşt - Behişt „ i müstesna, diğerlerinde Fatih hakkında derli toplu bir bilgiye rastlamadım. Bununla beraber onların içlerinde parçalar halinde bazan o kadar değerli bilgilere tesadüf ettim ki bunları başka yerde bulmaya imkân yoktu. Altı yıla yakın bir çalışmanın sonunda bu eserlerden derliyebildiğim bilgileri, birbirleri ile karşılaştırarak ve lüzumsuzlarım atarak, bir araya getirmeye çalışırken tarafsız kalmaya da sonderece gayret ettim. Bu

itibarla Fatih hakkında yütürülmüş olan mütalâa ve fikirler yüzde yüze yakın bizimdir; yine bu mütalâa ve fikirler sanırım ki hakikate en yakın olanlardır.

Benim için ikinci rehber "Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu" oldu. Bu kılavuzdan vesikaların neye ait olduğunu kestirmek mümkün olmamakla beraber, vesikaların bazan tarihlerinden, bazan da isimlerinden, içlerinde neler bulunabileceği kestirilmiş ve bu suretle seçilenlerin fotoğrafları çektirilmiştir. İncelendikleri vakit görülmüştür ki bunlar, Fatih devrinin aydınlatılabilmesi için pek mühim birer kaynaktır. Bu vesikalardan pekazımn gelişigüzel tetkiki ile birçok yeni bilgi ortaya çıkmış olduğuna göre, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde yapılacak esaslı bir inceleme, tarihimizin her devresi bakımından pek önemli neticeler verecektir.

(Kitabımın başında bir kısmının listesini verdiğim bu vesikalar üzerindeki incelemem büyük bir zamanımı aldı. Çünkü bunların okunması, mânalandırılması iki bakımdan çok zor olu yordu. Birincisi bir kısmının yazılarının kötü olması ve fotokopilerinin bozuk çıkması; İkincisi de beşyüz yıl önce kaleme alınmış olan ve yüzde doksandokuzu Arapça, Farsça olan bu vesikaların, ekseriya tarihsiz ve noksan olmaları aynı zamanda bugün bunları okuyup mânalandırabilecek pek mahdut sayıda insanların bulunmasıdır. Gerçek bu vesikalardaki Arapça ve Farsçayı her Arapça ve Farsça bilenin çözmesine imkân yoktur. İçleri ayetlerle, hadislerle ve beyitlerle dolu olan bu vesikalardaki dil de beşyüz yıl önceki dildir.) (Öyle birtakım incelikleri, nüansları ihtiva etmektedirler ki bunları anlayabilmek için İslâm Felsefesini, Kur'an'ın tefsirlerini ve o devrin edebiyatını bilmek iktiza eder. Eğer çok değerli ve kadirşinas bir zat olan dostum ve üstadım kemal Edip Kürkçüoğlu yardıma koşmamış olsaydı, verdiğim birkaç vesika, arşivde yatan binlercesi gibi, değerlenmemiş, mânalanmamış olarak kalacaktı. şayet bu vesikalar bilgi âlemi için küçük bir fayda sağlamışlarsa bunun şerefi doğrudan doğruya Sayın Kemal Edip'e aittir.) Ben kendisine yaptığı büyük yardımdan dolayı minnettarım.

Vesikaların herbirisinin Arşivce verilmiş olan bir numarası vardır. Fakat ben onları kitapta geçtikleri sıralara göre birden başhyarak ayrı bir numaraya tâbi tuttum; her iki numarayı ve

vesikaların neye ait olduğunu gösterir bir listeyi bu kitaba ekledim.

Kitabımı hazırlarken, olayları parçalamamış olmak için bahisleri, kronolojik sıraya tâbi olmadan, sonuna kadar anlatmaya çalıştım. Kitap yedi bölüme ve bazı bölümlerde numaralar altında birkaç kısma ayrılmıştır. Ayrıca kitaba bir giriş kısmı eklenmiştir ki bu daha ziyade okuduğum kitaplardan sonra Fatih hakkında vardığım kanaatlerin bir hulâsasıdır; yani tetkiklerimin sonunda vardığım en samimi ve tarafsız kanaatlerdir. Eğer bunlarda biraz ifrata kaçmış isem bu, Fatih Sultan Mehmet'e karşı duymuş olduğum hayranlığın bir neticesidir.

Bu eserin hazırlanmasında yazma kitapların İstanbul kitaplıklarından Ankara kitaplıklarına getirilmesi bakımından büyük kolaylıklar gösteren Kitaplıklar Müdürü Sayın Aziz Berker ile yardımcısı İsa Önder'e, Millî Kütüphane'de okuduğum kitapların sağlanmasında çok yardımım gördüğüm Enver Koray'a, bazı hususlarda bana yardım etmiş olan Ziraat Fakültesi Sekreteri Osman Baysal'a, yabancı dillerde yazılmış olan kitapların tercümesi işinde faydalı olan Hüseyin Namık Orkun'la bu hususta uzun zamanım bana tahsis etmek lûtfunda bulunan Hayrullah Örs'e, elindeki en değerli vesikaların bir kısmından faydalanmama müsaade eden ve bilinmeyen birçok kaynağı tavsiye etmek zahmetinde bulunan Adnan Erzi'ye bilhassa teşekkürü bir borç bilirim.

Kitapta elbette noksanlar ve hatalar vardır. Bunların tashih edilmesi için beni ikaz edecek olanlara şimdiden minettarlığımı arzederim.

FAYDALANILAN ESERLER

ABDÜLGAFFAR KIRIMÎ, *Umdetü'l-ahbar*, Esat Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 2331.

ABDÜRRAHMAN HİBRÎ, *Defter-i ahbar*, Veliyüddin Efendi Ktb. No. 2418.

ABDÜRRAHMAN HİBRÎ, *Risale-i Fütuhat-i Al-i Osman*, Fatih Ktb. No. 2362.

AHMET BAHAÜDDİN (CİZYEDAR-ZÂDE), *Çizyedar-zâde Tarihi*, Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 2403.

AHMET BEY (ŞİKÂRÎ), *Karaman Tarihi*, Millet Ktb. No. 457.

AHMET MUHTAR, *Feth-i Celil-i Kostantiniyye*, İstanbul 1320.

AHMET SÜHEYLÎ, *Tarih-i Şahî*, Fatih Ktb. No. 4356.

AHMED ŞEMSÜDDİN (KEMAL PAŞA-ZÂDE), *Âl-i Osman Tarihi*, cüz VII, Fatih Ktb. No. 4205.

AHMED ŞEMSÜDDİN (KEMAL PAŞA-ZÂDE), *Tarih-i Feth-i Kostantiniyye*, Şehid Ali Paşa (Süleymaniye Ktb.). No. 2720-14.

AKDES NİMET KURAT, *Topkapı Sarayı Arşivindeki Altınordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait yarlığ ve bitikler*, İstanbul 1940.

ÂLİ, *Künhü'l-ahbar* V, Nuruosmaniyye Ktb. No. 3407.

ANHEGGER, *Halilü'l-Kunevî'nin Tarih-i Âl-i Osmanı*, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, c. II 3-4 (1952).

ANHEGGER, *Maali'nin Hunkârnamesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, I, sayı 1.

ANHEGGER, *Martoloslar hakkında*, Türkiyat Mecmuası, c. VII - VIII-I (1942).

ANGİOLELLOS, DONADO DA LEZZE, *Historia Turchesca* (Tarih Kurumun'daki K. Neki tercümesinden faydalamlmıştır).

Anonim Tevarih-i Âl-i Osman, nşr. Friedrich Giese, Breslau 1922.

Anonim Tarih-i Âl-i Osman, Topkapı Sarayı Revan Köşkü No. 1099.

Anonim Tarih-i Âl-i Osman, Bayazıd Ktb. No. 329.

ARİFÎ, *Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları hükümeti*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 31 (1333). s. 419-431.

A. Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat bakımından Fatih devri notları 1, Rumelihisarı Tarihleri*, İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü kutlama yayınlarından, sayı 5, İstanbul 1948.

Cafer Çelebi, (Taci-zâde), *Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası ilâvesi, 1331.

Dâi Munşeatı, nşr. Necati Lûgal ve Addan Erzi (bu münşeatta Ağriboz, Karaboğ'an, Otlukbeli ve üçüncü Arnavutluk seferine ait fetihnâmeler vardır).

Degei, *Tratatul de pace - sulhnâme - incheiat intre Sultanul Mehmet II şi ştefan cel Mare*, la 1479 Revista İstorica Româna 15 (1945).

Derviş Ahmed (Âşık Paşa-zâde), *Tevarih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332.

Dizfuli münşeatı, Veliyüddin Efendi Ktb. No. 2735.

Ducas, Ducae Michaelis Ducae nepotis, *Historia Byzantina*, (VI. Mirmiroğlu'nun Türk Tarih Kurumun'daki tercümesinden faydalamlmıştır).

Dursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-feth*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 26-38, 1330.

Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trabzunt*. (Türk Tarih Kurumun'daki Cevat Eren tercümesinden faydalamlmıştır).

F. Eckhard, *Mathias'ın dış siyaseti* (İbrahim Kafesoğlu tercümesi), Ankara 1949.

Ferîdun, *Mecmua-i Münşeat-i Feridun Bey*, I. İstanbul 1274.

Fraknoi Vilmos, *A. Magyar nemzet története IV*. Budapeşt 1896.

Franz Babinger, *Beitrâge zur frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14-15 Jahrhundert)*, 1944.

Gegaj, A., *L'albanie et l'invasion Turque au XV. e. Siécle* (Türk Tarih Kurumun'daki Fazıl Işıközlü tercümesinden faydalamlmıştır).

Georgios phrantzes, *Chronicon* (VI. Mirmiroğlu'nun Türk Tarih Kurumun'daki tercümesinden faydalamlmıştır).

Hadîdî, *Âl-i Osman Tarihi*, Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 2403.

Halil Edhem (Eldem), *İstanbul'da en eski Osmanlı kitabesi*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz VIII, İstanbul 1329, s. 474-497.

HALİL İNALGIK, *Kırım Hanlığının Osmanlı tâbiliğine girmesi ve ahitnâme meselesi*, Belleten sayı 30' s. 8.

HALİL B. İSMAİL B. ŞEYH BEDREDDİN MAHMUT, *Menakib-i şeyh Bedriddin*, nşr. Franz Babinger, Bucerest 1943.

HÂMİDİ, *Külliyat-ı Divan-i Mevlâna Hamidî*, nşr. İ. H. Ertaylan, İstanbul 1949. İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü münasebetiyle yapılan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından, seri III, sayı 2.

HAMMER, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, *M. Ata Terc.*, II, III, İstanbul 1330—1331.

HASİB (MÜMİN-ZÂDE), *Silkü'l-leâl-i Âl-i Osman*, Halet Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 596.

HÜSEYİN B. CAFER (HEZARFEN), *Tenkihü't-tevarih*, Fatih Ktb. No. 4301.

İBRAHİM HASEKÎ, EBU SALİH B. MUSTAFA, *Haseki-i Adnaniyye Tarihi*, Reşid Efendi (Millet Ktp.) No. 627.

İDRİS-İ BİTLİSİ, *Heşt Bihişt*, VII, Sa'di Tere. Topkapı Sarayı, No. 196.

IORGA N., *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, Gotha 1909.

IORGA N., *İstanbul'un zaptı hakkında ihmal edilmiş bir kaynak* (Fazıl Işıközlü-Adnan S. Erzi tercümesi) 'Belleten III, sayı 49, Ocak 1949 dan ayrıbasım.

İSKENDER Hoci, *Galata'nın Osmanlulara teslimi*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 25, 1330.

İ. HAKKI UZUNÇARŞILI, *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*, Ankara 1937.

İ. HAKKI UZUNÇARŞILI, *Karamanoğulları devri vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman imareti Vakfiyesi*, Belleten sayı 1, Ankara 1937.

İ. HAKKI UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, *I*, *II*, Ankara 1947.

KABULÎ, *Külliyat-ı Divan-ı Kabulî*, nşr. İ. H. Ertaylan, İstanbul 1948. İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü münasebetiyle yapılan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından, seri III, sayı 1.

KRETSCHMAYR, HEİNRİCH, *Geschichte von Venedig*, II, Gotha 1920.

KÂMİL, *Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye' I*, İstanbul 1325.

KRİTOVULOS, *Tarih-i Şultan Mehmed Han-ı Sani*, Karolidi tercümesi, İstanbul 1328.

LÜTFİ PAŞA, *Lütfi Paşa Tarihi*, İstanbul 1341.

Mecmua-i Münşeat, Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No.3369.

MEHMED ESAD, *Zibay-i Tevarih* (*Tarih-i Lâri tercümesi*), Süleymaniye Ktb. No. 2410.

MEHMED ESAD (İMAM-ZÂDE), *Feth-i Kostantiniyye*, Hüsrev Paşa Ktb. No. 439.

MEHMED MUHYİDDİN ÇELEBİ, *Tarih-i Âl-i Osman*, Ali Emirî Efendi (Millet Ktb.) No. 15.

MEHMED PAŞA (TEVKİİ, KARAMANÎ), *Tevarihu's-Selâtini-l Osmaniyye*, İbrahim Hakkı Konyalı Tere. Osmanlı tarihleri, I, İstanbul 1949, s. 349.

MEHMED RIZA (SEYYİD), *Şebu's-seyyar fi Ahbar-i Mülûki't-Tatar*, Hamidiyye (Murat Molla Ktb.) No. 950.

MEHMED ŞEM'İ MOLLA, *Esmârü't-tevarih*, Ali Emirî Efendi (Millet Ktb.) No.38.

MEHMED ZEKÎ, *Akınlar ve Akıncılar*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 47.

MEHMED ZİYA, *İstanbul ve Boğaziçi' I*, İstanbul 1336.

MUSTAFA B. ABDU'L-LAH (KÂTİP ÇELEBİ, HACI HALİFE), *Takvimü't-tevarih*, Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 2234.

MUSTAFA CENABÎ B. SEYYİD HASAN, *Tarih-i Cenâbi'nin Muhtasar Tercümesi*, Nuruosmaniye, Ktb. No.3097.

MUSTAFA FARİS, *Mahbubu kulubi'l-Arifin* (*Behcetü't-tevarih tercümesi*), Fatih Ktb. No. 4202.

MÜNECCİMBAŞI, *Şahaifü'l-ahbar* (*Müneccimbaşı Tarihi Tercümesi*) Nuruosmaniyye, Ktb. No. 3129.

Münşeat, Selim Ağa Ktb. No. 862.

Münşeat, Esad Efendi Ktb. No. 3879.

Münşeat Mecmuası, Paris, Bibliothéque Nationale, Ms. Arabe 4434 (Necati Lûgal ve Adnan Erzi tarafından neşredilmek üzere olan ve Fatih devrine ait çok değerli vesikaları ihtiva eden bu mecmuadan Eflâk fetihnâmesini aldık).

Münşeat Mecmuası, Wien, Nationalbibl. H.O. 161.

Buradan aldığımız vesikaların adları şunlardır :

I — Cevab-i mektub-i Şehsuvar Bey an Muhammed han enarallahu burhanehu.

II — Mektub-i ez hazret-i Sultan Muhammed ilâ Sultan Bayazıd.

III — Takrirnâme-i Şehsuvar Biğ veled-i Süleyman Biğ Zulkadir min inşa-i Tâci Beğ.

IV — Suret-i mektub-i Mahmud Paşa ilâ Şehsuvar Beğ veled-i Zulkadir.

Münşeat Mecmuası, Veliyüddin Efendi Ktb. No. 3258.

Neşrî Mehmed Efendi, *Neşrî Tarihi* (Ali Emirî Efendi (Millet Ktb.) No. 459.

Nişancı Mehmed (Ramazan-zâde), *Nişancı Tarihi*, Beşir Ağa (Süleymaniye Ktb.) No. 459.

Oruç B. Adil, *Tevarih-i Âl-i Osman, nşr. Franz Babinger*, Hannover 1925.

Pfefferman, Hans, *Die Zusammenarbeit der Renaissance-Päpste mit den Türken*, Bern 1946.

Pesty Frigyes, *Brankovics György*, Budapest 1877.

Reşit Rahmetî, *Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı*, Türkiyat Mecmuası, VI, 285.

Sadüddin, *Tacü't-tevarih I, II*, İstanbul 1279-1280.

Salamon Ferencz, *Magyaroszag A Török hoditas Koraban* Budapest 1886.

Sarı Abdullah Efendi, *Münşeat-ı Farisî*, Süleymaniye Ktb. No. 3333.

Sarıca Kemal (Kemal-i Zerd), *Selâtinnâme*, İstanbul Üniversitesi Ktb. T. 331.

Şaban Şifahî, *Fezail-i Âl-i Osman (Kalaidü'l-ikyan fi fezail-i mülûk-i Âl-i Osman Tercümesi)*, Nuruosmaniye Ktb. No. 3404.

Schlumberger, *İstanbul'un muhasarası ve zaptı (M. Nahit terc.)*, 1330.

Schneider, Alfons Maria, *XV. yüzyılda İstanbul'un nüfusu*, Belleten, sayı 60, s. 35.

T. Halasi Kun, *Gennadios'un itikadnamesi hakkında*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, VIII, sayı 1, 2, Ankara 1950, s. 249-263.

VI. Mirmiroğlu, *Fatih'in donanması ve deniz savaşları*, İstanbul 1946.

VI. Mirmiroğlu, *Fatih Sultan Mehmet II. devrine ait tarihî vesikalar*, İstanbul 1945.

WALTHER HİNZ, *Irans Aufstieg zum Nationalstaat im XV. Jahrhundert.* Leipzig 1936. T. Bıyıklıoğlu tere. Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Ankara 1948 (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, IV. seri No. 5).

ZAİM MİR MEHMET KÂTİP, *Camiü'-t-tevarih*, Fatih Ktb. No. 3406.

ZAKYTHİNOS, A., *Les despotat Grec de Morée I.* Paris 1932.

ZİNKEİSEN, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, I, Hamburg 1840. II, Gotha 1845.

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİNDEKİ VESİKALARDAN BU KİTAPTA ADLARI GEÇENLERİN ARŞİVDEKİ VE KİTAPTAKİ NUMARALARI İLE NEYE AİT OLDUKLARINI BİLDİRİR CETVEL

Vesikaların kitapta aldıkları No.	Vesikaların Arşivdeki No.	Vesikaların neye ait olduğu
1	5584	Hızır'ın gemi işi hakkındaki arîzası (Türkçe).
2	11975	İstanbul surlarının tamiri hakkındaki rapor (Türkçe)
3	6350	Ağrıboz'un önemine dair (Türkçe)
4	10822	Ağrıboz Fetihnâmesi (Farsça)
5	6066	İtalya işlerine dair (Türkçe)
6	5853	İtalya'ya dair rapor (Türkçe)
7	3179	Eminek Bey'in mektubu (Arapça)
8	8344	Uzun Hasan'ın Rodos şövalyelerine gönderdiği mektup (Arapça)
9	9662	Uzun Hasan'ın Kıbrıs kıralına gönderdiği mektup (Arapça)
10	11485	Kefe Fetihnâmesi (Farsça)
11	8363	Mısır sultanına gönderilen mektup (?) (Arapça)
12	11602	Timurlenk ile Uzun Hasan'ın muhtelif yönlerden mukayesesini yapan ve Hamza Bey'e gönderilen mektup (Farsça)
13	9195	Yusufça Mirza'mn mağlûbiyetini ve diğer hususları ihtiva eden yazı (Farsça)

14	3127	Uzun Hasan'dan Kılıç Arslanoğlu Alâi Bey'e mektup (Farsça)
15	1459	Otlukbeli muharebesine karar verildiğine dair Fatih'in Üsküdar'dan yazdığı mektup (Farsça)
16	8306	Otlukbeli savaşma dair (Arapça)
17	9196	Otiukbeli'ye ait (Farsça)
18	8353	Ahmet Begürci'ye Uzun Hasan'ın verdiği yetki kâğıdı (?) (Farsça)
19	3130	Mevlâna Ahmet Begürci'ye Uzun Hasan tarafından gönderilen mektup (Farsça)
20	3203	Bayazıt'ın Fatih'e mektubu (Türkçe)
21	12301	Rodos ve Mısır'a dair (Türkçe).
22	6517	Bayazıt'ın Fatih'e mektubu (Türkçe).

GİRİŞ

FATİH SULTAN MEHMET

Fatih Sultan Mehmet, tarihin kaydettiği büyük insanların en başında gelenlerdendir. Tetkik edildikçe derinleşen ve anlaşılması güç bir hale gelen Fatih'i aşağıda saydığım vasıflariyle tanıtmağa çalışacağım. Çok eksik olmakla beraber bu yazılar onun hakkında oldukça bir fikir verebilecektir.

Kahraman ve Asker Fatih :

Gerçek, o hakiki bir kahramandır. En cesur insanların hayran olacağı kadar büyük bir cesaret sahibi olan bu pervasız Türk Padişahı, gayesi uğrunda birçok defa hayatım istihkar etmiş, ölümle karşı karşıya geldiği zamanlarda büsbütün çoşmuş büsbütün efsaneleşmiştir. Onun, İstanbul'un kuşatıldığı günlerde gemilerinin mağlûp edildiğini gördüğü zaman, şahlanan atım dolu dizgin denizin köpüren dalgalarına doğru sürmesinin mânası pek büyüktür. Bu harekette kahramanlık ile cesaretin, kuvvetli bir irade ile müthiş bir azmin en parlak bir misalini görmüyor muyuz? Gayesine varmak isteyen bu genç padişaha hiçbir kuvvetin mâni olamıyacağını bu denize saldırışta bulmak mümkün değil midir? Birçok gemi ve insanla başarılamayan bu deniz savaşını sahilden bir müddet seyreden ve büyük bir kızgınlık içinde haykırarak tepinen, emir veren ve nihayet atım mahmuzlayan bu büyük insanın şu hareketinden, en müthiş tabiat kuvvetlerinin bile kendisine engel olamıyacağını anlamak, iradesinin sarsılmadığım, cesaretinin kırılmadığım söylemek ve yalnız başına bu işi başarabilmek kudretini kendisinde gürdüğünü kabul etmek acaba hatalı mı olur ? Muhteşem Bizans surlarının etrafında birçok defalar at koşturan bu 22 yaşındaki Türk Padişahının, askerleriyle birlikte surlara hücum ettiği ve kahramanlara örnek olacak hareketlerde bulunduğu çok defa görülmüştür.

Belgrat muharebesinde Hunyadi'nin kuvvetleri karşısında ordusunun bozguna uğradığım gördüğü zaman hırsından çat-

lıyan dudaklarından kanlar akmağa başlamış [1] ve tam bir kahraman gibi atım savaş meydanına sürerek bizzat kılıç kullanmış, vurmuş ve yaralanmıştır. Onun bu büyük fedakârlığı, kahramanlığı ve cesaretidir ki ordusunu büyük bir panikten kurtarmıştı. Bu savaşın hiç şüphesiz en büyük kahramanı Fatih'tir.

Boğdan seferinde, Voyvodan'm tahkimli mevkii ve ateşe hazır olan topları karşısında, yeniçeriler yerlere yatarak korku ve tereddüt duyguları arasında ileriye gitmek istemez gibi bir hal aldıkları vakit yine hiddetle atım mahmuzlayıp yalnız başma düşman kuvvetleri üstüne atılan o idi [2]. Onun bu cesareti ve kahramanlığı karşısında çoşkun bir sel gibi harekete geçen ve düşmanlarını yenen Türk ordusunun bu başarısında en büyük hisse acaba kimindir?

Hulâsa Fatih Mehmet, kahramanlık destanları yaratmış olan dedelerinin yambaşmda ve aynı safta her zaman yer almağa lâyık bir insan oldu. Fatih'in bu kahramanlık vasıfları yanında ayrıca bir de komutanlık vasfı vardır. Çok iyi teşkilâtlanmış bulunan ordusunu savaşlarda en mükemmel bir şekilde kullanmasını bilirdi. O, bir savaşa girmeden önce plânlarını hazırlar, bunlar üstünde düşünür ve hâtıra gelebilecek olan bütün ihtimalleri aklından geçirirdi; kendisine zarar verebilecek olan kuvvetleri önlemek için lâzım gelen tedbirleri almakta asla kusur etmezdi. İstanbul'u kuşatmadan önce bizzat surları birkaç defa dolaşmış, tetkik etmiş, plânlarım çizmiş, nerelere hücum edileceğini kararlaştırmış, hattâ topların nerelere yerleştirilmesi icap edeceğini bile düşünmüştü. Onun için Edirne'den hareket etmiş olan kuvvetleri surların önüne geldiği vakit kolayca yerlerini almak imkânını buldular. Bu yeralışta âdeta birkaç defa tecrübe edilmiş te noksanları giderilmiş bir tatbikat hareketinin olgunluğu vardı. Her birlik hiçbir karışıkhğa maruz kalmadan plân gereğince kendilerine tahsis edilmiş olan yerleri hemen işgal etmiş ve derhal savaşa hazır bir durum almıştı. İstanbul surlarımn en kuvvetli noktaları ile en zayıf noktaları Fatih'çe bilinmekte idi. O, tertibatını buna göre yaptı.

[1] Bk. Kitabımızın III. bölüm I. Belgrat bahsi.

[2] Bk. Kitabımızın III. bölüm IX. Savaşın başlaması bahsi.

Bizans'a nerelerden yardımcı kuvvet gelebileceğini de hesaba katmış bulunuyordu. Bunun içindir ki, daha önce Rumelihisarı'nı yaptırmış ve bu suretle Karadeniz Boğazım kesmişti. Mora'dan gelmesi melhuz olan yardımcı kuvvetleri de hareketten alıkoymak üzere Akıncı Turhan Bey'i daha önce o tarafa göndermiş bulunuyordu. Ayrıca bir suvari kuvveti de Avrupa'dan gelmesi muhtemel olan kuvvetleri tutmak üzere ayrılmıştı. Galata'yı, arada bir anlaşma bulunmasına rağmen, Zağanos Paşa kuvvetleri ile kuşatmayı ihmal etmedi.

Bizans'ın kendisine karşı uzun müddet mukavemet etmesini önlemek üzere, surların en zayıf olan kısmının sıkıştırılmasının lüzumlu olduğunu düşünerek, dost ve düşmanlarımn kendisine karşı hayranlığım artıran o müthiş hareketi yapmıya, yani gemilerini karadan yürüterek denize indirmeğe karar vermişti. Başarılması çok güç olan bu işi o pek kısa bir zamanda yapmıya muvaffak oldu. Gerçi Belgrad seferinde Karaca Paşa'nm tedbirlerini kabul etmemesi askerî görüş bakımından hatalı idi. Fakat onu bu hataya Karaca Paşa'mn düşmanları olan ve Fatih nezdinde değerleri bulunan müşavirler sevkettiler. Bununla beraber orduyu büyük bir bozgundan kurtaran yine onun askerî dehası ve fevkâlade bir surette icra ettirdiği çekilme hareketidir.

Ağrıboz'un fethi ise onun askerî görüşünün en parlak bir misalidir. Çünkü bu suretle bütün bu civar Venediklilerin taarruz ve tecavüzlerinden kurtulduğu gibi yol üzerinde bulunan bu mevkiin alınması ile Venedik ve Ciniviz'lere karşı taarruz için bir ileri karakol kurulmuş ve yine onların denizlerde yaptıkları hareketler bu suretle kontrol altına alınmış oldu.

O, birkaç düşmanla birden çarpışmak durumunda kaldığı vakit bunlardan hangisinin daha tehlikeli ve zararlı olabileceğini münakaşa eder ve ona göre tedbirler alırdı. Macarlar, Arnavutlar ve Venedikliler ittifak ederek, Türklere karşı harekete geçtikleri zaman o, herşeyden önce Mora'ya saldıran Venedik'lilerin oradan atılmasını ileriye sürdü. Çünkü : Venedikliler, Mora'yı istilâ ederlerse burada kendilerine yardımcı ve Türklere düşman olan büyük bir kuvvet bulabilirlerdi. Aynı zamanda en yakın bir bölgeden Osmanlıların önemli yerleri ve meselâ Edirne, Selânik, Gelibolu ve hattâ İstanbul tehdit

altına düşebilirdi. Bundan başka ahalisi Türk ve Müslüman olan birtakım şehir ve kasabalar da zarara uğrayabilirdi. Bu itibarla Fatih herşeyden önce Mora'ya tecavüz eden Venediklilerle çarpıştı. Bu işi hallettikten sonra Macarları sıkıştıran Fatih en son pek az ehemmiyet verdiği Arnavutluk üzerine yürüdü.

Fatih yapacağı seferlerden en yakınlarını bile haberdar etmez ve bunların gizli kalmasına çok dikkat ederdi. Böyle hareket etmeyi muvaffakiyetinin başlıca sırlarından sayan padişah, ekseriya başka tarafa çarpacakmış gibi hareketler yapar, herkeste bu hissi uyandırır ve zamanı geldiği vakit asıl hedefe yönelirdi. İsfendiyar topraklarını almıya karar verip te kara ordusu ile harekete geçtiği sıralarda donanma da Karadeniz'e çıkmıştı. Bu ordu ve donanmamn Trabzon üzerine yürüdüğü hissi verilebilmek için İsfendiyaroğlu'na gönderilen bir mektupta, Sinop'a uğrayacak olan Osmanlı donanmasına lâzım gelen kolaylığı göstermesi yazılmış ve ayrıca yardımcı kuvvetlerle oğlunun da orduya katılması istenmişti. İsfendiyaroğlu İsmail Bey'in oğlu Ankara'da Osmanlı ordusuna iltihak ettikten sonradır ki Fatih, birdenbire Sinop üzerine dönüverdi. Bu suretle, İsfendiyaroğulları karadan ve denizden bir baskına uğramış oldular.

Trabzon seferi'ne giderken de Uzun Hasan üzerine yürünüyormuş gibi bir tavır takımlması ve ondan sonra Bayburt civarından birdenbire şimale dönülmesi aynı askerî görüşün bir neticesi olarak düşünülebilir. Bu yolsuz arazide çekilmiş olan sıkıntıya Fatih, düşmanı gafil avlamak için katlanmış olsa gerektir.

Otlukbeli Savaşı'nı yapmadan önce Karaman işine el koydu. Çünkü Karamanlıların Akkoyunlularla münasebetleri vardı. Bir Osmanlı-Akkoylu Savaşında bunlar büyük bir tehlike olabilirdi. Esasen Karaman'ı vurmak için kâfi sebepler vardı. Bundan ötürü Karaman üzerine büyük kuvvetler gönderilerek onların dağıtılması ve ezilmesi sağlandı.

Uzun Hasan'la yapılan meşhur Otlukbeli savaşı Fatih'in yüksek komutanlık vasfını en ziyade karakterize edebilecek mahiyettedir. Çünkü Uzun Hasan mahir bir komutandı. Şarkta birçok seferler yapmış, önemli birtakım devletleri ve

hükümdarları yenmeğe muvaffak olmuştu. Ordusunun da her bakımdan değeri büyüktü. Hiç şüphe edilmemelidir ki bu savaş devrin en büyük savaşıdır.Halbuki savaş kısa sürmüş ve Uzun Hasan kuvvetleri en katî bir mağlûbiyete uğratılmışlardır. Garibi şudur ki şarkın bu kuvvetli ordusunu Osmanlıların sağ ve sol kanattaki kuvvetleri, ortada ve padişahın idaresi altında bulunan kuvvetler henüz savaşa katılmadan, iyice hırpalamış hattâ ezmiştir. Çünkü Osmanlı Merkez kuvveti hücuma geçtiği vakit, Uzun Hasan artık çarpışmamn bir fayda vermiyeceğini anlıyarak savaş meydamndan kaçtı. Bu başarıda savaş plânının iyi hazırlanmış ve iyi tatbik edilmiş olmasımn elbette büyük bir payı vardır.

Bu savaşın yapıldığı tarihlerde Uzun Hasan'la Venedikliler müttefik idiler. Türk kuvvetlerinin bütününün Uzun Hasan üzerine yürüdüğü şu sıralarda, müttefiklerine yardım edecekleri tabiî olan Venedikllileri Fatih, 1470 denberi yapılmakta olan akınları şiddetlendirmek suretiyle iyice hırpaladı. Akınlardan çok zarar gören Venedikliler müttefiklerine ancak donanmaları ile faydalı olmaya çalıştılar.

Fatih'in büyük bir asker olduğuna en son misal, İşkodra (Scutari) seferidir. Çok tahkimli ve sarp bir kale olan ve Venedikliler tarafından şiddetle müdafaa edilen İşkodra şehrinin düşürülmesi mümkün olmuyordu. Yapılan birçok hücumlar da başarısızlığa uğrayınca, Padişah kalenin hücumla alınmasından vazgeçmiş ve onu uzun zaman kuşatmaya tâbi tutarak teslime mecbur etmeyi düşünmüştü. Bunun için de herşeyden önce İşkodra'yı tecrid etmek, Venediklilerle olan bağlarım kesmek icabediyordu. Bu düşüncenin tahakkukunu sağlamak üzere İşkodra civarındaki üç önemli kaleyi işgal etmiş ve şehri denize bağlayan nehri de kontrol altına almıştı. Bundan sonradır ki İşkodra çok sıkıntıya düşmüş ve teslim olacak bir hale gelmişti. Hulâsa Fatih en büyük bir komutamn en üstün vasıflarını kendisinde toplamış bir insandır; savaş esnasında hasıl olan türlü şekiller karşısında işin münakaşasını yaparak en doğru kararlara varan ve süratle bu kararını tatbik edebilen mahir bir komutandır.

Diplomat Fatih:

Bizans elçilerine "Şimdiki Osmanlı Padişahı eslâfına asla benzemez. Şimdi benim iktidarımın vâsıl olduğu yerlere onların âmâli bile yetişmemiştir". dediği zaman o henüz 21 yaşında idi. Bu genç insanın, türlü türlü tefsirleri yapılabilecek olan bu sözünden, gelecekte komşuları için nekadar tehlikeli bir şahsiyet olduğunu da anlamak mümkündür. Bu, kudret ve kuvvetine güvenmesinin en güzel ve mânalı bir tarzda ifadesi idi. Çok müphem olan bu ifadede, şimdilik kendi yatağında sukûnetle akan ve fakat taştığı vakit neler yapabileceği bilinmeyen engin bir nehrin korkunçluğu vardı. Onun ergeç taşacağı anlaşılıyor, fakat ne zaman taşacağı bilinemiyordu. Bu müphemiyet onun bütün hayatınca sürecek ve o, öldüğü dakikaya kadar herkese karşı kapalı kalacaktır. Cülûsunu tebrik için Edirne'ye koşan yabancı devlet elçilerini hep bu anlaşılmazlık içinde kabul etmiş ve herbirine karşı pek nazik davranmıştı. Bu arada en ziyade iltifata lâyık görülenler Bizans elçileri oldu. Halbuki o daha bu tarihlerde Bizans'ı almayı düşünüyordu; belki bu düşünce onun kalbinde daha eskiden yer almıştı. Çocukluğunda onu okutanlar, onu yetiştirenler bu fikri ona telkin etmişlerdi. Bütün bunları bir tarafa bırakacak olsak bile İstanbul'la ilgilenmesi babası tarafından kendisine tavsiye edilmiş bulunuyordu. Her hususta olgun bir insanın bütün vasıflarını kendinde toplamış olan Fatih, babasının vasiyetini yerine getirmeyi birinci derecede bir iş addetmesine rağmen, Bizanslılar hakkında düşündüklerini saklamakta büyük bir maharet gösterdi. Belki de Bizans elçileri onun yumuşak görünüşünden, kendilerine iltifat edişinden, barışı devam ettireceğini bildiren sözlerinden büyük ümitlere bile düştüler ve belki de onun birşey yapabilmek kudretinden mahrum olduğunu kabul ederek sıkışık bir anında daha müşkül duruma girmesi için isteklerinde büsbütün ileri gittiler; Karaman seferi esnasında şehzade Orhan için verilmekte olan paranın geçikmesinden şikâyet ederek bunun iki kat ödenmesini istediler. Aksi takdirde şehzade Orhan'la Osmanlı memleketleri içinde bir ayaklanma meydana getirecekleri ni ileri sürerek tehditlerde bile bulundular. Bu istek hem mevsimsiz hem de cesurane idi. Anlaşılıyor ki Bizanslılar, durumu kavrayamamış ve hakikaten genç padişahın kudretin-

den şüpheye düşmüş görünmektedirler. Halbuki şimdiye kadar Bizans, her büyük tehlike karşısında işi sükûnetle ve tatlılıkla halletmeyi menfaatlerine uygun bulur, fedakârlıklar yapar, hasmını yere çalmak için hile ve desiselere başvurur ve karşısındakini iyice gevşettikten sonra bir fırsatını bularak darbeyi indirirdi; zayıf düşmanlarına karşı da amansız bir mücadeleci ve kavgacı olurdu. Fatih'e karşı takınılmış olan tehditkâr tavır, hattâ meydan okuyuşdan onun küçümsendiğini çıkarmak yanlış bir hüküm olmasa gerektir.

Genç Padişahın, Edirne'de cülûsu esnasında Bizanslılara karşı mültefit davranmasının elbette bir sebebi ve mânası vardı. Onun o zamanki düşüncelerine yaklaşmak ve onları keşfetmek pek güç bir iş olmakla beraber ihtimal Fatih, hazırlıklı bulunmadığı şu sıralarda Bizans'ın teşviki ile, hıristiyan milletlerin kendisine birtakım engeller çıkarabileceklerini hesaba katarak Bizans'la dost kalmayı uygun görmüştür. Birinci defa hükümdarlığa geldiği vakit, çocukluğundan faydalanmak üzere hıristiyan milletlerin nasıl harekete geçmiş olduklarını hiç şüphesiz unutmamış olan genç padişah, ihtimal yine böyle bir durumla karşılaşabileceğini düşünmüş ve bu ihtimali karşılamak üzere öyle davranmıştır. Halbuki Fatih'in onlar hakkında hayırlı düşüncelere sahip olmadığı muhakkaktır. Ancak henüz tahta çıkmış olan bu gencin etrafını ürkütmemesi en tabiî bir hareketti. O da öyle yaptı. Onun için Karaman seferi esnasında kendisine yapılmış olan teklifleri sükûnetle dinlemiş ve mütavaatkâr bir hal almıştı. Fakat Karamanoğlu İbrahim Bey itaat altına alınır alınmaz iş değişmiş ve bu seferin dönüşünde Padişah Rumelihisarı'nın yapılmasını emretmişti. Bu hisarın yapılışı Bizans'a, yersiz isteklerinin en güzel bir cevabı idi. İşte Bizans, yakın gelecekte ne gibi bir tehlike ile karşılaştığını ancak bu zaman idrak etmiş ve hemen ağız değiştirerek, kuvvetli hasımları karşısında herzaman yaptığı gibi, bu sefer de yalvarmakla, iğfal etmekle durumunu kurtarmağa çalışmıştır. Hattâ bu arada Hisarın yapılmak istendiği yerin Galatalılara ait olduğunu ileri sürerek meseleyi diplomatça halletmek istemiş ise de Fatih'in verdiği cevap hem susturucu hem de okşayıcı olmuştu. İstanbul'un kuşatıldığı müddetçe Padişah Galata Cinivizleri ile, anlaşma gereğince, dost kaldı.

Hattâ Galatalılarm gizliden gizliye Bizanslılara yardım ettiklerini bildiği halde bunu açığa vurmayı menfaatlerine uygun bulmadı. Onların düşmanca hareketlerine İstanbul'un alındığı tarihe kadar göz yumdu; bu hareketleri bilmemezlikten geldi. Halbuki İstanbul'un fethini mütaakıp günlerde Galatalılar için, kendi bahşettiklerinden başka hiçbir hukuk tanımıyarak orayı da doğrudan doğruya Türk topraklarına bağladı.

Fatih, Uzun Hasan savaşma giderken İshakoğlu İsa Bey'i, savaştan dönünceye kadar, Macarları oyalamağa memur etmiş ve her ne isterlerse kabul etmesini ona emretmişti. Verilen direktifleri noksansız olarak yerine getiren İsa Bey, Macarların büyük ümitlere kapılmalarına meydan verdi. Esasen maksat da bu idi. En yersiz tekliflerinin padişah tarafından kabul edileceği zehabına düşen Macarlar savaş müddetince atıl kalmışlar ve hattâ isteklerinin kabulü için elçilerini padişahın arkasından Anadolu'ya bile göndermişlerdi. Bu elçi uzun müddet oyalanmış ve Uzun Hasan'a galip gelindikten sonra hiçbir dileği kabul edilmemek suretiyle geri çevrilmişti [3].

Kroja Kalesinin sıkıştırılıp ta alınamadığı tarihlerde Osmanlılar ile Venedikliler arasında sulh için konuşmalar başlamış ve bazı esaslar da kararlaştırılmıştı. Venedik elçisi talimat almak üzere Venedik'e gittiği sıralarda Padişahın bizzat sefere çıkmış bulunuşu, askerî ve siyasi durumun Türkler lehine dönmüş oluşu Fatih'in vaktiyle verilmiş olan kararlardan dönmesine ve birtakım yeni isteklerde bulunmasına sebep oldu. Bu, bugünkü diplomasinin de abul ettiği ve dayandığı en esaslı noktadır. Dün kabul edilmiş olan bazı şekiller, bugün bir tarafin herhangi bir şekilde kuvvetlenmesi neticesi olarak değişmekte ve daha çok menfaatler sağlanmak için bu hal bir fırsat telâkki edilmektedir. Kaide hükmünde olan bu şekilden Fatih Mehmet de faydalanmağı ihmal etmemiştir.

Âlim ve Şair Fatih :

Onun bu iki vasfi üzerinde söz söylemek yetkisine sahip olmamakla beraber bu hususta da birkaç satır yazmaktan kendimi alamadım. Mevcut şiirlerine bakıldığı vakit onun nekadar

[3] Bk. Kitabımızın III. bölüm VI. İsa Bey'in Macarları oyalaması bahsi.

hassaş ve içli bir insan olduğunu görmemeğe imkân yoktur. Arapça, Farsça ve Türkçeye bütün incelikleriyle vakıf bulunduğuna şüphe olmayan bu Türk padişahının kelimelere şahane bir surette tahakküm ettiğini şiirlerinde görmek mümkündür. O,

"Bizümle saltanet lâfın idermiş ol Karamanî
Hudâ firsat verürse ger Kara yire karam anî"

derken bütün kuvvet ve kudretini en güzel bir şekilde ifadelendirmiş,

"Sevdün ol dilberi söz eslemedün vay gönül
Eyledün Kendözüni âleme rusvay gönül
Sana cevr eylemede kılmaz o pervay gönül
Cevre sabr eyleyemezsün nideyin hay gönül
Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül
Taliün yüzi gülüb olmadı handan nideyin
Yüregün derdine bulmmadı derman nideyin
Kasduna yar çeker hancer-i bürran nideyin
Virisersün bu gam ü mihnet ile can nideyin
Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül„[4]

demekle de engin ruhunun heyecanlarını ve ihtizazlarını en tatlı bir dille zamamndakilere ve daha sonra gelenlere duyurmuş bulunmaktadır. Devrinin ilim adamları ile herhangi bir konuda münakaşalar yapacak kadar büyük bir bilgiye sahiptir. Nazarında ilim ve âlimin değeri de herşeyin üstündedir. En büyük vezirler titriye titriye huzuruna geldikleri vakit ekseriya bir âlimin onunla yanyana oturduğunu, rahat ve serbestçe konuştuğunu görürlerdi. Âlim Şarklı veya Garplı olsun, müslüman veya hıristiyan bulunsun Fatih için ayın idi. Akşemsüddin veya Molla Güranî ondan nekadar iltifat görmüşlerse Trabzonlu şair ve filozof Gorgos Amirutzes ile Patrik Gennadios daha az iltifat görmüş değillerdir. Yukarıda da söylediğimiz gibi onun bu iki değerli vasfı üzerinde söz söylemek selâhiyetimiz ve tetkikimiz dışında bulunduğundan bu vadide daha fazla yazı yazmak lüzumsuz addedilmiştir.

[4] Kemal Edip Kürkçüoğlu, Fatih'in şiirleri, Ankara 1946.

İnsan Fatih :

Zamanının en büyük âlimlerinden ders almış olan ve bu suretle yaşadığı devir dünyasını tamamiyle kavramış olduğuna şüphemiz bulunmayan Fatih'in o zamanki devlet adamlariyle değil bugünkülerle bile kıyaslanamıyacak kadar insani bir duyguya sahip olduğu görülmektedir. Kendisine elli küsur gün mukavemet eden ve birçok müslümanın şehit edilmesine sebep olan İstanbul şehri ve onun sakinleri hakkında gösterdiği merhamet, aklın alamıyacağı kadar geniş bir şeydir. Hele devrin zihniyet ve anlayışım düşünecek olursak, müslüman olan Türklerin hıristiyan olan Bizanslıları kılıçtan geçirmesi ve muhteşem hıristiyan âbideleri ile süslenmiş olan İstanbul şehrinin bu müslüman hükümdar elinde taş taş üstünde kalmamak üzere tahribi kadar tabiî birşey olamazdı. Halbuki İstanbul'a giren Türk ordusu ve onun haşmetli hükümdar ve komutam bu çağların anlayışına kendilerini kaptırmamışlardır. Müstevli ve muzaffer bir ordunun elbette yapacağı birtakım taşkınlıkları olacaktır ve bu tabiî bir harekettir. Fakat bu ordunun kütle halinde insanları öldürdüğü ve umumî bir katle teşebbüs ettiği görülmemiştir. Şehir en çok üç gün kadar yağma edilmiş ve ondan sonra herşey yoluna girerek her tarafta güvenlik kurulmuştur. Daha sonra şehrin imarına başlanmasını emreden Fatih bu işlerde daha çok Rum esirlerini kullanmış ve onlara günde altı akçe vermek suretiyle hayatlarım kazanmak imkânını vermişti. Bundan başka esirlere şefkat gösterilmesini de isteyen Padişah sokaklarda onlara rastladığı vakit iltifat etmekten geri durmaz ve ayrıca maddi yardımlarda da bulunurdu.

Âbidelere gelince : Bunlara hiç kimse el sürememiş; bütün zenginlikleri ve güzellikleriyle ayakta kalmışlardır. Ayasofya'da bir taşı tahribe çalışan bir eri Fatih'in tekdir ettiği pek meşhurdur. Hele Patrik'i huzuruna kadar getirterek iltifat etmesi ve bütün hıristiyanları kendi ayin ve mezheplerinde serbest bırakmış oluşu, vicdan hürriyetine vermiş olduğu değerin en açık bir misalidir. Gerçi Fatih'in bu işte güttüğü bir siyasetin mevcut olduğunu kabul etmemek mümkün olmaz. Bununla beraber Fatih'in, affetme ve insana, insanlık bakımından değer verme kabiliyetini ön plânda kabul etmek zarureti vardır. Bir an bu işte bir siyaset güttüğünü bir tarafa bırakarak

hıristiyanlara böyle bir imtiyaz tanımadığını hattâ onları kılıçtan geçirdiğini kabul edelim. Bu takdirde Fatih acaba ne kaybederdi ? İstanbul nufussuz veya ıssız mı kalırdı ? Buna evet demeğe imkân yoktur. Geniş Türk ülkelerinden buraya yüzbinlerce insanı getirip yerleştirmek bir mesele bile olmazdı.

Hıristiyanların dinine hürmet etmeseydi veya onları kılıçtan geçirmiş olsaydı acaba hıristiyanlık âlemi coşkun bir sel gibi üzerine mi atılırdı ? Böyle bir hareket olursa Türkler tehlikeli bir duruma mı düşerlerdi ? Yoksa bu müthiş sel durdurulamaz da kurulmakta olan Türk İmparatorluğu çöker mi idi ? Fatih bunları düşündü de çekindiği için mi böyle hareket etti ? Bizans'ın sukutundan dolayı coşkun bir hale gelmiş olacağını tasavvur ettiği hıristiyanlık âlemini bu hareketi ile gevşetmeyi mi düşündü ? Bütün bu sorulara hayır demek zannımca pek hatalı olmıyacaktır. Çünkü Fatih ve onunla birlikte hareket eden müşavirleri Avrupa'nın Bizans için bir maceraya atılacağını zaten kabul etmiyorlardı. Daha İstanbul kuşatmasının devam ettiği sıralarda, ister Bizans'ı himaye kastiyle olsun ister daha geniş bir düşüncenin tesiri ile bulunsun, Çandarlı Halil Paşa ve onun fikrinde olanlar birkaç defa karadan ve denizden Bizans'a gelebilecek olan büyük yardımcı kuvvetlerden bahsederek onu kuşatmayı çözmeye teşvik ettilerse de her defasında bu fikirleri padişah tarafından reddedildi. Eğer Avrupa'dan bir çekinme bahis konusu olsaydı en tehlikeli bir an olan kuşatma sıralarında Fatih bu fikirlere mağlûp olurdu. Hunyadi'nin, İstanbul muhasarasının başladığı günlerde, vaktiyle imzalamış olduğu ahitnamenin hükmü olmadığını bildirmesi, bir tehdit olmasına rağmen, Padişahı yine düşüncesinden vazgeçiremedi. O katî olarak biliyordu ki Avrupa hıristiyanlık âlemi üzerinde en müessir şahsiyet Papa'dır. Halbuki Papa kendi mezhebinin dışında bulunan Bizanslılara karşı asla dostça bir tavır takınmamıştı. Filhakika Papa Nicolas V. Bizans'a ancak kiliseler birleştiği takdirde yardım vaaddinde bulunuyor, İmparator da buna pek yanaşmıyordu. Gerçi Bizans son yıllarında mezhep birliğini kabul etmiş ve Roma'yı üstün tanımıştı. Ancak bu samimi değildi. Bizans, Türk istilâsına karşı kendisine yardımı dokunur düşüncesiyle bu yola gitmiştir. Bununla beraber birliği kabul eden halktan ziyade

İmparator ve etrafındakilerdir. Bunun da nihayet siyaset icabı muvakkat bir tâbiiyet olarak kabul edilmesi lâzım gelir. Durumun böyle olduğunu bilen Papa, Avrupa devletleri üzerinde ne derece müessir olabilecektir ? Gerçi 2451 senesinde Friedrich III. ün Roma'da İmparatorluk tacını giymesi vesilesiyle Osmanlılara karşı umumî bîr Haçlı seferinin zarurî olduğu ciddi surette ortaya atıldı. Aeneas Silvius bu maksatla İmparator adına Papa'nm ve kardinallerin huzurunda uzun bir söylev vererek kâfirlerin çoktanberi hıristiyanhğa getirdiği felâketleri, Osmanlıların artan kuvvetleri karşısında artan lâkaydiyi [5] anlattıktan sonra İmparator Friedrich'in Osmanlılara karşı bir sefere girişmeye karar verdiğini, fakat bunun için Papalık makamının taraftarlığını ve tavassutunu beklediğini, Papa'mn kudretli sözlerinin muhakkak hıristiyanları bu mukaddes teşebbüs için kazanmaya ve muvaffakiyeti daha önceden mutlak bir hale getirmeye kâfi geleceğini söyledi. Fakat başka zamanlarda ve başka şartlar altında en mühim sonuçları doğuracak olan bu katî adım da ancak boş arzular ve vaatlardan başka bir netice vermedi. Çünkü İmparator Friedrich dahilî huzursuzluklar içerisinde, Avusturya, Macaristan ve Bohemya ile olan mücadeleler arasında verdiği sözü unutup gitti. [6]. Papa Nicolas'a gelince o, hiç ses çıkarmadan sükûnetle bekledi. Çünkü bu fikri zaten çok soğuk karşılamıştı. O, bütün bunların umumî alâkayı çekmek için İmparator tarafından ortaya atılmış olduğunu pekalâ biliyordu [7]. Bundan ötürü bir Haçlı seferi meselesine ne Papa ne de devletler kâfi derecede alâka göstermiyorlardı. Bundan başka İstanbul ve civarından ibaret kalmış olan ve çatırdamakta bulunan Bizans devletine karşı gönderilecek bir yardımcı kuvvet onu ne dereceye kadar koruyabilecektir. Bu, devletlerce düşünülecek bir meseledir. Çünkü Avrupa devletleri, Türklere karşı açmış oldukları büyük seferlerin nasıl bir hüsranla neticelendiklerini henüz unutmamışlardı. En son yapılan Varna ve İkinci Kosova savaşları kendileri için acı birer tecrübe idi. Yeniden bir

[5] Zinkeisen, c. 1, s. 806.
[6] Aynı eser, s. 807.
[7] Aynı eser, s. 807.

maceraya atılmak ise, bu kadar tecrübelerden sonra Avrupalılara neticesi hoş görünmeyen bir hal olsa gerektir. 1448 de yapılan o müthiş Kosova muharebesi, Hıristiyanlığın Türklüğü boğmak üzere atıldığı son büyük macera idi. Avrupalılar çetin haşımları karşısında bir daha böyle hareketlere teşebbüs etmenin faydasızlığma ihtimal kani bile olmuşlardı. Esasen hıristiyanları tek hedefe karşı müşterek bir harekete geçirmek te müşkülleşmişti. Çünkü birçok defa onları müşterek bir gaye etrafında toplamaya muvaffak olan Papalık Müessesesi artık eski otoritesine sahip bulunmuyordu. Kilisenin dine aykırı hareketleri ve Papazların ahlâkan sukutu hıristiyan milletlerin bu müesseseden soğumalarına sebep oldu. Paris Üniversitesinin kilisenin ıslâhına teşebbüs etmesi, Wicliffe ve Jean Hus'un yine kiliseye karşı yaptıkları itirazlar mevcut olan buhranı büsbütün artırdı. Bu arada hıristiyan milletler iki papaya tâbi olarak iki büyük kısma ayrıldılar. Büyük ayrılık adım alan bu olay ancak 1449 tarihine doğru hallolma yoluna girdi; kilisenin birliği kuruldu. Fakat bir daha eski nufuzu teessüs edemedi. Hıristiyanlık âleminin böyle birbirine düştüğü bu tarihlerde, kendilerinden büsbütün ayrı bir yolda bulunan Bizans'a yardım edemiyecekleri gayet tabiî idi; yahut hıristiyan milletleri bir gaye uğrunda birleştirebilecek ve onları mukaddes bir savaşa götürebilecek olan müessese şimdi kendi varlığını korumak gayretine düşmüştü. Gerçi bu ağır şartlar altında bile Türklere karşı savaşan birtakım Haçlı orduları görülmektedir. Fakat bunlar da Türk gücü karşısında büyük bir başarısızlığa uğradılar. Böyle olunca bütün Avrupa camiasını, kurulmakta olan Türk imparatorluğunun üzerine sevketme güçlüğü kendiliğinden meydana çıkıyor. Bir an hıristiyanlık âleminde böyle bir buhranın doğmadığım ve büyük Papalar devrinde olduğu gibi kilisenin krallıklar üzerinde en büyük bir nufuza sahip olduğunu kabul edelim. Bu takdirde hıristiyanlık âlemi, gelişmekte olan Türk devletini geri atabilecek midir ? Avrupa devletlerinde bu kuvvet ve kudret mevcut mudur ? Bu dahi şüpheli bir iştir. Çünkü Avrupa'nın iki büyük devleti İngiltere ve Fransa, XV inci yüzyılın ortalarına kadar süren Yüz Sene Savaşları ile perişan duruma düşmüşlerdi. Ayrıca İngiltere'de bir

de iç savaş başlamıştır. Hanedan mücadeleleri arasında onun dışarı ile ilgilenmesi mümkün görülmemektedir. Mukaddes Roma Germen İmparatorluğu bu tarihlerde siyasi birlikten tamamen mahrum kalmış bir durumdadır. İtalya'nın başlıca kuvvetli iki devleti olan Ciniviz ve Venedikliler birbirlerinin amansız bir düşmanı halindedirler. Esasen Osmanlılarla sulh içinde yaşayan Venedikliler bu sulhu bozmak istemiyor ve bunu lüzumsuz sayıyorlardı [8]. Sırplar Türklerin sayısız tecavüzleri karşısında artık birşey ifade edecek durumda bulunmuyorlar. Macarlar ve Lehliler ise kendi dahilî işleri arasında Bizans için fedâkarlık yapacak mevkide değillerdi. Bilhassa Macarlar Osmanlıların gittikçe artan hamleleri karşısında perişan bir durumda idiler. İmparator Avusturya'h Albrecht V. zamanında felâketlerin önüne geçilemeyecek bir durum hasıl oldu. Hele Albrecht'in zevcesi Elisabeth ile İmparator Friedrich'in Macaristan'da Habsbürg'ların hukukunu ileriye sürmeleri bu memleketin büsbütün karışıklık içerisine düşmesine sebep oldu. Bundan faydalanan Osmanlılar durmadan ilerlediler. Hulâsa Papalık, nufuzunu kullanabilmiş olsaydı ve Avrupa hıristiyanhk âlemini bir kütle halinde Osmanlıların üzerine sevketme imkânlarını bulsaydı dahi Avrupa'mn Türk ordusunu mağlup edebilecek bir kuvvet toplamasına maddeten imkân yoktu. Her hâdiseyi inceden inceye tetkik edip sonra karara varan ve Avrupa hâdiselerini geniş bilgisi sayesinde kavramış olduğuna şüphe bulunmayan Türk Padişahının bu işlerden haberdar olmasını kabul etmek kadar tabiî birşey olamaz. Yeni bir Haçlı ordusunun harekete geçmesine imkân olmadığını Fatih'in katî olarak bildiğini tahmin edebiliriz veya hiç olmazsa bu ordunun kısa bir zamanda toparlamp Türk kuvvetleri üzerine yürüyeceğine ihtimal vermediğini kabul etmek zaruretindeyiz. O, Avrupa'mn harekete geçemiyeceğine o kadar emindir ki İstanbul'un zaptı meselesini gizli bile tutmak lüzumuna okadar önem vermemiştir. Kısa bir zamanda yıkacağını tasavvur ettiği Bizans'ı bu müddet zarfında bir yardımcı kuvvetin gelip müdafaa edemiyeceğini esaslı olarak kabul eden Türk Padişahı, şehrin sukutundan sonra

[8] Zinkeisen, c. I, s. 801.

böyle bir ordu gelse bile bunu ataları gibi güvenle karşılamağa hazır bulunuyordu. Hattâ diyebiliriz ki onun güveni babasından ve dedelerinden daha da ileride idi. Bizans'a yardım etmek üzere Avrupa'dan gelmesi düşünülebilen kara kuvvetlerini önlemek üzere o bir miktar Türk suvarisini kâfi görmüştü. Şu halde Bizans'a ve Onların dinine karşı gösterdiği büyük tesamuhta elbette insanlık duygularına ve vicdan hürriyetine değer vermenin başhca bir sebep olduğunu kabul etmek zarureti vardır. Garp kilisesine karşı Şark kilisesini tutmak ve bu suretle ihtilâfı devam ettirmek işi ise bence ikinci derecede bir iştir. Şayet Fatih birinci derecede böyle bir siyasi gayeyi ele alarak Rumlara birtakım imtiyazlar vermiş ise o takdirde sağlamak istediği faydalar şu suretle hulâsa olunabilir:

a) İki kilise birleştiği takdirde bütün katolik âlemi Bizans işini bir hıristiyanhk meselesi yapabilir ve bu yüzden Haçlı orduları yeniden faaliyete geçebilir; anlaşmazlığın devamı ise buna imkân bırakmaz.

b) Ortodoks mezhebine karşı gösterilen bu tesamuh büyük bir insan kütlesinin kalben kazanılmasını sağlar ve bunlar da samimi olarak Türk İmparatorluğuna bağlanmış olurlar.

c) Rumlar bu imtiyazlardan memnun olarak bundan sonraki savaşlarda Türklere yardım eder veya hiç olmazsa fırsat buldukları vakit düşmanca hareketlerden uzak kahrlar.

Birinci noktaya daha önce cevap vermiş bulunuyoruz. Bizans ayakta iken ve hattâ Roma kilisesi ile birleşmeyi kabul etmişken bile katolik âlemi onlara yardım etme yoluna gidemedi. Yıkılmış olan bir Bizans'tan sonra aynı âlemin harekete geçebilmesi hem daha güçtür ve hem de mantıka daha az uygundur. Hıristiyanlığın bir parçasının yani Rumların gönlünü kendisine bağlamak işine gelince : bunun da çürük olduğu görülüyor. Çünkü Fatih böyle düşünmüş olsaydı herşeyden önce Bizans'ın mirasçısı olarak ortada bulunan Möra despotlarına ve Bizans kilisesine tâbi olan Morahlara karşı daha az şiddetli hareket ederdi. Yahut Bizans kilisesine tâbi olan bu insanlar kendi mezheplerine karşı şimdiye kadar gösterilmeyen itibarın Fatih tarafından gösterildiğini gördükleri vakit onu bir kurtarıcı, bir hami telâkki ederek düşmanlıktan vazgeçerlerdi. Halbuki ne Morahlar Fatih'e yakınlık gösterdiler ne de

Fatih onları kendine ısındırmak mecburiyetini duydu. Bilâkis onun Mora'yı istilâ ederken gösterdiği şiddet başka harblerindekinden daha fazladır. Son nokta ise izahtan varestedir. Çünki Rumlar ne bir savaşta Fatih'e yardım ettiler, ne de fırsat düştüğü vakit düşmanlarla birleşmekten ve isyan etmekten geri kaldılar. Bu itibarla Fatih'in Ortodoksluğa hürmet göstermesi, bu mezhebe tâbi olan birtakım milletleri elde ederek Garp kilisesini tehdit etmek gibi maddi bir işten ziyade, büyük bir kütleyi inanışlarında serbest bırakmak ve insanların en tabiî bir hakkı olan vicdan hürriyeti işine beşyüz yıl önce lâyık olduğu mânayı vermiş olmak içindir. Patrik Gennadios'tan hıristiyanlığın esaslarını ihtiva eden bir metin istemesi, bunu tetkik ettikten sonra Patrik'e büsbütün önem vermesi hattâ onu, tahsis ettiği kilisede ziyaret etmesi hep bu zaviyeden görülecek şeylerdendir. Hulâsa Fatih, bütün bu söylediklerimizin üstünde müstesna yaratılışlı, yüzyılların pek az yetiştirebildiği eşsiz bir insandır.

Fetihlerinde takip ettiği siyaset :

30 yıldan fazla süren saltanatı esnasında onun gelişi güzel savaşlara atılmadığını, her yaptığı seferde bir gaye takibettiğini ve bu seferleri de lüzumuna göre sıraladığını görüyoruz. Diyebiliriz ki onun Şark ve Garp için olduğu kadar Karadeniz, Akdeniz ve cenuba ait de güttüğü bir siyaset vardır. Hiç şüphe yoktur ki en başta gelen arzularından birisi Karadeniz'i bir Türk denizi yapmaktı. Buna erişebilmek için adım adım ilerlemiş ve Karadeniz'in Anadolu sahillerinde rastgeldiği müslüman ve hıristiyan teşekkülleri birer birer ortadan kaldırmıştır. Dikkat edilecek noktalardan birisi şudur ki Karadeniz'in bu sahillerinde kendisine tâbi bir teşekkülü kabul etmemekte ve bunları büsbütün ortadan kaldırmaktadır. Amasra Cinivizleri ile İsfendiyaroğulları ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kaldırılışı bu siyasetin birer misalidir. Anlaşılıyor ki o, bu sahilleri anavatanın birer parçası telâkki ediyordu. Bundan dolayıdır ki babasının ve dedelerinin şimdiye kadar buraları almamalarına hayret etmişti. [9] Filhakika buraların almışı hem dahilin güvenliği bakımından hem de iç topraklarla denizin birbirine

[9] Bk. Kitabımızın V. bölüm I. bahsine.

bağlanması yönünden pek önemli idi. Ayrıca Karadeniz'de seyahat etmekte olan Türk gemileri tecavüzden kurtuluyor ve bütün ticaret Türk gemicilerinin eline geçiyordu. Trabzon'un alınması ise büsbütün önemli idi. Çünkü o tarihlerde Şark ile Garb'ı birbirine bağlayan yolların en mühimlerinden birisi buradan geçmekte idi. Fatih Trabzon'u almakla büyük bir ticaret yolunun denizde biten ucunu eline geçirmiş oluyordu.

Karadeniz'in şimal sahillerine gelince: Ciniviz sömürgelerinin temizlenmesi, Kefe ve Azak'a inen büyük şark kervan ticaret yolunun ele geçirilmesi, çökmekte olan Altmordu devleti ile ondan ayrılmış olan Kırım Hanhğı'mn karışık durumlarından faydalanmak isteyenler bulunursa buna mani olunması bakımından bu sahillerin işgali zaruri idi. Çünkü bu sahillerin başka ellerde bulunması veya aynı bölgelerde başka bir teşekkülün kurulması Karadeniz'in kontrolünü güçleştirdiği gibi Anadolu sahilleri ve İstanbul için de tehlikeli olabilirdi. Bu bölgelerin iktisadi hayat üzerindeki rolü ise aşikâr bulunuyordu. Padişahın bütün bunları düşünerek bu bölgeleri işgal etmiş olması mümkündür. Eflak ve Boğdan'la yaptığı çarpışmalarda ise daha çok sahil şehirleri üzerinde meşgul olmaktadır. Bu şekildeki hareketi de onun Karadeniz hakkındaki düşüncelerini izaha yarayan bir hareket gibi kabul olunabilir. Çünkü Eflak (Valachie) Boğdan (Moldavie) topraklarını ilhak etmek gibi bir fikre sahip olmadığını ve onları kendi idarelerinde serbest bıraktığını gördüğümüz halde bazı sahil şehirlerinin alınmasını kendisi için bir gaye bilmiştir. Kendinden sonra gelenler de bu yol üzerinde yürüyeceklerdir.

Garpte takip ettiği siyasete gelince : Bu tamamiyle Fatih'in şahsına mahsustur diyebiliriz. Çünkü ondan sonra gelenler daha başka fikirler peşinde koşacaklardır. Fatih'in garpte takip etmiş olduğu siyasetin doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde duracak değiliz. Bu siyaset yanlış veya doğru olsun anlaşılıyor ki o, Bizans İmparatorluğunun garpte en ziyade genişlemiş olduğu tarihlerdeki sınırlarını kendisi için esas kabul etmektedir. Daha doğru bir deyimle, Tuna nehrinin cenubunda kalan ve Adriatique denizi'nin ucundan itibaren Egée denizi'ne kadar olan sahayı Türk toprakları içinde görmektedir. Bu gayeye acaba kendisini Bizans'ın varisi mi addederek ulaşmak

istiyordu? Yoksa Tuna nehrini tabiî bir sınır mı telakki etmişti? bunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Fakat ister öyle ister böyle olsun bu gayeye erişmek istediği ve eriştiği muhakkaktır. Meselâ Eflak ve Boğdan'ı baştanbaşa çiğnediği halde oraları topraklarına katmağı düşünmemiş, hattâ bu yerlerin idarelerini aynı soydan gelen insanlara bırakarak geri dönmüştür. Halbuki onun Mora'da, Sırbistan'da, Arnavutluk'ta, Bosna ve Hersek'te tamamiyle başka türlü hareket ettiğini görüyoruz. O kadar ki buralarda hüküm sürenleri ya hükümdarlık haklarından mahrum etmiş veya öldürtmüştür. Diyebiliriz ki eski büyük Bizans İmparatorluğu üzerinde hak iddia edebilecek her unsuru mahvetmiştir. Trabzon Rum İmparatorluğu'nun mirasçıları ihtimal bu siyaset takip edildiği için yokedildiler. Garpte bu toprakların ilhak edilmesi zaruretidir ki, onu Arnavutlukta okadar şiddetle harekete sevketmiş olmalıdır. Bosna Kralının, aman da dilese, zorla ele geçirilmesini Mahmut Paşa'ya yine bundan dolayı emretmiş olsa gerektir. Mahmut Paşa'nm bu emri ister kasten, ister hâdiselerin cereyamna uyarak yerine getirememesi üzerine Padişah'm büyük bir hiddete kapılması ve nihayet emrine mutî bir hocaya bir fetva verdirerek Bosna Kıralını öldürtmesi yine bu suretle izah edilebilir. Hersek (Herzegovine) Kralına karşı toleranslı davranmasının sebebi ise açıktır. Kral oğlunu rehine göndermekle beraber kendi toprakları üzerinde ölünceye kadar ve ancak Fatih'in müsaadesi ile bir hukuk sahibi olduğunu kabul etmiştir. Bu duruma göre Fatih, ihtiyar Hersek Kralının topraklarına daha o ölmeden önce sahip oluyor demektir.

Burada bir noktaya işaret etmek isterim. Bosna-Hersek'i aldıktan sonra Adriatique denizi'nin, bazı şehirler müstesna, bütün şark sahillerine malik oluyordu. Acaba bununla yetinecek miydi? Yoksa zayıf İtalya devletlerini şimalden tehdit etmek hedefini mi güdüyordu. Bunu gösteren belirtiler mevcuttur. Ezcümle Gedik Ahmet Paşa'nm ansızın Otranto'ya gönderilmesi ve orayı işgal ederek kuvvetli bir köprü başı tutması ve çok kuvvetli bir kale inşa ettirmesi İtalya topraklarının işgaline bir hazırlık gibi telâkki olunabilir. Eğer Fatih'in kafasında İtalya'yı işgal etmek gibi bir fikir mevcutsa o takdirde Türk kuvvetlerinin, muvaffakiyeti kolaylaştırmak üzere, şimalden

de harekete geçmeleri kadar tabiî birşey olamazdı. Venedik bir tarafa bırakılacak olursa İtalya'mn şimalinde Türk kuvvetlerine mukavemet edebilecek bir devlet de yoktu. Venedik'e gelince : Türklere karşı girişmiş olduğu uzun mücadelenin sonunda perişan ve bitkin bir hale gelmiş olduğundan o da yeni bir Türk hamlesini karşılayacak durumda değildi. Bütün bunları dikkate alan padişah ihtimal kuvvetlerinin bir kısmını cenuptan ve bir kısmım da İtalya'mn şimalinden hareket ettirerek bu kıtayı işgal etmeyi düşünüyordu. Filhakika onun İtalya'ya kara yolu ile gitmek emeli de vardı [10]. Fakat ömrü vefa etmedi. Böyle bir teşebbüs vukuunda Avrupa Hıristiyanlık âlemi heyecana gelecek ve ihtimal bu, Türklere karşı yeni bir infialin başlangıcı olacaktı. Fakat hemen söyleyelim ki Avrupa Türklerin her hamlesi karşısında böyle bir heyecan duymuş, hattâ harekete bile geçmişti. Ancak bunlardan bir netice çıkmıyordu. Onun için Fatih gibi kendinde herşeyi yapmak kudretini gören bir padişahın hayalî kuvvetler karşısında irkilmiyeceğini ve bu bakımdan da İtalya'yı zaptetmenin onun emelleri arasında bulunduğunu söylemek pek yersiz olmaz. Filhakika İtalya'mn işgali Türk topraklarına yenilerini katmaktan ziyade bir güvenlik meselesi olurdu. Çünkü bu suretle Akdeniz'in şarkı tamamiyle emniyet altına alınır ve geniş bir ticaret sahası Türklerin kontrolü altına girmiş olurdu.

İtalya'yı almanın bir de manevi tarafı vardı ki ihtimal Fatih bunu da düşünmüştü; yani Roma'yı elde ettiği takdirde garp imparatoru unvanım da alacaktı. Fakat kanaatıma göre, eğer Fatih'in İtalya'yı zaptetmek emeli varsa, bu bir unvan için olmıyacak, yukarda da söylediğimiz gibi bu işte güvenlik ve iktisadi meseleler birinci derecede rol oynayacaklardır.

Onun Egée denizi'nde takip ettiği siyaset ise gayet açıktır : O burada sahile yakın olan adaları baştanbaşa zaptetmek ve bu suretle Anadolu sahillerinin güvenliğini sağlamak istiyordu. Çünkü bu adalar muhtelif milletlere, her çeşit ve vasıfta insanlara, çapulculara, hırsızlara ve korsanlara birer sığmaktı. Anadolu sahillerinin bilhassa müslüman ahalisine musallat olan bu insanları buralardan uzaklaştırmak Fatih'in başlıca eme-

[10] Kretschmayr, c. II, s. 374.

lini teşkil ediyordu. Adalar alındığı takdirde bu bölgelerin ticareti de büsbütün Türklerin eline geçmiş olacaktı. Bütün bunları Fatih çok iyi takdir ettiği içindir ki kısa bir zamanda adalar işine son verdi. Rodos alınamamıştı, fakat fütuhat plânının içinde bulunuyordu. Mesih Paşa'nın büyük kuvvetlerle oraya gönderilmesi, başarı gösteremeyince de padişah tarafından şiddetli birtakım hareketlere maruz kalması buraya verilen önemin dercesini isbat etmektedir. İhtimal Mesih Paşa mağlûbiyetinden dolayı değil, fakat Rodos seferinde mağlûp olduğundan ötürü padişah tarafından hırpalanmıştır. O, başka bir yerde mağlûp olsaydı padişahın belki de hışmına uğramayacaktı. Çünkü Padişahın, mağlûp olmuş olan büyük komutanlarına ilk hamlede sinirlenmemiş olduğunu gösteren misaller vardır. Ezcümle İşkodra'da muvaffakiyet gösteremeyen Süleyman Paşa'yı tekdir etmek lüzumunu duymadan Eflak üzerine sevketti; hatah hareketi orada da mağlûp olmasına sebep olduğu halde padişah buna da birşey söylemedi. Şu halde Mesih Paşa'nın böyle gazaba uğramasına yalnız mağlûp olması değil, fakat Rodos'u alamaması sebep olmuştur. Baltaoğlu Süleyman Bey'in de padişahın hışmına uğraması yine kanaatimce mağlûbiyetinden ziyade bu mağlûbiyetin İstanbul'un alınmasını geçiktirmesinden ileri gelmiştir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Rodos Fatih için alınması zaruri bir yerdir. Orası yabancıların elinde bulundukça buna yakın olan Türk sahilleri emniyet altına giremiyeceklerdir. Çünkü Rodos hem kuvvetlidir hem de manevi bakımdan hıristiyanlık üzerinde müessirdir. Bütün bu işlere vakıf olduğuna inandığımız büyük padişah Fatih Mehmet, son defa kendi komutasındaki büyük orduyu, en kuvvetli bir ihtimalle, Rodos üzerine götürmekte idi.

Fatih Anadolu'da, ötedenberi dedeleri tarafından takip edilmekte olan siyaseti devam ettirerek, Türk birliğini kurmaya çalıştı. Bu siyasetin bir neticesidir ki, İsfendiyaroğullarının topraklarını ellerinden almış ve yine bu yüzden Karamanlılarla mücadeleye girişmiştir. Gerçi bu mücadeleye Karamanoğullarının yaptığı birtakım uygunsuz hareketler sebep oldu. Fakat tahmin edilir ki böyle bir sebep olmasaydı dahi, Fatih bir sebep icat edecek veya sebep te göstermeden Karamanoğul-

larının üzerine yürüyecekti. Çünkü Karamanoğullarının Osmanlı hanedanını çok uğraştırdıklarını bildiği gibi hükümdar olduğunun birinci senesinde kendisine karşı da nasıl cephe aldıklarını unutmamıştı. Onların, Uzun Hasan ve Venedikle olan münasebetlerini de biliyordu. Bu itibarla Karamanlılar fırsat vermemiş olsaydılar bile o yine onları ortadan kaldırma yoluna gidecekti. Karaman halkının kendi beylerine karşı gösterdikleri bağlılık onun dikkatinden kaçmadı. Bu yüzden hiçbir müslüman memleketinde göstermediği şiddeti burada göstermiş hattâ bu civarın ahalisinden büyük bir kısmını İstanbul'a tehcir ederek bir daha isyan edememeleri gayesini takip etmiştir. Karaman ve İsfendiyar topraklarının Osmanlı ülkelerine katılması Anadolu'da kurulmak istenilen Türk birliğinin tamamlanmasına doğru atılmış kuvvetli bir adımdı.

Onun Uzun Hasan'la olan mücadelesi pek enteresandır. Şarkta gittikçe büyüyen ve Osmanlı devletini tehdit eden Akkoyunlulara karşı Fatih bidayette biraz çekingen davrandı. Bunda hiç şüphesiz ki Uzun Hasan'ın büyük kuvvetlere sahip oluşu âmil olmuştur. İhtimal Fatih Uzun Hasan'la karşılaşmakta, Timur - Bayazıt faciasını gözönüne getirerek, tereddüt ediyordu. Belki de iki müslüman hükümdarın vuruşması padişahın hoşuna gitmemektedir. Bunun en güzel misalini Otlukbeli Savaş'ının kazanıldığı sıralarda görüyoruz. Mağlûp olan Uzun Hasan'ın takip edilmesi meselesi ortaya atıldığı vakit Divanda bu iş lüzumsuz addedilir. Halbuki mağlûp olan bir orduyu takip ederek yoketmek askerliğin değişmez kaidelerindendir. Bu kaide o devirde de bilindiğine göre bu takip zaruri idi. Fakat böyle yapılmadı. Çünkü padişaha göre müslüman bir hükümdarı tahtından uzaklaştırmak doğru değildir. Yine padişaha göre islâm memleketlerini yağma ve tahrip etmek te hoş birşey olmaz. Bütün bunların dışında alınacak olan toprakları da elde tutmak çok güçtür. İşte bunlardan dolayı Uzun Hasan takip edilmemiştir. Daha sonra iki hükümdar arasında elçiler de gidip gelmiştir. Bu da gösteriyor ki Fatih Uzun Hasan'a karşı daima mülâyim hareket etmiş ve hiçbir zaman onun mahvına yürümemiştir. Ancak Fatih'e göre Osmanlıların şarkta elde etmesi lâzım gelen bir sınırları vardır; oda Fırat nehridir. Bu suyu kendi emniyeti bakımından lüzum-

lu sayan Osmanlı padişahı bunun öte tarafına geçmeyi faydasız görmüştür.

Cenup siyaseti :

Mısır sultanları ile Osmanlıların münasebetleri dostça olmakla beraber iki taraf arasında ihtilâflı bir arazi mevcuttu. Dulkadıroğullarının hüküm sürdüğü bu arazi üzerinde her iki taraf ta nufuz tesis etmek istiyorlardı. Bu bakımdan Dulkadır toprakları üzerinde bazan Mısır'ın bazan da Osmanlıların hakimiyeti görüldü. Son defa, Mısırlıların tuttukları Budak Bey'in karşısına Şehsuvar Bey'i çıkaran Osmanlılar bu bölgeye Mısırlıların müdahalede bulunmalarına imkân bırakmadılar; Şehsuvar Bey'in ezilmesine ise daha büyük tavizler karşılığı olarak ses çıkarmadılar. Ancak Mısırlıların sözlerinde durmamış olmaları, esasen Mısır hakkında birtakım fikirleri olduğunu tahmin ettiğimiz Fatih'i, harekete geçirdi. Zaten iki devlet arasında Hicaz su yolları işi yüzünden bir anlaşmazlık mevcuttu. Bu, üzerinde durulması icabeden bir meseledir. Bozulmuş olan su yollarının, kurumuş olan kuyuların tamiri işini Fatih bir mesele olarak ele almakta ve bunların Osmanlı hazinesi namına tamirini ileri sürmektedir. Bu, doğrudan doğruya Mısır'ın dahilî işlerinde karışmaktı. Eğer Mısırlılar buna razı olsaydılar elbette Fatih buralarda seyahat eden, bu kuyulardan ve sulardan faydalanacak olan binlerce insanın minnettarlığını kazanarak, onların nazarında değerlenecek, İslâm âlemi arasında büsbütün şöhret kazanacak, buna karşılık Mısır sultanlarının perestişleri kaybolacaktı. Su yollarının tamiri işinde hacılara yardım etmek gibi dinî bir histen ziyade siyasi gayeler peşinde koşulduğunu kabul etmek, meseleyi hal bakımından daha doğru bir yol olarak ele alınabileceğine göre acaba Fatih'in Mısır'ı alarak hilâfeti Osmanlılara intikal ettirmek gibi bir fikri mi vardı? Yahut Suriye ve Filistin sahillerini elde ederek yine Şarki Akdeniz hakimiyetini mi düşünüyordu ? Bu hareketin İtalya'ya çıkışla bir ilgisi var mı idi ? Böyle geniş bir pilâm tahakkuk ettirebilmek mümkün mü idi ?

Meseleyi İtalya'ya çıkış bakımından ele alırsak bunun pek te güç birşey olmadığını görürüz. Çünkü, zayıf birtakım teşekküllerin elinde bulunan İtalya Fatih'in ordularının ciddi bir

hamlesi ile elde edilebilirdi. Nitekim Fatih'in son yıllarında İtalya'ya çıkılmıştı. Mısır'a gelince : Padişah'ı buraya çarpmaktan menedecek ortada bir kuvvet kalmamıştı. Akkoyunlular mağlûp edilmiş, Venediklilerle bir anlaşma yapılmıştır. Yakın bir kuvvet onu tehdit etmediği gibi Mısır topraklarına civar olan Dulkadıroğulları Osmanlı padişahının tarafım iltizam edecek durumdadırlar. Böyle olmasa bile muazzam Osmanlı kuvvetleri karşısında Dulkadıroğulları Beyliği birşey ifade etmemektedir. Bütün bunlardan sonra Mısır kuvvetlerinin mukavemeti hâtıra gelir. Aradan çok geçmeden Yavuz Selim bu kuvvetleri perişan etme imkânını bulduğuna göre Fatih'in de hazırlıyacağı orduların aynı maksada vasıl olabileceğini kabul etmek mümkündür. Şu halde Fatih Mısır üzerine bir sefer yapsaydı ve başarı da elde etseydi Akdeniz'in bu sahillerine sahip olduğu gibi Suriye üzerinden gelen Şark Ticaret Yollarını da ele geçirecek, aynı zamanda Kızıldeniz yolunun kontrolünü temin edecekti. İhtimal müslüman Arap âlemi de bu büyük Türk Padişahının idaresi altına girmeyi bir şeref sayacaktı. Böyle olduğu takdirde İtalya karşısındaki Afrika kıyılarında İtalya'dan inen ve Mısır'dan gelen Türk kuvvetleri karşılaşacak ve bu suretle de Akdeniz'in bu bölgesi tamamiyle Türklerin eline geçecekti.

Fatih'in böyle birşey düşünüp düşünmediğini kestirmek pek zordur. Ancak bazı zayıf ihtimallere dayanarak bu yolda fikir yürütmek mümkün gibi görünüyor. Meselâ : birkaç hacının su yollarının bozuk olmasından şikâyet etmesi ve bunu padişaha duyurmuş oluşu, hemen padişahın bu işle ilgilenmesini ve işe müdahaleye karar vermesini mucip olmuştur. Bu pek mânalıdır. Hele böyle basit bir mesele yüzünden iki devletin arasının açılması büsbütün mânalıdır. Daha bunlara katabileceğimiz birtakım ehemmiyetsiz meseleler koca bir imparatorluk ordusunun harekete geçmesine değmezdi. Fatih gibi bir hükümdarın böyle bir hiç yüzünden ordularını katiyyen harekete geçirmiyeceğini söylemek yanlış olmaz. Eğer hazırlanan son sefer Mısır için ise bunda mutlaka birtakım büyük gayeler vardır. Filhakika Mısır ile başlamış olan düşmanca münasebetler Fatih'in oğlu Bayazıt zamanında çarpışmaya inkılâp etmiş ve nihayet Yavuz Selim zamanında bu çarpış-

malâr başarı ile sona ermiştir. Bu iki padişahın takip ettikleri yol Fatih'in çizmiş olduğu yoldur. Eğer bu iki Padişah ve bilhassa Bayazıt II. Gedik Ahmet Paşa'yı Otranto'dan geri çağırmayıp ta Fatih'in plânlarım tahakkuk ettirme yoluna gitseydi Fatih'in tasavvur ettiğini tahmin ettiğimiz bu büyük iş Yavuz zamanında gerçekleşmiş olabilirdi.

Bütün bu sözlerden sonra şimdi de onun yaptığı savaşların muhtelif yönden bir tetkikini daha yapmak faydalı olacaktır. Filhakika Fatih'in bütün ömrü boyunca yaptığı savaşların bir kısmı siyasi, bir kısmı askerî, bir kısmı da iktisadi sebeplere istinat ettirilebilir. Meselâ : Bizans'ın yıkılması ve İstanbul'un alınması hem siyasi, hem askerî, hem de iktisadi bakımdan zaruri idi.

a- XV inci yüzyılın ortalarına doğru Bizans topraklarının, şarkta ve garpta, Osmanlılar tarafından tamamiyle sarıldığı görülmektedir. Marmara'nın doğu sahillerini ele geçirmiş olan Türkler ayın tarihlerde batıda Tuna boylarına kadar ilerlemiş bulunuyorlardı. Bu geniş topraklar arasında sıkışıp kalmış olan Bizans İmparatorluğu ne müstakil bir devlet olarak ne de bir kudret olarak bir mâna ifade etmektedir. Çünkü XIV üncü yüzyılın ortalarından sonra Türk nufuzu İstanbul ve civarına hakim olmuş, Bizans İmparatoru Türklerin âdeta tabiiyetini kabul etmişti. Esasen bütün İmparatorluk, başta İstanbul olmak üzere, Marmara sahilindeki Silivri (Selymbria) kalesi ve birkaç köy ile Karadeniz sahilinde Vize (Bizua), Ahyolu (Anchialos), Misivri (Mesembria) gibi kasabalara münhasır kalmıştı. Bu kasabaların içinde düşmana mukavemet edebilecek durumda olanlar pek azdı; şimdiye kadar Türk hakimiyetine geçmemiş olmaları da birtakım tesadüflerin eseri idi. Çünkü Türkler tarafından ne zaman kuşatıldı veya kuşatılmak istendi ise mutlaka ortaya bir engel çıkmış ve bu suretle de yıkılmaktan kurtulmuştur. Küçük kale ve kasabaları bir tarafa bırakılacak olursa Bizans, İstanbul şehrinden ibaret sayılabilirdi. Kuvvetli surları sayesinde şimdiye kadar hayatını devam ettirme imkânlarım bulmuş olan bu şehrin, gelişmekte olan ve doğuda, batıda büyük topraklara sahip bulunan Türk devletinin elinde bulunması siyasi bir zaruret idi. Çünkü Türklerin Anadolu ve Rumeli'deki toprakları ancak

birbirine bu surede bağlanabilirdi; ve yine ancak bu suretle Rumeli'de katî olarak bir hakimiyet kurulabilirdi. Şu halde Osmanlı devletinin "mukadder payitahtı" İstanbul'dan başka bir yer olamazdı [11].

Pek küçük topraklara ve fakat o nisbette bir kuvvete bile sahip olmamakla beraber Bizans İmparatorluğu hıristiyanhk âlemi arasında hâlâ bir değer gibi telâkki edilmekte idi. Eski Roma İmparatorluğu'nun devamı sayılan ve bundan ötürü Avrupalılarca saygı gösterilen bu İmparatorluk, kendisine gösterilen bu hislerden faydalanmayı asla ihmal etmiyordu. Mezhepçe aykırı bir yolda bulunmasına rağmen Avrupalılar, müşterek düşman olan islâmlara ve bü arada Türklere karşı daima onu iltizam ediyorlardı. Bu hislerden faydalanan Bizanslılar, her sıkıştıkları anda hıristiyanhğm tehlikede olduğunu, İstanbul'un ve bu arada muhteşem hıristiyanhk mâbetlerinin mahvolacağını ileri sürerek hıristiyan devletlere başvuruyor ve hıristiyan Avrupa'yı Türkler üzerine saldırtmakta birinci derecede rol oynuyorlardı. Bundan başka Osmanlıları biraz zayıf buldukları sıralarda hemen faaliyete geçiyor ve verdikleri sözde de durmuyorlardı. Meselâ Yıldırım Bayazıt zamanında Galata'da bir cami inşaasım, burada padişah adına hutbe okunmasını, kadı ve imam tayinini kabul ettikleri halde Ankara vakasından sonra anlaşma hükümlerini bozarak bir gün içinde Müslümanları İstanbul'u terketmeye dâvet etmişler, aksi takdirde öldürüleceklerini bildirmişlerdi. Bundan sonra da mâbetlerini tahrip ettikleri Müslümanları, Tekirdağ ve Edirne'ye hareket ettikleri sıralarda, öldürmüşlerdi.

Osmanlı devletinin ne suretle olursa olsun yıkılmasını isteyen Bizanslılar yalnız Avrupalıları Osmanlılar aleyhine kışkırtmakla kalmıyacak, kapalı veya açık bir surette Türk soyundan gelenleri de birbirine düşman etmekte pek büyük bir maharet göstereceklerdir. Yıldırım Bayazıt'ın oğulları arasındaki kavgalara birer suretle karışmaya fırsat bulan Bizanslılar, bazan bir kardeşe bazan da diğerine yardım edeceklerdir. Bundan başka Anadolu'da Türk vahdetinin kurulmasını

[11] P. Wittek (Çeviren H. İnalcık), Ankara bozgunundan İstanbul'un zaptına kadar, s. 589.

önlemek üzere Anadolu beyliklerini durmadan Osmanlılara karşı isyana teşvik etmişlerdir. Bilhassa Karaman Beyliği bu arada zikrohmabilir. Şu halde bütün bu hâdiselere son vermek Bizans'ın ortadan kalkmasiyle mümkün olacaktır.

b- Bizans İmparatorluğu'nun XV inci yüzyılda işgal ettiği saha askerlik işleri bakımından üzerinde önemle durulması icabeden bir sahadır. İki taraftan Türk toprakları ile kuşatılmış olmasına ve bir kudret ifade etmemesine rağmen bu topraklar Bizanshlar elinde kaldıkça Osmanlı Devleti hiçbir zaman emniyet altında bulunamıyacaktı. Bunun sebeplerini aşağıdaki şekilde izah etmek imkâm vardır :

İki boğazla birbirinden ayrılmış olan Osmanlı topraklarının birisi üzerinde bir hâdise çıktığı takdirde Osmanlıların bir taraftan öbür tarafa asker sevki mühim bir mesele halini alıyordu. Anadolu'dan Rumeli'ye geçmek lâzımgeldiği zamanlarda iki yola başvuran yani Çanakkale ve İstanbul Boğazından geçmek mecburiyetinde kalan Osmanlılar zayıf donanmalariyle bu işi sağlamak imkânım bulamıyorlar ve daima denizci devletiere ve meselâ : Ciniviz veya Venediklilere para vermek suretiyle asker sevkini temine çalışıyorlardı. Halbuki hu tarihlerde hıristiyanlık âleminde Türklere karşı büyük bir düşmanlık hissi beslenmektedir. Bu hissin tesiri altında hıristiyanlar birleşerek hep birden Osmanhlara karşı cephe aldıkları vakit boğazlardan asker sevki meselesi büsbütün güçleşiyordu. Bunun en son misali Sultan Murat II. nin Varna Muharebesi sırasında görülür. Filhakika Segedin (Szegedin) anlaşmasını hiçe sayan hıristiyanlar tekrar bir Haçlı ordusu ile Türklerin Rumeli'deki toprakları üzerine yürüdükleri vakit Murat II. Manisa'da bulunuyordu. Haçlıların taarruz hareketini haber alır almaz Anadolu kuvvetleri ile karşıya geçmek üzere sahile geldiği vakit Çanakkale Boğazımn düşman gemileri tarafından kapatılmış olduğunu gördü [12]. Bundan dolayı Gelibolu üzerinden Rumeli'ye geçmek imkânları kalmadığım anlayan padişah uzun bir kara yolculuğuna katlanarak İstanbul Boğazına gelmiş ve güçlükle kuvvetlerini karşı sahile geçirebilmişti. Eğer burada da bir mania zuhur etmiş ve geçiş sağlanamamış olsaydı o muhteşem

[12] Kritovulos, s. 18.

Haçlı ordusunun Varna önlerinde mağlûp edilebilmesi biraz müşkül olurdu; hattâ denebilir ki başkomutandan ve Anadolu kuvvetlerinden mahrum kalacak olan Rumeli'deki Türk kuvvetleri ezilebilir ve belki de Rumeli baştanbaşa tehlikeye girebilirdi. İşte bu kritik durumu yaratan tek mania Bizans'ın bu arada bulunuşudur. O ayakta bulunduğu müddetçe boğazları doğudan batıya veya tersine geçmek herzaman için müşkül bir mesele idi. Şu halde sırf bu geçişi sağlamak için bile olsa - Osmanlı Devletinin bekası bakımından - Bizans'ın ve bu arada İstanbul şehrinin Türklerin eline geçmesi zarureti kendiliğinden meydana çıkıyor. Haçh seferlerinin sık sık görüldüğü bu sıralarda Bizans İmparatorluğu, maddeten bunlara herzaman yardım etme imkânını bulamamakla beraber manen daima onlarla beraber olmuştur.

Türkler aleyhinde teşekkül eden her kuvvete karşı kapılarını daima açık bulunduran bu İmparatorluk fırsat bulduğu takdirde Türkleri arkadan vurabilecek bir durum da yaratabilirdi. Çünkü İstanbul'a deniz yolu ile getirilmesi herzaman mümkün olan bir Haçlı ordusunun Bizans toprakları üzerinden Trakya'daki Türk arzisine saldırması ve bu suretle müşkül bir durum yaratması mümkündür. Böyle bir teşebbüse girişildiği takdirde boğazdan geçecek olan büyük bir müttefik donanmasının hareketini önliyecek zayıf Türk donanmasından başka bir kuvvet yoktur. Yani herzaman bu yol ile Bizans'a kuvvet sevki ve dediğimiz gibi Türk topraklarının arkadan vurulmak ihtimali mevcuttur. Böyle birşey yapılmamış oluşu yapılmıyacağma delâlet etmez. Pek az bir ihtimal dahi olsa bu şekildeki bir hareket gelişmekte olan Türk devleti için çok tehlikeli anlar yaratır. Bunu dikkatten uzak tutacaklarına ihtimal vermediğimiz o devrin büyük Türk komutanları bu bakımdan da İstanbul'un elde bulundurulmasını lüzumlu görmüş olacaklardır.

Sultan Orhan zamanından itibaren denizcilik işlerine önem vermeye başlayan Osmanlılar ancak Çelebi Sultan Mehmet devrinde kuvvetlice bir donanma vücuda getirebilmişlerdir. Bununla beraber, birçok adalara ve sahillere malik olan ve aynı zamanda Rumeli ile Anadolu arasındaki münakaleyi temin etmek mecburiyetinde bulunan Osmanlılar, XV inci

yüzyılın ortalarına kadar denizlerde rakipleriyle boy ölçüşecek durumda bulunmuyorlardı. Bundan ötürü 1416 da Gelibolu önlerinde Venedik donanmasına karşı pek büyük bir mağlûbiyete uğradılar. Halbuki Gelibolu Osmanlılar için hususi ehemmiyeti olan bir mevki idi. Çünkü ilk Osmanlı tersanesi burada kurulmuş ve burası bütün Osmanlı donanmasının üssü haline gelmişti. Gelibolu'nun kaybı Osmanlılar için felâketli neticeler doğurabilirdi. Osmanlılar belki yalnız Çanakkale Boğazından gelecek bir düşmana karşı mukavemet imkânlarını bulurlar ve bunlarla muvaffakiyetle savaşabilirlerdi. Nitekim 1430 da yine Gelibolu'ya taarruz eden Venedik donanmasını mağlûp ettiler. Fakat bu donanmaya Bizans'ın da katıldığını veya Karadeniz'den gelecek takviye kuvvetleriyle Bizans donanmasının da faaliyete geçtiğini kabul ettiğimiz takdirde Osmanlılar için işin nekadar ciddi bir durum yaratacağı derhal anlaşılır. Türk donanmasının [imhası ve tersanelerinin tahribi ise devlet için her bakımdan felâketli neticeler doğurabilecek bir hal olduğuna göre Gelibolu'nun emniyet altında bulundurulması birinci derecede önemi haizdir. İşte bu emniyetin yarı yarıya sağlanması Bizans'ın aradan kaldırılmasiyle mümkün olacaktır.

c- Hiç şüphesiz ki İstanbul'un zaptı meselesi konuşulduğu sıralarda iktisadi meseleler de ortaya atılmış olacaktır. Çünkü İstanbul ötedenberi kara ve denizyolları üzerinde bulunması bakımından büyük bir önem taşıyordu. Pek eski devirlerde bile Belgrat'ta Tuna'dan ayrılan bir yol Meriç vâdisini takip ederek İstanbul'a ve oradan da Üsküdar'a geçerek Bağdat üzerinden Ortaasya'ya giderdi. Şark ile garp arasında uzanan yolların en kısası bu olduğundan kervanlar durmadan işler ve şarkın ipek, baharat gibi en kıymetli eşyası bu yol vasıtası ile garba intikal ederdi. Bundan başka iki mühim denizi, Karadeniz ile Akdeniz'i, birbirine bağlayan su yolları da yine buradan geçmekteydiler. Hulâsa müstesna bir coğrafî mevkiye malik olan İstanbul şehri XV inci yüzyılın ortalarında hâlâ eski önemini muhafaza ediyordu. Gerçi kara yolları hem Anadolu'dan hem de Rumeli'den Türklerin buraları işgal etmesiyle kesilmiş bulunduğundan bu yollar vasıtasiyle artık büyük kervan ticaretinin yapıldığı görülmemektedir. Bu durum Bi-

zansın iktisadi hayatına büyük bir darbe vurmuştur. Ancak denizyolu elan eski faaliyetini kaybetmiş değildir. Bizans ortadan kaldırıldığı ve bu topraklar da Osmanh topraklarına katıldığı takdirde eski büyük ticaret yolunun açılmaması için ortada bir sebep kalmıyacaktı. Bununla beraber o devirde Türk büyüklerinin bu iş üzerinde önemle durduklarım gösterir bir kaynağa tesadüf edilmedi.

d- Fatih ve İstanbul'un zaptı hakkında yazılmış olan kitaplarımızın hemen hepsinde müşterek olan nokta, İstanbul'un alınışında dinî hislerin ön safta gelmiş oluşudur. Gerçek Fatih, İstanbul'u alma kararım, topladığı meclise bildirmek üzere verdiği söylevde "î'lâ-i kelimetullah ve ihya-i minnet-i resulullah etmeye makdurumu sarf eyliyem, ta dünyada mucib-i zikr-i cemil ve ukbada bais-i ecr-i cezil vaki ola. Öyle olsa belde-i tayyibe-i Kostantıniye ki bağ-ı irem andan bir kûşe" dedikten sonra İstanbul'u methediyor ve kendi memleketinin ortasında kalmış olan bu diyarın, zamanında bir küfür ocağı olarak kalmasına gönlünün razı olamıyacağmı açıkça ifade ediyordu [13]. Tarih-i şâhî'de de bu şehrin alınmasının dinin lâzimelerinden olduğu söylenmektedir [14]. Filhakika her müslüman hükümdarı bu şehri almıya teşvik edecek mahiyyette Peygamberimiz tarafından söylenilen sözler vardır. Hazret-i Muhammed'in bu şehri alacak asker ve komutam metheden sözlerini gözönünde bulunduran hükümdarlar buna lâyık olmak için ellerinden gelen her gayreti harcıyacaklardır. Bu iş bence üzerinde önemle durulması lâzım gelen bir iştir. İstanbul'un kuşatılmasında askerlerin şevkini ve heyecanını bilhassa tahrik etmekte pek büyük faydası görülen Peygamberin bu sözlerini, Fatih samimi olarak yerine getirmek istedi ise o takdirde İstanbul'un alınma sebeplerinin en başında bunu saymak icabeder. Fatih'in bu fikre hizmet etmiş olduğu muhakkaktır. Çünkü bir müslüman olan Fatih'in, Peygamber'in İstanbul hakkında söylemiş olduğu sözlerinin tesiri altında kalmamasına imkân tasavvur edilemez. Devrin zihniyetini dikkate aldığı-

[13] Cafer Çelebi, s. 7.
[14] Tarih-i şahî, Vk. 423.

mız takdirde de İstanbul'un alınması sebepleri arasında bunu en başta zikretmek icap eder.

İstanbul'un zaptı meselesinde yukarıdanberi saydığımız bu sebeplerden başka sebepler de bulmak mümkündür. Meselâ İstanbul'un tarihî bir şehir oluşu, eski bir imparatorluğun merkezi bulunuşu, zengin ve muhteşem âbidelere sahip oluşu, buraya sahip olmanın fâtihine temin edeceği şöhret ve Murat II. nin oğluna bıraktığı rivayet edilen vasiyetnamede [15] İstanbul'un alınmasını tavsiye edişi bu arada sayılabilir. Ancak şu mahakkaktır ki İstanbul'un zaptında en mühim âmil olarak Osmanlı İmparatorluğunun vahdeti düşünülmüştür. Bizzat Fatih "Ne veçhi vardır ki anun gibi menzil-i şerif ve makam-ı lâtif benim vasat memleketimde ve arsa-i vilâyetimde olup dahi eyyam-i devletimde küfr ocağı ve bâğiler yatağı ve dâğiler durağı ola" [16]. dediğine göre kendi topraklarının ortasında kalmış olan bu bölgenin, Osmanlı topraklarını birleştirmesi bakımından, önemine işaret etmiş bulunmaktadır. Bütün bunlardan sonra "Feth-i celil-i Kostantaniye" adlı eserde yürütülmüş olan bir mütalâaya dokunmadan geçemiyeceğim. Burada deniliyor ki : İstanbul'u kendi hükümetine merkez yapmayı gaye edinen Fatih Sultan Mehmet haksız yere hiç kimsenin canını yakmak istemiyecek kadar iyi kalpli idi. İstanbul'u almak kendisi için gayet kolay bir iş olduğu halde sırf yukariki düşüncenin tesiri altında yani hak ve adâlet kaidelerine riayet ettiği için kendince en büyük emel olan İstanbul'u almak işine teşebbüs etmiyordu. Fakat Kayser'in yersiz ve düşüncesiz hareketleri padişahın sabrını tüketti [17].

Yukarıdaki fikirlerden, şayet Bizanslılar sebebiyet vermemiş olsaydılar Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u almıyacaktı gibi bir mâna da çıkmaktadır. Halbuki İstanbul'un kendi devleti için lüzumuna ve faydalarına kani bulunan Fatih, Bizanslılar böyle hareket etmeseydiler, hattâ Osmanlılara eskisinden daha fazla boyun büker durumda olsaydılar dahi bir yolunu bulup İstanbul'u muhakkak zaptedecekti. Çünkü Fatih gibi

[15] Zinkeisen, c. II, s. 64.
[16] Cafer Çelebi s. 7.
[17] A. Muhtar, s. 12.

büyük bir siyaset ve devlet adamının hak ve adâlat kaidelerine riayet-edeceğim diye kendi devletinin menfaatlerini unutmasını hiçbir suretle kabul etmeye imkân yoktur. Aksi takdirde Fatih'i, yüksek gayeleri karşısında hislerine mağlûp bir adam gibi telâkki etmek icabeder. Haksızlık yapmıyayım diye, gayelerinden vazgeçmesi veya bunları tehir etmesi onun siyasi görüşlerine asla uygun olamaz. O tarihlerde savaşlarda bir cihad kokusu da olduğunu düşünecek olursak Fatih'in kafasına haksızlık yapacağım şeklinde bir düşüncenin hâkim olması esasen akla gelmez. Böyle olunca acaba Fatih tarih karşısında savaşın mesuliyetini yüklenmekten mi çekinmiştir ? Bunu da kabul etmek güçtür. Çünkü inandığı Peygamber, kendisinden yüzlerce yıl evvel söylemiş olduğu sözlerle bu işi yapacak olanı hem övmüş hem de teşvik etmiştir. Bir müslüman hükümdarın bu övmelere lâyik olmak için o zamanlarda yapmıyacağı bir iş tasavvur edilemez. Bütün bu haller Fatih'in iyi kalpli bir insan oluşunu ortadan kaldıramaz. O, meziyetlerini, büyüklüğünü İstanbul'un alınışından sonra İstanbul halkına karşı bol bol göstermiştir. Onun bir işaretiyle bütün İstanbul'un kana boyanması ve canlı bir mahlûkun kalmaması herzaman mümkündü. Fakat bu büyük muzaffer, kılıncını ancak surlar önünde karşısında dikilenlerle ileride kendisini tehdit edebilecek olanlara karşı kullanmıştır. Onun İstanbul halkına ve bu halkın inanışlarına karşı göstermiş olduğu toleransı hangi tarihte, hangi hükümdar, hangi mağlûp millete karşı gösterebilmiştir ? İşte bu, onun en büyük hakşinaslığı ve adâletidir. O, ideallerinin tahakkukuna her ne pahasına olursa olsun çalışmış ve fakat hiçbir zaman zalim olmamıştır.

Fatih'in bazı seferlerinde yalnız siyasi görüşler hâkim olmuştur. Meselâ Karaman seferleri bunlar arasındadır. Bunları yapmakla o, Anadolu'da kurulmakta olan Türk birliğini tamamlamak gayesini gütmüştür. Yine Fatih'in bazı savaşlarında hem siyasi hem de ekonomik sebepler vardır. Trabzon Rum İmparatorluğuna karşı açılan mücadele ile Azak ve Kefe'nin zaptı bu meyanda zikredilebilir. Akdeniz adalarının zaptına gelince : bunlarda da daha çok askerî ve iktisadi sebepler bahis konusudur. Eflak ve Boğdan üzerine yapılmış olan sefer-

ler ise tamamiyle askerî zaruretlerin bir neticesi gibi telâkki olunabilir. Çünkü bu suretle Tuna'nın şimalinde bulunan bu iki teşekkülü zayıf düşürmek yolları takip olunmuş ve Türk topraklarının güvenliği tesis edilmek istenmiştir. Fatih'in Macarlarla yaptığı savaşlar da bu yüzden meydana gelmiş olan olaylar arasına sokulabilir. Hulâsa: Askerî, siyasi ve ticari mülâhazalarla büyük Türk padişahı durup dinlenmeden ömrünü mücadelelerle geçirmiş ve bu suretle de sona erdirmiştir.

Yukardanberi belirtmeye çalıştığımız Fatih'in, şahsiyetini ve karakterini tamamiyle ortaya koymak çok güçtür. Çünkü o, her sahada yükselerek beşer kudretinin varabileceği en yüksek noktalara çıkmış, kendinden önce ve sonra gelenlerle kıyaslanamıyacak kadar büyük bir şahsiyet olmuştur. Devrinden bize kalmış olan vesikalar da pek nadir olduğuna veya pek azı ele geçirildiğine göre onun hakiki çehresini çizebilmek cidden güç bir mesele oluyor. Güçlükler bununla da kalmamaktadır. Zamanında yazılmış olan birkaç tarih kitabı ve daha sonraki tetkiklerden anlaşılacağına göre o, tezatlarla dolu bir insandır. Yerine göre yumuşak, fakat birdenbire çok şiddetli oluveren bu hükümdar, aynı zamanda iyi kalpli, cömert ve affedicidir. Bütün bunların yanında vurucu, kırıcı, hattâ birçok insanın bir anda öldürülmesini emredecek kadar merhemetsiz görünüyor. Fevkalâde değer verdiği bir insan biraz sonra onun gazabına uğrayabilir, katlolunur, gözünden düşmüş olan birçok değerleri de affetmesini bilmiştir. Hulâsa çeşitli vasıfları ile Fatih'i anlamak kadar anlatmak ta güçtür.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN FETHİNE DOĞRU

Fatih'in son defa cülûsu ve ilk icraatı.

Babasının ölüm haberini Manisa'da alan Fatih Sultan Mehmet hemen hiç eğlenmiyerek Gelibolu üzerinden[1] büyük bir sür'atle Edirne'ye gelmiş ve ertesi günü yani 18 Şubat 1451 perşembe günü (16 Muharrem 855)[2] tahta çıkmıştı. Bu tarihte ondokuz yaşım birkaç ay geçmiş bulunuyordu.[3]

Cülûs günü âdet olduğu üzere padişahın huzurunda bir toplantı yapılmıştı. Devletin ileri gelenleri ve bu arada vezirler biraz uzakta karşıda, Padişahın vezirleri ise yine âdet olduğu üzere yamında yer almışlardı. Padişah bu sırada "Babamın vezirleri neden benden uzakta duruyorlar" demiş ve Çandarlı'ya da eski yerini almasım bildirmişti.[4] (Biat resmi icra edildikten sonra Fatih babasının ve boğdurduğu küçük kardeşi Ahmet'in[5] cenaze işleri ile meşgul olmuştur)

Cülûsu tebrik için gelen elçilerle sulh mu-

Fatih'in tahta çıkışım duymuş olan devletler, beylikler birbirleriyle yarış edercesine Edirne'ye elçilerini gönderdiler.

[1] İdris-i Bitlisi, vrk. 7.

[2] Dursun Bey, s. 33. Karamanî Nişancı Mehmet Paşa, s. 350, Oruç Bey, s. 64. İdris-i Bitlisî, vrk. 7.

[3] "Sultan Mehmet Han şembe gicesi sehêrinde mubarek recebin 27 sinde hamse ve selâsin ve seman mie senesinde Darü's-saltanat Edirne'de devlet ü saadetle vücude gelmişti. Ve mubarek mah-i muharremin gurresinde hamse ve hamsin ve seman mie senesinde serir-i saltanat-ı Osmaniye müşerref ve müstes'ad ermişlerdi. Ondokuz yaşında ve beş aylık ve üç gün olmuş idi„. Mustafa Faris, Mahbub-u Kulubi'l-Arifin, vrk. 248. Karamanî Mehmet Paşa, ondokuz yaşında olduğunu yazıyor. Bk. s. 351. Selâtinnamede de "Bey olduğunda bil ol şah-ı devran ... ki ondokuz yaşındaydı ol Han" denilmektedir. Bk. Sarıca Kemal, Selâtinname, s. 171. Profesör Dr. Süheyl'in de zayiçelere istinat ederek verdiği rakam bu üç eserin kaydını teyit etmektedir. Bk. Süheyl Ünver, Fatih nerede ve zaman doğdu?. 16 Teşrinievvel 1943 tarihli Cumhuriyet gazetesi.

[4] Ducas, s. 146.

[5] Âşık Paşa-zâde bu hususta "bir küçücük kardaşı vardı, İsfendiyar kızından olmuş, am dahi menziline yitirdi, makamına gönderdi" diyor. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 140. Âli, Künhü'l-ahbar V, vrk. 94 te bu çocuğun adını Hasan olarak kaydetmektedir.

ahedelerinin yeniienmesi.

Bunlar, Bizans İmparatoru, Trabzon Rum İmparatoru, Sırp Kıralı, Hunyadi Janos'un elçileriyle Mora Despotlarının, Eflak, Raguza ve Ciniviz hükümetieriyle Midilli, Sakız Adalarının, Rodos şövalyeleriyle Galata Ciniviz kolonisinin murahhasları idiler. Fatih ötedenberi İstanbul'un zaptını aklına koymuş olduğu için, bu emelinin tahakkukunu sağlamak gayesi ile ve şimdilik kâfi derecede işleri kavrayıp memleketi içinde hâkimiyetini tesis edinceye kadar[6] öteki devletlerle ve hattâ hazırlıklarını ikmal edinceye kadar da Bizans'la sulh halinde kalmayı siyasetine uygun bulduğundan bütün devlederin elçilerine karşı yumuşak hareket etmişti. Filhakika taziyet ve tebrik için gelmiş olan Sırp elçilerinin muahedeleri yenileme isteklerini memnuniyetle kabul etmiş, Sırp kıralı Georges Brankovitch'in Macarları kışkırtacağından çekindiği içindir ki başkasiyle evlendirmeyi düşündüğü üvey annesi ve Georges'in kızı Mara'yı[7] birçok hediyeler ile Sırbistan'a iade ederek ayrıca ona Osmanlı-Sırp hududları civarında birçok yerleri de ihsan etmişti.[8] Bizans elçilerine ise diğer devlet elçilerinden daha ziyade iltifat ederek[9] mevcut muahedelerin hükümlerine ömrü oldukça riayet edeceğine dair yemin etmiş,[10] hattâ bununla da yetinmiyerek Bizans'ta bulunan fakat bugün kim olduğu kati olarak bilinmiyen[11] Şehzade Orhan için Bizanslıların talep ettikleri 300 bin akçenin Ustruma vadisindeki yerlerden verilmesini kabul etmişti.[12]

Avrupa Fatih hakkında ne düşünüyor.

O, en büyük düşman sayılan Macarlarla da üç yıllık bir anlaşma yapmayı lüzumlu gördü. "Fakat bütün bunlar birer hud'a ve desiseden başka birşey değildi".[13] Bu suretle Fatih Bizans üzerine yapacağı büyük savaşın güvenliğini sağlamaya çalışıyordu. Halbuki Avrupa onun hakkında tamamiyle yanlış fikirler beslemektedir. Devletlerle muahedeleri yenilemesi; yu-

[6] Zinkeisen, I, s. 801.
[7] Ducas, s. 149.
[8] Aynı eser, s. 149.
[9] Angiolellos, s. 17.
[10] Ducas, s. 150.
[11] İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, s. 230.
[12] Ducas, s. 150.
[13] Schlumberger, s. 20.

muşak görünmesi ihtimal Avrupalıların Fatih hakkındaki düşüncelerini takviye etmişti. Çünkü birkaç defa tahtından mahrum edilerek Manisa'ya gönderilen Sultan Murat'ın bu genç şehzadesi hakkında Bizans'ta ve bütün Avrupa'da acele hükümler verilmiş ve o, kabiliyetsiz bir delikanlı olarak tanınmıştı. Bundan ötürü Sultan Murat'ın ölümü ve Fatih'in tahta çıkışı her tarafta büyük bir memnuniyet uyandırdı.[14] Çünkü bu delikanlının iktidarsızlığı yüzünden Osmanlı İmparatorluğunun kendiliğinden sona ereceği hülyası Avrupa'da tekrar kök salmaya başlamış ve hıristiyanhk âleminin kuvvetlerini, birlikle ve sürade hareket etmeleri lâzımgelen bu devrede, tamamiyle felce uğratmıştı.[15] Onun için Osmanlılara karşı kimse harekete geçmeyi düşünmüyordu. Yalmz Franciccus Phlelphus bu fikirde değildi. O, Sultan Murad'm ölümünü takip eden günlerde, Osmanlılar ve onların imparatorluğu hakkındaki fikirlerini, kaleme aldığı bir mektupla, Fransa kıralı Charles VII. ye bildirmişti. Avrupa'da mevcut fikirleri, peşin hükümleri ve yanlış düşünceleri aksettiren [16] bu mektubunda Phlelphus, Fransa kıralına öteki hıristiyan hükümetlerin başına geçmesini ve Osmanlılara karşı yürümesini istiyordu. Çünkü ona göre Osmanlıların kudreti çoktan kırılmıştı; harbe sokabilecekleri kuvvet olsa olsa 60.000 kişi olabilirdi; başlarında harp görmemiş, tecrübesiz, sefih, kadınlara düşkün budala bir delikanlı vardı.

Uygun bir rüzgârla hıristiyan ordusunun bir günde Tarent'den Peleponez'e geçeceğini, Mora Despotlarımn bütün kuvvetleriyle bu orduya katılacağını, Arnavutların ve İtalyanların bu orduyu destekliyeceğini ileri süren Phelelphus bu itibarla kısa zamanda Türklerin kovulacağım, hattâ Asya'da müslüman hâkimiyetinin kırılacağım iddia ediyordu.[17]

İşte İstanbul'un düşmesinden biraz önce Avrupa'da Osmanlılar hakkındaki düşünce tarzı bu idi.

Karaman Beyi İbrahim'in Osmanlılar aley-

1451 de Sultan Murat II. nin ölümü ve Fatih'in tahta çıkışı ile birlikte Karamanoğlu İbrahim Bey birdenbire tekrar

[14] Zinkeisen, 1, s. 801.
[15] Aynı eser, s. 801.
[16] Ayns eser, s. 802.
[17] Aynı eser, s. 805.

hindeki faaliyeti karşısında padişahın aldığı tedbirler ve Karaman seferi.

faaliyete geçti. Bu faaliyet her zamanki gibi tehlikeli idi. Anadolu'da muhtelif yerlerde çıkarılacak olan isyanların kendisine ne derece hizmet edeceğini iyi bilen bu zat Aydın, Germiyan ve Menteşe oğulları ailelerinden olduklarını ileri sürdüğü birtakım şahısları, yardımcı kuvvetler vererek, bu üç ile gönderdi.[18] Kendisi de Alâiyye'ye kadar giderek[19] oradan müttefikleri Venediklilerle irtibatı düşünmüştü.[20] Esasen "Padişah-ı muzaffer serir-i saltanatı müşerref ettiği vakit Karamanoğlu pirliği tekaddümden zannidüb bu ferman-fermay-i şah-i civan-bahtın tâzim-i şanına muvafik ve tebcil-i azametine lâyık" saygı da göstermemişti.[21] Onlar tarafından alman tertipleri duyan Anadolu Beylerbeyi Ozguroğlu İsa Bey durumdan padişahı haberdar etmiş ve vuruşmak üzere izin istemişti.[22] Hıristiyanlarla hakiki dost olan Karamanlıların bu halini bilen Fatih[23] şimdi de ayaklandıkları haberini duyunca tereddüt etmeden İsa Bey'e vuruşmak müsadesini vermeye taraftar oldu. Fakat Çandarh, İsa Bey'in bu işi başaramıyacağım düşündüğünden, daha liyakatlı bir zat olan İshak Paşa'mn Anadolu beylerbeyliğine getirilmesini sağlamak suretiyle işi daha ciddiye aldı.[24] İshak Paşa'mn Anadolu'ya hareket ettiği sıralarda padişah ta gereken korunma tedbirlerini almakta kusur etmedi; Rumeli'de bir taarruza uğramak ihtimaline karşı Rumeli kuvvetlerini Dayı Karaca Bey komutasında Sofya'da bıraktı.[25] Diğer taraftan sefer esnasında Osmanlılara karşı düşmanca harekette bulunmaları ihtimali olan birtakım devletlerle anlaşma teşebbüsünde bulundu. Çünkü Sırplar harbe taraftar görünüyor, Bizans imparatoru da padişahın sefere çıkmasını bekliyordu. Bu itibarla ihtiyatî bir tedbir olmak üzere Alacahisar (Kruschevatz) ve civarı Sırplara, Çorlu'dan berisi de Bizanslılara bırakılarak bir anlaşma yapıldı ve bu suretle de güvenlik tedbirleri alınmış oldu.[26]

[18] Üç ile sevkedilenler arasında İbrahim Bey'in üç oğlu da vardı. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 140.
[19] Âşık Paşa-zâde, s. 140.
[20] İ. H. Uzunçarşıh, I, s. 227-228.
[21] Dursun Bey, s. 34.
[22] Sâdüddin, s. 415.
[23] Ducas, s. 150.
[24] Sadüddin, s. 415.
[25] Dursun Bey, s. 34.
[26] Kemal Paşa-zâde, vrk. 5, 6.

Osmanlı - Karaman anlaşması.

Padişah Bursa yolu ile Karaman toprakları üzerine hareket ettiği zaman [27] veraset iddia ederek ayaklanmış olanların hepsinin Karaman'a iltica ettiklerini işitti. [28] İbrahim Bey artık herşeyden ümidini kesmişti. İsyan için kışkırttığı bütün elemanlar hareketten kalmış, Fatih'in işgal ettiği yerlerde de halkın ona tâbi olduğunu görmüştü. Bu durum karşısında Taşeli dağlarına çekilmek zorunda kalan İbrahim Bey [29] oradan suçunun bağışlanmasını istemek ve barışı sağlamak üzere padişah nezdine bir mektupla birlikte elçi olarak Mevlâna Veli'yi gönderdi. [30] Ayrıca sulhun yapılabilmesine tavassutta bulunmaları için padişahın vezirlerine çok miktarda hediyeler yollamıştı. [31] Filhakika vezirlerin "ve ulema ve eimme ve meşayih'in" [32] şefaatleriyle padişah sulha razı oldu. [33] Yapılan anlaşmaya göre Akşehir, Beyşehri ve Seydişehir Osmanlılara veriliyor, seferlerde de bir miktar Karaman askeri bulundurulacağı taahhüt ediliyordu. Yine bu anlaşmaya göre İbrahim Bey kızını da padişaha verecekti. [34]

Fatih Karaman seferi dönüşünde, Bursa'ya geldikten sonra İshak Paşa'yı Emir İlyas'm bulunduğu Menteşe üzerine sevketti [35]. İlyas fazla mukavemet edemiyerek Rodos adasına kaçmış ve bu suretle bütün Menteşe toprakları Osmanlı ülkesine katılmıştı. [36]

Bizansılıların Karaman seferinden faydalanmaya kalkışmaları ve Şehzade Orhan işini ileri sürerek padişahı tehditleri.

Ta Edirne'den kalkarak Anadolu ortalarına kadar geldikten sonra Karamanoğlu işine bir son vermeden padişahın böyle alelacele sulha razı olması vezirlerin şefaatinin bir neticesi olmasa gerektir. Çünkü Fatih Karamanoğlu'na karşı hiç te iyi hisler beslememektedir. Onun Karamanoğlu hakkında bizzat :

[27] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 63. Müellifi belli olmıyan bu kitap kitaplıktaki numarasiyle kullanılacaktır.

[28] Sadüddin, s. 415.

[29] İdris-i Bitlisî, vrk. 64.

[30] Dursun Bey, s. 35. İdris-i Bitlisi, vrk. 65.

[31] Âşık Paşa-zâde, s. 140. 1099 No. Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 63.

[32] İdris-i Bitlisi, vrk. 65.

[33] 1099 No. Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 63.

[34] Âşık Paşa-zâde, s. 140.

[35] 329 numaralı Âl-i Osman Tarihi, vrk. 105. Müellifi belli olmıyan bu kitap kitaplıktaki numarasiyle kullanılacaktır.

[36] İdris-i Bitlisî, vrk. 65. Âlî, V, vrk. 94, Hasip, vrk. 191.

"Bizümle Saltanet lâfin idermiş ol Karamanî
Huda fırsat verirse ger karâ yîre karam ani"

demesi bu kötü hissiyatın en açık misalidir. Zaten o, Karaman beyliğini ortadan kaldırmak emeli ile sefere çıkmıştı.[37] Böyle olunca ele geçen şu fırsat anında onu yok etmesi lâzımgelirken birdenbire bu şekilde hareket etmesinin elbette mânası vardı. Filhakika hâdiseler Karaman seferinde zaman kaybetmesine müsait görünmüyordu. Çünkü en küçük fırsatlardan bile faydalanmayı ihmal etmeyen Bizans, yine kıpırdanmıya başlamıştı. Yukarıda da söylediğimiz gibi hernekadar tatmin edilmek üzere Çorlu'dan berisi onlara bırakılmış ise de Bizanslılar buna rağmen Fatih'i bu sefer esnasında rahat bırakmamışlar ve ortada bir sebep olmadığı halde onu tehdit etmek istemişlerdi.[38] Gerçek, Türk ordusunun Frikya'ya geldiği sıralarda ordugâha bir Bizans heyeti de gelmiş bulunuyordu.[39] Önce Vezir-i âzam Halil Paşa'yı ziyaret eden Rum elçileri, Şehzade Orhan'ın Fatih Sultan Mehmet gibi Osmanoğullarından olduğunu, kendisini hergün birçok insamn ziyaret ederek padişah olmasını istediklerini, bunlara ihsanda bulunmak isteyen Orhan'ın parasının kâfi gelmediğini ve bundan ötürü imparatora başvurduğunu, zengin olmıyan imparatorun bu isteği karşılıyamadığını söyledikten sonra, verilmekte olan 300.000 akçenin az olduğunu, bu tahsisat iki misline çıkarılmadığı takdirde şehzadeyi imparatorun serbest bırakacağım ilâve ettiler.[40]

Bu mühim bir mesele idi. Saltanata hak iddia edebilecek bir durumda olan böyle bir şahsın sefer esnasında ortaya çıkması büyük bir gaile meydana getirebilirdi. Bundan dolayıdır ki Fatih, elçilere karşı Çandarlı Halil Paşa'dan daha çok yumuşak hareket etmek mecburiyetini duydu[41]. Onun için kendilerine hoşgeldiniz demiş ve nutuklarım sükûnetle dikledikten sonra[42] yakında Edirne'ye döneceğini, tekliflerinin kabul edi-

[37] Ducas, s. 152.
[38] Zinkeisen, I, s. 812.
[39] Ducas, s. 152.
[40] Aynı eser, s. 151.
[41] Çandarlı, elçilere karşı pek şiddetli hareket etti. Onun söylediği sözler Ducas'ın 152 nci sayfasında mevcuttur.
[42] Zinkeisen, I, s. 813.

leceğini, fakat bu gibi hususların ancak orada konuşulabileceğini söyliyerek elçileri geri çevirmişti.[43] Halbuki Fatih Karaman seferinden döner dönmez derhal Karasu havalisine haber göndererek Şehzade Orhan için verilmekte olan verginin kesildiğini bildirmiş ve vergiyi toplamak üzere orada bulunan imparatorun memurlarını da kovmuştu.[44] Anlaşılıyor ki Karamanla esaslı bir savaşa girildiği takdirde Rumeli'de birtakım hâdiseler çıkabilecektir; ve belki de bunlar Fatih'i asıl hedefi olan İstanbul'u almak işinden bir müddet için uzaklaştırmış olacaktır. Halbuki İstanbul'un alınmasını en başta gelen bir iş telâkki eden padişah[45] ihtimal bu önemli işin görülmesi için ordusunu da yıpratmamak istemiştir. İşte bunlardan dolayıdır ki padişah vezirlerinin ricalarını kabul etmiş ve Karamanoğlu İbrahim Bey'le bir anlaşma yapmıştı.

Rumelihisarı'nın yapılma sebepleri.

Karaman işini bu suretle bir sonuca bağlayan Fatih Sultan Mehmet bundan sonra hakiki hedefine doğru yönelmiş oldu. O, Karaman seferinden dönüşünde, birkaç gün Bursa'da kaldıktan sonra, İstanbul'un zaptı için lâzımgelen hazırlıkları yapmak üzere Edirne'ye hareket edeceği sırada Çanakkale Boğazı'mn yabancı gemiler tarafından tutulduğunu haber alınca Kocaeli üzerinden İstanbul Boğazı'na geldi ve Anadoluhisarı'nın bulunduğu yerden karşı sahile geçerek orada bir hisarın yapılmasını emreti.[46] Bu nokta tam Anadoluhisarı'nm karşısında bir yerdi. Padişah burada bir kalenin yapılmasını, bir taraftan öte tarafa geçilmek lâzımgeldiği zaman düşman gemilerine ihtiyaç kalmasın ve Karadenizden, hattâ Tuna yolu ile Avrupa'dan gelecek düşman kuvvetlerinin yolları kesilsin diye emretmişti.[47] Rumelihisarı aynı zamanda "bir nokta-i istinat, bir mevki-i müstahkem ve ricat halinde de bir nokta-i içtima olacaktı".[48] Bundan başka Osmanlılar İstan-

[43] Ducas, s. 153.
[44] Aynı eser, s. 153.
[45] Cafer Çelebi, s. 6, 7.
[46] Ahmed Bahaüddin, vrk. 195.
[47] Ahmed Süheylî, Tarih-i Şahî, vrk. 422. Ahmet Bahaüddin, vrk. 195.
[48] Schlumberger, s. 28.

bul boğazının doğu ve batısında hâkim durumda olmalarına rağmen bu su yolu, devletin topraklarını hem ikiye ayırıyor, hem de yabancıların elinde bulunuyordu. Her millete ait gemilerin gelip geçmesi bakımından pek mahzurlu bir yol teşkil eden bu boğazın kontrol altına alınması Osmanlılar için zaruri idi. Hele İstanbul'un kuşatılması ve zaptı düşünüldüğü zaman bu yolun yüzde yüz kesilmesi lâzım geliyordu. [49] Genç padişahın en başta gelen emeli de İstanbul'u almak olduğuna göre boğazı bu suretle elde etmesi kadar tabiî birşey olamazdı. Bundan dolayı Fatih Sultan Mehmet hisarın inşasını emretti. Seçtiği nokta boğazın en dar yeri idi. İran hükümdarı meşhur Daryüs'ün de vaktiyle bu noktadan boğazı geçmiş olduğu söyleniyordu. [50] Fakat herşeye rağmen Fatih burada bir hisarın inşası için imparatorun da usulen haberdar edilmesini istemiş ve kendisine, Rumeli ve Anadolu taraflarına geçilmek istendiği vakit daima güçlüklerle karşılaşıldığını, [51] bundan dolayı burada bir hisarın yapılmasına karar verildiğini, aradaki dostluğa binaen bunun yapılmasına muhalefet edilmiyeceğini ümit ettiğini, [52] esasen hisarın yapılmasındaki maksadın yalnız gelip geçmekte kolaylığı sağlamak olduğunu, ancak muhalefet edilse dahi bunun yapılacağını, fakat bu takdirde dostluğun da muhasamata inkılâp edeceğini açıkça bildirmişti. [53] Bir rivayete göre de Bizans imparatorundan bir hisar yapılmak için lüzumlu toprağın terkedilmesi istendi. [54]

Bizans imparatorunun bu işe mani olmak üzere giriştiği teşebbüsler.

Hâdiseden bu surede haberdar olan Bizans imparatoru işi politik bir yoldan yürüyerek halledebileceğini sanmış ve padişaha gönderdiği elçilerle, kalenin inşa edileceği yerin Bizans'a değil, fakat Galata Cinivizlerine ait olduğunu, [55] mezhep far-

[49] Kritovulos, s. 18.

[50] İ. H. Uzunçarşılı, I, s. 228.

[51] Âlî, V. vrk. 96.

[52] İdris-i Bitlisi, vrk. 67.

[53] Ahmet Bahaüddin, vrk. 195.

[54] İstenilen yer bir sığır derisi kadar yerdi. İmparator bu kadar küçük bir toprak parçasının birşey ifade etmiyeceğini kabul ederek müsaade verdi. Bunun üzerine sığır derisi gayet ince parçalara ayrılarak sırım haline getirilince büyük bir sahayı kaplar bir hal aldı. Bk. Mustafa Cenabî, vrk 80. Hüseyin B. Cafer, vrk. 108.

[55] Âlî, V, vrk. 96.

kından dolayı Cinivizlerle esasen aralarında vuruşmaların eksik olmadığım, padişahın bu isteğini kabul ettiği takdirde Cinivizlerle aradaki düşmanlığın büsbütün artacağım ve bundan ötürü bu işe muvafakat edemiyeceğini,[56] bununla beraber en iyi hareketin bu işe başlanmamak olduğunu bildirmişti.[57] Buna Fatih'in vermiş olduğu cevap pek enteresandır. O, İmparatora gönderdiği mektupta:[58] Biz İmparatorun hâtırına hürmeten böyle hareket etmiştik. Madem ki bu topraklar Galatahlara aittir, şu halde onların hâtırına hürmet etmek bizce lüzumlu değildir[59] diyordu.

Durumun gittikçe fenalaştığım görmekte olan Bizanslılar padişaha tekrar bir elçi heyeti gönderdiler. Karaman seferi esnasında gönderilen heyet ile yeni gelen bu heyet arasında büyük bir fark vardı. Birinci heyet Şehzade Orhan için tahsis edilen paranın iki mislini talep ediyor, aksi takdirde şehzadenin bırakılacağı tehdidinde bulunuyordu. Bu heyet ise vergi vermeye hazır olduklarım, fakat buna karşılık Hisarın yapılmamasını rica ediyordu.[60] Aynı zamanda bu elçiler kalenin inşasımn iki devlet arasındaki anlaşmalara aykırı olduğunu, halbuki Bizanslıların bunlara tamamiyle riayet ettiklerini ve padişahın da aynı surede hareket edeceği ümidinde olduklarım, ortada bir sebep yokken muahedelerin bozulmasını istemediklerini,[61] kalenin yapılması ile Frenklerin Karadeniz'e çıkmalarına mani olunduğunu ve İstanbul'un gümrüklerden mahrum edilerek aç bırakılmak istendiğini ileri sürdüler.[62] Padişah elçilere, burada yapılmakta olan hisarın Bizans'ı tehdit maksadiyle kurulmadığım, bunun sırf güvenlik bakımından lüzumlu olduğunu ve Türk menfaadarmın korunmasının buna bağlı olduğunu izah etti; bundan sonra babası zamanında

[56] İdris-i Bitlisi, vrk. 67.

[57] Sadüddin, s. 417. Angiolellos, hisar için müsade istendiği vakit imparatorun İstanbul'daki bütün hıristiyan milletlerden bir meclis toplıyarak bu işi müzakere ettiğini ve neticede hisarın yapılacağı toprakları vermeye mecbur olduğunu yazıyor. Bk. Angiolellos, s. 17.

[58] İdris-i Bitlisi, vrk. 67.

[59] Aynı eser, vrk. 67. Sadüddin, s. 417.

[60] Ducas, s. 154.

[61] Kritovulos, s. 19.

[62] Ducas, s. 154.

düşülen tehlikeli durumun yarattığı heyecanı, Macarlarla harbetmek üzere Çanakkale Boğazından karşıya geçmek isteyen babasına Frenklerin nasıl mani olduğunu, bunun üzerine babasımn yolunu değiştirip İstanbul boğazım kayıklarla geçmek zorunda kaldığı vakit Bizans kadırgalarının nasıl durmadan keşiflerde bulunduğunu belirtti.[63] Ayrıca bir daha böyle sıkıntılara düşmemek için babasımn burada bir kale inşa etmeye yemin etmiş olduğunu, kendisinin bu yemini yerine getirdiğini, bunun muahedelere aykırı bir ciheti olmadığım ve esasen boğazın şark ve garp sahillerinin Osmanlılara ait olduğunu[64] ve hisarın inşasımn kati olduğunu söyledi. Bütün bu sözlerden sonra padişah onlara daha kati bir dille : Şayet bizi buradan geçme hakkından mahrum etmek istiyorsamz o zaman iş değişir demiş[65] ve "Gidiniz efendinize söyleyiniz ki şimdiki Osmanlı padişahı 'eslâfma asla benzemez: Şimdi benim iktidarımın vasıl olduğu yerlere onların âmâli bile yetişmemiş" tir diyerek onları tehdit etmişti.[66] Bu sözlerde hâkimiyetin ve yüksekten bakışın açık bir ifadesini görmemek mümkün değildi. Bir taraftan aradaki anlaşmalara riayet edileceği ileri sürülüyor, öte taraftan Türk menfaatlerinin korunmasımn bu kalenin yapılmasına bağlı olduğu, herne pahasına olursa olsun bu şekilde hareket edileceği belirtiliyordu; yapılan bu hareketlere göz yumulmadığı takdirde de savaşın muhakkak olduğu ima ediliyordu.

Bizans'a dönen elçiler Fatih'in fikirlerini imparatora ve ilgililere bildirdiler ve padişahı bu teşebbüsten vazgeçirmek için kuvvete başvurmaktan başka çare olmadığım da söylediler. Durumun nekadar korkunç olduğunu herkes takdir ediyor, fakat bütün bu yapılanlara göz yummaktan başka yapılacak bir işin bulunmadığına da yine onlar kanaat getiriyorlardı.[67] Yalmz imparator, hisarın yapılmasını menetmek üzere asker göndermek istemiş, fakat müşavirleri zaafiyyetini hâtırlatarak kendisimi bundan vazgeçirmişlerdi.[68] Ancak bu sıralarda

[63] Ducas, s. 155.
[64] Kritovulos, s. 20.
[65] Aynı eser, s. 20.
[66] Hammer, II, s. 263. Bu sözler Ducas'm 155 inci sayfasında da vardır.
[67] Ktirovulos, s. 20

İstanbul'da bazı vatanperverler kendi başlarına bir çıkış hareketi yaparak inşaata mani olmaya teşebbüs ettiler.[69] Fakat bu hareket durumu büsbütün kötüleştirmiş, buna teşebbüs edenlerin hepsi yakalanarak öldürüldükten başka[70] padişahın emri ile surların dışındaki Bizans mülkleri ve tarlaları da tahribe başlanmıştı.[71] Bunun üzerine siyasetini değiştirmek mecburiyetinde kalan imparator İstanbul civarındaki ekinlerin tahrip edilmemesini ve bunun için de Türklerden birkaç bekçi gönderilmesini rica etmek üzere birçok hediyelerle birlikte padişaha tekrar elçiler göndermiş,[72] ayrıca hergün Fatih'e yiyecek ve içecek yollamak lüzumunu duymuştu.[73]

Hisar'ın inşaası

Yukarıdanberi söylediğimiz bütün bu hâdiseler 1452 mart'mdan sonra cereyan etti.[74] Padişah Karaman seferi dönüşünde İstanbul Boğazından geçerek Edirne'ye gitmiş ve bahara yakın Gelibolu'dan otuz kadar harp gemisi ile bir miktar nakliye gemisini Boğaziçine göndermişti. Bunların içinde kâfi miktarda asker vardı.[75] Biraz sonra kendisi de kara yolu ile Boğaza geldi.[76] Fatih Boğazda bizzat dolaşarak keşifler yaptı ve bugünkü hisarın bulunduğu yerde Foena adındaki dağın yamacında[77] kalenin yapılmasını emretti.[78] Bir mâbedin harabeleri üzerinde yapılmaya başlanan kalenin, malzemesinin bir kısmı bu mâbedin harabelerinden, bir kısmı da Anadolu'dan sağlandı. Kale binlerce amelenin çalıştırılması sayesinde dört aydan biraz daha fazla bir zamanda bitirildi.[79] Plânları Türk

[68] Schlumberger, s. 30.
[69] Zinkeisen, I, s. 816.
[70] Ducas, s. 156.
[71] Zinkeisen, I, s. 816.
[72] -Ducas, s. 156.
[73] Aynı eser, s. 157.
[74] Fatih İstanbul Boğazına 26 mart'ta gelmişti. Bk. Phrantzeş, s. 146.
[75] Kritovulos, s. 21.
[76] Aynı eser, s. 21.
[77] Ducas, s. 155.
[78] Kritovulos, s. 21.
[79] Süheyl Ünver'in Rumelihisarı tarihleri adlı yazısından kalenin inşasına 856 Rebiulevvel veya Rebiulâhir'inin yirmibeşinci Cumartesi günü başlandığı ve Şaban ayının ortasında bitirildiği anlaşılmaktadır (Bk. Süheyl Ünver, İlim ve sanat bakımından Fatih devri notları, I, s. 64). Ancak müellifin istinat ettiği tarihler yanlış değilse o takdirde Rebiulevvel veya Rebi-

mimarı Muslihuddin tarafından çizilen bu kalenin inşaatına bizzat padişah ve vezirler nezaret etmişlerdi. Padişah kalenin yapılmasını dört vezire[80] yani Çandarh, Sarıca, Zağanos ve Şehabettin Paşalara havale etmişti. Bunların herbirisi bir köşeyi yapacaklardı.[81] Duvarlarının kalınlığı yirmibeş kadem olan[82] bu kalenin kuleleri kurşunla örtülü idi.[83] Kaleye toplar yerleştirilmiş, en büyük çaptaki toplardan bir tanesi de Çandarh burcuna konmuştu. Boğazkesen[84] denilen bu kalenin[85] komutanlığına Firuz Ağa getirilmiş ve maiyetine de dörtyüz seçme asker verilmişti. Topların bir kısmı denizin ortasına hattâ bir kısmı karşı sahile kadar mermi atabiliyordu.[86] Kalenin denize açılır yirmi kapısı vardı ve her kapıya birer top komuştu.[87] (Firuz Ağa herhangi millete ait olursa olsun ve ne büyüklükte bulunursa bulunsun Boğazdan geçecek her geminin durdurulması, yelkenlerini indirerek kalenin önüne demir atması ve tayin edilecek olan mururiyeyi vermesi lâzım olduğu emrini almıştı.[88] 26 ekim 1452 de Antonio Pizo'nun arpa yüklü gemisi verilen emre itaat etmediğinden atılan bir gülle ile batırıldı.[89])

ulâhır aylarından hangisinin olduğu üzerinde tereddüt edilmemelidir. Çünkü 856 yılının Rebiulâhır'mın yirmibeşinci günü Cumartesiye rasgelmez. Halbuki Rebiulevvel'in yirmibeşinci günü Cumartesi günüdür. (Bk. Faik Reşit Unat, Hicrî tarihleri milâdi tarihe çevirme kılavuzu, s. 36) Bu taktirde hisarın inşaatı dört aydan fazla bir zamanda bitmiş demektir.

[80] Oruç Bey, s. 65. Kemal Paşa-zâde Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, Vk. 202.

[81] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 202.

[82] Phrantzes, s. 147.

[83] Angiolellos, s. 17.

[84] Kaleye Boğazkesen adını bizzat Fatih'in verdiği anlaşılmaktadır. (Bk. Süheyl Ünver, İlim ve Sanat bakımından Fatih devri notları, I, s. 64).

[85] Buna Boğazkesen denilmesinin sebebi "Deryadan sefinelerle İstanbul'a zahire gelüp İstanbul'un refahiyyetine sebep olmağla güya anların boğazın zahiresini katetmekle ol münasebetledir" Abdü'l-Gaffar Kırımî, vrk. 206.

[86] Kritovulos, s. 23.

[87] Dursun Bey, s. 40. İdris-i Bitlisi, vrk. 67.

[88] Ducas, s. 159.

[89] Schlumberger, s. 33.

Hulâsa Boğazın en dar yerinde ve tam Anadoluhisarı'mn karşısında yapdmış olan Boğazkesen kalesi (Rumelihisarı) müsaade alınmadan boğazdan herhangi bir geminin geçmesine imkân bırakmadı.[90]

İstanbul'un alınmasının zahiri sebepleri ve harbin ilâm.

Boğazkesen kalesinin inşaatı devam ettiği sıralarda Akçaylıoğlu Mehmet Bey İstanbul ve civarın vurmaya memur edilmişti. Mehmet Bey'in bu emri yerine getirmesi, hattâ bir kısım Bizanslıları esir etmesi[91] Bizans'taki telâşın büsbütün artmasına sebep oldu.[92] Bu durum karşısında ne yapılmak lâzım geldiğini topladığı bir mecliste müzakere eden imparator nihayet Çandarlı Halil Paşa vasıtasiyle yaklaşmakta olan tehlikeyi önliyeceğini ümit ederek ona başvurdu. Çandarlı aldığı hediyelerin tesiri altında padişaha Bizans'ın sulha talip olduğunu bildirdi ise de padişahtan "Yaz olsun görelim, Allah ne buyurursa öyle ola" şeklinde gayet müphem bir cevap aldı.[93]

Bu tarihlerde padişahı büsbütün sinirlendiren hâdiseler zuhur etti ve nihayet bunlar harbin zahiri sebepleri oldular. Gerçek harbin birbirine uymayan iki zahiri sebebi vardır. Her ikisini de ayrı ayrı kaydetmek faydalı olacaktır. Birincisine göre İsfendiyaroğlu bir miktar askerle birlikte Marmara sahilinde ve Silivri'nin (Selymbria) doğusunda Epivates (Bigados) kasabasına gelmişti. Beraberinde getirmiş olduğu hayvan sürüleri Rumların tarlalarında oduyorlardı. Bunlardan çok zarar gören bir Rum hayvanları tarladan çıkarmak isteyince bir Türk seyisi buna mani olmuş ve Rum'u döğmüştür. Bunu gören diğer Rumlar hep birlikte Türk seyisinin üzerine hücum ettikleri vakit orada bulunan Türkler kılıçlarına davrandılar. Bu surede kavga büyümüş ve iki taraftan ölenler de olmuştu.[94] Fatih hâdiseyi duyunca çok hiddedenmiş ve tahkikata bile lüzum görmeden o köyün halkının öldürülmesini emretmişti. Bu emri yerine getirilmiş yani kırk kadar Rum öldürülmüştü.[95] İşte bu hâdise Bizans imparatorluğunun mahvına sebep olan büyük

[90] Angiolellos, s. 18.
[91] Âşık Paşa-zâde, s. 141.
[92] Kemal Paşa-zâde, vrk. 106.
[93] Âşık Paşa-zâde, s. 141.
[94] Ducas, s. 157.
[95] Aynı eser, s. 157.

savaşın[96] zahiri sebebidir. Çünkü imparator hâdiseyi duyar duymaz âdeta Osmanlılara karşı cephe alarak şehrin kapılarını kapatmış ve İstanbul'da bulunan Türkleri nezaret altına almış,[97] fakat üç gün sonra bunları serbest bırakmıştı.[98] İşte bundan sonra imparator Fatih'e bir elçi göndererek: Bütün gayretlerine rağmen harbin önüne geçemediğini, Allah'a sığınarak şehrin kapılarını kapadığım, şehrin içindekileri elinden geldiği kadar korumaya çalışacağını bildirdi.[99] Bu müracaat Fatih'i çileden çıkarmış ve İstanbul hakkındaki emellerinin kuvveden fiile çıkmasına hizmet etmiştir. Gerçi daha sonra imparatorun rica ve minnetleri başlamış ise de Fatih bu işe son vermek istediğinden kesin sözünü söylemiş, "Ye kaleyi versin ye başı kaydın görsün" demişti.[100] Bu hâdise Hammer tarihinde biraz daha başka anlatılmaktadır. Ona göre: İsfendiyaroğlu'nun adamları ile Rumlar arasında çıkan kavgada her iki taraftan adamlar ölünce padişah, kırlarda tesadüf olunacak Epivateslilerin öldürülmesini emretti. Onun için birgün tarlalarına giden Epivates orakçıları Türkler tarafından katiolundular. Bunun üzerine imparator İstanbul'un kapılarını kapıyarak içeride bulunan Türklerin hapsini emretti. Fakat daha soma bunların arasında bulunan birkaç harem ağasını padişaha gönderirken bir de elçi heyeti yolladı. Bu heyetin getirdiği mektupta "Şehir bir felâket karşısında bulunuyorsa da Cenab-ı Hak imparatorun zahiri olacaktır; şehrin kapıları ancak mütareke açıktan açığa nakzedildiği için kapanmıştır; Cenab-ı Hak padişaha daha sulhperverane hissiyat ilham edinceye kadar şehir ahalisi kendilerini kuvvetleri derecesinde müdafaa edeceklerdir" deniliyordu.[101] İşte padişah bunun üzerine harp ilân etti.

İkinci rivayeti Kemal Paşa-zâde'nin Tarih-i Feth-i Kostantiniye ve Âl-i Osman Tarihi adlı eserleri ile Dursun Bey'in Tarih-i Ebü'l-feth adh kitabından alıyorum. Dursun Bey İstanbul fethine iştirak etmiş olan bir zattır. Kemal Paşa-zâde

[96] Ducas, s. 157, 158.
[97] Aynı eser, s. 158.
[98] Aynı eser, s. 158.
[99] Aynı eser, s. 158.
[100] Dursun Bey, s. 42.
[101] Hammer, II, s. 267.

ise üzerinde cidden hassasiyetle durulması icapeden çok mühim bir şahsiyettir; aynı zamanda da Fatih devrine pek yakın yaşamış bir bilgin olması bakımından yazdığı tarihin değeri de büyüktür. Her iki zat harbin ilânı meselesini aynı hikâyeye bağlamaktadırlar. Bunlara göre Rumelihisarı tamam olduktan sonra padişah maiyetinde bulunan askere izin vermiş, kendisi de Edirne'ye hareket etmişti. İzinli askerlerden birkaçı terhis edilişlerinden duydukları memnuniyetle biraz içerek sarhoş bir halde yollarına devam ettikleri sırada İstanbul Rumlarına ait bir koyun sürüsüne rastlamışlardı. Koyunlardan satmalmak istedikleri halde sahiplerinin buna razı olmayışı kavgaya sebep oldu. Çobanlar nacaklariyle, Türkler de kılıçlariyle döğüşmeye başladılar. Bu arada birçok koyun öldürüldü ve çobanlardan da birkaçı yaralandı. Gerçi daha arkadan gelmekte olan Türkler işe müdahale ederek kavgacıları ayırdılar; fakat hâdiseyi haber alan İstanbullular çobanlara yardım etmek üzere hâdise mahalline koşarak Türklere hücum ettiler ve yakahyabildiklerini şehre götürüp hapsettiler; bu arada şehrin kapılarını kapayan Bizanslılar, aradaki dostluk bozuldu diyerek, İstanbul'da bulunmakta olan bazı sipahileri de tevkif ettiler. işte bu hâdise felâketin doğmasına sebep oldu. Halbuki Bizanslıların bundan maksadı yalnız çobanlara yardım etmekti. Fakat iş birdenbire büyüdü ve bu basit hâdise Bizans'ın yıkılmasını tacil etti. Çünkü hâdiseyi haber alan padişah bundan fena halde müteessir olmuştu. Öte taraftan durumun fenalaştığını idrak eden imparator, işi tâmir etmek istiyerek, hapse atılanları çıkarmış ve bunlarla birlikte Fatih'e bir elçi göndermişti. Elçi yapılanlardan dolayı özür dilemiş ise de Fatih elçiye iltifat etmediği gibi, hâdisenin aradaki dostluğu da bozduğunu, Bizanslıların ya İstanbul'u vermelerini veya harbe hazır olmalarını söyledi.[102] Kemal Paşa-zâde'nin verdiği malûmatla Dursun Bey'in verdiği malûmat arasında ufak tefek bazı değişiklikler vardır. Meselâ Dursun Bey iki taraf arasında çıkan kavgaya bazı sarhoş Rumların karıştığını ve hâdiseye "kapu halkından birkaç yiğidin" sebep olduğunu yazmaktadır.

[102] Kemal Paşa-zâde, vrk. 16-18. Kamal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 205. Dursun Bey, s. 41, 42.

Yukarda da kaydettiğimiz gibi birbirinden farklı olan bu hikâyeler aynı zamanda cereyan etmiş değillerdir. Filhakika İsfendiyaroğlu meselesi 1452 Haziran'ında, koyun meselesinden çıkan hâdise ise aynı yılın Ağustos ayma tesadüf eder.[103] İşte bu iki vakadır ki harbin ilâmna sebep oldu.

Edirne'de toplanan mecliste verilen karar.

Boğazkesen hisarının ikmalinden soma Fatih Sultan Mehmet ordusu ile birlikte İstanbul'a bir mil mesafeye kadar yaklaşarak orada bir tepeden İstanbul'u iyice görebilmiş ve bu müddet zarfında arazi üzerinde tetkikler yaptıktan sonra[104] 1 eylül'de Edirne'ye dönmüştü.[105] Şimdi onun en başta gelen düşüncesini İstanbul'u almak teşkil ediyordu. Ancak devlet erkânının da kendisi ile bu hususta fikir birliği yapıp yapmıyacaklarmı henüz bilmiyordu. Bunlar arasında kendisine muhalif olanlar da bulunabilirdi. Filhakika devlet erkânımın bir kısmı İstanbul'un alınmasına taraftar değildiler. Padişah İstanbul hakkındaki fikrini ortaya attıkça "Erkân-ı devlet ve mülâziman-ı hazret tasrih ve kinayet birle amn metanet ve menaatini ve mülûk-i mazi fethinin kasdmda hazayin harç idüb cem-i asker eyleyüb çare bulmadıkların sem-i şerefine ilka iderlerdi ve ana taarruzdan, ziyade fitneye sebep olmak tevehhümatm ve ihtimalâtın söylerlerdi" fakat padişah bunlara "asla iltifat itmezdi".[106] Padişah ötedenberi vezir-i âzam Halil Paşa'mn Rumları himaye etmekte olduğunu duyuyordu. Buna inanmasa bile paşanın şüphe edilecek bazı hareketlerini de bizzat görmüştü. Bu itibarla devlet erkâm ile ulema ve komutanların fikirlerini öğrenmek üzere onları bir toplantıya çağırdı. Fakat toplantının mahiyetini herhalde kimse bilmemekte idi. Çünkü toplantıya gelenler ağırlanmış, yedirilip içirildikten soma dualar edilmiş ve bundan sonra da vezirler tarafından padişaha devlet işleri hakkında alelusul bilgi verilmişti.[107] İşte bundan sonradır ki Fatih Mehmet meclistekilere "müddet-i medid ve ahd-ı baiddir ki ayine-i zamir-i münirimde bir suret mürtesem olmuştur. Anı sizinle müşavere muraddır"

[103] İ. Hâmi Danişment, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I, s. 233.
[104] Angiolellos, s. 18.
[105] Phrantzeş, s. 147.
[106] Dursun Bey, s. 36.
[107] Cafer Çelebi, s. 5.

diyerek söze başladı: İnsanlar fikir, anlayış ve zekâ bakımından ne derecede ileride olurlarsa olsunlar bu meziyetler, kendilerini başkalariyle müşavere etmekten geri bırakmamalıdır diyen padişah Peygamberin dahi bundan müstağni kalmadığım ve böyle yapılmasını tavsiye ettiğini söylemiş onun için ortaya atacağı mesele üzerinde fikirlerini açıkça ifade etmelerini meclistekilerden istemişti. [108] Meclistekiler, padişahın düşüncesi yamnda kendilerininkinin birşey ifade etmiyeceğini, fakat padişahın emirlerini yerine getirmiş olmak için düşünebildiklerini arzedeceklerini söyleyince padişah tekrar söze başhyarak: "Dünya devleti müebbet olmaz ve cihan-ı fanide kimesne bâki ve muhalled kalmaz" dedi. Bundan soma yaratılıştaki maksadın bir olan Allah'ı tanımak ve yaşandığı müddetçe onun "dergâhına takarrüb" etmeye gayret eylemek ve en faziletli insanın, küfr ve dalâlet içinde bulunanlara karşı savaşan insan olduğunu, Peygambere atfen, belirtti ve nihayet Sultan Mehmet "Belde-i tayyibe-i Kostantiniyye ki bağ-ı irem andan bir kûşe ve süreyya nâk bostanından bir kemterin huşe, ismi ve resmi ile illerde meşhur ve dillerde mezkûr ve kütüb-i tevarihte masturdur. Ne vechi vardır ki anun gibi menzil-i şerif ve makam-i lâtif benim vasat memleketimde ve arsa-i vilâyetimde olup dahi eyyam-i devletimde küfr ocağı ve bağiler yatağı ve dağiler durağı ola. Elhasıl niyyetim ve himmetim amn üzerine mukarrer ve musammem olmuştur" [109] dedi. Bu arada devletin kuruluşundan, Rumeli'ye geçilişten, dedelerinin çektiği sıkıntılardan, Bizans'ın tezviratından ve çevirdiği entrikalardan bahseden padişah [110] Bizans işini halletmeden hiçbir mühim teşebbüse girişemiyeceğini, bundan ötürü devlet erkânının bu hususiaki fikirlerini öğrenmek istediğini söyledi. [111] Meclis derhal işi müzakereye başladı. Bir kısım devlet erkânı padişahın fikrine uydular; bir kısmı da muhalif kaldılar. Muhaliflere göre İstanbul, alınması güç bir şehirdi. Çünkü içinde bol nufusu ve etrafında çok kuvvetli bir suru mevcuttu. Şehrin şiddetie müdafaa edileceğine göre, alınmamak

[108] Cafer Çelebi, s. 6.
[109] Aynı eser, s. 7.
[110] Kritovulos, s. 38.
[111] Cafer Çelebi, s. 7.

ihtimali de vardı. Bu takdirde devletin perestişi azalacaktı. Onun için bu teşebbüse girişmemek icabederdi.[113] Gerçi padişah Bizans'ın bol malzemeye, çok miktarda silâha malik olduğunu biliyordu. Fakat meseleyi işten anlar kimselerle müşavere etmiş ve buranın "akl ü tedbir"le alınabileceği sonucuna varmıştı.[114]

Muhalif grup, Türklerin "gâvur ortağı" dedikleri[115] Çandarh Halil Paşa etrafında toplanıyordu.[116] Padişahın bu muhalefetten fena halde canı sıkıldı ve "ol kalenin benim elimde fetholması mukadder olmuş ola, burc u bâruları senk ü hâkden deyil ahen-i pâkden dâhi olursa ateş-i lıışm u kahr ile eridüb mum gibi nerm eyliyeyim"[117] diyerek fikrinde ısrar etti.[118] Bundan sonradır ki Bizans'ın mahvına ittifakla karar verildi.[119]

Osmanlılarda Harp hazırlıkları ve alman güvenlik tedbirleri.

Mecliste verilen kararı mütaakıp beylerbeylerine, cancakbeyleri ile sübaşılarma ve askerlikle ilgili olanların hepsine "ahkâm-i şerife" yazılarak bahara kadar hazırlanmaları ve savaşa katılmak üzere toplanmaları emrolundu. Bundan ötürü Rumeli ve Anadolu'daki Osmanlı şehir ve kasabalarında geceli gündüzlü çalışmalara başlandı. Fakat Gelibolu'da ve Edirne'deki faaliyet hepsinden daha fazla idi. Gelibolu'da tezgâhlara yeni yeni gemiler konuyor, bu arada bakır kaplı (zırhlı) gemilerin de yapılmasına itina olunuyordu.[120] Komutası Baltaoğlu Süleyman Bey'e verilmiş olan bu donanma 1453 baharında Gelibolu'dan hareket ettiği vakit 147 harp gemisinden mürekkepti.[121] Bunların 12 si çekdirme, 80 tanesi çifte güverteli kürekli, 55 i de küçük çaptaki gemilerdi.[122] Bu gemi-

[113] Kemal Paşa-zâde, vrk. 14.
[114] Sarı Abdüllah efendi, vrk. 35, 36.
[115] Ducas, s. 161.
[116] Kemal Paşa-zâde, vrk. 14.
[117] Cafer Çelebi, s. 8.
[118] Kemal Paşa-zâde, s. 14.
[119] Kritovulos, s. 38.
[120] Aynı eser, s. 43.
[121] Phrantzes'e göre gemilerin sayısı 420'dir. Bk. Phrantzes, s. 152. Âlî de bunların küçük büyük 400 parçadan mürekkep olduğunu yazıyor. Bk. Âlî, V, vrk. 97.
[122] Mirmiroğlu, s. 19.

rin içinde kürekçilerden başka yirmi bin azeb askeri bulunuyordu.[123]

Edirne'ye gelince: Buradaki hazırlıklarla bizzat padişah meşgul oluyor, geceli gündüzlü durmadan çalışıyordu. Uyku zamanlarında bile bunu düşünen padişah[124] çok defa yatağının içinde rahatsız bir gece geçiriyordu. İşte yine böyle uykusuz geçirdiği bir gecede Çandarh'yı huzuruna getirterek, altın ve gümüşlere aldanmamasını kendisine ihtar ettikten sonra, yakında muharebenin başhyacağım ve Allahın inayeti ve Peygamberin yardımı ile İstanbul'u alacağım, bu işte kendisine yardım etmesini söyledi.[125] Çandarh bu hususta padişaha kendisinin ve bütün padişahın bendelerinin mal ve canlarım feda ederek yardım edecekleri vadinde bulundu.[126] Filhakika padişah hiç boş durmuyor, bilhassa İstanbul ve civarının plânları ile uğraşıyordu. Bizzat çizmiş olduğu bu plânlar ve hartalar üzerinde kuvvetlerin yığılacağı noktalarla hücum noktalarıın, lâğımların nerelere kazılacağım,[127] topların nerelere yerleştirileceğini tesbite çalışıyor, Bizans'a ve onun harp kuvvetlerine dair bilgi toplamaya uğraşıyordu.[128] Geceleyin vermiş olduğu kararların ertesi gün tatbikatını yapmıya çalışan padişahın[129] pek yakından ilgilendiği başka bir iş daha vardı. Bu da ordusunu toplarla teçhiz etme işi idi. Tarihte bir topçu parkına malik olan ilk hükümdar Fatih Sultan Mehmet'tir.[130] Hiç şüphe edilmemelidir ki İstanbul'un sukutuna en ziyade hizmet eden vasıtalardan birisi de toplar olmuştur. Gerçi topun kullanılması İstanbul'un kuşatılması ile birlikte başlamış değildir. Fakat o tarihe kadar toplar çapları ve sayıları itibariyle fazla birşey ifade etmemektedirler. Fatih Sultan Mehmet bu aletin tahrip kudretinin büyüklüğüne inanmış olduğu içindir ki o tarihe kadar görülmeyen sayı ve çapta top yapılmasına

[123] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 206.
[124] Dursun Bey, s. 42.
[125] Ducas, s. 162.
[126] Aynı eser, s. 162.
[127] Aynı eser, s. 162.
[128] A. Muhtar, s. 16.
[129] Ducas, s. 162.
[130] Mehmet Ziya, I, s. 213.

önem verdi. Büyük çapta topların yapılması işini Orban adındaki Macarla[131] Türk mimarlarından Muslihuddin ve mühendis Sarıca üzerlerine aldılar. Saruca büyük bir top dökmeye muvaffak oldu.[132] Orban da çok büyük çapta bir top yapabileceğini, fakat güllenin yapılmasına karışmıyacağım bildirdi.[133] Bunun üzerine padişah mermi meselesini bizzat üzerine aldı.[134] Pek büyük emek ve masraflardan sonra yapılan büyük topların adına Vasiliki (şahî) denmişti. Bunlarla atılan gülleler, Karadeniz sahillerinden getirilen kara bir taştan veyahut yuvarlak hale getirilen mermerlerden yapılıyordu.[135] Büyük topun Edirne'de ilk atılış tecrübesi yapıldığı vakit güllesinin bir mil kadar ileriye gittiği ve bir kulaç toprağa gömüldüğü görüldü.[136] Bu topun Edirne'den İstanbul'a kadar getirilebilmesi için iki ay kadar bir zamana ihtiyaç olmuştu. Top otuz araba ve altmış manda ile çekiliyordu.[137] Onun iki tarafında ikişeryüz adam bulunuyor, bu suretle yoldan kaymaması sağlanıyordu. Yolların kötü yerlerine tahta döşemek ve köprü yapmak üzere ayrıca elli usta ile ikiyüz amele önden gidiyordu.[138] İstanbul'u kuşatmak üzere hareket eden Türk ordusunda üç büyük top ile ondört batarya top vardı.[139]

Anadolu ve Rumeli'de beylerbeyiler, sancakbeyleri lüzumlu olan askerleri topluyor, teçhiz ediyor ve belirli zamanlarda yerlerinde bulunmalarını sağlamak üzere çalışıyorlardı. Anadolu askerleri Boğaz'ın şark sahilinde Beykoz kasabasının üstündeki ormanlıklarda toplandılar. Fatih bunları karşıya geçirmek üzere Beykoz, Kilyos ve Fenerbahçe'de dalyanları bulunan Rallis Petropulos adındaki Ruma emir verdi. Petropulos bu emri, iki gemisiyle askerleri ve mühimmatı karşıya ge-

[131] Orban Bizanslılara hizmet eden bir zattı. Fakat onların şartlarından memnun kalmayınca padişaha müracaat etti ve iyi kabul gördü. Bk. Ducas, s. 158.

[132] Âlî, V, vrk. 96.

[133] Ducas, S. 160.

[134] Aynı eser, s. 160.

[135] Mehmet Ziya, I, s. 210.

[136] Ducas, s. 160.

[137] Aynı eser, s. 166.

[138] Aynı eser, s. 166.

[139] Mehmet Ziya, I, s. 174.

çirmek suretiyle, yerine getirdi.[140] Diğer taraftan Fatih emniyet tedbirleri de almaktan geri kalmadı. Bu arada Turhan Bey ile oğulları Ahmet ve Ömer Beyleri Mora topraklarına akma memur etti. Çünkü Mora'da Bizans imparatorunun kardeşleri Dimitrios ve Thomas hüküm sürmekte idiler. Fatih bunlardan imparator Constantinos'un yardım istediğini duymuştu. Onun için 1 Ekim'de Turhan Bey sefere çıktı. O, aldığı emir gereğince Despotları bütün kış tehdit altında bulunduracaktı.[141] Corinthos berzahı istihkâmları önünde kendisine de pahalıya malolan bir savaşta düşmanlarım bozan ve ricata mecbur eden Turhan Bey Corinthos'u tekrar zaptederek tahrip etmiş ve Mora yarımadasının içlerine doğru ilerlemişti. Bu suretle Messenien'den Mantinia'ya kadar bütün arazi yağma ve tahrip edildi.[142] Kış içerisinde daha cenuptaki dağ geçitlerine doğru gitmek istemeyen Turhan Bey ordusunu kısımlara ayırarak geri döndü. Gerçi geri dönen Türk kuvvederinden bir kısmı Matthaius Asanes komutasındaki düşman kuvvederine mağlûp olmuş ve Turhan Bey'in oğlu Ahmet Bey de esir düşmüştü.[143] Fakat Turhan Bey'le birlikte hareket etmiş olan büyük kuvvetler çok miktarda ganimetlerle Thesalia'ya dönmeye muvaffak oldular. İşte bu Osmanlı hücumları Despotların zayıf kuvvetlerini tamamiyle tüketmiş ve imparatorun onlardan beklemekte olduğu yardımı yoketmişti.[144] Ayrıca 1453 Nisan'ında padişah, İbrahim Bey'in komutasında bir kuvveti Arnavutluğa gönderdi.[145] 1453 Şubat'mda Dayı Karaca Bey padişahın emri ile İstanbul civarındaki Rum kasabalarının teker teker işgal eyledi.[146] Bu kasabalar Karadeniz sahilindeki Misivri, (Mesembria) Ahyolu, (Anchialos) Vize (Bizua) ile Silivri (Selymbria) tarafındaki Ayios Stefanos idi.[147] Bigados ta kendiliğinden teslim oldu. Büyük topun

[140] Mirniroğlu, s. 19.
[141] Phrantzes, s. 147.
[142] Aynı eser, s. 147.
[143] Aynı eser, s. 147.
[144] Zinkeisen, I, s. 819.
[145] Gegaj, s. 103, 104.
[146] Kritovulos, s. 38.
[147] Ducas, s. 166.

muhafazasını vazife olarak üstüne almış olan Karaca Bey aym zamanda Rumların İstanbul surları dışına çıkmalarına da müsaade etmiyordu.[148] Hulâsa Bizans'ı düşürmek için gerekli tedbirlerin hepsi 1453] nisan'ndan önce alınmış bulunuyordu.

Bizans garp kilisesine tâbi olma mecburiyetini duyuyor.

Hiç şüphesiz ki Paleologosların en bahtsızı ve fakat en kahramanlarından ve faziletlilerinden birisi olan Constantinos Paleologos politik yollardan giderek İstanbul'un zaptına mani olamıyacağını anlayınca şehri müdafaa etmek çarelerini düşündü; müdafaaya yarayabilecek herşeyden en büyük faydaları sağlamak için insan gücünün yettiği kadar gayret etmekten geri durmadı. Kendi kuvvetlerinin şehri müdafaya kâfi gelmiyeceğini bildiği için bunları takviye etmek üzere birçok teşebbüslere girişti ve Avrupa'ya heyetler göndererek yardım isteğinde bulundu. Halbuki Roma ile Bizans arasındaki dinî anlaşmazlık siyasi anlaşmaya imkân bırakmıyordu. Gerçi Papa Nicolas V. yardım etmeyi vadetmişti. Fakat şart olarak 1450 yılında bir ruhani meclis tarafından haledilmiş olan Grigorios'un tekrar patrikliğe seçilmesini ileri sürüyor ve Floransa meclisinde kararlaştırılan ittihadın tatbik mevkiine konmasını istiyordu.[149] Fedakâr imparator papayı memnun etmek yoluna gitmeyi, içten istemese bile siyaseten buna lüzum olduğu için, düşünüyor, fakat müteassıp İstanbul halkının büyük bir muhalefeti ile karşdaşıyordu. Bundan ötürü papadan, kendisine dinî ittihadın meydana gelebilmesi hususunda yardım etmek üzere kudretli bir papazın gönderilmesini rica etti. Bunun üzerine papa, aslen Rum ve her bakımdan muktedir bir zat olan Kardinal İsidoros'u papalık murahhası sıfatı ile İstanbul'a gönderdi.[150] Yanında Midilli başpiskoposu ve 200 silâşör olduğu halde İstanbul'a gelen İsidoros 1452 arahk ayının 12 sinde 300 den fazla papazdan terekküp eden bir meclise Floransa ruhaniler meclisinin kararlarını kabul ettirdi.[151] Halbuki Ayasofya mâbedinde bu ayinin yapıldığı esnada halk Hipodrum ve Avgusteon'da toplanmış ve bu merasimin aley-

İttihadı istemeyenler.

[148] Ducas, s. 167.
[149] Schlumberger, s. 13.
[150] Aynı eser, s. 13.
[151] Aynı eser, s. 14, 15.

hinde gösterilerde bulunmuştu. Ayrıca Pantokrator (Zeyrek) manastırında da çok sevilen ve saygı gösterilen âlim bir papaz, Gennadios Skholarios, Grandük Notaras ile birlikte bu birleşmenin aleyhinde bulunuyordu. Filhakika ittihadın aleyhinde bulunanlar Pantokrator manastırına gelerek Gennadios'tan ne yapacaklarım sordukları vakit o bu hususiaki fikrini bir kâğıda yazarak kapısının dışına astı ve kapıyı kapadı.[152] Bu kâğıtta "Sefil Rumlar, Allah'tan ümidinizi neden kestiniz ve Frenklerin kuvvetine bel bağladınız, bunların nesine aldandınız. Kaybolacak olan şehirle beraber dininizi de kaybediyorsunuz ..." deniliyor.[153] Bu kâğıt halkın ve papazların üzerinde çok büyük bir tesir yaratmış ve ittihat aleyhinde yukarıda söylediğimiz gösterilerin yapılmasına sebep olmuştu. Halkın yüzde doksanbeşi Gennadios tarafında idi.[154] Esasen birleşmeyi kabul edenler de hislerinde samimi değildiler. Onlar da Lâtinlerden nefret ediyorlardı; birleşmenin lehinde oluşları sırf Türklerin korkusu karşısında Avrupa'nın yardımını temin etmekten ileriye geliyordu.[155] Buna rağmen, papa, İstanbul'u Türklere karşı müdafaa etmek üzere bir filo göndermeyi vadetti.[156] Hernekadar Venedikliler, imparatorun Venedik devlet reisinin kızını almamasından dolayı, Bizanslılara biraz dargın iseler de[157] yine 10 kadırgahk bir yardım yapmayı kabul etmişlerdi. Bu vaidler tamamiyle yerine getirilememiş bile olsalar Bizans'ın ümidini takviye etmek bakımından herhalde çok faydalı olmuşlardır. Filhakika 26 ocak 1453 te Giovanni Longo di Giustiniani yediyüz kişilik bir kuvvet ile İstanbul'a girdi. Bu kuvvetleri iki harp gemisi getirmişti.[158] Bu geliş Bizanslılara derin ve geniş bir nefes aldırdı. Çünkü Giustiniani cesareti ile tanınmış bir zattı. İşte İstanbul'un müdafaa tertiplerini bu zat hazırlamış, maiyetine verilen ikibin kişi ile birlikte İstanbul etrafındaki surları esaslı surette tamir ettirmiş, gerekli yerlere

Giustiniani'nin İstanbul'a gelişi.

[152] Ducas, s. 163.
[153] Aynı eser, s. 164.
[154] Mirmiroğlu, s. 20.
[155] Schlumberger, s. 16.
[156] Aynı eser, s. 13.
[157] Aynı eser, s. 21.
[158] Mirmiroğlu, s. 22.

taş atan makineler koydurmuş, haliçteki gemileri techiz etmiş ve deniz tarafındaki zayıf surları da takviye ettirmişti. [159]

İstanbul Surları ve kuşatmada oynadıkları rol.

Esasen Bizans'ın en çok güvendiği müdafaa vasıtası etrafını çeviren bu surları idi. Kendisini şimdiye kadar birçok istilâlardan bu kuvvetli duvarlar korumuştu. Bilhassa kara cihetindeki surlar pek kuvvetli idiler. Gerçek "Marmara'dan Haliç'in Eyüp sahiline kadar kara cihetinde devam eden bu üç sıralı hatt-ı müdafaa" geçilmesi cidden güç olan bir mania idi. [160] Bunların önünde "takriben 20 metre derinlik ve genişliğinde o zaman deniz suyu ile dolu, bugün bostan halinde henüz mevcut olan cesim" bir hendek vardı. [161] Fatih'in İstanbul'u kuşattığı tarihte bu hendek bir taraftan Maramara öte taraftan Haliç'ten alınan su ile dolu bulunduğundan bu surede İstanbul bir ada vaziyetinde kalıyordu. [162] 1453 kuşatmasından birkaç yıl önce büyük bir tamir görmüş olan [163] surlar üçgen şeklinde idiler. Üzerlerinde müteaddit burçları vardı. Ayrıca üçgenin üç köşesinde Chateau-fort denilen müstahkem kısımlar da mevcuttu. Bunların birisi Sarayburnu'nda, diğeri Ayvansaray'da üçüncüsü de Yedikule'de idi. [164] Surun kara ciheti kısmında Yedikule kapısı, Silivrikapı, Topkapı ve Edirnekapı olmak üzere beş büyük kapısı vardı. Barış zamanlarında bu beş büyük kapı açık bırakılır ve hariçle münasebet bunlarla sağlanırdı. [165] Harp zamanında bunlar kapanır ve öndeki hendek üzerine kurulan köprüler de kaldırılırdı. [166] Bunlardan başka surlar üzerinde daha birçok kapılar vardı ki bunlardan bir kısmına askerî kapılar ve bir kısmına da ahali kapıları denirdi. Ahali kapıları şehirden surların dışına giden büyük caddelerin bağlandığı kapılardır. Bunlar bir savaş vukuunda örülüyordu. Askerî kapılara gelince: Bunlar yol ve caddeler istikametinde olmıyan ve imparator ile askerlerine mahsus olan kapılardı. Bu kapılar icabında

[159] İ. H. Uzunçarşılı, I, s. 232.
[160] Schlumberger, s. 78.
[161] Aynı eser, s. 78.
[162] Aynı eser, s. 78.
[163] Aynı eser, s. 78.
[164] A. Muhtar, s. 31.
[165] Schlumberger, s. 80.
[166] Aynı eser, s. 81.

çıkış harekederi yapılmak ve doğrudan doğruya askerî maksatlar için kullanılırdı [167].

İşte Bizans imparatorluğunun en başta güvendiği kuvvet bu muhteşem surlardı. Hiç şüphe etmemelidir ki kudretli ve düzenli Türk ordusunu elli küsur gün işgal edenler de, Bizanslıların fedakârlığı inkâr edilmemekle beraber, yine bu surlardır. Kara cihetini surları ile güvenlik altına almış olan Bizans imparatorluğu denizden gelecek tahlikeyi önlemek çarelerini de buldu. Çünkü Bizans'ın en zayıf tarafı haliç sahillerine bakan kısmı idi. Burası tek kat surla çevrilmiş bulunuyordu. Onun için buradan yapılacak bir hücumun önlenmesi çok zordu. Bunu dikkate almış olan Bizanslılar Haliç'in ağzında bir müdafaa hattı kurdular; yani Türk gemilerinin Haliç'e girmesini önlemek üzere, eski gemileri, varilleri kaim bir zincirle birbirine bağlamak suretiyle bir mania meydana getirdiler.[168] Bu manianın bir ucu "şimdiki Sen Öjen (Epili Tu Ayiu Evyeniu) yani yalı köşkü civarında Manganon burcunda idi. Diğer ucu ise Galata tarafında Mumhane burnunun bulunduğu mahalde Galata surlarının içindeki Hristos kalesi burcunda idi".[169] İşte Bizans'ı muvakkat bir zaman için koruyan vasıtalardan birisi de bu oldu. Çünkü Osmanlı donanması bu maniayı yarmak üzere teşebbüslere girişmiş, hattâ üç gün savaşmış olduğu halde bir türlü buradan geçme imkânını bulamamıştı. [170] Şu halde Bizans hem karada hem de denizde, hayatım idame ettirebilme imkânlarını sağlayan iki kuvvetli mesnede malikti. Bunlar iyi müdafaa edildiği takdirde büyük kuvvetlere dahi karşı koyma imkânı hasıl olabilirdi. Esasen Bizanslılar da buna inanıyor ve muhteşem Türk ordusunun karşısında bile boyun eğmek istemiyorlardı. Bütün ahlâksızlıklarına rağmen Bizanslılar, bu iki müdafaa hattının arkasında kahramanca vuruştular. Ancak bu kahramanlığın bütününü onlara vermemek ve kendilerine yardım için gelen yabancılara da hisse ayırmak lâzımdır; hattâ bu payın en büyüğünün ecnebilere ve daha ziyade İtalyanlara düştüğünü kabul etmek ye-

Galata ile İstanbul arasına gerilen zincir.

1453 te Bizans'ı hangi milletler ve ne-kadar kuvvet müdafaa etti.

[167] A. Muhtar, s. 36.
[168] İ. H. Uzunçarşılı, I, s. 236.
[169] Mirmiroğlu, s. 29.
[170] İ. H. Uzunçarşılı, I, s. 236.

rinde olur. Filhakika Bizans'ı müdafaa edenler arasında üç bin Ciniviz ve İtalyandan başka "mahdut miktarda Giritliler, Romalılar, İspanyollar ve Türk ücretli askerleri"de vardı.[171] Bütün bunlarla birlikte Osmanlı ordusuna karşı Bizans'ı müdafaa eden kuvvederin bütününün dokuz bin kişi kadar olduğu söylenmektedir.[172] Halbuki Bizans'ı müdafaa eden kuvvederin bu kadar az olabileceğine inanmamak için bazı sebepler vardır. Bunlardan bir tanesi İstanbul'un o tarihteki nufus sayısıdır. Gerçek fetihten önce İstanbul'un nufusu 70-80 bin kadardı.[173] Böyle olunca hiç olmazsa yalnız İstanbul'da şehri müdafaa edebilecek 15-20 bin kişinin bulunduğunu kabul etmek lâzımgelir. Gerçi İstanbul'un düşeceğini tahmin etmiş olanların bir kısmı hicret etmiştir. Bununla beraber Fatih'e teslim olanların sayısı 60 bin kişi idi.[174] Diğer taraftan şehrin bir kısım nufusunun müdafaaya iştirak etmediğini de naklen söyliyenler vardır.[175] Fakat buna karşılık İstanbul'un müdafaasına halkın hemen hemen hepsinin katıldığım[176] gösteren kaynaklar da mevcuttur. Meselâ Hammer'de, son defa hücuma kalkılacağını ve şehri müdafaa etmenin artık imkânsız olduğunu anlayan Bizans halkının bir kısmı istihkâmlarını bırakarak evlerine döndüler, denilmektedir.[177] Yine bir eserde İstanbul'a yapılan hücumların birinde Bizans halkı surlar üzerine atılarak şehri müdafaaya başladılar ve "kilisede dua eden patrikten ve onun mukaddes meçlisinden başka bütün halk döğüşmek için çıkmışlardı" denilmektedir.[178] Yine bu kaynağa göre ilk hücumda ölen Bizanshların sayısı 7450 kişidir.[179] Bu

[171] Schlumberger, s. 95.

[172] Mirmiroğlu, s. 23.

[173] Mirmiroğlu, s. 23. Nufusun bundan çok ve bundan daha az olduğunu gösteren kaynaklar vardır. Bk. Schneider, Alfons Maria XV. yüzyılda İstanbul'un nufusu, Belleten, sayı 61, s. 35.

[174] A. Muhtar, s. 126.

[175] Mirmiroğlu, s. 23.

[176] Kritovulos, s. 41.

[177] Hammer, II, s. 292.

[178] N. iorga, (Fazıl Işıközlü - Adnan S. Erzi), İstanbul'un zaptı hakkında ihmal edilmiş bir kaynak, s. 131.

[179] Aynı eser, s. 132.

rakam kati olmasa bile ölenlerin miktarının binlere baliğ olmasını göstermesi itibariyle üzerinde önemle durulması lâzım gelen bir rakamdır. Dokuzbin kişilik bir müdafaa kuvveti ilk hamlede bukadar insan kaybederse geriye kalan kuvvetlerin bu koca şehri iki aya yakın bir zaman nasıl koruyacakları düşünülecek bir iştir. Bu kaynağın tasrih ettiğine göre ölenlerin hepsi Bizanslı idi. Halbuki Schlumberger, Bizans'ı müdafaa eden Bizanslı kuvvederin 6000 kişi kadar olduğunu yazar.[180] Böyle olunca daha muharebenin başlangıcında Bizans kuvvetleri kâmilen mahvedilmiş ve şehrin müdafaası da yabancılara kalmış demektir. Eğer bu kaynağın verdiği malûmat hakikate biraz yakınsa o takdirde Bizans'ı müdafaa eden Bizanslıların sayısı söylendiği kadar az değildi. Şehri müdafa eden yabancılara gelince: bunların, İtalyan, İspanyol, Giritli ve Türk ücretli askerlerinden mürekkep olduğu kabul edilmektedir.[181] Halbuki şehrin müdafasma Almanların ve Ermenilerin de katıldığı ve bir savaşta bunlardan yediyüz kişi öldürüldüğü anlaşılıyor.[182] Hattâ bir Osmanlı kaynağında şehrin müdafasında Ciniviz, كدلان, Venedikli, Rodoslu, İtalyalı, Fransız, Rus ve Macarların bulunduğu görülmektedir.[183] Fatih İstanbul'u almak fikrinde olduğunu ilk defa topladığı meclise bildirdiği vakit devlet erkâmndan bazıları bu fikre muhalif kaldılar. Çünkü onlara göre "Ol kal'a-i menim menaatini ve içinde daire-i şumardan birun ve hadd u adden efzun" insanlarım dikkate almak gerekiyordu.[184]

Yukariki izahlardan anlaşılacağına göre İstanbul'un kalabalık nufusu ile birlikte birçok yabancı milletler şehrin müdafaasında yer almış, yani büyük bir kalabalık bu şehri geceli gündüzlü Türklere karşı savunmuştur.[185] Yukarıda da söylediğimiz gibi 9000 kişilik bir kuvvetin, her tarafından kuşatılmış olan bir şehri nasıl müdafaa edebileceğine akıl ermez. Bu-

[180] Schlumberger, s. 95.

[181] Aynı eser, s. 96.

182 N. İorga, (Fazıl Işıközlü-Adnan S. Erzi), İstanbul'un zaptı hakkında ihmal edilmiş bir kaynak, s. 129.

[183] Sarı Abdüllah efendi, vrk. 34, 36.

[184] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 201.

[185] Karamanî Mehmet Paşa, s. 352.

kadar az bir kuvveti surlar üzerine çıkarsak bir kişiye isabet eden müdafaa sahası iki, üç metrelik yer olur. Tehlike her noktadan gelebileceğine göre müdafilerin bir an bile yerlerini terketmeleri caiz olmaz. Yani elli küsur gün mukavemet gösteren bu kuvvetler hiçbir suretle yerlerinden ayrılmamalıdır ki surların her kısmı emniyetle korunmuş olsun. Bu ise insan takatinin dışındadır. Bu takdirde de bu kuvvetleri değiştirebilecek kadar bir ihtiyat kuvvetinin bulunduğuna hükmetmek kaidelere uygundur.

Yıldırım Bayezit zamanında onlar Osmanlılara 12.000 kişilik bir kuvvede yardım edeceklerini taahhüt ettiler. Yine onlar, Rumelihisarı'nın yapılmasını menetmek üzere, 50.000 kişilik Türk ordusuna birkaç defa saldırdılar.[186] Onun için çok eski olmayan bir tarihte 12.000 kişilik bir yardımcı kuvveti vermeye muktedir olan ve biraz sonra da yani Rumelihisarı'nın yapıldığı bir sırada 50.000 kişilik bir Türk ordusuna taarruz edebilecek kadar bir cesaret gösteren Bizans'ın, ölüm, kalım zamanında, ancak altı yedi bin kişilik bir müdafaa kuvveti çıkaracağım hiçbir mantık kabul edemez.

İstanbul yalnız kara tarafından değil ayın zamanda deniz tarafından da tehlikeye maruzdu. Bundan dolayı Haliç'in ağzı kapatılmış ve yapılan manianın arkasına da Bizans gemileri ile yardıma gelmiş olan yabancı gemiler sıralanmıştı. Burada yalnız Bizanslılara ait oniki harp gemisi vardı. Kuşatmanın başlamasından bir gün evvel Gabriel Trevizano ile Zaccharia Gribani'nin iki harp gemisi de bunlara katılmıştı. Kardinal İsidoros'u getiren iki gemi ile, dördü Sakız, biri Mora'dan gelen beş büyük silâhlı gemiyi de bu rakama ilâve edersek Bizans donanmasının hâtırı sayılır derecede kuvvetlenmiş olduğunu görürüz. [187]Sayıları yirmiyi geçen bu gemilerin içinde de mühim miktarda asker bulunuyordu. İşte bu askerler o devre göre çok kuvvetli sayabileceğimiz Osmanlı donanmasını, zinciri parçalamak üzere hareket ettiği vakit, durdurdular.[188] Böyle olunca Bizans gemilerinin içinde büyük bir kuvvetin bulun-

[186] Schlumberger, s. 32.
[187] Mirmiroğlu, s. 22.
[188] İ. H. Uzunçarşılı, I, s. 236.

duğunu kabul etmek iktiza eder. Eğer bu kuvvetler de İstanbul'u müdafaa eden 9000 kişilik kuvvetin içindeyse o takdirde karadaki surları müdafaa edenlerin miktarı üçte bire inecektir ki bu da surların herhangi bir noktasını savunmaya kâfi gelmez. Yok eğer 9000 kişilik kuvvet kara kuvveti ise o takdirde bu gemilerin içinde Türk deniz kuvvetlerini durduracak kadar mühim bir kuvvetin bulunması lâzımdır. Filhakika Haliç'in ağzım kesen manianın arkasında on harp gemisinin muhariple dolu olduğunu görüyoruz.[189] Hulâsa Bizans, Türklere karşı şimdiye kadar iddia edildiği gibi çok az kuvvetle müdafaa edilmiş değildir.

Yukarıdanberi yaptığımız tahliller sonunda şu neticelere varıyoruz ki, Bizans'ın kara ve deniz kuvvetleri şehirlerini müdafaa edebilecek kadar fazladır. Haliç'in ağzına yapılan maniayı ve kara cihetinde üç kattan mürrekkep cesim surları da dikkate aldığımız takdirde şehrin müdafaasının büsbütün kuvvetlendiğini görürüz. İşte bu müdafaa kuvvetine, yaşayabilmenin tek çaresi bu şehri müdafaa etmek olduğuna kani olarak, Bizanslıların kahramanca vuruşmalarım katacak olursak neden Osmanlı ordusunun iki aya yakın bir zaman bu surları aşamadığım izah etmiş oluruz. Hulâsa: 1453 baharından önce Bizans kendisini müdafaa etmek üzere surlarım tamir etmiş, surlarda savunma bakımından kendisine yarayacak olan kapıları örmüş, Haliç'in ağzım, içeriye bir yabancı geminin girmesine imkân bırakmıyacak şekilde tutmuş, bu maniaların arkasında yerliler ve yabancılardan mürekkep küçümsenmiyecek bir kuvvet toplamış ve karşı tarafta bulunmayan müthiş bir silâhı, Rum ateşini (Feu Grègeois) bol bol kullanmıya hazırlanmış ve altı aylık zahiresini ambarlarına yerleştirmişti. Depolarında bol miktarda silâhları ve kaleyi müdafaaya yarayacak vasıtaları vardı.[190] İşin nereye varacağım daha önce kestirmiş olan imparator altı ay evvel şehrin civarındaki köylülerle, biçilmiş başakları ve harmanlarda döğülmüş olan buğdayları kale içerisine almış bulunuyordu.[191] Eğer Bizanslıların

[189] Mirmiroğlu, s. 26.
[190] Sarı Abdullah efendi, vrk. 34-36.
[191] Ducas, s. 158.

maneviyatları yerinde olmuş olsaydı ihtimal şehri daha şiddetle ve muvaffakiyetle müdafaa edebileceklerdi. Fakat birtakım hurafe ve efsanelere körü körüne inanmış oluşları [192] bu şehrin sakinlerini, vatan müdafaasında, daha ümitsiz bir kavgaya sevketmiştir. Gerçek Bizanslılar bu son savaşlarında asla ümitli değildiler. Çünkü bu sefer Osmanlılar deniz hâkimiyetini de elde etmiş oldukları için öteki savaşlarda olduğu gibi artık Bizanslılar hiçbir mühimmat ve malzeme de alamıyacaklardı.[193]

[192] Kritobulos, s. 40. Hammer, II, s. 274-276.
[193] Kritovulos, s. 40.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN FETHİ

Türk ordusunun Edirne'den hareket edişi ve İstanbul'un kuşatdması.

Bütün kışı harp hazırlıkları ile geçiren padişah 23 mart 1453 cuma günü (12 Rebiulevvel 857)[1] Edirne'den hareket ederek 6 nisan 1453 (26 Rebiulevvel 857) cuma günü İstanbul surları önüne[2] gelmiş[3] ve kuşatmaya hemen başlamıştır.[4] Edirne'den çıkış tarihi bir cuma gününe, İstanbul'un kuşatılması da yine cuma gününe rastgelmiştir. Bu bir tesadüf eseri midir bilinemez. Ancak müslümanlar için cuma gününün nekadar önemli olduğu da unutulmamalıdır. Fatih'in bazı kitaplarda 5 nisan'da İstanbul önlerine geldiği yazılıdır.[5] Bu tarihin doğru olması iktiza eder. Çünkü Fatih İstanbul civarına geldiği vakit "Kapu halkına" silâh dağıtılmasını Gebecibaşı'ya emretmiş ve diğer askerlere de ertesi günü için muharebe hazırlığı yapmalarını tenbih etmişti.[6] Gerçek bu hazırlık yapıldıktan sonra ertesi günü Fatih ordusuna harp nizamı vermiş ve surları kuşatmıştır.[7] Askere silâh dağıtıl-

[1] Sarı Abdullah Efendi, vrk. 34-36. Müminzade de, "Mükemmel ordusuyla çıkmıştı Han-ı deryaceyş sekizyüz elli yedide olup nevruz-i sultan-i....." demekle hareket gününün Nevruza veya ondan sonraya rastladığını anlatmaktadır. Bk. Hasip, vrk. 195. Halbuki Angiolellos, 10 nisan'da hareket edildiğini yazıyor, Bk. Angiolellos, s. 18.

[2] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 208. Phrantzes, padişahın nisan'ın ikinci günü geldiğini yazmaktadır. Bk. Phrantzes, s. 149.

[3] İdris-i Bitlisi, İstanbul surlarının önüne gelişi 857 Cemazilevvel (1453 Mayıs-Haziran) olarak göstermektedir. Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 70.

[4] Ducas, s. 169.

[5] Schlumberger, s. 65.

[6] "Kaleye bir menzil kaldı. Cebecibaşı'na emrolundu ki Cebehane sanduklarını açup davudi zırhlar, derbendi cebeler, müzehheb haftanlar, zerrini bergustuvanlar, mısrî kılıçlar, dimeşkî hançerler, şamî çomaklar, frengî nacaklar, dahi bunun emsali yat u yerağdan gerekli olan çıkarub kapu halkına ulaştıra. Sair leşkere dahi tenbih olundu. Yarın cümlesi müretteb ve mükemmel cenk yerağile atlanub din düşmenlerine tamam cebe göstereler..." Cafer Çelebi, s. 11.

[7] Aynı eser, s. 11-12.

ması ve diğer hazırlıklar için bir günlük bir zamanın harcanması tabiî olduğuna göre Fatih İstanbul civarına 4 Nisan'da gelmiş, 5 Nisan'da hazırlıklarını yapıp dinlendikten sonra ertesi gün[8] yani 6 Nisan'da şafakla birlikte şehri kuşatmaya başlamıştı.[9] Daha önceden ne yapılacağı, nerelere konulacağı hesap edilmiş olduğundan hemen aynı günde birlikler yerlerini almışlardı; yani kara surları Ayvansaray'dan Yedikule'ye kadar kâmilen sarılmıştı.[10] Padişahın karargâhı Eğrikapı karşısındaki dağın arkasında kuruldu.[11] Topkapı'dan Yedikule'ye kadar olan kısım ki sağ kolu teşkil etmekte idi. Bu kısımda Anadolu askerleri bulunuyordu. Komandanları da İshak Paşa idi. Sol kola yani Ayvansaray ile Topkapı arasındaki kısma Dayı Karacabey komuta edecekti; idaresi altında da Rumeli askerleri bulunacaktı. Padişah bu kuvvetlerin ortasında yani Topkapı ile Edirnekapı arasında yer almıştı. Yanında yaniçeriler vardı.[12] Bir kısım kuvvetler de Zağanos Paşa idaresinde Galata sırtlarına yerleşmişlerdi.[13] Ordu pek kalabalık görünüyordu. Filhakika Bizans imparatorluğuna son verecek olan bu ordu o devirlerin küçük sayılmayan kuvvetlerinden birisi idi. Kaç kişiden mürekkep olduğunu katî olarak bilmek mümkün değilse de 150.000 kişilik bir kuvvet olması muhtemeldir.[14] Ancak kuvvetin bundan fazla olduğunu söyleyenler olduğu gibi[15] daha az gösterenler de vardır.[16]

Bizans'a gönderilen Türk elçisinin tekliflerini Bizanslılar reddediyor.

Kalenin kuşatılma tertibatı ahndiktan sonra padişah Bizans'a elçi olarak Mahmut Paşa'yı göndermiş ve beyhude yere kan dökülmemesi için şehrin teshmini istemiştir. Fakat Bizanslılar bu isteği reddetmişler, ancak muahede gereğince

[8] Cafer Çelebi, s. 13.

[9] Sadüddin, s. 421.

[10] A. Muhtar, s. 104.

[11] Ducas, s. 169.

[12] Dursun Bey, s. 45. Kemal Paşa-zâde, vrk. 23.

[13] Phranzes, s. 159.

[14] İ. H. Uzunçarşılı, I, s. 232. Phrantzes'e göre askerin sayısı 250.000 kişidir. Bk. Phrantzes, s. 152.

[15] Sarıca Kemal, Selâtinname'de askerin miktarını 300.000 kişi olarak göstermektedir, Bk. Selâtinname, s. 151.

[16] "Tuvana askeri yetmiş bine baliğ idi bîşek". Hasip, vrk. 19 5.

vergi verebileceklerini bildirmişlerdi.[17] İmparatorun bu teklifi reddetmesinin başlıca sebebi İstanbul surlarının çok müstahkem oluşu ve Avrupa'dan geleceğini tahmin ettiği yardımcı kuvvetlerdi.[18] Halbuki bazı Türk kaynaklarında mesele tamamiyle bunun tersinedir. Bunlara göre kuşatma başladığı zaman Bizans imparatoru mukavemet edemiyeceğini anlayarak padişaha bir mektup gönderdi ve İstanbul kendisine bırakılmak şartiyle diğer bütün Bizans kalelerinin Osmanlılara terkedilebileceğini ve aynı zamanda vergiye bağlanmak ve "çırağ-ı has olayım" demek suretiyle tâbiiyetini teklif etmiş ise de[19] elçiye bunların kabul edilemiyeceği ve İstanbul'un muhakkak tesliminin lâzım geldiği söylendi.[20] Bunun üzerinedir ki esasen hazır vaziyette olan Bizanslılar Türkler üzerine kaleden müthiş bir topçu ateşi açtılar.[21] Bu iki ayrı bilgiden hangisinin hakikat olduğunu kestirememekle beraber imparatorun son bir çare olarak padişaha müracat etmesi daha akla uygundur. Şu muhakkaktır ki 6 nisan Cuma günü iki taraf arasında birtakım görüşmeler olmuş, tekliflerinin kabul edilmediğini anlayan Fatih bundan sonra tellâllar vasıtasiyle ordusuna kuşatmanın başladığını ilân etmiştir.[22] İşte tarihte bir çağ kapayıp yeni bir çağ açan bu en büyük hâdise bu suretle başlamıştı. Şimdi XV. yüzyılın en teknik ordusu ile muhteşem surlarının arkasına çekilmiş ve bin yıllık bir geçmişin azametli tarihini yaşamış bir imparatorluğun kuvvederi çarpışacaktı. Şimdiye kadar birçok akınları durdurmuş ve biraz da hâdiselerden faydalanarak üzerine hücum edenleri birbirine düşürmüş olan Bizans, bu defa kendisini ancak elli küsur gün koruyabilecektir. Bu kadar mukavemet ise onların lehine kaydedilecek meziyetlerin en büyüğüdür. Bütün müesseselerinin çürümüş olmasına rağmen Bizanslılar ve başlarındaki imparatorları şehri bütün gayretleriyle savundular; hattâ ilk muharebeyi surların dışında kabul edebilecek kadar da büyük ce-

[17] İ. H. Uzunçarşılı, I, s. 232.
[18] A. Muhtar, s. 140.
[19] A. Bahaüddin, vrk, 197.
[20] Sadüddin, s. 421.
[21] A. Bahaüddin, vrk. 197.
[22] Schlumberger, s. 66.

saret gösterdiler.[23] Gerçek Türklerin ilk hücum harekederini kaleden dışarıya çıkarak püskürttüler. Ancak bu hareketi yapanlar Giustiniani'nin idaresi altındaki askerlerdi; ve ilk hücumu yapanlar da Türk ordusu ile birlikte gelmiş olan başı bozuk alayları idi. Bunların bozulduğunu gören muntazam Türk ordusu derhal işe karışmış ve çıkış hareketi yapanları içeriye çekilmeye mecbur etmişti.[24]

Harbin başlaması.

Savaşa büyük topun ateşlenmesi ile başlandı[25] ve muharebe hemen kızıştı. Ateş püsküren büyük toplar kale bedeninde durmadan gedikler açmaya çalışıyor, mancınıklar taş yağdırıyor, okçular da mütemediyen ok savuruyorlardı. Fakat böyle olmasına rağmen bir türlü kale duvarlarında yürüyüşe yarayacak bir geçit sağlanamıyordu. Çünkü açılan gedikler kısa bir zamanda Bizanslılar tarafından tamir ediliyor ve yeniden duvar haline getiriliyordu. Kuşatma devam ettiği müddetçe Osmmanlılar iki mühim engelle karşılaştılar: İstanbul surları ve Rum ateşi. (Feu Gregeois)[26] Gerçek bunlardan birincisi Osmanlıları içeri girmeye bırakmıyor, ikincisi ise surlara yanaşmalarına imkân vermiyordu. Bundan ötürü Fatih surların altından geçerek şehre girmeyi tecrübe etti. Fakat kazılan lâğımlar her defasında bir engelle karşılaştı. Bilhassa açılan bir lâğımın Bizanslılar tarafından hissedilmesi ve mukabil tedbir almaları, işin başarısızlıkla sona ermesine ve birçok Türkün ölümüne sebep oldu.[27] Bununla beraber iki taraf elden gelen gayreti harcamakta kusur etmediler.

Osmanlı donanmasının İstanbul önlerine gelişi.

Kuşatmanın üzerinden bir haftalık bir zaman geçmemişti ki İstanbul halkının ümitsizliğini büsbütün artıran bir hâdise

[23] Dursun Bey, s. 45. Kemal Paşa-zâde, vrk. 206.

[24] Kritovulos, s. 46-47.

[25] A. Muhtar, s. 140.

[26] Rum ateşi düştüğü yeri yakan ve mayi halinde bulunan bir maddedir. Üzerine su döküldüğü vakit daha ziyade parlayan bu maddenin söndürülmesi çok güçtü. Kum veya kireç gibi maddeler onun söndürülmesine yarayan şeylerdi. Rumlar İstanbul'un son kuşatılmasında bundan çok faydalandılar. Surlar önüne kadar getirilmiş olan Türklerin "Ahşap kulesi" bu ateşle yakıldığı gibi lâğımları kazan Türkler de bununla öldürüldüler. Bu ateş bazan toprak yuvarlaklar içinde uzaklara da atılabiliyordu. Bk. Mirmiroğlu, s. 73-76.

[27] Phrantzes, s. 154.

oldu; Gelibolu'dan müsait bir lodos rüzgârı ile hareket eden yüzelli parçalık Türk donanması 12 Nisan'da Beşiktaş ve Sahpazarı önünde toplandı.[28] Baltaoğlu Süleyman Bey'in idaresindeki bu muhteşem Türk donanmasının geçişini surlar üzerinden seyretmek bahtsızlığını da tadan Bizanslıların maneviyatları büsbütün kırılmış oluyordu. Çünkü şimdiye kadar Bizans'ı Osmanlılar yalnız kara tarafından kuşatmışlardı. Halbuki bu sefer Bizanslılar deniz tarafından da savaşa girmek mecburiyetinde kalacaklarını görünce büyük bir dehşete düştüler[29].

Hunyadi'nin elçileri.

Türk donanmasının İstanbul önlerine geldiği sıralarda Osmanlılar üzerinde iyi tesir bırakmadığım tahmin ettiğimiz bir hâdise oldu. Bu da Hunyadi tarafından gönderilen murahhasların Osmanlı ordugâhına gelmiş olmaları idi. Bu murahhaslar, Fatih'in cülûs senesinde Hunyadi ile imzalanmış olan Semendire Mütarekesinin hükümden düştüğünü, çünkü artık Hunyadi'nin Macar kıral naibi olmadığım, iktidarı genç Macar kıralı Ladislas'a tevdi etmiş olduğunu bildiriyor ve padişahın tuğrasını havi vesikayı iade ederek Hunyadi'nin imzasını taşıyan kâğıdı da geri istiyorlardı.[30] "Bunun Rumlar lehinde bir teşebbüs olduğu aşikârdır. Hunyadi, padişahı Macar ordusunun mümkün bir hücumu ile tehdit" etmek hedefini güdüyordu.[31] Tam zamanında yapılmış olan bu teşebbüs şüphesiz Türk büyüklerini bu tehlikeyi de dikkate almak lüzumu üzerinde düşündürmüş olmalıdır. Ancak genç padişahı bu tehdit, yürüdüğü yoldan çeviremediği için savaşa devam olundu.

İlk hücum.

Nisan'ın 18 ine kadar süren bombardımandan surlar üzerinde birtakım gedikler açılmış ve hendekler de kısmen dolmuş olduğundan padişah bugün için ilk hücum emrini verdi. Güneşin batmasından iki saat sonra başlayan bu hücumdan bir

[28] İ. H. Uzunçarşılı, I, s. 233. Phrantzes donanmanın bir kısmının kara ordusu ile birlikte geldiğini büyük kısmının nisanın 15 inde İstanbul önlerinde göründüğünü yazıyor. Bk. Phrantzes, s. 149-151. Cafer Çelebi'ye göre de kara ordusunun surlar önüne geldiği ve şehri kuşatmaya başladığı vakit Türk donanması gelmiş bulunuyordu. Bk. Cafer Çelebi, s. 12.

[29] Schlumberger, s. 67.

[30] Ducas, s. 177.

[31] Schlumberger, s. 113.

netice alınamadı. [32] Hücumu bilhassa Giustiniani ve maiyetindeki askerler karşılamışlardı. [33]

Büyükada'nın zaptı.

Surlara yapılan hücum muvaffakiyetsizlikle neticelenmekle beraber aynı günde Türk donanması Büyükada'yı işgale muvaffak oldu. Kuvvetli bir kalesi olan Büyükada'yı halkla birlikte otuz kadar zırhlı asker müdafaa etmekte idi. Baltaoğlu Süleyman Paşa kalenin bir kısmını yıkmaya muvaffak oldu ise de içindekiler hâlâ savunmaya devam ettiklerinden kalenin etrafına çalı, çırpı getirtmiş, bunların üstüne zeytinyağı ve zift dökerek ateşlemişti. Bu suretle alevler kale duvarlarını ta yukarılara kadar sarınca içindekiler teslim oldular.[34] Bundan ötürü ilk hücumun başarısızlığa uğramasından doğan keder hafiflemiş oldu.

Denizde ilk çarpışma ve Baltaoğlu Süleyman Bey'in azli.

Nisan'ın 20 sinde iki taraf üzerinde müsbet ve menfi tesir yapması bakımından çok önemli diğer bir hâdise daha cereyan etti. Gelibolu'da bulunanlar birkaç geminin İstanbul'a yardım etmek üzere gelmekte olduğunu görünce bunu padişaha bildirmek için ordugâha bir "ulak" gönderdiler.[35] Bu haberden sonra padişah atına athyarak "hadem ü haşem ile deniz kenarına" indiği vakit "nagâh ebr-i siyah gibi dört göke, dümenlerinin kıçı ermiş yere, serenlerinin ucu çıkmış göğe herbirisi kûh mikdar" olan dört yelkenlinin gelmekte olduğunu gördü.[36] Üçü Cinivizlere birisi de imparatora ait olan [37] bu gemilerin [38] içleri yiyecek, mühimmat ve askerle dolu

[32] Schlumberger, s. 115.

[33] Kritovulos, s. 60.

[34] Mirmiroğlu, s. 30.

[35] Kemal Paşa-zâde, vrk. 26. Mehmet Ziya, İstanbul ve Boğaziçi adlı eserinde bu haberin deniz yolu ile ve küçük bir kayık ile gönderildiğini söylüyor. Bk. Mehmet Ziya c. I, s. 177.

[36] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 212. Cafer Çelebi, s. 15.

[37] Phrantzes, s. 157.

[38] Bu gemilerin iki tane olduğu bazı Osmanlı tarihlerinde yazılı ise de (Bk. Dursun Bey, s. 48. İdris-i Bitlisi, vrk. 21. Ahmet Bahaüddin vrk. 197. Sadüddin, s. 422) bunlar başka yardım gemileri olmalıdır. Nitekim İ. H. Uzunçarşılı Osmanlı Tarihi, c. I, s. 234 te Cinivizli Jean Longus'un idaresinde iki kadırganın ayrıca beşyüz Cinivizli askerle imdada geldiğini yazıyor. Dursun Bey, iki gemi geldiğini fakat bunların, Türk gemileri Haliç'e indirildikten sonra geldiğini yazmaktadır. Bk. Dursun Bey, s. 48.

idi.[39] Ayasofya kubbesini sabahın saat onuna doğru ufukta görmüş olan bu gemileri[40] takriben Zeytinburnu civarından seyreden padişah bunların limana girmesine mani olunmasını donanma komutam Baltaoğlu Süleyman Bey'e emretti.[41] Bunun üzerine Osmanlı nöbetçi gemileri ve donanmamn bir kısmı gelen gemileri karşılamış ve savaşa girişmiştir. Ancak bu savaş kısa sürmüş ve gemiler karşılıklı olarak birbirlerine gülleler savırrmuşlardır. Çünkü çıkan uygun bir rüzgâr bu dört büyük geminin yelkenlerini şişirmiş ve sürade hisarın kenarında bulunan bir limana sığınmalarım mucip olmuştu.[42] Halbuki bu muharebenin pek dehşetii olduğunu yazan kitaplar da vardır.[43] Bunlara göre iki taraf birbirine yaklaştığı vakit oklar ve makinelerden atılan taşlarla muharebe başladı ve biraz sonra da gemiler birbirlerine karıştılar. Türkler düşman gemilerini tutuşturmaya çahşıyor ve bunun için de halatlara ve demirlere sarılıyorlardı. Fakat düşman kuvvetleri de gemilere tırmananları öldürüyor, makaralarla inip çıkan taşları başlarına indiriyorlardı.[44] Bir ara Türk amiral gemisinin mahmuzu bir düşman gemisine saplandı ve bu surede de göğüs göğüse bir muharebe başladı.[45] Fakat aradan üç saat geçtiği halde savaş hâlâ bir neticeye bağlanamamıştı. Padişah kendi kuvvederinin galip geleceğinden şüphe etmemekle beraber[46] bir an muharebe Türklerin aleyhine döner gibi bir hal alınca[47] atım süratle denize sürdü[48] ve gemileriyle karaya yakın bulunan[49] gemicilere bağırarak emirler verdi.

[39] Mirmiroğlu, s. 23. İdris-i Bitlisî'ye göre bu gemilerde çok miktarda top, tüfek vardı.Bk. İdris-i Bitlisi, vrk. 71.

[40] Schlumberger, s. 125.

[41] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 212.

[42] Aynı eser, vrk. 212.

[43] "Hazır bulunan gemilerle Kapudan Baltaoğlu Süleyman Bey ol devlere karşu varup çıktı, cenk-i azîm etti amma zafer müyesser olmadı." Bk. Dursun Bey, s. 48.

[44] Mirmiroğlu, s. 33-34.

[45] Mehmet Ziya, I, s. 278.

[46] Mirmiroğlu, s. 34.

[47] Türk gemilerinden ikisi zaptedilmiş ve yakılmıştı. Bk.Phrantzes, s.157.

[48] Phrantzes, s. 158, Ducas, s. 175.

[49] Fatihle gemileri arasında bir taş atımı kadar bir mesafe vardı. Hattâ Fatih'in arkasından atlarım denize sürmüş olan bir kısım suvariler gemilere kadar gittiler. Bk. Phrantzes, s. 158.

Bunun üzerine savaş büsbütün kızıştı. Ancak bu sırada çıkan bir rüzgâr bütün ümitleri boşa çıkarmıştı. Yardıma gelen gemiler bu rüzgârın tesiri ile surların dışında bulunan bir limana sığınmaya ve geceleyin yanlarına gelen Bizans gemilerinin kılavuzluğu ile de Haliç'e girmeye muvaffak oldular. [50] Bu savaşta 12.000 kişilik Türk şehidine karşılık hıristiyanlardan bir kişiye bile birşey olmamış, ancak yaralananlardan ikisi veya üçü birkaç gün sonra ölmüştü. [51] Hiç şüphe edilmemeli ki iki taraf için verilen rakam da hatalıdır. Esasen masal haline getirilmiş olan bu hâdiseyi yukarda Kemal Paşa-zâde'ye atfen yazdığımız gibi küçük bir deniz savaşı olarak kabul etmek herhalde hakikate daha ziyade yaklaşmak demektir. Ancak şu muhakkaktır ki Yedikule ile Lânga arasında açık denizde cereyan eden [52] şu hâdiseden padişah çok müteessir olmuş ve Baltaoğlu Süleyman Bey'i öldürmeyi düşünmüştü. [53] Çünkü bu muharebede onun korkaklığı, kifayetsizliği ve dikkatsizliği başarısızlığın sebeplerinden sayılmış ve gemilerin limana girmesinden o mesul tutulmuştur. [54] Ancak devlet ileri gelenlerinin şefaati sayesinde Baltaoğlu hayatını kurtarmış ise de vazifesini muhafaza edememiştir. [55]

Deniz muharebesinden sonra muhaliflerin faaliyetleri ve Bizanslıların sulh teşebbüsleri.

Osmanlı donanmasının böyle bir mağlûbiyete uğramış oluşunun akisleri iki taraf üzerinde de pek müessir oldu. Bizanslılar kendilerine katılan taze kuvvetlerden ötürü büyük bir sevince kapıldılar. [56] Bu sevinç belki de kuvvetlendiklerinden değil, fakat Osmanlıların şu mağlûbiyetinden faydalanarak onları sulha ikna edebileceklerinden ileri geliyordu. Çünkü bu deniz felâketini mütaakıp hakikaten bir Bizans elçisi Osmanlı karargâhına gelerek sulh teklifinde bulunmuştu. [57] Öte

[50] Mirmiroğlu, s. 36.

[51] Phrantzes, s. 158.

[52] Mirmiroğlu, s. 36.

[53] Phrantzes, s. 158.

[54] Aynı eser, s. 158.

[55] Aynı eser, s. 158. Ducas, padişahın amirali yanma celbettiğini, altın bir deynekle döğdüğünü, bu sırada bir azeb erinin attığı bir taşla amiralin gözünü çıkardığını, Baltaoğlu'nun bir Bulgar'ın oğlu olduğunu yazmaktadır. Ducas, s. 174.

[56] İdris-i Bitlisi, vrk. 71. Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostan vrk. 212.

[57] Mehmet Ziya, I, s. 179.

taraftan bu mağlûbiyet Osmanlılar üzerinde pek menfi bir tesir yaratmış [58] ve esasen Bizanslılarla çarpışmayı ötedenberi uygun bulmayan Çandarh Halil Paşa ve taraftarlarım yine harekete geçirmişti. [59] Şimdi Osmanlı karargâhında, harbe taraftar olanlarla olmayanlar arasındaki mücadele şiddetlenmiş bulunuyordu. [60] Padişah, Bizanslıların tekliflerini müzakere etmek üzere toplanan divanda bu ayrılık hareketlerini de ortaya atarak münakaşa konusu yaptı. Bu münakaşalar esnasında bilhassa Çandarh Halil Paşa Bizanslılarla anlaşmayı şiddetle savundu. Ona göre kuşatmamn uzatılması tehlikeli bir şeydir. Çünkü bu müddet zarfında, şimdi olduğu gibi, Bizanslılara Avrupalılardan daha çok kuvvet de gelebilirdi. Bu meyyanda Macarların savaşa katılmalarından da bahsediyordu. Onun divanda söylediğine göre Bizans imparatoru, senede 70.000 altın vergi vermeyi ve İstanbul şehrinin "zaptiye memurlarının" padişah tarafından tayinini kabul ediyordu. [61] Fakat Molla Güranî, Akşemsüddin ve Zağanos Paşa bu fikre şiddetie muhalefet ederek Bizanslılarla anlaşmaya razı olmadılar. [62] Padişah da bunların fikrini kabul ettiğinden imparatorun sulh ve mütareke teklifleri reddolunarak harbe devam edilmesi kararlaştırıldı.

Deniz muharebesinde suçlu görülenlerin şiddetle tecziyesi hakkında Hızır Bey'in padişaha mektubu.

Donanmamn başarısızlığı hakikaten Osmanlılara pek fena tesir etmişti. Bu münasebetle Hızır imzası ile padişaha sunulan bir arîze cidden tetkike değer. [63] Gemicilerin yaptığı bu işin birçok mahzurlarım saydıktan sonra bu gibi işlerde yumuşak hareket etmenin doğru olmadığım söyleyen Hızır, gayret gös-

[58] "Bu hadise eğerçi ehl-i İslâm arasına fütur ve perişanî saldı." Bk. Dursun Bey, s. 48. İdris-i Bidisî, vrk. 71. Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 212.

[59] İdris-i Bitlisi, vrk. 71.

[60] Cafer Çelebi, s. 16.

[61] A. Muhtar, s. 161.

[62] İdris-i Bitlisî, vrk. 71.

[63] Vesika: 1. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde, 5584 numara ile kayıth bulunan bu vesikanın Akşemsüddin'e ait olduğu arşiv kılavuzunda yazılı ise de altındaki imzadan böyle olmadığı anlaşılıyor. Osmanh gemilerinin mağlûp edilmesinden sonra orgudâhta husule gelen hoşnutsuzluğu ve isteksizliği açığa vuran bu vesika da Hızır, hoşnutsuzluğun giderilmesi için bu işe sebep olanların cezalandırılması üzerinde ısrarla durmaktadır.

termiyenler kimlerse araştırılıp şiddetle tecziye edilmelerini istiyor. Böyle yapılmazsa, başka zamanlarda da ve meselâ kaleye hücum edildiği veya hendeklerin doldurulması icap ettiği vakit bu gibilerin yine işi mühimsemiyeceklerini ileri sürüyor. Şu halde yapılan deniz savaşında bir gayretsizliğin bulunduğu zanm hâkimdir. O kadar hâkimdir ki vesikada, bir daha böyle bir gayretsizlik husule gelmemesi için merhameti ve mülâyemeti az olan bir şahsa bu gibilerin tecziyesi emrolunmahdır deniliyor. Acaba bu deniz savaşının başarısızlıkla sona ermesinde hakikaten bir gayretsizlik var mı idi? Çandarh Hahl Paşa'mn bu işte parmağı olduğu düşünülebilir mi? Tefe'ül ettiği birtakım ayetlerle cezamn büsbütün şiddetlenmesini ve yine "batinen" Müslüman olmıyanların kâfirlerle birlikte azap göreceğini ayete dayanarak ileri süren Hızır, gayretsizler hakkında merhametsizce hareket edilmesini söylüyor ve böyle yapıldığı takdirde " akibet hacaletie inkisarla gitmeyavuz" (gitmeyiz) belki ferah ve mansur ve muzaffer gidavuz (gideriz)" diyor. "Batınen" müslüman olmayanlar acaba kimlerdir? Vesikadaki "çoğu yasak müslimamdır„ tabiriyle kastedilenler arasında Baltaoğlu da vaı mıdır? bilinemez. Ancak Padişahın Baltaoğlu Süleyman Bey'e karşı gösterdiği şiddet bu arize üzerine olsa gerektir. İşte mağlûbiyetten dolayı husule gelen teessürü ve netice itibariyle meydana gelen bezginliği bu gibi büyük insanların teşvikleri, tahrikleri giderdi.

Toplanan meclis harbe devam edilmesini karar altına aldıktan sonra İstanbul'un alınması hususunda herkeste yeniden bir gayret ve kuvvet görüldü. [64]

Gemilerin karadan yürütülmesi ve nasıl nakledildikleri.

Zeytinburnu mağlûbiyetinden sonra işin daha süretle halledilmesi icabediyordu. Bizzat padişah devlet erkâmna, suru çeviren hendeklerin çok derin ve kara surlarının birkaç kat olduğunu, bu taraftan zaferin kazamlmasının büyük zamana ihtiyaç gösterdiğini, halbuki deniz civarındaki surlara hücum edildiği takdirde işin kolayca halledileceğini, Haliç'in ağzı bir zincirle tutulduğuna göre bu yoldan gemilerin surlara yaklaşmasının mümkün olmadığım, başka bir yolla ve meselâ karadan gemilerin yürütülerek Haliç'e indirilmesi lâzımgeldiğini

[64] Cafer Çelebi, s. 17.

söylüyordu. [65] Öyle ise gemileri karadan Haliç'e indirmek fikri 20 Nisan'da yapılan deniz savaşından sonra doğdu. Filhakika birçok kitaplar bu nokta üzerinde ittifak etmişlerdir. [66] Ancak gemilerin 22 Nisanda Haliç'e indirildiğini düşünürsek bunun mümkün olamıyacağım derhal söyliyebiliriz. Çünkü iki günlük bir zaman içinde böyle azametli bir işin başarılmasına maddeten imkân yoktur. Güzergâhın tayini, toprağın tesviyesi, bu toprak üzerine gemilerin kolayca geçebilmesini sağlamak için konulan tahtalar veya taşlar, kızakların hazırlanması gibi şeyler dikkate alındığı takdirde iki günde bu işin yapılması düşünülemez. Böyle olunca da Halice gemi indirme fikri çok evvelden düşünülmüş ve hazırlıkları da buna göre yapılmış olması lâzımgelir. Öyle ise bu fikrin doğuşunu Osmanlı donanması zinciri kırıp içeri girmek teşebbüsünde muvaffak olamadığı zamana kadar geri götürmek hatalı olmıyacaktır. Hattâ daha ileri giderek şunu da söylemek mümkündür. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul surları hakkındaki bilgisi tamdı. İstanbul'un en zayıf noktasının neresi olabileceğini de biliyordu. Kuşatmanın o taraftan yapılmasının zaruri olduğunu da kestirmişti. Bunun için daha muhasaranın ilk günlerinde Haliç üzerinde karşı sahildeki Kumbarahane ile beri yakadaki Defterdar arasında bir köprü inşasını emretti. İki sandal genişliğinde yapılan bu köprünün inşasında bindan fazla fıçı ve sandal kullanılmıştı ; üzerinden toplar geçirilebildiği gibi beş kişi de yanyana rahatça yürüyebiliyordu [67]. Karadan Haliç'e gemilerin indirilmesinden sonra inşaası tamamlanan bu köprünün kuruluşundaki maksat pek açıktır. Şu halde Fatih Bizans'ı bu cihetten tazyik etmeyi eskiden düşünmüş olduğuna göre gemilerin buraya indirilmesi keyfiyetini önceden dikkate almış olsa gerektir. Onun için biraz yukarıdaki fikrimize dönerek diyebiliriz ki, padişah surların en zayıf noktasının Haliç'teki kısımlar olduğunu bildiğinden donanmasını buraya sokmaya çalışmış, ancak Haliç'teki zinciri kırıp geçemeyince gemilerin başka bir suretle buraya naklini düşünmüştür.

[65] Sadü'd-din, s. 423.

[66] Ducas, s. 175. Phrantzes, s. 159.

[67] Kritovulos. s. 49.

22 Nisan'da tatbikine girişilecek olan bu büyük teşebbüsün son hazırlıkları bir gün evveline kadar devam etti. 21 Nisan'da Galata surlarının şimaline yeniden yerleştirilen bataryalar şafakla beraber Haliç'te zincirin gerisinde bulunan hıristiyan gemilerine ateş açtılar [68]. Gülleler Galata evleri üstünden geçerek hedeflerine ulaşıyorlardı. Aynı zamanda kara surları da dehşetli bir bombardımana tâbi tutuldu. Türk donanmasımn yeni amirali Hamza Bey de zincir üzerine müteaddit hücumlar yaptı [69]. Bu surede Fatih 21 Nisan'daki faaliyeti gizlemeye çahşıyor, Bizanshlarm dikkatini başka noktalar üzerinde toplamaya uğraşıyor ve Galata Cinivizlerini de evlerinin üzerinden aşırdığı güllelerle korkutmak istiyordu. Onun için Cinivizler hemen kendi surlarının kenarında yapılmakta olan yol hakkında düşünme imkânından mahrum kaldılar, bununla ilgilenemediler. [70] Aynı günün gecesi yani 21-22 Nisan Pazar günü gecesi 67 Türk gemisi karadan çekilerek Haliç'e indirildi.[71] Bu azametli işin [72] pek kısa bir zamanda başarılmış olması insana hayret veriyor. Kuşatmanın ilk günlerinde işe başlandığım kabul edersek 15-16 günlük bir zamanda bir denizden ötekine uzanan bir yol açılmış ve gemilerin geçirilebileceği bir şekle sokulmuş demektir.

[68] Havan topu bu savaşta keşfedilmiştir. Bunun yapılmasını bizzat Fatih tarif etti. Kritovulos, s. 60.

[69] Schlumberger, s. 153.

[70] Schlumberger, s. 153. Halbuki Angiolellos gemilerin karadan yürütülmesine Galatahların ses çıkarmadıklarım bilâkis müsait davrandıklarını yazarak hâdiseden onları sorumlu tutuyor. Bk. Angiolellos, s. 19.

[71] Kritovulos, s. 66. Cafer Çelebi gemilerin 40-50 parça olduğunu yazıyor. Bk. Cafer Çelebi, s. 15. Ducas'a göre bunlar 80 tanedir. Bk. Ducas, s. 175.

[72] Bu hususta 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman'da "Küffar gemileri Hüdavendigâr hazretlerinin gemilerine İstanbul kalesi üzrine varmaya yol vermiyecek padişaha eyitdiler kim işbu gemiler İstanbul'la Galata mabeynine girmiyecek bu kaleye âsanhkla zafer bulunmaz denilmeğin hatır-ı şerifleri perişan olup ve ol gice ta subha değin hab-ı gaflete varmayup tefekkür bahrına müstağrak iken kendü fikir ve re'y-i münirleri ile alessseher.... gelüp ve asker halkına kele-i İstanbul'a yürüyüş emridüp asakir-i gaziyan dahi İstanbul hisarına yürüyüp yer yerin toplar atılmaya başladuğunda" padişahın fen adamlarından mürekkep bir meclis topladığı ve gemilerin karadan yürütülmesi işinin müzakere edildiği yazılmaktadır. Bk. 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 63.

Hattâ bu zamanı yukarıdaki mütalâalarımıza göre biraz daha kısaltmak icab eder. Bir gece içinde 67 geminin Haliç'e indirildiği muhakkaktır. Ancak bu kadar çok geminin hangi vasıta ile buraya geçirildiği kati olarak bilinmemektedir. Filhakika teker teker kızaklara yerleştirilerek çekilmek suretiyle oldukça dik bir yokuşu tırmanarak bu gemilerin bir gece içinde nakledilmesi, üzerinde dikkatle durulmaya değer bir noktadır. Çok güç olan bu işin olamıyacağım düşünmekte yersiz değildir. Çünkü gemiler Tophane limanından yukarıya doğru Kumbaracı yokuşunu takip etmiş ve Asmalı mescitten Tepebaşı yolu ile Kasımpaşa'ya indirilmiştir.[73] Bu yol aşağı yukarı iki üç kilometrelik bir yoldur. Kızaklar üzerinde çekilecek olan bir geminin bu yolu kaç saatte katedebileceği insam cidden düşündürür. Yokuşu çıktıktan soma süratin artacağı düşünülürse bile bir geminin tepeden denize vasıl oluşuna kadar ötekinin onu beklemesi gerektir. Bu itibarla kızak ile nakli kabul etmek yolu sıhhatli bir yol sayılamaz Esasen Türk kaynaklarında bu hâdise başka başka yazılmıştır. Bunların bir kısmı gemilerin karadan denize indirildiğini, fakat nasıl sevkedildiğini yazmazlar:[74] bir kısmı ise gemilerin kızakla karadan yürütüldüğünü pek açık surette beyan ederler.[75] Bazı kaynaklar ise gemilerin

[73] Mirmiroğlu, s. 72. Karadan yürütülen gemilerin hangi yolu takib ettikleri ve hangi limandan hareket ettikleri kati olarak bilinmemektedir. Bununla beraber, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Coğrafya Profesörü sayın Danyal Bediz'de, 22 Nisan 1952 tarihinde Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde verdiği konferansta, gemilerin eski Tophane limanına dökülen Karabaş deresi mansabından yukarı doğru çekilerek Kasımpaşa'ya indirildiğini Tarihî ve Coğrafi delilleri dikkate almak ve eski ölçüleri araziye tatbik etmek suretiyle izah etmiştir.

[74] "Sultan Mehmet Gazi dörtyüz pare gemi donatub derya tarafından yetmiş pare gemi Galata üstünden yelken açub kurudan çekdirüb Hazreti Eyyüb civarında olan deryaya götürüb üzerinde köprü yapılub..." (Bk. Nişancı tarihi, vrk. 67), "Sonra Galata'nın üstü yanında bir dağ gibi depeden elli altmış pare gemileri kara ..... yelkenler açub âdemler çeküb yürüyüb aşırdılar" (Bk. Muhyiddin Çelebi, Tarih-i Âl-i Osman, s. 115.) "Galata'da kafasında vaki olan püşteden.... yürüdüb deryaya indirdiler." (Bk. Cafer Çelebi, s. 15).

[75] "İlm-i cer-âl eskal mahhlerinin hayret - efza tedbirleriyle bahirden berre keştiler çeküb îdhan ile terbiye olunmuş eşcar tâ'biye edüb zemin-i huşk üzre neşib ve firazede nice kûh-şiken keştiler çeküb deryaya saldılar ve ol

kızakla yürütüldüğünü tamamiyle reddetmekte ve gemilerin Okmeydamnda yapılarak denize indirildiğini iddia etmektedirler.[76] Müneccimbaşı kızak meselesini reddetmekle beraber kızakla gemilerin nasıl yürütüldüğü hakkında da ayrıca izahat vermektedir.[77] Daha sonra bu hususta kitap yazan Türk müellifleri gemilerin kızaklar vasıtasiyle sevkedildiğine kani bulunuyorlar.[78] Bundan başka bir kısım kaynaklar hem kızak kullanıldığını hem de rüzgârdan faydalamldığını yazmaktadırlar.[79] Halbuki bunlardan tamamiyle farklı olarak bu gemilerin tekerlekler üzerinde yürütüldüğünü söyleyenler de mevcuttur. Meselâ Silkü'l-leal-i âl-i Osman vrk. 196 da: "karadan dahi yetmişidi yetmiş denlû keştîler-tekerler üzre imrar eyledi gerdun-i keşanani" denilmektedir. Cami'ü-t-tevarih'te "padişah-ı süleyman-taht Galata ardından berden sefayin yürütmesin ve oluk misal korkuluklar ile olukların içinden bahre konulmasın emretti ve andan emr-i padişahî ile leb-i deryada Beşiktaş dedikleri yerden Galata ardından Kasımpaşa imareti olduğu yerde zemine çöp ve haşeb bastolunub oluk misal iki canibi korkuluklar ile tertib olundu ve sefayin ve merakibe tekerlekler peyda olunub ve yelken açılıb Beşiktaş'tan Kasımpaşa canibine varınca sefayini ol tertib olunan oluk içinden

gemiler üzre köprü bağlayub metrisler vazedüb dilirane cenk ve İstanbul gibi hisar-ı vesii çeşm-i kûrffara tenk ittiler." (Bk. Sadü'ddin, s. 424) Tarih-i Şâhi ve Müneccimbaşı tarihlerinde de böyle kabul edilmektedir. Bk.Tarih-i Şâhi, vrk. 423. Müneccimbaşı Tarihi, vrk. 51.

[76] Müneccimbaşı tarihi, vrk. 51.

[77] "Boğazkesen kalesinden karadan çeküb Kasımpaşa deresinden deryaya iliştirdiler, büyük yağlı kızaklar peyda idüb birini geminin altına korlar ve suhulet ile sefineyi anın üstüne çekerlerdi. Dahi ileru bir gayri kızak koyub yine çeker ve geruda boş kalan Kızağı yine ileru kayub çeker lerdi" Bk. Müneccimbeşı tarihi, vrk. 51.

[78] A. Muhtar, s. 163. İ.H. Uzunçarşılı, I, s. 236.

[79] "Hüdavendigâr hazretleri kendüler bizzat nedenlû neccar taifesi ve hendese ilmin bilür kimesneler varsa cemeddirüb ve bir nice pare gemileri deryadan karaya çekdirüb ve altlarma felenkler ittirüb ve rüzgâr dahi müsait olmağın gemilerin yelkenlerin dahi açdırup Galata kalesinin üstü yanından bağlar içinden bir nice bin asker ile çekdirüb Bar-i taalâmın inayeti ile yelkenli gemiler derya yüzünden yürür gibi karadan yürüdüb Ebi Eyyub-i Esnarî tarafından yana olan İstanbul'un karşısında indirüb deryaya saldılar."Bk. 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 63.

yürütüb bahre kodular" deniliyor.[80] Âli ise gemilerin "yetmiş paresini kuru yerden araba gibi tekerlekler üstüne alub bahusus muvafik rüzgâr ile yelkenlerin açturub kurudan" gemilerin yürütüldüğünü söylemektedir.[81]

Görülüyor ki bu eserlerde artık bir kızak bahis konusu değildir. Camiü't-tevarih'e göre gemiler tekerlekler üzerinde ve oluk biçiminde yapılmış olan bir yoldan çekilmiş ve götürülmüştür. Âli de araba gibi tekerlekli vasıtalardan bahsetmektedir. Bu kaynakların çok enteresan olan bu satırlarını kaydettikten sonra üzerinde önemle durulması lâzımgelen ve şimdiye kadar okuduğum eserlerin hiçbirinde görmediğim başka bir kaydı da ehemmiyetle dikkatinize arzediyorum. Fatih Sultan Mehmet gemilerini bir denizden ötekine karadan arabalarla nakletmiştir. Umdetü'l-Ahbar'da bu husus hakkında "Ebü'l-feth tertibeylediği dörtyüz adet sefânelerin yetmiş adedini arabalara tahmil ve ekserini deryadan tesyir eddirüb adetten hariç ve meratib-i beşaret-i hadis-i nebeviye âriç olduğu halde sefineler arabalara yüklenüb ve yelkenler açturub ve devvab ile çektirüb Ebu Eyyub-i Ensarî merkadi mâverâsından dolaştırarak Kasımpaşa dedikleri mahallin civarından ol sefineleri deryaya indirdiler" denilmektedir.[82]

Son olarak kaydettiğimiz bu üç kaynak, gemilerin naklinde tekerlekten faydalanıldığını açıkça gösteriyor. Hele Umdetü'l-Ahbar'ın verdiği haber büsbütün yeni olduğundan birdenbire insana pek yabancı geliyorsa da düşünüldüğü vakit bunun, gemileri kızak vasıtası ile çekip götürmekten daha güç olmıyacağı kabul olunabilir. Hele geçirilen gemilerin küçük çapta olduklarını bildikten sonra arabalarla veya arabaya benzeyen tekerlekli vasıtalarla bunların görütülebileceği hiç te reddedilemez. Bu kaynakların verdiği malûmatı bir an doğru kabul edersek o takdirde birçok mühim ve müphem noktaları çözmüş olacağız. Meselâ bir gecede 67 geminin sevkedilme güçlüğü ortadan kalkacak, Marmara ile Haliç arasında yapılmış olduğu kabul edilen ve üstü taş veya tahta ile örtülmüş olan

[80] Zaim Mir Mehmet Kâtip, Camiü't-tevarih, vrk. 236-237.
[81] Âli, V, vrk. 97.
[82] Abdü'l-Gaffar Kırimi, vrk. 207.

yola —ki bu yolun okadar kısa bir zamanda yapılması mümkün değildir— lüzum kalmıyacak, belki güzergâha tekerleklerin toprağa batmaması için kalaslar serilecektir. Filhakika arabalarla nakil yapıldığım kabul ettiğimiz takdirde toprağın hafif surette tesviye edilmesi ve tekerleklerin geçeceği yerlere kalaslar konması kâfi gelecektir. Böyle olunca da iki günden daha az bir zaman içinde bu yolun nasıl olup ta yapıldığım izah etmek imkân içine girecektir. Gerçi mandalara ve öküzlere çektirilmiş olan bu arabaların mukavemet dereceleri, tekerleklerinin bu kadar ağırlığa tahammül edebilmeleri, gemilerin boyları dikkate alındığı takdirde yine bu arabaların ne büyüklükte olması lâzımgeleceği elbette insanı düşündüren keyfiyetierdendir. Ancak yukarıda da söylediğimiz gibi kızaklarla yapılacak olan bir nakliyattaki güçlüklerle kıyasladığımız vakit bunun daha kolay tatbik edilebileceği aşikârdır. Gemilerin muhakkak bu şekilde sevkedilmiş olduğu söylenemez. Fakat kızaklarla yürütüldükleri de kati değildir. Çünkü en eski şark kaynaklarında (Dursun Bey, Aşık Paşa-zâde, İdris-i Bitlisî gibi) gemilerin ne kızakla ne de tekerlekli vasıtalarla naklediklerine dair bir kayıt vardır. Ducas'a göre de Galata'mn arkasındaki ormanlıktan geçen yol mümkün mertebe düzeltilmiş ve gemiler buradan çekilmiştir. Yani bir kızak veya tekerlekten bahsedilmemektedir.[83] Fakat buna karşılık Phrantzes Galata'mn arka tarafındaki tepeden limana bir yol açıldığım, yola boydanboya tahtalar ve odunlar konulduğunu, bunların öküz ve koç yağı ile yağlandığım, türlü türlü makineler ve aletler yapılarak gemilerin tepeden kolaylıkla limana indirildiğini söylemektedir.[84]

Hulâsa yukarıda söylediğim gibi bir gece içinde yetmişe yakın geminin bir denizden ötekine geçirildiği muhakkaktır. Fakat nasıl sevkedildiğini bugünkü eserlere dayanarak izali etmek mümkün değildir.

Türk gemilerinin Halice indirilmesinden sonra impara-

Ne suretle olursa olsun yetmişe yakın Türk gemisinin Haliç'te görülmesi Bizanshlarm ümitsizliğini büsbütün artırdı. Şimdi onlar kara cihetini müdafaa eden kuvvetierinden bir

[83] Ducas, s. 175.
[84] Phrantzes, s. 159.

kısmını da buraya tahsis etmek lüzumu ile karşı karşıya idiler. Halbûki şu anda İmparator üç mühim meseleyi halletmek mecburiyetinde idi. Bunlardan birincisi Bizanslılarla onlara yardıma gelen yabancı kuvvetler arasındaki bir anlaşmazlıktı. Filhakika Haliç surları müdafaa edilmek bahis konusu olunca Edirnekapı cenubundaki surların müdafaası doğrudan doğruya yabancılara terk olundu.[85] Halbuki Bizanslılarca kalenin buradan zaptedilebileceği kanaati ileri sürülüyor ve bu itibarla da bu noktanın onlara teslim edilmesi mahzurlu telâkki ediliyordu.[86] Hattâ daha ileriye gidilerek yabancılara itimat olunamıyacağı, hiç olmazsa bu bölgede komutanların kendilerinden olması lâzımgeleceği iddia ediliyordu.[87] Bu şekildeki hareket ise yabancıların müteessir olmalarına, hattâ bu bölgenin müdafaası kendilerine bırakılmadığı takdirde çekilip gideceklerini söylemelerine sebep oldu.[88] Bu durum karşısında yabancıların istekleri yerine getirildi.[89] Bu mesele imparatoru cidden müşkül duruma sokmuştu. Öte taraftan hıristiyanlar arasındaki bu anlaşmazlık Türk ordugâhında duyulmuş ve çok iyi tesir bırakmıştı.[90]

torun karşılaştığı güçlükler ve bu arada sulh için yaptığı teşebbüs. Halice indirilmiş olan Türk gemilerini yakma teşebbüsü.

İmparatorun zihnini işgal eden ikinci mesele Osmanlılara bir defa daha müracaat ederek onları barışa ikna etmek meselesi idi. Çünkü artık İstanbul'un kurtulacağı düşünülemezdi. Karadan ve denizden şiddetle sıkıştırılan bu şehrin düşmesi mukadderdi. Bu itibarla imparator en ağır şartları bile kabul etmek suretiyle Osmanlılara müracaatı zaruri addediyordu. Hakikaten böyle bir müracaat yapılmış, ancak Osmanlılar bunu kabul etmemişlerdir.[91] Nihayet en mühim ve sonuncu mesele Halic'e girmiş olan Türk gemilerini ve Haliç'te kurulmuş olan köprüyü yakmak ve tahrip etmekti. Bunun için Sen

[85] İdris-i Bitlisi, vrk. 73. Kemal Paşa-zâde, vrk. 27.

[86] İdris-i Bitlisi, vrk. 73. Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 212.

[87] Abdü'l-Gaffar Krimî, vrk. 207.

[88] Dursun Bey, s. 48. Kemal Paşa-zâde, vrk. 27.

[89] Kemal Paşa-zâde, vrk. 27.

[90] İdris-i Bitlisi, vrk. 73.

[91] Schlumberger, s. 162.

Mari kilisesinde toplanan Onikiler Meclisi Türk gemilerinin yakılması için bir karara vardı.[92] Bu işi Jakomo Kuko adlı bir Venedik'li üzerine alıyordu. Nisan'ın 24 üncü günü yapılması kararlaştırılan bu iş Galata Cinivizlerinin teklifi ile dört gün daha tehir olunmuş ve bu müddet zarfında hazırlanan baskın padişah tarafından haber alınmıştır.[93] Buna göre güvenlik tedbirlerini alan Fatih Sultan Mahmet ayın 28 inde yapılan bu baskının başarısızlıkla sona ermesini sağlamıştır. Suikasti hazırlıyan Jakomo Kuko cezasını gemisiyle, mürettebatının ve kendisinin hayatı ile ödedi. Çünkü atılan Türk toplarının gülleleri hedeflerine isabet etmişti. Boğulanların sayısı yüzelli kişi kadardı.[94]

İmperator Venedik filosunu aramaya adam gönderiyor.

Muharebe bu şardar altında devam ettiği sıralarda Bizans imperatoru ümitsizlik içinde bir meclis toplıyarak Venedik filosunun henüz gelmediğinden bahsetmiş ve bu filoyu aramak üzere süratli bir geminin yola çıkarılmasını istemişti.[95] Çünkü Bizanslıların daha önce Venedik Balyos'u ile akdetmiş oldukları bir mukaveleleri vardı. Buna göre Adalar denizindeki Venedik donanması Bizans'ı müdafaa etmeyi üzerine almıştı[96]. Meclis imparatorun fikrini kabul ederek bu filoyu aramaya karar verdi; bir gemi Osmanlılara görünmeden Çanakkale Boğazını aşarak, Venedik filosunu aramak üzere, Adalar Denizine çıkmaya muvaffak oldu.[97]

Bizans'ta ümitsizlik ve halkın birtakım tabii hâdiseleri şenaya yorması. Ciniviz ve Venedikliler arasındaki anlaşmazlık.

Ümitsizlik Bizans'ta umumî bir hal almıştı; halk büyük bir şaşkınlık içinde idi. Her tabiî hâdiseden fevkalâdelikler çıkaran ve bunları daha ziyade kendi aleyhlerine yoran bu insanlar, kuşatmanın son günlerinde meydana gelen birtakım olayların tesiri altında büsbütün ezildiler ve maneviyatlarını kaybettiler. Gerçek şehrin kurtulması için kadın ve erkeklerden mürekkep bir alayın sokaklarda dolaşıp Allah'a yalvardıkları bir sırada ellerinde taşıdıkları Meryem Ana'nın resmi yüzüstü yere düşmüştü. Orada bulunanlar

[92] Schlumberger, s. 167.
[93] Aynı eser, s. 171.
[94] Ducas, s. 180.
[95] Schlumberger, s. 182.
[96] Aynı eser, s. 182.
[97] Aynı eser, s. 182.

pek-çok uğraştıkları halde birtürlü bu resmi kaldırmaya muvaffak olamadılar. [98] Onlara göre bu bir kötülüğün olacağına delâlet ediyordu. Bundan başka aynı alay birdenbire müthiş bir yağmur ve doluya tutuldu. Her tarafı sular bastı; yürüme imkânı kalmadığı gibi yerinde durmak dahi zorlaştı. Seller her an bir insanı sürükleyip götürecek kadar coşkun bir hal aldı. Şimdiye kadar görülmemiş olan böyle bir yağmur ve dolu umumî felâketin "suret-i cereyanına nümûne idi". Bu hâdise yine onlarca bütün memleketi silip süpürüp götürecek bir felâketin işareti gibi kabul olundu. [99] Hele şehrin kalın bir sis tabakası ile bir gün sabahtan akşama kadar örtülü kalışı Bizanslıları büsbütün korkuttu. Çünkü "bu da mutiak Genab-ı Rabbın şehirden mufarakat ve azimet ettiğini veya buranın taraf-ı Bâri'den külliyen terkolunduğunu ve Rabbın bu şehre arka çevirdiğini îma" ediyordu. [100] Diğer taraftan Bizans'a yardıma gelmiş olan Venediklilerle Cinivizler arasında büyük bir anlaşmazlık vardı. Esasen birbirlerine rakip olan bu iki millet birbirlerini Bizans'ı sadıkane müdafaa etmemekle, korkaklıkla ve ilk fırsatta gemilerine binerek kaçacaklarını ileri sürmekle itham ettiler. [101] Mesele gittikçe büyüdü ve nihayet aynı gayeye hizmet etmek üzere Bizans'a gelmiş olan bu insanlar, esas gayelerini unutarak, birbirleriyle sokaklarda vuruştular. Çok müşkül bir durumda kalan imparator, büyük bir haricî felâketin karşısında bulundukları bir sırada, bu anlaşmazlığa son vermelerini kendilerinden Allah adına rica etti. [102] Bunun üzerine onlar da müştereken Bizans'ı müdafaaya tekrar karar verdiler. [103]

Mayıs'ın 23 ünde Venedik donanmasını aramak üzere hareket eden Bizans gemisi bu donanmayı bulmaya muvaffak olamıyarak geri dönmüştü. Bizanslılar ufukta bu gemiyi gördükleri vakit ne kadar çok sevinmişlerse gemicilerin verdiği haberden de o derece yeise düşmüşlerdi. [104]

[98] Kritovulos, s. 67.
[99] Aynı eser, s. 69.
[100] Aynı eser, s. 69.
[101] Schlumberger, S. 69.
[102] Phrantzes, s. 164.
[103] Shlumberger, s. 187-188.
[104] Ayni eser, s. 209.

Bizans'a gönderilen son Türk elçisi. Bizanslılar yapılan teklifleri yine reddettiler. Giustiniani ile Notaras arasındaid kavga.

Türk gemilerinin Haliç'e girmesi ve Haliç üzerinde yapılmakta olan köprünün inşasının bitmesiyle birlikte Bizans için kurtuluş ümidi de kalmamıştı. Nitekim bundan sonra muharebeler daha şiddetle devam etmiş, atılan güllerler surlarda birtakım gedikler açmış ve artık bu gedikler Bizanslılar tarafından kolayca tamir edilememiye başlanmıştı. Öte taraftan Bizanslılarla yabancilar arasında anlaşmazlık bulunduğunu[105] ve ihtimal Venedik-Ciniviz rekabetini de haber almış olan padişah umumî bir hücuma hazırlanmakta idi. Ancak türlü kaynaklardan çıkan ve birbirine uymıyan birtakım haberler padişahı ihtimal bu hücum emrini vermekten biraz alıkoydu. Çünkü papadan, Macarlardan ve Avrupa'dan Bizans'a yardım gelmekte olduğu şayiaları ortaya çıkmış bulunuyordu.[106] Bütün bunları dikkate aldığım ve fakat İstanbul'un alınmasından vazgeçmeyi asla düşünmediğini tahmin ettiğimiz Fatih Sultan Mehmet son olarak Bizans'a bir elçi daha göndermeye karar verdi. Padişah bu suretle hem şeriat hükümlerini yerine getiriyor hem de Bizans'ın daha uzun müddet müdafaaya devam edip edemiyeceğini anlamak istiyordu.[107] Bu vazife İsfendiyaroğlu'na tevdi edildi. Ancak İsfendiyaroğlu padişahın elçisi sıfatiyle değil Rumların felâketiyle meşgul bir insan sıfatiyle imparatora gidiyordu.[108] Çünkü İsfendiyarzâde imparatorun dostu idi.[109]

Mayıs'm 23 ünde ordugâhtan ayrılıp Bisanz'a dahil olan İsfendiyaroğlu Bizans imparatoru tarafından merasimle kabul edilmişti. Elçi huzura girdiği vakit Bizans'ın bütün ileri gelenleri de orada idiler.[110] Elçi söze başhyarak "Sultan Mehmet bir hücum-i umumînin intac edeceği felâket ve dehşetlerden içtinab etmek için, imparatora şehri sağ ve salim terketmek ve bütün hazaini ile istediği yere çekilmek hürriyetini" tanıyacak,[111] İstanbul ahalisinden isteyenler de herşeylerini alıp

[105] İdris-i Bitlisî, vrk. 73. Abdü'l-Gaffar Kurimî, vrk. 207. Sadüddin, s. 424.
[106] İ. Hâmi Danişment, I, s. 249.
[107] Hammer, II, s. 290.
[108] Aynı eser, s. 290.
[109] Schlumberger, s. 238.
[110] Hammer, II, s. 290.
[111] Schlumberger, s. 238.

gidebilecek, kalmak isteyenlerin de mal ve mülkleri kefalet altında olacaktır; aynı zamanda imparatora Mora Despotiuğu verilecektir dedi.[112] Ayrıca İsfendiyaroğlu bu şardarm kabul edilmesini bir dost sıfatiyle imparatordan rica etti.[113] Bunun üzerine toplanan bir harp meclisi bu teklifleri münakaşa etmiş ve sonunda da reddetmişti.[114] Halbuki bu durum karşısında Bizans'ın yaşayabileceğine ihtimal verilemezdi. Belki bunu imparator da böyle kabul ediyordu ve belki de şehri birtakım müsait şartlarla teslim edecekti. Ancak Galata Cinivizleri şehrin verilmesine razı olmadilar ve şehrin sukut etmiyeceğini ileri sürdüler. Şu manzum parça bunu çok güzel ifade ettiğinden onu aynen ohyorum :

"Tekür ile veziri vermek üzreyken Stanbul'u
Galat kâfürleri tağlit idüp tekfûr-i tersayi
Dedi siz verseniz dahi bizimçün vermek olmazdı
Galata kalesin İslâmiyane terkedüp cam
Bizim ruhbanımız ehl-i nücum olmakla derlerdi
Bu hısnın fethine yoktur bu yd da vech-i imkânı" [115]

Filhakika Galata Cinivizleri şehrin düşeceğine ihtimal vermiyorlardı[116] Çünkü onlar İstanbul'un alındığım duydukları vakit dahi hayret etmekten kendilerini alamamışlardı.[117]

Türk elçisinin gelişinden bir gün sonra yani 24 mayıs'ta Bizans'ta, Türklerin 29 Mayısta karadan ve denizden hücum edecekleri şayiası meydana çıktı.[118] Bunun üzerine İstanbul'da müdafaa için daha sıkı ve şiddetli tedbirler alındı. Bu arada Giustiniani ile Notaras arasında, istenilen topların verilmemesi yüzünden, anlaşmazlıklar çıktı. İki komutan birbirlerine söğüp saydılar. İmparatorun müdahalesi aralarındaki anlaşmazlığın

[112] Sehlum berger, s. 238.

[113] Aynı eser, s. 238.

[114] Hammer, II, s. 290.

[115] Hasip, vkr. 189. Müminzâde Hasip'in bu sözlerini doğru kabul etmek lâzımdır. Çünkü Fatih İstanbul'a girdiği vakit Notaras'a niçin şehri teslim etmediklerini sormuş o da buna Venediklilerle Galata Cinivizlerinin razı olmadığım söylemişti. Bk. Phrantzes, s. 188.

[116] Ducas, s. 172.

[117] Hammer, II, S. 283.

[118] Phrantzes, s. 166.

halline ve vazifelerine eskisi gibi gayretle devam etmelerine sebep oldu.[119]

Yeni bir Macar tehdidi ve bunun üzerine toplanan mecliste harbe taraftar olanlarla olmayanlar arasındaki şiddetli münakaşa.

İsfendiyaroğlu'nun yaptığı bu son teşebbüsten sonra kattiyen anlaşılmıştı ki İstanbul sonuna kadar kendini müdafaa edecekti. Buna göre ya harbe devam ederek onu zorla ele geçirmek veya Bizans'ın vergi verme ve tâbiiyet tekliflerini kabul ederek kuşatmayı çözmek lâzım geliyordu. Esasen, ötedenberi muharebeye taraftar olmıyan bir zümre kuşatmanın çözülmesini durmadan propaganda etmekte idi. Bilhassa Mayıs'ın 26 sında Türk ordugâhına gelmiş olan bir Macar elçi heyeti muharebeye taraftar olmıyanları büsbütün cesaretlendirdi. Macar elçi heyeti Macar kıralı Ladislas V.in devlet işlerini ele aldığım ve İstanbul'un kuşatılmasından vezgeçilmesini, aksi takdirde Bizans'ı müdafaa etmek üzere Macarların silâha sarılacağım, yine bu iş için bir donanmanın da gelmekte olduğunu bildirmişti. [120] Aldığı karışık haberler, Bizans imparatorunun yapılan teslim tekliflerini redddetmesi, nihayet Macar elçilerinin şu son tebligatı padişahı Mayıs'ın 26 veya 27 sinde büyük bir harb meclisi toplamaya sevketti. Bu mecliste birbirine zıt iki fikir ortaya atılmıştı. Bunlardan birisi "mahir, faal fakat kattiyyen sahte bir şahsiyet olan ve hünkârdan sonra birinci mevkii işgal eden Sadrazam Halil Paşa'nın" fikri idi.[121] Ötedenberi İstanbul'un kuşatılmasına muarız olan ihtiyar vezir bu mecliste kuşatmanın kaldırılmasını açıkça beyan etti. Ona göre İstanbul kuvvetli bir surette müdafaa edilmektedir. Şehir alınsa bile garp hükümdar ve milletleri bunu kabul etmiyerek harekete geçeceklerdir ki bunların başında da Macarlarla Venedikliler vardır. Bu itibarla kuşatmayı hemen çözerek İstanbul önlerinden çekilmek lâzımdır.[122]

İkinci fikrin sahibi de Zağanos Paşa idi. Esasen Sadrazam Halil Paşa'ya ve hıristiyanlara düşman olan Zağanos Paşa, garptan bir tehlikenin geleceğine inanmadığım, hıristiyan hükümdarlar arasında anlaşmazlıklar bulunduğunu, Büyük İskender'in daha çok küçük bir ordu ile bütün Asya'yı

[119] Phrantzes, s. 167.
[120] Schlumberger, s. 236.
[121] Aynı eser, s. 236.
[122] Aynı eser, s. 241.

zaptettiğini, İtalya hükümetlerinin asla bir filo gönderemiyeceklerini, gönderseler bile bunların karşısına kuvvetler çıkarılmak mümkün olduğunu, onun için bombardımana devam edilmesini, pek ateşli bir dille savundu.[123] Bu fikri müdafaa edenler arasında Akşemsüddin ve Molla Güranî gibi büyük şahsiyetlerle birçok komutan da vardı. Sonunda bunların fikri galip geldiğinden kati olarak harbe devam edilmeye karar verildi. Bunun üzerine padişahın emri ile askerler arasında dolaşan zağanos Paşa onların da harbe taraftar olduklarını gördü ve padişaha bildirdi.[124]

Galata Cinivizlerine yapılan son ihtardan sonra padişahın topladığı büyük meclis liste verdiği söylev ve emirler.

Osmanlılarla bir anlaşmaları bulunmalarına rağmen İstanbul muhasarasının devamı müddetince Galata Cinivizleri Bizans'a pek çok yardım etmişler, hattâ Giustiniani'nin bayrağı altında fedakârca savaşmışlardır.[125] Bundan başka Türklerin yanına ticaret için gidip gelen bu insanlar pek faydalı birtakım malûmatı Bizanslılara götürmekte tereddüt etmemişler yani mükemmel bir casusluk şebekesi kurmuşlardır.[126] Padişah onların hareketlerini sezmekle beraber ses çıkarmadı. Çünkü o, "ejderi ezinceye kadar yılanı uyku halinde bulundurayım ve sonra yılanın kafasına indireceğim hafif darbe ile onu da gebertirim diyordu".[127] Bununla beraber padişah son olarak "Beyoğlu Giniviz cemaati rüesasını dâvet etti ve onlara hiçbir bahane ile Rumlara muavenette bulunmamalarını bir kere daha kemali şiddetle ihtar etti".[128]

Yine aynı günde padişah büyük ve küçük komutanların hazır bulunduğu büyük bir meclis tophyarak meşhur söylevini verdi. Bu söylevinde padişah komutanlarını ve askerlerini methettikten sonra İstanbul hakkında uzun uzadıya bilgi vermiş,[129] surların artık bir umumî hücuma dayanamıyacağını ve Bizans'ı müdafaa edenlerin takatlarının tükendiğini, söyledik-

[123] Phrantzes, s. 170.
[124] Aynı eser, s. 171.
[125] Ducas, s. 172, 178.
[126] Schlumberger, s. 227.
[127] Ducas, s. 173.
[128] Schlumberger, s. 248.
[129] Bu uzun söylev bütün teferruatı ile Kritovulos'ta vardır. Bk. Kritovulos, s. 71-76.

ten sonra "şimdi size emirlerim şudur: herkes kendi alay ve çadırlarına giderek taam ve istirahat itsün. Madununuzda bulunanlara tembihatımı tebliğ eyliyiniz. Yarın allessabah kalkarak herkes kendi mevkiinde muntazam tertib-i sufuf itsün ve şu tertibimiz ağyare asla tereşşuh itmesün" demişti [130]. Bundan sonra padişah komutanlara yapacakları iş hakkında teker teker talimat verdi: Donanma komutam Hamza Bey gemileriyle surların karşısında dolaşacak, bazılarına bir ok menzili yaklaşarak şiddetie ateş açacak, bazılarına da yanaşarak merdivenler vasıtasiyle üzerlerine çıkmaya çalışacaktı. Zağanos Paşa Haliç üzerindeki köprüden geçerek Haliç surlarım zorluyacak, Karacabey askerleriyle hendeği geçerek surların yıkıldığı noktadan hücuma geçecek; İshak ve Mahmut Paşaların maiyetindeki kuvvetier surların üzerine tırmanacaklardı; Vezir-i âzam Halil Paşa ile Sarıınca Paşa da padişahın iki kanadında bulunacaklardı. Bunların vazifesi, padişah surların yıkık noktasına hücum ettiği vakit, karşılarında bulunan kuvvetieri başka tarafa bırakmamaktı. [131]

Kuşatmanın son gününde Türk ordugâhı ve büyük Mum Donanması.

Padişah bu söylevi verdikten sonra istirahate çekildi. Komutanlar birliklerine padişalun emirlerini ve vaitlerini tebliğ ettiler "münâdiler orduy-i hümâyunda nidâ kıldılar ki herkim mukaddem gedüğe çıksa eğer dirlik tasarruf itmemüş kimse ise âli himmetler olup ziyade cihet ola ve eğer dirlik yiyanlerden (yiyenlerden) ise, timar eri ise büyük sübaşı ola, sübaşı ise sancakbeyi ola, sancakbeyi ise beylerbeyi ola. Eline hükm-işerif dahi sadaka oluna ta neslü munkariz oluncaya değin evlâdu ekyadı devlet-i âli Osmanî de, ki ta kıyamet bâkî ve pâyende olsun, herzaman da meri ve muhterem ola" diye ordugâhta bağırıp dolaştılar. [132] Ertesi gün [133] Türk ordusu istirahat etti; temiz-

[130] Kritovulos, s. 75. Halbuki Phrantzes, ayın 27 nci günü bütün konuşulanların Bizansta öğrenildiğini yazıyor. Çünkü Halil Paşa konuşulanları imparatora yetiştirmiş, müteyakkız olmasını ve korkmamasını bildirmişti. Bk. Phrantzes, s. 171.

[131] Kritovulos, s. 75-76.

[132] Cafer Çelebi, s. 17.

[133] Bu toplantının ve padişahın emirlerinin orduya ilâm Mahrusa-i İstanbul Fetihnâmesinden, 27 Mayısta olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Cafer Çelebi, S. 17.

lik yaptı ve birbirleriyle helallaşarak büyük bir hücum için gerekli surette hazırlandu.[134] Sükûnetie geçen bu iki gün Bizans'ta hayretle karşılandı. Bir kısım Bizanslılar düşmanın kuşatmayı bırakarak çekileceğini düşünüyor, diğer bir kısmı da bunun büyük bir hücum için yapılan hazırlıktan ıleriye geldiğini söylüyordu.[135] Ancak 28 Mayıs Pazartesi gününün akşamı başlar başlamaz Bizanshlar bu sükûnetin ne ifade ettiğini katî olarak anlamışlardı. Çünkü o gece bütün Türk ordugâhında —Galata sırtlarında bulunanlar dahil— büyük bir mum donanması yapılmış yani fenerler, kandiller ve mumlar yakılarak her taraf ışığa boğulmuş ve İstanbul âdeta ışıktan bir çenber içine alınmıştı. Bu ışık çenberinin kenarlarından kopup gelen ve binlerce insanın ağzından fırlayan tekbir sesleri[136] dalga dalga Bizans surlarına çarparak oradan Bizanslıların kulaklarına kadar vasıl oluyordu.[137]

Bizans'ın son günü ve Bizanslılar.

Kuşatmanın bu son gününde yani 28 Mayıs'ta kadın ve erkekten müteşekkil ve her sınıfa mensup bir insan yığını ellerinde mukaddes tasvirler olduğu halde sokaklarda dolaştılar, feryat ettiler ve Allah'tan bu güzel şehrin Türklerin eline geçmemesi için niyazda bulundular. Bu suretle katî olarak yaklaşmış olan tehlikenin önüne geçebileceklerine inandılar. Bu, onlara büyük bir cesaret ve itimat veriyordu.[138] Yine aynı günde imparator da bir söylev vererek ümitsizlik içinde bulunan bu şehrin halkım düşmanlara karşı mukavemete son defa teşvik etti.[139] Aynı günün akşamında Ayasofya'da bütün dinî ihtilâflar unutularak Bizans'ın her çeşit ahalisi bir araya toplandı ve hep birlikte bir ayin icra ettiler.[140] Bundan sonra herkes surlardaki yerine döndü. Bu dinî merasimden sonra sarayına dönen imparator saraydakilerle vedalaştıktan sonra

[134] Cafer Çelebi, s. 17.

[135] Kritovulos, s. 77.

[136] Cafer Çelebi, s. 18. Kemal Paşa-zâde, vrk. 29.

[137] Bazı kitaplar birgün önce büyük bir hücumun yapıldığını ve son gece de mum ışıkları altında savaşın devam ettiğini ve bu surede Bizanslıların tahrip edilmiş olan surları tamir etmeye imkân bulamadıklarını yazıyorlar. Bk. Tarih-i Şâhi, vrk. 424 Sadüddin, s. 424.

[138] Schlumberger, s. 257.

[139] Aynı eser, s. 258.

[140] Aynı eser, s. 262.

sur boyunca müdafaaya hazırlanmış olanların cesaretlerini artırmek üzere sarayından ayrıldı ve horozların birinci defa öttüğü sıralarda surlardaki bir burçtan Türklerin hazırlıklarını seyretti.[141] Bu, imparatorun kendi şehrinin duvarları üzerinden öteye geçmeyen vatanının sınırlarına son defa bakışı idi.

Surlar kaç yerden ve nerelerden delindi.

Kahraman ve fakat talihsiz imparator şu anda kale duvarlarının dokuz yerden delinmiş ve yürüyüşe müsait bir hal almış olduğunu biliyordu.[142] Bu dokuz gedik Yahkapısı (?) ile[143] Topkapı arasında açılmıştı. Yahkapısı yamnda açılmış olan gediğin uzunluğu 40, yüksekliği de 12 arşındı.[144] Yerle bir olmuş olan kalenin bu kısmından içeriye girmek kolaylaşmış bulunuyordu. Bundan biraz ötede 54 zira' uzunluğunda ve 12 arşın yüksekliğinde bir gedik daha açılmıştı.[145] Daha ötedeki kale duvarlarında 130 zira' uzunluğunda ve 7 arşın yüksekliğinde korkunç ve müthiş bir gedik görülüyordu.[146] Bundan sonra gedikler irili ufaklı meselâ 4 arşınlık bir yer 12 arşın yüksekliğinde, 2 arşın bir yer 5 arşın yüksekliğinde, yine 2 arşın bir yer 1 arşın yüksekliğinde, 48 arşın bir yer 5 arşın yükseldiğinde, 2 arşın bir yer 8 arşın yüksekliğinde, 40 zira' bir yer 20 zira' yükseldiğinde olarak parçalanmış bir halde sıralanıyordu.[147] Yahkapısı ile Topkapı arasında sıralanmış olan bu yıkık yerlerin, ikisi müstesna, nerelere tesadüf ettiğini kestirmek mümkün değildir. Çünkü fethi mütaakıp Fatih bunların derhal tamir edilmesini Hızır Bey'e emretmiş ve o da aldığı emri yerine getirerek bunların bir kısmını kâmilen yeniden yapmış, bir kısmını da tamir etmiştir.[148] Ancak bunların

[141] Phrantzes, s. 178.

[142] Vesika: 2. Topkapı Sarayı Arşivinde 11975 numara ile kayıtlı bulunan bu çok değerli vesika Hızır Bey'in imzasını taşıyan bir rapordur. İstanbul'un fethinden sonra padişahın emri ile yıkılan surları tamire memur edilen Hızır, bu işi bitirdikten sonra padişaha verdiği bu raporunda, surların nerelerden ve nekadar büyüklükte yıkılmış olduğunu açıkça belirtmektedir.

[143] Bu kapı Defterdar ile Cibali arasında olmalıdır (?)

[144] Vesika: 2.

[145] Aynı vesika.

[146] Aynı vesika.

[147] Ayni vesika.

[148] Aynı vesika.

bir tanesi hemen Yahkapısı yanında ve sonuncusu da Topkapı semtinden beride yani Edirnekapısı tarafında idi. [149] Adından da anlaşılacağı üzere Yahkapısı denize açılan bir kapıdır. Denize bakan ve daha çok bombardımana tâbi tutulan surlar Haliç'teki surlar olduğuna göre bu kapının Haliç'e açılan kapılardan birisi olmak lâzımgelir. Haliç üzerinde kurulan köprü karşı sahilden bugünkü Defterdar mevkiine çekilmiş olduğu dikkate alınırsa, surların en ziyade tahribe uğraması lâzımgelen yeri de bura ile Cibali arasındaki kısım olacaktır. Öyle ise Yahkapısı Defterdar ile Cibali arasında bir kapıdır. İşte büyük gediklerden birisi burada açılmıştı. Bilindiği gibi Haliç'e bakan surlar tek katlı idiler. Şu halde açılacak bir gedikten doğrudan doğruya şehre girmek mümkündür. Burası okadar şiddetli bombardımana tâbi tutulmuştur ki Hızır Bey raporunda "Yahkapısı yanında yıkılan burgazın tuh ki 40 arşın ve kaddi 12 arşundur, külliyen temelinden yeni olunup tamam olundu" [150] dediğine göre burada sur yerle bir edilmiş bulunuyordu. Öyle ise burada, Bizanslıların kılınçları müstesna, yürüyüşe mani olacak bir engel kalmamıştı. Topkapı civarındaki gedik için de Hızır Bey "Topkapusu'nun beru yanında" tâbirini kullandıktan sonra "bir burgaz ki 30 zira' tuli ve 20 zira' kaddi vardır [151] olduğu temelinden yeni yapılup tamam olundu" diyor. [152] Şu halde Topkapı ile Edirnekapı arasında ve fakat Topkapı'ya daha yakın olan bir yerde açılmış olan bu gedik ihtimal padişahın bizzat hücuma geçtiği gediktir. Birinin karada ve diğerinin de Haliç'teki surlar üzerinde olduğunu tesbit edebildiğimiz bu iki gedik arasında kalan diğer gediklerin hangisinin denize ve hangisinin karaya baktığını kestirmek güçtür. Ancak birinci gediğin, ki 54 zira' uzunluğunda ve 12 arşın yüksekliğinde yıkılmış bir yerdi, daha ziyade Yahkapısı'na yakın bir gedik olduğu ve binaenaleyh onun da denize bakan kısımlarda açıldığı tahmin olunabilir. Çünkü Hızır Bey raporunda, Yahkapısın'dan öte bir yer de-

[149] Vesika: 2.
[150] Aynı vesika.
[151] Bir zira' metrenin binde yediyüz ellisekizidir.
[152] Vesika: 2.

diğine göre pek uzağı kastetmiyor demektir. Bundan sonra gedikler Topkapı ile surun Haliç'te biten noktaları arasında açılmıştır.

Son hücum.

28 Mayıs gününün gecesinde ordugâhlarında mum ve fener ışıkları altında tekbir getiren ve secdeye kapanan Türk askerleri birkaç saat sonra vuracak hücum borusunu bekhyorlardı.[153] Askerlerden bir kısmı gecenin geç saatine kadar hendekler civarına lâzım olan muharebe aletlerini taşıdılar. [154] Gemiler de hücum için tertibat almış ve sahile yaklaşmak üzere harekete geçmişlerdi. [155] Türk ordugâhına gecenin yarısına doğru derin bir sessizlik çökmüş, mumların ışığı altında dua eden, tekbir getiren ve eylenen askerler bir an için yatıp uyumuşlardı. [156] Gecenin üçte ikisi bu surede geçti. Bundan sonra çadırlar arasında dolaşanlar çoğaldı. Herkes uyanmış ve savaşa hazır vaziyet almıştı. Bu saatlerde padişah ta kalkmış, abdest alıp iki rekât nafile namazı kıldıktan sonra, şehrin düşmesi, için Allah'a yalvarmaya başlamıştı. [157] Bu yalvarış ve dua seher vaktine kadar devam etti. Sabah namazını da kılmış olan [158] Fatih bundan sonra kılıcını kuşanarak atma bindi. Bütün devlet erkânı onun yanında idiler. [159] Bu anda müthiş bir gürültü sabahın alaca karanlığı içindeki sessizliğe son vermiş, Türk topları belki de son defa olarak güllelerini Bizans'a göndermişlerdi. Işımakta olan hava birdenbire simsiyah kesildi. Topların, bu etrafı karartan dumanları arasında Türk askerleri ok gibi harekete geçtiler. [160] Bu durumdan faydalanan Türkler surların kenarına yaklaşmış bulunuyorlardı. Ancak Bizanslılar da savaşa hazırdılar. Şimdi Türk bandosu harp havaları çalıyordu. [161]

[153] Schlumberger, s. 244.
[154] Phrantzes, s. 179.
[155] Aynı eser, s. 179.
[156] Cafer Çelebi, s. 18
[157] İdris-i Bitlisi, vrk. 75.
[158] İdris-i Bitlisî, vrk. 75. Âli, V. vrk. 98.
[159] Cafer Çelebi, s. 19.
[160] Aynı eser, s. 19.
[161] Aynı eser, s.19.

Savaş aynı zamanda İstanbul'un her tarafında başlamıştı;[162] yani Türkler "kal'a-i mezkûrun etrafın denizden ve kurudan kuşadup yürüyüş" etmişlerdi.[163] Şu anda Yedikule'den Haliç'e kadar uzanan kara surları hemen hemen her noktadan tecavüze uğradı. Zağanos Paşa idaresindeki kuvvetler Haliç'teki surları şiddetle zorluyorlardı. Hamza Bey idaresindeki Türk donanması İstanbul'un Marmara'ya karşı olan surlarına yıldırıcı bir ateş açmış bulunuyordu.[164]

Karadaki hareket pek korkunç ve müthiş oldu. Hendekleri bir hamlede aşmaya muvaffak olan Türkler surlara merdivenlerini dayamıya başladılar. Kanlı bir savaş oluyordu. İki taraf ta canla başla çalışıyor ve ölümü küçümsüyorlardı. Hattâ Bizanslılar kale duvarlarının dışında döğüşüyorlardı.[165] Burada döğüşenlerin başında Venedikli bir komutan vardı.[166]

Giustiniani'nin yaralanması ve yerini terketmesi.

Güneşin doğmasından iki saat önce[167] Giustiniani bacağından[168] veyahut kolundan[169] yahut göğsünden yaralandı.[170] Onun yaralanması Bizanslıların ruhi halleri üzerinde pek müessir olmuştu. Bunun böyle bir netice doğuracağım ihtimal anlamış olan ve orada bulunan imparator[171] Giustiniani'ye "muharebe sükûnet buluncaya kadar" çadırında kalmasını rica etmiş ise de[172] Giustiniani bu ricayı dinlemiyerek kendisini gemisine naklettirdi ve Sakız'a hareket etti.[173] Bu komutanın

[162] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 64.

[163] 3879 numaralı Münşeat, vrk. 40.

[164] İstanbul'un zaptı hakkında yazılmış olan bütün kitaplar Marmara ve Haliç surlarına karşı yapılmış olan muharebeden pek bahsetmiyerek daha ziyade Edirnekapı ile Topkapı arasındaki harplerden bahsederler. İhtimal bu, padişahın bizzat burada bulunuşundan ve aynı zamanda ordunun ağırlık noktasının bu kısımda toplanmasından ileri geliyor. Ben de mecburi olarak bu yoldan yürüyorum.

[165] Kemal Paşa-zâde, vrk. 31.

[166] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, varak 217 de bu Venedildinin bir Türk tarafından öldürüldüğünü söylüyor.

[167] Angiolellos, s. 20.

[168] Phrantzes, s. 182.

[169] Hammer, II, s. 297.

[170] Kritovulos, s. 80.

[171] Phrantzes, s. 181. Ducas, s. 184.

[172] Kritovulos, s. 81.

[173] Schlumberger, s. 288.

yarasının ağır olduğunu söyleyenler olduğu gibi hafif olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak Giustiniani'nin harp hattından çekilmesine ihtimal başka şeyler sebep oldu. Çok fedakâr bir şahsiyet olan Giustiniani aynı zamanda çok zeki idi. Muhasaranın şu anında artık kati olarak herşeyin bitmiş olduğunu da görmekte gecikmedi. İhtimal yaralanmasaydı yine çekilecekti. Çünkü yapılacak müdafaanın bir faydası olmadıktan sonra çarpışmanın artık mânası kalmıyordu. Kabul edilmelidir ki Guistiniani nihayet bir yabancıdır; nekadar kahraman olursa olsun müdafaa ettiği yer öz vatanı değildir. Halbuki insanların hayatlarını seve seve feda edebilecekleri tek şey vatanlarıdır. Eğer neticenin kendi lehlerinde tecelli edeceğine biraz itimadı olmuş olsaydı ihtimal gemisine kadar çekilmezdi. Fakat yukarıda da söylediğimiz gibi artık şehrin Türkler eline düşmiyeceğine dair küçük bir ümit bile yoktu. Çünkü onun yaralandığı sıralarda savaşlar gedikler üzerinde yapılıyordu, hattâ Ulubath Hasan, muvakkat da olsa, Türk bayrağını surlar üzerine dikmiş bulunuyordu. Giustiniani'nin müdafaa ettiği Topkapı civarında durum tamamiyle Bizanslılar aleyhine dönmüştü. Belki bu sıralarda Haliç tarafına hücum eden Türkler surları aşmıştılar. Çünkü Giustiniani çekilirken "Türklerin şehre girdiklerini" söylüyordu. [174] Bundan iki mâna da çıkabilir. Türkler ya kendisinin bulunduğu mevkiden içeri girmişlerdi, bu takdirde yaralı olan bu zatın çekilmesi zaruri idi. Yahut Türkler başka bir taraftan yani deniz tarafından şehre girmişlerdi de Giustiniani bunu haber almıştı. Eğer böyle birşey varsa bu durumda da arkadan çevriliyor ve iki ateş arasında kalıyordu. İki müthiş kuvvetin arasında sıkışıp kalacak olan Bizanslıların ve bu arada Giustiniani'nin hâlâ zafere inanacağına biz inanamıyız. İmparatorun bütün ümitler mahvolmasına rağmen, müdafaaya devam etmesi ve memleketi uğrunda ölmesi nekadar tabiî ise Giustiniani'nin, müdafaanın artık faydası olmadığını görerek çekilmesi de o kadar tabiîdir. Vurulduğu dakikaya kadar bütün felâketlere göğüs geren ve yılmıyan bu adamın kaçışında elbette büyük bir sebep aramalıdır. Çok galip ihtimalle bu sebep yukarıda da söylediğim gibi Türklerin şehre girmesi veya girmek üzere oluşlarıdır.

[174] Mehmet Ziya, I, s. 183.

Türkler Giustiniani'nin yaralanmasından sonra Bizanslıların arasındaki karışıklığı hissetmişlerdi. İşte bu sıralarda Ulubatlı Hasan adında [175] dev cüsseli bir yeniçeri kalkanını yüzüne siper ederek yahnkılıç düşmanlarının üzerine atıldı. Otuz kadar asker de onu takip ediyordu. Ancak bunların 18 ini Bizanslılar surların üstünden aşağıya yuvarladılar.[176] Fakat Ulubath Hasan öteki arkadaşları ile surların üstünde kahramanca vuruşmakta devam ediyordu. Bu kahramanlık, ayağının bir taşa takılması ile surların dibine düşmesinden sonra da devam etti. Çünkü yerlerini bırakarak kaçmış olan müdafiler tekrar yerlerine gelip te Hasan'ı surların dibinde görünce taş yağmuruna tutular. O dizüstü çökmüş kendini müdafaa ediyordu. Fakat o kadar çok yara almıştı ki sağ eh artık çalışmamaya başladı ve nihayet atılan oklar bu eşsiz kahramanı cansız bir hale getirdi.[177] Gerçi Hasan'la birlikte 18 Türk askeri şehit düştü, fakat Bizans'ın ömrü de artık tükenmişti. Çünkü onların açtığı yoldan birçok yeniçeri daha yukarı çıkmaya muvaffak oldu.[178] Bundan sonra Rumlar dış suru terkederek içeriye kaçmak için birbirlerini çiğnemeye başladılar. Şiddetle takip edilen bu kuvvetler iki sur arasında kötü bir duruma düşürüldü. İşte burada pek kanlı bir muharebe cereyan etti. Çekilmek imkânını da bulamıyan Bizans kuvvetleri bu mevkide kâmilen kılıçtan geçirildiler. Hattâ bunların üstüste yığılan cesederi üzerinden Türkler kale duvarlarına çıkma imkânını bularak "Sultan-i âlemin ak alemini" duvarlar üzerine dikerek tekbir getirmeye başladılar.[179] Burası bugün Topkapı diye isimlendiridiğimiz yerdir.[180] Bu sıralarda "kale fetholundu" diye bir ses işitildi.[181] Rumlar kaçıyor, imparator gözleri yaşlı olduğu halde Türklere saldırıyordu.[182] Şu anda

Ulubatlı Hasan ve iki sur arasındaki korkunç savaş. Şehrin düşmesi.

[175] Phrantzes, s. 182. Ulubath Hasan adına ilk kaynaklarımızda rastlamadım.
[176] Phrantzes, s. 182.
[177] Aynı eser, s. 183.
[178] Aynı eser, s. 183.
[179] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 217.
[180] Aynı eser, vrk. 216.
[181] Phrantzes, s. 183.
[182] Aynı eser, s. 183.

güneş henüz doğmakta idi.[183] 1453 mayısının 29 ncu Sah gününün (20 Cemaziyelevvel 857)[184] şu saatleri kuşatmanın elli döndüncü gününün[185] ilk saatieri idi.[186]

İstanbul kara tarafından mı yoksa deniz tarafından mı zaptolundu ? İstanbul'a girişte bir sulh hali mevcut mudur?

Dursun Bey, hernekadar yeniçeriler şehre girdikleri vakit Anadolu ve Rumeli askerleri ile deniz erleri henüz muharebe etmekte idiler[187] demekte ise de İstanbul'a önce hangi taraftan girildiği ve ilk defa surların hangi kısmının sukut ettiği katî olarak bilinmemektedir. Gerçi birçok müellifler ve bu arada Osmanlı müellifleri bu girişi Topkapi olarak gösteriyorlarsa da, fetihten çok uzak olmayan tarihlerde yazilmış birtakım eserler de girişin başka yerlerden olduğunu yazıyorlar. Taci-zâde bu hususta "Edirnekapısı canibinden olan gedikte kıtal eden gaziler kâfirlere galip gelüp beş, on gazi duvar üzerine çıkup sancak dikti"[188] demektedir. Fakat hemen hemen bütün eserlerde ittifak edilen bir nokta vardır. O da Topkapıda surlar üzerine bayrak dikilir dikilmez İstanbul'a her taraftan girişin başlamış oluşudur. Yani ifadelere o tarzda bir şekil verilmiştir ki güya İstanbul'a her taraftan ayın zamanda girilmiştir.[189] Meselâ donanma komutam Hamza Bey de aym anda Haliç'in ağzındaki zinciri parçahyarak içeri girmiş ve Haliç'tekisur kapilarmm bir kısmını kırmak ve bir kısmım da açtırmak suretiyle şehre dahil olmuştur.[190] Bir kısım kitaplar karadan ve denizden yüründüğünü söylemek suretiyle Haliç

[183] Sarı Abdullah Efendi, vrk. 34-36. Sarıca Kemal, Selâtinname'de "Gicenin kara tonun صيوبدى (soydu?) gündüz ..... görür oldu birbirini her göz.... görür subh oldu bindi ol şehenşah ... bile leşker tutuben kal'aya rah" demekle aym vakti kabul ediyor. Sarıca Kemal, s. 152. 3879 numaralı Münşeat, vrk. 40. Ancak İstanbul'un Rebiulevvelin 21'inde fetholunduğunu yazan eserler de vardır. Bk. Âli, V, vrk. 98. 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 64.

[184] Sarı Abdüllah Efendi, vrk. 34-36. Sarıca Kemal, s. 156-157.

[185] Sarı Abdüllah Efendi, vrk. 34-36. Bu fetihnâme Feridun münşeatında da vardır. Bk. Feridun Bey, s. 244-248.

[186] Halbuki bir İstanbul fetihnâmesinde padişah "kaleyi ellibeş gün muhasara idüp oturdum" demektedir. Bk. 3879 numaralı Münşeat, vrk. 40. Bu da Fatih'in İstanbul civarına 4 Nisan'da geldiğini izah eder.

[187] Dursun Bey, s. 51.

[188] Cafer Çelebi, s. 20.

[189] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 217.

[190] İ. Hâmi Danişment I, s. 254.

civarındaki muvaffakiyetleri de aynı zamanda ve haklı olarak ele alıyorlar. Filhakika "Cemazilahere'nin 20 nci günü yevm-i erbaada guzat-i müslimîn Topkapısı ve Edirnekapı'sı semtlerinden ve Fener Kapısı taraflarından berren ve bahren yürüyüş eyleyüb mahsur olan kûffarı tu'me-i _tiğ-i âteşbar-ı badeylediler"[191] diyen eserler olduğu gibi daha ileriye giderek İstanbul'un deniz tarafından harp edilerek zorla zaptedildiğini, kara cihetinden de şehre barış yoluyla girildiğini iddia edenler görülüyor.[192] Meselâ çok enteresan olan bu hâdise Cenabî tarihinde aşağıdaki şekilde ifade olunmaktadır :

"...Cemazilevvel ayının yirminci günü, Sah günü, iki canipden fetholdu. Bahir tarafından anveten fetholdu ve Edirnekapısı tarafından sulhan fetholdu. İki asker Aksaray hazarından Ayasofya'ya yürüyüp cemoldular ve amn içündür ki Sulu manastır tarafındaki keniseler ibka olunmuştu ve Aksaray hazarından Ayasofya'ya varınca olan keniseler camı ve mesacit olmuştur." [193] Cenabî tarihinin verdiği bu malûmat Ebussuut Efendi'nin vermiş olduğu bir fetvayı tamamiyle açıklamaktadır. Bu fetvada Ebussuut Efendi diyor ki: "Merhum ve mağfurunleh Sultan Mehmet Han aleyhirrahmet-i velgufran hazretleri Mahruse-i İstanbul'u ve etrafındaki vâki' olan karyeleri anveten feth mi etmişlerdür? Elcevab — maruf olan anveten fethdür. Amma kenais-i kadîme hâli üzerine ibka olunmak sulh ile fethe delâlet eder. Sene hamse ve erbain ve tis'amie tarihünde bu husus teftiş olunub yüz onyedi yaşında bir kimesne ile yüz otuz yaşında bir kimesne bulunub Yehud ve Nasârâ el atlundan Sultan Mehmet ile ittifak idüp tekfura nusret itmiyecek olub Sultan Mehmet dahi anları sebyitmeyüb halleri üzerine mukarrer idicek oldu. Bu veçhile fetholundu deyu müfettiş mahzarında şahadet idüp bu şahadet ile kenais-i

[191] Şaban Şifahî. vrk. 95.

[192] Mustafa Cenabî, vrk. 80. Hüseyin, B. Cafer, vrk. 109. Bu iki eser hâdiseyi aynı kelime ve cümlelerle ifadelendirdiklerine göre birbirinden faydalanmışlardır. Ancak bu meseleyi Mümin-zâde Hasip de aynı surede izah etmekte ve "Fener semtinde oldu fetih ruşen ceyş-i deryaya .... o yerden dahil oldu enderuna cünd-i Osmanî" demektedir. Bk. Hasip, vrk. 199.

[193] Mustafa Cenabî, vrk. 80.

kadîme hâli üzere kalmıştır".[194] Filhakika İstanbul'daki kiliselerin ancak kırk ikisi camiye çevrilmiştir.[195] Bu iş üzerinde ısrar edenler ve izahat verenler az değildir. Meselâ Silkü'l-leâl-i âl-i Osman'da :

"İki cânibden oldu fethi ol hısn-i dil-ârânın
Vezân oldukta bâd-ı feyz-i Hak bahrâni berrânı
Bahirden anveten alındı sulhan canib-i berden
Amnçüıı bazı deyri oldu ibkay-i kemakâni
Sulu Manastır etrâfmda vâki bîalar cümle
Ayasofya'ya dek (?) oldu metruk-i mesihani
Bilâ terfi ü tevsi alâ-halihi verilmişti.
Nâsarâ vü Yehûde salât-i biadar ruhbanı (?)
O dem Gülcamii Fethiye zeyrek deyı· idi şimdi
Cevami oldu el'an her biri bâ emr-i sultani" [196]

demiliyor. Anlaşılıyor ki İstanbul'a girişte bir sulh hah bahis mevzuudur. Hattâ o kadar bahis mevzuudur ki bu iş büyük bir münakaşayı bile mucip olmuş, bilhassa bu münakaşada Akşemsüddin ile Molla Güranî tamamiyle başka bir tezi savunarak adetâ askerin içine bir fesadın düşmesine bile sebep olmuşlardır. Hâdiseyi yine Silkü'l-leâl-i âl-i Osman dan okuyalım :

"İki smf oldu asker Aksaray semtinde kavuştu
Kimisi sulha talip ekseri perhaş-i cûyânî
Şehenşâh-ı muazzam sadr-i âzam sulh olunsun der
Ana tâbi olub sair asakir mîr-i mîrâni
Bu dem hengâm-ı fırsattır bütün âdâ kırılsun der
Cenâb-ı Akşemsüddin ile Mollâ-yi Güranî
Tahalüf üzere az kalmıştı asker içre bir fitne
Zuhûr idüp ola şakk'al- asay-i müslümânânî
Şu veçh üzre sanadîd-i maasker ittifak etti
Ola hem sulh ile hem anveten teshîr-i unvanî
Hatibin cum'a gün destinde tiği seyf-i kati'dır
Nizâı kat'eder amnla zira hutbe-gûyani

[194] İ. Hâmi Danişment, I, s. 264.
[195] Mehmet Ziya, I, s. 205.
[196] Hasip, vrk. 199.

Bütün Eğrikapı'dan hayt-ı tahmin ile ölçüldü
Kenayis-i hurd u buzurk doğru (?) fevkani ve tahtanî [197]

Yukarıdaki satırlardan iş tamamiyle açıklanmakta ve Aksaray pazarına gelindiği halde hâlâ Bizans mukavemetinin bulunduğu, bu mukavemetin küçümsenmiyecek kadar da büyük olduğu anlaşılmaktadır. Görülüyor ki İstanbul'a giriş meselesi ihtilâflı bir meseledir. Hele Topkapı'dan girilmiş oluşu büsbütün ihtilâflıdır. Kanaatımızca birçok Osmanlı müelliflerinin Topkapı'ya bağlanmış oluşu padişahın bu noktadan hücuma geçişinden ileri gelmektedir. Muhtelif noktalardan ve fakat aynı saatte içeriye girildiğini kabul ettiğimiz takdirde böyle büyük bir şerefin padişahın maiyetindeki kuvvetlere bırakılmış olması ihtimal içindedir. Ancak Cenabî tarihinin ve onunla birlikte deniz cihetine önem vermiş olanların verdikleri malûmatı asla küçümseyemeyiz. Hattâ onların daha hakikate yakın olabileceklerini de kabule temayül edebiliriz. Çünkü bunun için başka sebepler de vardır. 1— Haliç tarafındaki surlar hem zayıftır, hem de tek katlıdır. 2— Padişah ötedenberi İstanbul'un zaptının bu kısımdan olacağını kabul etmiş gibidir. Bundan dolayıdır ki kuşatmanın başlarmdanberi bu kısım üzerinde pek ciddi bir surette meşgul olmuş, büyük bir köprü yaptırmış, Haliç'in ağzına gerilmiş olan zinciri parçalamak üzere birkaç defa donanmasını hamle ettirmiş ve nihayet gemilerini karadan yürüterek Haliç'e geçirmek zahmemetini de göze almıştır. Bütün bu işleri biraz da bu bakımdan mânalandırmak zorundayız. Anlaşılıyor ki zaptı çok müşkül olan bu şehri bu yol vasıtasiyle elde etmenin mümkün olabileceği düşünülmüştür. Nitekim tarih boyunca yapılmış olan bütün kuşatmalar, ihtimal bu yol tercih edilmediğinden veya ihmal edildiğinden veyahut bu yola sahip olunamadığmdan dolayı muvaffakiyetie neticelenmemiştir. 1204 te Haçlılar tarafından yapılmış olan hücum bu cihetten olduğu içindir ki muvaffak olmuştu. 3— Haliç surlarında açdmış olan gedikler artık yürüyüşe engel teşkil etmiyecek kadar büyük gediklerdi. 4— İmparatorun bir azeb eri tarafından öldürüldüğünü kabul ettiğimiz takdirde ilk girişin yine deniz cihetinden olduğunu

[197] Hasip, vrk. 199.

kabul etmek lâzımgelir. Filhakika Osmanlı tarihçilerinin hemen hepsi imparatorun bir azeb eri tarafından katlolunduğunu yazmaktadırlar. [198] İmparatorun bunlar tarafından öldürülmüş oluşu, üzerinde önemle durulması icabeden bir meseledir. İmparator ister kaçmak üzere Haliç'e doğru hareket etmiş olsun [199] isterse müdafaa için oradan oraya koşmuş bulunsun her iki takdirde İstanbul'un içine girmiş olan azeblerle karşılaşıyor demektir. Giustiniani "Türkler şehre girdiler" dediği vakit daha ne Topkapı'da ne de kara surlarının diğer kısımlarında böyle birşey yoktu; oralarda muharebe şiddetle devam etmekte idi. İhtimal iki surun arasındaki şiddetli muharebe esnasında "kale fetholundu" [200] sözünü işiten imparator maiyetinde bulunan bir kısım kuvvetlerle Türklerin şehre girdiği noktaya yani Haliç'e doğru son sürade atını koşturdu. Onun azeblerle karşılaştığı yer Zeyrek yokuşu idi. [201] Bu azebler o sırada ganimet derdinde idiler. [202] Yani vuruşma safhasım bitirmiş şimdi, daha önce harcadıkları gayretin, mahsullerini devşirmek yolunda bulunuyorlardı. Halbuki şu anda belki de Topkapı ve Edirnekapı civarında şiddetli bir muharebe cereyan etmekte idi. Ancak buradaki savaşların da Türkler lehine cereyan ettiğini görüyoruz. Yukarıda[9]da söylediğim gibi Türklerin şehre girdiği haberini duyan imparator, ihtimal Giustiniani gibi Haliç'teki gemilere sığınmak üzere hareket etmiş, [203] yahut Haliç surlarında açılmış olan gediklerden şehre girildiğini duyarak müdafaada bulunmak üzere o tarafa koşmuştu. Orada birtakım azeblerle karşılaştı. Bunların kıyafet değiştirerek yeniçerilerin arasına karışan ve onlarla birlikte şehre giren kara surları etrafındaki azebler olduğu söyleniyorsa da [204] buna imkân yok gibidir. Çünkü imparatoru öldüren azeb erleri

[198] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 219. İdris-i Bitlisi, vrk. 78. Sadü'd-din, s. 426.

[199] İdris-i Bitlisî, vrk. 77-78.

[200] Phrantzes, s. 183.

[201] Mehmet Ziya, I, s. 186. Halbuki Ducas imparatorun Topkapı civarında öldürüldüğünü yazmaktadır. Bk. Ducas, s. 186.

[202] İdris-i Bitlisi, vrk. 78. Müneccimbaşı tarihi, vrk. 52.

[203] Kemal Paşa-zâde, Feth-i Tarih-i Kostantiniyye, vrk. 219.

[204] Dursun, Bey s. 52.

onu takip ederek gelmiş değillerdir. İmparator onlarla, başka bir tarafa yöneldiği zaman karşılaşmıştır. [205] Karşılaştığı yer de en galip ihtimallere göre Haliç'ten uzak olmıyan bir yerdir. Esasen azeblerin Haliç'ten hücuma geçtiklerini Kemal Paşazâde "liman canibinden dahi gelen gönüllü azeb bahadırları hücum edip yürüdüler" cümlesi ile gayet açık olarak ifade etmektedir. [206] Anlaşılıyor ki imparator Topkapı'daki feci duruma rağmen şehrin daha ziyade tehlikeye düşen deniz kısmına yardımda bulunmak üzere ve maiyetinde bir miktar kuvvet olduğu halde hareket ettiği sıralarda Türkler İstanbul'a girmiş ve hattâ yağmaya bile başlamış bulunuyorlardı. Bu takdirde İstanbul'a ilk giriş noktası olarak deniz tarafını yani Haliç'i kabul etmek lâzım geliyor.

Giustiniani'nin çekilişinden biraz sonra imparatorun da başka taraflara gittiği sıralarda kara surları civarında hâlâ şuursuzca bir müdafaanın devam ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü muharipler henüz birinci sur ile ikinci sur arasında çarpışmaktadırlar. [207] Müdafaada bulunanlar şimdiye kadar gösterdikleri gayreti aynı suretle devam ettirdikleri takdirde geri kalan iki surun aşılmasr elbette güçlüklere ve zamana ihtiyaç gösterecektir. Hakikaten bu hususta yazılmış olan eserlerin hepsi surları birkaç kat kabul ettikleri halde geçilmiş olan birinci surdan soma hemen şehri işgal ediverirler, yani bu birkaç kat surun diğerlerini hiç dikkate almazlar. Halbuki geride kalan surlar, birinciye nazaran biraz daha zayıf ta olsa, elbette müdafaası mümkün olan yerlerdi; [208] elbette hücum edenler için birer engeldi. Birinci sur önünde aylarca durmak zorunda kalan bir ordunun ikinci veya üçüncüsü yokmuş gibi öteye geçmesi biraz gariptir. Belki, müdafaa hattı bir defa yarıldıktan sonra bunların birşey ifade edemiyeceği hâtıra gelebilir. Çünkü panik haline düşmüş bir askerî kuvvetin bunları mü-

[205] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 219. Müneccimbaşı, vrk. 52.

[206] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 219.

[207] Dursun Bey, s. 51. Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 217.

[208] "Divarın ikinci katı ki muhkemdi" Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 217.

dafaa etmesi mümkün olamaz. Ancak şunu da kabul etmek icabeder ki esasen dış surların parçalandığım görmüş olan Bizanslıların daha önceden gerideki surlarda müdafaa tertipleri almaları gayet tabiîdir. Bu itibarla bunların tamamiyle müdafaasız bırakıldığı düşünülemez. O takdirde bu kadar acele sukutlarımn sebebi de izah olunamaz. Bu mütalâalardan sonra Cenabî tarihinin kaydettiği o mühim ifadeye, yani İstanbul'a kara cihetinden sulhen girilmiştir fikrine dönüyorum. İhtimal Giustiniani ve imparator birer suretle cephenin bu kısmından ayrıldıkları vakit buralarda çarpışanlar daha bir müddet mukavemet gösterdiler. Fakat surların deniz cihetinden aşıldığını duydukları vakit mukavemetin lüzumsuzluğunu artık iyice anlamış oldular ve belki bu arada Fatih'e müracaat ettiler. Eğer hakikaten şehrin bir semtine düşen kiliselerin hepsi kilise olarak kaldı ise ve yine diğer taraftakilerin hepsi mescide çevrildiyse o takdirde bu ancak bir anlaşmanın mahsulü olabilir. Fakat işin böyle olup olmadığı yani savaş yoluyla girilmeyen yerlerdeki kiliselerin kilise olarak kalıp kalmadığı tetkik ve tahkike muhtaçtır. Bu tahakkuk ederse o zaman İstanbul'a deniz tarafından girildi diyenler daha kuvvetli bir duruma gireceklerdir demektir.

Şehrin zaptedilişinin Fatih'e haber verilmesi.

Fatih, hücum başladığı saattenberi atının üstünde idi. Hücuma iştirak eden komutanlardan bir kısmı Bizanslıların kesilen başlarını onun atının ayaklarının altına attıkları ve bazı kahramanlar da tuttukları esirleri birer birer huzuruna getirdikleri vakit padişah atından inmiş "secde-i şükr"e kapanmıştı.[209] İhtimal bu saatlerde padişaha şehrin sukut ettiği haber verilmişti. Bunun üzerine padişah çadırına giderek biraz istirahat etti.[210]

Bizans'taki hazin manzara karşısında Türklerin gösterdiği asalet.

Güneş doğarken Türk askerleri şehre girmiş bulunuyorlardı. Şimdi felâket günlerinin en büyüğünde bulunan Bizanslılar tasavvur edilemiyecek kadar büyük bir şaşkınlık içinde evlerinden fırlıyor ve öteye beriye koşuşuyorlardı.[211] Ancak surların diğer kısımlarında hâlâ müdafaada bulunanlar da vardı.

[209] Cafer Çelebi, s. 21.
[210] Aynı eser, s. 21.
[211] Kritovulos, s. 82.

Fakat şehre girildiğini haber alan bu müdafilerin bir kısmı kaçtılar ve bir kısmı de kendilerini öldürdüler. [212] Halkın büyük bir kısmı kurtuluş çaresini Ayasofya'ya sığınmakta buldu. Çünkü onlar kendilerini bu mâbedin koruyacağına ve bir meleğin yardıma geleceğine inanıyorlardı. [213] Bununla beraber buraya toplanan insanlarda doğru düşünmenin ve akl-ı selimin bulunabileceğine ihtimal verilmememlidir. Çünkü bu gibi hallerde insanların hareketlerine şuurları hâkim olamaz; birinin yaptığını diğeri körü körüne taklit eder. Bunun mânasını hareketi ilk yapan nekadar az bilirse ona tâbi olanlar ondan daha az bilirler, hattâ hiç bilmezler. İşte Ayasofya'ya toplamşta bu fikir hâkim olmuştur. Oraya sığınanlar arasında bir kurtarıcının gelebileceğine inananlar olduğu gibi niçin oraya gidildiğini izah edemiyenler de vardır. Bu insan küdesi o kadar şuursuzdur ki Ayasofya'ya girdikleri vakit onun kapılarını sımsıkı kapamayı da ihmal etmediler. Ayrıca Ayasofya'nın avlusunda da çok sayıda insan toplanmıştı. [214] Binlerce kılıcın, yüz binlerce okun kaynar sularla zift ve katranların müdafaa ettiği o koskocaman İstanbul surlarının, dehşetli hamleleriyle aşan bu amansız sel karşısında Ayasofya'nın kapılarının kapanmasında şuursuzluktan ve ne yaptığını bilmemezlikten başka ne aranabilir.

Türk orsudu Ayasofya'nın kapılarını kırdığı vakit her sınıf ve cins insanın sımsıkı buraya dolmuş olduğunu gördü. Orta çağların bütün müstevli orduları böyle bir topluluğu zaferlerinin mahsulü telâkki eder ve affetmekten başka onlar hakkında herşeyi reva görürdü. Fakat yine orta çağların bu muzaffer ordusu kendilerine iki aya yakın bir zaman her türlü düşman-

[212] Kristovulos, s. 82. Ducas, liman tarafındaki surların gündüz saat üçe kadar müdafaa edildiğini, ancak kara tarafından içeri giren Türklerin bu müdafiler üzerine saldırmasından sonra müdafaadan vazgeçildiğini ve bundan sonra Türk gemicilerinin kapıları kırarak içeriye girdiklerini yazıyor. Bk. Ducas, s. 191.

[213] Ayasofya'ya gidişin sebebi şu idi. Halktaki bir inanca göre Türkler şehre girdikleri vakit ancak Büyük Konstantinos sütununa kadar gelebilecekleridi. Burada, elinde kılıç olduğu halde gökten bir melek inecek ve bu sütunun yanında bulunan birisine imparatorluğu ve kılıcı verecek, o da Türkleri şehirden çıkaracaktı. Bk. Ducas, s. 187.

[214] Ducas, s. 188.

lığı gösteren bu insan yığmana karşı, insanlığın üstünde bir merhamet ve şefkat hissi duydular ve yirminci yüzyılın bu anında dahi en medeni milletlerde bile göremeye hasret kaldığımız bir âsalede bu âciz insan kütlesine kılıçlarını çekmek lüzumunu duymadılar.[215] İnsanlık tarihi bu zamana kadar hemen hemen böyle birşey kaydetmemişti. Bu surede Bizans'ın bütünü affedilmiş oluyordu. Böyle olunca şehirde umumî bir katil yapılmamıştır. Çünkü Osmanlılar zaferlerini, Timurvarî, suçsuz insanları öldürmek suretiyle kirletmek istemiyorlardı.[216]

Şehrin yağma edilmesi. Teslim olmak istemeyen bir grup.

Kabul edilmelidir ki zorla girilen bir şehirde bazı uygunsuz hareketler de olur, yine kabul edilmehdir ki zorla girilen İstanbul şehrinde, bu devirlerde yapılan, uygunsuz hareketlerin en azı yapılmıştır. Mukavemete kalkışanlardan başka kimsenin canına kıymayan[217] ve şehri müdafaa edenlerin ellibin kişi olduğunu tahmin ettikleri ve bu muazzam kuvvetten çekindikleri için müdafilerden iki binini öldüren, fakat daha sonra müdafilerin sayısının az olduğunu öğrendikleri vakit onları da öldürmekten vazgeçen[218] Türk ordusu üç gün kadar şehri yağma etti.[219] Esasen şehrin yağma edilmesine padişah izin vermiş bulunuyordu.[220] Bu zengin şehirden kazanılan servet pek büyüktü. Gazilerin hemen hepsi zengin oldular, hattâ bu zenginlik destan haline geldi. Çok sonraki tarihlerde bile bol harcayan ve israfa kaçan insanlar görüldüğü vakit onlara "İstanbul yağmasında bile mi din" diyerek bu zafere iştirak edenlerin nekadar servete kondukları ifade edilmek isteniyordu.[221] 1453 Mayıs'ının 29 uncu Sah günü sabahından itibaren şehrin her tarafında Türk bayrakları dalgalanıyordu. Yalnız bugünkü Bahçekapı denilen yerde bir kule (Vasilin kulesi) aynı günün saat ikisine kadar mukavemet etmiş ve

[215] Ducas, Ayasofya'ya gelen Türk askerlerinin, burada toplanmış olan halktan beğendiklerini esir ettiklerini yazmaktadır. Bk. Ducas, s. 188.

[216] N. Iorga, II, s. 32.

[217] Schlumberger, s. 318. İstanbul'da yalnız karşı duranlar bir de ellerinde kanlı silâh bulunanlar öldürüldü. Bk. N. İorga, II, s. 32.

[218] Ducas, s. 186.

[219] Oruç Bey, s. 66.

[220] Şeyh Bedrüddin Mahmut, Menakıbnâme, s. 117. Sarıca Kemal, s. 152. İdris-i Bitlisî, vrk. 75.

[221] Cafer Çelebi, s. 22.

teslim olmamıştı. Girit gemicileri tarafından[222] yapılan bu şanlı müdafaa Fatih'in çok hoşuna gittiğinden müdafilerini takdir etmiş ve üzerlerine yapılan hücumu durdurarak askerlik şereflerine halel gelmemek üzere kuleyi terkedebileceklerini ve gemilerine girebileceklerini kendilerine bildirmişti.[223]

Fatih'in İstanbul'a girişi.

Şehrin her tarafındaki mukavemet yukarı da söylediğimiz gibi, bir yer müstesna, daha erken saatlerde kırılmış olduğundan Fatih öğleye doğru şehre girmek arzusunu gösterdi. Bu maksat için o, atma binmiş, devlet erkâm da kendisinin etrafını çevirmişti. Çavuşlardan başka ayrıca sağda ve solda ikiyüz kişilik bir Solaklar kuvveti vardı. Alay hareket etti. Padişahtan başka herkes yaya yürüyordu.[224] Bu şekilde haşmetle şehre giren ve doğru Ayasofya'ya giden genç hükümdarı burada toplanmış olan halk ve papazlar karşılarında gördükleri vakit ağlayarak yerlere kapandılar. Padişah onlara sükût etmelerini söyledikten sonra patrike[225] "ayağa kalk! Ben Sultan Mehmet, sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki bu günden itibaren artık ne hayatınız ve ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız" dedi.[226] Bundan sonra halkın tahliyesini emreden padişah burarın ayrıca cami yapılmasını, içinde bulunan ve hıristiyanlara ait olan mükaddes eşyanın çıkarılmasını, çok kıymettar olan mozayıklarm üstlerine bir badana çekilmesini de emretti.[227] Ayasofya'dan ayrıldıktan sonra şehrin görülecek yerlerini gezen padişah tekrar otağına döndü.[228]

İmparator'un ölümü ve Fatih'in bu işle ilgilenmesi.

İstanbul'da işgalden mütevellit husule gelen karışıklıklar işgal gününün gecesinde sona erdi. Çünkü herkesin kendi evinde emniyette olduğu temin olunmuştu.[229] Bunun üzerinedir ki

[222] Phrantzes, s. 184.

[223] Aynı eser, s. 184.

[224] Cafber çelebi, s. 22. Ducas'a göre padişah saat sekizden sonra şehre girmiştir. Bk. Ducas, s. 193.

[225] N. İorga, (Fazıl Işıközlü-Adnan S. Erzi) İstanbul'un zaptı hakkında ihmal edilmiş bir kaynak, Belleten, c. III, sayı 49'dan ayrı basım. Halbuki bu tarihlerde Rumların bir patriği yoktur. Bu sözler Ortodoksluğu temsil eden bir papaza söylenmiş olmalıdır.

[226] Aynı eser,

[227] A. Muhtar, s. 247.

[228] Cafer Çelebi, s. 23.

[229] A. Muhtar, s. 250.

Galata'ya sığınmış olan Bizanslılar ve bu arada Bizans'ın imparatordan şoma en nüfuzlu bir şahsiyeti olan Notaras da İstanbul'a döndü. [230] Padişah Notaras'ı bir iki defa huzuruna kabul etmiş, kendisine iltifat ettiği gibi [231] hasta olan zevcesini de evinde ziyaret ederek gönüllerini almıştı. [232] İmparatorun ne olduğu belli değildi. Bazıları onun öldürüldüğünü bazıları da şehirde gizlendiğini söylüyorlardı. [233] Bundan ötürü daha ilk mülâkatta padişah Notaras'a imparatorun denize açılan beş Ciniviz gemisinde olup olmadığım sormuş, fakat ondan bilmediği cevabım almıştı. [234] Bu sırada iki yeniçeri gelerek onu öldürdüklerini bildirdiler. [235] Bunun üzerine Fatih bulunmasını emretmiş, onlar da öldüğü yeri tahmin ederek imparatoru arayıp bulmuşlardı. [236] Başı gövdesinden ayrılmış olan imparatorun teşhisi güç bir mesele idi. Ancak papuçlarında altından işlenmiş iki kartal resmi bulunan bir cesedin imparatorun cesedi olduğu kabul olundu. [237] Filhakika imparatorun nerede ve ne surede öldürüldüğü kati olarak bilinmemektedir. Bu hususta muhtelif rivayetler vardır. Onun Topkapı surlarında yapılan muharebede öldürüldüğünü [238] söyleyenler olduğu gibi denizdeki gemilere sığınmak üzere kaçtığım [239] ve bu arada öldürüldüğünü söyleyenler de vardır [240]. Fakat yukarıda da söylediğimiz gibi imparator, bir yeri müdafaa etmek üzere harekete geçtiği esnada ve çok galip ihtimalle Haliç tarafından içeriye girenleri menetmek üzere savaştığı bir sırada

[230] A. Muhtar, s. 250.

[231] Halbuki Phrantzes, padişahın Notaras'a iyi muamele etmediğini, onn tahkir ettiğini ve nihayet öldürdüğünü yazıyor. Bk. Phrantzes, s. 187-188.

[232] Ducas, s. 196.

[233] Phrantzes, s. 187.

[234] Ducas, s. 195.

[235] Aynı eser, s. 195.

[236] Hüseyin B. Cafer, vrk. 163.

[237] İmparatorun kesilen başı padişahın huzuruna getirildi. Notaras ve daha başkaları bunun imparatorun başı olduğunu tasdik ettiler. Bk. Ducas, s. 195.

[238] Ducas, s. 186. Hüseyin B. Cafer, vrk. 163.

[239] "Kıral ol arada kurtarır baş .... girüp gâmiye (gemi) kaçtı gözleri yaş". Bk. Sarıca Kemal, s. 153.

[240] Kemal Paşa-zâde, Tarih-i Feth-i Kostantiniyye, vrk. 220.

öldürülmüştür. Filhakika imparator şehre girildiğini haber alır almaz maiyetiyle birlikte o tarafa at koşturduğu sırada bir bölük azeb eri ile karşılaşmış ve bunların hepsini öldürdükten sonra yaralı bir azebi de öldürmek üzere üstüne atılmıştı. Fakat yarah asker son bir gayretie onu atından aşağı düşürmeye ve öldürmeye muvaffak oldu.[241] Böyle söylenmesine rağmen yukarıda da söylediğim gibi onun ne surede öldürüldüğü belli değildir. Ancak onun cesedine karşı Fatih'in pek büyük hürmet gösterdiği muhakkaktır. Çünkü bu ceset Rumlara teslim edilmiş ve hükümdarlara lâyık bir şekilde defnedilmiştir.[242]

Ayasofya'nın camiye çevrilmesi ve Fatih'in büyük toleransı.

İstanbul'a fetih günü girip te Ayasofya kilisesini ziyaret eden Fatih o gün bu mâbedin câmiye çevrilmesini ve bunun için de lüzumlu değişikliğin yapılmasını emretmişti. İlk Cuma namazım burada kılmak isteğinde bulunan Fatih üç gün içinde binada yapılması lâzımgelen mihrap, minber gibi şeylerle hıristiyanlığa ait olup ta islâmlarca hoş görülmeyen şeylerin de ortadan kaldırılmasını istemişti. Bundan dolayı ilgililer durmadan çalışmışlar ve 1 Haziran Cuma gününe kadar padişahın isteklerini yerine getirmişlerdi. Bu suretle ilk defa olarak Bizans'ın bu muhteşem mâbedinde Fatih'in adına hutbe okunmuş, başka bir dille kâinatın müşterek ve tek olan Allah'ına ilk defa olarak ibadet edilmişti. Ancak hıristiyanlığm bu en büyük mâbedini hıristiyanlarm elinden alırken onları me'yus bir halde bulundurmayı muvafik görmemiş olan bu Türk padişahı, aynı Allah'a tapan ve fakat başka yollarda yürüyen bu insan kütlesinin içten gelen isteklerini ve arzularım da istediklerinden daha fazla yerine getirmeyi ihmal etmemiştir. Hiçbir mecburiyeti yokken onlara birtakım dinî imtiyazlar tammasım gerçi şark ve garp kilisesini birbirinden ayırmak gibi bir siyasete bağlayanlar da vardır ve filhakika böyle bir siyaset takip edilmesi bir an insana en makul bir yol gibi görünmektedir; Fatih gibi büyük bir siyaset adamının da böyle düşünmesi her zaman mümkündür. Ancak böyle bir siyasetin sonunda kazanacağı şeylerin ne olduğu ve böyle bir yoldan yürümediği takdirde neler kaybedeceği üzerinde duracak olur-

[241] İdris-i Bitlisî, vrk. 78.
[242] Phrantzes, s. 187.

sak [243] bu kaybın düşünüldüğü kadar büyük olamıyacağı, kazancın da tasavvur edildiği gibi önemli sonuçlara bağlanamıyacağı görülmektedir. Böyle bir siyasetin takip edildiğini büsbütün inkâr edebilecek vesikalara malik olmamakla beraber Fatih'in Rumlara bahşetmiş olduğu imtiyazların daha çok insani duyguların tesiri altında verildiğini kabul etmek, hiç olmazsa hıristiyanhğı ikiye bölmek siyasetini takip etti diyenlerin tezi kadar kuvvetlidir. Esasen, ikiye bölünmüş olan hıristiyanhğı bu siyasetiyle devam ettirmek istedi diyenler bu neticeyi, akla ve mantığa uygun geldiği için, hâdiselerden çıkarmışlardır. Halbuki Fatih'in insana, insan olma bakımından verdiği değer pek büyüktür. Bu, mantıkla varılmış bir netice değil, fakat tarihî bir gerçektir. Filhakika İstanbul'un harap olan yerlerini yeniden imar ve yeni yeni binalar inşa ettirirken padişah buralarda esirlerden çok miktarda amele kullanmış, o devre göre oldukça önemli saydabilecek bir gündelik yani altı akça vermek suretiyle bir taraftan onların vergilerini ödeyebilmelerini öte taraftan da maişetlerini sağlamalarını düşünmüştür. [244] Ayrıca esirlere fena muamele edilmemesini, şefkat gösterilmesini isteyen padişah bu işe bilhassa kendisi çok dikkat ve itina gösterirdi; şehir içinde yaptığı gezintilerde çalışan esirlere rastgeldiği vakit atını durdurur, onlara iltifat eder hattâ maddeten yardımda bile bulunurdu. [245] Osmanlı Türklerinde ötedenberi yabancı dinlere karşı saygı gösterildiği muhakkaktır. Bu hal Fatih'te kemalini bulmuş gibidir. Onun bu yolda yürümesinde, yapacağı mütaakıp fetihlerde kazanacağı tebayı da düşünmüş olduğu tahmin olunabilir. O, bu hareketiyle değişen şeyin yalnız imparatorluk olduğunu, bunun dışında kendisine tâbi olacak olan hıristiyanlara her şeyin eskisi gibi devam edebileceğini izah etmek istemiştir. Filhakika onun imparatorluğu dahilinde hiç kimse itikadı, milliyeti yüzünden bir belâya uğramaktan korkmamaktaydı. Çünkü itiyat ve âdetlere asla dokunulmuyordu. [246] İkilik siyasetini de-

[243] Bk. kitabımızın giriş kısmı.
[244] Kritovulos, s. 93.
[245] Aynı eser, s. 93.
[246] N. İorga, II, s. 197.

vam ettirme işini Rumlara bir patrik seçtirmesi ve birtakım imtiyazlar vermesi noktasına kadar kabul etmek mümkün olsa bile bundan sonrasını izah etmek güçtür. Çünkü Fatih fethi mütaakıp günlerde Rumlara münasip gördüğü İmtiyazları verdikten sonra ilmi ve değeri herkes tarafından bilinen yüksek bir hıristiyan âlimini (Gennadios) arattı durdu ve nihayet kendisini Edirne civarında saklandığı bir evde bulduratak[247] yanına getirttiği vakit ona, siyaseten dahi mecbur olmadığı büyük iltifatlarda bulundu. Hattâ 1453 Aralık ayında onu patriklik makamına getirdi.[248] Onun için ziyafetler tertip olundu, padişah onu teşyi etmek nezaketini de gösterdi; daha ileriye giderek vezirlerden ve paşalardan mürekkep bir alayı ona refakat ettirdi.[249] Padişah, huzurunda Gennadios'a hıristiyan dinine ve mezheplerine dair serbestçe konuşma imkânlarını tamdı.[250] Hattâ Ortodoks mezhebinin akaidini gösterir bir yazıyı ondan istedi ve bu yazı Karaferye'li kadı Ahmet tarafından kendisine sunuldu.[251]

Fatih'in patrike iltifat etmesi, huzurunda hıristiyanlığa dair serbestçe konuşmasına müsaade etmesi, Ortodoks mezhebinin ahkâmına ait bir yazı talep etmesi ve bunu tercüme ettirerek bu dinin inceliklerine nüfuz etmek istemesi şark ve garp kiliselerini birbirinden ayrı tutmak siyasetiyle izah olunamaz. Kabul etmek lâzım gelir ki Fatih Bizanslılara dinî serbesti tanırken ve onların başına bir patrik getirirken elbette insanlık vazifelerinden birisini yaptığına kani bulunuyordu.[252] Hulâsa bütün bu hâdiseleri bir tek noktaya yani hıristiyanlığın bir kısmını kendisine bağlamak ve bu suretle kendisi için korkunç olan ittihada meydan vermemek neticesine bağlıyarak

[247] Kritovulos, s. 93.

[248] Mirmiroğlu, Fatih Sultan Mehmet II. devrine ait tarihî vesikalar, S. 57.

[249] Phrantzes, s. 191.

[250] Kritovulos, s. 93.

[251] T. Halasi Kun, Gennedios'un itikatnâmesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dergisi, VIII, sayı 1-2, s. 252-260.

[252] Phrantzes, bunun tamamiyle tersini söylemektedir. Ona göre Fatih'in Hıristiyanlara bu şekilde cemileler göstermesi dindarlığından veya iyi kalpli oluşundan değil, kaçıp gitmiş olan hıristiyanları tekrar İstanbul'a celp içindir. Bk. Phrantzes, s. 198.

izaha kalkışmak büyük Fatih'i tek cepheden tammak hattâ büsbütün noksan tanımaktır.

İşte Fatih fetihten üç gün sonra yani 1 Haziran 1453 Cuma günü Ayasofya'da ilk Cuma namazını kılmaya hazırlanırken Bizanslılara da böyle birtakım haklar verilmesini düşünmekte idi. Hattâ bazı kitaplara göre bu hakları aynı günde tanımıştı.[253] Onun için, o tarihe gelinceye kadar hiçbir hükümdara nasip olmıyan ve hattâ bugün için dahi pek te mümkün göremediğimiz o büyük toleransı ile Fatih, insanlığın en yüksek mertebesine erişmiş olan harikulâde bir şahsiyettir.

Galata'nın teslim olması.

Fatih'in İstanbul'a girdiği günde Galata Cinivizleri büyük bir telâşa düştüler. Çünkü Fatih tahta çıktığı vakit onlar da diğer devletler gibi Edirne'ye bir elçi heyeti göndererek cülûsu tebrik etmişlerdi. Daha sonra da, Fatih Bizanslılarla muharebeye girdiği takdirde tarafsız kalacaklarını kabul ettiler ve buna karşılık Bizanslıların onlara tanıdığı hukuk ve imtiyazların kabul edilmesini istediler.[254] Fatih, tarafsız kalmaları şartiyle bu hukuk ve imtiyazları tasdik ve teyit edeceğini taahhüt etti.[255] Halbuki Galatahlar sözlerinde durmamışlar, ayrıca Bizanslılara birçok yardımında bulunmuşlardı. Hattâ bu tarihlerde komiser bulunan Angelo zaccharia, hafidi İmperialis'i ücretli Sakız askerleri, Cenova'dan (Genova) gönderilmiş olan kıtalarla ve bütün hizmetkârlariyle birlikte İstanbul şeh-

[253] Hammer, III. s. 9.

[254] Galata ahalisi Rum ve Cinivizlerden başka Avrupa'nın muhtelif milletlerine mensup insanlardan mürekkepti. Çoğu ticaretle meşgul olan bu insanlara Bizans imparatorları muhtelif tarihlerde birtakım haklar ve dinî imtiyazlar bahşetmişti. İstanbul'da kurulmuş olan Lâtin imparatorluğunun yerine ikinci defa Bizans imparatorluğunun kurulmasına Ciniviz'ler yardım ettiklerinden imparator VIII. Mihail Paleologos Galata'mn idare ve muhafazasını onlara terketti. 1276. Bundan sonra Cinivizler Galata'yı idare etmek üzere oraya bir komiser tayin etmeğe başladılar. Bu memur her türlü vergiyi Ceneve Cumhuriyeti adına tahsil ederdi. Bununla beraber Galata'mn yirmidört kişilik bir beledî idare heyeti vardı ki bunların yarısı asillerden, yarısı da halk arasından seçilirdi. Tüccarlar arasında çıkacak ihtilâfları halletmek üzere de altı kişilik bir heyet daha vardı. Bu şekle göre Galata'yı muhtar bir belde kabul etmek icabeder. Bk. İskender Hoci Galata'mn Osmanlılara teslimi, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 25, s. 49.

[255] Aynı eser, s. 49-50.

rinin müdafaasına gönderdi. Çünkü ona göre İstanbul'un Türkler eline geçmesi Galata'mn kaybolması demekti.[256] Esasen Galata Cinivizleri aynı zamanda Bizanslılarla da gizli bir ittifak yapmışlardı.[257] Çünkü birçok imtiyazlara sahip olan Galata Cinivizleri şehrin Türkler eline geçtiği takdirde bunların kaybedileceğinden korkuyorlardı. Ancak İstanbul'un Türklerin eline geçeceğini de ümit etmemekte idiler. Fatih Galata Cinivizlerinin iki yüzlü bir siyaset takibettiklerini seziyordu.[258] Bu itibarla onlarla yaptığı anlaşmaları hiçe sayarak orayı alabilir ve Haliç'in ağzım bağlayan zincirin bir ucunu bu surede ele geçirerek Haliç'e gemilerini sokabilirdi. Ancak Fatih, Cinivizlerle şimdilik bozuşmağı siyasetine uygun görmediğinden, anlaşmalara sadakat gösteriyordu.[259] İstanbul'un umulmadık bir zamanda Türklerin eline düşmesi Galata Cinivizlerinde de büyük bir şaşkınlık ve korku yarattı. Şimdi onlar sıranın kendilerine geldiğine katî olarak emindiler. Bizanslılara gizliden gizliye yaptıkları yardımları artık saklamaya da imkân yoktu. Çünkü Türklerin aldıkları esirler arasında yaralı ve ölü olarak Galata Cinivizlerine mensup adamlar görülmüştü.[260] Hattâ Galata komiserinin yiğeni de bunlar arasında bulunuyordu.[261] Gerçek açıktan açığa muahedeleri çiğneyen Galatahlara karşı Fatih ordusunu harekete geçirmeye karar vermiş bulunuyordu. Ancak Galatahlar buna zaman bırakmadan Fatih'e müracaat ederek aflarını istediler.[262] Filhakika İstanbul'un sukutunu haber alan komiser (Podesta) Angelo Zacchariya Galatahlara, şehrin anahtarlariyle birlikte halkın tâbi olmak isteğini bildirmek üzere bir heyetin padişaha gönderilmesini tavsiye etti. Bu heyet padişahtan vadolunan hukuk ve imtiyazların devamım da isteyecekti.[263] Bu tavsiyeye uyan Galatahlar Fatih'e böyle bir heyet izam ettilerse de padişah bun-

[256] Schlumberger, s. 334.
[257] Mirmiroğlu, s. 24.
[258] Hammer, II, s. 283.
[259] Mirmiroğlu, s. 38.
[260] İskerder Hoci, s. 50.
[261] Aynı eser, s. 50.
[262] Aynı eser, s. 50.
[263] Aynı eser, s. 50.

larla meşgul olmadı. Bunun üzerine Galata'daki heyecan büsbütün arttı. Bu sırada Galata limanında bulunan tüccar gemilerindeki korku son hadde varmıştı. Bunlar hemen hareket etmek istiyorlardı. Her nekadar komiser, Fatih'e yaptıkları teklifin sonunu beklemelerini kendilerinden rica ettiyse de bu sözü kimse dinlemedi. Onlar alelacele limanı terkettiler. Zaten Haliç'te bulunan gemilere sığınmış olan birtakım Rumlarla yabancılar, İstanbul'u terketmek üzere, Türk deniz askerlerinin şehre dağılmasından faydalanarak, denize açılmışlardı. Bu durum Fatih'in gözünden kaçmadı. Umumî bir muhaceret halini alacak gibi görünen bu hale bir son vermek üzere ikinci defa gelen Galata murahhaslarına: Cinivizlerin muahede hükümlerine riayet etmedikleri için artık bir hukuka sahip olamıyacaklarını bildirmiş ve firar edenlerin üç ay zarfında geri dönmelerini aksi takdirde mallarının zaptedileceğini de ilâve etmişti. Ahalinin isteklerine gelince: bunların kabule şayan olduğunu ve bir ahidnâmenin düzenlenmesini emretmişti.[264] Gerçek Rumca yazılan bir şartnâmeyi Zağanos Paşa imza etmiştir. Bununla Galatahlara vergi vermeleri şartiyle din ve ticaret serbestisi veriliyor, aynı zamanda Galata surlarının bir kısmının yıkılması, hendeklerin doldurulması da kabul olunuyordu.[265] Ertesi günü Zağanos Paşa askerle birlikte Galata'ya girmiş ve ahali atarafından hörmetle karşılanmıştı. Bundan başka Galata ahalisine padişah tarafından ayrıca ve Türkçe yazılmış bir ferman daha verildi. Bu ferman yukarda verilen imtiyazları tekit ediyordu.[266]

Çandarlı'nın azli ve padişahın Edirne'ye dönüşü.

İstanbul'un görülecek yerlerini ve bu arada Bizans saraylarını da ziyaret eden padişah yeni bir hayatın başlamak üzere bulunduğu bu şehrin idaresini karıştıran Süleyman Bey'e[267] kadılığını da Celâlzade Hızır Bey'e tevdi etti. Diğer taraftan padişah ötedenberi zihnini işgal eden bir meseleyi de halleti; Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'yı azl ve hapsetti.[268] Padişah

[264] İskender Hoçi, s. 51.

[265] Aynı eser, s. 51.

[266] Bu fermanın metni Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuasının 25 inci cüzünde mevcuttur.

[267] Dursun Bey, s. 58.

[268] Halil Paşa, Osmanlı hanedaniyle birlikte tarih sahnesine çıkmış

18 Haziran'da[269] yani fetihten 20 gün sonra Edirne'ye dönmüş ve pek parlak bir surette karşılanmıştır.

ve İstanbul'un fethine kadar Osmanlı devletinin kadıasker ve vezir-i âzamlık makamlarını hemen fasılasız bir surette işgal etmiş olan Çandarlı ailesindendir. O, 1425 te Murat II. tarafından bu makama getirildi. Padişahın bütün itimadını kendi üstünde toplamış olan bu zat harekederinde büyük bir serbestiye sahip bulunuyordu. Fakat Hunyadi ile yaptığı muharebelerde muvaffakiyetsizliğe uğrayan Sultan Murat II. bundan müteessir olarak, Segedin anlaşmasından sonra. Manisa'ya çekilince durum değişti. Çünkü Sumltan Mehmet II. üzerinde daha çok devşirmelerden yetişenler ve bilhassa Zağanos Paşa müessir olduğundan Halil Paşa eski serbestisini kaybetmiş ve bu yüzden duyduğu teessür onu eski hükümdarı tekrar tahta getirmeye sevketmişti. Esasen hukümdarlığı bırakıp ta Manisa'ya çekilmiş olan Sultan Murat da bu çekilişten nedamet duymakta olduğundan Halil Paşa ve eski vezirleriyle gizli bir anlaşma yapmış ve ilk fırsatta tahta avdete karar vermişti. Çok geçmeden Segedin anlaşmasını bozan hıristiyanlarm bir haçlı ordusiyle harekete geçtiği haber alınınca küçük Padişah Sultan Mehmet'in durumu idare edemiyeceği ileri sürülerek Sultan Murat tahta davet olundu; Murat bundan sonra ölünceye kadar bir daha padişahlıktan ayrılmadı. Manisa'ya gönderilen küçük padişahın işte bundan ötürü Halil Paşa'ya karşı büyük bir kin beslediğini ve son defa padişah olunca intikam alacağım ve nihayet bu intikamı aldığım söyleyenler vardır. Ancak Fatih hükümdar olduğu vakit Çandarh'yı yerinde ipka etmiştir. İstanbul'un alınmasına tamamiyle muhalif bulunan Çandarlı'nm bu muhalefetini Bizanstan aldığı rüşvete hamledenler olduğu gibi Avrupa'dan çekinerek bu şekilde hareket ettiğini söyleyenler de vardır. Bütün savaş boyunca bu işe muhalefet etmesi ve her toplantıda Bizans'ı himaye eder görünmesi padişahın gözünden kaçmamış ve esasen kendini âdeta haletmiş olan bu paşayı padişah nihayet İstanbul'un fethinden sonra azl ve hapsetmiştir. Bundan kırk gün sonra da Yedikule'de öldürmüştür (İslâm Ansiklopedisinden hulâsa). İslâm Ansiklâpedisi, Cüz. 25, s. 351-357.

[269] Dücas, s. 203.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I.

FATİH'İN BATI SİYASETİ

SIRBİSTAN SEFERLERİ

Balkan devletleri hakkında kısa bir biigi.

İkinci Kosova zaferinden sonra Osmanlıların garpte büyük fütuhat devrine girmemesi ve enerjik bir hükümdar iş başına geçtiği takdirde Orta Avrupa'ya doğru Türk istilâsının genişlememesi için ortada bir sebep kalmamıştı. Çünkü Balkanlar'da artık Türk ordusunu meşgul edecek bir kuvvet yoktur. Sırbistan, Fatih devrine gelinceye kadar, Türkler tarafından pek hırpalanmış ve zayıf bir duruma getirilmişti. Eflâk ve Boğdan ile Mora'daki teşekküller, çok kudretli Osmanlı devleti karşısında, birşey ifade etmiyorlardı. Bosna-Hersek ve Arnavutiuk'taki hıristiyan devletler de kendilerini koruyabilecek bir kuvvette değildiler. Yalmz Macarlar yukarda saydıklarımıza nazaran çok kuvvetli durumda idiler. Bilhassa bu tarihlerde Hunyadi Janos'un Macar ordularına komuta etmesi bu devletin büsbütün kuvvetienmesini mucip olmuştu. Ancak katolik Macarlarla daha çok ortodoks olan Balkanhlar'ın samimi surette anlaşacakları şüpheli görünüyordu.

Fetihlerinde bir sıra ve irtibat görülen genç padişah Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldığı vakit Balkanlar'ın bu manzarası ile karşılaştı. Herhangi bir tecavüze karşı memleketinin müdafaasım kolaylaştırmak ve belki Orta Avrupa ile İtalya'ya karşı yapılacak istilâ hareketlerine zemin hazırlamak üzere Sava ve Tuna nehirlerinin cenup sahasını ele geçirmeye çalıştığını gördüğümüz Sultan Mehmet II. nin Balkanlar'ın bu zayıf durumlarından faydalanması kadar tabiî birşey olmazdı.

Birinci Sırbistan Seferi ve sebepleri.

Padişahın garpteki gayelerinin tahakkuku için herşeyden önce Sırbistan'la çarpışması gerekiyordu. Bunun için yeter derecede sebepler de vardı; bunların en başında Sırbistan'ın coğrafi durumu geliyordu. Eğer Osmanhlar bu topraklara sahip olurlarsa, yukarıda da söylediğimiz gibi, Tuna'nm öte

tarafında sayabileceğimiz birtakım teşekküllere ve meselâ Ulahlara ve Macarlara karşı yapılacak hareketler çok kolaylaşmış olacak[1] ve yine yukarıda söylediğimiz gibi bu topraklar elde bulundukça komşu devletlerin Türklere karşı girişecekleri tecavüzî harekeder de kolayca önlenebilecekti. Bundan başka birçok verimli yerleri ihtiva etmesi ve Tuna kenarında zengin ve güzel şehirleri bulunması, aynı zamanda müstahkem kalelerinin çok olması bakımından Sırbistan, Osmanlılar için cazip görünüyordu. Esasen, zengin madenleri ile tecavüzî hareketleri kamçılayan[2] bu yerlerin büyük bir kısmı daha önce Osmanlılar tarafından zaptedilmiş, fakat Segedin (Szegedin) Muahedesi ile bunlar geriye verilmişti.[3] Ayrıca daha sonraki hâdiselerden faydalanan Sırp kıralı, Osmanlıların eline geçmiş bulunan topraklardan bir kısmını da istirdat etmiş bulunuyordu.[4] İşte bütün bunları dikkate alan Fatih Sultan Mehmet Bizans meselesini hallettikten sonra Sırbistan işini ele aldı.

Fethi mütaakıp her taraftan tebrik için gelen elçi heyetleri arasında ihtiyar Sırp Kıralı Georges Brankovitch'in gönderdiği heyet de vardı. Tarihlerimizin Vilkoğlu diye tanıttığı Sırp Kıralı Georges Brankovitch iki yüzlü bir siyaset takip ediyor, bir taraftan tebrik için gönderdiği elçi heyeti ile, vaktiyle Osmanlılardan aldığı kalelerin bir kısmının anahtarlarını geri verirken öte taraftan da, Ulahlar ve Macarlarla münasebedere girişiyor, aynı zamanda vergisini de zamanında ödemiyordu.[5] Casusları vasıtasiyle hâdiselerden haberdar olan Fatih, tebrik için gelen Sırp elçilerine iltifat etmemiş ve teslim etmek istedikleri kalelerin kâfi olmadığını, vaktiyle Osmanlılardan alınan kalelerin hepsinin iade edilmesi lâzım geldiğini söylemişti. Fakat buna razı olmıyan Sırp kıralı hemen Osmanlı topraklarına tecavüze başlamış, hattâ bu yüzden Üsküp yolu kapanarak gidiş gelişte durmuştu.[6] Bu arada Türk şehir ve kasabalarından bazılarının Sırplar tarafından yağma edildiğini

[1] Kritovulos, s. 93.
[2] Aynı eser, s. 98.
[3] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 13.
[4] İdris-i Bitlisî, vrk. 92.
[5] Kritovulos, s. 100.
[6] İdris-i Bitlisi, vrk. 92. Sadüddin, s. 449.

Priştine kadısının arzından öğrenen padişah, bir taraftan akıncıları Sırbistan üzerine gönderirken[7] öte taraftan da Sırp kıralına haber yollayarak, Sırp topraklarının Lasar'm oğlu Stephan'a ve netice itibariyle kendine ait olduğunu söylemiş ve Sırbistan'ı terketmesini istemişti;[8] ancak Brankovitch'e, Sofya şehrini ihsan edebileceğini söyleyen padişah bu şekil kabul edilmediği takdirde Sırbistan aleyhine harekete geçeceğini debildirmişti[9]. Haberi götüren elçi yirmibeş günde geri dönmek için emir almıştı.[10] Geç kaldığı takdirde öldürülecekti. Halbuki Sırp kıralı bu tarihlerde Tuna'mn öbür tarafında bulunuyorlu. Bu halden faydalanan Sırp ileri gelenleri elçiyi oyalamaya çalışıyor ve bu surede zaman kazanarak savaş için hazırlıklarını tamamlamak istiyorlardı. Elçi bunu hissettiğinden zamanında padişahı durumdan haberdar etti.[11] Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet ordusunun toplanmasını bile beklemiyerek yirmi bin kişilik bir kuvvede harekete geçmiş[12] ve bu surede de Birinci Sırbistan seferi başlamıştı. Ordunun büyük kısmı padişaha Sivricehisar'da (Ostrowitz) kavuştu.[13] Halbuki Sırp kıralı, padişahın sefere başhyacağım öğrenir öğrenmez hükümet merkezi olan Semendire'yi (Smederevo) tahkim ederek içine mühim miktarda asker koymuş, hazinelerini de Sivricehisar'da bırakarak Macaristan'a kaçmıştı.[14] Çünkü o, padişahın yalmz Semendire üzerine yürüyeceğini tahmin ediyordu; bundan ötürü orayı tahkim etmiş ve yine bundan dolayı hazinelerini Sivricehisar'a göndermişti.[15] Halbuki bu sıralarda Macarlar Türkler aleyhine olmak üzere büyük bir faaliyete girişmiş bulunuyorlardı. Brankovitch'in ve onunla birlikte kaçan Sırp asılzadelerinin Macarlara yardım için müracaatları bu faaliyetin artmasına sebep oldu. Esasen Macarlar cenuptan

Macarların Türkler aleyhindeki faaliyetleri. Brankovitch'in Türklere karşı yardım istemek üzere Macarlara başvurması sonunda Hunyadi'nin Türk topraklarına akını.

[7] İdris-i Bitlisî, vrk. 92.
[8] Ducas, s. 205.
[9] Aynı eser, s. 205.
[10] Aynı eser, s. 205.
[11] Aynı eser, s. 205.
[12] Zinkeisen, II, s. 70.
[13] Yüzbin kişiyi geçen bu ordunun yarısı süvari idi. Kritovulos, s. 100.
[14] İdris-i Bitlisi, vrk. 92. Sadüddin, . 449.
[15] Sadüddin, s. 449.

gelmekte olan tehlikeyi görüyorlardı. Bu itibarla genç Macar Kıralı Ladislas daha 1454 yılının Ocak ayında Türklere karşı gereken tedbirleri almak üzere bir meclis toplamıştı. [16] Bunun mükemmel neticeleri onaltı maddede toplanmış olan kararlardır ki bunlarla Türklere karşı bir ordunun organize edilmesi düşünülmüştü. [17] Başkomutanlığını yapacağı bu ordunun tanzim ve tertibine Hunyadi vakit geçirmeden başladı. Genç Kıral ile büyük asiller Hunyadi'ye her yardımı yapmakta kusur etmediler. Hunyadi hazırladığı bu ordu ile, Fatih'in Filibe'ye geldiği sıralarda, Tuna'yı geçerek Osmanlıların işgal etmiş oldukları sahayı tahrip etti; Tırnova (Tirnova)civarında birkaç küçük Türk birliğini kaçmaya mecbur ettikten sonra bol ganimetlerle tekrar Tuna'yı geçerek geri döndü. [18] Öte taraftan Türk ordusu, hiçbir mukavemete maruz kalmadan, iki kol halinde Sırbistan içlerinde ilerliyerek "memleketin anahtarları" mesabesinde bulunan Sivricehisar ile Semendire'yi kuşattı. [19] Bir müddet mukavemet eden Sivricehisar nihayet zaptedildi. [20] Fakat, civarındaki kalelerin bir kısmı alınmasına ve dış duvarlarının tahrip olunmasına rağmen Semendire alınamadı. Bununla beraber Türk ordusu büyük başarılar sağlamış sayılırdı. Halbuki bu başarılarına yenilerini eklemek mümkün iken padişah birdenbire sefere nihayet vermiş ve Edirne'ye dönmüştür. Padişahın birdenbire geriye dönmesinin sebeplerini izah etmek güçtür. Çünkü bu hususta bilgi veren Osmanlı eserlerinin hemen hepsi bu dönüşü kaydetmekte, fakat sebebinin ne olduğunu anlatmamaktadırlar. Böyle olmakla beraber ihtimal padişah, Sırp kıralının Macarlarla birleşerek büyük bir ordu ile kendi üstüne geleceklerini tahmin ettiği içindir ki [21] daha büyük hazırlıklar yapmak üzere Edirne'ye dönmüştür.

Osmanlı ordusunun Sırbistan içlerindeki hareketleri.

Sırp ve Macarların, Sırbistan'da bıra-

Sefer dönüşünde, muharebelerin devam ettiği sıralarda Sırbistan'ı yağma etmeye memur edilmiş olan, Firuz Bey

[16] Zinkeisen, II, s. 71.
[17] Aynı eser, s. 71.
[18] Aynı eser, s. 72-73.
[19] Hammmer, III, s. 18.
[20] İdris-i Bitlisî, vrk. 93.
[21] Pesty Frigyes, s. 40.

oğlu [22] bu defa da 32.000 kişilik bir kuvvet ile Sırbistan'da bırakıldı.[23] Onun vazifesi Sırp ordusu ile birleşik olarak harekete geçmesi muhtemel olan Macar ordusunu tutmaktı.[24] Gerçek düşnüldüğü gibi oldu; yani Georges Brankovitch ve Hunyadi'nin birleşik kuvvetleri Firuz Bey oğlu'nun üzerine yürüyerek onu Kruschevatz'ta yendiler ve kendisini de esir ettiler. Bundan sonradır ki Vidin (Widin) ile Niş (Nissa) arasındaki Osmanlı toprakları Sırp ve Macarlar tarafından kâmilen işgal olundu. Osmanhların mühim Tuna kalesi Vidin, müdafaa kuvvetlerinin pek zayıf olmasından ötürü, hemen hiç mukavemet göstermeden Hunyadi'nin eline geçti. Burayı bir kül haline getiren Hunyadi oradan geri dönerek Belgrad civarına çekildi.[25] Akın Macarlar lehine neticelenmiş olmakla beraber Hunyadi yalnız kendi ordusu ile Fatih Mehmet'e karşı savaşamıyacağım idrak ederek 1454 yılının sonuna doğru imparator Friedrich'e bir mektup yazarak Sırbistan hâdiselerini anlatmış ve hıristiyanlığm kurtulmasının bir haçlı ordusu ile mümkün olacağım bildirmişti.[26] Bunun üzerine mesele Frankfurt'da ve Wienerisch-Neustadt'de toplanan meclislerde müzakere edilmiş ve Hunyadi'ye yardımcı bir kuvvetin verilmesi kabul olunmuştu.[27] Fakat Papa Nicolas V. in ani ölümü esasen isteksizce verilen bu kararın geri bırakılmasına, hattâ büsbütün unutulmasına sebep oldu. Bu surede Hunyadi hazırlamış olduğu yeni plânları tatbika imkân bulamadı. Esasen Macar kıral hanedanından olan Cilley Ulrik de bunlara muhalefet etmişti. [28] Halbuki bu sıralarda Györ'de bulunan Brankovitch yardımcı Macar kuvvetlerinin süratle gönderilmesini istiyor ve onbin askerin kendi hesabına bakılacağını bildiriyordu. [29] Fakat beklenilen bu yardım yapılmadığı için Brankovitch Macarlara dargın bir surette Györ'den ayrılmış ve Semendire'ye gelmişti. [30] Öte taraftan Firuz

kılmış olan, Firuz Bey oğlunu mağlûp ve bir kısım Osmanlı topraklarını işgal etmeleri.

Frankfurt ve Wienerisch — Neustadt toplantıları.

[22] İdris-iBitlisî, vrk. 93.
[23] Sadüddin, s. 449.
[24] Hammer, III, s. 18.
[25] Zinkeisen, II, s. 75.
[26] Aynı eser, s. 76.
[27] Aynı eser, s. 76.
[28] Pesty Frigyes, s. 40.
[29] Aynı eser, s. 40.
[30] Aynı eser, s. 40.

Osmanlı—Sırp barışı.

Bey oğlunun[31] Kruschevatz bozgunu, Macarların Türk topraklarına yaptıkları akın ve Vidin'i tahrip etmeleri Fatih'i tekrar harekete geçirmiş ve hafif suvarilerini ta Macaristan içlerine kadar göndermesine sebep olmuştu. İşte bu sıralarda yalnız başına kalmış olan Georges Brankovitch padişaha birçok hediyelerle birlikte bir elçi heyeti göndererek yılda otuzbin filori vergi vereceğini[32] muharebelerde askerle yardımda bulunacağım ve Osmanlılarm eline geçen Sırp kalelerinin kendilerine bırakılacağım kabul ettiğini bildirerek sulh isteğinde bulundu.[33] Bu şartlar padişa tarafından da kabul edildiği içindir ki barış yapılmış ve bu suretle Sırp seferi sona ermişti. Ancak Fatih Sultan Mehmet bu anlaşma ile tatmin edilmiş görünmüyordu.[34]

Osmanlı hudut komutanlarının padişahı Sırbistan'ı işgale teşvik etmeleri. İkinci Sırbistan Seferi ve bir kısım Sırp kalelerinin alınması.

1454—1455 kışım Edirne'de geçirmekte olan Fatih'in harp hazırlıklarına başladığı görülmekte fakat bu hazırlıkların neresi için olduğunu kimse bilmemektedir.[35] Bu sıralarda hudud komutanlarından Evranos-zâde İshak oğlu İsa Bey, Türklere karşı Sırpların savaşa hazırlandıklarını,[36] fakat iç durumu iyi olmayan Sırbistan'ın kolayca zaptedilebileceğini bildiriyor[37] ve "devletlû sultanım, eğer devletle gelirsen fırsattır" diyordu.[38] Bunu bir savaş sebebi sayan padişah bütün kış hazırlamaya çalıştığı ordusunun başında 1455 baharında Edirne'den hareket ederek[39] Sırbistan üzerine yürüdü. Üsküp'ün batısında bulunan ve gümüş madenleri ile meşhur olan Karadonlu (Krotova)[40] dağı aşıldığı sıralarda Evranos-

[31] Firuz Bey'in oğlunun adı Mehmet'dir.

[32] Sadüddin, s. 450. Halbuki İdris-i Bitlisi, Sırp elçi heyetinin İkinci Sırbistan seferinden sonra geldiğini ve Sırp kırahnın her yıl üçbin filori vereceğini yazmaktadır. Bk. İdris-i Bitlisi vrk. 96. Âli de elçilerin bu zamanda geldiğini ve fakat otuzbin sikke haraç taahhüt ettiklerini yazıyor. Bk Âli, V vrk. 130.

[33] Kritovulos, s. 101.

[34] İ.H. Uzunçarşılı, II, s. 14.

[35] Kritovulos, s. 107.

[36] Sadüddin, s. 452.

[37] Hammer, 3, s. 20.

[38] Âşık Paşa-zâde, s. 145.

[39] Sadüddin, s. 452.

[40] Kemal Paşa-zâde, vrk. 59.

zâde orduya katılmıştı. Bu bölgeler hakkında çok esaslı bilgilere sahip olan Evranos-zâde İsa Bey'in burada toplanan harp meclisinde uzun uzadıya konuşmasından soma, madenleriyle pek meşhur olan Nowobrdo şehrinin alınmasına karar verildi.[41] Esasen bu şehir Murat II. zamanında Osmanlıların eline geçmiş ve fakat Segedin anlaşması ile yine Sırplara terkolunmuştu. Padişah İsa Bey'i kalenin üzerine göndererek muhafizlarına teslim olmalarını teklif etti ise de kale komutam bunu reddettiği için şehir kuşatıldı. Bu şehrin Türklere karşı nekadar müddet mukavemet ettiği ihtilâflı bir iştir. Bazılarına göre kırk gün,[42] bazılarına göre yedi[43] ve bazilarma göre de dört gün dayandıktan sonra beşinci gün Türklerin eline geçti.[44] Bundan soma Fatih daha birkaç kaleyi işgal ve Karaca Paşa'yı da[45] Sırbistan'ı yağmaya memur ederek[46] kendisi ceddi Sultan Murat I. in şehit edililiği Kosova'ya geldi.[47] Bu müddet zarfinda işini bitiren Karaca Paşa burada orduya katılmış[48] ve hep birlikte Edirne'ye ve birkaç gün sonra da İstanbul'a dönülmüştü.[49]

Belgrad'ın aimma sebepleri ve sefer için yapılan hazırlıklar. Ordunun hareketi ve Belgrad'ın kuşatılması.

1456 da padişah Belgrat üzerine yürümeye karar verdi. Belgrad bu tarihlerde Macarların elinde bulunuyordu. Halbuki Sırbistan'ı elde tutabilmek ve kuzeyden gelen istilâları durdurabilmek, aynı zamanda Macaristan'da muvaffakiyetie harekâta girişebilmek için Tuna kıyilarımn ve bilhassa Belgrat müstahkem kalesinin elde bulunması iktiza ediyordu.[50] Şehrin bu bakımdan değerini daha önce anlamış olan Osmanlılar Murat II. devrinde burayı almaya teşebbüs etmişlerse de

[41] Sadüddin, s. 452.

[42] İ. H. Uzunçarşıh, II, s. 15.

[43] Âşık Paşa-zâde, s. 146. Sadüddin, s. 453.

[44] Kemal Paşa-zâde, vrk. 59. Bunun doğru olması lâzımdır. Çünkü İdris-i Bitlisî de kalenin birkaç gün kuşatıldığım yazıyor. Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 95.

[45] İdris-î Bitlisi, vrk. 96.

[46] Sadüddin yağmaya memur edilen zatın Karaca Paşa veya İsa Bey olduğunu yazıyor. Bk. Sadüddin, s. 454.

[47] Âşık Paşa-zâde, S. 146.

[48] İdris-î Bitlisi , vrk. 96.

[49] Aynı eser, vrk. 96.

[50] Hans Pfeffermann, s. 54.

Hımyadi'nin Osmanlı hudutlarını tecavüz etmesi kuşatmanın kaldırılmasma sebep olmuştu. Sava ve Tuna nehirlerinin birleştiği noktada kurulmuş olan Belgrad'ın esasen alınması pek güçtü. Çünkü nehir yolları vasıtasiyle birçok yerlerden yardım alabildiği gibi kendisi de müstahkem bir şehirdi. Etrafında su ile dolu geniş bir hendek vardı.[51] Fırsat buldukça civarındaki Türk topraklarına saldırmaktan da çekinmeyen ve bu suretle Türk güvenliğini tehdit etmekte olan bu şehrin ve sakinlerinin kati olarak Türk hâkimiyetine girmesi lâzımdı. Kendi toprakları üzerinde emniyeti sağlamayı birinci derecede bir iş telâkki eden Fatih Sultan Mehmet[52] nihayet 1456 baharında Belgrad'ı almıya karar verdi. Ancak bu şehrin değeri Sırplar ve Macarlarca da bilindiğinden her iki devletin burayı kaptırmamak için bütün gayrederini harcayacakları tabiî idi. Filhakika burada hâtırı sayılır derecede muhafiz vardı. Şehri Macar hanadamna mensup değerli bir komutan olan Szylagyi Michail müdafaa ediyordu.[53] Aym zamanda papa, Hunyadi'yi bu kaleyi müdafaya teşvik etmekte idi.[54] Bu itibarla Fatih esaslı surette hazırlanmak lüzumunu duydu.[55] Bunun için Morava kenarında kurdurduğu dökümhanede binlerce işçi tarafından toplar döküldü. Bunlar arasında boyları 27 ayak olan 22 büyük top vardı.[56] Ayrıca o zamana kadar görülmemiş büyüklükte taş gülleler atabilen yedi tane havan topu da yapılmıştı. Daha küçük muhasara topları arasında muhtelif çapta üçyüz top vardı.[57] Sefer için lüzumlu olan mühimmat şaşılacak derecede boldu. Bunlar ordunun yolü üzerinde veya Belgrad civarında depo edilmişlerdi.[58] Bütün kışı hazırlıklarla geçirmiş olan padişah baharda yüzbin kişilik[59] bir ordunun başında Sofya üzerinden Belgrada yürüdü. Tuna yolu ile ha-

[51] Sadüddin, s. 454.
[52] Aynı eser, s. 455.
[53] Fraknoi Vilmos IV, s. 153.
[54] İ. H. Uzunçarşıh, II, s. 16.
[55] 1099 numaraları Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 89.
[56] Zinkeisen, II, s. 80.
[57] Aym eser, s. 80.
[58] Aym eser, s. 80.
[59] Angiolellos, s. 23.

reket etmiş olan ve ikiyüz parçadan ibaret bulunan donanma [60] Dayı Karaca Bey'in komutasında idi. [61] Ayrıca büyük toplar da Dayı Karaca Bey'in nezareti altında ayın yoldan sevkedilmişti.[62] Bu surede Belgrat hem karadan hem de nehir tarafından kuşatılmak isteniyordu.

Padişah kara ordusunun başında Morava'yı geçtikten sonra Sırp kıralından haber almak üzere Aksakal İshak'ı Semendire; Hasan Bey adında birisini de Macarlar hakkında malûmat toplamak üzere Belgrad taraflarına göndermişti.[63] Şamh oğlu Mehmet Bey ile İştinoğlu (Aştın?) Ali Bey Rudnik'te kalmak emrini aldılar. Bu son iki komutan düşman ordusunu arkadan vuracaklardı.[64] Semendire cihetine gidenler, o civarın büyüklerinden birisini esir ettiler ki, o da ayın maksada oralarda dolaşmakta idi. Bu zat padişahın huzurunda Sırp kıralının Macaristan'a kaçtığım ve yardım mukabilinde Güğercinlik (Golumbacz) ve daha bir kısım Sırp şehirlerini onlara bırakmak vadinde bulunduğunu açıkladı.[65] Belgrat tarafına gidenlerin yakaladıkları esirler ise Macarların harbe hazır olduklarını söylüyorlardı. Gerçek Karaca Bey'den gelen bir haberden Macar kuvvetlerinin Tuna'mn öte tarafında görüldüğü anlaşıldı. [66] Bu haberleri alan padişah Semendire cihetine yöneldi. Çünkü düşmanların Tuna'dan ilerliyen Türk donanmasının yolunu kesmek ihtimali vardı. [67] Bir müddet Semendire ovasında kalan padişah bu şehrin muhafizları ile ufak tefek savaşlar yaptıktan sonra asıl hedef olan Belgrad üzerine yürüdü. Bu sıralarda Rudnik taraflarına gönderilmiş olan İştin oğlu ile Şamlı oğlu, Sivricehisar taraflarında toplanmış olan ve Türkleri arkadan vurmak isteyen düşman kuvvetlerini yendiklerini bildirmişlerdi. [68] Bundan sonra, daha önce Karaca Bey tarafından hem nehir hem de karadan kuşatılmış bulunan [69] Belgrat üzerine

[60] Angoilellos, s. 23.

[61] İdris-i Bitlisi, vrk. 97. Dayı Karacabey'e, bazı kaynaklarımızda paşa denmektedir. Bu itibarla kitabımızda da her iki unvan kullanılmıştır.

[62] Sadüddin, s. 455.

[63] Kemal Paşa-zâde, vrk. 61.

[64] Aynı eser, vrk. 61.

[65] Aym eser, vrk. 63.

[66] Aym eser, vrk. 63.

[67] Aym eser, vrk. 63.

[68] Aym eser, vrk. 63.

yüründü. Fakat Karaca Bey'in kuşatması tamam değildi; Sava yolu açık bulunuyordu, buradan Belgrad'a yardım gelebilirdi. Böyle olabileceğini Türk komutanları düşünüyor, fakat Sava nehrine gemi geçirmekteki müşkülâtı da görüyorlardı. Bununla beraber padişah İstanbul'da yaptığı gibi burada da gemilerini karadan yürüterek Sava'ya soktu. [70] Bu suretle lâzımgelen tedbirler alındıktan sonra Belgrad bombardıman edilmeye başlandı. Kaledekilerin ümitsizliğe düştüğü sıralarda [71] Tuna'mn öte yakasında Macar ordusunun toplanmıya başladığı duyuldu. Bu kuvvetler Hunyadi'nin idaresi altında idi. Sayıları 60.000 i geçen bu kuvvetler [72] Peterwardein'i geçmiş bulunuyorlardı. [73] Bunun üzerine padişah alınacak tedbirleri görüşmek üzere bir meclis topladı. Bu mecliste Dayı Karaca Bey çok enteresan bir fikir ortaya attı. Ona göre Tuna'mn öbür yakasına geçilerek Macarlarla çarpışmak en salim bir yoldu; padişah karşıya geçmese bile kendisinin bir kısım kuvvetlerle oraya gönderilmesi zaruri idi. [74] Bu surede Türk kuvvetleri Macarlarla Belgrat arasına girmiş olacak [75] ve iki kuvvetin yani Macar ordusu ile Belgrad'daki kuşatılmış kuvvetlerin irtibatına imkân kalmıyacaktı. Fakat bu çok isabetli görüşü beğenmiyenler [76] ve "öte yakadaki düşmanın bize ne zararı var; gözüne karşu onu yağmaladup harab etmek mehabet-i saltanatı ziyade ider" diyenler oldu. [77] Muhalifler birtakım zayıf deliller ortaya attılar [78] ve Karaca Bey'in padişaha yaranmak üzere böyle hareket ettiğini ileri sürdüler, hattâ "Nemçe ne köpekdir ki bunca cüyuş-i deryahuruş mukabelesine gele, belki şimdiyedek tahtgâhmdan bile

Tuna'mn öte yakasında Macar ordusunun toplanmaya başlaması üzerine Dayı Karaca Paşa'nın ileri sürdüğü fikir ve bunun reddediliişi.

[60] İdris-i Bitlisi, vrk. 97.

[70] Kemal Paşa-zâde'nin verdiği bu malûmata başka kitaplarda rastlamadım. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk 64.

[71] Fraknoi Vilmos, IV, s. 153.

[72] Zinkeisen, II, s. 84.

[73] Fraknoi Vilmos, IV, s. 153.

[74] Kemal Paşa-zâde, varak 64.

[75] Sadüddin, s. 456.

[76] Kemal Paşa-zâde, vrk. 65.

[77] Dursun Bey, s. 72.

[78] İdris-i Bitlisi, vrk. 97.

dahi içeru kaçmıştır" gibi birtakım mânasız sözler söylediler.[79] Karaca Bey'in fikirlerine daha çok itiraz edenler Rumeli beyleri idi.[80] Bunlar "Belgrad fetholucak bize çift sürmek düşer dediler. Zira gayrı yerde düşman kalmaz didiler, almamaya hile ettiler, beylerin himmeti olmadı, elhasıl bunların Belgrad'ı almaya safaları olmadı".[81] Nihayet Karaca Bey'in fikrine muhalif olanlara padişah ta katıldığı için Karaca'mn ileriye sürdüğü tez reddedildi.[82] Fatih gibi askerlik işlerinde maharet sahibi olan bir padişahın, Macar kuvvetlerinin belirtileri görüldüğü halde, Karaca Bey'in ileri sürdüğü çok makul ve mantıkî fikre katılmıyarak mukabil tezi tutması, izahı güç bir meseledir. İhtimal padişah Macar kuvvetlerinin Tuna'yı beri tarafa geçebileceklerini tahmin etmemiş ve kuvvetli Türk donanmasımn buna mani olabileceğini düşünmüştü. İşin sebebi ne olursa olsun ve padişah bu hususta ne düşünürse düşünsün Karaca Bey'in mütalâalarına değer verilmediği için Macar ordusu serbestçe gelip Tuna'mn öbür tarafına ordugâh kurdu.[83] Biraz sonra da ikiyüz parçadan mürekkep bir filo Osmanlı donanması ile çarpışmak üzere Belgrat önlerine geldi ve Omanh donanmasına karşı giriştiği savaşta muvaffak oldu. Savaş beş saat sürmüştü.[84] Belgrat muhafızlarımn da kırk kadar yelkenli ile katıldığı bu savaşta üç Türk gemisi batmış, dördü de Macarların eline geçmişti.[85] Şimdi artık karşı sahilde bulunan Macar ordusunun Belgrad'a rahatça girmesine engel kalmamıştı. Bundan başka Türk donanmasının yenilmesi, Belgrad muhafızlarımn maneviyatlarını yükseltmiş olduğundan[86] bunlar şimdi daha büyük bir fekadârhkla kaleyi savunmaya başladilar. Bu sıralarda Hunyadi'nin komutasındaki ordunun bir kısmı Belgrad'a sokulmuş, bir kıs-

Türk donanması Tuna'da mağlûp oluyor.

[79] Ahmet Bahaüddin, vrk. 205.
[80] Neşrî, vrk. 168.
[81] Âşık Paşa-zâde, s.147. Aynı sözleri Neşrî'de de görüyoruz. Bk. Neşrî. vrk. 168.
[82] Sadüddin, s. 456.
[83] Kemal Paşa-zâde, vrk. 65.
[84] Fraknoi Vilmos, IV, s. 153.
[85] Aynı eser, s. 154.
[86] Aynı eser, s. 154.

mı da Sava'mn sol sahilinde ordugâh kurmuştu. Bunların sayısı yeni yeni ugelen gruplarla yirmibine yükseldi.[87] Bununla beraber Belgrat surları kâfi derecede parçalanmış bulunuyordu. Padişah donanmasının mağlûp edildiğini görünce, Macar kuvvederinin bütününün kaleye girmesine imkân vermeden hücuma geçilmesini emretti.[88] Halbuki hücumdan bir gün önce Türkler sabahtan akşama kadar savaşmışlar, yorgun düşmüşler ve bir başarı elde edememişlerdi. Hattâ o gün Türk ordusunun en değerli komutanlarından Dayı Karaca Bey, bulunduğu top metrisine bir düşman güllesi isabet ettiği ve kopan parçalardan birisi Bey'e çarptığı için, şehit düşmüştü.[89] Böyle olmasına rağmen padişah etresi gün için hücum edilmesinin zaruretini kabul ederek verdiği karardan dönmedi. Onun için Temmuzun 21 inde[90] seher vakti Türk ordusu hücuma geçti. Fakat şehir şiddetle müdafaa ediliyordu. Bununla beraber yeniçeriler hendeği geçerek açılan gediklerden şehre girmeye muvaffak oldular.[91] Bunların sayısı beşyüz kadardı.[92] Bu suretle kalenin fethedildiğine inanmış olan Türklerde büyük bir sevinç görüldü; herşeyden emin şehri yağmaya başladılar.[93] Halbuki bir gece evvel 30.000 Macar şehre girmiş bulunuyordu.[94] Bunlar gediklerden çekilerek Türklerden bir miktarının içeriye girmesini bekliyorlardı. Bundan maksatları içeri giren kuvvetlerin arkasını alarak esas kuvvederle bağlarını kesmekti.[95] Ayrıca düşmanlar Rumeli beylerinin muharabeye istekli olmadığım da duymuşlardı.[96] Onlar kâfi miktarda Türk'ün içeriye girdiğini görünce gedikleri tutmuşlar ve bu surede Türk kuvvetlerini ikiye bölmüşlerdi. Kaleye girmiş olanların hepsi öldürüldü.[97]

Belgrad'a hücum. Osmanlı ordusunun fena duruma düşmesi.

[87] Fraknoi Vilmos, s. 154.
[88] Dursun Bey, s. 73.
[89] Kemal Paşa-zâde, vrk. 65.
[90] Fraknoi Vilmos, 4, S. 154.
[91] Dursun Bey, s. 73.
[92] İdris-i Bitlisi, vrk. 98.
[93] Dursun Bey, s. 73.
[94] Kemal Paşa-zâde, vrk. 66. Kritovulos bunların dörtbin kişi olduğunu söylüyor. Bk. Kritovulos, s. 108.
[95] Kemal Paşa-zâde, vrk. 66.
[96] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 89.
[97] İdris-i Bitlisî, vrk. 98. Dursun Bey bir kısmının öldürüldüğünü yazıyor. Bk. Dursun Bey, s. 73.

Hunyadi Türklerin bir hilesinden korkarak bu neticeden memnun görünüyor ve Türkleri takip etmemeyi düşünüyordu. Bundan ötürü nehrin öte yakasındaki kuvvetlerine de haber göndererek yerlerinden kıpırdamamalarını emretti.[98] Halbuki bu kuvvetler Türklere karşı hücuma geçtiler. Bu surede surların dışında da pek şiddetli bir savaş başladı. Bunun üzerine "eshab-i rey kâfiri meydana çekmeği" ileri sürdüğünden padişah askerlerin kale dibinden geri çekilmelerini emretti.[99] Hiç mukavemet göstermeden geriye çekilen Türk ordusunun maksadı kendisine hücum edenleri Türk ordugâhına doğru çekmek ve imha etmekti. Eğer Hunyadi bunu hissederek Türklere hücum eden ordusunun imdadına koşmamış olsaydı, emir dinlemeyen bu kuvvetierin durumu müşkülleşecekti.[100] Hunyadi'nin işe karışmasından sonra savaş Türklerin aleyhine bir cereyan aldı. Düşman kuvvetleri Türk ordusunun karargâhına doğru ilerliyorlardı.[101] Hattâ Kritovulos'a göre karargâh yağmaya bile uğramıştı.[102] Bunun üzerine muharebeyi bir kenardan seyretmekte olan Fatih'e vezirleri, karargâhtan çekilmesi tavsiyesinde bulundular. Fakat o "düşmandan yüz döndürmek smgun nışanıdır" diyerek bu teklifi reddetti.[103] Durumun kendi aleyhine döndüğünü[104] gören padişah daha fazla sabredemiyerek coştu, haykırdı ve yamnda bulunan yeniçeri ağasını fena halde hırpaladı; çünkü yeniçeriler meydanda yoktu; Türk ordusu dağılmış, piyade ve suvariler birer tarafa sığınmışlardı.[105] Bunun üzerine ağa yalmız başına düşman alaylarının üstüne atım sürdü, padişah ta aym surette atım mahmuzhyarak ileri atıldı.[106] O kadar şiddetle saldırmıştı ki, yamnda bulunanların söylediklerine göre, hiddetinden dudak-

Padişahın ve yeniçeri ağasının fedakârlıkları ve padişahın yaralanması.

[98] Fraknoi Vilmos, IV, s. 154.

[99] Dursun Bey, s. 74. Karamanî Mehmet Paşa, s. 352.

[100] Fraknoi Vilmos, s. 156. Fakat başka bir Macar tarihçisi yapılan bu hücumun Hunyadi'nin plânları gereğince olduğunu kabul ediyor. Bk. Salamon Ferencz, s. 41.

[101] Kemal Paşa-zâde, vrk 67.

[102] Kritovulos, s. 109.

[103] Dursun Bey, s. 74.

[104] Oruç Bey, s. 71-72.

[105] Kemal Paşa-zâde, vrk. 67.

[106] Aym eser, vrk 67.

ları çatlamış ve kanamaya başlamıştı.[107] İlk çağların efsaneleşmiş kahramanlarını bile imrendirecek tarzda galip düşman ordusunun üzerine atılan bu Türk padişahının bir yanında Ozguroğlu İsa Bey, bir yanında da İshak Bey oğlu İsa Bey vardı. Padişahın önünde Ozguroğlu İsa Bey'in oğlu Mustafa Bey ile İshak Bey oğlu İsa Bey'in kardeşi Mustafa Bey bulunuyordu.[108] Şu halde padişahı bu saldırışta iki aileye mensup iki İsa Bey ile iki Mustafa Bey yalnız bırakmamışlardı. İşte bu beş kahraman, muzaffer Macar ordusunun karşısına dikilecek ve panik halinde bulunan Türk ordusunu kurtaracaktır. Filhakika şimdi düşman askeri bizzat padişaha hücuma başladı. Bu arada bir düşman eri, bir elinde şehit düştüğü anlaşılan yeniçeri ağasının atı öteki elinde de kılıcı vardı, padişahın üzerine saldırdı. Fakat genç hükümdar onu ve ondan sonra üzerine gelen daha iki kişiyi öldürmeye muvaffak oldu.[109] İşte bu sırada padişah alnından ve biraz sonra da dizinden yaralandı. Kemal Paşa-zâde'nin ifadesi ile "bacağı ağaç olup kalmıştı"[110]. Ancak padişahın bu kahraramanca hareketi Türk ordusunun meneviyatı üzerinde pek müessir olmuş olmalıdır ki öteden beriden toplanmış olan Türk kuvvederi ve bir kısım akıncılar şiddede düşmana saldırdılar.[111] Savaşın tekrar başladığı şu sırada devlet büyükleri yaralı padişahı bu tehlikeli sahadan "atının dizginine yapışup enva-i tesliyet ve nasihat ile" ve âdeta zorla uzaklaştırdılar.[112] Biraz sonra dağınık Türk ordusu kendini toparlamış ve Macarları ordugâhtan dışarı atarak kaleye kadar kovalamıştı.[113] Hunyadi işte bu vuruşma sırasında, askerlerini muharebeye teşvik ederken, yaralanmıştır. Filhakika onun hareketlerini yakından takip eden bir Türk okçusu fırsatını getirerek savurduğu bir okla onu koltuğundan vurmuştu.[114]

[107] İdris-i Bitlisi, vrk. 98. Âli, V, vrk. 130.
[108] Kemal Paşa-zâde, vrk. 68.
[109] Aynı eser, vrk. 68.
[110] Aynı eser, vrk. 69.
[111] Aynı eser, vrk. 68-69.
[112] Sadüddin, s. 456.
[113] Âşık Paşa-zâde, s. 148. İdris-i Bitlisî, vrk. 98.
[114] Kemal Paşa-zâde, vrk. 70.

Osmanlı ordusunun kuşatmayı çözmesi.

Fatih'in buradaki cesareti, sebatı ve kahramanlığı büyük bir bozgunu önlemiş, hâtta düşmanı tekrar saldırma cesaretinden mahrum bırakmıştı. Çünkü karşı tarafın verdiği kayıplar pek büyüktü.[115] Haçlı ordusu iyice hırpalanmıştı. Ancak Türk ordusunun da kayıpları küçümsenmiyecek kadar önemli idi. Öte taraftan bir gün önce, askerlikteki maharet ve kudreti ile tanınmış olan Dayı Karaca Bey, bir gün sonra da izzet-i nefsini her şeyin üstünde tutan ve bu yüzden tek başına bir orduya saldıracak kadar cesur ve kahraman olan yeniçeri ağası Hasan Ağa şehit düşmüşlerdi. Bundan başka Türk ordusunun insan zayiatı bir kaçbin kişi idi.[116] Üçyüz kadar da top kaybedilmişti.[117] Geri kalan Türk ordusu yorgun ve bitkin bir halde bulunuyordu; silâhları da tamamiyle noksanlaşmıştı.[118] Bu itibarla hücumun yapıldığı günün gecesinde toplanan mecliste durum müzakere ve münakaşa edilmiş ve neticede Belgrad'ın ahnamıyacağı kabul olunarak kuşatmanın çözülmesine karar verilmişti. Ertesi gün Türk orsudu ricat etti.[119]

Georges Brankovitch'in ölümünden sonra Sırbistan'da hasıl olan durum.

Belgrad'da bir başarı gösteremiyen Türk ordusu çekildikten sonra Sırp Kıralı Georges Brankovitch tekrar Sırbistan'a döndü. Bundan sonra Gilley Ulrik ile Hunyadi ailesi arasındaki mücadeleye karışan ve birincilere taraftar olan ihtiyar Georges, Cilley'in ölümünden sonra Hunyadi taraftarları ile kanlı bir mücadeleye girişmiş[120] ve sonunda Belgrad komutam ve Hunyadi'nin akrabası olan Szylagyi Michail tarafından bir savaşta yaralanarak esir edilmişti. O bir miktar para vermek suretiyle[121] hürriyetini satın alabilmişse de çok geçmeden yani 24 Aralık 1456 da ölmüştü. Bu ölüm Sırbistan'ın büsbütün karışmasına sebep oldu. Çünkü Brankovitch ölüm dö-

[115] Kemal Paşa-zâde,, vrk. 70.

[116] İdris-i Bitlisî, vrk. 98. Hammer bu zayiatı 24.000 kişi olarak gösteriyor. Bk. Hammer, III, S. 32.

[117] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 17.

[118] Karaman, Mehmet Paşa, s. 353. Halbuki Dursun Bey mağlubiyetten ziyade bir galibiyet kabul etmekte ve hattâ küçük bir hamle ile şehrin alınmasının mümkün iken padişahın, askerlerinin yorgun ve yarah olduğunu düşünerek, bunu yaptırmadığını ileri sürmektedir. Bk, Dursun Bey, S. 75.

[119] Kemal Paşa-zâde, vrk. 70.

[120] Zinkeisen, II, s. 112.

[121] Kritovulos, s. 111.

şeğinde birtakım şartlarla hükümdarlığı karısı İrene'ye bıraktı [122]. Brankovitch'in üç oğlu ile (Greguar, Stephan, Lazar) Mara adında dul bir kızı kalmıştı. Bu kız Fatih Sultan Mehmet'in üvey annesi idi. Georges'in şartiarma göre dul karısı İrene hükümetin başı olacak, fakat üç oğlu da ona yardımcı sıfatı ile hükümete iştirak edeceklerdi.[123] Halbuki her taraftan tazyik ve tehdit altında bulunan Sırbistan'ın bu şekilde idaresinin zararlı olacağım hissetmiş olan İrene hükümdarlığı en büyük kör oğlu Greguar'a vermek istedi. Buna kızan Lazar daha o yıl bitmeden anasım zehirletti. Bunun üzerine Greguar ile kız kardeşi Mara Osmanlılara sığındılar. [124] Fatih üvey annesinin Sırbistan üzerindeki hukukunu korumaya karar vermiş ve kendisini Serez ciarına yerleştirmişti. [125] Ancak diğer taraftan Lazar Osmanlıların hâkimiyetini ve yılda yüzbin duka vergi vermeyi kabul ediyordu. Halbuki Lazar çok yaşamadan öldü. Bu sefer mesele büsbütün karışık bir hal aldı. Çünkü şimdi ortaya iki varis daha çıkmıştı. Bunlar da Lazar'm karısı Helena ile onun büyük kızı Maria ile evlenmiş olan Bosna Kıralı Stephan idi. Lazar'm yerine iktidarı ele alan karısı Helena şimdi Sırbistan'ı kocasımn erkek kardeşleri Greguar ve Stephan ile görümcesi Mara'ya karşı müdafaa etmek mecburiyetinde idi. Bilhassa sonuncuyu Osmanlılar tuttuğuna göre Sırbistan'ı ona karşı müdafaa etmek pek güçtü. Bundan dolayı Helena Sırbistan'ı malikâne olarak papaya vermek istedi. [126] Papa Calixtus III. kendi lehine olan bu mirası almak üzere bir kardinali Sırbistan'a yolladığı sıralarda Macaristan'daki bir parti, eskidenberi Macaristan'ın bir vasalı olan Sırbistan'da şimdi papamn feodal hâkimiyet kurmasına şiddede itiraz etti. [127] Öte taraftan kıraliçenin bu hareketi, mezhepleri yüzünden katoliklere düşman olan ve Osmanlıları papaya tercih eden [128], Sırpların hoşuna gitmedi. [129] Onun

Papa'nın Sırbistan işlerine müdahalesi üzerine Sırplıların ayaklanması ve Fatih'e müracaatları.

[122] Pesty Frigyes, s. 56.
[123] Zinkeisen, II, s. 113.
[124] Pesty Frigyes, s. 56.
[125] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 18.
[126] Hammer, III, s. 38.
[127] Zinkeisen, II, s. 114.
[128] Hammer, III, s. 38.
[129] Pesty Frgyes, s. 56.

için kıraliçenin bu icraatı karşısında ayaklandılar ve Mahmut Paşa'mn kardeşi Michail Abogovitch'i reisliğe seçerek onu Semendire'ye dâvet ettiler. [130] Bu durum karşısında hileye başvuran Sırp Kıraliçesi Helena yeni despot Michail Abogovitch'i Semendire'de merasimle kabul etmiş, fakat aldığı tertibatla onu tevkife ve Macaristan'a göndermeye muvaffak olmuştu. Macar Kıralı Mathias, Michail Abogovitch'i muhafaza altına aldıktan sonra bir Macar kıtasını Semendire'ye gönderdi. Bu kıta Helena'mn hukukunu koruyacak, aynı zamanda asi Boyarları da el altında tutacaktı. [131] İşte bu hâdiselerin hemen akibinde Segedin rayiştağmın resmî kararı gereğince Bosna kıralı Stephan Bosna'dan Semendire'ye çağırılarak şehrin ve memleketin hâkimiyeti kendisine verildi. [132] Katolik bir Bosnalının iş başına getirilişi Sırp Boyarlarınm hoşnutsuzluğunu büsbütün artırmış ve Fatih Mehmet'e müracaat etmelerine sebep olmuştu. [133] Onlar bu müracaatlarında padişaha Sırbistan'ın teslim edileceğini bildiriyorlardı. [134] Esasen Sırbistan hadiselerini pek yakından takip etmekte olan Fatih Sultan Mehmet'e bu sıralarda hudut komutanları Sırbistan'ın karışık durumunu ve zaptının çok kolay olacağını bildirdiler. [135] Halbuki bu zamanlarda Osmanlı ordusu Mora'ya sefer için hazırlanmış bulunuyordu. Bununla beraber Sırbistan durumunun böyle kritik bir hal aldığım gören padişah esas ordu ile kendisi Mora'ya yürürken Mahmut Paşa'yı da, kolayca elde edileceğini tahmin ettiği, [136] Sırbistan üzerine sevketmeyi lüzumlu gördü. 1458 de harekete geçen ve Sofya'ya gelen Mahmut Paşa'mn yanında Rumeli askerleri ile bin kadar yeniçeri vardı. [137] Fakat burada Mahmut Paşa ile maiyetinin arasında bir anlaşmazlık çıktı. Çünkü Sırplahlar, ancak padişah gelse idi taahhütlerine asdık kalacaklarını, halbuki böyle olmadığına

Mahmut Paşa'nın Sırbistan üzerine gönderilmesi ve bir kısım Sırp kalelerinin işgali.

[130] Zinkesisen, II, s. 115.
[131] Aynı eser, s. 115.
[132] Aynı eser, s. 116.
[133] Aynı eser, s. 116.
[134] İdris-i Bitlisî, vrk. 102, Âli, V, s. 131.
[135] İdris-i Bitlisî, vrk. 101.
[136] Âli, V, s. 131.
[137] Dursun Bey, s. 62.

göre kaleleri teslim edemiyeceklerini ve Macarlara tâbi olacaklarını bildirmişlerdi. [138] Bu durum karşısında Mahmut Paşa'mn maiyetindekiler Sırbistan'a yürümek istemediler. Ancak Paşa'mn fikrinde israr etmesi ve cömert davranması onları fikirlerinden vazgeçirdi. [139] Bunun üzerine Sırbistan'a dahil olan Türk ordusu kısa bir zamanda yolu üzerinde bulunan Sırp kalelerinden Ressava, [140] Kuruca, Branikvaç ve daha bazı yerleri aldıktan sonra Semendire'yi kuşattı. Fakat buna rağmen kale, İshak Bey ve Ahmet oğlu Ali Bey vasıtasiyle [141] yapılan teslim teklifini reddettiği için şiddetii bir bombardıman tâbi tutuldu. Kalenin önünde yapılan müthiş bir savaştan sonra müdafiler içeri çekilmek zorunda kaldılar. [142] Kalenin dış kısımları sukut etti; ancak iç kısmı ele geçirilemedi. [143] Bu durum karşısında Mahmut Paşa burada kalarak daha fazla vakit kaybetmeyi istemediğinden kuşatmayı çözmüş ve daha evvelce alınıp sonra kaybedilmiş olan Sivricehisar'ı tekrar işgal ettiği gibi demir madenleri ile meşhur olan Rudnik civarını da fethetmişti. [144] Bundan sonra ramazanı geçirmek üzere Niş şehri civarında "Yelluyurd"a [145] dönen Mahmut Paşa daha sonra tekrar harekete geçerek Güğercinlik (Golumbacz) kalesi üzerine yürüdü. Daha önce Mahmut Paşa tarafından elde edilmiş olan şehir halkı kaleyi vermek istedilerse de [146] kale muhafizı şehri teslim etmeye yanaşmadı. [147] Onun için Türkler şehri kolayca elde etmek üzere orayı susuz bırakmaya karar verdiler. Bu şehir su ihtiyacını Tuna nehrinden gideriyordu. Alman tertibatia buna mani olunmuş, bu yüzden şehir teslinr olmak zaruretinde kalmıştır. [148] Mahmut Paşa bu kaleyi tamir ettirmek üzere işe başladığı sırada Minnetoğlu Mehmet Bey'i akıncılarla Macaristan toprakları üzerine sevketti. [149] Daha

[138] Âli, V, s. 131.

[139] Dursun Bey, s. 86-87. İdris-i Bitlisi, vrk. 102.

[140] Âşık Paşa-zâde de bu isimler Sava, Görice ve Brance olarak geçmektedir. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 150.

[141] Âli, V, s. 132.

[142] Dursun Bey, s. 88.

[143] Aynı eser, s. 89.

[144] Aynı eser, s. 89.

[145] Aynı eser, s. 89.

[146] Aynı eser, s. 89.

[147] Sadüddin, s. 466.

[148] Sadüddin, s. 467.

[149] Dursun Bey, s. 90.

sonra Mahmut Paşa, Mora seferini bitirerek Üsküp'e gelmiş olan Fatih Mehmet'in yanına gitti.[150] Padişah yapılanları kâfi bularak bu yıl için savaşlara son verilmesini istediğinden askerleri terhis etmeye karar vermiş ise de Mahmut Paşa'mn ikazı ile bir müddet için bu karar tehir edilmiştir.[151] Çünkü Osmanlı topraklarına tecavüz etmek üzere Macarların Tuna kenarlarında toplandığı duyulmuştu. Gerçek çok geçmeden Belgrad civarında Tuna'yı aşan Macarlar hudut kasabalarımızdan Tahtah'ya[152] hücum ettilerse de bu civarda bulunan Türk kuvvetleri onları tardetmeye muvaffak oldular.[153] İşte bundan sonra padişah askerleri terhis etmiş ve geriye gönmüştür. Ancak Sırbistan'ın tamamiyle bir Türk vilâyeti heline gelebilmesi için Semendire'nin de düşmesi lâzımdı. Bunun için 1459 da bizzat Fatih Sultan Mehmet Semendire'yi almak üzere Sofya'ya geldi ve oradan Sırbistan'a yürüdü.[154] Padişahın bu yolculuğu esnasında Sırplar kendisine çok yardımda bulunmuş hattâ Semendirehler onu karşılamışlardır.[155] Filhakika padişah Semendire önünde görülür görülmez Sırp Boyarları kalenin anahtarlarım göndererek padişaha teslim ettiler ve kendisinden himaye olunmalarım istediler.[156] Bu durum karşısında Bosna kıralı Stephan Macar kıtaları ile birlikte 1459 Temmuz'u başında çekilmeye mecbur oldu.[157] Helena ise anlaşma gereğince hazineleriyle birlikte şehri terkederek Macaristan üzerinden Bosna'ya, daha sonra da İtalya'ya geçti ve orada öldü.[158] Bundan sonra geri kalan Sırp kaleleri de teslim olduğundan Sırbistan bir Osmanh vilâyeti haline geldi. Prenses Mara'ya gelince o, Serez civarındaki Yezevo malikânesinde ölünceye kadar bir kıraliçe gibi yaşadı.[159]

Fatih'in son Sırbistan seferi ve Sırp topraklarının ilhakı

[150] Aym eser, s. 91.
[151] Âşık Paşa-zâde, s. 150.
[152] Aynı eser, s. 150.
[153] Kemal Paşa-zâde, vrk. 81.
[154] Dursun Bey, s. 96. İdris-i Bitlisî, vrk. 107. Bazı kitaplar bu seferi Malımut Paşa'mn yaptığını ve Semendire'yi onun aldığım yazıyorlar. Bk. İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 19.
[155] Pesty Frigyes, s. 56.
[156] Zinkeisen, II, s. 116.
[157] Pesty Frigyes, s. 56.
[158] Zinkeisen, II, s. 117.
[159] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 19.

Sırbistan'ın bu suretle Osmanlı topraklarına katılması ve Semendire Sancağı adı ile meşhur bir vilâyet haline gelmesi komşu hükümeder ve bilhassa Macarlar için kötü bir durum yarattı. Çünkü bundan sonra Semendire kalesi, Belgrad'ın zaptına kadar, Macaristan'a yapılan akınların bir üssü haline geldi. [160]

[160] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 20.

ÜÇÜNGÜ BÖLÜM

II

FATİH'İN BATI SİYASETİ

ARNAVUTLUĞUN İŞGALİ

Arnavutluk ve İskender Bey.

Sarp arazileri üzerinde düzenli bir teşkilâta malik olmadan birkaç prenslik halinde yaşıyan Arnavudarın Osmanlılarla ilk temasları 1387 yılında başlar. Kosovada haçhlarla birlikte Türklere karşı savaşan Arnavutiar bundan sonra Türk Sultanını metbu olarak tanımaya mecbur oldular ; vergi vermek, çocuklarım rehine olarak padişaha yollamak ve asker görndemek gibi şartları kabul ettiler. Yıldırım Bayezit zamamnda Türk nüfuzunun esash surette orada duyulduğunu görüyoruz. Çünkü 1394 ten sonra Üsküp'te yerleşecek olan Osmanlı Uç beyleri Cenubî Arnavutluk'a durmadan akınlar yapacak ve Anadolu'dan getirilen bir kısım halk buralarda iskân olunacaktır. Daha sonra Evranos oğlu tarafından Güney Arnavuduk'a yapilmış olan akınlarda bazı Arnavut şehirleri zaptolunmuş ve Ghion Kastriota'mn dört oğlu padişaha rehine olarak gönderilmiştir. Bu çocuklardan birisi İskender Bey (Georges Kastriota) adiyle meşhur olan ve Osmanlıları uzun müddet 'uğraştıran çocuktur. Bir yolunu bularak Osmanlıların elinden kaçmaya muvaffak olan İskender Bey, 1443 te Kroja kalesini elde etmiş ve İslâm dinini de terketmiştir.

İskender Bey'in Avrupa devletleri tarafından tutulması ve Napoli Kıralı Alphonse ile münasebetleri.

Merkezî Avrupa'ya doğru gittikçe yaklaşayan Türklerin bu durumlarından telâşa düşan İtalya devletleriyle, papa ve Macarlar İskender Bey'i manen ve maddeten tutmak lüzumunu duydular. Bir taraftan arazisinin sarplığına diğer taraftan devletlerden alacağı yardımlara güvenerek Osmanlılarla mücadeleye girişen İskender Bey'in, bilhassa Murat II. nin 1450 de Kroja'yı kuşatıp ta alamamasından ve Hunyadi'nin Arnavutiara yardıma geleceğini duyunca kuşatmayı çözüp çekilmesinden sonra [161], Avrupa nazarında değerini artırdı.

[161] Gegaj, s. 86.

Bilhasa Napoli Kıralı Alphonse V. bundan sonra İskender Bey'le daha yakından ilgilenecek, ona para yardımında bulunacak ve Türklere karşı onu himaye eder bir durum takınacaktır. Çünkü Alphonse V. in Balkanlar üzerinde birtakım emelleri vardı. Büyük bir Akdeniz imparatorluğu kurmak hayalini taşıyan bu kıral, [162] Türklerin istilâ hareketleri karşısında bunun tahakkuk edemiyeceğini düşündüğünden, İskender Bey'i tutmayı lüzumlu gördü. Öte taraftan İskender Bey Türklerin bir hücumundan korkuyordu. Onun için Napoli'den yardım istemek üzere oraya 1451 Mart'mda Kroja piskoposu Ethienne ile Dominiken rahiplerinden Nicolas ve Vicino Albanes'den mürekkep bir elçi hayeti gönderdi. [163] 1452 26 Mart'mda yapılan bir anlaşma ile İskender Bey, Alphonse'u metbu tamyor, Kroja'yı ona bırakıyor, buna karşılık Türklere karşı açtığı mücadelede Alphonse ona yardım etmeyi kabul ediyordu. [164] Bu surede Arnavuduk Alphonse'un nüfuzu altına girmiş oldu. Ancak Venedikliler bu durumdan memnun olmadıklarından diğer Arnavut Beylerini İskender'e karşı tahrik etmekten geri kalmadılar. [165] Fakat İstanbul'un Türkler tarafından zaptı, Venediklileri takip ettikleri siyaseti terketmeye ve İskender'i tutmaya sevkedecektir [166].

Arnavutluk'ta Türk kuvvetlerinin yenilmesi üzerine hasıl olan durum.

Napoli kıralı ile anlaştıktan sonra İskender Bey'in Osmanlılara karşı durumu değişti. Bilhassa o 1452 den itibaren daha saldırgan birhal aldı. Bunun üzerine Arnavutluk'a iki Türk ordusu gönderilmiş, fakat bunlar teker teker İskender tarafından mağlup edilmişlerdi.[167] İki Türk ordusunun mağlûp edilişi Arnavutluk'ta bir coşkunluk yarattı. Fakat aynı zamanda Arnavutluk'ta, padişahın bunun intikamını almakta gecikmiyeceği düşünüldüğü ve bir ordu topladığı işitildiği vakit büyük bir korkuya düşüldü. Fakat padişah topladığı büyük ordu ile Bizans üzerine yürümüştü. Bununla beraber 1453 Nisamnda İbrahim Bey'in komutasında padişah ikinci bir orduyu Arnavutluk'a göndermeyi ihmal etmedi. İskender Bey, pek güç olmakla beraber, bu orduyu da yenmeye ve komutanını öldürmeye muvaffak oldu.[168].

[162] Gegaj, s. 87. [163] Aynı eser, s. 90. [164] Aynı eser, s. 91.
[165] Aynı eser, s. 95. [166] Aynı eser, s. 89.
[167] Aynı eser, s. 102, 103. [168] Aynı eser, s. 103-104.

Arnavutlar Evranos oğlu İsa Bey'e mağlûp oluyorlar.

Padişahın Sırbistan'a yaptığı seferi fırsat sayan İskender Bey 1455 te Napoli kuvvederi ile birlikte Berat şehrine hücum ederek[169] orayı kuşattı.[170]Bu durum karşısında padişah hemen Evranosoğlu İsa Bey'i 40.000 kadar bir suvari kuvveti ile Arnavutların üzerine sevketti. 26 Temmuz 1455 te yapılan bir savaşta Arnavut ve Napoli askerleri büyük bir bozguna uğradılar. Bu savaşta İskender Bey'in ordusunun büyük bir kısmı imha edilmiş, bir kısmı esir alınmış, Arnavut beylerinden birçoğu öldürülmüştü. Bu arada İskender Bey'in yeğeni Hamza Bey de Türklere iltica etmişti. Ancak bu mağlûbiyetten sonra Napoli Kıralı Alphonse İskender'i takviyeye koştuğu gibi papayı da bu husus için tahrik etti. Filhakika 1456 da İskender Bey'e Sırp, Alman, İngiliz ve Fransızlardan yardımcı kuvvetler geldi.[171] Öte taraftan Fatih, Hamza Bey'in de kendisine iltica etmesinden faydalanmak istediği için, onu Evranosoğlu İsa Bey'in emrinde Aranavutiuk üzerine gönderdi. Harplerinde daha çok çete savaşım kabul eden ve sarp dağlar arasına sığınarak icabında baskınlar yapan İskender Bey 'Türk akıncılarının dağınık bulunduğu bir sırada, dağdan inerek hücuma geçti. 1457 yılının 7 Eylül'ünde Albulena Ovasında Mat (Mati) nehri civarında yapılmış olan bu savaş Osmanlı kuvvetlerinin yenilmesi ve Hamza Bey'in de İskender'e esir düşmesiyle sona erdi. Türklere karşı kazanılmış olan bu zafer İskender Bey'in Avrupalılar nazarında değerini büsbütün yükseltmiş, hattâ papa buyüzden kendisine "Mukaddes makamın genel komutanı" ünvamm vermişti.[172] Bununla beraber o, 1461 deTürklerle anlaşmak zorunda kaldı. Arnavut Bey'ini bu yola sevkeden başlıca sebep Napoli'de çıkan bir karışıklığı bastırmak için oraya gitmesidir. Filhakika Metbu olarak tanıdığı Napoli Kıralı Alphonse ölmüş ve yerine de oğlu Ferdinand geçmişti. Büyük bir muhalefetle karşilaşan Ferdinand'a yardım etmek üzere Napoli'ye gitmek mecburiyetinde kalan İskender Bey yukarıda söylediğimiz gibi Osmanlılarla anlaşmayı lüzumlu

İskender Bey'in Mati zaferi.

İskender Bey'in Osmanlılarla anlaşmaya mecbur kalışı.

[169] Gegaj, s. 98.

[170] Napoli kıralı 1455 te Palerino komutasında bin piyade ile İskender Bey'e yardım etti. Bk. Gegaj, s. 108.

[171] Gegaj, s. 113.

[172] Aynı eser, s. 118.

gördü. Fatih Sultan Mehmet'e gelince: O, bu tarihlerde Anadolu'nun şimalini almayı tasarlamakta idi. Bu itibarla Anadolu'da bulunduğu müddetçe Rumeli'de sukûnette kalmayı siyasetine uygun bulduğundan İskender Bey'in tekliflerini müsait karşıladı. Halbuki İskender Bey'in İtalya dönüşünden sonra Osmanh-Arnavut mücadelesi takrar başladı. Filhakika 1462 yazında Sinan ve Hüseyin Beyler komutasındaki iki Türk kuvveti yukarı ve aşağı Debre'ye doğru yürümüşlerdi. İskender Bey bu iki Türk kuvvetini yendikten sonra Yusuf Bey idaresindeki 18.000 kişilik Osmanlı kuvvetini de bozmuştu. Papa Pius II. nin Avrupa'da Türkler aleyhinde pek büyük gayreder sarfettiği bu tarihlerde Fatih Sultan Mehmet daha kötü neticelere maruz kalmamak için İskender Bey'e barış teklifinde bulundu. [173] Bu barış 27 Nisan 1463 te yapıldı. İskender Bey'in orduları galip olduğu halde bu barışa razı olmasının başlıca sebebi, maiyetinin barış istemesi ve Haçlı seferinin tahakkukuna inanmayışıdır. [174] Belki de İskender Bey büyük bir Osmanlı istilâsına uğrayacağım anladığı içindir ki böyle bir sulha razı oldu. Çünkü padişahın Arnavutiuk'a büyük kuvvetier sevkedebilecek şekilde serbest kaldığım görmüştü. Hakikaten Fatih Sultan Mehmet 1461 denberi durmadan meşgul olmuş ve bu arada Amasra Ciniviz kolonisini, İsfendiyaroğulları beyliğini, Trabzon Rum imparatorluğunu ortadan kaldırmış, Eflak prensliğini tâbiiyet altına almış ve Midilli adasım da fethetmişti. Yani 1463 yılında Fatih, Anadolu'daki işlerini bitirerek garp için harekete hazır bir hale gelmiş bulunuyordu. Bununla beraber Fatih Bosna'ya sefer açmak niyetinde idi. Bundan ötürü İskender ile anlaşmayı uygun bulmuş olmalıdır. Halbuki bu sıralarda papa Osmanhlar aleyhine bir haçlı ordusu hazırlamakla meşguldü. Onun için İskender Bey'in Türklerle yaptığı bu anlaşmadan çok müteessir oldu. Bundan dolayı İskender Bey, izahat vermek üzere, papaya Tanusia Thopia'yı göndermiş ve papanın emredeceği anda Türklere karşı tekrar muharebeye gireceğini temin etmişti. [175]

İskender Bey'in tekrar harekete geçişi ve barış.

Papa'nın ve Venediklilerin bu barışı hoş karşılamayışı.

[173] Gegaj, s. 130.
[174] Aynı eser, s. 130.
[175] Aynı eser s. 130.

İskender Bey'in Türklerle anlaşmasından Venedikliler de hiç memnun olmadılar. Çünkü bu tarihlerde Türk kuvvetleri Venedik'i pek yakından tehdit ediyorlardı. Bu sulh imzalanmakla Türkler Venediklilere karşı serbest bırakılmış oluyorlardı. Biraz sonra Bosna'mn düşmesi hem Venedik hem de Macarlar için büyük bir tehlike yarattığından Venedikliler Fatih ile Arnavutiar arasında yapılmış olan barışı bozma çarelerini aradılar; birtakım tehlikeler üzerinde İskender Bey'in dikkatini çektiler ve neticede muvaffak ta oldular.[176] Filhakika İskender Bey 1463 te Venedik'e bir elçi gönderdi ve onlarla Osmanhlar aleyhine olmak üzere bir ittifak imzaladı.[177] Onun için ertesi yıl yani 1464 te İskender Bey yemin ile temin etmiş olduğu anlaşmayı bozarak[178] Osmanhlarla savaşmakta olan Venedik ve Macarlara katıldı. 1464 Nisan'mda tecavüze başhyan İskender Bey'in karşısına Fatih, Balaban Paşa idaresinde bir kısım kuvvetler gönderdi. Başlangıçta Balaban Paşa birtakım muvaffakiyetler kaydetmiş, fakat bir savaşta yaralanmış olmasına rağmen İskender Bey, 1465 Ağustos'unda Balaban Paşa'yı mağlûp etmiş ve onunla birlikte hareket eden Yakup Paşa'yı da öldürmüştü.

Arnavutların, Venediklilerle ittifak ettikten sonra, Türklere tecavüzü ve Balaban Paşa'mn mağlûbiyeti.

Balaban Paşa'mn mağlûbiyeti üzerine padişah Arnavutluğa bizzat yürümeye karar verdi. Çünkü o tarihlerde Türk orduları Bosna'da Macarları ve Mora'da da Venediklileri bozguna uğratmışlardı. Padişahın kendi üzerine yürüyeceğini kati olarak kestiren İskender Bey bundan dolayı papadan, Napoli'den, Venedik ve Raguzahlarla Macarlardan yardım istedi.[179]

Padişahın bizzat Arnavutluk'a yaptığı sefer ve Arnavutluk'ta Elbasan kalesinin inşaası.

1466 baharında Türk ordusu bizzat Fatih'in komutasında Arnavutluk'a yürüdü. Manastır'a gelindiği vakit Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri de askerleriyle orduya katıldılar[180]. Bu suretle ordunun mevcudu bazılarına göre 200.000 bazılarına göre de 300.000 kişiyi bulmuştu.[181] Türk ordusu Arnavutiuk'a girdiği vakit Arnavutiar yerlerini, yurdarım bırakarak, çıkılması güç ve hareket imkânı olmıyan birtakım sarp dağların tepelerine ve dar boğazlara çekilmiş, müdafaa tertip-

[176] Gegaj, s. 131.
[177] Bk. kitabımızın 3 cü bölüm VII. Osmanlı Venedik mücadelesi bahsi.
[178] Hammer, III, s. 95.
[179] Gegaj, s. 139.
[180] Dursun Bey, s. 133.
[181] Gegaj, s. 139.

leri almışlardı. [182] Bunlar, buralarda bırakılmaları mahzurlu görüldüğünden, [183] dar ve sarp boğazlarda ve hattâ dağ tepelerine kadar, takip olundular; o kadar ki "Şir-i şemşir-i cihangîrin pençe-i şikencesine düşmedik ol yirin (yerin) ne Dilkûsi (Tilki) kaldı, ne kurdu". [184] Padişah yakalananları insafsızca öldürüyordu. [185] Arnavuduk müthiş bir yağmaya uğradı; kadınları ve çocukları esir edildi. [186] Alman ganimet o kadar hesapsızdı ki düşmana kalmasın diye hayvanların büyük bir kısmı ölçüsüz bir surette telef olundu. [187] Arnavutlardan çok zarar görmüş olan Osmanlılar onun için burada bu kadar şiddet gösterdiler ve "Gülzar-i milk-i Osmanın dâmâmndan ol kûhsar-ı tuğyan kenarında biten hârı erittiler". [188] Arnavutluk'un önemli altı kalesi alınmıştı. [189] Ordu Kroja önlerine geldi. Ancak bu şehrin kolayca düşmiyeceğini anlayan Fatih Sultan Mehmet Arnavutluk'u elde tutmak ve dağlardan inecek olan Arnavutlara karşı kuvvetli bulunmak gayesiyle "Yund ovasında" bir kale inşa ettirerek "haline münasip adın Elbesan" koydu. [190] Kale "tekid-i esas-i feth-i memleket içün ol diyarın" en münasip bir yerinde yapılmıştı. [191] Kroja'ya gelince (Akçahisar), Balaban Paşa'nın ablokasma bırakılarak geri dönüldü.

[182] Dursun Bey, s. 133. [183] Kritovulos, s. 184.

[184] Kemal Paşa-zâde, vrk. 138.

[185] Dursun Bey, s. 134. Selâtinnâme'de de "tutuben erkeğini kırdı düpedüz... aman vermedi hiç açtırmadı göz" denilmektedir. Bk. Sarıca Kemal, s. 160.

[186] Dursun Bey, s. 134.

[187] Kemal Paşa-zâde, vrk. 138. [188] Aynı eser, vrk. 139.

[189] Viyana Millî Kütüphanesi H. O. 161 de bulunan bu mektup "Mektub-i ez- hazret-i Sultan Muhammed ilâ Sultan Bayazıd" başlığını taşımaktadır. Padişah bu mektubunda Arnavutların üzerine "nakz-i ahd" ettikleri için yürüdüğünü, karşı koyanların çoğunun öldürüldüğünü, mühim bir bir kısmının esir edildiğini de açıklamaktadır.

[190] Dursun Bey, s. 134-135. Âşık Paşa-zâde de, "padişah dahi bir hisar yaptı vilâyet-i Arnavut'un ortasına adım ilbasan" koydu diyor. Bk. Âşık Paşazâde' s. 169. İdris-i Bitlisî, vrk. 132. Sarıca Kemal, s. 160. Halbuki Gegaj, "Elbasan Türkler tarafından kurulmuş bir şehir değildir. Onun adı, yakında bulunup bir İllirya şehri olan Bassania'dan gelir" diyor. Bk. Gagaj, notlar kısmı, 74 üncü not, s. 162.

[191] Mektub-i ez-Hazret-i Sultan Muhammed ilâ Sultan Bayazıd, Viyana Millî Kütüphanesi, H.O. 161.

İskender Bey'in Roma ve Napoli seyahati dönüşünde Osmanlılara tekrar saldırması üzerine Fatih'in tekrar Arnavutluk'a yürümesi.

Türk ordusu çekildikten sonra İskender Bey tekrar harekete geçerek Macarlar, Raguzahlar ve Venediklilerden yardım istemişti; hattâ bu hususu sağlamak üzere 1466 Ocak ayında bizzat Roma'ya gitmişti. [192] Fakat umduğunu yeter derecede bulamadı. Kendisine Papa Paul II. hazinesinin darlığından şikâyet etmiş ve az miktarda para yardımında bulunmuştu [193]. Roma'dan Napoli'ye giden İskender Bey henekadar kıral tarafından iyi karşılanmış ise de ondan da ancak bir miktar para yardımı görmüştü. [194] Bununla beraber geri dönen İskender Bey tekrar asker toplamaya ve teşkilâtlanmaya muvaffak olarak abloka altına alınmış olan Kroja üzerine yürüdü. Ordusu Arnavutlardan ve Venediklilerden mürekketpti. Yapılan savaşta Balaban Paşa mağlûp olmuş ve şehit düşmüştü. Bundan sonra İskender Bey, Kalkandelen civarındaki yaylalarda Türklere ait olan hayvan sürülerini ele geçirmiş ve biraz sonra da Elbasan şehrini kuşatmıştı [195]. Bunun üzerine, esasen İskender Bey'in hareketlerinden haberi bulunan Fatih Sultan Mehmet, ikinci defa Arnavutluk üzerine yürüdü. Mevsimin kış olmasına rağmen Türk ordusu harekete geçmişti. Filibe'ye gelindiği vakit İskender Bey'in Elbasan civarından çekildiği duyuldu [196]. Bununla beraber, Arnavutluk meselesi ciddi telâkki edildiğinden, seferden vazgeçilmedi ve kışın Filibe'de geçirilmesine karar verildi [197].

1467 baharında Türk ordusu Arnavuduk Belgrad'ı dedikleri kalenin bulunduğu yerden Arnavutluk'a girdi [198]. Bu sefer Arnavutluk işini mutlaka halletmek azminde bulunan padişah, yolu üzerinde bulunan Arnavut kalelerini birer birer işgal etmişti. Bu arada Kroja tekrar kuşatılmış, fakat yine alınamamıştı. Ancak bu sefer Fatih daha esash hareket ederek her işgal ettiği yerde garnizonlar kurmaya başladı. Bunlar oralarda daimi surette kalacaklardı [199]. Anlaşılıyor ki Fatih artık Arnavuduk'tan çıkmamayı ve burayı Osmanlı topraklarına kati olarak bağlamayı hedef tutuyordu. Padişaha göre geçen yıl şehirlerinin bir kısmı alınan ve yağma edilen bu diyarda

[192] Gegaj, s. 141.
[193] Aynı eser, s. 141.
[194] Aynı eser, s. 141
[195] Durdun Bey, s. 136.
[196] Kemal Paşa-zâde, vrk. 141-142.
[197] Dursun Bey, s. 136.
[198] Kemal Paşa-zâde, vrk. 141-142.
[199] Gegaj, s. 143.

dağların tepelerinde ve vâidlerde "kaçıp kurtulmuş bazı kefere kalmıştı" [200]. Bundan ötürü sefere çıkan padişah dağların tepelerinden sarp vadilere kadar nerede Arnavut varsa "etbaı ve kavın u kabâilile" hepsini yakahyarak esir ettirmişti [201]. Bilhassa padişah Büzürşek denilen dar bir vadide Arnavut kuvvetlerini sıkıştırmış ve haklarında hiç te merhametli davranmamıştır. Gerçek şimdiye kadar buraya henüz bir Türk kuvveti uğramış değildi [202]. İki kenarı çok yüksek dağlarla çevrilmiş olan bu dar vâdiyi Rumeli ve Anadolu askerleri de [203] tutan Fatih burada kanlı bir savaş verdi. Bir gün sabahtan akşama kadar süren bu savaşta iki tarafın zayıatı pek fazla oldu. Arnavutlar gecenin karanlığından da faydalanmak istediler ve bir gece baskın yapmaya karar verdiler. Fakat onların birşey yapacaklarını tahmin etmiş olan Anadolu askerleri de gafil avlanmamışlardı. Yapılan gece savaşı Arnavutların perişan olmaları ile sona erdi [204]. Bundan sonra padişah Mahmut Paşa'yı İşkodra ve civaarma akma gönderdi. [205] Oraları yakıp yıkan, tahrip ve yağma eden Mahmut Paşa, kılıçtan kurtulmuş olan birçok insanı da esir olarak beraberinde getirmişti [206]. Bundan sonra, padişahın ifadesi ile söyliyeyim: "Ol diyara teveccüh olunmaya ihtiyaç" kalmamıştı [207]. Fatih şu son savaşında bu fesat kaynağını hemen hemen mahvetmişti. Çünkü bundan sonra artık Arnavutluk'ta Türk ordularını işgal edecek bir kudretin kalmadığı görülüyor. Yalnız padişahın huzurunda öldürülenlerin sayısı 10.000 idi. [208] Son olarak, 1468 de Türk ordusu İşkodra önlerine geldiği vakit, İskender Bey bütün Arnavut beylerini bir toplantıya davet ederek bir daha Elbasan'a

[200] 862 numaralı münşeat. Selim Ağa kütüphanesinde bu numarada kayıtlı bulunan münşeatta Fatih tarafından Dulgadır Bey'i Şehsuvar Bey'e yazılmış olduğu anlaşılan bir mektup vardır. Bu mektubun baş tarafında Fatih Arnavutluk'a arka arkaya nasıl gittiğini, orada ne yaptığını daha sonra Mahmut Paşa'yı İşkodra ve civarına akma gönderdiğini oraları yakıp yıktırdığını ve Mahmut Paşa'nın birçok esirle geri döndüğünü anlattıktan sonra Dulgadırlılarla Mısırlılar arasındaki münasebetlerin ne şekilde olması hakkında birtakım tavsiyelerde bulunuyor.

[201] Aynı münşeat.

[202] Dursun Bey, s. 137.

[203] Dursun Bey, s. 137.

[204] Kemal Paşa-zâde, vrk. 142.

[205] 862 numaralı münşeat. Dursun Bey, s. 137.

hücumu tasarladı ise de buna imkân bulamadı; çünkü aynı yd içinde öldü.

İskender Bey'in ölümünden sonra Napoli ve Venediklilerin Arnavutluk'ta nüfuz kurmak teşebbüsleri.

Arnavutiuk için İskender'in ölümü, sağlığı kadar, felâketli oldu. Bugüne kadar onu kendi aletieri gibi kullanmış olan İtalya devletieri, onun ölümü üzerine mühim bir mesele ile karşı karşıya kalddar. Çünkü Arnavutiuk toprakları üzerinde ötedenberi himaye tesisine çalışan iki devletin (Venedik ve Na poli) ikisi de buraya sahip olmak tasavvurunda idiler. Filhakika İskender Bey'in ölümünü haber alan Venedik senatosu hemen harekete geçerek İskender Bey'in mirasım oğlu Jean'a temin etmek üzere birtakım tedbirler aldı.[209] Bu olmadığı takdirde Arnavutiuk'u himayeleri altına almak istiyorlardı. Halbuki İskender Bey'in mirascıları daha ziyade Napoli'ye meyleder durumda idiler. Bilhassa İskender'in dul karısı Donika buna taraftar görünüyordu.[210] Bu suretle iki devlet arasında bir anlaşmazlık konusu haline gelen Arnavutluk işi, gittikçe artan Türk tehlikesi karşısında, papayı da harekete geçirdi.[211] Ancak bundan bir netice çıkmadı.

Gedik Ahmet Paşa'nın Arnavutluk seferine çıkmak istememesi üzerine padişahın son defa Arnavutluk'a yürümesi. Kroja'nın düşmesi.

Arnavutluk'un düştüğü bu feci durumu gözden kaçırmayan Fatih Sultan Mehmet, oraya üçüncü bir sefer için hazırlıklara başldı. Ancak birtakım hâdiseler Türk ordusunun hemen bu bölgeleri işgaline imkân bırakmadı. Çünkü Fatih, 1464 ten 1477 ye kadar fasılalarla Karamanoğullarma, Macarlara, Venediklilere ve Akkoyunlulara karşı savaştığı için Arnavutluk meselesi büsbütün halleddemedi. Fakat hâdiselerden biraz nefes alır almaz hemen Arnavutluk işini ele alan Fatih, 1475 te Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı İşkodra'yı almaya memur etti. Bu tarihlerde Venediklilerin elinde olan bu şehre yürümekle Fatih, hem Arnavutluk işini sona erdirmeyi, hem de savaşmakta olduğu Venediklileri vurmayı düşünüyordu. Süleyman Paşa İşkodra'yı bir ay kadar kuşattı.[212] Antonio Loredano adındaki Venedik komutam tarafından şiddetle savunulan bu şehir, atılan Türk topları ile, surlarında birkaç

[206] 862 numaralı münşeat.
[207] Aynı münşeat.
[208] Aynı münşeat.
[209] Gegaj, s. 145.
[210] Gegaj, s. 145.
[211] Aynı eser, s. 146.
[212] Kemal Paşa-zâde, vrk. 206.

gedik açilmış olmasına rağmen düşürülemedi. Gerçi Türkler gediklerden içeriye girmeye muvaffak oldular. Fakat orada tutunamıyarak geri döndüler. Bunun üzerine Süleyman Paşa durumdan padişahı haberdar etmiş, o da bu iş üzerinde ısrar etmiyerek Süleyman Paşa'ya savaşa son vermesini emretmişti.[213] Bununla beraber padişah daha büyük kuvvetlerle hemen Arnavutluk'a yürümek kararında idi. Fakat bu sırada Boğdan meselesi ortaya çıktığından sefer açılmadı.[214] Boğdan meselesi halledildikten sonra Fatih belki de Arnavutluk seferine bir hazırlık olmak üzere Mihaloğlu Ali Bey'i Macaristan, Bosna Sancakbeyi İskender Paşa'yı Venedik topraklarına akma memur etti. Öte taraftan Hadım Süleyman Paşa da İnebahtı üzerine gönderildi. Fakat Macaristan ve İnebahtı'da Türk kuvvetlerinin muvaffakiyet gösterememesinden Fatih fena halde müteessir olmuş ve bu arada İşkodra'nm alınmasına Vezir-i âzam Gedik Paşa'yı memur etmişti. Ancak Paşa bu vazifeyi kabul etmedi.[215] Çünkü Paşa'ya göre İşkodra müstahkem ve ahnması güç bir kale idi. Yüksek bir dağ üzerinde yapılmış olan bu kaleyi civarında bulunan üç ayrı kuvvetli kale müdafaa etmekte idi. Onun için yapıldığı günden bu güne kadar hiç kimse tarafından işgal olunamıyan bu kalenin üzerine bizzat padişahın yürümesi gerekirdi.[216] Yine paşa, benim bu kale üzerine gitmekliğim "asker ve hazine itiâfından gayrı bir lûtfi müntiç olmaz; o zaman belki gazab-ı şahaneleri olacağım mukadderdir'.. diyordu.[217] Fakat bu sıra padişahın teessürü (Macaristan'daki ve İnebahtı'daki mağlûbiyetten ötürü) fazla olduğundan Gedik Ahmet Paşa'mn[218] itirazlarından fena halde sinirlenmiş ve kendisini azlederek Anadoluhisarı'na hapsetmişti. Yerine tayin olunan Karamanî Mehmet Paşa sefer

[213] Kemal Paşa-zâde, vrk. 107. Angiolellos, kuşatmanın çözülmesini Macar Kıralı Mathias'ın büyük bir ordu ile İşkodra üzerine yürümesi meselesine bağlar. Bk. Angiolellos, s. 96.

[214] Ahmet Bahaüddin, vrk. 245.

[215] İdris-i Bitlisi, vrk. 154.

[216] Ahmet Bahaüddin, vrk. 245.

[217] Aynı eser, s. 245.

[218] Ahmet Paşa'mn bu görevi kabul etmeyişini, kendisinin Rum veya Arnavut devşirmelerinden olduğunu ileri sürerek, iddia edenler vardır.. İ. Hâmi Danişment, I, s. 337.

hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1478 de Fatih'in bizzat başında bulunduğu bir ordu İşkodra için harekete geçti. Padişah Arnavutluk meselesine artık son vermek istiyordu. Çünkü bu tarihlerde Venediklilerle sulh müzakerelerine başlanmıştı.[219] Bu müzakereler sona ermeden ve anlaşma yapılmadan İşkodra meselesinin halli gerekiyordu.

Ordunun önünden yollar yapmak, köprüleri tamir etmek üzere Evranos-zâde Ahmet Bey ile Turhanoğlu Ömer Bey gönderilmişti. Buna rağmen çok arızalı olan Arnavutluk toprakları üzerinde ordunun hareketleri pek sıkıntılı oluyordu. Hattâ padişah uzun müddet, koltuğunda iki adam olduğu halde, yaya yürümüş ve bir an bitkin bir hale gelmişti. İşte bu zaman yanında bulunan Hersek-zâde Ahmet Paşa'ya "bir müdebbir vezirim yoktur ki umurumu ruyet idüp bizi bu meşakkate müptelâ etmeyeydi" dedi.[220] Böylece büyük sıkıntılar içinde ilerliyen ordu Kroja önlerine geldi. Fatih herşeyden önce bu kalenin alınmasını istiyordu. Çünkü bu tarihlerde Venediklilerin elinde bulunan Kroja'yı az bir kuvvet müdafaa etmekte idi. Esasen bir yıldanberi kuşatılmakta olan bu şehir bitkin hale gelmiş bulunuyordu. Gerçi Venedikliler şehre yardımcı kuvvetleıler göndermişlerdi. Fakat 10.000 den fazla tahmin edilen bu kuvvetieri Evranos-zâde Ahmet Bey çok daha az bir kuvvede yenmeye muvaffak olmuş ve kaleye yardım imkânını ortadan kaldırmıştı. Bundan sonra kaledekilerin büsbütün ümitleri kesildi. Esasen açlıktan köpek ve kedileri bile yiyen[221] ve silâhları da kendilerini müdafaa edemiyecek kadar azalan[222] ve bizzat padişahın bir ordu ile geldiğini duyan Kroja müdafileri, başka kurtuluş çaresi kalmadığım anhyarak

[219] İ. H. Uzunçarşılı II, s. 71.

[220] Hersek-zâde fırsattan faydalanarak Gedik Ahmet Paşa'yı kurtarmak kastiyle "şevketlü efendim Gedik Ahmet Paşa kulunuz beraber olsa bu zahmetler çekilmezdi" demek cesaretini göstermişti. Padişah cevap vermedi. Ancak İstanbul muhafızına bir ferman göndererek Gedik Ahmet Paşa'mn hapisten çıkarılmasını emretti. Bk. Ahmet Bahaüddin, vrk. 246.

[221] Dursun Bey, s. 169. Angiolellos, s. 132.

[222] Kemal Paşa-zâde, vrk. 244.

İşkodra'nın kuşatılmasından yine bir sonuç alınamıyor.

1478 Haziran'ında kaleyi teslim ettiler.[223] İskender Bey'e hükümet merkezliği yapmış olan bu müstahkem şehrin düşmesinden sonra Türk ordusu İşkodra üzerine yürüdü. Padişah Rumeli Beylerbeyi Davut Paşa'yı ileri göndererek Drin nehri üzerinde köprü kurmasını ve İşkodra'yı kuşatmasını emretti. Paşa aldığı emir üzerine hareket ederek Drin üzerine kurduğu köprüden geçmiş ve İşkodra civarını vurduktan sonra şehri kuşatmıştı. Birkaç gün sonra bu kuşatmaya Anadolu Beylerbeyi Süleyman Paşa da katıldı.[224] Şehrin komutamna kalenin teslim edilmesi teklifinde bulunduktan ve red cevabı altıktan sonra paşalar, padişahın gelmesini dahi beklemeden savaşa başladılar. 22 Haziran'da başhyan bu çarpışmaya padişah 2 Temmuz'da katıldı.[225] Fakat arazi okadar sarp ve yolsuzdu ki İşkodra'mn döğülmesi için lüzumlu olan toplar sevkedilemedi. Bunun üzerine topların İşkodra civarında dökülmesine karar verilmiş ve lüzumlu malzeme oraya sevkolunmuştu.[926] Bu kalenin kuşatılması sıralarında Türk topçusu müthiş bir hal almış bulunuyordu. Topların hem sayısı çoğalmıştı, hem de çapları büyümüştü.[227] Bundan başka burada yeni bir mermi de kullanılmıştır. Bu, "zeytinyağına batırılmış, yün, balmumu, kükürt ve daha sair bazı mevadd-i müşteileden mürekkep bir mermi idi".[228] İnce bir ses çıkaran ve arkasında bir iz bırakan bu mermi havayı süretle yarıyor ve dokunduğu yeri yakıyordu.[229] Bununla beraber şehir bir ay kadar şiddetli bir bombardımana tâbi tutulduğu halde bir türlü alınamadı. 22 Haziran'dan 27 Temmuz'a kadar devam eden bombardımanda Türk topları kaleye 372 gülle ve tek olan havan topu da aynı müddet zarfında 134 gülle atmıştı.[230] Bu yüzden kalè duvarlarında birtakım gedikler açılmış olduğu, şehre 21, 22 ve 27 Temmuz'da üç defa hücum edildiği[231] ve hattâ hendekler geçilerek göğüs göğüse savaşlar yapılmış olduğu halde bir netice elde edile-

[223] İdris-i Bitlisi, vrk. 154.
[224] Kemal Paşa-zâde, vrk. 245.
[225] Angiolellos, s. 135. Hammer, III, s. 171.
[226] İdris-i Bidisî, vrk. 155. Angiolellos, s. 135.
[227] "Filhal mehib heyun heykel toplar döküldü" Dursun Bey, s. 167.
[228] Hammer, III, s. 172.
[229] Aynı eser, s. 172.
[230] Angiolellos, s. 136.
[231] Aynı eser, s. 137.

memişti. Müdafiler gelenleri geri atmaya muvaffak oldular. [232] Bundan dolayı şehir bir müddet daha bombardımana tâbi tutuldu. Son hücum pek kanlı bir şekilde cereyan etmişti. Bu sefer iki tarafta bütün gayretlerini harcadılar. Müdafiler o devrin savaşları icabı olarak her çareye başvuruyor, çok sarp bir tepe üzerinde bulunan kaleden aşağıya doğru taşlar yuvarlıyor, içleri barutla dolu taşlar atıyor, neft dolu sepetler fırlatıyor ve bu suretle kendilerine saldıranları büyük zayiata uğratıyorlardı. Büyük insan kayıplarına malolmasma rağmen bu şehri almaya ahdetmiş olan padişah, topladığı harp meclisinde şehrin düşmesi için lâzım olan tedbirlerin neler olabileceğini müzakere etti. Meclis İşkodra'mn büsbütün yalmız kalması için civardaki kalelerin alınmasına karar verdi. Bunlar Osmanlı kaynaklarının Dergos (Drivasto), Gölbaşı (Xabiyacco) ve Leş (Alessio) dedikleri kalelerdir. Rumeli Beylerbeyi Davut Paşa Gölbaşı hisarını ve Anadolu Beylerbeyi Süleyman Paşa da Dergos'u almaya memur edildi. [233] Gölbaşı kalesi hiç mukavemet göstermeden Davut Paşa'ya teslim olduğu için [234] oradaki kuvveder de Dergos üzerine gönderildi. Çünkü bu şehir şiddetle mukavemet ediyordu. [235] Fakat Eylül'ün birinde Türk ordusu buraya zorla girmeye muvaffak oldu. [236] Bundan sonra Davut Paşa kuvvetieriyle Süleyman Paşa kuvvetleri Leş kalesini kuşattılar. Mukavemetin beyhude olduğunu takdir eden kale muhafızları canlarını kurtarmak yolunu denizde aradılar. Filhakika hisara yardım etmek üzere Venedik kadırgaları sahile gelmiş bulunuyordu. Onun için müdafiler şehri ateşliyerek kadırgalara doldular. [237] Fakat denizin sığ yerlerinde bulunan gemilerin bir kısmı bu yüzden hareket imkânım kaybetti. Durumdan haberdar olan Türkler hemen sahile koşarak gemileri oka tuttular. Bu karışıklık arasında düşman gemilerinden ikisi çarpışarak karaya oturdu ve Türklerin eline geçti. [238] Öte taraftan Türk askerlerinden bir kısmı, ağızlarında kılıçları ol-

İşkodra civarındaki üç önemli kalenin işgali ve yardıma gelmiş olan Venedik gemilerinin başarısızlığı.

[232] Kemal Paşa-zâde, vrk. 246.
[233] İdris-i Bitlisi, vrk. 155. Dursun Bey, s. 168.
[234] İdris-i Bidisî, vrk. 155.
[235] Dursun Bey, s. 168. İdris-i Bidisî, vrk. 155.
[236] Angiolellos, s. 138.
[237] Dursun Bey, s. 168. [238] Aynı eser, s. 168.

duğu halde, [239] boyunlarına kadar sulara girerek bu gemilere tırmandilar; birçok Venedikliyi de esir ettiler. [240] Bu iş tamamlandıktan sonra artık İşkodra karadan hiçbir yardım göremiyecek duruma düşmüştü. Yalnız nehir yolu ile Venediklilerle hâlâ irtibatı vardı. Bunu da kesmeyi düşünen Osmanlılar, vaktiyle Boyana nehri üzerine yapmış oldukları köprünün iki tarafına kuleler inşa etmişler ve bu suretle bu yolu da kesmişlerdi. [241] Bu kuleler oniki günde yapılmıştı. [242]

Padişahın İstanbul'a dönmesinden altı ay sonra İşkodra'nın teslim olması.

Mevsim ilerlemiş, sonbahar gelmişti. 1478 Eylül'ünün yedisinde Fatih İşkodra'dan ayrılarak Leş kasabasına doğru ilerlemiş ve oradan İstanbul'a hareket etmişti. [243] Biraz sonra yani Ekim'in sekizinde ordu da geriye göndü.[244] Ancak bir kısım kuvvetle Evranos-zâde Ahmet Bey ablokayı devam ettirmek üzere orada bırakılmıştı. [245] Esasen nehir yolunun kesilmesi İşkodra'yı fena duruma soktuğundan müdafiler padişahın İstanbul'a dönmesinden altı ay sonra [246] birtakım şartlarla şehri teslim ettiler. Bu şartlara göre canlarına ve mallarına zarargelmemek üzere isteyenler İşkodra'da kalabilecek, istmeyenler de şehri terk edeceklerdi.[247] Onun için İşkodrah'lardan bir kısmı Venedik'ten gönderilmiş olan beş gemi ile mallarım da alarak şehri terkettiler. [248] Şimdi artık Arnavutluk bir Osmanlı vilâyeti haline gelmişti. Çünkü geri kalan Arnavut kalelerini almaya memur edilen Gedik Ahmet Paşa [249] bunları kısa bir zamanda zaptetti. [250] Tahta geçtiği sıralarından itibaren Fatih'i çok meşgul eden bu bölge nihayet onun hayatının sonlarına doğru tamamiyle Türk topraklarına katılmış oldu.

[239] Dursun Bey, s. 168. [240] Kemal Paşa-zâde, vrk. 252.
[241] Dursun Bey, s. 169. Angiolellos, s. 139.
[242] Dursun Bey, s. 169.
[243] Angiolellos, s. 139.
[244] Aynı eser, s. 139.
[245] Ahmet Bey'in yanında 10.000 asker vardı. Bk. Angiolellos, s. 139.
[246] İdris-i Btilisî, vrk. 156. Sadüddin, s. 565.
[247] Bk. Kitabımızın 3 cü bölüm VII. Osmanlı-Venedik sulh andlaşması bahsi.
[248] Ahmet Bahaüddin, vrk. 247.
[249] Arnavutluk seferinin başlarında hapsedilmiş olan Gedik Ahmet Paşa daha soma hapisten çıkarılarak Avlonya'ya vali olarak gönderilmişti. Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 157. [250] İdris-i Bidisî, vrk. 157.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III

FATİH'İN BATI SİYASETİ

MORA'NIN OSMANLI TOPRAKLARINA İLHAKI

Mora'da Despot Dimitrios ve Thomas hükümetleri.

Mora, İstanbul'un fethi sıralarında son Bizans imparatoru Konstantinos Paleologos'un kardeşleri Dimitrios ile Thomas tarafından idare edilmekte idi. Bizans imparatorluğunun en yakın varisleri olan bu iki şahsın imparatorluğa hak iddia edebilecek durumda olmaları, bir kudret ifade etmemelerine rağmen, ileride ehemmiyetsiz de olsa birtakım hâdiselere yol açabilirdi; yani bu mirasçılar ortada bulundukça Bizans meselesi tedavisi olmıyan bir çıban gibi sürüp gidebilirdi. Nitekim imparator Konstantinos'un ölümü üzerine Mora Rumları imparatorun kardeşi Dimitrios'u imparator ilân etmek istemişler, fakat Thomas razı olmadığı içindir ki bunu yapamamışlardı. [251] Sonunda Mora bu iki kardeş arasında taksim olunarak iki Rum devleti meydana çıktı. Dimitrios'un devletinin merkezi Mistra, Thomas'm ki de Patras idi. Ancak İstanbul'un fethini mütaakıp bu iki kardeş ve Mora'mn ileri gelenleri Fatih'le karşı karşıya gelip mücadele etmeyi uygun bulmadıklarından memleketlerini ve tebalarım galibin eline bırakarak bir an İtalya'ya sığınmayı düşündüler. Fakat Fatih Mehmet'in, kendi hâkimiyetini tanımaları şartiyle, bunlara imtiyazlarını muhafaza edebileceklerini bildirmesi, despotları projelerini tatbikten alıkoydu. [252] Bu suretle şimdilik Osmanlı tehlikesi atlamış gibi görünüyordu. Fakat despotlar bu sefer de Mora'daki Arnavutların isyanı ile karşılaştılar. Topal Pierre tarafından idare edilen isyancılar nihayet Mağne (Maine) valisi Manuel Cantacuzène'i kendilerine şef seçtiler. [253] İmparatorlar neslinden gelen bu zatın âsilere iltihak etmesi işi büsbütün alevlendirdi. Bundan sonra âsiler az zamanda Garbi

İstanbul'un fethini mütaakıp bu hükümetlerin Fatih ile münasebeti. Mora'da despotlara karşı Arnavut isyanı.

[251] Hammer, III, s. 40.

[252] Zakythinos, s. 247.

[253] Zakythinos, s. 247.

Mora'nm birçok şehirlerini ele geçirmeye muvaffak oldular. Hele despot Thomas tarafından Chloumoutzion şatosunda mahfuz tutulmakta olan ve prens Centurione Zaccaria'nm gayri meşru çocuğu Jean Asan'm başka bir Rum Arhont'u Nicéphore Loukanis ile kaçıp isyancılara katılması isyanın daha da tehlikelileşmesine sebep oldu. Çünkü Jean Asan ile Nicéphore Loukanis despotların hükümet merkezleri olan Patrasla Mistra'yı kuşatmışlardı. [254] Bununla da yetinmeyen isyancılar Fatih'e başvurarak Mora'mn idaresinin kendilerine bırakılmasını istediler. Öte taraftan Thomas ile Dimitrios ta padişahtan işe müdahale etmesini istemişlerdi. Fatih meşru prensleri yani Thomas ile Dimitrios'u himaye etmeyi daha uygun bulduğundan 1453 Kasım'mda Turhan Bey oğlu Ömer Bey'i bir kısım kuvvederle Mora'ya yolladı ise de bundan katî bir netice alınamamıştı. [255] Bundan ötürü padişah Turhan Bey'i Mora'ya gönderdi. 1454 Ekiminde yanında despot Dimitrios olduğu halde Mora'ya yürüyen Turhan Bey isyancıların kadınlarını ve çocuklarını bırakmış oldukları Vorvotia kalesini aldıktan sonra bu sefer de despot Thomas'la birlikte Aetos kasabasını kuşattı. Jean Asan tarafından işgal edilmekte olan bu kasabanın düşmesi âsilerin boyun eğmesine [256] ve despodar'm hâkimiyetini kabul etmelerine sebep oldu. Bundan sonradır ki despotlar Fatih'e 12.000 altın haraç vermeyi kabul ettiler. [257]

Despotların Fatih'e müracaatı ve Osmanlı yardımı sonunda despotların vergiye bağlanması.

Bu arada memleketin karışık durumunu ve belki Türklerin burayı da istilâ edebileceğini düşünmüş olan birtakım Rum aileleri Hasan Bey adındaki birisine müracaat ederek [258] Fatih'in kendilerine teminat verdiği takdirde memleketi terketmiyeceklerini bildirmişlerdi. [259] Bunun üzerine Fatih büyük bir muhacerete mani olmak maksadiyle 26 Aralık 1454 te Mora'ya bir ferman göndererek, memleketi terketmiyeceklerin mallarına, canlarına ve hiçbir şeylerine dokunulmıyacağım ve eskiden sürdükleri hayattan daha iyi bir hayat tarzına kavu-

Fatih'in hicrete mani olmak üzere Moralılara verdiği haklar.

[254] Zakythinos, s. 248.
[255] Aynı eser, s. 248.
[256] Aynı eser, s. 248.
[257] Aynı eser, s. 249.
[258] Mirmiroğlu, Fatih Sultan Mehmet II. devrine ait tarihî vesikalar, s. 44.
[259] İstanbul un Türklerin eline geçmesi ile birlikte adalardan ve bu arada Mora'dan da bir kısım ahali göç etmeye başlamıştı. Bk. Mirmiroğlu, Fatih Sultan Mehmet II. devrine devrine ait tarihî vesikalar, s. 44.

şaeaklarını bildirdi.[260] Fatih bu suretle Mora'da heyecanı yatıştırmak ve sükûneti sağlamak istiyordu. Onun için Turhan Bey Mora'yı terkederken despotlara padişahın hâkimiyeti altında sükûnetle yaşamalarını ve iç huzursuzluklara sebebiyet vermemelerini tavsiye etmişti.[261]

Mora'nın yeniden karışması.

Turhan Bey'in tavsiyesine rağmen orada bir sükûnet asla meydana gelemedi. Çünkü 1453 ve 1454 isyanlarından sonra memleket çok fena bir duruma düşmüştü. Bizzat despotlar da etraftakilerin tahriki ile bozuştular ve birbirlerine karşı harekete geçtiler. Bu arada Rumlar ve Arnavutlar Nicéphore Loukanis'in teşviki ile yeniden isyan ettiler ve despodara vergi vermemeye başladılar.[262] Bu karışık zamanlarda Fatih Mora'ya üç yildanberi ödenmiyen vergileri istemek üzere birçok defa elçiler göndermiş, aynı zamanda bunlar vasıtasiyle memleketin durumunu tetkik ettirmişti.[263] Fakat âsi tebalarmdan vergi alamıyan despotiar haracı ödiyecek kudrette olmadıklarından[264] giden memurlar eh boş dönünce padişah buraya yürümeye karar verdi; verginin ödenmemesi savaşın esas sebeplerinden birisi oldu.[265] Halbuki bu, Mora'mn alınması için zahiri bir sebeptir. Oranın alınmasının en mühim sebebi, Mora işlerine yabancı devletlerin müdahalesi işi olmalıdır.[266] Filhakika daha Arnavut isyanı başlar başlamaz Vendikliler isyancıları tutmak lüzumunu hissederek Nicolas Canale'yi elçi olarak oraya göndermeye karar verdiler. Bunun Mora'ya gidip gitmediği belli değildir. Fakat Venedikliler, ayrıca Morada'ki kıtalarına haber göndererek âsilerle temas temin etmelerini ve onları Mistra hükümeti ile muharebeye teşvik etmelerini bildirdiler.[267] Ancak 1454 Temmuz'unda âsilerin Cenova ile müzakerelere giriştiği ve Cenova'nin yarımadayı işgal edeceği dedikodusu Venedik'de duyulunca senato Victor Capello'yi elçi olarak Mora'ya göndermeye karar verdi. Capello despotlarla da Arnavutlarla da müzakerelerde bulunacak ve ihtilâfi hal için Venedik'in tavassutunu teklif edecekti.[268] Bu

Venediklilerin despotlar ve âsilerle münasebetleri.

[260] Mirmiroğlu, Fatih Sultan Mehmet II. devrine ait tarihî vesikalar, s. 44. [261] Zakythinos, s. 255. [262] Aym eser, s. 256.
[263] Kritovulos, s. 115. [264] Zakythinos, s. 256.
[265] Aym eser, s. 256. [266] Kritovulos, s. 137-138.
[267] Zakytihinos, s. 250-251. [268] Aym eser, s. 252.

tavassut kabul edilmediği ve yarımadanın bir denizci devlet eline yani Cenova veya Katanların eline düşmesi tehlikesi belirdiği takdirde Venedikliler salıilin müstahkem mevkilerini işgal edeceklerdi. [269] Filhakika Victor Capello Mora'ya varır varmaz despodarla ve Arnavut isyancılarla görüşmüştü. Bu arada Venedik ona yeniden talimat gönderdi. Buna göre ara bulma teşebbüsleri bir netice vermezse ve Arnavut âsiler Venedik'in Mora'yı işgalini iyi karşılarlarsa o zaman Capello despotiara, Mora'nm Türklerin eline düşmemesi için Venedik'in herşeyi yaptığım, fakat teşebbüslerinin boşa çıktığını, bundan dolayı yarımadayı kısmen veya tamamen Venedik'in işgal edeceğini bildirecekti. [270] Fakat onlar bu projelerinden, Türkler Mora'yı istilâ edip Arnavut âsilerini boyun eğmeye mecbur ettikleri zaman, vazgeçmek zorunda kaldilar. [271]

Napoli'nin Mora işlerine karışması; kıral Alphonse ile despot Dimitrios arasında imzalanan muahede ve münasebetlerin devamı.

Venedik ve Cenova'dan başka Napoli de Arnavut isyam ile meşgul oluyordu. Çünkü Jean Asan Zaccaria Napoli ve Aragon Kıralı Alphonse V. e müracaat ederek yardımım isteyince kıral ona 4 Eylül 1454 te verdiği cevapta, şark hıristiyanlarının yardımına koşmak için uzun zamandanberi hazırlanmakta olduğunu bildiriyordu. Daha soma François d'Aria ile ricasını tekrar eyleyen Jean Asan'a Kıral Alphonse, Jean de Vinginti'yi elçi olarak göndereceğini bildirdi.[272] Diğer taraftan Alphonse despot Dimitrios'la 1448 denberi münasebet halinde idi. Daha sonraki yıllarda bu münasebetler devam etmiş, hattâ Dimitrios'un kızı Hélène'yi yiğenlerinden birisine almaya karar vermişti. Ancak bu karar tatbik olunamadı. Çünkü Hélène çok küçüktü. [273] Fakat münasebetler devam etti ve 5 Şubat 1451'de bir ittifak muahedesi ile neticelendi. Buna göre Alphonse Türklere harp ilân eder ve Mora'ya asker sevkederse Dimitrios ona her türlü kolaylığı göstermeyi ve askerî yardımda bulunmayı, eğer kıral Arnavutluk'ta Türklere karşı harekete geçerse bu takdirde despot da Türklere karşı harp ilân etmeyi taahhüt ediyordu. Yine bu anlaşmaya göre harp uygun bir netice verdiği takdirde

[269] Zakythinos, s. 252.
[270] Aynı eser, s. 253.
[271] Aynı eser, s. 253.
[272] Aynı eser, s. 254.
[273] Aynı eser, s. 278.

Alphonse İstanbul imparatorluğunu hâkimiyeti altına alacak, buna mukabil bütün Yunanistan, Selânik'le birlikte Thessalia, Serez ve Makedonya Dimitrios'un olacaktı. [274] Daha somaki yıllarda münasebetler devam etmiş, 1455 te Dimitrios'un bir elçisi Napoli'yi ziyaret ettiği gibi kıral da mütekabilen bir elçi göndermeyi karar altına almıştı. [275] Bundan başka Alphonse Mora'mn diğer asilleri ile de münasebette bulunuyor ve Mora işleriyle pek yakından ilgileniyordu. O, 1454 Haziranında Corinthos valisi Mathieu Asan'dan Türk ordusunun ha'zırhkları hakkında izahat istemişti.[276]

Mora despotları ayrıca Fransa kıralına da başvurarak Türklere karşı yardım istediler. 1455 Kasım'mda Dimitrios'un bir elçisi bunu sağlamaya çalıştı ise de bir netice elde edemedi.[277] Aynı yılın Haziran ayında despot Thomas yiğeni Jean Tzamblakon'u Floransa'ya göndererek onları Türklere karşı umumî bir yardıma davet etti. Floransalılar, garbın büyük hükümetleri Türklerle mücadeleye girdikleri takdirde Floransa'mn da şark hıristiyanlarına yardıma âmade olduğunu bildirdiler.[278] Bununla beraber Floransa ile despotiar arasında dostça münasebetler sonuna kadar devam etti.

Mora despotlarının Fransa ve Florana ile münasebetleri.

Bundan başka, Mora'yı bir an önce ele geçirmeyi düşünen padişah burada birçok müstahkem kalelerin bulunduğunu, Mora'mn karada ve denizde coğrafî mevkiinin ehemmiyet derecesini, birçok tabiî limanlara malik olduğunu ve İtalya'ya bir sefer düşünüldüğü zaman yine buranın nekadar büyük bir değer ifade edeceğini düşünüyor ve biliyordu.[279] Ayrıca buranın alınması için babasının vasiyeti de vardı.[280] Onun için şu karışık anlarda bir yabancı müdahalesine meydan bırakmadan vergi gönderilmemesi işini bahane ederek buraya sefer açmakla Fatih, aynı zamanda kendisine müslümanlar tarafından yapilmış olan bir şikâyeti de dikkate almış oluyordu. Bu şikâyet Serez'li bir tüccar tarafından yapilmıştı. Ticaret maksadiyle Ballobadra'ya (Patras) giden bu tüccar burada birçok müslüman esir bulunduğunu ve bilhassa müslüman

Fatih'in Mora üzerine hareketi ve Serez'e gelerek burada bir müddet kalışı.

[274] Zakythinos, s. 280.
[275] Aynı eser, s. 271.
[276] Aynı eser, s. 281.
[277] Aynı eser, s. 282.
[278] Aynı eser, s. 277.
[279] Kritovulos, s. 116.
[280] Âli, V, vrk. 131.

kadınlarına karşı hıristiyanların yaptığı fena muameleyi görmüş,[281] bundan duyduğu teessürü, Edirne'ye gelerek, bir divan gününde Fatih'e arzetmişti.[282] İşte bütün bunlardan ve Thomas ile Dimitrios'un Venedik himayesi altına girmeye karar vermiş görünmesinden sonra[283] Fatih, Mora seferine karar verdi. Seferin nereye yapilacağını kimse bilmiyor, herkes hazırlıkların Sırbistan için olduğunu sanıyordu. Çünkü Mahmut Paşa bir kısım kuvvetierle oraya gönderilmişti. Halbuki Mahmut Paşa'nın buraya gönderilmesinin başlıca sebebi, Macarlar tarafından yapilması muhtemel olan bir baskın karşılamaktı.[234] Gerçek Mahmut Paşa Sırbistan içlerine girmiş ve birçok yeri de zaptetmişti.[285] Öte taraftan padişah ordusu ile birlikte Serez'e geldikten sonra ordunun geri kalan kısmını burada beklemiş, aynı samanda da yanındaki kuvvetleri istirahat ettirmişti.[286] Ayrıca Mora despodarının vergilerini göndereceklerı ve inkiyad edecekleri de umulduğundan burada biraz beklemek ve despotiara zaman bırakılmak şekli de düşünülmüştü.[287] Ancak despodardan bir ses çıkmayınca Mora'ya yürüdü. Phtiotide, Phocide ve Béotie'yi hiçbir maniaya uğramadan geçen padişah Aspos nehri kıyısında ordugâh kurmuş ve Corinthe berzahına gidebilmek için geçmeye mecbur olduğu Citheron geçitlerine keşif kıtaları göndermişti. İşte bu sıralarda despodarm elçileri gelerek haracın bir kısmım yani 4500 altım getirmişler, sulh ve tâbilik muahadesinin yenilenmesini istemişlerdir.[288] Padişah vergiyi almakla beraber onların sulh dileklerini reddetmiş ve elçilere "musalehayı Mora'ya girdikten sonra akdederiz" demişti.[289] Bundan sonra ordu Citheron geçitlerini geçerek 15 Mayıs 1458 de Mora'ya girmiş[290] ve önüne gelen kaleleri birer birer işgalden sonra süratli bir yürüyüşle Corinthe berzahına gelerek Corinthos (Corinthe) şehrini kuşatmıştı. Ancak kalenin kolayca elde edilemiyeceğini takdir eden padişah orada bir miktar asker bıraktıktan sonra

Despotların verginin bir kısmını göndermelerine rağmen padişah sefere devam ediyor.

Corinthe ve diğer Mora kalelerinin düşmesi.

[281] Âşık Paşa-zâde, s. 150.
[282] Sadüddin, s. 463.
[283] Kretschmayr, s. 368.
[284] I. H. Uzunçarşılı, II, s. 21.
[285] Bk. Kitabımızın 129 uncu sayfası.
[286] İdris-i Bitlisi, vrk. 100.
[287] Kritovulos, s. 117.
[288] Kritovulos, s. 118.
[289] Aynı eser, s. 118.
[290] Zakythinos, s. 257.

asil kuvvetlerle Mora kıtasının içlerine yürüdü. [291] Corinthe bölgesindeki şehir ve kasabaları silâh kuvvetiyle veya rızalariyle teslim alan padişah yoluna devam ederek, Tarsos kasabasını aldıktan sonra sarp bir dağda işna edilmiş olan Phlious şehri önünde durdu. Bir müddet mukavemet eden bu kale müdafileri teslim olduktan sonra Akribe ve Roupeli kaleleri de düştüler. [292] Bu arada, 1453 te Arnavut isyanının şefi olan ve bu seferin başında padişah tarafından çağırılmış olan Manuel Cantacuzène, Pazeniki'nin teslimi için şehrin halkı ile müzakereye memur edildi ise de şehir, teslim teklifini reddetmişti. Bundan ötürü, kuşatıldı, fakat alınamadı. [293] Bundan sonra Mohlion (Mouchli) şehri kuşatılmış ve birtakım şartlarla o da teslim olmuştu. [294] Bu kalenin düşmesinden sonra Mora'da bir panik husule gelmiş, despotlardan Thomas Mantinea'ya, Dimitrios'ta Monembasia'ya çekilmişlerdir. [295] Padişaha gelince o, birkaç gün Mouchli'de kaldı ve ondan sonra Patras üzerine yürüdü. Halk şehri terketmiş ve Corinthe'in karşı kıyısında Venediklilerin elinde bulunan yerlere sığınmıştı. [296] Onun için yalnız iç kale biraz müdafaa edilmiş ve sonunda buranın muhafızları da teslim olmuşlardı. Padişah buranın önemini takdir ettiği içindir ki onu yeniden iskân etmiş ve eski sakinlerinin de geriye dönebileceğini ilân etmişti. [297] Onlara geniş imtiyazlar veren Fatih aynı zamanda vergiden de muaf tutmuştu. [298] Biraz sonra Mora'da büyük bir ticaret şehri olan Vostitza da düştü. [299] Ancak Mora'ya hakim olabilmek için Corinthe'nin alınması zaruri idi Bu itibarla tekrar oraya gelindi [300] Padişah kale kumandam Mathieu Asan ile müzakerelere girişmek istedi ise de Asan padişahın bütün tekliflerini reddetti O zaman katî hücuma karar verildi. Şiddetli bir muharebeden sonra Türkler kalenin dış surlarını almaya ve duvarları yıkmaya muvaffak oldular. Fakat ikinci sur kuşağı önünde mağlûp olarak geri çekildiler [301] Bununla beraber

[291] Kritovulos, s. 124.
[292] Zakythinos, s. 257.
[293] Aynı eser, s. 258.
[294] Kritovulos, s. 120.
[295] Aynı eser, s. 120.
[296] Zakythinos, s. 258.
[297] Aynı eser, s. 258.
[298] Kritovulos, s. 121.
[299] Zakythinos, s. 259.
[300] İdris-i Bitlisî, vrk. 100.
[301] Kritovulos, s. 122.

padişahı kaleyi almaktan vazgeçmemiş, bilâkis onu uzun bir kuşatmaya tâbi tutmayı kararlaştırmış ve bu surede teslime mecbur etmeyi düşünmüştü. Esasen uzun zamandır muhasara altında kalmış olan bu şehirde durum gündengüne güçleşiyordu, yiyecek tamamiyle bitmişti Halk şikâyet ediyor ve kalenin teslimini istiyordu. Metrepolit de onların tarafını tutunca kale komutam padişahla müzakereye girişmeye mecbur oldu [302] ve kalenin teslim şartlarım görüşmek üzere padişaha bir elçi gönderdi. Elçi iki despot adına hareket etme yetkisini taşıyordu [303].' Yapilan konuşmalar sonunda bir anlaşma imzalandı. Buna göre Corinthe şehri, halkın canlarına ve mallarına dokunulmamak şartiyle, Türklere verilecek, Türklerin eline düşen kaleler Türklerde kalacak, despotlar her yil üçer bin altın vergi verecekti. Bunlara karşılık Mora'da zaptedilmemiş olan şehirler despotiara bırakılacak ve bir tecavüz vukuunda Türk askerleri onları himaye edeceklerdi. [304] İşte bu suretle daha ilk hamlede Mora'mn üçte biri ve bu arada Patras, Corinthe, Vostitza ve Kalavryta büyük şehirleri Türklerin eline geçti. [305] Gerçek Mora'mn kuzeyi hemen hemen kâmilen işgal olunmuş, güney kısıniları da bir vergi karşılığında padişaha bağlanmıştı. Bu sefer esnasındadır ki Turhan oğlu Ömer Bey, etrafı zeytinliklerle kaplı olan Atina üzerine yürümüş ve kale teslim edilmediği takdirde zeytinliklerin tahrip edileceğini Atinalılara bildirmişti. Bunun üzerine şehir güçlük çekilmeden elde edildi. [306] Fatih, eski ve büyük bir medeniyetin beşiği olan bu şehri görmek için Corinthe'den oraya kadar gitmiş, tarihî harabeleri gezmiş ve dört gün Atina'da kaldıktan sonra [307] Üsküp'e dönmüştü. [308] Padişah orada Sırbistan harekâtım idare eden Mahmut Paşa ile buluştu. [309] 1458 yılının sonbaharında sona eren bu seferin neticesi yarımadayı hemen hemen nufussuz bırakmak ve despotların iktidarım hiçe indirmek oldu. [310] Çünkü padişah çok miktarda Rum esirini İstanbul'a göndermiş ve bunlardan bir sanat sahibi olanları İstanbul'a,

Despotlarla yapılan anlaşma ve Fatih'in geri dönüşü.

[302] Zakythinos, s. 260.
[303] Kritovulos, s. 124.
[301] Kritovulos, s. 24.
[305] Zakythino, s. 260.
[306] Kemal Paşa-zâde, vrk. 63.
[307] Kritovulos, s. 126.
[308] Âli, V, vrk. 531.
[309] Bk. Kitabımızın 131inci sayfası
[310] Zakythinos, s. 260.

diğerlerini de civardaki köylere yerleştirmişti. [311] Aynı yılın Ekim ayında padişah Mora'ya bir elçi göndererek despot Dimitrios'un kızım evlenmek üzere istedi.[312]

Sefere birdenbire son verilişinin muhtemel sebepleri.

Mora'da Türk ordularım işgal edebilecek ve onları durdurabilecek kuvvetler bulunmadığına göre Fatih'in bu işi daha ilk seferde bitirmesi lâzım gelirken birdenbire Mora'dan geri dönüşünü ve hattâ bir anlaşma yaparak despotiara bir müddet daha hâkimiyet hakkını tanımasım izah etmek güçtür. Osmanlı vaka-nüvisleri, mevsimin ilerlediğini ve kışın gelmekte olduğunu yazarak Fatih'in sefere son verdiğini söylerler. [313] Fakat kışın gelmesi seferin durdurulmasını icabettirse bile, Rumlarla bir anlaşmayı gerektirecek bir sebep olmaz. Şu halde Fatih'in Mora despotiarı ile anlaşmak lüzumunu duymasını başka sebeplere bağlamak lâzım geliyor. İhtimal Fatih Mora'yı bu suretle sükûnete getirdikten ve o cihetten emin olduktan sonra asıl hedef olan Sırbistan'a yönelmek istiyordu. Çünkü Sırplar Mahmut Paşa ordusuna tahmin edildiğinden fazla mukavemet göstermişlerdir. Bundan başka müşterek bir Sırp-Macar hareketi de düşünülebilirdi. İhtimal bunları dikkate almış olan padişah Mora seferini yukarıda görülen şekilde bir neticeye bağlamış ve kışı da Üsküp'te geçirmeye karar vermişti.

Despot Thomas anlaşmaya sadakat göstermiyor.
Mora'da Osmanlı ve Latin taraftarlığı ve bunların mümessilleri.

Aradan üç ay geçmeden despot Thomas, Osmanlılara karşı yeminle bağlı olduğu muahedeyi hiçe sayarak, hem kardeşi Dimitrios'a hem de Osmanlılara karşı harekete geçti. O, bu işte kendisine batı memleketlerinin yardım edeceğini ve bu suretle de Mora'da iktidarım yeniden tesis edeceğini düşünüyordu. [314] Çünkü o devirde Mora'da hâkim olan iki fikrin mümessili despot Dimitrios ile kendisi idi. Fatih Sultan Mehmet'in müstakbel kayınbabası olan Dimitrios, birçok defalar müzakerelere girişmiş olmasına rağmen, batılılara düşmandı. O, Osmanlı padişahının, vergi vermek suretiyle, hâkimiyeti altında yaşamaya razı idi. [315] Thomas ise bunun tamamiyle aksini düşünüyor ve Lâtinlere taraftar bulunuyordu. Yani kilise ittihadını isteyen ve ancak batı devletleri ile işbirliği yapmak

[311] Zakythinos, s. 260.
[312] Aynı eser, s. 260.
[313] Sadüddin, s. 465.
[314] Zakythinos, s. 261.
[315] Zakythinos, s. 261-622.

Mantua toplantısı ve Papa Pius II. nin Mora işleri ile alâkalanması. Despot Thomas'ın Mora'da hâkim durıma geçmesi.

suretiyle vatanlarını kurtarabileceklerin partisinin başında bulunuyordu.[316] Bu itibarla Mora'da hem padişaha hem de onunla gizli irtibatlarda bulunan Dimitrios'a karşı harekete geçti. Bu harekette kendisini en önde destekleyen kuvvet papalık makamı ile yüksek mevkilerde bulunan ruhban sınıfı ve bilhassa kardinal Jean Bessarion idi.[317] Filhakika Papa Pius II. papalığının daha başlangıcında doğu hıristiyanlarımn lehinde konuşarak onların imdadına koşmak üzere bir haçlı seferini durmadan tahrik etti. 1459 yılının 1 Haziran'ında açılmış olan ve despot Thomas'ın mümessillerinin de katıldığı Mantua konferansında Türkler aleyhinde uzun uzun konuşuldu, kararlar alınmaya çalışıldı. Bu arada papa, Mora'da isyan halinde bulunan Arhotnlara ve Arnavut kabile reislerine, isyanlarından dolayı duyduğu sevinci bildirmiş ve yalnız despot Thomas'a sadık kalmalarını ve Türklere karşı mücadeleye devam etmelerini tavsiye ederek kendilerine batı hıristiyanlarmm vakit geçirmeden imdat etmeleri için elden gelen herşeyi yapacağım vadetmişti.[318] Haçlıları Ancona'dan Mora'ya nakledecek iki harp gemisi bile hazırlanmıştı. Ancak Mantua toplantısından ve kardinal Bessarion'un bu maksat için Almanya'da ve merkezî Avrupa'da yapmış olduğu seyyahatten bit netice çıkmadı. Bununla beraber iki yüzü papa ve yüzü de Sforza'mn karısı ve Milâno Düşesi Biaanca Maria tarafından hazırlanan küçük bir askerî kıta papa tarafından bu maksat için hazırlanmış olan gemi ile Ancona'ya ve oradan da Mora'ya gelerek despot Thomas'ın emrine girdi ve bundan sonra Patras kuşatıldı.[319] Gerçi bu şehir düşmemiş fakat Kalavryta şehri âsilerin eline geçmişti. Bu şehrin düşmesinden sonra âsiler Dimitrios'un arazisine hücum ederek Karytaine, St. Georges, Vordonia, Kastritzi, Kalamata, Zarnata, Leuktron ve daha birtakım kaleleri zapdetti. Mora'mn ileri gelenleri Thomas'la birlikte hareket ettikleri için Dimitrios' kardeşi karşısında çekilmeye mecbur olmuş ve bu suretle isyan yaygın bir hal alarak Mora'da Thomas hâkim duruma geçmişti.[320] Hâdiseleri

[310] Zakythinos, s. 262.
[317] Aynı eser, s. 262.
[318] Aynı eser, s. 263.
[319] Aynı eser, s. 264.
[320] Aynı eser, s. 265.

yakından takip eden Fatih Sultan Mehmet Thomas'ın isyan ettiğini ve batı devletleri ile münasebetiere girişti̇ğini duyar duymaz bu hâdiselerden Turhan oğlu Ömer Bey'i sorumlu tutarak onu azletmiş ve yerine de Hamza Paşa'yı tayin etmişti. Hamza Paşa Mora'daki kuvvetleri de beraberine alarak despot Thomas'ın arazisine girmiş, Arkadya'yı tahrip ve yağma ettikten sonra Thomas ile taraftarlarının sığındıkları Leontarion şehrini kuşatmıştı.[321] Âsiler şehri şiddetie savundukları için surlardan içeriye girmek mümkün olmadı. Zaten Türkler arasında veba hastalığı ve açlık ta başgöstermişti. Bunun üzerine Hamza Paşa despot Dimitrios'un arazisine çekildi. Bu sıralarda Thomas ile Dimitrios iç savaşa son vermeye ve barışmaya karar verdiler ve birtakım müzakerelerden sonra Kastritzi'de buluştular. Bu vesile ile muhteşem bir âyin yapan Lacédémone metrepolidinin huzurunda bir daha sulhu bozmıyacaklarına ve bundan sonra iyi geçineceklerine yemin ettiler.[322] Thomas ile Dimitrios'un barışmaları padişahça çok önemli telâkki edilmiş, iki kardeşin barışmasında Hamza Paşa hatalı görüldüğünden azlolunarak[323] kritik bir durum yaratan bu iş için Zağanos Paşa'mn Mora'ya gönderilmesi lâzım gelmişti. Ancak iki despotun arasındaki anlaşma uzun sümedi; Dimitrios kardeşi üzerine yürüdü. Fakat bu despot bütün tebasımn itimadım kaybetmiş olduğundan, Thomas'ın kuvvetlerine mağlûp olmuş ve ailesi ile birlikte sığındığı Monembasia kalesinde kuşatılmıştı. Bunun üzerine Dimitrios Mathieu Asan'ı padişaha göndermiş ve yardım istemişti. Filhakika Asan'la birlikte Mora'ya gelen yardımcı Türk kuvvetleri Thomas'ı mağlûp etmeye ve onu Leontarion şehrine kapanmaya mecbur ettiler. Biraz sonra da Zağanos Paşa daha büyük kuvvetlerle Mora'ya gelerek Thomas taraftarlarım vurmaya başladı.[324] Ancak Thomas Osmanhlarla başa çıkamıyacağmı anladığından barışma imkânlarım arıyordu. Esasen Osmanlılar da bu sıralarda Mora'da bir anlaşmazlık çıkarmatan çekinmekte idiler. Çünkü doğuda Uzun Hasan'm durumu şüpheler uyandırıyor ve ona karşı hazırlıklı bulunmak gerekiyordu. Bu itibarla Thomas'ın barış arzusu iyi karşılanmış ve aşağıdaki

Dimitrios Fatih'ten yardım istiyor. Osmanlılar Thomas ile anlaşıyorlar.

[321] Zakythimos, s. 266.
[322] Aynı eser, s. 266.
[323] Hammer, III, s. 46.
[324] Zakythinos, s. 262.

şartlarla bir anlaşmanın yapılabileceği kendisine bildirilmişti. Bu şartlara göre Thomas, Osmanlılardan aldığı kaleleri geri verecek, Türk kaleleri civarından askerini çekecek, yıllık vergisini ödiyecek, 10.000 duka harp tazminatı verecek[326] ve yirmi gün zarfında padişahın huzuruna gelecekti.[327] Thomas bu şartları kabule hazırdı. Fakat tebaası lâzım olan parayı vermekten kaçınınca iş neticelenemedi. Zaten bu sıralarda Mora'daki karışıklıklar son haddine varmıştı. Fatih papanın ve diğer batı hükümetlerinin Mora işi ile ilgilenmelerini endişe ile takip ediyor; buranın batılı bir senyörün eline geçeceğinden korkuyordu. Mora'ya hiçbir yabancının ayak basmasını istemeyen.[328] ve ayrıca Thomas'ın hareketlerine de kızmış olan padişah artık Mora despotluklarına son vermenin sırası geldiğine kani olarak.[329] 1460 senesi başında yaya ve suvarilerden mürekkep olan bir ordu ile Edirne'den yola çıktı ve yirmi gün sonra Mayıs'ta Corinthe'e vardı. Mora'ya girdiği sıralarda Dimitrios padişaha birçok hediyelerle birlikte Asan'ı elçi olarak gönderdi.[330] Fakat daha önce Fatih ile Dimitrios'un elçileri arasında kararlaştırılmış olan şartlara göre Dimitrios Türk ordusu gelir gelmez, padişahın huzuruna çıkmak zorunda idi. Fakat despot böyle hareket etmeyi ihtiyatlı bulmadığından yukarıda da söylediğimiz gibi Asan'ı göndermişti. Bu halden memnun olmıyan padişah, Thomas'a karşı muharebe açtığı halde burada birdenbire fikir değiştirerek, Dimitrios'un elçisini hapsetmiş ve aynı zamanda onun topraklarını işgale başlamıştı.[331] Gerçek bir kısım kuvvetlerle Mistra'ya gönderilen Mahmut Paşa orada Dimitrios'u kuşatmış ve teslim olmanın en hayırlı bir yol olduğunu ona hâtırlatmıştı. Dimitrios herşeyden önce elçisinin hapisten çıkarılarak yanına gönderilmesini ve padişah teminat verdiği takdirde teslim olacağım bildirdi.[332] Arzuları yerine getirilen Dinitrios nihayet 30 Mayıs'ta Mistra'yı teslim ederek Mahmut Paşa'nın yanına gelmiş ve ertesi günü de Mistia'ya gelen padişahın huzuruna çıkmıştı. Fatih Dimitrios'a çok iltifat

Tebaasından para alamıyan Thomas vergiyi gönderemiyor.

Fatih ikinci defa Mora'da.

Despot Dimitrios teslim oluyor.

[326] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 25.
[327] Zakythinos, s. 267.
[328] Kritovulos, s. 138.
[329] Zakythinos, s. 267.
[330] Kritovulos, s. 138.
[331] Aynı eser, s. 138.
[332] Aynı eser, s. 139.

etmiş, o huzuruna geldiği vakit ayağa kalkarak elini sıkmış, birçok hediyeler vermiş, şaşkın bir halde bulunan despotu teselli etmiş ve zevcesini, çoscuklarım da onun yamına getirtmişti.[333]

Mora şehirlerinin zaptı ve despot Thomas'm firarı.

Padişah Mistra'da dört gün kalarak kalenin tamire muhtaç yerlerini yaptırmış, içine de 400 muhafiz bırakarak Mora'mn öteki kalelerini almaya yönelmişti. Fakat kale'lerinin dayanacağım zanneden ve duvarlarının sağlamlığına güvenen birtakım şehirler, mukavemet etmeyi tecrübe ettikleri için padişah bunlar hakkında hiç'te merhametli olmamıştır. Ancak bu şekildeki hareket Mora'mn diğer kalelerinin çabuk düşmesine sebep oldu.[334] Filhakika padişah Lakonya ve Arkadya'da yoluna devam ederek Bordonia'yı zapdettikten sonra Kastritzi'ye hücum etti. Bu şehir kendini şiddetle müdafaa etmiş fakat sonunda düşmüştü. Daha sonra Leontarion'i alan padişah Zygos dağının sarp bir yamacında kurulmuş olan Gardiki'yi kuşattı.[335] Sıcaktan ve susuzluktan çok muztarip olan bu şehrin muhafizları da teslim olduktan sonra padişah Venedik arazisine indi; Modon, Koron ve Navarin'i ziyaret etti. Bundan soma padişahın orduları karşısında tutunamıyacağını ve herşeyin kaybolduğunu anlayan despot Thomas ailesi ve çocukları ile birlikte 28 Temmuz'da Porto Longo'dan bir gemiye binerek Korfu'ya.[336] ve oradan da İtalya'ya kaçtı. Ancak Mora'da bundan sonra da bazı şehirler mukavemette devam ettiler. Filhakika Zağanos Paşa'mn idaresindeki kuvvetier Chlouumoutzion ve St. Omer gibi kaleleri işgal ederken Fatih de Venedik arazisini terkederek yolu üzerindeki şehirleri almış ve Zağanos Paşa kuvvetieri ile birleşmişti. Daha soma Grevenon, Vostitza, Kastrimenon kaleleri de düşmüş, ancak padişah Salmenikon'da büyük bir mukavemede karşılaşmıştı. Şehir zaptedildiği halde iç kale düşürülemedi. Burası ancak 1461 Temmuz ayında Türklerin eline geçmiştir. [337]

[333] Kritovulos, s. 139.
[334] Aynı eser, s. 142.
[335] Aynı eser, s. 141.
[336] Zakythinos, s. 270.
[337] Aynı eser, s. 272-273.

Bu suretle Mora, Venediklilere ait birkaç kale müstesna, 1461 yılı ortalarına doğru kâmilen Türklerin elinde idi. Bizans imparatorluğuna hak iddia edebilecek durumda olan despotlardan Thomas 1465'te ölmüştü. Dimitrios'a gelince "Sultan hazretleri onu emn ü aman gölgesi altında sakladı. Ömrünün sonuna kadar sultanın, sevişenlerin buluştukları harîmine devam etti". [338] Padişah ona Enez şehrini ikâmetgâh olarak vermiş ve ayrıca yilda 60.000 akçe de tahsis etmişti.

[338] Karamanî Mehmet Paşa, s. 354.

İV

FATİH'İN BATI SİYASETİ

EFLÂK'IN KATİ OLARAK HÂKİMİYET ALTINA ALINMASI

Tuna nehrini kendi devleti için tabiî bir sınır telâkki ettiğini tahmin ettiğimiz Fatih Sultan Mehmet ve hattâ daha önceki Osmanlı hükümdarları, bu nehrin kuzeyinde bulunan ve bugünkü Romanya'yı teşkil eden Eflâk ve Boğdan prensliklerini yalnız himayeleri altında bulundurmayı kâfi görüyorlardı; ancak bunların kendilerini meşgul edecek kadar kuvvetli olmalarını ve büsbütün de zayıf düşmelerini istemiyorlardı. İhtimal Osmanlılar tabiî sınırlar dışında mütalâa ettikleri bu prensliklerin, daha uzakta bulunan Lehistan ve Macarlarla kendi aralarında tampon bir devlet olarak kalmalarına taraftardılar.

Osmanlı, Leh ve Macarların nüfuzlarını tesis etmek istedikleri bu prenslikler zaman zaman bu devletlerin birisine tâbi olarak siyasi mevcudiyetlerini idame ettirmek yolunu bulmuşlardı. Ancak Türk sınırlarına daha yakın bulunması dolayısiyle Eflâk'da Osmanlı nüfuzu gün geçtikçe arttı ve Yıldırım Bayezit zamanında bu prenslik senelik bir vergi vermeyi kabul etti.

Kazıklı Voyvoda'nın Fatih tarafından Eflâk prensliğine tayini ve başkörlüğü.

1456 da Fatih Mehmed, Wlad'ı Eflâk prensliğine tayin etmişti. Wlad, kardeşi Radul ile birlikte Osmanlı sarayında rehine olarak bulunmuş [389] ve burada iyi bir terbiyeye tâbi tutulmuştu.[390] Çok zeki ayın zamanda çok cesur olan [391] ve Türkler arasında Kazıklı Voyvoda diye anılan Wlad, bir taraftan Boğdanhları yenmiş, birkaç defa da Macarları mağlûp etmişti. Hüküm sürdüğü memlekete Fatih'in yardımı ile sahip olmasına ve padişaha karşı dost kalacağına dair yemin

[389] N. İorga, II, s. 112.
[390] Kritovulos, s. 157.
[391] İdris-i Bitlisi, vrk. 113.

etmiş bulunmasına rağmen Kazıklı Voyvoda [392] sözünde durmıyarak Osmanlılar aleyhine Macarlarla anlaşmaya çalıştı. Esasen Macar Kıralı Mathias, Türkler tarafından Macaristan topraklarına yapılmış olan akınların intikamım ve Türklere Tuna boyunda müşkilât çıkarma işini Wlad'a bırakmıştı. [393] Hattâ Mathias' voydovayı kendisine büsbütün bağlayabilmek için akrabasından bir kızı ona nişanladı. [394] Fakat Wlad'm Macarlara yaklaşması haberi İstanbul'da iyi karşılanmadı. Bununla beraber Osmanlilar Hamza Bey hâdisesine kadar onun hareketlerine karşı sabırlı oldular. Ancak Hamza Bey hâdisesi [395] daha fazla hareketsiz kalmalarına imkân bırakmadı.

[392] N. İorga, II, s. 111.

[393] Kritovulos, s. 157.

[394] Aynı eser, s. 112.

[395] Osmanlı kaynaklarında Hamza Bey hâdisesinden ya hiç bahsedilmemekte veya birbirine uymayan malûmat verilmektedir. Meselâ Dursun Bey, Hamza Bey meselesinden hiç bahsetmiyerek savaşın sebebini Wlad'ın İstanbul'a davet edilmesine rağmen gelmemesine ve o yıl çok masrafı olduğu için haracı gönderemiyeceğini bildirmesine bağlar (Bk. Dursun Bey, s. 103-104). İdris-i Bitlisî'ye göre, Fatih Trabzon seferinde iken Kazıklı Voyvoda Tuna'yı geçerek Türk topraklarını yağma etmiş ve hudut komutanlarından Yunus Bey ile Hamza Bey'i bu arada şehit etmişti. Fatih Trabzon seferinden dönüşünde bu hâdiseleri haber almış ve çok müteessir olmuştu. Bununla beraber voyvodayı ödenmemiş olan iki senelik vergisini ödemeye ve İstanbul'a gelmeye davet etti; ve bunun için de muayyen bir zaman kabul etti. Voyvoda birtakım özürler ileri sürerek vergisini vermemiş ve giden Türk elçisini geri çevirmişti. İşte padişah bunun üzerine Eflâk'a yürüdü (Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 113-114). Daha muahhar bir kaynak seferin sebebini büsbütün başka anlatmaktadır. Ona göre "Sultan Mehmet Han vilâyet-i Eflâk'a azimet itmeye sebeb ol oldukim ittifak bir gün çakırcıbaşı Sinan Ağa taife-i doğancılar ile Tuna kenarında şikâr ederken Trakul oğlu Kazıklı Voyvoda ki Eflâk vilâyetinin beyi idi. Mezkûr Sinan Ağa'yı ol arada hile ile basub ve aman virmeyüb başın kesüb ve yanında bulunan müslümanları temamet kılıçtan geçirdiler. Çünkim bu haber padişah hazretlerinin sem-i şeriflerine" erişince hemen Eflâk'a yürüdü(Bk.1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 92). Kritovulos ise, Voyvodanın Tuna'yı beriye geçerek Niğbolu ve Vidin kıtalarına akın yaptığım ve bu civarı yağma ederek halkım öldürdüğünü yazmakta ve bu hareketin sebebini sormak üzere padişahın gönderdiği elçileri de öldürdüğünü kaydetmektedir (Bk. Kritovulos, s. 158). Angiolellos'a göre, Kazıklı Voyvoda'ya iki elçi gönderilmiş, bunlar vasıtasiyle birikmiş olan üç senelik vergi istenmiş ayrıca voyvodanın göndereceği devşirmelerin miktarı sorulmuştu. Voyvoda bu elçilere "sizin istediğiniz gibi seçebilmeniz için büyük miktarda devşirme çocukları ile at

Fatih Trabzon seferine çıkarken "Taht muhafazasıçün" [396] bir kısım kuvvetlerle İskak Paşa'yı Edirne'de bırakmıştı. Padişahın bulunmayışından faydalanan Kazıklı Voyvoda, Tuna'yı geçerek Bulgaristan topraklarını yağma ve tahrip etti.[397] Paşa, voyvodanın bu tecavüzlerini işitmiş, fakat elindeki kuvvetlerle buna mani olamıyacağım düşünerek ses çıkarmamıştı. [398] Esasen İshak Paşa'ya verilmş olan vazife Kazıklı Voydoda üzerine yürümesine de mani idi. Bu itibarla hâdise karşısında sükût etmeyi muvafik görmüş olan İshak Paşa, padişahın seferden dönüşünde hem zaferi tebrik etmiş hem de Kazıklı Voyvodanın yaptığı işler hakkında bilgi vermişti. [399] Ancak bu sırada Kazıklı Voyvoda'mn elçisi de gelerek [400] zaferi tebrik edince şimdilik yaptığı işlere karşı ses çıkarılmaması uygun görüldü. [401] Bununla beraber padişah Wlad'm ortadan kaldırılmasına ve kardeşi Radul'un onun yerine tâyin edilmesine karar verdi. Çünkü Fatih onun ne yapmak istediğini biliyordu. Macar-

getirteceğimden dolayı Sultan hazretlerinin benden memnun kalmasını temin edebilmek maksadiyle Niğbolu komutanının da sizinle beraber bulunmasını arzu ederim. Bundan sonra size, Sultana olan vergi borçlarımı da ödeyeceğim" demişti. Bu sözlere kanmış olan Niğbolu komutam oraya gidince yakalanarak zindana atılmış, öte taraftan Drakula Niğbolu'ya gelerek burayı yağma etmiş ve birçok da esirle birlikte geriye dönmüştür. Daha sonra bu Voyvoda, Türklerin yaptığı bir akma Macarlarla birlikte karşı koyarak akıncıları büyük zayiata uğrattığı için, Fatih Sultan Mehmet intikam almak üzere Eflâk toprakları üzerine yürüdü (Bk. Angiolellos, s. 24-26). Ducas, voydovamn İstanbul'a davet edildiğini, gelirken beşyüz delikanlı ile birlikte vergisini getirmesi icabettiğini, fakat voyvodanın yalnız vergiyi göndereceğini, diğer şartiarı kabul edemiyeceğini bildirmesi üzerine Eflâk'a elçiler gönderildiğini, ancak Voyvodanın bunları kazıklattığını ve Türk topraklarına tecavüz ettiğini yazdıktan sonra hudut komutanlarından birisinin işgüzarlık ederek Voyvodanın üzerine yürüdüğünü, neticede mağlûp olduğunu ve bunun üzerine sefer açıldığım yazmaktadır (Bk. Ducas, s. 223-224). Ayrı ayrı kitaplardan aldığımız bu malûmatın birbirine uymaması meseleyi bir çıkmaza götürmektedir. Ancak bu kaynakların çoğunda voyvodanın İstanbul'a davet deildiği ve vergisini ödemediği müştereken kabul edilmektedir. Diğer kaynaklarda da (meselâ Âşık Paşa-zâde ve Kemal Paşa-zâde) aynı noktalar bulunduğu için meseleyi bu bakımdan ele alarak anlatmaya çalışacağız.

[396] Kemal Paşa-zâde, vrk. 104.
[397] İdris-i Bitlisi, vrk. 113.
[398] Kemal Paşa-zâde, vrk. 104.
[399] Aym eser, vrk. 104.
[400] Âşık Paşa-zâde, s. 161.
[401] İ. H. Uzunçarşıh, II, s. 74.

larla yapmış olduğu gizli anlaşmayı da duymuştu. [402] Bunun için Kazıklı Voyvoda'nm kolayca elde edilmesi çareleri arandı, bu husus için tedbirler düşünüldü ve voyvodanın İstanbul'a davet edilmesi kararlaştırildı. Esasen ötedenberi Eflâk'ın haracını bizzat voyvoda getirirdi. Halbuki bu yil kendisi gelmediği gibi haracım da göndermemişti. [403] Onun için zaferi tebrike gelen Eflâk elçisi ile birlikte bir Osmanh elçisi Eflâk'a giderek voyvoda'yı İstanbul'a davet etti. [404] Bu suretle Osmanhlar meseleyi kolayca halledeceklerini umdular. Filhakika Osmanh hükümetinin davetiyesini götüren, Rumdan dönme, Kâtip Yunus Bey voyvoda'yı İstanbul'a gelmeye ikna etti. [405] Ancak Wlad düşmanlarının çokluğundan ve memlekette bulunmadığı bir sırada tac ve tahtının Macarlara verileceğinden korktuğunu söylüyor ve kendisinin bulunmadığı müddetçe Eflâk'ı düşmanlarına karşı muhafaza edecek bir kuvvet gönderilmesini rica ediyordu. [406] Padişah kendisine düşman olan ve iki yüzlü hareket etmeyi en esash bir iş telâkki eden [407] Wlad'm bu hareketinin de bir "teailül" olduğunu bilmekle beraber Silistre Bey'i Yunus Bey ile Niğbolu Beyi Çakırcıbaşı Hamza'yı Eflâk'ı beklemek üzere görevlendirdi. [408]

Wlad'ın vergi vermek istemeyişi ve Çakırcıbaşı Hamza Bey hâdisesi. Wlad'ın Türk sınırlarına tecavüzü.

Yunus Bey ile Çakırcıbaşı Hamza Bey Tuna kenarına geldikleri vakit nehrin donmuş olduğunu gördüler. Kışın şiddetinden bir süre burada kalmak mecburiyetinde kalan Türk kuvvetleri Tuna'yı geçme hazırlıkları yaptıkları ve dostluktan başka birşey ümit etmedikleri, hattâ itibar göreceklerini sandıkları bir sırada [409] Vovyodanm müthiş bir baskınına uğradılar. Bu baskında Yunus Bey şehit ve Hamza Bey de esir edilmişti. [410] Daha sonra Hamza Bey'i de öldürerek başım

[402] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 74.
[403] Kemal Paşa-zâde, vrk. 104.
[404] Âşık Paşa-zâde, s. 161.
[405] İ. H. Uzunçarşılı, II, s, 75.
[406] Âşık Paşa-zâde, s. 161. Kemal Paşa-zâde, vrk. 104.
[407] Paris Millî Kütüphanesi, arapça yazmalar, 4434 numarada Fatih'ten Karamanoğlu İbrahim Bey'e yazılan bir mektup vardır. Bu mektup Eflâk'ın ne surede zaptedildiğini bildirmektedir.
[408] Kemal Paşa-zâde, vrk. 104. Halbuki Âşık Paşa-zâde ve Neşrî, padişahın samimi olarak Voyvodanın sözüne itimat ettiğini yazıyorlar. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 161. Neşrî, vrk. 178.
[409] Kemal Paşa zâde, vrk. 106. Sadüddin, s. 866.
[410] Kemal Paşa-zâde, vrk. 106.

Macar kıralına gönderen [411] Wlad, aldığı esirlerin hepsini kazıklattıktan sonra Osmanlılara ait birtakım şehir ve kasabaları tahrip etmekten çekinmemiş [412] ve 25.000 esir ile memleketine dönmüştü. Onun bu kadar cesurca hareketine âmil olan şey, yâratılışmdaki vahşetle Macarlardan göreceğini ümit ettiği yardım olsa gerekti. Ancak işler tahmin ettiği gibi çıkmamış ve biraz sonra Türklerle yaptığı savaşta Macarlar ona karşı ilgisiz kalmışlardır. Çünkü bu sıralarda Kıral Mathias Macaristan'da imparator Friedrich taraftarları ve Giskras çeteleri ile kâfi derecede meşguldü. Ayrıca ilkbaharda Fatih'in Belgrad'a hücum edeceğini de tahmin ediyordu. [413]

Padişahın Eflâk üzerine hareket edişi ve akıncıların Eflâk'ı yağma etmesi.

Hamza Paşa'mn ve bu arada birçok Türk'ün pek vahşice öldürülmüş olduğunu duyan Fatih büyük bir teessür içinde, esasen ahidnâmelere riayet etmeyen ve Türk topraklarına tecavüz etmek cesaretini gösteren,[414] Wlad'm üzerine yürümeye karar verdi. Padişahın da hazır bulunduğu ve 1462 baharında açılan bu sefere "onbeş tuman asker" [415] katılmıştı [416]. Yirmi kadırga ve yüzelli nakliye gemisi ile, Widin'e kadar nehir yolu ile gelen padişah, ordu ile birlikte Eflâk topraklarına girdiği halde Kazıklı Voyvodaya tesadüf edemedi. Bunun üzerine Evranos-zâde Ali Bey'in oğlu Evranos Bey [417] Eflâk içlerine akma memur edildi. Evranos Bey aldığı emri yerine getirmiş, vurulacak yerleri vurmuş ve birçok esir ve ganimet ile asil orduya katılmak üzere geri dönmüştü. [418] Öte taraftan, halkın bir kısmım ormanlara saklamış, diğer bir kısmım da Braşova

[411] Âşık Paşa-zâde, s. 161.

[412] Âşık Paşa-zâde, s. 161.

[413] N. İorga, II, s. 114.

[414] Fatih'ten Karamanoğlu İbrahim Bey'e mektup, Paris Millî kitaphğı, arapça yazmalar 4434.

[415] Kemal Paşa-zâde, vrk. 107. Kemal Paşa-zâde'nin gösterdiği rakkamı Paris Millî kitaphğındaki, Fatih'ten Karamanoğlu'na yazılan mektup ta teyid ediyor.

[416] Dursun Bey askerin takriben otuz tümen olduğunu, İdris-i Bitlisî de ikiyüz binden fazla olduğunu yazıyor. Bk. Dursun Bey, s. 104. İdris-i Bitlisî, vrk. 114.

[417] Âli, akıncı komutanının Evranos oğlu Ah Bey olduğunu yazar. Bk. Âli, V, vrk. 134.

[418] Kemal Paşa-zâde, vrk. 107.

tarafılarına göndermiş olan Kazıklı Voyvoda, silâhlı kuvvetlerini ikiye ayırarak bunların bir kısmım Boğdanhlara, bir kısmım da Osmanlılara karşı kullanmaya karar verdi. Çünkü ötedenberi Boğdanlılarla arası açıktı.[419] Hattâ Fatih'i Kazıklı Voyvodaya karşı savaşa tahrik edenlerden birisi de Boğdan voyvodası olmuş ve ona karşı bir savaş açıldığı takdirde Boğdan'm da yardım edeceğini bildirmişti. İşte komşusuna güvenemeyen Kazıklı Voyvoda bundan dolayı kuvvetlerinden bir kısmım o tarafa göndermek mecburiyetinde kaldı.

Voyvodanın akıncılar zannıyle asıl Türk kuvvetlerine çarpması.

Evranos Bey'in akından döndüğünü haber alan Kazıklı Voyvoda'nm Boğdan üzerine gönderdiği kuvvetler, Türk akmcılaımm yolunu kesmeye karar verdiler ve geçitleri tuttular.[420] Akıncılar hakikaten kötü bir duruma düşmüşlerdi. Çünkü bulundukları yer esas ordunun bulunması lâzım gelen yerden pek uzaktı; imha edilecekleri tabiî gibi idi. Halbuki padişahın idaresi altında Eflâk topraklarında ilerlemekte olan Türk ordusu çok sıcak bir mevsimde susuz bir bölgeye geldiği için, beş fersahlık olan bu yeri[421] cebrî yürüyüşle ve süratle geçerek akıncılara yakın bir bölgeye zamansız olarak gelmiş bulunuyordu.[422] Evranos Bey'in akıncı kuvvetlerini vurmaya hazırlanan Eflâk kuvvederi, dağ kenarlarında Fatih'in idaresindeki asil orduya bağlı birtakım birlikleri görmüşler, ancak bunları da akıncılara mensup olan parakende kuvvetler sanmışlardı. Bu itibarla tereddüt etmeden bunlar üzerine atıldılar ve onları esas orduya kadar geri attılar.[423] Halbuki bu sırada Rumeli askerleri Mahmut Paşa tarafından muharebe düzenine sokulmuştu. Bu tertibe göre sağ kanatta Turhan oğlu Ömer, Evranos-zâde Ahmet, Mihal oğlu Ali, Malkoç oğlu Bâli Beyler, sol kanatta da Arnavut Beyi Nasuh, Yanya Beyi Develû oğlu Umur ve Mihal oğlu İskender Beyler bulunuyordu.[424] Bu kuvvetler ağaçlıklar altından birdenbire ortaya çıkınca Eflâk

[519] Âli, V, vrk. 134.

[520] Kemal Paşa-zâde, vrk. 107.

[521] Âli, V, vrk. 134. Sadüddin, bunun altı fersah olduğunu yazıyor Bk. Sadüddin, s. 487.

[522] Kemal Paşa-zâde, vrk. 108.

[523] Aynı eser, vrk. 108.

[524] Dursun Bey, s. 106. Kemal Paşa-zâde, vrk. 108-109.

hlar işin mahiyetini anladılar ve büyük bir şaşkınlık içinde kaçmaya başladilar. Fakat buna imkân kalmamıştı. Çünkü geriye döndükleri vakit akıncılarla karşilaştılar.[425] Yapilan savaşta, yedibin kişi tahmin edilen,[426] bu kuvvetlerin yediyüzü kurtulmadı. Binden ziyade esir alınmıştı.[427] Bu surede Eflak kıtası bir taraftan yağmaya ağramış, diğer taraftan, bir fayda temin edilmeden yedibin kişilik bir silâhlı kuvvetten mahrum kalmıştı.

Wlad'ın Türk ordugâhını basması ve mağlûp olması. Radul'un Voyvodalığa getirilmesi.

Fatih'in idaresindeki Türk kuvvetleri bu küçük savaştan soma bir ay kadar Eflâk'ta dolaştılar; voydodayı aradılar.[428] Bu esnada "vilâyet-i mezburenin yer yer ululari ve boy boy kâfirleri itaat idüb gelüb Hüdavendigâr hazretlerine muti oldular".[429] Bunun üzerine Kazıklı Voyvoda bir baskın hazırladı. Filhakika o bir gece ansızın onbin kişilik bir kuvvede[430] Türk ordugâhına girdi. Halbuki baskının yapılacağım padişah haber almıştı.[431] Hattâ bunu "her kimesne kendi çadırı önünde müretteb yerağ ile hazır ve müheyya olub duralar, kat'iyyen çadırlarından taşra çıkmayalar, ceyş-i a'dadan haymeleri önüne herkim gelürse aman virmeyüb darb-i harb ile helâk ideler" diye ordu içinde ilân da ettirmişti.[432] Buna rağmen baskın Osmanh ordugâhında büyük bir şaşkınlık husule getirmiş, çadırlardan gecelik kıyafetleri ile dışarıya firlayanların bir kısmı bu şaşkınlık arasında şehit düşmüştü.[433] Ancak şakmlık uzun müddet devam etmedi. Türk ordusu, duruma tamamiyle hâkim olamamakla beraber kendini müdafaa edebilir bir hale geldi. Gerçek padişahı yakalamak kastiyle hareket eden Eflâkhlar önce Anadolu askeri

[425] Kemal Paşa-zâde, vrk. 109.

[426] Dursun Bey, s. 105. Kemal Paşa-zâde, vrk. 109.

[427] Kemal Paşa-zâde, vrk 109. İdris-i Bitiisî, karşılaşılan düşman kuvvetini dokuz bayrak (?) olarak gösteriyor Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 115.

[428] İdris-i Bitlisi, vrk. 116. Kemal Paşa-zâde, vrk. 110.

[429] 1099 numaralı Tarih ÂI-i Osman, vrk. 93.

[430] Âli, V, vrk. 135.

[431] Âşık Paşa-zâde, s. 162. İdris-i Bitlisi, vrk. 116.

[432] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 93.

[433] Kemal Paşa-zâde, vrk. 111. Kritovulos, padişahın bu baskını haber aldığım ve ordusunu tertiplediğini, bu yüzden Kazıklı Voyvoda'nın birkaç katır ile birkaç at öldürebildiğini yazıyor. Bk. Kritovulos, s. 159.

ile karşılaştılar.[434] Fakat karanlık, çadırların ipleri ve askerlerin müdafaaları onları bir müddet oyaladı. Bu müddet esnasında yeniçeriler hazırlanmış ve padişahı ortaya alınışlardı. Bununla beraber biraz sonra yeniçerilerin üzerine atılan Eflâkhlar şafak sökünceye kadar vuruştular.[435] Fakat artık bir iş başaramıyacaklarını kendileri de anlamış olmalıdırlar ki bundan sonra kurtuluş çaresini kaçmakta buldular.[436] Bu kaçış onlar için faydalı olmadı. Çünkü yolları üzerinde Rumeli askeri bulunuyordu. Bunlar tamamiyle harbe hazır olduklarından Eflâkhların bir kısmını öldürmeye muvaffak oldular[437] Mihal oğlu Ali Bey bir müddet onları takip etti; [438] bir kısmını öldürdü ve ikibin yediyüz kişilerini de esir aldı.[439] Ancak Wlad'ı yakalamak mümkün olmamış, o "bir taraftan fürce bulub mecruh ve nîm-mürde birkaç meredesi ile çıkub" kaçmıştı.[440] Wlad, herşeyden ümidini keserek önce Moldavya'ya ve daha sonra da Macaristan'a sığındı;[441] onlardan yardım istedi. Fakat Macar kıralı hiç yoktan Osmanhlarla bir anlaşmazlığa düşmek istemediğinden bu yardımı yapmamış, hattâ Wlad'ı yakahyarak hapsetmişti.[442] Öte taraftan Osmanhlar Wlad'ın kardeşi Radul'u [443] oniki bin duka yıllık vergiye bağlıyarak Eflâk prensliğine getirdiler. Bu surede Eflâk Osmanhların mümtaz bir eyâleti haline geldi.

[434] İdris-i Bitlisi; vrk. 116.
[435] Kemal Paşa-zâde, vrk. 111.
[436] Dursun Bey, s. 108.
[437] Kemal Paşa-zâde, vrk. 112.
[438] Âşık Paşa-zâde, s. 162. Kemal Paşa-zâde, vrk. 112.
[439] Kemal Paşa-zâde, vrk. 112. Dursun Bey'e göre bunların sayısı üçbin yediyüzdür. Bk. Dursun Bey, s. 109.
[440] Dursun Bey, s. 109.
[441] İdris-i Bitlisi, vrk. 116.
[442] Dursun Bey, s. 110. Wlad'ın Mathias tarafından hapsedilmesinin sebebi 1462 de Fatih'e gönderdiği bir mektubun Macarların eline geçmesidir. Bu mektupta Voyvoda: senin kulun ve Ulahlarm voyvodası olan ben sana ve hükümetine karşı yaptıklarımdan dolayı af dilerim. Eğer arzu ederseniz, suçlarımı affettirmek üzere, bütün Erdel'i size tevdi edebilirim. Burayı ele geçirirseniz bütün Macaristan'ı kolayca istilâ edebilirsiniz. Sefirlerim bu hususta daha çok bilgi vereceklerdir diyordu. Bu mealde sadrazama da bir mektup göndermişti. Bk.Salamon Ferencz, s. 41. Aynı şeyler Zinkeisen, II, s. 176 da da vardır.
[443] Fatih'ten Karamanoğlu'na mektup, Paris Millî kitaplığı, arapça yazmalar 4434. İdrisi Bitlis-î, vrk. 116.

V

FATİH'İN BATI SİYASETİ

BOSNA'NIN ZAPTI VE HERSEK'İN TÂBİİYET ALTINA ALINMASI

Bosna'nın Fatih için hususi bir ehemmiyeti vardı.

Balkanları ve bu arada Tuna'nın güneyinde kalan bütün Avrupa toprakların kendi devletinin sınırları içerisinde öz bir vatan telâkki ettiğini zannettiğimiz Türk padişahı için Bosna hususi önemi olan bir yerdi. Çünkü denizlerde gittikçe kudret kazanan Türk donanması küçümsenecek bir kuvvet halinden çıkmış olmasına ve Adalar Denizi'nde birtakım muvaffakiyetler gösterıniş bulunmasına rağmen, bir müttefik devletler donanması karşısında, hâlâ zayıf durumda idi. Bu itibarla en kuvvetli bir deniz devleti olan Venedik'i, sıkıştırabilmek için, başka yönlerden de tehdit etmek lâzım geliyordu. Padişahın, eğer İtalya'yı fethetmek gibi bir emeli de varsa o takdirde Venedik'i tehdit etmek veya İtalya toprakların elde etmek için en müsait yolun Bosna'dan geçtiğini kabul etmek icabeder.

İstanbul'un fethi ile ticari menfaatleri sarsılmış olan Venedik hükümeti, Mora'nın Türkler eline geçmesinden büsbütün müteessir oldu. Adalar Denizi'ndeki Türk faaliyetini de yakından takip eden bu devlet, onun için Osmanlıların etrafında yine onların aleyhine olmak üzere bir ittifak çenberi meydana getirmeyi düşünmeye başladı. Fatih, ergeç Venediklilerle çarpışacağım hesabediyordu. Bu itibarla bir Osmanlı-Venedik savaşında Venedik'e yardımları dokunmasın ve Türk güvenliğini herhangi bir surette tehdit etmesin diye Fatih önce kendisine pürüz çıkarması ihtimali olan küçük devletleri birer birer ortadan kaldırdı. Bu arada Bosna kıralhğı ile Hersek dukalığı da vardır. [444] Esasen bu iki teşekkül, Sırbistan ve Mora'nın zaptından ve Türk ordularının birkaç defa Arnavutluk'a çarpmasından sonra sıranın kendilerine geldiğini seziyor ve bunun için de

[444] Hammer, III, s. 78.

devletlerden, bu arada Macarlardan, Venediklilerden, papadan ve hattâ Arnavutluk prensi İskender Bey'den yardım istiyorlardı.

Bosna'nın alınması için zahiri sebepler.

Osmanlıların Bosna'ya yürümeleri için bazı zahirî sebepler de vardır. Meselâ Sırp kıralının ölümünden sonra, damat olması dolayısiyle, Bosna kıralının Semendire kalesi üzerinde hak iddia etmesi ve kalenin alınmasının gecikmesine sebep olması, [445] Bosna kıralının Anadolu'da yapilacak bir sefere davet edildiği halde gelmemesi, [446] vermekle mükellef bulunduğu vergiyi göndermemesi, [447] bunu istemek üzere gönderilen Türk elçisini haps ve ölümle tehdit etmesi, Osmanlı hududarı üzerinde yaptığı saldırgan hareketlerin sonunda Mihal oğlu Ali Bey'le arasının açılması ve Ali Bey tarafından onun harekederi hakkında padişaha bilgi verilmesi [448] bu arada sayılabilir.

Kıralın yersiz hareketi ve daha sonra bu hareketinden pişmanlık duyması.

Gerçek, Fatih Sultan Mehmet Bosna'nın da Türk topraklarına katılmasının sırası geldiğine hükmederek harp hazırlıklarına başlamış, fakat birdenbire bu yola gitmiyerek önce Bosna kıralına, birikmiş olan vergileri istemek üzere bir çavuş göndermişti. Ancak Bosna kıralı Stephan gelen çavuşu iyi karşılamamış ve hattâ kendisini ölümle tehdit ederek [449] hapse atmıştı. [450] Fatih'in kuvvetleri ile mukayese ettiğimiz takdirde kendi kuvvetlerinin birşey ifade etmiyeceğini bildiğini tahmin ettiğimiz Bosna kıralının bu hareketindeki cüret ve cesaretini izah etmek güçtür. Böyle hareket etmesi elbette kendi kuvvetlerine güvenmekten ileriye gelmiyordu. İhtimal bu sırada Bosna kıralı, Venediklilerden ve Macarlardan Osmanlılara karşı korunacağı vadini almıştır. [451] Fakat biraz sonra yaptığı işin yersiz olduğunu anlamış, gönderilen çavuşu hapisten çıkardığı gibi aynı zamanda ona çok da iltifat etmişti. [452] Biraz önce meydan okuyan bu kıralın aradan çok geçmeden, yaptığı işin kendisine zararlı olacağım kabul etmesi, ihtimal vaktiyle kendisine vaadlerde bulunmuş olan devletlerin bu vaadlarını hemen yerine getiremiyeceklerini öğrenmiş olmasın-

[445] Dursun Bey, s. 114.
[446] Angiolellos, s. 29.
[447] Aynı eser, s. 29.
[448] İdris-i Bitlisi, vrk. 120.
[448] Sadüddin, s. 492.
[450] Âşık Paşa-zâde, s. 164.
[451] Angiolellos, s. 29.
[452] İdris-i Bitlisi, vrk. 120. Kemal Paşa-zâde, vrk. 116.

dandır. Fakat artık onun pişmanlığı fayda sağlamaktan uzaktı. Çünkü Efl&ak'tan zaferle dönen Türk padişahı, topraklarını bu taraftan da güvenlik altına almış olduğundan, kuvvetli bir ordunun başında Bosna üzerine yürüdü. Ordu Üsküp'te toplanmış ve burada padişahın önünde bir geçit resmi yaptıktan sonra Bosna'ya yönelmişti. Karadonlu yolundan geçilerek daha ileriye gidildiği bir sırada Mihal oğlu Ali Bey, Bosna kıralının Türk kalelerine tecavüz ettiğini ve Ağaçhisarı'm (?) yaktığım bildirdi. [453] Bu hâdise padişahı büsbütün sinirlendirmişti. İki ay bir yolculuktan sonra [454] Bosna topraklarına girmiş olan padişah, yolu üzerindeki Bobovaç, kalesini işgal eder etmez, civardaki kaleler birer birer teslim oldular. [455] Bununla beraber Bosnalılar bazı kalelerde direndiler; arazilerinin sarplığına güvenerek orada burada, dağ sırtlarında ve vâdilerde birtakım mukavemet yuvaları kurdular. Türk ordusu bunlarla teker teker uğraşmaya mecbur kaldı. [456] Bu sıralarda yakalanan bir esirden kıralın Jajcza'da olduğu ve burada müdafaada bulunacağı öğrenildi. Bu haberi padişah Trovnik'de almıştı. [457] Bunun üzerine Sadrazam Mahmut Paşa'yı yirmibeş bin kişilik bir kuvvede [458] Bosna'mn hükümet merkezi olan Jajcza üzerine gönderdi. Kıralı burada yakalamak emrini alan paşa[459] süratie Jajcza'ya gelmiş ise de kıralın buradan birgün önce akşama doğru maiyeti ile birlikte[460] Sokol kasabasına kaçtığını öğrenmişti. Onun için hemen o tarafa döndü. Sokol kasabasını kuşatan Mahmut Paşa buramn kolayca ahnamıyacağım ve esasen kıralın burada da kalmıyarak Kliutch kalesine kapandığım, yakalanan bir esirden, öğrenmişti.[461] Bundan dolayı kalenin kuşatılmasından vazgeçilmiş ve kıralın takip edilmesine karar verilmişti. Fakat bu arada Mahmut Paşa ile maiyeti erkânı arasında anlaşmazlık çıktı. Çünkü Sokol'dan Kliutch'e gitmek için dar bir boğazdan geçmek lâzım geliyordu. Çok sarp ve tehlikeli olan bu boğazdan geçmeyi

Osmanlı ordusunun hareket ettiği sıralarda Bosna kıralının tahrik edici halleri.

Kralın mukavemet göstermeden oradan oraya kaçışı. Mahmut Paşa'nın onu takibi.

[453] Sadüddin, s. 493.
[454] İdris-i Bitlisi, vrk. 120.
[455] Dursun Bey, s. 115. Kemal Paşa-zâde, vrk. 117.
[456] Kemal, Paşa-zâde, vrk. 118.
[457] Dursun Bey, s. 118.
[458] Angiolellos, s. 31.
[459] Kemal Paşa-zâde, vrk. 118.
[460] Dursun Bey, s. 118.
[461] Aynı eser, s. 118.

istemeyen Mahmut Paşa'nm maiyeti,[462] Sokol kasabasının kuşatılmasında ve Jajcza'ya gidilmesinde israr ettiler.[463] Mamut Paşa ise kıralı elden kaçırmamak için hemen bu dar boğazdan geçilmesi fikrinde idi.[464] Neticede, paşa fikrinde ısrar ettiğinden, [465] bütün bir gece meşalelerin ışığında yürünmüş[466] ve bu tehlikeli boğaz geçilerek sabaha karşı ovaya çıkılmıştı.[467]

Kliutch ünündeki muharebe ve kıraim teslim olması.

Mahmut Paşa kıralın kaçmasını önlemek üzere Turhan oğlu Ömer Bey'i ileriye gönderdi. Ömer Bey bu civarda yakaladığı esirlerden kıralın Kliutch'te olduğunu anladı. Esirlerin anlattıklarına göre kıral, yukarıda söylediğimiz dar boğazın kolayca geçileceğine ihtimal vermediğinden, kaladen ayrılmamıştı.[468] Bunun üzerine Ömer Bey bir taraftan kıralın Kliutch'te olduğunu Mahmut Paşa'ya bıldirmiş.[469] öte taraftan kendisi de akıncı kuvvetleri ile kalenin üzerine yürümüştü. Ömer Bey'in Kliutch önünde görünmesi, Bosna kuvvetleri ve kıralı üzerinde bir şaşkınlık meydana getirmedi'[470] Çünkü kıral esas Türk kuvvetlerinin çok uzakta olduğuna kani idi.[471] Onun için Ömer Bey kuvveılerini karşılamakta tereddüt etmedi. [472] Türk akıncıları kalenin önündeki nehri geçerek kasabamn yamna geldikleri vakit Bosna kıralının nehir üzerindeki köprüyü tuttuğunu gördüler.[473] Şimdi Ömer Bey üstün kuvvetler karşısında kötü bir duruma düşmüştü. Bosna kuvvetleri onu her taraftan sarmış bulunuyorlardı.[474] Bundan ötürü savaşı kabul etmekten başka çaresi kalmadı. Kıral kendi kuvvetleri ile akıncılar arasındaki bu muharabeyi kaleden seyretmekte idi.[475] Eğer süratii bir yürüyüşle Mahmut Paşa'mn idaresindeki kuvvetler nehrin kenarına gelmemiş olsaydılar bu ünlü Türk akıncısı düştüğü müşkül durumdan belki de kurtulamıyacaktı.[476] Çünkü Mahmut Paşa nehir kenarına geldiği

[462] İdris-i Bitlisî , vrk. 121.
[463] Sadüddin, s. 494.
[464] Âli, V, vrk. 136.
[465] Aynı eser, s. 136.
[466] Dursun Bey, s. 119.
[467] Kemal Paşa-zâde, vrk. 119.
[468] Sadüddin, s. 494.
[469] İdris-i Bidisî , vrk. 122.
[470] Aynı eser, vrk. 122.
[471] Dursun Bey, s.119.
[472] Aynı eser, s. 119.
[473] Sadüddin, s. 497.
[474] İdris-i Bidisî, vrk. 122.
[475] Aynı eser, vrk. 122.
[476] Dursun Bey, Mahmut Paşa'mn kuvvetleri gelmeden akıncıların Bosna kuvvetlerini mağlûp ettiklerini yazıyor. Bk. Dursun Bey, s. 120.

vakit akıncılarla Bosnalılar arasında müthiş bir savaş oluyordu. Bunu gören birtakım Türk kahramanları, köprüye kadar gitmek sabrını da kendilerinde bulamadılar ve nehri yüzmek suretiyle karşıya geçerek, hemen muharebeye katıldılar.[477] Şimdi durum tamamiyle tersine dönmüştü. Onun için kıralın kuvvetleri savaşı terkederek kaleye kapandılar. Kasabadan kasabaya ve nihayet Macar hududuna varması her zaman mümkün iken kıralın kaçmıyarak böyle kötü bir duruma düşmesi, ihtimal Türk kuvvetlerinin bukadar sürade ve kolayca buralara gelebileceğini tahmin etmeyişinilen ileriye gelmiştir. O, az bir kuvvetle önemli olmayan bir kalede kuşatılmış bulunuyordu. Mukavemetin mânasız olduğunu anlayan, esasen Bosna şehirlerinin teker teker Türklerin eline geçtiğini, hattâ hükümet merkezi Jajcza'nın da padişah tarafından kuşatılmış olduğunu işitmiş olan kıral teslim olmaya karar verdi. Bunun üzerine Kliutch'lular sadrazama bir heyet göndererek kendilerinin ve kıralların hayatları bağışlanmak şartiyle teslim olacaklarını bildirdiler.[478] Bu sırada Mahmut Paşa tarafından istenilen mümessile paşa "var kırala de gelsün, padişahın elin öpsün ve haraca itaat itsün ve dahi hisarlarının bazım padişaha virsün, yine devletie gitsün" demişti.[479] Bundan sonra kıral Mahmut Paşa'dan padişahın kendisini affetmesini istemiş, paşa da bu şartları kabul ederek kaleyi teslim almış ve kıralın affedileceğini taahhüt etmişti.[480] Daha sonra kıralın kardeşi ve yeğeni de sığındıkları yerlerde mukavemetin beyhude olduğunu anladıklarından teslim oldular. Bunlarla beraber kıral padişaha gönderildi. Mahmut Paşa Jajcza civarında padişaha mülâki olduğu vakit yaptığı işlerden dolayı teşekkür ve iltifat bekliyordu.[481] Halbuki padişah onu, Bosna kıralını affettiğinden ötürü, fena halde hırpaladı. Hattâ "seni katlet-

Mahmut Paşa'tun kıral için tanıdığı hukuku padişahın kabul etmemesi ve kıralın öldürülmesi.

[477] İdris-i Bitlisî, vrk. 122. Cizyedar-zâde, bir kısım kuvvetlerin adarını nehre sürdülderini ve karşıya bu surede geçtiklerini yazıyor. Bk. Ahmet Bahaüddin, vrk. 217. [478] Hammer, III, s. 79.

[479] Neşrî, vrk. 180. Âşık Paşa-zâde de böyle diyor. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 160. Halbuki Kritovulos, kıralın Jajcz'da kuşatıldığını ve buradan kaçarken yakalandığını yazmaktadır. Bk. Kritovulos, s. 168.

[480] Âşık-Paşa-zâde, s. 165. İdris-i Bitlisi, vrk. 123.

[481] Ahmet Bahaüddin, vrk. 218.

memek Bosna vilâyetine malik olmamayı iktiza eder"[482] diyecek kadar dehşetli sözler sarfetti. Çünkü padişah'a göre Kliutch kalesi bir hücumla alınabilir ve içindekiler de esir edilebilirdi. Bosna topraklarını kati olarak Türk ülkelerine katmayı lüzumlu gören padişah, orada hüküm sürmüş olan bu ailenin ortadan kaldırılmasını istiyordu.[483] Esasen bu kıral ötedenberi Osmanhlara dost olamamıştı. Sırp kıralı döldüğü vakit bu topraklar üzerinde hak iddia etmiş ve padişaha karşı cephe almıştı; civarındaki büyük devletlerle Türkler aleyhine olmak üzere münasebetlere girişmişti. Ayrıca Türk kuvvetlerinin kendi üzerine yürüyüşe geçtiğini duyduğu zaman Türk topraklarına saldırmakta bir beis görmemiş, hattâ Ağaçhisar'ı (?) yakıp yıkmıştı. Bundan dolayı padişah kendisine karşı bir intikam hissi beslemekte idi.[484] Halbuki Mahmut Paşa'mn kıralı affetmesi bir taahhüdü tazammum ettiği için padişahın arzusu yerine gelemedi. Bununla beraber padişah kıral hakkındaki fikrini değiştirmiş değildi. Ancak meseleyi şer'î ve hukuki bakımdan halletmek icabediyordu. Girişilmiş olan bir taahhüdü, ortada bir mesele yokken, bozmayı istemeyen ve fakat kıral hakkındaki isteklerinden de vazgeçmeyen padişah nihayet işin hal yolunu buldu ve Küçük Musanmf lakabıyle şöhret kazanmış olan Ali Bistami'den[485] kıralın öldürülmesine dair bir fetva aldı. Fetvayı veren aynı zamanda hükmünü icra etti.[486] Hocamn bu fetvası yerinde mi değil mi onun münakaşasını yapmak konumuz dışındadır. Ancak Fatih'in bu hareketi belki kendisine bir fayda sağlamıştır, fakat bir şeref asla. Bununla beraber kıralın öldürülmesinde daha mühim birtakım sebepler olsa gerektir. Fakat Osmanlı kaynaklarında bu hususta daha fazla bilgiye rastlamadım.

[482] Aynı eser, vrk. 218. [483] Sadüddin, s. 496.

[484] "Sultan-ı keyvan-iktidar ve behram-intikam kıral-ı laîne ki pür mekr u âl bed girdardı. Leşker-i zafer-karîn üzerine teveccüh iddikte Ağaçhisar'ı yaktığı içün yavuz kini vardı. Maksudu ol bed-gümanı ele geçirdiği gibi öldürmekti. Mahmut Paşa aman verdiği için pür gazab oldu" Kemal Paşa-zâde, vrk. 121.

[485] Alaüddin Ali bin Mecdüddin Mehmet bin Mes'udü'l-Bistami, Bk. Carl Brockelman, Geschichte derArabischen, II, s. 304. Leiden, 1949.

[486] Kırah bizzat Fatih'in öldürdüğü de rivayet ediliyor. Bk 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 94.

Bosna kıralliğının ortadan kaldırılması ve Hersek'in tâbiliği.

İşte Fatih bu suretle Bosna'yı elde ederek orayı bir sancak haline getirmiş, sancakbeyliğini de Minnet oğlu Ali Bey'e vererek geri dönmüştü. Daha sonra Türk toprakları ile Bosna toprakları arasındaki yerler de zaptolundu.[487]

Hersek'e gelince: Bosna'dan sonra buranın da alınmasına karar verildiğinden Mahmut Paşa oraya gönderildi. Bir kısım kalelerinin alındığını duymuş olan Hersek kıralı Stephan küçük oğlunu[488] rehine vererek memleketini bir müddet için kurtarmayı düşündü. Gönderdiği hediyeler ve oğlu kabul edilerek Hersek'in bir kısmı bundan dolayı ona bırakıldı. Biraz sonra ölen bu kıralın yerine diğer iki oğlu memleketi taksim ederek hüküm sürmek istediler ise de Osmanlıların baskısı karşısında memleketlerini bırakmak zorunda kaldılar. Bununla beraber Hersek'in Osmanlı topraklarına tamamen ilhakı 1483 te mümkün olmuştur.

[487] İdris-i Bitlisi, vrk. 124.

[488] Bu çocuk Osmanlı tarihinde büyük bir şöhreti olan ve Vezir-i âzamlığa kadar yükselen Hersek-zâde Ahmet Paşa'dır.

VI

FATİH'İN BATI SİYASETİ

OSMANLI MACAR MÜNASEBETLERİ

Osmanlılar ve Macarlar birbirlerinin hakkında nasıl düşünüyorlardı.

Fatih'in saltanatı süresince Türklerle Macarlar arasında büyük bir savaş veya meydan muharebesi yapılmamış, fakat bu iki milletin arasında bir an bile mücadele eksik olmamıştır. O devir Avrupa'sının kuvvetli devlederi arasında sayılan Macarlar, Osmanlılarla başka devletler arasındaki kavgalara müdahale etmeyi itiyat haline getirmişlerdi. Nitekim daha İstanbul'un kuşatıldığı tarihlerde Bizanslıları müdafaa etmek üzere tehditler savurmaya başladılar;[489] Osmanlı-Sırp muharebelerinde Sırplar tarafını iltizam ettiler.[490] Sırbistan'ın Osmanlılar tarafından işgali, Eflâk'ın ezilmesi ve daha sonra Bosna'nın ilhakı Macarları haklı olarak birtakım endişelere sevkettiği için Türk-Macar münasebetleri daha ciddî bir hal aldı. Şimdi Türklerle onları birbirinden ayıran tek mania Tuna nehri ve kolları idi. Hâdiselerin tetkikinden anlaşılacağına göre Türkler kendileri için tabiî sınır telâkki ettikleri Tuna'yı, Macarların geçmemesine dikkat ediyor, Macarlar da aynı nehri Türkler'in aşmamasını en esaslı bir iş telâkki ediyorlardı. Bununla beraber bu iki devletin hudut komutanları arasında hiçbir zaman kavga eksik olmadı; her iki tarafın seyyar kuvvetleri Tuna'yı belli olmıyan zamanlarda geçerek birbirlerine zarar vermeyi ihmal etmediler. Fakat gittikçe yaklaşan bu Türk tehlikesinin önüne geçmek için Macarların birtakım ciddî teşebbüslere giriştikleri ve bu arada papa ile, Venedik ve diğer devlerlerle birleştikleri görülüyor. Meselâ Bosna'nın işgali ile birlikte Venedikhlerin Mora'ya yürümesi, İskender Bey'in Arnavutluk'ta tekrar hareketé geçmesi ve Macarların da Bosna'yı kurtarmak üzere bu

[489] Bk. kitabımızın 67 ve 84 üncü sayfaları.
[490] Bk. kitabımızın 115 inci sayfası.

topraklara saldırması ittifaklarının bir neticesi idi. Ancak Macarların burada giriştiği mücadele müsbet bir netice vermedi.

Belgrad ve Swornik savaşları bir tarafa bırakılacak olursa Türklerle Macarların ciddî bir savaşa girmedikleri fakat düşmanca münasebetlerin Fatih'in son yıllarına kadar sürüp gittiği görülmektedir.

Macaristan'a 1459 da yapılan akın ve Sziiagy Michail'in esir edilmesi.

Padişah, Mora meselesini bir neticeye bağlamak üzere faaliyette bulunduğu sıralarda, iki akıncı komutanını da iki ayrı bölgeye gönderdi. Evranos-zâde İsa Bey Arnavutiuk'u, Hasan Bey oğlu İsa Bey de Macaristan'ı vuracaklardı. Evranos-zâde aldığı vazifeyi başardı ise de Hasan Bey oğlu Macaristan'da büyük bir bozguna uğradı. 1459 da Macaristan'a akın yapanlar arasında meşhur akıncı komutanlarından Mihal oğlu Ali Bey de vardı. Bu tarihlerde yapmış olduğu bir hatadan dolayı padişah onu yakalamak üzere adamlar göndermişti. Padişahın yanına gidince başına neler geleceğini tahmin eden Mihal oğlu, ölümü başka taraflarda aramayı münasip gördü. O, Türk akıncılarına karşı kazanmış olduğu başarılardan sonra gelip Tuna kanarına ordugâh kurmuş olan Macar kuvvetlerine saldırıp şehit olmayı tercih ediyordu. Bunun için bir kısım akıncılarla anlaşarak, Tuna kenarındaki Macarlarla ölünceye kadar vuruşmaya karar verdi.[491] Ali Bey, kardeşi İskender ile Kara Halil'i bir kısım kuvvetlerle Macarlar üzerine sevkederken kendisi de pusuya girdi. Öte taraftan az bir Türk kuvvetinin kendilerine saldırdığını gören Macarlar, muharebe tertibatı bile almaya lüzum görmeden, gelenlerin üzerine atddilar. Fakat Mihal oğlu çok kısa bir zamanda Macar kuvvetlerini müthiş bir bozguna uğrattığı gibi komutanları olan meşhur "İsvilaçoğlu"nu (Szilagy Michail) [492] da esir almıştı.[493] Ölenlerin ve alman esirlerin miktarı pek büyüktü. Bu başarısından sonra meşhur olan ve yaşadığı müddetçe Tuna'yı yüz defadan fazla geçerek düşman topraklarına akın yapan[494] Mihal oğlu, bu esirleri padişaha gönderdi ve bu suretle de affa uğradı.[495] Daha sonra Bosna'yı istilâya hazırlanan Fatih, Macarları meşgul etmek

[491] Kemal Paşa-zâde, vrk. 86.
[492] Fraknoi Vilmos, IV, s. 199.
[493] Kemal Paşa-zâde, vrk. 221
[494] Aynı eser, vrk. 86.
[495] Aynı eser, 86.

gayesiyle, Ali Bey'in idaresi altında kuvvetli bir akıncı kolunu Macaristan'a gönderdi. Szerem'in zengin topraklarını yağma eden bu kuvvetleri Mathias'ın kardeşi oğlu Pongracz Andras püskürttü.[496] Fakat Ali Bey'in akıncıları az soma Temes vilâyetine girdiler. Ancak burada da Erdel voydodası Pongracz Janos'un kuvvetleri karşısında geri çekilerek Sava'yı beri geçtiler ise de bu sefer de Mathias'ın ordusu ile karşı karşıya geldiler ve mağlûp oldular. Fakat bu müddet zarfında padişah Bosnaya' yürümüş ve Bosna kıralım esir etmişti.[497]

Venedikdilerle yaptıkları ittifak gereğince Macarların Bosna'ya yürümesi ve Jajcza'mn işgali.

Padişah ordusu ile birlikte Bosna seferinden geri dönünce Macar kırah Mathias, Venediklilerle 1463 te yaptığı tecavüzi ve tedafüi anlaşma gereğince[498] Bosna topraklarına yürüyerek Bosna'mn eski başşehri olan Jajcza'yı kuşattı. Jajcza'mn kahraman komutam Hürrem Bey (Haram Bey)[499] kaleyi şiddetle savunuyordu. Bununla beraber çok sıkışık duruma düşen bu komutan birtakım şartlarla şehri Macar kıralına teslim etti.[500]

Fatih'in Bosna seferini geri bırakması. Bir yıl sonra padişahın Bosna'ya yaptığı sefer ve Jajcza'mn kuşatılması.

Devletlerin ittifakı karşısında Fatih Sultan Mehmet, Mora işini ön plâna alarak oraya Mahmut Paşa'yı göndermişti. Türk orsudumın Mora'da gösterdiği başarıları haber alan padişah vakit geçirmeden Macarlarla savaşmak üzere yola çıktı. Fakat Sofya'ya geldiği vakit düşmanların Midilli'yi kuşattıklarını duydu. Aynı zamanda Midillililer padişahtan yardım istemişlerdi.[501] Bu durum karşısında padişah Mahmut Paşa'ya, Midilli'yi kurtarmak üzere, o tarafa yönelmesini emretmiş, kendisi de Sofya'da durmaya mecbur olmuştu. Mahmut Paşa Midilli işini bitirip te Sofya'ya geldiği vakit mevsim ilerlemiş kış gelmişti. Bundan ötürü Bosna seferine devam olunamıyarak geri dönüldü. Fakat ertesi sene yani 1464 baharında padişah Bosna üzerine yürüdü. Halbuki padişahın geçen seneki seferi tehir etmesinden faydalanarak Jajcza'yı ve daha birtakım Bosna şehirlerini ele geçiren Macar kırah, bilhassa Jajcza'yı iyice tahkim ederek geriye dönmüştü.[502] Jajcza'mn Macarlar

[496] Fraknoi, Vilmos, IV, s. 206.
[497] Aynı eser, s. 206.
[498] Bk. kitabımızın 196 ncı sayfası.
[499] Fraknoi Vilmos, IV, s. 207.
[500] Aynı eser, s. 206-207.
[501] İdris-i Bitlisi, vrk. 128.
[502] Angiolellos, Macar kıralının geriye dönmesini papanın kendisine Bohemya tacını vermemesinde ve Mathias'ın oraya gitmesinde buluyor. Bk.Angiolellos, s. 35. Çekler bu tarihte isyan etmişlerdi. Bk. Fraknoi Vilmos, IV, s. 208.

eline düşmesi Bosna topraklarının bütünü üzerinde bir tehlike teşkil ettiğinden padişah önce Bosna'nın anahtarı mesabesinde bulunan bu şehri [503] almayı düşünüyordu. Fakat esasen müstahkem bir kale olan Jajcza, ayrıca Macarlar tarafından da tahkim edildiği için, şiddetli bombardımanlara tâbi tutulduğu halde bir türlü alınamadı. [504] Macar kıralının büyük kuvvetlerle harekete geçtiğini ve Türk ordusunun arkasındaki geçit noktalarını tutmaya çalıştığını duyan padişah, surları iyice tahrip edilmemiş olan Jajcza'ya hücum emrini verdi ise de bir başarı elde edemedi. [505] Bir taraftan Jajcza'yı kuşatan, öte taraftan Macar ordusunun hareketlerini takip eden Fatih kendisinin gittikçe tehlikeli bir duruma girdiğini görmüş ve onun için, Jajcza kuşatmasını Minnet oğlu Mehmet Bey'e bırakarak [506] cebrî yürüyüşle Macarların tutmak ihtimali olan geçitleri geçmiş ve yorgun Osmanlı askerini taze Macar kuvvetlerinin vurmasına imkân bırakmamıştı. [507] Macar kıralı Türk ordusunu yakalamak imkânından mahrum kalınca Türklerin elinde bulunan Swornik kalesini kuşatmaya karar verdi. [508] Onun bu maksadını hisseden padişah daha önce Mihal oğlu İskender Bey'i beşyüz kişilik bir kuvvetle Swornik'e göndermiş ve oradaki garnizonu bu suretle takviye etmişti. [509] Bundan sonra Sofya'ya dönen padişah oradan Macarların hareketlerini takip etmeye başladı. Şiddetli bir kış mevsimi başlamış olmasına rağmen Macarlar Swornik'i kuşattılar. Bu durum karşısında Fatih Sultan Mehmet Mahmut Paşa'yı Swornik üzerine göndermek lüzumunu duydu.[511] Swornik'te İskender Bey Macarlara karşı kaleyi

Padişahın dönüşünden sonra Macarların Swornik üzerine yürümeleri. Mahmut Paşa'nın Swornik'i kurtarmaya memur edilmesi, paşanın tedbirleri ve Macar mağlûbiyeti.

[503] Fraknoi Vilmos, IV, s. 206.
[504] Kritovulos, s. 175-177.
[505] Kemal Paşa-zâde, vrk. 133.
[506] Âli, V, vrk. 140.
[507] Kemal Paşa-zâde, vrk. 133. Halbuki Dursun Bey, Fatih'in Macarlar üzerine yürüdüğünü, Macar kıralının ise Fatih'le karşılaşmayı mümkün görmediği için Swornik'i kuşattığını yazmaktadır. Bk. Dursun Bey, s. 129.
[508] Swornik'in kuşatılmasından maksat padişahı Jajcza kuşatmasından vazgeçirmek içindi. Bk. Sadüddin, s. 506.
[509] Dursun Bey, s. 129.
[510] Fatih'ten oğlu Bayazıd'a mektup, Viyana Millî kitaplığı, H.O. 161. Bu vesika Fatih Sultan Mehmet tarafından oğlu Bayazıd'a yazılmış olan bir mektuptur. Swornik muharebesi hakkında bilgi vermektedir.
[511] Kemal Paşa-zâde, vrk. 134. Halbuki bu mesele bazı müelliflere göre böyle değildir. Onlara göre Macarlar Swornik'i kuşatınca Fatih Jajcza

şiddetle savunuyordu. Fakat üstün kuvvetler karşısında kalenin daha fazla tutunamıyacağı da tabiî idi. Mahmut Paşa'mn idaresi altındaki kuvvetler Swornik'e varmadan kalenin düşmek ihtimali mevcuttu. Halbuki Mahmut Paşa'mn kuvvederi kışın şiddetinden, yolların karla örtülmüş bulunuşundan kâfi derecede bir sürat gösteremiyorlardı. Bununla beraber Türk ordusu Swornik'e üç günlük bir mesafeye kadar yaklaştı.[512] Ancak geçecekleri yol üzerinde Drin nehrinin açmış olduğu dar bir boğaz vardı. Bir tarafı yüksek ve kayalık dağlarla çevrilmiş olan bu boğazda ilerleyen yol, iki kişinin yan yana yürümesine imkân verecek kadar geniş değildi.[513] Ayrıca bu civarın ahalisi de Türk düşmanı ve Macarlara bağlı idiler. Bu itibarla boğazı geçmek hem çok zor hem de tehlikeli idi.[514] Gerçi daha emin yollar mevcuttu. Fakat bu takdirde de Swornik'e zamanında yetişmemek tehlikesi vardı.[515] Bunun üzerine o civarı iyi tanıyanlardan Nasuh Bey, Develû oğlu Umur Bey, İshak Bey ve Mihal oğlu Ali Bey'in de bulunduğu bir mecliste mesele müzakere edilmiş ve boğaza girmeye hiç kimse taraftar olmamıştı.[516] Bu meclistekiler uzun yolculuğu da, geç kalınması bakımından, tercih edemediler. Nihayet kaledekilerin bir müddet daha dayanabilmesini sağlamak için onlara, kendilerinin yakınlarında olduklarını bildirmek üzere, gizlice haber göndermeye karar verdiler ve bu iş için de, Macarlardan kaçan ve onlara düşman olan "Martolos" lardan faydalandılar; onları,[517] para hattâ timar vadederek Swornik'e gönderdiler. Gizli yollardan ve kimseye görünmeden Swornik'e gelen Martoloslar kale duvarının dibine kadar yaklaştılar.

kuşatmasını kaldırarak oraya gitmek istemiş ise de kışın gelmiş bulunuşu, yolların dar ve tehlikeli oluşu dikkate alınarak padişahın buralardan geçmesinin doğru olmadığına hükmedilmiş ve iş Mahmut Paşa'ya havale edilmiştir. Bk. Âli, V, vrk. 140. Sadüddin, s. 506.

[512] Dursun Bey, s. 129.

[513] Aynı eser, s. 129.

[514] Kemal Paşa-zâde, vrk. 134.

[515] Dursun Bey, s. 130.

[516] Aynı eser, s. 130.

[517] Kemal Paşa-zâde, Âl-i Osman Tarihi, vrk. 135 te hernekadar bu civarda, Macarlardan kaçmış ve onlara düşman olan birtakım insanlar vardır ki "ol taifeye Martolos derlerdi" diyor ise de Martolosların daha şümullü bir teşkilâtı olduğu görülmektedir. Bk. Robert Anhegger, Martoloslar hakkında, Türkiyat Mecmuası, VII - VIII, s. 382.

Macarlar onları görmemişlerdi, dehşetli bir kış vardı.[518] Bu halden faydalanan Martaloslar bütün kuvvetleriyle kaleye doğru haykırdılar ve "meşahir-i guzatı adlu adıyle" çağırarak[519] "kale kimindir" deililer.[520] Bu sesin dost sesi olduğunu sezen kaledekiler duvarların üstünden cevap verdiler: "Padişah-ı âlem-penahmdır".[521] Bunun üzerine Martaloslar, iki üç gün daha mukavemet edilmesini,[522] ve sadrazamın hemen yakınlarda olduğunu söyliyerek geri döndüler.[523] Bu haber Macarlar tarafından duyulmuş, hattâ Macarlar yapilan konuşmayı da işitmişlerdi.[524] İhtimal Mahmut Paşa gönderdiği adamlara, yaptıklarının Macarlara duyurmak emrini de vermişti; belki de bu surede Macar ordusunda bir heyecan, bir panik yaratmak hedefini güdüyordu. Gerçek kaledekiler bu haberi alır almaz davullar ve tranpetler çalarak şenliklere başladılar.[525] Kaledekilerin bu sevinci Macarların üstünde hiç iyi tesir bırakmadı.[526] Çünkü kendi duyduklarımın doğruluğunu bu şenlikler isbat eder mahiyette idi. Esasen Macar ordusunun, kışın şiddetie hüküm sürmesi yüzünden, durumu hiç iyi değildi. Üstelik bir de taze Türk kuvvederi ile savaşmak tehlikesi basgöstermiş bulunuyordu. Bununla beraber Macar kıralı bir taraftan haberin doğru olup olmadığım anlamak üzere gözcüler çıkarmış, diğer taraftan ağırlıklarını kaçırmaya başlamıştı. Fakat her ne pahasına olursa olsun kaleye bir daha hücum etmeyi de ihmal etmemişti.[527] Hücum başarısızlıkla neticelendi. Öte taraftan Mahmut Paşa, Mihal, oğlu Ali Bey'in komutasındaki akıncıları acele Swornik üzerine sevketti.[528] Macar gözcüleri bunları gördükleri vakit sadrazamın esas ordusu zannederek kıralı durumdan haberdar ettiler. İşte bunun üzerine Mihal oğlunun küçük kuvvederi karşısında koca Macar

[518] Dursun Bey kışın şiddetini "şarabın cür'asm atsan havaya ... bürudetten akik olup inerdi" satırlariyle çok güzel ifadelendirmiştir. Bk. Dursun Bey, s. 132.

[518] Âli, V, vrk. 140.
[520] Ahmet Bahaüddin, vrk. 223.
[521] Aynı eser, vrk. 223.
[522] İdris-i Bitlisi, vrk. 130.
[523] Sadüddin, s. 507.
[524] Ahmet Bahaüddin,, vrk. 223.
[525] Dursun Bey, s. 131.
[526] Âli, V, vrk. 140-141.
[527] Kemal Paşa-zâde, vrk. 136. Dursun Bey, s. 131.
[528] Kemal Paşa-zâde, vrk. 136.

orsudu düzensiz bir surette çekilmeye başladı. Macarlar toplarının hepsini ve tüfeklerini bırakarak[529] başlarının derdine düştüler. Mihal oğlunun akıncıları Macar ordugâhına pervasızca saldırmışlardı. Kaledekiler de bu muharebeye katılmakta gecikmediler.[530] Esasen Mahmut Paşa kuvvetleri de, üç günlük yolu bir gecede alarak[531] bu sırada işe müdahale etmiş ve Sava nehrine kadar Macar ordusunu takip etmişti. Büyük bir bozguna uğrayan Macar ordusunun maddi kayıpları fazla olduğu gibi[532] insanca zayiatı, ölü ve esir olarak, pek ziyade idi. Fatih Sultan Mehmet bu hah "asakir-i mansure irişüb melâinden mubalâğa katlidüb hattâ beylerbeyisini ki Emeryan اصریان (?) dimekle müsemmadır, am dahi katlidüb bazısını esir idüb muzaffer ve mansur olmuşlar" şeklinde ifade etmektedir. [533] Ayrıca birçok insan Sava nehrini geçerken boğulmuştu. [534] Kıral bir kısım kuvvetlerle nehri güçlükle geçerek kurtulmaya muvaffak oldu. Bundan sonra Türk ordusu geriye döndü.

1468 de yapılan akın ve Macarların Vidin'i tahrip etmeleri.

Arnavutluk'ta Türk ordularının harekette bulunduğu ve İskender Bey'in ezildiği bu tarihlerde, padişah Mihal oğlu Ali Bey ile birlikte Davut Paşa'yı Macaristan'a akına memur eyledi. 1468 de Bu iki komutan Vidin civarından Tuna'yı geçerek Macaristan'a girmişler ve uğradıkları yerleri perişan ederek birçok ganimetler ile birlikte geriye dönmüşlerdi. Halbuki Macarlar Ali Bey'in Macaristan'a geçtiğini duydukları zaman, onu yakalamak üzere, harekete geçtiler. Fakat Ali Bey daha evvel işini bitirmiş bulunuyordu. Ancak Macarlar, Türk akıncılarının çekildiğini anladıkları vakit, onların yaptıklarına karşılık olmak üzere, Tuna'yı geçerek Vidin şehrini vurdular; yaktılar ve harap ettiler. Macarların bu hareketini haber alan Mihal oğlu Ali Bey, büyük bir teessür içinde, arkadaşı Davut Paşa'ya geriye dönmesi haberini gönderirken, kendisi de toplayabildiği akıncılarla Macarlara saldırmakta tereddüt etmedi.

[529] Fatih'ten oğlu Bayazıd'a mektup, Viyana Millî kitaplığı, H.O. 161.
[530] Kemal Paşa-zâde, vrk. 136. [531] Dursun Bey, s. 131.
[532] Terketmiş oldukları arabaların sayısı bin kadardı. Bk. Fatih'ten oğlu Bayazıd'da mektup, Viyana Millî kitaplığı, H. O. 161.
[533] Fatih'ten oğlu Bayazıd'a mektup, Viyana Millî kitaplığı, H.O. 161.
[534] Dursun Bey, s. 132. İdris-i Bitlisi, vrk. 130.

İki taraf arasında yapılan kanlı bir kavgadan sonra Macarların birçoğu öldürülmüş ve bir kısmı da esir edilmişti. [535]

Sabacz kalesinin kurulması.

1471 de pek gizli bir surette ilerliyen ve inşaat malzemesini de birlikte götüren bir Türk kuvveti, Belgrad'm batısında ve Sava nehri üzerinde, yirmibin kişi çalıştırmak suretiyle, bir kale vücuda getirdi. Böğürdelen (Sabacz) denilen bu kalenin yapilacağım haber alan Macar kıralı bu inşaata mani olmak üzere bir kısım kuvvetler göndermişti. Halbuki onlar gelmeden önce kalenin hendekleri kazılmış ve duvarları da yükselmiş bulunuyordu. Hernekadar Macarlar kaleyi yıkmak için gayret harcadılarsa da muvaffak olamadılar. Ancak onlar da Sabaczm karşısında bir kalenin temellerini attılar. [538].

İsa Bey'in Macarları oyalaması. Macar elçisinin Ankara'da padişaha hediyelerini sunması. Tokat görüşmesi. Macar isteklerine karşı padişahın takındığı tavır ve 1474 akım.

1473 te Fatih, şimdiye kadar yaptığı savaşların belki en önemlisi ve tehlikelisi olan, Otlukbeli savaşı için harekete geçeceği zaman, Macarların bu hâdiseden faydalanarak bir tecavüzde bulunabileceklerini düşünüyordu. [537] Bunun için o, bir oyalama siyaseti takip etmeyi uygun buldu. Küçük oğlu Cem Sultan'ı Edirne'de, Rumeli topraklarım korumak üzere bırakırken [538] İshak oğlu İsa Bey'i de Macar hududunu gözetlemeye ve kendisi seferden dönünceye kadar Macarlarla hoş geçinmeye memur etti. [539] İsa Bey kendisine verilmiş olan vazifeyi istenilen şekilden daha iyi bir surette yapmaya muvaffak oldu. Çünkü o, bu müddet zarfında Macarlarla sulh müzakerelerine girişmiş, hattâ Macar hudut komutanları ile anlaşmıştı. [540] Ona göre ortada bir güçlük yoktu. Bu itibarla Macarlar tarafından ileri sürülen her teklifi tereddüt etmeden kabul ediyor ve sulhun yapılabilmesi için güya bütün gayretini harcıyordu. Türk'lerin bu uysallığından hayrete düşmesi lâzımgelen Macar kıralı, biraz daha ileriye giderek, padişaha bir elçi göndermiş ve barışın yapılabilmesi için bazı toprakların terkedilmesini bile istemişti. [541] Bu elçi padişahın verdiği

[535] Kemal Paşa-zâde, vrk. 149.
[536] Hammer, III, s. 139.
[537] Angiolellos, s. 74.
[538] Aym eser, s. 54.
[539] Padişahın, Hasan adında birisini büyük elçi olarak Macar kıralına gönderdiğini ve şayet sulh isteniyorsa bir murahhas gönderilmesinin lüzumunu tebliğ ettiğini yazan kitaplar vardır. Bk. Angiolellos, s. 74.
[540] Kemal Paşa-zâde, vrk. 203.
[541] Aynı eser, vrk. 203.

talimat gereğince İstanbul'da fevkalâde karşilanmış ve hattâ Anadolu'ya geçtiği vakit aynı iltifatlara mazhar olmuştu[542]. Ordunun arkasından süratle ilerliyen Macar elçisi Ankara'da padişahla görüşerek hediyelerini sunmuş, iltifat görmüş, Sivas'a kadar beraber gitmiş ve hattâ sulh için vaitler bile almıştı.[543] Othikbeli savaşı kazanılıp Tokat'a dönüldüğü vakit[544] Macar elçisi dört müşavir tarafından dinlendi.[545] Fakat istekleri aşırı görülen bu elçiye müşavirler, padişahın kale ve hisar terketmek değil, bilâkis Macarların eline geçmiş olan Jajcza ve diğer Bosna kalelerini istediğini söyliyerek[546] konuşmalara son vermişlerdi.[547] Ayrıca padişah, Macarların bu yersiz isteklerine cevap vermiş olmak için Mihal oğlu Ali Bey'i Macaristan'ı vurmaya memur etti.[548] Macar elçisinin Belgrad'a vardığı gün Mihal oğlunun akıncıları Tuna kenarlarında toplanmış bulunuyordu. Pojyen kalesi yanından geçen bu kuvvetler Macarları pek gafil avlamışlardı. Çünkü Macarlar sulh müzakerelerinin yapıldığına ve kendi elçileri dönmeden böyle bir tecavüzün olacağına ihtimal vermiyorlardı. Bu itibarla Ali Bey'in kuvvetleri serbest bir surette Macaristan'da dolaştılar. Macar topraklarına girdiklerinden altı gün sonra Keriş suyunu geçerek Macaristan'ın ortalarına kadar ilerlemiş olan bu Türk akıncı kuvveti sekizinci gün şafakla beraber Varat'ı vurdu; şehri ateşledi, birçok esir ve ganimetlerle geriye döndü.[550] Aynı

[542] Angiolellos, s. 75-76.

[543] Aynı eser, s. 75-76. Halbuki Kemal Paşa-zâde, Macar elçisinin Amasya'ya kadar gittiğini fakat padişahla görüşmeye muvaffak olmadığını yazıyor, Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 203.

[544] Angiolellos, s. 77.

[545] Aynı eser, s. 78.

[546] Aynı eser, s. 78.

[547] Kemal Paşa-zâde'ye göre padişah İstanbul'a döndüğü vakit Macar elçisinin isteklerini öğrenmiş ve fena halde sinirlenerek çadırını başına yıktırmış ve kendisini tahkir etmişti. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 203.

[548] Kemal Paşa-zâde, vrk. 203.

[550] Kemal Paşa-zâde, vrk. 204. Macar milletinin tarihi adlı eserin döndüncü cildinin 252 nci sayfasında hernekadar 1471 de Ali Bey'in Macaristan'a bir akın yaparak Varat'a kadar gittiği yazılı ise de yine aynı eserin 254 üncü sayfasının 1 inci notunda bu hâdise 1475 e götürülmektedir. Fakat buna rağmen bu kitabı yazan Fraknoi Vilmos hâdisenin 1474 te cereyan etmesi lâzım geldiğini kabul ediyor.

yılda onbeş bin kişilik bir akıncı kuvveti Karniyola'ya girmiş ve buradan ayrılan bir kol Macaristan içlerine yürümüştü. Fakat Mihal oğlu Ali Bey ile kardeşi İskender Bey bu akında Macar kuvvetlerine mağlûp oldular.

1475 deki akmlar.

Türk deniz kuvvetleri Gedik Ahmet Paşa komutasında Kefe üzerine sevkedildiği tarihlerde padişah ta hava değişimi maksadiyle İstanbul'dan ayrılmış ve Edirne civarındaki Çöke yaylasına gitmişti. Buradan Malkoç oğlu Bâli Bey'i Macaristan'a akma gönderdi. O, Szerem ovasını yağma edecek, karşısına kuvvetler çıkarsa savaşa da girecekti. O tarihlerde Semendire ve civarının muhafızı olan Malkoç oğlunun maiyetine "kapu halkından iki bölük garip yiğit" ile Rumeli Beylerinden Hasan Bey oğlu İsa Bey de verilmişti.[551] Malkoç oğlu Semendire civarından Tuna'yı geçerek Szerem ovasına yani Tuna ile Sava arasındaki zengin bölgeye girdi. Burayı yağmalayan Türk kuvvetleri geri dönecekleri sırada yolları üzerinde Macar kuvvederinin toplandığım duydular. Gırgıraoğlunun (?) komutasındaki bu Macar kuvvetleri onbin kişi kadardılar. Onlar Türk akıncı kuvvetlerinin yorulmasını bekliyorlardı. Bununla beraber kendi yolları üzerinde Macarların toplandığım anlayan akıncılar savaşa girmekte tereddüt etmediler. Ancak akıncıların hepsi savaşa katılmadı; bir kısmı Bâli Bey'in idaresi altında pusuya girerken diğer kısmı da Hasan Bey oğlu İsa Bey'in komutasında savaşa atıldılar. Fakat savaş Türklerin aleyhine bir cereyan almış, hattâ savaşa komuta eden Hasan Bey oğlu İsa Bey atından düşürülmüştü. Rivayet edildiğine göre tam bu anda İsa Bey "hay Bâli hay Bâli" diye haykırmış ve bu ses Bâli tarafından duyulmuştu.[552] Bunun üzerine pusudan fırhyan Bâli Bey'in kuvvetleri karşısında Macarlar, fazla tutunamıyarak, büyük bir bozguna uğradılar.

Osmanlıların başka taraflarda meşgul olmasından faydalanan Macar kıralı Türklerin yapmış olduğu Böğürdelen Sabacz kalesini işgal etmiş ve 1476 da da Semendire'yi kuşatmıştı. Macar kıralı bir taraftan bunları yaparken öte taraftan da evlenme işiyle meşgüldü. Filhakika bu tarihlerde kıralın nişanlısı Napolili Prenses Beatrix Macaristan'a gelmek üzere

[551] Kemal Paşa-zâde, vrk. 218. [552] Aynı eser, vrk. 220.

yola çıkmış bulunuyordu. Bunu haber almış olan Fatih, Semendire kuşatmasını çözdürmek maksadiyle, akıncıları Dalmaçya ve Hırvatistan'a gönderdi. Bu akıncılar prensesin geçeceği yolların civarındaki yerleri tahrip ederek ve ateşe vererek âdeta gelin alayı ile birlikte yürüyorlardı. Prenses Beatrix büyük bir kuvvetin himayesi altında olduğu halde ve yer yer yangınları seyrederek Macaristan'da ilerlerken Türk akıncıları da Macar topraklarını yağma ediyorlardı.

Üç Macar kalesinin inşasını padişah Boğdan seferinde iken haber alıyor. Padişah kışa rağmen bu kaleleri yıkmak üzere hareket geçiyor. Kalelerin alınması ve tahribi.

Fatih Sultan Mehmet Boğdan kuvvetlerini ezdikten sonra Boğdan'ın Karadeniz ve Tuna civarındaki kalelerini almaya hazırlanmıştı.[553] Fakat Macar kıralının ordusu ile harekette buluduğunu ve Semendire civarına geldiğini casusları vasıtasiyle haber alınca, durumun nazik olduğunu takdir etti ve Boğdan'da daha fazla kalmıyarak Edirne'ye döndü. Fakat Semendire Vahsi Mihal oğlu Ali Bey'den gelen bir haber onun Edirne'de çok kalmasına imkân bırakmadı. Çünkü Mihal oğlu, Macar kıralının Türk toprakları dahilinde iki kale inşa etmekte olduğunu blldirmişti.[554] Filhakika ikisi Tuna'mn beri tarafında Kumluca denilen yerde,[555] biri de öte tarafında yapılmak üzere daha önce temelleri atılmış olan üç Macar kalesi, padişahın Boğdan seferinde bulunduğu sıralarda, tamamlandı. Macar hudutlarının güvenliği bakımından çok önemli olan ve ağaçtan yapılan bu üç kalenin etraflarına geniş ve derin hendekler kazılmış ve Tuna'dan açılan kanallarla bu hendekler su ile doldurulmuştu. Padişah henüz Boğdan seferini bitirmeden bu kaleler bitmiş ve Macar kıralı bunların muhafazası için içlerine kâfi miktarda kuvvet yerleştirmişti. Bu kaleler Semendire'yi kuşatmak için yapılmıştı. Çünkü her üçü de ona pek yakındı.[556] Aynı zamanda bu kalelerin gelecek muharebelerde Türklere karşı bir ileri karakol gibi kullamlacağı aşikârdı; ve yine bu kalelerin yapılması Macarların harbe hazırlandıklarının bir delili idi. Gerçek Macar kıralı böyle bir savaş için hazırlandı ise de kışın bastırması buna mani oldu. Bu itibarla padişah Edirne'de ancak oniki gün kaldıktan sonra[557]

[553] Kemal Paşa-zâde, vrk. 127.
[554] Âli, V, vrk. 150.
[555] Aynı eser, vrk. 150.
[556] Angiolellos, s. 121.
[557] Aynı eser, s. 121.

hemen harekete geçti. Fakat onun hareket ettiği şu sıralarda müthiş bir soğuk etrafı kasıp kavuruyordu. Her taraf buz içinde idi.[558] O yıl kar yüz gün kadar toprak üzerinde kalmıştı. İşte padişah bu şiddetli soğuklara dahi aldırmıyarak bizzat ordunun başında yirmi günlük bir yolculuktan sonra[559] Macar kalelerine kadar geldi. Ordu, toplarla birlikte, donmuş olan Tuna üzerinden geçirilmiş[560] ve kaleler bombardımana başlanmıştı. Mevsim de Türklere yardım etmekte idi. Çünkü kalelerin etrafında bulunan hendeklerin içindeki sular donmuş ve bazı yerlerde bu hendekler büsbütün karla kapanmıştı.[561] Ayrıca mevsimin şiddetli oluşu kalelerin muhafızlarının, kendilerine yardıma gelemiyeceğini tahmin etmelerine ve maneviyadarının kırılmasına sebep oldu. Bununla beraber kalelerden birisinin alınması cidden güç oldu. Çünkü üç Macar kalesinden birinin muhafızları daha büyük olan öteki kaleye çekilmiş, üçüncü kalenin muhafızları da Macaristan'a kaçmışlardı.[562] Fakat büyük olan diğer kale, üç gün toplarla döğülmüş olmasına rağmen yapılan hücumu durdurdu.[563] hattâ Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa kale civarına topları yerleştirirken "kaleden bir darb-i zenle atılan bir taşla yaralandı"[564]. Bunun üzerine padişah civardaki dağlardan çok miktarda odun getirterek kale etrafına yığdırdı. Maksadı bunları baruda ateşlemek ve bu suretle kalenin altıyüz muhafızını da mahvetmekti.[565] Neticenin nereye varacağını kestiren muhafızlar taşıyabilecekleri eşyaları almak ve Belgrad'a gidebilmeleri sağlanmak şartiyle kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Şartları kabul olundu.[566] Padişah bu kalelerin içindeki işe yarayan eşyayı Semendire'ye naklettirmiş ve kaleleri de baştan aşağı yıktırmıştır. Bu suretle baharda Osmanlılarla Macarlar arasında başlaması

[559] Kemal Paşa-zâde, mevsimin dehşetini dört satırla pek güzel izah ettiği için o satırları aynen alıyorum: "Bozarıb benzi sermadan semanın —yanakları göğermiş âsumanın— soğuktan elleri düşmüş (donmuş ?) çınarın —ayakları kurumuş cûybarm". Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 228.

[559] Âli, V, vrk. 150.

[560] Kemal Paşa-zâde, vrk. 229.

[561] Dursun Bey, s. 160.

[562] Angiolellos, s. 123.

[563] Angiolellos, s. 123.

[564] Kemal Paşa-zâde, vrk. 230.

[565] Angiolellos, s. 125.

[566] Aynı eser, s. 125.

ihtimali olan savaşta Macarlara çok hizmeti dokunacak olan bu kaleler tam zamanında ortadan kaldırılmış oldu.

Ünlü akıncılar Erdel'de. Erdel Voyvodası Stephan Bathori ile Temeswar kontu Kinis'in müşterek hareketleri. Kenger-Mesoe bozgunu.

Hiç şüphesiz ki bu akınların içinde en meşhuru ve Türkler için en izdıraphsı 1479 da yapılmış olanıdır. Filhakika bu yılın sonbaharında Türk akıncılarının en meşhurlarından olan Mihal oğlu Ali Bey ile kardeşi İskender Bey, Evranosoğullarından Hasan ve İsa Beyler ile Malkoç oğlu Bâli Bey, maiyetlerinde 30-40 bin kişi olduğu halde Transilvanya'yı yağma ettiler; büyük ganimetlerle geriye döndükleri bir zamanda kuvvetii bir ordunun yollarını kestiğini gördüler. Hakikaten, memleketinin basıldığını gören Transilvanya Voyvodası Stephan Bathori Sasvaros köyü civarında süratla askerlerini toplamaya başlamış ve aynı zamanda Temeswar kontu Kinis'i de yardıma çağırmıştı. Stephan tophyabildiği kuvvetlerle 13 Ekimde Karlsburg civarında Kenger-Mesoe mevkiine geldi. Burada ordusuna harp nizamı veren Stephan Bathori, dinî bir ayin icra ettikten sonra, herkesin bulunduğu yeri komutamndan emir almadıkça terketmemesini ve icabederse burada ölmesini istedi. Bu tavsiyeyi savaşa katılanların hepsi kabul ederek yerlerini terketmiyeceklerine dair söz verdiler.[567] Bununla beraber savaşın başlangıcı hıristiyanlar için hiç te memnunluk verici değildi. Çünkü Türklerin ilk hamlesiyle Stephan ordusunun sol kanadı bitkin bir hale gelmiş, hattâ burada muharebe etmekte olan üçbin Sakson hayatlarını nehre atılmak suretiyle kurtarabılmişlerdi. Bu durum karşısında sağ kanatta da bozgunluk belirtileri görülmeye başladı. İşin sonunun nereye varacağını anlamış olan Stephan kaçmakta olan askerlerinin önüne atılarak onları hernekadar toplamaya uğraştı ise de muvaffak olamamış ve altı yerinden yaralanıp atından düştüğü için artık galibiyetten ümidini de kesmişti. Fakat bu esnada taze kuvvetlerle Temeswar kontu Kinis savaş yerine varmış ve hiç dinlenmeden savaşa girmişti. Bu geliş, ağır yaralı olmasına rağmen, Stephan'ı tekrar kuvvetlerini toplamasına yardım ettiğinden savaş birdenbire Türklerin aleyhine döndü. Çünkü İsa Bey vurulmuş ve şehit düşmüştü. Onun komuta ettiği akıncılar bundan ötürü bozuldular. Öte taraftan Mihal oğlu Ali

[567] Mehmet Zeki, s. 286-287

Bey çarpışmanın yersiz olduğunu takdir ederek birdenbire geri çekildi. Düşmanlar bunu bir hile sanarak onu takip etmediler. İşte Ah Bey bu fırsattan faydalanarak savaş sahasından uzaklaştı.[568] Bunun üzerine düşmanlar bütün kudretieriyle Bâli Bey'in kuvvetleri üzerine atıldılar. Biraz sonra bu kuvveder de yenilmiş, Türk akmcılarımn büyük bir çoğunluğu ya şehit düşmüş veya esir edilmişlerdi. Bu mağlûbiyetin başlıca sebeplerinden birisi akıncı komutanları arasındaki anlaşmazlıktı.[569] Gerçi bu savaşta Macarların pek çoğu, Stephan Bathori dahi olduğu halde, öldürülmüşlerdi. Fakat Türklerin kaybı şimdiye kadar görülmemiş bir derecede idi. Bu galibiyetten sonra hıristiyanlarm sevinci pek büyük oldu. Bilhassa Temeswar Kontu Kinis zaferinden ötürü büyük bir gurur içinde birtakım taşkınlıklar yapmaktan kendini alamadı. Fakat Türk ölülerinin henüz sıcak cesetieri hattâ can çekişenleri üzerinde ziyafet sofraları kurarak, şarap içen ve bir Türk cesedini dişleriyle ısırarak havaya kaldıran ve rakseden ünlü Temeswar Kontu'nun bu harekederi kendisine ne bir şeref ne de bir üstünlük kazandırdı. Çünkü bu bozgun Türkleri Macaristan'a akın yapmaktan alıkoymamıştı. Belki de bu bozgunun tesiri ile ve Kont Kinis'in hareketlerine bir karşılık olmak üzere Türk akıncıları girdikleri yerlerde daha şiddetli hareket ettiler.

Bosna Beylerbeyi Davut Paşa'mn Macaristan akım. Davut Paşa'nın Macaristan'a ikinci akını ve Alman topraklarına kadar ilerlemesi.

Karamanî Mehmet Paşa'mn tesiri ile Rumeli Beylerbeyliğinden azledilerek, İskender Paşa'mn yerine, Bosna Sancakbeyliğine gönderilen Davut Paşa, padişahtan Macaristan'a akın etmek üzere müsaade istedi. Esasen Macar hudutiarı üzerinde bulunan beylerin yılda bir iki defa bu topraklara akın etmeleri âdet haline gelmişti.[570] Bu itibarla müsaadeyi alır almaz Davut Paşa 1479 da onbinden fazla akıncı kuvveti ile Macar topraklarına saldırdı. Zorlukla geçilen ve bir kısım Türk akmcılarımn boğulmasına bile sebep olan Drava'dan sonra, köy, kasaba ve şehirler yağmalanmaya başlandı. Civardaki ahali Drava'mn geçileceğini tahmin etmediklerinden kaçmak lüzumunu duymamışlardı. Bu itibarla akın pek kârh oldu. Gerçi bu akıncıları bir kısım Macar kuvvetleri karşılamış,

[568] Kemal Paşa-zâde, vrk. 234.
[569] İdris-i Bitlisî, vrk. 159.
[570] Kemal Paşa-zâde, vrk. 263.

fakat mağlûp olmuşlardı. Bunun üzerine Türk akıncıları havası ve suyu çok güzel olan ve pek mülâyim bir iklime malik bulunan bir şehrin üzerine yürüdüler. Nidalişde (Nadaşti) (?) denilen bu şehir aynı zamanda Macar kıralının annesinin arasıra gelip oturduğu bir şehirdi.[571] Macarlar tarafından müdafaa edilmiş olmasına rağmen şehir Türklerin eline geçmiş ve baştanbaşa tahrip edilmiştir.

Davut Paşa Macaristan'a ikinci bir akın yaptı. Bu sefer idaresindeki kuvveder daha kalabalıktı. Drava nehrini geçen bu kuvvetlerin öncülüğünü Davut Paşa'mn oğlu Süleyman Bey yapmakta idi. Bu akında Türkler Macar topraklarından öteye geçerek Alman arazisine girdiler. Şimdiye kadar hiçbir Türk akıncısı bu noktaya kadar gelememişti. Hattâ bu civarın ahalisi akıncıların adım bile duymuş değillerdi. Bu itibarla onlardan kaçmamış ve akıncıların yanma sokularak yakınlık bile göstermişlerdi.[572] Akıncılar buralarda tehlikesizce dolaştıktan sonra tekrar Macar topraklarına girmişler ve oraları da yağma ederek Bosna'ya dönmüşlerdi. Davut Paşa bir müddet Macaristan'a Yunus Voyvoda denilen bir komutanla Gürz İlyas diye anılan ünlü bir silâhşörü musallat etti. Gürz İlyas iri yarı bir adamdı. İyi bir silâhşör, yaman bir binici idi. Bunu ve daha altıyüz kişiyi yanına alarak hareket eden Yunus Voyvoda, yakında akma uğramamış olan yerleri seçerek oralara hücum etti. Ancak Gürz İlyas'm cesareti ve kahramanlığı olmamış olasaydı Yunus Voyvoda bütün kazancım ve belki de camın Macarlara verecekti.

Macarların Bosna'ya akınları ve Türk şehirlerini yağmalamaları.

Kış geçmiş, bahar gelmişti. Davut Paşa Bosna'da itstirahat ediyordu. Bu sırada Macarlar Davut Paşa'ya haber göndererek anlaşma istediklerini bildirdiler. Bu bir gizleme hareketi idi. Çünkü Macarlar geçen yıl memleketlerine yapılanların intikamım almak için Bosna'ya bir akın yapmayı düşünüyorlardı. Onların elçisi Davut Paşa'yı oyalarken yedibin kişilik bir Macar kuvveti Gırgıraoğlu'nun (?) komutasında toplandı. Bu, büyük bir komutan aynı zamanda kurnaz bir adamdı.[573] Fakat Macarlar, Türklerin hazır vaziyette olduğunu hesaba

Macarlar yağma ettikleri eşyayı bırakmak zorunda kalıyorlar.

[571] Kemal Paşa-zâde, vrk. 266.
[572] Aynı eser, vrk. 268-269.
[573] Kemal Paşa-zâde, vrk. 273.

katarak Bosna hududuna geldikleri halde bir türlü sınırı geçemiyorlardı. İşte bu sırada Davut Paşa'nm hizmetçilerinden biri kaçarak Bosna'da kuvvet bulunmadığım ifşa etti. Filhakika Davut Paşa Macar kıralının kendisine elçi göndermesinden büyük bir gurur duymuş ve bunun tesiri altında Bosna'da gaflet içinde oturup kalmıştı.[574] Macarlar bir mukavemetie karşılaşımyacaklarına kanaat getirdikten sonra süratle Bosna sınırlarım aşarak Saray sahrasına girdiler. Burada, Macarlar tarafından yakalanan ihtiyar bir Türk'ün fedakârlığı soydaşlarının büyük bir kısmının kurtulmasına sebep oldu. Gerçek Macarlar ihtiyar bir Türk'ü yakahyarak ve işkence yaparak Davut Paşa'mn hazırda askeri olup olmadığım sordular. İhtiyar: geleceğiniz duyulduğu için her taraftan çok miktarda asker toplandı. Bunlardan her birisi bir tarafa gizlendiler, birdenbire üzerinize hücum edeceklerdir diyerek Macarları büyük bir korkuya ve tereddüde düşürdü. İşte bu tereddüt anından faydalanan halk şehri terkederek civardaki dağlara sığındı. Eldeki kuvvetlerle mukavemetin imkânsızhğmı anlayan Davut Paşa da şehri bırakarak, dağlara çekilmiş ve oradan akıncılara haber göndererek acele toplanmalarım istemişti. Hakikaten kısa bir zamanda Vişgrad kadısı Beyoğlu komutasında beşyüz ve Hüssamoğlu komutasında da beşyüz kişi toplandı. Bunlardan başka Gürz İlyas ve Davut Paşa'mn oğlu Süleyman Bey de toplayabildikleri kuvvetlerle paşamn yamna geldiler.[575] Davut Paşa kâfi derecede kuvvetlendiğini kabul ederek dağlardan Bosna sahrasına indi. Ancak Türk kuvvetleri toplamıncaya kadar geçen zaman içinde Macarlar şehre hücum ederek zaptettiler, yağma ettiler, yakaladıkları Türkleri öldürdüler. Burada üç gün kalan Macarlar birinci gün şehri soydular, ikinci gün civardaki köyleri vurdular, üçüncü gün de köy, kasaba ve şehirleri ateşe verdiler. Fakat Davut Paşa'mn bir kısım kuvvetlerle harekete geçtiğini duyan Macarlar, yolları üzerindeki boğazın tutulduğu takdirde durumun tehlikeli olacağım hesabederek çok süratle harekete geçtiler ve yağma ettikleri eşyayı da hemen yola çıkardılar. Halbuki Davut Paşa bir kısım kuv-

[574] Kemal Paşa-zâde, vrk. 274.
[575] Aynı eser, vrk. 275-76.

vetlerle Gürz İlyas'ı Macarların geçeceği boğazı tutmak üzere ileriye göndermişti. Kendisi de Macar kuvvetlerinin üzerine tereddüt etmeden atıldı. Savaş sabahtan akşama kadar ve hattâ geceleyin de devam etmiş, fakat Macarlar bozulmamıştı. Ancak ertesi günü Macarların mukavemeti azalmış ve yerlerini terkederek dar boğaza doğru çekilmişlerdi. Halbuki bu boğaz Gürz İlyas kuvvetleri tarafından tutulmuştu. Eğer Gırgıraoğlu'nun hilekârhğı imdada yetişmemiş olsaydı Macar kuvvetlerinin bütünü mahvolacaktı.[576] Bununla beraber Macar kuvvetlerinden bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı esir edilmiş ve Bosna'dan elde ettikleri bütün ganimet de geriye alınmıştı. Bu suretle karşıhk teşkil etmek üzere Macarların hazırladığı bu akın kendisinden beklenilen neticeyi vermedi.

Osmanlı-Macar münasebetlerine dair mütalâalar.

Hulâsa: Macar bahsine başlarken de söylediğimiz gibi Türklerle Macarlar arasında, Belgrad ve Swornik müstesna, büyük bir savaş olmadı. Ancak bu iki devletin ötedenberi düşmanca olan münasebetlerinin Fatih devrinde de aym suretle devam ettiğini görüyoruz. Gerçek İstanbul'un kuşatıldığı günlerde başhyan bu düşmanca münasebetler Fatih'in ölüm yılı olan 1481e kadar fasılasız devam etti. Bununla beraber her iki taraf; birbirlerini en büyük düşman telâkki ettikleri ve çarpışmak üzere büyük hazırlıklarda bulundukları halde, bütün kuvvetleriyle bir türlü birbirlerinin üstüne anlamadılar. Filhakika ne Fatih Sultan Mehmet'in büyük bir ordu başında Macaristan'a girdiğini, ne de Macar kıralının büyük kuvvetlerle Tuna'yı geçerek Türklere meydan okuduğunu görüyoruz. Padişah batıda bizzat sefere çıktığı vakit Macarların Macaristan'a, Macar kıralının harekete geçtiği duyulduğu zaman da padişahın geriye döndüğünü görmekteyiz. Boğdan seferinden dönen padişah Macarların Tuna üzerinde yaptıkları kaleleri yıkmak üzere hareket ettiği sıralarda Macar kıralı Mathias Macaristan'a döndü; Macar kıralının Bosna'da Swornik'i kuşattığı zamanlarda da padişah onun üstüne gitmiyerek ve onunla muharebe etmeyi muvafik görmiyerek[577] Sofya'ya hareket etti. Hulâsa iki hükümdar bir yerde karşı karşıya gelerek döğüşmek kararını veremediler. En büyük düşmanlık hisleri al-

[576] Kemak Paşa-zâde vrk. 278.

[577] Kritovulos, s. 177.

tında birbirlerine diş bileyen bu iki devletin neden böyle hareket ettiklerini anlamak güç olmakla beraber Fatih'in büyük bir ordu ile Macaristan'a çarpmamasını Tuna'yı tabiî bir sınır telâkki etmesiyle izah etmek mümkündür. Çünkü Fatih Tuna nehrine kadar mütecaviz, bundan sonra da müdafî durumda gibi görünmektedir. Şu halde Macaristan içlerine büyük bir ordu ile saldırması, takip ettiği siyasete aykırıdır, hattâ lüzumsuzdur. Onun Macarlara karşı büyük bir harekete girişmesi bekleniyorsa o takdirde hudutlarına tecavüz edilmesi, Tuna'nın beri tarafına geçilmesi lâzım gelir. Halbuki Macarların böyle bir hareketi ya hiç görülmemiş veya pek nadir vaki olmuştur. Çünkü Macarlar kendi kuvvetleriyle Osmanlıları yenerek Balkanlar üzerinde eski hâkimiyederini kuramıyacaklarını anlamış olduklarından Türklere karşı müdafaada kalmayı siyasetlerine uygun buluyorlardı.[578] Gerçek Macarların Tuna'yı geçmeleri padişahta büyük bir hassasiyet yaratıyordu. Bunun en son misali, Boğdan seferinden dönüşünde mevsimin dehşetli soğuk olmasına rağmen bizzat padişahın Macar sınırına kadar giderek Türk toprakları üzerinde yapılan kaleleri yıktırmasıdır. Bu itibarla Fatih'in Macarlarla büyük bir harbe girmemesini Tuna'nın beri tarafında müdafaaya çekilmiş olmasında aramak hatalı olmıyacaktır. Bundan başka bu iki devletin birbirlerinden çekinmeleri de karşılaşmalarına imkân vermemiş olmalıdır.

[578] F.Eckhard, (İbrahim Kafesoğlu tercümesi) Mathias'ın dış siyaseti, s. 101.

VII

FATİH'İN BATI SİYASETİ

OSMANLI-VENEDİK MÜCADELESİ

1454 deki Osmanlı-Venedik anlaşması.

XV. yüzyılın siyasette pek mahir, deniz kuvvetleri bakımından da en üstün devletlerinden sayılan Venedik, yaklaşmakta bulunan Türk tehlikesini görmüş ve buna karşı birtakım tedbirler almayı düşünmüştü. Bidayette Türklerle dostça yaşamıyı ihtimal en iyi bir tedbir olarak kabul eden ve iktisadi bakımdan bunu çok lüzumlu gören Venedikliler daha 1454 Nisan'ının 18 inde onlarla bir anlaşma imza ettiler. Buna göre: iki taraf arasında sulh ve dostluk hüküm sürecek, taraflardan birinin memleketine sığınan haydutlar ve hırsızlar karşılıklı olarak çaldıkları eşyalarla birlikte iade edilecek, iki tarafın tebaaları birbirlerinin karalarında ve denizlerinde serbestçe dolaşabilecek, ticaret gemileri her yerde karşılıklı olarak himaye görecek, kaçan esirler yine karşılıklı olarak geri verilecek, yalnız Venedikten kaçan esirlerden birisi müslümanhğı kabul ederse iadesi yerine bin akça ödenecek ..... idi. [579]

Venedikliler papanın fikirlerine uymak istemiyorlar.

Mantua toplantısı ve Papa Pius II. nin Türkler hakkındaki korkunç tasavvuru.

Venedikliler daha sonraki tarihlerde de, takip ettikleri siyaseti uygun bulduklarından, papa tarafından organize edilmek istenen Haçlı ordusu işine karışmak istemediler. Halbuki Papa Pius II., sırf bu maksat için, Mantua konferansını toplamış ve Türkler hakkındaki korkunç tasavvurlarını ortaya atmıştı. Filhakika o, büyük Türk imparatorluğunun "Peloponez, Béotie, Attique ve Epir sahil şehirlerini Venedik'e, Makedonya'yı İskender Bey'e, Bulgaristan, Sırbistan, Karadeniz'e kadar Eflâk'ı Macaristan'a ilhak etmek suretiyle Avrupa Türkiyesini taksim etmeyi tasarlamıştı. Bizans imparatorluğunun geri kalan kısmı Grek ailelerine verilecekti".[580] Papanın bu taşkın plân-

[579] Bu anlaşmanın tam metni Zinkeisen, II, s. 33-37'de mevcuttur.
[580] Gegaj, s. 135.

ları karşısında Venedikliler, bütün Avrupahlar katıldığı takdirde kendilerinin de Osmanlılar aleyhine mücadeleye girebileceklerini ileri sürdüler.[581] Toplantı müsbet bir neticeye varmadan dağıldı. Bu halden yani toplantının akim kalmasından Avrupa ve İtalya'da Venedik mesul tutuluyordu. Halbuki bu toplantıya katılanların hemen hepsi iki yüzlü bir siyaset takip etmekte idiler.[582] Ancak Türklerin Mora'yı istilâ etmeleri, Sırbistan'a sahip olmaları, Arnavutluk'ta faaliyet göstermeleri ve Ege denizini ele geçirmek isteyişleri Venedik devlet adamlarını daha başka şekilde düşünmeye sevketmiş ve Türk istilâsını durdurmak üzere acele birtakım tedbirler almalarına sebep olmuştu. Çünkü şimdi Venedik'in mukadderatı bahis konusu idi. Onun ya harbetmek veya Yunanistan ve Balkanlardaki bütün mevzilerinden çekilmesi lâzım gehyordu. [583] Bu durum karşısında Venedikliler Fransa'ya, Burgonya'ya, Milâno'ya, papaya ve Macaristan'a, ayrıca Uzun Hasan'la kendi müttefikleri olan Karamanlılara başvurdular. [584] Bu suretle Türkleri iki cepheli bir savaşla tehdit etmek istiyorlardı. Fakat ne Fransa ne Borgonya ne de Milâno onlarla bir anlaşmaya gitmediler. [585] Venedikhler batıda ancak Macarlar ve Arnavutlarla uzlaşabilmişlerdi. Filhakika 1463 te Venedikliler Arnavutluk prensi İskender ile Türklerin aleyhine olmak üzere tecavüzi bir ittifak akdettiler. Buna göre Venedikliler Arnavutlara para ve asker yardımı yapacak, Osmanlıların akın aylarında, Venedik donanması Arnavutiuk sahillerine gelerek halkı koruyacak, Venedikliler Osmanlılarla barıştıkları takdirde bu barışa Arnavutlar'ın katılmasını da sağhyacak ve bir tehlike vukuunda İskender Bey'i Venedik topraklarına kabul edeceklerdi. [586] Öte taraftan aynı yıl içinde Venedikliler Macarlarla da Peterwardein'da yine Türkler aleyhine olmak üzere tedafüi ve tecavüzi bir ittifak akdettiler. Anlaşmaları gereğince Venedikliler Arnavutluk, Mora ve denizlerde Türklere taarruz ederken Macarlar da Bosna'ya yürüyeceklerdi. [687]

Türk istilâsı karşısında fikir değiştiren Venedikliler şarkta ve garpta müttefik arıyorlar.

Venedik-Macar ve Arnavut ittifakı.

Venedik-Akkoyunlu ittifakı ve Venediklilerin diğer yardımcıları.

[581] Kretschmayr, s. 369.
[582] Aynı eser, s. 369.
[583] Aynı eser, s. 370.
[584] Aynı eser, s. 370-371.
[585] Aynı eser, s. 371.
[586] Gegaj, s. 132.
[587] Macarlar Bosna'ya Almanlardan, Ruslardan ve Lehlilerden toplıyacakları askerlerle hücum edeceklerdi. Bk. İdris-i Bidisî, vrk. 125.

Ayrıca Venedikliler Akkoyunlularla da ittifak ettiler. Bu suretle onlar Osmanhların karşısma muhasım olarak karada Arnavut, Macar, Karaman ve daha sonra da Akkoyunlu kuvvetlerini, denizde de papaphk, Aragon, Kıbrıs, Rodos ve Napoli donanmalarım çıkardılar. Ancak karada ve denizde aynı zamanda başhyan bu büyük tehlike karşısında Türklerin pek plânlı hareket etmiş olmaları, düşmanlarının teker teker mağlûp edilmesine imkân verdi.

Osmanlılar, aleyhlerinde kurulmuş olan ittifaktan haberdardilar.[588] Fakat savaşın ne zaman ve nerede başhyacağım bilmiyorlardı. Nihayet savaş üç ayrı yerde aşağı yukarı aynı zamanda başadı. Macarlar Bosna'ya yürüdüler; İskender Bey Arnavutluk'ta faaliyete başladı. Venediklilere gelince onlar da Mora'ya asker çıkardılar.

Onaltı yıl süren Osmanh-Venedik savaşının zâhirî sebebi.

Osmanhlarla Venedikliler arasında 1463 te başlayıp 16 yil sürecek olan bu savaşın zâhirî sebebi, bir Türk kölesinin Atina hazinesinden çalmış olduğu küliyetli bir parayı Koron şehrinin[589] muhafızı ile paylaşmış olması, kölenin ve paranın iadesi istenince Venediklilerin bunu reddetmesi idi. Halbuki 1430 anlaşması her iki tarafın birbirlerinden kaçan köleleri iade etmesi şartım ihtiva ediyordu.[590] Türklerin bu haklı talebi reddedilince Evranos-zâde İsa Bey Venediklilere ait olan Argos kalesini,[591] Turhan oğlu Ömer Bey de Lepanto civarındaki Venedik arazisini işgal etti. Bunun üzerine esasen gergin olan siyasi durum büsbütün kötüleşmiş ve Venedikliler 28 Temmuz'da harp ilân etmişlerdi.[592] Aradan çok zaman geçmedden Venedik donanması, Mora sahillerine gelerek Yunan şehirlerini isyana teşvik etmek üzere bir miktar asker çıkardı. Bunların vazifesi harbetmekten ziyade propaganda yapmaktı.[593] Venedikliler bu işte muvaffak olmuş yani Yunan şehirleri, (İsparta, Epidamnos, Arkadi ve Atina) kendilerine Haçhlar tarafından yardım geleceğini öğrenir öğrenmez isyan etmişlerdi. Diğer taraftan Alvize Lorendano idaresindeki büyük Venedik kuvvetleri Corinthe berzahına çıktılar ve burada vaktiyle mev-

Venediklilerin harp ilânı ve Mora'ya asker çıkararak Rumları isyana teşvik etmeleri. Germehisar'ın ve Argos'un Venedikliler tarafından işgali.

[588] İdris-i Bitlisi, vrk. 125.
[589] Bu şehir Venediklilere aitti.
[590] Kretschmayr, s. 391.
[591] Hammer, III, s. 84.
[592] Kretschmayr, s. 372.
[593] Hammer, III, s. 84.

cut olan ve fakat Osmanlılar tarafından yıktırılmış bulunan[594] Germehisar'ı (Hexamilion)[595] yeniden yapmıya başladılar. Bu suretle onlar Fatih'in Mora'ya imdat göndermesini önlemeyi ve bundan sonra yavaş yavaş Mora'daki Türk şehirlerini işgal etmeyi düşünmüşlerdi.[596] Argos şehri büyük bir mukavemet göstermeden Venediklilerin eline geçti.

Padişah durumu nasıl mütalâa ediyor.

Macarların Bosna'ya, Venediklilerin Mora'ya tecavüz ettikleri, İskender Bey'in de faaliyete geçtiği haberi gelince padişah durumu lâzım gelenlerle müzakere etmiş[597] ve herşeyden önce Mora'ya yürünmesi gerektiği kanaatına varmıştı. Padişaha göre Arnavutluk meselesi kolay hallolunabilirdi; Bosna'ya yürüyen Macarlara karşı da, müstahkem olan Bosna kaleleri uzun müddet mukavemet edebilirlerdi. Onun için Mora meselesi ön plâna alındı.[598] Çünkü Venediklilerin Mora'ya çıkması pek zararlı neticeler doğurabilirdi. Nitekim bu zararlı hallerden birincisi hemen kendini gösterdi; Yunan şehirlerinin bir kısmı isyan ettiler. Bundan başka Germehisar'ın yapılması ile birlikte Mora'daki Türkler, kalelerine kapanarak, mahsur kalacaklar[599] hattâ bunun güneyinde bulunan bütün şehirler düşmeye mahkûm olacaklardı. Bunları teker teker elde etmek için hem karadan hem de denizden müdahale etmek lâzım gelecekti ki bu çok güç bir mesele idi.[600] Ayrıca Mora, gelecekte pek lûzumlu bir mevki gibi görünüyordu. Çünkü orası "kilid-i fütuh-i memâlik-i Frenk" idi.[601] Türk kılıcı ile zaptedilmiş olan bu yerlerin tekrar düşmanlar eline geçmesini uygun görmeyen padişah, orada kapanıp kalmış olan müslümanlara mutlaka yardım edilmek icapettiğini ve bundan ötürü önce Mora'ya gidilmesinin lâzım olduğunu takdir ederek[602]

Mahmut Paşa'nın Mora'ya gönderilmesi.

[594] Dursun Bey, s. 122-123.

[595] Bir denizden öteki denize kadar altı mil uzunluğunda ve oniki kadem yüksekliğinde olan bu duvarı altı bin amele iki hafta içinde yapacak, aynı zamanda etrafına çifte hendek kazacak ve üzerine de 136 kule inşa edeceklerdir. Bk. Hammer, III, s. 85.

[596] İdris-i Bitlisî, vrk. 126.

[597] Ayni eser, vrk. 126.

[598] Kemal Paşa-zâde, vrk. 127.

[599] Dursun Bey, s. 122, 123.

[600] İdris-i Bitlisî, vrk. 127.

[601] Aynı eser, vrk. 127.

[602] Dursun Bey, s. 123.

hiç vakit kaybetmeden Mahmut Paşa'yı bir kısım kuvvetlerle yola çıkardı. Venedikliler gerçi Yunan şehirlerini isyan ettirmeye ve Germehisar'ı yeniden yapmaya muvaffak oldular ve bundan sonra Corinthe şehrini kuşattılar; fakat alamadılar. Çünkü Mora Sancakbeyi Elvan oğlu Sinan Bey[603] şehri şiddetle savunuyordu.[604] Bununla beraber kalenin üstün Venedik kuvvetleri karşısında daha ziyade dayanamıyacağı da anlaşılıyordu.[605] Kurtuluş çaresini bir baskında bulan Sinan Bey, çok karanlık bir gecede[606] altmış kişilik bir kuvvetle[607] ansızın Venediklilerin üzerine atıldı. Venedikliler, kalede kuşatılmış olanların böyle bir hareketine ihtimal vermiyor, esasen bunu mantıklarına uygun bulmuyorlardı. Bu itibarla bu saldırışı yapanların sadrazamın kuvvetleri olması lâzım gelirdi.[608] Çünkü Venedikliler casusları vasıtasiyle sadrazam ordusunun yakınlarda olduğunu öğrenmişlerdi.[609] Onun için Sinan Bey'in yaptığı baskın karşısında, Mahmut Paşa'nın ordusu ile karşılaştıklarını sanarak panik halinde kaçmaya başlıyan Venediklilerin[610] ancak Germehisar'ın arkasında durabildiler. Fakat Mahmut Paşa'nın gelmekte olduğunu duydukları vakit burada da fazla kalmıyarak gemilerine sığınmak üzere harekete geçtiler.[611] Bunu haber alan Mahmut Paşa bütün bir gece yürüyerek[612] Germehisar'a gelmiş ve burayı işgal ettikten sonra denize kadar ilerlemişti.[613] Bu arada Venediklilerin bir

Mora Sancakbeyi Elvan oğlu Sinan Bey'in Corinthe'i müdafaası ve Venediklilere yaptığı baskın. Venediklilerin Germehisar'a, çekilmeleri.

Mahmut Paşa'nın Venediklilere hücumu ve onları gemilerine kaçmaya mecbur edişi.

İsyan eden Mora şehirlerinin ve bu arada Argos'un istirdadı.

[603] Kemal Paşa-zâde, vrk. 129. Sadüddin, s. 500. Âşık Paşa-zâde, s. 152. Dursun Bey, s. 124. İdris-i Bitlisî, vrk. 127.

[604] Bazı müellifler bu şehrin Turhan oğlu Ömer Bey tarafından müdafaa edildiğini yazmaktadırlar. Bk. Kritovulos, s. 170. İ.H. Uzunçarşılı, II, s. 173.

[605] Dursun Bey, s. 124.

[606] Âli, V, vrk. 139.

[607] Dursun Bey, s. 124. İdris-i Bitlisî, vrk. 127.

[608] Âli, V, vrk. 139.

[609] Âşık Paşa-zâde, s. 152.

[610] Sadüddin, s. 503.

[611] Dursun Bey, s. 124.

[612] Aynı eser, s. 124.

[613] Zafer müjdesini padişaha Dursun Bey getirmişti. Bu işten fevkalâde memnun olan padişah Dursun Bey'e bol, bol ihsanlarda bulunmuştu ki bundan ötürü Dursun bey "yoksulluğa tövbe etmiştim" diyor. Bk. Dursun Bey, s. 125.

kısmı ölmüş, bir kısmı da gemilere iltica etmek suretiyle hayatlarını kurtarabilmişlerdi.[614]

Germehisar'ı yıktıktan sonra Mahmut Paşa padişahın emriyle isyan eden Yunan şehirleri üzerine yürüdü. Bu kaleler birer birer alınmış ve az sonra Argos şehri de istirdat edilmiştir.[615]

Venedikliler bu savaştan birşey kazanmadılar ve esasen vaktiyle kendilerine ait olan Mora şehirlerine çekildiler. Ancak Sadrazam Mahmut Paşa onları burada da rahat bırakmadı; Turhan-zâde Ömer Bey vasıtasiyle Venediklilerin Mora'daki topraklarını yağma ve tahrip ettirdi.

Bosna seferine çıkan padişah Sofya'da Midilli'nin Venedikliler tarafından kuşatıldığını haber alıyor.

Mora'da Venediklileri mağlûp eden ve Germehisar'ı yıkturan Mahmut Paşa bundan sonra geri dönerek İzdin ovasında padişaha mülâki oldu.[616] Padişah bir ordunun başında Macarlarla çarpışmak üzere hareket halinde idi. Sofya'ya geldiği vakit[617] Midilli'nin Vendikliler tarafından kuşatıldığını[618] ve dörtyüz Türk askeri tarafından müdafaa edilen Midilli şehri müstesna, adamın öteki kasabalarının işgal edildiğini duymuştu.[619] Bunun üzerine Bosna seferini tehir etmeye mecbur kalan padişah, Mahmut Paşa'yı Midilli'yi kurtamaya memur etti. Oniki gün içinde yüzon gemiyi hazırhyan[620] ve harekete

Bosna seferinin tehiri ve Mahmut Paşa'nın Midilli'ye gönderilmesi.

Yüzon gemilik Türk donanması Midilli yolunda.

[614] Kritovulos, s. 172. Bu hâdise 1099 numaralı Tarilı-i Âl-i Osman'da başka surede yazılmakta ve şöyle denilmektedir: "çünkü Mahmut Paşa vilâyet-i Mora'ya irişmelû oldukta mukaddema Germe üzerinde olan küffar-ı hâk-sara bir veçhile ters-nâk (?) mektup yazıb gönderdi kim inşaallah ankarib padişah hazrederi ol azamet asker ile üzerinuza vardıkta bilesiz kim ne azablara giriftar olmuşsuz deyu ilân idüb bildirdiler. Ol mektubun kelimatından anda olan küffara dehşet irişüb ve havflarmdan durub mukabele ve mukatele itmeye kudrederi olmayub hemendem Germe'yi bırağub yüz kaçmaya tuttular. Öyle olsa ol zamanda Elvan Bey oğlu Sinan Bey Mora vilâyetinin sancağı beyi idi. Lâkin Gürdüs (Corinth) hisarına girüb kapanmıştı. Küffar-ı hâk-sarın firarlarından haberdar olub derhal hisardan çıkub ve küffarın ardına girüb hayli kâfir helâk idüb ve ileruce gidebilenler istical üzre hezar belâ ve meşakkat ile gemilerine girüb güçle halâs oldular. Mahmut Paşa çün-kim küffarın kiriz ittiklerinden haberdar olub kal'a-i Livadya'da oturub hüdavendigâr hazrederi gelinceye kadar tevekkuf eyledi." 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 90.

[615] Kritovulos, s. 173.

[616] Kemal Paşa-zâde, vrk. 131.

[617] Bk. kitabımızın. 179 uncu sayfası

[618] Hammer, III, s. 87.

[619] Kritovulos, s. 178-179.

[620] Aynı eser, s. 179.

geçiren Mahmut Paşa [621] boğazdan çıkınca Tenedos adasında iki düşman gemisi yakaladı. Bunlar boğazı tarassut etmek vazifesiyle mükellef olan dört gemiden ikisi idi. [622] Diğer iki gemi kaçarak Türk donanmasının Tenedos adasına geldiğini Venedik donanmasına bildirince, durumun kendileri için iyi olmıyacağmı takdir eden Venedikliler birçok eşyalarım da bırakarak Türklerin gelmesinden sekiz saat önce Midilli'den uzaklaşmış [623] ve Ağrıboz'a çekilmeye mecbur olmuşlardı. [624] Daha sonra tekrar Midilli'ye geldiler ise de bir iş göremeden uzaklaştılar. Öte taraftan, 1463 te Corinthe savaşı esnasında öldürülen Venedik kara kuvvetleri komutam Bartoldo'nun yerine tayin edilen Malatesta, Mora toprakları üzerinde tekrar faaliyete geçti. hattâ İsparta'yı kuşattı ise de almaya muvaffak olamadı. Bundan başka birkaç amiral Türklere ait adalar civarında faaliyet göstermiş, bunlardan Capello, İmroz, Taşoz Semendire adaları ile Yunanistan'da Atina'yı işgale muvaffak olmuş, fakat biraz sonra bunları tekrer bırakmıya mecbur olmuştu. Görlüyor ki Venedik donanması kendinden beklenmekte olan muvaffakiyeti asla gösterememiş ve hemen her gittiği yerde mağlûp olmuştu. Bu itibarla savaşa devam etmek istemeyen Venedikliler Osmanlılara bir heyet göndererek, Limni ve İmroz adaları bir vergi karşılığında kendilerine bırakildığı takdirde sulhun imzalanabileceğini bildirdiler. Fatih bu teklifi reddetmiş ve elçilere "benimle müsalâha akdetmek isterseniz gidiniz daha iyi düşününüz" demişti. [625] Bunun üzerine Venedikliler Mora'da şiddetle taarruza geçtiler ve Patras'ı kuşattılar. Ayrıca donanma komutam Nicolas Canale Türk adalarım vurmak üzere Ağrıboz'a gitmiş ve az sonra da İmroz, Limni adaları ile Enez kasabasını işgal etmişti. [626] Korkunç bir surette yağma edilen bu kasanamn işgali Venedik'te çanların çalınmasına ve şenlik ateşlerinin yakılmasına sebep oldu. [627]

Venedikliler Ağrıboz'a çekiliyorlar.

Birkaç Venedik amiralinin Mora'da ve adalar civarındaki faaliyeti. Venediklilerin sulh teşebbüsüne Fatih'in cevabı.

Venediklilerin İmroz, Limni'yi işgalleri ve Enez'i tahripleri.

[621] Dursun Bey, s. 126.

[622] Kritovulos, s. 179.

[623] Aynı eser, s. 180.

[624] Hammer, III. s. 87.

[625] Kritovulos, s. 188.

[626] Venediklilerin Enez'de yapmış olduğu hareketler insanlıkla telif edilemiyecek kadar çirkin hareketlerdir. Şehir yağma edilmiş, halk kılıçtan geçirilmiş, öldürülmeyenler esir edilmiş, mâbedler kirletilmiş, kadınlara tecavüz edilmiştir. Bk. İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 116.

Daha sonra Foça'ya da saldıran Canale burada bir başarı sağlayamadı. Denizdeki bu kazançlarına karşılık Venedikliler Patras'ta Turhan oğlu Ömer Bey'e yenilmişlerdi. Bu muharebede Venediklilerin büyük bir kısmı esir olmuş ve bir kısmı da denizde boğulmuştur.[628]

Ağrıboz'un alınma sebepleri ile önemi ve bir Türk komutanının bu hususlaki mektubu.

Yeni ilhak edilmiş olan Mora ve Yunan sahilleri ile Anadolu sahilleri arasında gidip gelen Türk gemilerinin yolları üzerinde bulunan Ağrıboz adası (Negro Ponte), Venedikhlerin Ege üzerinde en mühim üslerinden birisini teşkil etmekte idi. Mora sahillerinde bulunan ve henüz Venedikhlerin elinde olan birtakım şehirlerin güvenliği bakımından pek önemli olan Ağrıboz, aynı zamanda Türk sahillerine ve denizlerde dolaşan Türk gemilerine saldıran hıristiyan korsan gemileri ile[623] Venedik donanmasının sığındığı bir yerdi. Dar bir boğazla karadan ayrılan ve birçok köyleri ve kaleleri bulunan bu ada, bir köprü ile karaya bağlı idi.[630] Fakat bu köprü icabında kaldırılabiliyor ve bu suretle ada tam bir güvenlik altına giriyordu.[631] Ada Venedikliler elinde kaldıkça bu kısımda seyahat eden Türk gemicilerinin ve hattâ adaya civar olan Türk topraklarının emniyet altında bulunamıyacağım, Venedikhlerin buradan atılmakla neler kaybedeceklerini, buna karşılık Türklerin kazancının neler olabileceğini padişahın takdir ettiğini kabul etmek lâzımdır. Ağrıboz Osmanlılarca o kadar mühim telâkki edilmiştir ki daha sonraları İskender Paşa tarafından padişaha gönderilmiş olan bir mektup bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu mektuptan anlaşıldığma göre Ağrıboz zaptedildikten sonra muhafaza bakımından ihmale uğramıştır. Fakat değeri pek büyük olan bu adamn ihmal edilişinden padişahın haberi yoktu. Onun için İskender Paşa "bu Ağrıboz kalesi sultanıma gereklû kaledir. Sultanıma vacibdir ki bu kalenin halini sultanım göre, gayri kimesneye itimad itmiye.

627 Kretschmayr, s. 376.
628 İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 115.
629 Sadüddin, s. 513.
630 Dursun Bey, s. 140.
631 Kemal Paşa-zâde, vrk. 152.
632 Vesika 3. Topkapı Sarayı arşivinde bulunan bu vesikanın numarası 16350 dir. İskender imzasını taşıyan bu vesikanın padişaha sunulan bir mektup olduğu anlaşılıyor.

Zira düşman gelmelû ohcak bir gicenin içinde gelür" demektedir.[632] Bu sözlerden anlaşıldığına göre Ağrıboz, elde tutulması birinci derecede lüzumlu olan bir adadır.

Büyük Türk donanmasının ve ordusunun Ağrıboz önlerine gelişi. Kurulan köprüden Türk kara kuvvederinin adaya geçirilmesi.

Padişahın adayı almayı düşündüğü bu sıralarda, önce Türklere düşman iken Venedikliler tarafından darıltıldığı için Osmanlılar tarafına geçen korsan kaptan Zuvan del Monaco Corsaro, Ağrıboz adasındaki akraba ve dostiarma ve oradaki Venedik komutam Tomaso Schiavo Arrigo'nun yardımlarına güvenerek adamn zaptına hizmet edebileceğini söylüyordu.[633] Bütün bunları dikkate alan padişah Venedik donanmasının adalarda ve Enez'de yaptığı tahribata karşılık olmak, hem de Ege Denizi'nde Türk topraklarına saldırmak üzere Venedikhlerin ileri karakolu sayilan bu adayı almak için hazırlıklara başladı. Fakat bu hazırlıklar pek gizli tutulmuş, hattâ yapılan hazırlıkların Rodos için olduğu işaa edilmişti.[634] Bununla beraber bu hazırlıklardan ve bilhassa bir deniz kuvvetinin hazırlanmasından Venedikliler daha 1466 da, İstanbul'da şap inhisarı sahibi Antonio Michiel vasıtası ile haberdar olmuşlardı.[635] Nihayet eski Sadrazam Mahmut Paşa'mn idaresi altında büyük bir donanma[636] 1470 te Gelibolu'dan hareket ederek yol üzerindeki Şira adasını zaptettikten sonra Ağrıboz'u kuşattı. Çünkü Canale Türk filosunun 14 Haziran 1470 te Ağrıboz kanahna girmesine mani olamamıştı. Öte taraftan bizzat Fatih Sultan Mehmet de 70-100 bin kişilik bir kuvvetle karadan Ağrıboz karşısına gelmişti. Padişah adamn karaya en yakın olan yeri üzerine gemilerini toplamış ve üç gün geceli gündüzlü çahşmak suretiyle kara ile adayı birbirine bağlamak üzere bir köprü kurdurmuştu.[637] Bu suretle adaya yaya ve

[633] Angiolellos, s. 40.

[634] İ. H. Uzunçarşılı, III, s. 39.

[635] Kretschmayr, s. 376.

[636] Âli bunların 200 parçadan mürekkeb olduğunu, Angiolellos ise 450 yelkenliden ibaret olduğunu yazıyor. Bk. Âli, V, vrk. 142. Angiolellos, s. 40. Türk donanması her halde pek çok sayıda gemiyi ihtiva ediyordu. Çünkü bir gemieinin evine yazdığı mektupta "deniz bir orman gibi. Bunu duymak inanılır şey değil, fakat görmek çok korkunç,, demiliyordu. Bk. Kretschmayr, s. 376.

[637] Vesika 4. Farsça yazılmış olan bu vesika Ağrıboz'un fethini bildirir fetihnâmedir. Arşivdeki numarası 10822 dir.

atlılardan maada toplar da geçirilmiş,[638] hattâ padişah ta bu köprüden geçerek[639] surlara yakın bir yerde çadırını kurdurmuştu.[640] Bu yer kalenin sahile bakan kuzey tarafında idi.[641] Şimdi kale hem denizden hem de karadan sarılmıştı. [642] Yalnız deniz yolunun bir tarafı açıktı. Burayı gemilerle sarmak ancak kalenin önünden geçmekle mümkün olurdu. Bu ise pek güç ve tehlikeli bir işti. Onun için İstanbul'da ve Belgrad'da olduğu gibi gemilerden bir kısmı karadan yürütülerek kalenin öte tarafına geçirilmiş ve bu suretle o yol da kapatılmıştı. [643] Kaleye ilk hücum sahil tarafından başladı. Fakat kale kolayca elde edileceğe benzemiyordu. Çünkü onun burçları pek yüksekti. Bundan başka duvarları da yerden itibaren yontma taşlardan örülmüş, kireç ve harçla sağlamlaştırılmıştı. Ayrıca sahil tarafında kazılmış derin bir hendek vardı. [644] Çok müstahkem olan bu kalenin ahnamıyacağım düşünenler hattâ padişahı geri dönmeğe teşvik edenler oldu. Fakat padişah Mahmut Paşa ile birlikte bu fikirde olanlara kıymet vermedi, [645] ve kalenin etrafına sayısız havan topları, toplar, tüfekler ve "zemberek" yerleştirdi. [646] Kale müthiş bir bombardımana tâbi tutuldu. Bununla beraber müdafiler açılan gedikleri kısa bir zamanda kapatıyor ve savaşmaktan bir türlü vazgeçmiyorlardı. Fakat buna rağmen surların birçok yerleri tahrip edilmiş ve hücum edilecek bir hal hasıl olmuştu. Ancak bu sıralarda Venedik donanması imdada yetişmiş, fakat ne karadan ne de denizden kaleye girme imkânlarım bulamadığı için [647] adaya yakın bir yerde demirlemişti. [648] Bununla bera-

Gemilerin karadan yürütülmesi ve bu suretle kaleye yardım gelmesine mani olunması.

Çok müstahkem olan bu kalenin ahnamıyacağını söyleyenler bulunmasına rağmen Fatih ile Mahmut Paşa fikirlerinden vazgeçmiyorlar

Nicolas Canale'nin köprüye hücumu. Türk donanması ile takviye almış olan Venedik donanması arasındaki savaş.

[638] Hâmidi, s. 74-76.
[639] Kemal Paşa-zâde, vrk. 153. Sadüddin, s. 513.
[640] Kemal Paşa-zâde, vrk. 153.
[641] Vesika 4.
[642] Adanın merkezi Khalkis'tir ve sarılan nokta da burasıdır.
[643] Kemal Paşa-zâde, vrk. 153. Dursun Bey, s. 140.
[644] Vesika 4.
[645] Dursun Bey, s, 140.
[646] Vesika 4.
[647] Oruç Bey, yardım için gelen bu donanmayı Fatih'in gemilerle ve karaya koyduğu toplarla yardımdan menettiğini yazmaktadır. Bk. Oruç Bey, s. 127.
[648] Kemal Paşa-zâde, vrk. 153.

ber Venedik amirali Nicolas Canale Türklerin kurmuş oldukları köprüye hücum etti, fakat bir netice alamadı. [649] Daha sonra gelen yardım kuvveti ile cesareti artmış olan Venedik donanması limana girerek Türk donanmasına hücum etti. [650] Top, tüfek ve oklarla yapılmış olan bu müthiş savaşta [651] Venedikliler yenilmiş, Kaptan Zuan Longo ve Zuan Tran dahil olmak üzere birçok Venedikli öldürülmüş, [652] ayrıca birkaç gemileri de batırılmıştı. [653] Venediklilerin bu hareketlerinden bir maksatları da ihtimal karaya asker çıkarmaktı. Bundan ötürü padişah gelenleri defetmek üzere, Mehmet Paşa'yı görevlendirdi. [654] Filhakika Rum Mehmet Paşa [655] Venedik donanmasına karşı gereken güvenlik tedbirlerini almıştır. Venedik hükümeti, donanma komutanı Nicolas Canale'nin bu hareketini lüzumsuz ve hatalı olarak gördüğü için kendisini azletmiş ve Pranga cezasına mahkûm etmişti. [656] Karadakiler, gelen donanmadan faydalanmamakla beraber, cesaretlerini kaybetmiyerek pek kahramanca döğüştüler. Ancak, hiçbir hareket kalenin mukadderatını değiştiremedi. Yirmi güne yakın bir kuşatmadan sonra [657] nihayet 11 Temmuz 1470 Çarşamba günü (12 Muharrem 875) gecesi başlıyan hücum sabaha kadar sürmüş ve 12 Temmuz Perşembe günü (13 Muharrem) [658] sabahleyin kale düşmüştü. [659] Paolo Erizzo'nun müdafaa ettiği ve "İstanbul'dan dört defa daha iyi" aynı zamanda Venedik'in ihtişam ve manzarasına sahip olan Ağrıboz'a (Nogro Ponte) karşı [660] girişilmiş olan savaş pek şiddetli olduğundan iki tarafın zayiatı da önemli idi. [661] Ancak, birçok esirin alınmasına ve büyük bir servetin ele geçmesine sebep olan bu adamın düşmesi ile civarda bulunan insanların bütünü, Osmanlılara saygı göstermenin ve tâbi olmanın lüzumuna kani oldular. [662] Venedik donanmasına gelince onlar, kale burçlarında Türk bayraklarının dalgalandığını görür görmez, [663] kalenin düştüğünü yakın adalara bildirmek üzere, bir gemilerini ateşlemişler [664] ve ada civarından uzaklaşmayı faydalı görmüşlerdi.

Kale, müdafilerin bütün gayretlerine rağmen 12 Temmuz'da düşüyor.

[649] Hâmidi, s. 78. İdris-i Bidisî, bu köprüye yetmiş gemi ile hücum edildiğini yazıyor, Bk. İdris-i Bidisî, vrk. 135.
[650] Angiolellos, s. 42.
[651] Vesika 4.
[652] Angiolellos, s. 42.
[653] İdris-i Bidisî vrk. 135.
[654] Vesika 4.

Sefer dönüşünde Has Murat Paşa Mora'daki Venedik topraklarını, İshak Paşa da Hırvatistan ve Karniyol'u vurdular.

Padişah sefer dönüşünde, Venediklilere vurmuş olduğu darbeyi kâfi görmediğinden, Has Murat Paşa'ya Mora'da Venediklilere ait olan limanların ve kasabaların vurulmasını emretti. Rumeli askerlerini yanına alan Murat Paşa, padişahın emrini istediğinden daha fazla olarak yerine getirdi. Mora'da yapilan bu savaşlarda Davut Paşa ile İshak oğlu İsa Bey büyük başarılar gösterdiler. Bilhassa Davut Paşa, yaralı olduğu halde, Venediklilerin sahile doğru gemi aramak üzere kaçtıklarını duyduğu vakit çadırında yatamamış ve kendisini yarahyanlardan müthiş surette intikam almıştı. [665] Bu tarihlerde yani Ağrıboz'un fethinden sonra şehzâde Bayazıd'ın Uzun Ha-

[655] Kemal Paşa-zâde, vrk. 154.

[656] Angiolollos, s. 42. Kretschmayr, Nicolas Canale'nin Ağrıboz savaşı karşısında hareketsiz kaldığım yazıyor. Bk. Kretschmayr, s. 377.

[657] Vesika 4.

[658] Aynı vesika.

[659] Hâmidî, s. 76. Hâmidî bu muharebede bizzat bulunmuştur. İdris-î Bitlisi, kalenin cuma günü alındığını yazıyor. Bk. İdris-i Bidisî, vrk. 135.

[660] Kretschmayr, s. 378.

[661] Bu muharebede şehit düşenlerin sayısı 35.000 kişi ve batan Türk gemilerinin sayısı da otuz kadırgadır. Bk. İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 40.

[662] Kemal Paşa-zâde, vrk. 155.

[663] Osmanlı müelliflerinin birçoğu Vendik donanmasının işe müdahale etmediğini söyler ve bunu birtakım sebeplere bağlarlar. Onlara göre Venedikliler, önce müslüman olmuş ve daha sonra tekrar eski dinine dönmüş olan ve kaçarak Venediklilere iltica etmiş bulunan bir hizmetçiden, Türklerin hangi gün hücum edeceklerini öğrenmişler ve aynı gün işe müdahale etmeye karar vermişlerdi. Halbuki Fatih Sultan Mehmet, hücum gününün Venedikliler tarafından öğrenildiğini duyunca kararından vazgeçmiş ve bu günü daha geriye almıştı. Onun için Venedikliler beklemedikleri bir zamanda kalenin zaptedildiğini görünce çekilmek zorunda kaldılar. Bk. Sadüddin, s. 514. Ahmet Bahaüddin, vrk. 226. Aynı hâdiseyi Uzunçarşılı daha başka surette anlatmaktadır. Ona göre: Venedik amirali Türkleri arkadan vurmaya hazırlandığı bir sırada Osmanlılar bunu casusları vasıtasiyle haber aldılar ve Venediklileri aldatmak üzere bir tertip düşündüler; hücum gününü ilân ettiler; Aynı zamanda kaçan bir esirin bu hareketine de gözyumdular. Bu esirden kaleye ne zaman hücum edileceğini anlamış olan Venedik amirali ona göre hazırlanmış fakat Türkler ilân ettilderi günden daha önce hücum ederek kaleyi aldıkları için birşey yapamamıştı. Bk. İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 40.

[664] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 96.

[665] Kemal Paşa-zâde, vrk. 156-157.

san'a yazdığı bir mektuptan, Akdeniz sahilindeki kalelerin vurulduğu, zaptedildiği ve 30.000 kişinin öldürüldüğü anlaşılmaktadır. [666] Bundan başka padişah Bosna Beylerbeyi İshak Paşa komutasına verdiği 15-20 bin kişihk bir akıncı kuvveti ile Hırvatistan ve Karniyol eyâletini yağma ettirdi.

Ağrıboz'un düşmesi Venedik'te büyük bir heyecan yarattı. Bundan dolayı Venedik'te birçok asilzâdelerin ağladıkları görüldü. Birçokları burayı kaybetmektense Terra Ferma'yı kaybetmenin daha az acı olacağım söylüyordu. [667] Venedik senatosu, kendisine en büyük düşmanlığı gösteren Milâno'ya, Negro Ponte'nin düştüğünü bildirirken şu sözleri kullanmıştı; "In eadem navi Omnis İtalia et Omnis Christianitas" [668]. Bu sözlerin Milâno'ya tesir edeceği samhyordu. Filhakika (Negro Ponte) Ağrıboz'un düşmesine büsbütün hissiz kalmıyan İtalya âleminin arasında Napoli en ziyade ilgi gösterenlerden birisi oldu. Çünkü Napoli'de "İsa'nın haçının Roma'da bile yerlere atılacağından" korkulmaya başlandı. [669] Onun için Venedikten sonra en ziyade tehlikeye maruz olan Napoli kıralı Venedik'e daha ziyade yaklaşarak 1471 senesi yılbaşı günü Türkler aleyhinde olmak üzere onlarla bir "Türk ittifakı" yapmış, bu ittifaka 18 Haziran 1472 de Burgonya dukası cesur Charles da katılmıştı. [670] Fakat bütün İtalya hükümederinin aynı maksat için toplanması, yerine gelmez bir arzu halinde kaldı. Gerçi 22 Ekim 1470 te Lodi muahedesini, Türklere karşı olmak üzere yenilediler. [671] Fakat İtalyan hükümetleri menfaatleri bakımından birbirlerine yardımcı olamadılar. Ancak Venedikliler daha 1463 tenberi müttefikleri olan Uzun Hasan'a Caterino Zeno'yu ve daha conra Giosafatte Barbaro'yu göndererek iki tarafın şimdiye kadar tesirsiz kalmış olan ittifakım daha sıkı bir hale koymağa çalıştılar. Filhakika iki devlet arasında 11 Şubat 1473 te şunlar takarrur etti. Müştereken hareket edecek olan bu iki devletten Venedikliler Argos ile Ağrıboz'u geri alacak, buna karşılık Uzun Hasan bütün Anadolu'yu işgal

Ağrıboz'un düşmesinden sonra Venedik'teki heyecan] ve "Türk ittifakı"

Akkoyunlu-Venedik anlaşması.

[666] 3258 Numaralı münşeat mecmuası, vrk. 19.
[667] Kretschmayr, s. 378.
[668] Aynı eser, s. 378.
[669] Aynı eser, s. 278.
[670] Aynı eser, s. 378.
[671] Aynı eser, s. 378.

edecekti.[672] Bu surede en verimli bir anlaşmayı imzalamış olan Venedikliler bundan başka kendilerine faydalı olabilecek olan her türlü hareketiere başvurdular, bu arada yani 1473 senesinde ajanları vasıtasiyle, büyük vaidler karşılığında, Mahmut Paşa'yı isyana teşvik ederek boğaz ve İstanbul'a karşı yürümeye iknaa çalıştılar.[673] Diğer taraftan Venedik Amirali Mocenigo Rodos şövalyeleıiyle Kıbrıs kıralından da Türkler aleyhinde harekete geçeceklerine dair mektuplar almıştı. İşte bu surede hıristiyan ve müslüman devletierden müteşekkil bir müttefikler gurupu Osmanlı devletini hem karada hem de denizde vurmaya hazırlanmıştı. Daha 1472 de Mocenigo'nun idaresindeki Venedik donanması Edremit ile İzmir arasındaki Türk sahillerini yağma etti. Bununla beraber Ağrıboz'un kaybedilmesi ve Mora'daki kasabalarının uğradığı tahribat Venediklilerde Osmanlılarla anlaşma fikrini kuvvedendirmişti. Fakat bunu açmaya cesaret edemiyorlardı. Halbuki bu tarihlerde Uzun Hasan meselesi ciddî bir hal aldığından Osmanlılar da Venedik'le anlaşmayı zaruri görüyorlardı. Çünkü bir Osmanh-Akkoyunlu savaşında Venedik'in Osmanlılar zararına hareket edeceği tabiî idi. Onun için Fatih Sultan Mehmet işkodra komutam Leonardo Buldo vasıtası ile kendilerine müracaat etti.[674] Osmanlılar Kroja'nm geri verilmesini, buna karşılık Venedik tüccarlarının vermiş oldukları 150 bin dukadan vazgeçileceğini teklif etmiş, Venedikliler de Ağrıboz'un geri verilmesini istemişlerdi. Bundan dolayı anlaşma imkânı hasıl olmadı.[675] Onun için her iki taraf birbirini zarara sokmak üzere faaliyetlerine devam ettiler. Uzun Hasan'ın Karaman işlerine müdahalesinden sonra Osmanlılarla Akkoyunlular arasında savaşın artık önüne geçilmesine imkân kalmamıştı. Filhakika Türk kuvvetieri 1473 te Uzun Hasan üzerine yürüdükleri vakit Pietro Mocenigo idaresi altında, Venedik donanması, Kardinal Carafa'mn idaresindeki ondokuz gemilik papa donanması, Napoli kıratlığının onyedi gemisi ve Rodos'un iki gemisi ile Sklavonya'mn oniki harp gemisi toplandı[676] ve Karya sahillerini vurarak

Fatih'in, anlaşmak üzere Venediklilere başvurması.

Haçlı donanmasının Türk sahillerine tecavüzü. Osmanlı-Venedik sulh konuşmaları ve bir yıllık mütareke.

[672] Kretschmayr, s. 379.
[673] Aynı eser, s. 379.
[674] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 117.
[675] Aynı eser, II, s. 117.
[676] Mirmiroğlu, s. 103.

Antalya'ya geldi. Haçlılar, limanı kapayan zinciri kırıp şehre girdiler ve yağma ettiler ise de iç kaleyi alamadılar. Çünkü kalenin müdafileri pek kahramanca döğüşmüşlerdi. Aynı zamanda kalenin etrafında çifte sur ve hendeğin bulunması, düşman donanmasının da büyük toplara malik olmaması kalenin düşmesine imkân vermedi; bir gün sabahtan akşama kadar çarpışan Haçlı donanması çekilmek zorunda kaldı.[677] Fakat bu donanma dönüşte İzmir'e uğrayarak rastgeldiklerini öldürmüş, kadınlara ve kızlara tecavüz etmiş ve zalimane bir surette şehri yağma etmişti.[678] Daha sonra yine aynı amiralin idaresindeki yetmiş Venedik, onaltı Napoli, yirmi iki Rodos, onaltı papa ve beş Kıbrıs gemisinden mürekkep muazzam donanma[679] Anadolu sahillerini tekrar vurmaya başladı. Meğri'yi ve birçok sahil şehirlerini yağma eden bu donanma, İçel'e gelerek Silifke, Korko gibi birtakım şehir ve kaleleri zaptetmiş ve bunları Karamanoğlu Kasım Bey'e vermişti.[680] Hulâsa Osmanlılar 1463 tenberi karada ve denizde durmadan Venedik ve müttefiklerine karşı savaşmak zorunda kaldılar. Bununla beraber daha önce de söylediğimiz gibi çok plânlı hareket edişleri bu muazzam ittifak karşısında mukavemet etmelerine ve hattâ galip gelmelerine imkân verdi.

1473 te yani Uzun Hasan işi bertaraf edildikten ve Anadolu'da Karaman meselesi hal yoluna girdikten sonra ortada Osmanlı devletini ciddî surette tehdit eden bir mesele kalmadığından Fatih Sultan Mehmet, Karadeniz'e ait olan plânının bütününü tahakkuk ettirme imkânlarını düşünmekte ve bundan ötürü de İstanbul'da büyük bir donanma hazırlatmakta idi. Bu itibarla Venedikliler ile anlaşmayı muvafik görüyordu. Onun için 1474 te padişaha mensup bir kadın tarafından Venedik'e bir mektup gönderilerek barış yapılmak üzere bir murahhas gönderilmesi istendi.[682] Venedik senatosu üç gün müzakereden sonra teklifi kabul etmiş ve Jerom Zorci adındaki elçiyi İstanbul'a göndermişti. Halbuki bu elçi 1475 Mart'ına kadar Korfu adasında padişahın göndereceği izin kâğıdını bek-

[677] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 118.
[678] Kretschmayr, s. 380.
[679] Walther Hinz, s. 53.
[680] Angiolellos, s. 43.
[682] İ. H. Uzunçarşılı, s. 121.

lemiş ve ancak ondan sonra İstanbul'a gelebilmişti. [683] Davet edilmiş olmasına rağmen elçi ile sadrazam Gedik Ahmet Paşa arasında yapilan müzakerelerden bir netice çıkmadı. Çünkü paşa, hem Kroja'mn Osmanlılara iadesini, hem de 150.000 duka vergi verilmesini istiyordu. [684] Elçi bunları kabule yetkisi olmadığım söyleyince kendisine hazırlanmakta olan muazzam Türk donanması gösterildi. [685] Bundaki maksat pek açıktı. Gerçek bundan sonra iki taraf arasında bir yıllık mütareke imza olunmuş, her iki taraf sözlerinde durarak birbirlerine taarruz etmemişlerdi. [686] Bu sukûnet amından faydalanan Fatih, bu müddet içinde Kırım ve Kefe seferini yaptı. Ancak mütarekenin müddeti biter bitmez Venedik Amirali Antonio Loredano Anadolu sahillerini tekrar vurmaya başlamış ve bu surede iki devlet arasındaki hasmane münasebetler tazelenmişti.

Lepanto seferi.

Türkler için artık eski tehlikeli durum pek de bahis konusu değildi. Bilhassa doğuda ve Anadolu'da tamamiyle serbest kalmış olan Fatih Sultan Mehmet daha saldırgan bir hal aldı. O, İtalya'ya varma siyasetini tahakkuk ettirebilmek gayesiyle yolu üzerinde bulunan yerleri kâmilen işgal etmeyi aklına koymuş bulunuyordu. Bu itibarla Ağrıboz'dan sonra şimdi de Lepanto (İnebahtı) üzerine yürümeye karar verdi. Burası aynı zamanda Mora üzerinde Venedik hâkimiyetini temine yarayan bir yerdi. [687] Bu itibarla iki taraf için ehemmiyeti büyüktü. Padişahın burayı almak fikrini daha önceden öğrenmiş olan Venedikliler, şehre takviye kuvvetieri gönderdiler. Ayrıca Antonio Loredano otuziki kadırga ile Lepanto körfesine gelmiş bulunuyordu. [688] Maiyetine 40.000 kişilik bir kuvvet verilerek Lepanto üzerine gönderilmiş olan Süleyman Paşa iki aylık bir yolculuktan sonra şehrin önüne geldiği vakit Venediklilerin yukarıda söylediğimiz kuvvetieriyle karşılaştı. Bununla beraber paşa şehri kuşatmaktan vazgeçmedi. Yolculuğun uzun ve yolların fena olduğu dikkate alınarak toplar getirilmemişti. Fakat bu civarda yeniden dökülen toplarla [689] kale dögülmüş ve bir-

[683] Hammer, III, s. 146.
[684] Aynı eser, s. 146.
[685] Aynı eser, s. 146.
[686] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 121.
[687] Hammer, III, s. 159.
[688] Aynı eser, s. 159.
[689] Kemal Paşa-zâde, vrk. 230.

kaç defa şehre hücum edilmiş ise de kalenin alınması mümkün olmamıştı.[690] Esasen Vendik donanması sahile yaklaşarak Türk ordugâhına müthiş bir topçu ateşi açtığı için sahil bölgesinde barınmak imkânı kalmamıştı.[691] Bundan ötürü Türk ordusu sahilden çekilmek ve bir dağ kenarına kadar gerilemek zorunda kaldı. Buradan padişaha, şehrin denizden de kuşatılmadığı takdirde ahnmasımn mümkün olmıyacağı bildirihnce padişah, bu işin tehirini ve geriye dönülmesini emretti. Bu suretle Süleyman Paşa döktürmüş olduğu topları kâfi derecede kullanmadan tahrip etmiş ve geriye dönmüştü.[692]

1477 de Turhan oğlu Ömer Bey'in yaptığı müthiş akın.

Yıllardanberi uzayıp giden Venedik seferine artık bir son verme zamanı gelmişti. Bu itibarla Fatih Sultan Mehmet Venedik'i daha yakından sıkıştırmak üzere birtakım tedbirler aldı. Bu meyanda Arnavutiuk işini büsbütün kökünden halletmek üzere faaliyete girişti. Filhakika Arnavutiuk sancakbeyi olan Mihal oğlu Ah Bey Kroja'yı kuşattı.[693] Bundan başka aynı yil içinde Venedik topraklarına büyük bir akın yapildı. (1477). Turhan oğlu Ömer Bey'in yaptığı bu müthiş akında, Venediklilerin meydana getirdikleri müstahkem mevkiler ve bu arada İzonzo [nehri ile Kerç arasında kazmış oldukları geniş hendekler geçilerek Venedik kuvvetleri pusuya düşürülmüş ve General Novello ile oğlu öldürülerek Venedik kuvvetleri dağıtılmıştı. Bu surede Türk akmcıları İzonzo ile Tagliamento ve Piave-Tagliamento nehirleri arasım vurmuş ve yağmalamışlardı. Yakılan köylerin baziları Venedik'ten görünmekte idi.[694] Bunun için Venedikte müthiş bir heyecan başladı. Süratie hazırlanmış olan Venedik kuvvetleri tekrar faaliyete geçtikleri vakit Turhan-zâde Ömer Bey'in akmcıları geri dönmüş bulunuyordu. Bu akınla Mocenigo'nun Türk sahillerinde yaptığı tahribata fazlasiyle karşılık verilmiş oldu.

Venedikliler Osmanlılar karşısında yalnız kalıyorlar.

1478 yılı Venedikliler için önemli bir yildır. Çünkü bu yilda Osmanhların yaptığı baskı büsbütün artmış, aynı zamanda Venedikliler müttefikleri tarafından terkedilerek Osmanlılara karşı yalmz bırakilmışlardı. Gerçek Ağrıboz'un ahn-

[690] Hammer, II, s. 159.
[691] Kemal Paşa-zâde, vrk. 231.
[692] Aynı eser, vrk. 231.
[693] Bk. Kitabımızın 143 üncü sayfası.
[694] Kritschmayr, s. 381.

masından sonra Osmanlılara düşman kesilen Napoli devleti 1478 de Osmanlılarla barışmış ve bir sulh imzalamıştı. Napoli Kıralı Ferdinand yalmz kendisi anlaşmakla kalmamış, damadı olan Macar kıralını da Osmanlılarla uyuşmaya ikna etmişti.[695] Filhakika, Jajcza şehri müstesna, Macarlar aldıkları yerleri geri vermek suretiyle Osmanlılarla anlaştılar. Arnavutiuk Prensi İskender Bey, daha önce öldüğüne göre Arnavutiuk'ta artık Osmanlıları işgal eden bir konu yoktu. Venedik'in doğudaki müttefiklerine gelince: Karamanoğulları beyliği yokedilmiş, Akkoyunlu devleti de sallanamıyacak bir hale getirilmişti. Halbuki bu tarihlerde padişah kuvvetli bir ordu ile Venediklilerin elinde bulunan İşkodra üzerine yürümeyi düşünüyordu. Esasen 1463 tenberi sürüp gelen bu savaş Venedik'i pek bitkin ve yorgun bir hale getirdiğinden, bir anlaşma sağlamak amacı ile, onlar Tomasso Malipiero'yu İstanbul'a gönderdiler. Ona D. Aluise Manenti refakat ediyordu.[696] 1478 yılının Ocak ayında İstanbul'a gelmiş olan bu elçinin, Limni ile, Kroja şehrini ve Mora'mn Venedikliler elinde bulunan Maina kısmım, harbin başmdanberi Osmanlıların elinden aldıkları yerleri Osmanlılara vermek, aynı zamanda "şap madeni bedeli olarak 250.000 dukayı ödemek selâhiyeti vardı".[697] Ancak Osmanlı hükümeti bunlara llâveten her yıl onbin duka vergi verilmesini de ileri sürdü.[698] Bunun üzerine elçi bu hususu kabul etmek yetkisi olmadığım, talimat almak üzere Venedik'e gitmesi gerektiğini söyliyerek geri döndü. Venedik hükümeti, padişahın şartiarı nekadar ağır olursa olsun kendini bunları kabule mecbur gördüğünden, vergi maddesini de kabul ederek elçisini tekrar İstanbul'a gönderdi ise de bu tarihlerde Fatih Sultan Mehmet Arnavutluk seferine çıkmış bulunuyordu. Elçi Sofya'da padişaha yetişti. Ancak padişah bu sefer ona durumun değiştiğini, Kroja'mn düşmek üzere bulunduğunu, bu itibarla da Türk topraklarından sayılmak icabettiğini, eğer hakikaten Venedikliler sulh istiyorlarsa, İşkodra şehrini teslim etmeleri lâzım geldiğini söyledi.[699] Elçi bu defa da buna mezuniyeti olmadığım söyliyerek Venedik'e döndü.

Yeniden sulh müzakerelerinin başlaması.

[695] İ. H, Uzunçarşılı, II, s. 123.
[696] Angiolellos, s. 129.
[697] Hammer, III, s. 162.
[698] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 124.
[699] Hammer, III, s. 164-165.

Venedik'in sıkışık durumunu tamamiyle idrak etmiş olan padişah 1478 Mayıs'ında Mihal oğlu Ali Bey'in akıncı kuvvetleriyle İşkodra'yı kuşatmış, daha sonra bu kuvvetlere katılmak üzere Mihal oğlu İskender Bey ve Malkoç oğlu Bâli Bey kuvvetlerini de göndermişti. Bu sıralarda Kroja düştüğünden padişah bizzat İşkodra önlerine gelerek şehrin kuşatılmasında bulundu.[700] Venediklileri büsbütün perişan bir hale getirmeyi düşünen padişah, Ali, İskender ve Bâli Beyleri Venedik sahil şehirlerini vurmaya memur etti. Bunun üzerine büyük bir akıncı kuvveti, bir ayhk bir yürüyüşten sonra, Aksu'yu (?) geçerek etrafı yağmaya başladı. Fakat yollarımın üzerinde 20.000 kişilik bir Venedik kuvvetinin bulunduğunu öğrenince önce bunların ortadan kaldırılmasına karar verdiler. Yapilan savaş çetin olmakla beraber Türklerin galibiyetiyle neticelendi. Bunun üzerine akıncılar her tarafı yağma ederek Venedik civarına kadar geldiler. şehrin yakınındaki bağ ve bahçeleri bile tahrip ettiler.[701] Aynı yıl içinde Turhan oğlu Ömer Bey de Mora'da Venediklilere karşı önemli bir zafer kazandı. Mora'da Venediklilerin elinde bulunan topraklara durmadan akın yapan Ömer Bey'in bu hareketierine karşılık olmak ve Türk topraklarını yağma etmek üzere Venedikliler onbin kişilik bir kuvveti Mora sahillerine çıkardilar.[702] Türklere ait topraklar üzerinde ellerinden geldiği kadar fenahk yapan bu kuvvetleri Ömer Bey'in üçbin kişilik kuvveti karşılamış ve onları büyük bir bozguna uğratmıştı. Denize doğru kaçan bu kuvvetlerin pek az bir kısmı gemilerine ulaşabildiler.[703]

Venedik topraklarına akınlar.

İşte bu uzun savaş son yıllarda bilhassa Venedik için pek felâketli bir hal alınca, Venedik hükümeti en ağır şartlar karşılığı bile olsa barış yapmayı daha kârh saydığından, yeni murahhas Giovanni Dario'ya[704] Türklerin bütün tekliflerini kabul etmek yetkisini tamdı. Bu surede Venedik senatosunun 25 Nisan 1479 da tasdik ettiği Osmanlı-Vendik sulhu 25 Ocak 1479 da imzalanmış oldu. Bu anlaşma önemine binaen madde madde aşağıda gösterilmiştir.

Osmanlı - Venedik sulh anlaşması.

[700] Bk. Kitabımızın 144 üncü sayfası.
[701] Kemal Paşa-zâde, vrk. 255.
[702] Aynı eser, vrk. 255.
[703] Aynı eser, vrk. 255.
[704] Bu isim Angiolellos'ta Zuan Dario olarak geçmektedir. Bk. Angiolellos, s. 141.

1 — Boğazın içinde, dışında, karada ve denizde, Ayamarko sancağını çeken ve bundan sonra çekecek olan kaleler, eyâleder, adalar ve memleketlerle Osmanlılar dostça geçinecek, bunların himayeleri ve nezaretleri altında bulunan ve bundan sonra ellerine geçecek olan memleketlere ve mallara hiçbir surede tecavüz etmiyeceklerdir. Venedik hükümeti de Osmanlılara karşı aynı surede hareket etmeye mecburdur.

2 — Venedik hükümetine ait olan yerler ve mallar Osmanlılara mensup birisi tarafından alındığı veya aksine olarak Venedikliler böyle bir harekette bulunduğu takdirde iki taraf alınan yerleri ve malları iade edeceklerdir.

3 — Venedikliler, Venedik tüccarları ve gemileri Osmanlı yurdunda ve denizlerinde serbestçe ve emniyet altında ticaret yapabilecekleri gibi Osmanlılar da Venedik topraklarında ve denizlerinde aynı haktan faydalanacaklardır.

4 — Naksos dukasına, dukaya mensup olanlara ve bunlara ait gemilere Osmanlılar düşmanlık göstermiyeceklerdir; aynı zamanda bunlar, eskiden olduğu gibi Venedik vatandaşı telâkki olunacak ve Osmanlı topraklarında hiçbir vergiye tâbi tutulmıyacaklardır.

5 — Osmanlı harb ve ticaret gemileriyle Venedik harb ve ticaret gemileri birbirleriyle karşılaştıkları yerlerde birbirlerine karşı arkadaşça hareket edeceklerdir. Ancak korsan gemileri bundan müstesnadır. Her iki taraf bunları nerede yakalarlarsa yakalasınlar tedip edeceklerdir.

6 — Osmanlı toprakları içinde bir suç işleyen veya borç yapan bir Venedikli için diğer Venedikliler mesul tutulmıyacaklardır. Venedik hükümeti de Osmanlılara karşı bu suretle hareket edecektir.

7 — Venediklilerin elinde bulunan esirlerden birisi Osmanlılara iltica eder ve müslüman olursa bu esir için Venedikli sahibine on akça verilecek, iade edilmiyecektir. Fakat esir hıristiyanlıkta kalmayı arzu ederse o takdirde sahibine iade olunacaktır.

8 — Türk veya Venedik sahiilerine düşen ve parçalanan Venedik veya Türk gemilerinin bütün mürettebatı serbest olduğu gibi malları da sahiplerine iade olunacaktır.

9 — Türkiye'de ölen ve varisi bulunmıyan herhangi bir Venedikhnin malları Venedik Balyos'una, Balyos bulunmadığı yerlerde de, Venedik hükümeti bu hususta bir emir verinceye kadar, diğer Venedikhlere teslim edilecektir.

10 — Venedikliler âdetieri olduğu üzere bundan sonra da ailesiyle birlikte İstanbul'da bir Balyos bulundurmak hakkına mahktirler. Balyos kendi âdetlerine göre Türkiye'de bulunan Venediklilerin işlerini idare ettiği gibi yargılanmalarını da yapabilecek ve bu işlerde kendisine sübaşı yardım edecektir. Balyos ticari işler karşılığı olarak Osmanlı hükümetine her yıl onbin Venedik altını vermeye mecburdur.

11 — Venedik hükümeti, harbten önceki devrelerden bu güne kadar gerek Venedik hükümetine ve gerek şahıslara ait olan borçlar için Osmanlılara iki yılda yüz bin Venedik altını verecektir. Ancak bundan sonra Osmanlılar da eski borçlara ait hiçbir suretle bir talepte bulunmıyacaklardır.

12 — İşkodra kalesi Osmanhlara terkolunacaktır. Fakat isteyenler bütün mallarını ve eşyalarını alarak şehirden ayrılabileceklerdir; aynı zamanda Venedikhler şehirdeki bütün harb gereçlerini serbestçe götürebileceklerdir.

13 — Limni adası Osmanlılara bırakılacaktır. Buradan da isteyenler serbestçe istedikleri yerlere bütün mallarını ve eşyalarını almak suretiyle gidebileceklerdir. Kalmak isteyenler olursa bunların bugüne kadar işlemiş oldukları suçları affolunacaktır.

14 — Son harb esnasında Venediklilerin Osmanlılardan aldıkları Mora'daki kalelerin hepsi Osmanhlara iade olunacaktır. Bu kalelerin ahalisi, malları ve eşyalariyle birlikte gitmekte serbesttirler. Kalanlar olursa daha önce işlemiş oldukları suçlardan dolayı mesul tutulmıyacaklardır. Osmanlılar da karşılıklı olarak Venediklilerden aldıkları yerleri iade edeceklerdir.[705]

[705] Bu maddeler Mirmiroğlu'nun rumcadan türkçeye tercüme ettiği ve Fatih Sultan Mehmet II. devrine ait tarihî vesikalar adlı eserinde neşrettiği ahidnâmeden alınmıştır ki bu ahidnâme 25 Ocak 1479 da İstandul'da imzalanmıştır.

Fatih Yunan Adaları Prensi olan ve Osmanlılara vergi vermekte bulunan Leonardo'yu bu anlaşmanın dışında bıraktı. Çünkü o da müttefiklerle birleşerek Türkler aleyhine savaşa girmişti. Bundan dolayı affi cihetine gidilmedi. Anlaşılıyordu ki ilk fırsatta cezası verilecekti.

İşte karada ve denizde onaltı yıl süren ve her iki tarafın da büyük zararlara uğramasına sebep olan bu uzun savaş bu suretle sona ermiş oldu.

VIII

FATİH'İN BATI SİYASETİ

İTALYA'NIN ZAPTINA DOĞRU

İtalya'nın durumu ve Fatih'e bu hususta verilen bilgiler. Osmanlıların bu tarihlerde doğuda ve kuzeydeki faaliyetleri.

Uzun müddet Venedik ve müttefikleri ile uğraşmaya mecbur kalan Fatih Sultan Mehmet nihayet tasarlamakta olduğu plânı daha serbestçe tatbik edebilmek imkânına kavuştu; yani Venedik sulhunu yapar yapmaz, ötedenberi düşündüğü halde bir türlü yapmaya muvaffak olamadığım tahmin ettiğimiz İtalya seferine hemen başladı. Çünkü bu tarihlerde İtalya'da büyük bir karışıklık hüküm sürmektedir; küçük birtakım teşekküller birbirleriyle anlaşamamaktadırlar. Müşterek tehlike karşısında bir an birleşme lüzumunu hisseden İtalya devletleri menfaatleri karşılaştığı vakit, birbirleriyle uğraşmaktan geri kalmıyorlardı. Gerçek Ağrıboz'un sukutu Napoli kırallığına Türklerin hangi hedefe doğru ilerlediklerini anlatmıştı. Bundan dolayı Haçh donanmasına o da büyük kuvvetlerle katıldı. [706] Fakat daha sonra bu siyasetini terkettl.

Fatih İtalya'da olan bitenlerden tamamiyle haberdardı. Casusları durmadan ona haberler gönderiyordu. [707] Bundan başka birtakım komutanlar padişahı İtalya'yı işgale teşvik etmekte idiler. Meselâ İskender Bey [708] gönderdiği bir mektupta İtalya'mn muhtelif devletleri hakkında bilgi verdikten sonra bilhassa Pulya üzerinde duruyor, diğer İtalya hükümetlerinin de bu topraklardaki emellerinden bahsediyor ve nihayet "Amma şol Pulye memleketlmın bah çok arusı azdur; etraftan ol

[706] Bk. Kitabımızın 208, 209 uncu sayfaları.

[707] Vesika 5. Topkapı Sarayı arşivinin 6066 numarasında kayıtlı bulunan bu vesika, Osmanlı casuslarının İtalya hakkında topladıkları bilgiyi padişaha bildiren bir rapor mahiyetindedir.

[709] Bu İskender hangi İskender'dir tahkikini yapamadım. Bosna Beylerbeyi İskender Paşa olsa gerektir. Ağrıboz muhafazasında bulunan bir İskender Bey daha vardır. İhtimal bu da aynı şahıstır.

memlekete hep toma' ediyorlar. Bula ki Hak Taalâ devledû padişaha müyesser edivire. Âmin Yarabbe'l-âlemîn." [709] diyerek padişahın dikkatini Pulye üzerine çekmeye çalışıyordu. Bu bölgenin çok değerli bir yer olduğunu ve müdafaa edenlerinin de pek az olduğunu, zaptının kolayca mümkün olabileceğini ifade etmek isteyen İskender, "balı çok arısı az" deyimi ile işi en basit ve fakat çok şumullü bir şekilde mânalandırmıştır. İtalya hakkındaki bu malûmatı İskender Bey'in vazifesi icabı olarak yollaması mümkün olduğu gibi padişahın bu hususlar hakkında malûmat istemesinden sonra göndermesi de mümkündür. Ancak ne şekilde olursa olsun anlaşılıyor ki İtalya toprakları üzerinde, Türklerin birtakım emelleri vardır.

İşte padişah İtalya hakkında bu şekilde birtakım bilgiler topladıktan ve Venedik işine bir son verdikten sonra, İtalya topraklarını işgal etmeye bir hazırlık olmak ve büyük plânının tahakkukunu sağlamak üzere, Zanta (zakynthos), Kefalonya (cephalonia) ve Ayamavri (santa Mama) Adalarını almaya karar verdi. Bu arada Arnavutluk'un fethini tamamlamış olan Gedik Ahmet Paşa, Adriyatik Denizi'nin batı sahilleri üzerinde fütuhat yapılmasını düşünerek bu hususdaki fikirlerini arzetmek üzere, padişahın kendisini davet etmesini rica etti. [710] Padişah ile paşanın görüşmesinden sonra hazırlıklar yapılmış ve teşebbüse geçilmişti. [711] Yine bu tarihlerde Fatih'in orduları doğuda faaliyet halinde idiler. Filhakika Şehzade Bayazıd'ın veziri Vekkas Sinan Bey Torul'u almaya muvaffak olmuş, [712] öte taraftan Mezahilit bölgesi ile Kuban ve Anape bölgeleri işgal olunmuştu. [713]

Leonardo Tocco'nun durumu, Napoli ve Venedikle olan münasebetleri.

Osmanh devletinin elinde bulunan Epir sahillerine pek yakın mesafedeki Zanta, Kefalonya ve Ayamavri adalarının, İtalya topraklarına geçmek isteyen Türkler için, zaptı zaruri

[709] Vesika 6. İskender imzasını taşıyan bu mektubun arşivdeki numarası 5853 tür. İtalya'yı zapta teşvik etmesi bakımından üzerinde önemle durulması icabeden bir vesikadır.

[710] İdris-i Bitlisi, vrk. 157.

[711] Aynı eser, vrk. 157.

[712] Aynı eser, vrk. 158.

[713] Karamanî Mehmet Paşa, s. 360.

idi. Buraların işgali için müsait bir zaman bekleyen Türk padişahı, Venedik savaşının sonunda bu işe teşebbüs etti. Ortada, padişahın bu adalar üzerine yürümesi için sebepler de vardı. Meselâ bu adaların sahibi olan Prens Leonardo Tocco her yıl Osmanlılara muayyen miktarda vergi vermek ve Yanya'ya tayin edilen sancakbeylerinin yol parası olan beşyüz dukayı ödemekle mükellef olduğu halde, yeni tayin edilen Yanya sancakbeyinin yol parasını ödememişti. Ayrıca, Sırp despotu Lâzar'ın damadı olan Leonardo, karısı öldükten sonra, Napoli Kıralı Ferdinand'ın akrabasından bir kızla evlenmiş ve bu iş için padişahın müsaadesini almamıştı.[714] Bu evlenme Osmanlılarca hoş karşılanmamış ve bundan dolayı Prens Leonardo Osmanlı-Venedik anlaşmasının dışında bırakılmıştı.[715] Bunları bir tarafa bırakacak olsak bile, Leonardo Osmanlı-Venedik savaşı boyunca Venediklilerle birlikte Osmanlılara karşı hareket etmiş, daha sonra Napoli Kıralı Ferdinand'la beraber Osmanlılar aleyhinde faaliyete başlamıştı.[716] İşte bunlar bahane edilerek adaların zaptına Gedik Ahmet Paşa memur edildi ve bu surede İtalya seferine başlanmış oldu. Yirmidokuz harp gemisi ile işe başlayan Gedik Ahmet Paşa kâfi miktarda azep ve yeniçeri ile Zanta'yı aldıktan sonra Kefalonya üzerine yürüdü. Ada mukavemet etmeden paşaya teslim oldu.[717] Bunun üzerine Ayamavri de kolayca alınarak geri dönüldü.[718] Ancak Leonardo yakalanamamış, Napoli'ye kaçmaya muvaffak olmuştu.

Ayamavri, Kefalonya ve Zanta'nın zaptı.

Türk sahiilerinden İtalya sahillerine giden deniz yolu üzerinde bulunan adalar da Osmanlılar eline geçtikten sonra Gedik Ahmet Paşa yirmisekizi kadırga olmak üzere yüz otuziki yelkenliden mürekkep bir donanma ile[719] 26 Temmuz'da Avlonya'dan Apulia sahillerine hareket etti.[720] İçinde dörtbin

Türk deniz kuvvetlerinin hareketi ve Otranto'nun zaptı.

[714] Hammer, III, s. 190.
[715] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 135.
[716] Aynı eser, II, s. 135.
[717] Kemal Paşa-zâde, vrk. 261.
[718] Aynı eser, vrk. 262.
[719] Angiolellos, s.244.
[720] Hammer, İtalya'nın güneyinin işgalini Venediklilerin teşvikine bağlar. Ona göre Venedikliler İtalya'nın güneyinde bulunan büyük şehirlerin Yunanlılar tarafından tesis edildiğini ve bu suretle de doğu imparatorluğuna ait olacağını, Bizans'a sahip olan Fatih'in hukuken bunların da sahibi olduğunu söyliyerek padişahı buraları almaya teşvik ettiler. Bk. Hammer, III, s. 191.

atlı da taşımakta olan bu donanma Brandisio (Brendizi) üzerine yürüyordu.[721] Fakat Brendizi'ye on mil mesafeye yaklaşan Türk donanması çıkan bir rüzgârla güneye doğru sürüklenmiş ve böylece Otranto'ya yönelmişti.[722] Temmuz'un 28 inde hiçbir mukavemete maruz kalmadan Ahmet Paşa burada askerini karaya çıkardı ve 11 Ağustos'ta şehri zorla almaya muvaffak oldu.[723] Gedik Ahmet Paşa'mn Otranto'yu işgali ve Napoli Vehahtı Prens Alphonse'u ricata mecbur edişi, bütün İtalya'yı heyecan içinde bıraktı. Bundan ötürü papa Romada kendisini emniyette hissetmiyerek kaçmaya hazırlandı.[724]

Venedik'in İtalya'da itham edilişi ve sebepleri.

Ayrıca Otranto'nun işgali İtalya'da "imansız ve Tanrı'ya hakaret eden" Venediklilerin bundan sorumlu tutulmasına sebep oldu.[725] Şimdi bütün İtalya'da Venedikhlerin Osmanlılarla ittifak ettiği, onlara gemi verdiği ve hattâ Türkleri Otranto'nun işgaline onların davet ettikleri fikri yayıldı.[726] 1481 de papa ile İspanya kıralının Türkler aleyhinde kurmak istedikleri Liga'ya Venedikhlerin girmek istemeyişi büsbütün ithamlarını mucip oldu. Ancak Venedik hükümetinin Omanh hücumunu Otranto'ya çevirmiş olması isbatı kabil birşey değildir.[727] Gerçi 1479 Ağustos'unda Osmanlılar Venedik'e bir ittifak teklif ettiler. Venedik'in red cevabı o kadar yumuşak ve nazikâne idi ki bunun arkasında gizli bir razı oluşu herkes düşünebilirdi.[728]

Gedik Ahmet Paşa İtalya içlerinde.

İtalya'da bu şekilde ittiham edişler devam ettiği sıralarda Gedik Ahmet Paşa kısa bir zamanda Otranto civarındaki kaleleri de almış, hattâ daha ileriye doğru bir takım akınlar yapmaya başlamıştı.[729] Az kuvvetlerle yapılan bu akınların bilhassa bir tanesi kayda şayandır. Gedik Ahmet Paşa'mn ve Mora Beyi Mustafa Bey'in,[730] bu akında gösterdikleri kahramanlık ve maharet hakikaten iftihara değer.

721 Angiolellos, s. 144.
722 Aynı eser, s. 145.
723 Aynı eser, s. 145.
724 Fraknoi Vilmos, IV, s. 282.
725 Kretschmayr, s. 383.
726 Aynı eser, s. 383.
727 Ayni eser, s. 383.
728 Aynı eser, s. 383.
729 Kemal Paşa-zâde, vrk. 284
730 Aynı eser, vrk. 289.

Paşamn geri çağırılması ve Otranto'nun kaybedilmesi. Otranto niçin zaptedilmişti.

Paşa az zamanda Otranto ve civarını tahkim etmiş, orada çok kuvvetli bir kale inşa etmiş ve bu suretle İtalya'mn diğer kısımlarını zaptetmek üzere aynı yeri bir üs halinde getirmişti. Fakat onun daha başka hamleler yapmasına zaman kalmadan Fatih Sultan Mehmet'in ölmesi, İtalya'mn kurtulmasına sebep oldu. Çünkü Fatih'in yerine 19 Mayıs 1481 Cumartesi günü (20 Rebiulevvel 886) [731] geçen oğlu II. Bayezid Gedik Ahmet Paşa'yı başka işlerde kullanmak üzere geri çağırdı. Bunu fırsat bilen Napoli kıralı Macarların da yardımı ile [732] Otranto'yu 10 Eylül 1481 de istirdat etmeye muvaffak oldu.

Kitabımızın giriş kısmında belirtmeye çalıştığımız gibi Fatih belki bütün İtalya'yı zaptetmek için 1480 yılında Otranto'nun işgali ile bu işe başlamış oluyordu. Bu tarih İtalya'mn zaptı için en müsait bir tarihti. Çünkü Fatih doğuda ve batıda kendisini meşgul edebilecek olan bütün kuvvederi ezmiş ve hâkim duruma geçmişti. Diğer taraftan İtalya'mn küçük teşekkülleri birbirlerine dost olamıyorlardı. Bütün bunları dikkate almış olan Fatih Sultan Mehmet ilk köprü başını kolayca elde etti. Bu köprü başının güney İtalya'nın zaptına bir hazırlık olduğunu düşünebildiğimiz gibi orta ve kuzey İtalya'yaya yürümek için de tutulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Hattâ daha kuvvetli bir tahminle, bu köprü başının güney İtalya için değil, kuzey İtalya için olduğunu iddia edebiliriz. Çünkü hemekadar Fatih Venediklilerle barışmış, hattâ onlarla bir ittifak akdetmek istemişse de bu hah onu Vehedikhlerle dost yapmamıştı. Filhakika ölümünden biraz önce Fatih Evranos oğlu Ahmet Bey'i akıncılarla Mora sahillerindeki Venedik şehirlerini vurmaya memur etti. [733] Onbin kişi ile yapılan bu akma karşı Venediklilerin mukavemeti fazla olmuş, bununla beraber galibiyet Türklerde kalmıştı. Görülüyor ki Fatih Sultan Mehmet, Venedik'i anatopraklar dışında meşgul etmeye çalışmaktadır. Çünkü Venedik'in Otranto'nun zaptını hoş karşılamasına mantıken imkân yoktu. Böyle olunca da

[731] Disfuli münşeatı, vrk. 114.

[732] Otranto'nun işgalinden sonra kendisinden yardım istenmiş olan Macar Kıralı Mathias, komutan Magyar Balazs idaresinde İtalyaya altıyüz seçme asker göndermişti. Bk. Fraknoi Vilmos, IV, s. 282.

[733] Kemal Paşa-zâde, vrk. 294.

işe müdahalesi şarttır. Hele padişahın İtalya topraklarında daha ziyade kuzeye yöneleceği Venedikliler tarafından düşünülmüş ise o takdirde Venedik'in İtalyan hükümederi ile kendi arasındaki ihtilâfları unutarak Osmanlılara karşı cephe alması gayet tabiîdir. Bu itibarla Venedik'i hareketlerinde serbest bırakmamış olmak için onu akınlarla ve akıncılarla hırpalamak yoluna bir daha sapılmıştır. İhtimal padişah bu sıralarda ölmemiş olsaydı Türk akıncılarının tekrar Venedik civarında görünmeleri en beklenilen bir hareket olurdu.[734] Hulâsa Fatih Otranto'yu işgal etmekle beraber İtalya kıtasında hem güneye hem de kuzeye saldıracak bir yer elde etmişti. Fakat hâdiseler, İtalya'da tutulmuş olan bu köprü başından, daha ileriye gidilmesine imkân bırakmadı. Çünkü bu tarihlerde Rodos'ta Mesih Paşa'nın büyük bir mağlûbiyete uğraması padişahı bir an için bu tarafa yönelmeye mecbur etti. Diğer taraftan Mısır hükümeti ile de Osmanlıların arasındaki münasebetler bu tarihlerde pek gerginleşmiş, hattâ iki devletin arasında bir muharebeyi zaruri kılmıştı. Bundan dolayı Fatih başlanmış olan İtalya işini tehir etmek zorunda kaldı. Bununla beraber, padişahın son seferi Mısır için ise, bu sefer ile İtalya'nın işgali meselesini birbirine bağlamak ta mümkündür.[735] İhtimal Fatih, güneyden kendisini tehdit etmekte olan Mısırlıları da ezdikten sonra bütün kuvvet ve kudreti ile ve tam bir güvenlik içinde İtalya meselesini halletmeyi düşünüyordu.

[734] Çünkü Fatih'in kara yolundan İtalya'ya girme emeli de vardı. Bk. Kretschmayr, s. 274.

[735] Bk. Kitabımızın 22, 23 üncü sayfaları.

IX

FATİH'İN BATI SİYASETİ

BOĞDAN MESELESİ

1455 te Türk hâkimiyetini tanımak ve yılda 12.000 altın vermeyi kabul etmek zorunda kalan Boğdanhlar[736], Osmanlıların karada ve denizde birçok devletlerle uğraşmasını fırsat bilerek bu hâkimiyetten kurtulmaya çalışacaklardır. 1473 te Osmanhlar Uzun Hasan üzerine yürümüşlerdi. Şayet burada mağlûp olurlarsa Boğdanhlar Macarlarla birlikte Osmanlılar aleyhine müştereken hareket etmeyi düşünüyorlardı.[737] Ancak Osmanhlarm büyük bir galibiyet kazandığım gören Boğdanhlar bu işe teşebbüs etmediler. Fakat çok cesur bir adam olan aynı zamanda hâdiselerden faydalanmasım bilen Boğdan Voyvodası Stephan Çel Mare bağımsızlığım elde etmek fikrinden de gazveçmedi. Halbuki Osmanlılar bu tarihlerde Boğdan Prensine haber göndererek vermekte olduğu vergiyi bizzat kendisinin getirmesini istediler. Voyvoda bu dileği kabul etmediği gibi[738] vergiyi de göndermeili.[739] Bu hal Osmanhlarm dikkatinden kaçmadı. Bundan başka Kefe'den ahnarak İstanbul'a nakledilmekte olan Ciniviz esirlerinden bir kısmının, kaçarak Boğdan'a sığınmaları ve istendikleri halde Osmanhlara geri verilmemeleri Osmanhlarm hoşuna gitmedi.[740] Nihayet Boğdan beyinin Eflâk üzerine yürümesi ve Eflâk Beyini memleketinden kaçırması Türklerin tahammülünü tüketti. Çünkü Eflâk Beyi Osmanhlarm himayesini kabul etmiş bir prensti. Bu itibarla Osmanlılar Boğdan'm tecavüzünü iyi karşılamamış-

Voyvoda Stephan'ın Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmaya çalışması ve Osmanlılara karşı takındığı tavır.

Lehlilerin işe karişması.

[736] Franz Babinger, Beträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14-15. Jahrhundert) s. 22.

[737] Robert Anhegger, Meali'nin Hünkârnamesi, s. 155.

[738] Kemal Paşa-zâde, vrk. 207. Âşık Paşa-zâde, s. 185.

[739] Kara Boğdan Fetihnâmesi, Daî münşeatı.

[740] Angiolellos, s. 108.

lar, bu hususta izahat istedikleri gibi ayrıca tazminat ta talep etmişlerdi. Bunun üzerine Boğdan Beyini himaye etmekte olan Lehistan, işe müdahale ederek, tazminat meselesini ve miktarını Osmanlılarla birlikte kararlaştırmak üzere bir Osmanlı-Leh heyetinin teşekkülünü ileri sürmüş,[741] hattâ kendi tâbiiyeti altında bulunan bir prense karşı savaşa girilmemesini tavsiye etmişti.[742] Halbuki Karadeniz'i kendi denizi gibi telâkki eden Fatih, Boğdan kıyılarını da almak üzere, yukarıda söylediğimiz hâdiseleri savaş için kâfi sebep addederek Boğdan'a yürümeye karar verdi. Onun için, 1474 Ağustos'unda İşkodra kuşatmasını çözmeye mecbur kalan Hadım Süleyman Paşa, vergisini vermekten kaçınan Boğdan Beyinin üzerine gönderildi. Bu savaşta Süleyman Paşa'ya Eflâk Beyi de yardım edecekti.[743] Ancak savaş mevsimi geçimiş, kış başlamış bulunuyordu. Buna rağmen Süleyman Paşa 30.000 kişiye yakın bir kuvvetle[744] Tuna'yı geçerek Boğdan topraklarına girdi. Halbuki paşanın yanındaki askerler, başarısız bir savaştan dönen yorgun ve teçhizatı noksan askerlerdi. Bununla beraber Boğdan kuvvetleri uzun müddet bunların karşısına çıkmadılar. Nihayet iki taraf dağlarla çevrilmiş sarp bir dere içinde karşılaştılar. Türk ordusu bu dar yerde hareket serbestisini kaybetmişti.[745] Rakovitza denilen bu yerde yapılmış olan savaşta (Ocak 1475) Türk ordusu büyük bir mağlûbiyete uğradı;[746] askerlerin birçoğu bataklıklarda boğuldu.[747] Süleyman Paşa hayatını güçlükle kurtarabilmişti. Bozgunun başlıca sebeplerinden birisi Eflâklıların büyük bir kısmının savaşa seyirci kalmaları olmuştur.[748] Bu savaştan sonra Tuna üzerindeki bir kısım kaleleri de elde etmeye muvaffak olan Stephan, bu mağlûbiyetin acısını çıkarmak üzere Türklerin harekete geçeceğini bildiğinden, hıristiyan devletlere başvurarak yardım istedi ise de birşey elde edeme-

Süleyman Paşa'nın Boğdan üzerine sevki ve mağlûbiyeti.

Stephan'ın Türk topraklarına tecavüzü ve yardım için Avrupa devletlerine başvurması.

[741] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 70.
[742] Hammer, III, s. 152.
[743] Kemal Paşa-zâde, vrk. 207.
[744] Angiolellos, s. 109
[745] Kemal Paşa-zâde, vrk. 208.
[746] Bu savaş üç gün sürmüştü. Sarıca Kemal, s. 161.
[747] Kemal Paşa-zâde, vrk. 209
[748] Aynı eser, vrk. 209.

di.[749] Yalmz Lehistan kıralı yine işe karışarak Osmanlılara ikinci bir elçi heyeti gönderdi. Halbuki padişah bu sıralarda Boğdan üzerine hareket etmiş bulunuyordu. Filhakika Kırım seferini bitirdikten sonra hazırlıklarını tamamlayan padişah bizzat sefere çıkmaya karar verdi. Daha önce Kırım'ın ileri gelenlerinden Eminek Bey'e de bir mektup gönderilerek savaşa katılması istenmişti. 1476 da Eminek Bey'den Fatih'e gelen cevaptan,[750] Eminek Beyin, akrabalarının ve kabilesinin bu dâveti kabul ettikleri ve savaşa katılacakları anlaşıldı. Ancak bazı hâdiseler buna imkân bırakmamıştı.[751] Bu itibarla yalnız Osmanlılardan mürekkep bir deniz ve kara kuvveti 1476 Mart'ının 16 smda (20 Zilkade 880)[752] harekete geçti. Daha sonra bu orduya 12.000 e yakın Eflâk kuvveti de katılmıştı[753] Ordu Varna civarına geldiği vakit Lehhlerin gönderdiği ikinci elçi heyeti ile karşılaştı. Padişah bu heyete Boğdan'ın vergi vermesini, alınan Ciniviz esirlerinin iadesini ve Kilya'nın teslim edilmesini bildirdi. Fakat Boğdan beyi bunları kabul etmediği için padişah ordu ile birlikte Tuna kenarına geldi. Erzak ve silâh taşıyan Türk gemileri buradan orduyu Tuna'nın öbür tarafına da geçirdiler.[754] Ancak kırk gün kadar[755] Boğdan toprakları üzerinde ilerlemesine rağmen Türk ordusu bir türlü Voyvodayı bulamadı.[756] O, Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri tahrip etmiş, kendisine lâzım olan eşya ve zahireyi götürmüş, geri kalanını da yaktırmıştı. Boğdan'da hayvanların bile yiyeceği

Padişahın Eminek Bey'den Boğdan seferine katılmasını istemesi ve Boğdan üzerine hareketi.

Eflak kuvvetlerinin orduya katılması.

Leh elçi heyeti ve aldıkları cevap.

Fatih Boğdan voyvodasını arıyor.

Türk ordusunda yiyecek sıkıntısı.

[749] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 79.

[750] Vesika 7. Eminek Bey tarafından Fatih'e yazılmış olan bu arapça mektubun Topkapı arşivindeki numarası 3979 dur. Eminek Bey bu mektubunda Fatih'ten bir mektup aldığını, Boğdan seferine katılacağını, kendi kardeşlerinin nasıl düşmanlık gösterdiklerini, onlarla nasıl çarpıştığını, bulunduğu yerin kadın, erkek hepsinin padişaha duacı olduğunu bildirmektedir.

[751] Fevzi Kurtoğlu, Eminek Bey'in Fatih'e mektubu, Belleten, I, s. 3-4.

[752] Kara Boğdan Fetihnâmesi, Dâi münşeatı. Kemal Paşa-zâde, vrk. 221. Angiolellos, hareket gününü Mart'ın sonlarında gösteriyor. Bk. Angiolellos, s. 116.

[753] Angiolellos, s. 117.

[754] Kemal Paşa-zâde, vrk. 222.

[755] Kara Boğdan Fetihnâmesi, Dâi münşeatı.

[756] Kemal Paşa-zâde, vrk. 222.

birşey kalmamıştı.[757] Boğdan'a girmiş olan Türk ordusu Tuna vasıtası ile zahire almamış olsaydı çok kötü bir duruma düşecekti.[758] Bununla beraber zahire ve yemden dolayı çok sıkıntı çekildi.[759] Türk ordusunun karşısına çıkmayı uygun bulmayan Boğdan voyvodası fırsat düştükçe küçük Türk birliklerini yakalıyor, onları öldürdükten sonra yine saklanıyordu. Fakat, kılavuzluk eden adamın yolu şaşırması neticesi olarak, yanlış bir istikamette ilerliyen Türk ordusu voyvodanın kuvvederi ile karşı karşıya geldi.[760] Burası dar ve sarp bir vâdi idi. Rasboieni adını alan bu vâdi Ağaçdemizi denilen büyük bir ormanın içinde idi.[761] Arkasını ormana dayamış bulunan voyvoda burasını çok kuvvetli bir surette tahkim etmiş bulunuyordu. Onun yanında yirmibin kadar asker vardı.[762] Stephan Türk ordusu ile kendi aralarında birtakım hendekler kazmış, ağaç ve arabalardan manialar meydana getirmiş, bunların önüne atları dizmiş ve en öne de topları yerleştirmişti.[763] Bu suretle müthiş bir müdafaa hattı meydana gelmiş bulunuyordu. Bununla beraber Boğdanhlar akşam olmasını bekliyor ve karanlıktan faydalanarak kaçmayı düşünüyorlardı.[764]

Kılavuzun şaşırması Türk ordusunu bedeline götürüyor.

Stephan'ın ordugâhı.

Savaşın başlaması ve bizzat padişahın harbe girmesi.

Stephan'ın mağlûbiyeti ve Türk akıncılar tarafından takip edilmesi.

Padişahın emri ile Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri hemen hücuma geçtiler. Fakat bir türlü muvaffakiyet elde edilememiş ve Boğdanhlar yerlerinden oynatılamamıştı. Onların topları büyük işler görüyordu.[765] Bunun üzerine padişah yeniçerilerin ilerlemesini emretti. Yeniçeriler aldıkları emre uyarak top ateşine rağmen saldırdılar ve arabaların teşkil ettiği hatta girdiler.[766] Ancak bazı kaynaklara göre bu müthiş top ateşinin karşısında yeniçeriler yerlere kapanarak ileriye gitmemek gibi bir hal aldılar. Şimdiye kadar görülmemiş olan bu halden ötürü Fatih Sultan Mehmet'in çok canı sıkılmış ve Yeniçeri Ağası Trabzonlu Mehmet Ağa'yı yanına çağırarak: "Bu oğlanlar ne aceb iş itdiler; dilâverlik kemerin kuşanan böyle mi ider" diye azarlamış ve atını Boğdanhlar üzerine sürmüştü.[767]

[757] Ahmet Bahaüddin, vrk. 243.
[758] Âli, V, vrk. 149.
[759] Angiolellos, s. 120.
[760] Dursun Bey, s. 132. Kemal Paşa-zâde, vrk. 223.
[761] Hammer, III, s. 152.
[762] Kemal Paşa-zâde, vrk. 223.
[763] Aynı eser, vrk. 223.
[764] Dursun Bey, s. 162.
[765] Kemal Paşa-zâde, vrk. 223.
[766] Ayni eser, vrk. 224.
[767] Sadüddin, s. 560.

Bunun üzerine "kapü halkı dahi bir uğurdan hücum idüb rikâb-ı hümayunlarından cüda olmadılar". [768] Bu durum karşısında utanan yeniçeriler de harekete geçince dehşetli bir savaş başladı. İki taraf ta mertçe ve kahramanca vuruştular. 27 Temmuz Cuma günü (4 Rebiulâhır 881) [769] öğle üzeri başhyan muharebe akşama kadar bütün şiddetiyle devam etti. [770] Padişah ordunun içinde durmadan bir yandan öbür yana koşuyordu. [771] Fakat etraf kararırken artık Boğdanbların takatı kalmamış ve kaçmaya başlamışlardı. Bundan sonra savaş bir taraflı bir hal aldı. Türkler durmadan vuruyor, Boğdanhlar da gittikçe azahyörlardı. Bu suretle onların bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da "serdar ve salâr"ı ile birlikte esir alınmıştı. [772] Kaçabilenler sabaha kadar takip olundu. [773] Fakat voyvoda ele geçirilemedi. Ancak Boğdan'da artık Türk kuvvetlerini işgal edebilecek bir kuvvet kalmamıştı. Fatih muharebenin ertesi yani Temmuz'un 28 inci Cumartesi günü (Rebiulâhır 5)[774] de savaş alamnda konaklamış, buradan akıncıları Boğdan'm muhtelif bölgelerine göndermişti. Bu arada Boğdan'm merkezi Suciova da yağmaya uğramış fakat kalesi alınamamıştı. Padişahın maksadı Tuna ve Karadeniz civarındaki kaleleri almaktı. [775] Ancak bu sıralarda bir casus gelerek Macarların, Semendire civarında Türk askeri kalmadığım öğrendiklerini ve bunun için de o tarafa doğru yöneldiklerini bildirdi. Bunun üzerine padişah "hisar-ı kûffar teshirinden diyarı- İslâmın hıfz-ı tedbiri evlâdır" diyerek geriye döndü. [776] Ancak daha sonra Boğdan voyvodası padişaha müracaat ederek, şimdiye kadar vermekte olduğu "üçbin sikke-i efrencî" yerine altıbin filori vereceğini, Osmanhların dostuna dost, düşmamna düşman olacağım bil-

Macarların savaşa hazırlandıkları haberini alan padişahın Edirne'ye dönüşü. Stephan'm padişaha sulh için başvurması ve sulhnâme.

[768] Sadüddin, s. 560.
[769] Kara Boğdan Fetihnâmesi, Dâi münşeatı.
[770] Kara Boğdan Fetihnâmesi, Dâi münşeatı. Kemal Paşa-zâde, vrk. 225.
[771] Kara Boğdan Fetihnâmesi, Dâi münşeatı.
[772] Aym fetihnâme.
[773] Kemal Paşa-zâde, vrk. 225.
[774] Kara Boğdan Fetihnâmesi, Dâi münşeatı.
[775] Kemal Paşa-zâde, vrk. 226.
[776] Aym eser, vrk. 226.

dirdi. [777] Padişah bu dticayı kabul etmiş ve Boğdan'ı yukarıdaki şartiarla affetmişti. [778]

Fatih'in batıda takip ettiği siyaset hakkında birkaç söz daha.

Fatih'in batıdaki seferlerinin tetkini bitirirken sonsöz olarak diyebiliriz ki Fatih Sultan Mehmet yalnız meydana gelen olaylardan faydanmış değil, fakat aynı zamanda hâdiseler icat etmiş ve bunlardan da kendi payına en büyük istifadeyi sağlamış olan bir insandır. Fatih devlet işlerinde ve bdhassa fetihlerinde çizmiş olduğu plândan ayrılmamaya çok önem vermiş, ancak hâdiseler bazan onu plânından geçici olarak ayırmaya mecbur bırakmıştır. O, Sırbistan, Bosna ve Eflâk de çarpışmak için hâdiseler yaratmıştır. Çünkü bu şekilde hareket etmek, tahakkukunu istediği plân için şarttı. Oturduğu yerde ve bir zahmete katlanmaksızın kendine gönderilen Sırp kalelerinin anahtarları ile yetinmiyerek, vaktiyle alınan bütün kalelerin geri verilmesini istemesi hâdise çıkarmasına bir misaldir. [779] Kazıklı Voyvoda'mn vergisini bizzat getirmiyeceğini Fatih elbette bihyordu. [780] Buna rağmen onu bu şekilde bir iş görmeye davet etmesi, davetinin bilhassa kabul eddmemesini ve bu suretle arada bir anlaşmazlığın meydana gelmesini sağlamak içindir. Fatih hâdiselerden aynı zamanda faydalanmayı da asla ihmal etmedi. Mora despodarmm arasındaki anlaşmazlık onu Mora'mn fethine sevketti. İtalya devletleri arasındaki ihtilâfı yine kendi menfaatieri adına istismar etmekte kusur etmedi ve Otranto'ya asker çıkarışı bunun en güzel misali oldu. Hulâsa hâdiseler yaratarak veya çıkan hâdiselerden faydalanarak batıda varmak istediği sınırlara adım adım ilerledi. Eski Bizans imparatorluğunun topraklarını tekrar bir bayrak altında toplamayı ve belki de bu imparatorluğun en geniş mirasım gözönünde tutarak İtalya'yı da işgal etmeyi düşünen padişah, kısa ömrü içerisine ancak plânımın birinci kısmım sığdırabilmiş, yani Tuna'mn güneyindeki yerleri imparatorluğa katabdmişti. Ölüm o kadar erken gelmemiş olsaydı

[777] Sulhnâme, 3369 numaralı Mecmua-i münşeat, s. 47.

[778] Aym münşeat. Bu sulhnâme Revista Istorica Romana s. 494 te neşredilmiştir.

[779] Bk. Kitabımızın 114 üncü sayfası.

[780] Bk. Kitabımıüm 164 üncü sayfası.

tarih ikinci defa bir Giustinien imparatorluğunun kurulduğunu görmüş olacaktı. Çünkü o, bu imparatorluğu kurmaya yalnız batıda Arnavutluk'tan ve Bosna üzerinden değd Ege'de adalar üzerinden athyarak, aym zamanda Torosları aşıp Suriye ve Mısır üzerinden Akdeniz'in doğusunu çevirerek gitme yolundadır. Bosna üzerinden ve Ege Denizi'nden İtalya'ya gidiş tecrübe eddmiş, Türk akmcdarı Venedik kenarlarına, Türk gemicderi İtalya topraklarına varmışlardır. Hicaz su yolları meselesinin yaratılması ise büyük Bizans imparatorluğunun kurulmasında üçüncü yola yönelmek içindir. Çünkü Giustinien'in komutanları da bu yolu takip etmişlerdi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FATİH'İN EGE DENİZİ SİYASETİ

Varılmak istenilen hedefler.

Fatih Sultan Mehmet, Akdeniz'in dağusu üzerindeki emellerini sağlamak amacı ile bu denize giden yol üzerindeki adaları önce hâkimiyeti altına almıya, sonra da topraklarına katmıya çalıştı. Çanakkale boğazına ve Türk sahillerine en yakın olanlardan işe başhyarak ailım adım daha uzaktaki adalara nüfuza çalışan Türk Padişahı, bu surede yabancılara sığınacak bir yer bırakmıyor, Türk sahillerine yapilacak korsanhk hareketlerini önlüyor, bu sahadaki her türlü ticaret işlerini ele almış oluyordu. Esasen Türk topraklarımn bir devamı gibi telâkki edilen bu adaların bir kısmı Bizans'a, bir kısmı Venedik ve Cinivizlere ait bulunuyordu. Yalmz Rodos Adası bunların dışında idi. İstanbul'u almaya muvaffak olan Fatih, Bizans'a ait olan bütün toprakların kendi idaresi altında tekrar birleşmesini istiyor gibidir. O, kendi topraklarına yakın yerlerde bir yabancının ticaret etmesine değil, dolaşmasına bile tahammül edemiyordu.. Onun için Ege Denizi'nde Bizanshlara ve yabancilara ait olan adaları almak üzere, İstanbul'un fethinden pek kısa bir zaman soma, harekete geçti. Çanakkale Boğazı'mn hemen dışındaki adalardan başhyarak yavaş yavaş Ege Denizi içlerine doğru ilerliyen Fatih, bu deniz üzerinde iki istikamet takip etti. Bunlardan birincisi onu İtalya'ya götürecektir. Gerçek bu yolun üstündeki adaları teker teker işgal ettikten sonra, o, nihayet İtalya topraklarına asker çıkardı. İkinci yol ise Anadolu sahilleri yakınından geçmekte idi. Bu yol üstündeki adaların da (Midilli, Sakız .....) bir kısmım haraca bağlıyarak bir kısmım da ilhak ederek Rodos'a kadar gitti. Bu yol Rodos'ta kesilmemiş olsaydı onu, Kıbrıs'ta ve belki de bu adayı bir basamak taşı yaparak Mısır'da görecektik. Fatih'in Rodos ve Kıbrıs için nekadar büyük bir telılike olduğunu daha o tarihlerde hissedenler vardır. Bundan ötürü Uzun Hasan 1470 de hem Rodos'u hem de Kıbrıs'ı ikaz etmektedir. [1]

[1] Bk. Kitabımızının 242, 301 nci sayfaları.

Anlaşılıyor ki daha o tarihlerde Fatih'in ne yapacağı, nerelere gideceği hesaplanmakta, hattâ bihnmektedir. Öyle ise yukarıda ileriye sürdüğümüz mütalâalar bu vesikaların[2] verdiği malûmada biraz daha hakikate yaklaşıyor demektir. Rodos ve Kıbrıs'ı elde eden bir kuvvetin buralardan Suriye,Filistin sahillerine ve hattâ daha güneyde Mısır sahillerine kolayca sarkması mümkündür. Öyle ise Fatihi Rodos'a götüren sebeplerden birisi de buradan Kıbrıs'a ve oradan da Mısır'a sıçramak isteyişidir denilebilir.

Yakın adaların Osmanlı padişahına tabiiyet teklifleri. Rodos'a bir Türk filosunun hücumu. Hamza Paşa idaresinde daha büyük bir donanmanın yola çıkarılması.

İstanbul'un Türklerin ehne geçmesi hâdisesi Anadolu sahillerinde ve Çanakkale boğazına yakın adalarda dehşetli bir korku yaratmıştı. Bu korkunun neticesidir ki küçük adalarda yaşıyan halk akın akın daha büyük adalara göçmeye başladı. Bununla beraber bazı adalar (Limni, Taşoz) ve bu arada Enez ve Midilli Giniviz beyleri tâbiiyetlerini teklif etmek üzere 1453 te padişaha başvurdular. Fatih bunların isteklerini kabul etti. Fakat Rodos şövalyelerinin vergi vermek istemeyişi Ege Denizi'n de hıristiyanlarla Türklerin mücadeleye girmesine bir başlangıç oldu.[3] Filhakika Anadolu sahillerinde bulunan "30" kadar Türk gemisi önce Sakız'ı daha sonra Rodos'ta bir kısım köyleri tahrip etti. Ancak Rodos gibi müstahkem bir adanın bu kadar küçük bir kuvvete boyun eğmiyeceğini bilen padişah, Hamza Paşa komutasında büyük bir donanmayı Rodos üzerine sevketmeye karar verdi.[4] Yirmibeş, üç sıra kürekli, elli, iki sıra kürekli ve yüzden fazla bir sıra kürekli gemiden mürekkep olan[5] bu donanma, Osmanlılara ötedenberi vergi vermekte bulunan Midilli'ye[6] gelmiş ve limanın karşı tarafında demir atmıştı.[7]

[2] Vesika 8-9.

[3] Bk. Kitabımızın 242 inci sayfası.

[4] Mirmiroğlu, s. 87.

[5] Ducas, s. 209.

[6] Midilli, II. Murat zamanında vergiye bağlanmıştı. Bk. İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 35. 1455 Ağustos'unda Midilli'nin yeni prensi Midilli'nin ve Limni'nin haracım Ducas ile (Müellif) padişaha gönderdi. Vezirler Ducas'a yeni prensin gelip padişaha "arz-ı ubudiyyet" etmesi lâzım geldiğini söylediler. Geri dönen Ducas prensle birlikte takrar avdet etti ise de sefere çıkmış olan padişahı Edirne'de değil İzladi'de bulmuştu. Padişah prensten Taşoz adasının Osmanlılara verilmesini istedi. Fakat vezirlerin şefaati ile bu ada yine onun idaresinde bırakılmış, ancak yıllık haracı bir miktar artırılmıştı. Bk. Ducas, s. 214-215.

[7] Ducas, s. 209.

Midilli ve Sakız'a uğrayan Hamza Paşa'nın Sakızlılardan talepleri ve onları tehdidi.

Burada iki gün kalan Hamza Paşa Midillilerden hediye olarak "ipek elbise, altıbin gümüş filorin, yirmi öküz, elli koyun, sekiz yunt ölçü şarap, ekmek ve kürk, on kantar peynir ve tayfaya mahsus olmak üzere serinlik verecek bir çok meşrubat" aldıktan sonra[8] Sakız'a uğramıştı. Sakız bir an tehlikeli dakikalar geçirdi. Çünkü Hamza Paşa Sakızlılardan, Galata tüccarlarından François Draper'in şap bedelinden alacağı olan parayı, kırkbin dukayı, istiyor, bu verilmediği takdirde adamın tahrip edileceğini bildiriyordu. Bundan ötürü Sakızlılar Hamza Paşa'yı iyi karşılamadılar ve böyle bir borçları olmadığım söyliyerek kaptan paşanın tehdidine aldırmadılar.[9] Çünkü kalelerinin sağlanılığına güveniyorlardı. Ayrıca bu kalelerin içinde mühim miktarda İtalyan asker bulunduğu gibi, limanda da yirmi tane kuvvetli ve büyük Ciniviz harp gemisi vardı.[10] Onun için kaptan paşa, bir kısım köyleri yağma etmiş ve Sakızlıların, François Draper'e borçları olmadığım isbat etmek üzere göndermiş oldukları iki murahhası da gemilerine alarak[11] Rodos'a gitmişti. Ancak buranın daha müstahkem olduğunu gören Hamza Paşa orada da durmıyarak İstanköy surlarına yelken açmış, halkının Rahia kalesine çekildiğini duyunca bu kaleyi yirmi iki gün kadar kuşatmış, fakat alamıyarak geri dönmüştü.[12] Hamza Paşa Rodos'tan dönüşünde Sakızlılara, borç meselesinin halli için, padişaha bir heyet yollamalarını tavsiye etti. Ancak bu sırada karaya çıkmış olan Türk gemicileri ile Sakızlılar arasında çıkan bir kavga sahilde bulunan bir Türk gemisinin batmasına sebep oldu. Fakat Sakızlılar geminin ve ölenlerin değerlerini fazlasiyle ödiyerek Hamza Paşa'yı ikna ettiler. Ancak padişah bu hâdiseden dolayı Sakız'a harp ilân etmiş, fakat sakızlılar işin nereye varacağım anladıklarından batan gemiye karşılık olarak otuzbin duka tazminat ve her yil onbin altın vergi vermek şartiyle şimdilik işi önlemişlerdi.[13]

Türk donanması Rodos'ta. Donanmanın dönüşünde Sakız'da çıkan hâdise. Patih'in gazabı ve Hamza Paşa'mn azli.

Paşa'mn hiçbir iş görmeden geri dönüşü padişahın çok canım sıktı. Çünkü bu deniz seferinden Fatih çek şeyler bek-

[8] Mirmiroğlu, s. 87.
[9] Ducas, s. 210.
[10] Aynı eser, s. 210.
[11] Mirmiroğlu, s. 87.
[12] Bk. Kitabımızın 241 inci sayfası.
[13] Ducas, s. 218.

lemekte idi; Rodos değilse bile hiç olmazsa Sakız'ın fethedilmesi lâzımdı. O kadar lâzımdı ki Fatih bunun için hususi bir sebep bile icat etmişti. Gerçek Galata tüccarlarından olan François Draper'in Sakız'dan alacağı kırkbin duka bilhassa bu seferin sebebini teşkil eder. Sakız bir Giniviz kolonisidir. François Draper de bir Cinivizdir. Fakat Galata'da oturması itibariyle Fatih'in tebasından sayılmaktadır. Kendi tâbiiyetinde bulunan bu şahsı himaye kastiyle Sakız işini ele alan Fatih büyük bir donanma ile mühimce bir askerî kuvveti yola çıkardığı halde birşey elde edememiş olmaktan doğan bir üzüntü içinde ve Sakız'daki kayıplardan dolayı kaptan paşayı azarladı, tahkir etti ve "babamın sana karşı olan muhabbetini bilmemiş olsaydım derini etinden yüzecektim" diye tehilitte bulundu ve sonunda da paşayı azletti.[14]

Enez kasabası ile civarındaki adaların zaptı sebepleri.

Fatih Sırp seferinden döndüğü vakit Çanakkale Boğazı'mn pek uzağında olmıyan birtakım adalar ile Meriç nehrinin ağzında bulunan Enez kasabası meselesi ile meşgul oldu. Bu kasaba, Gattilusio denilen Cinivizli bir aileden Doria adh bir prensin idaresi altında idi. Aym zamanda bu prens Semadrek ve İmroz beyi idi.[15] Fakat o, daha önce ölen kardeşinin hukukunu dikkate almaya mecbur bulunuyordu. Çünkü babası Palamadi böyle vasiyet etmişti. Halbuki Doria kardeşinin karısına ve çocuğuna hiçbir hak tanımadan tek başına buraları idare etmeye başlayınca kadın, Fatih'e bir elçi göndererek hukukunun korunmasını istedi.[16] Bu elçi aynı zamanda Döria'nın niyetleri ve İtalyanlarla olan münasebetleri üzerinde Osmanlıların dikkatini çekmişti. [17] Bundan başka Doria'mn yalnız Osmanlılara vermeyi taahhüt ettiği tuzu, yabancilara da satmaya başlamış oluşu[18] müslümanlar için zararh oluyordu. En son Firecik kadısının, İpsala ve Firecik müslümanlarımn Enezhlerin taarruzuna uğradığım, mallarım satmak üzere kasabaya gittikleri vakit dayak yediklerini,[19] esasen beylerinin de İstanbul imparatoru ile akraba olduğundan[20] "anı dahi müs-

[14] Ducas, s. 213.
[15] Kritovulos, s. 103.
[16] Aynı eser, s. 103.
[17] Aynı eser, s. 104.
[18] İdris-i Bitlisî, vrk. 94. Âli, V, vrk. 129.
[19] Âşık Paşa-zâde, s. 144. Neşri, vrk. 162.
[20] Âşık Paşa-zâde, s. 144.

te'sıl etmek"[21] lâzım geldiğini söylemesi herhalde padişah üzerinde çok müessir oldu ve padişah kadıya "Mevlânâ Allah onara" dedi.[22]

Padişah karadan, Has Yunus Paşa denizden Enez üzerine yürüyorlar. Enez teslim oluyor. Prens Doria Edirne'ye geliyor ve affa mazhar oluyor.

Saydığımız bu hâdiseler Enez ve civardaki adaların alınmasına birer sebeptir. Fakat asıl sebep Fatih'in Ege Denizi üzerindeki emelleri olmalıdır. Firecik kadısının şikâyetinden sonra padişah mevsimin kış olduğuna bakmıyarak donanma komutam Has Yunus Paşa'mn komutası altında on kadırgayı denizden yola çıkardı.[23] Kendisi de ordu ile birlikte karadan Enez'e geldi. Prens Doria daha evvel kışı geçirmek üzere Semadrek adasına gitmiş bulunuyordu.[24] Bu durum karşısında, denizden ve karadan şehirlerinin üzerine gehndiğini görmüş olan Enezhler, mukavemetin beyhude olduğunu kabul ederek, padişaha başvurdular ve şehri teslim ettiler. Mahmut Paşa'mn şehri teslim aldığı günden bir gün soma padişah bizzat Enez'e gelerek Doria'mn sarayına gitmiş ve üç gün kadar burada kalmıştı. [25] Ancak prensi elde etmek gerekiyordu. Bu itibarla Yunus Paşa onu almak üzere Semadrek'e bir kayık göndermiş[26] ve kendisi de donanma ile İmroz'a hareket etmişti. Yolda fırtınaya tutuldan bu donanma ancak adamn güneyindeki Cephalos burnuna yanaşabildi. Buradan gönderilen bir haberle Kritovulos (Müellif) celbedilmiş ve adamn idaresi kendisine tevdi olunduktan sonra Yunus Paşa oradan ayrilmıştı.[27] Öte taraftan yakalanacağım anlayan Prens Doria, Yunus Paşa'mn yamına gelmeye cesaret eilemiyerek, kendine mahsus gemilerden birisine binmiş, önce Enez'e ve oradan da Edirne'ye gitmiştir.[28] Güzel kızım[29] "harem-i hümâyun"a vermek suretiyle affa mazhar olmuş olan bu prens [30] Edirne'de padişahın huzuruna çıkmaya muvaffak olmuş, hattâ Semadrek, İmroz ve Linıni adalarının kendisine bırakilmasım sağlamıştı.[31] Fakat Yunus

[21] Neşrî, vrk. 162.
[22] Âşık Paşa-zâde, s. 144.
[23] Aynı eser, s. 144.
[24] Kritovulos, s. 106.
[25] Aynı eser, s. 106.
[26] Aynı eser, s. 106.
[27] Aynı eser, s. 107.
[28] Aynı eser, s. 107.
[29] Âşık Paşa-zâde, "filhal malını oğlunu ve bir mahbube kızım ve avretini padişaha getirdiler" demekle bunların yakalandığını ve esir edildiğini ifade etmektedir. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 145.
[30] Ahmet Bahaüddin, vrk. 244. Hammer, III, s. 27.
[31] Kritovulos, s. 107.

Paşa'nm ikazı ile buna müsaade olunmadı;[32] kendisine Serez civarındaki Zihne dirlik olarak verildi. Fakat Doria oraya giderken; yaptığı işten pişmanlık duymuş ve kendisi ile birlikte bulunan Türk muhafızları öldürerek Avrupa'ya kaçmıştır.[33]

Papa Calixtus'un donanması Ege denizinde. Limni ve Taşoz'un papa donanması tarafından işgali.

Osmanlıların adalarda ve Ege Denizi'nde göstermiş oldukları bu faaliyet Papa Callixtus III. ün dikkatinden kaçmamıştı. Bundan başka o, Belgrad'da hıristiyanlara verdirilmiş olan zayiattan pek müteessirdi.[34] Bunun için kendi parası ile onsekiz büyük harp gemisi donatarak Kardinal Louis Scrampa komutasında 1457 de Adalar Denizi'ne gönderdi. Bu kuvvetlerle, Ege Denizi'nde faaliyette bulunan Türk donanmasını mahvetmek[35] ve adalar halkım Osmanhlara karşı harekete geçirmek istiyordu. Fakat Rodos adasına uğradıktan sonra Sakız ve Midilli'ye gelen bu donanma umduğunu bulamamıştı. Çünkü, Osmanhlara vergi verilmemesini istediği halde Sakızlılar ve Midillililer bu isteği reddettiler.[36] Bu sıralarda papa donanmasına kırk kadar Katalan korsan gemisi katıldı. Bu suretle kendisini büsbütün kuvvetli hisseden papalık donanması yeni amiralleri Ludovico'nun idaresi altında Osmanlıların elinde bulunan adalara taarruz etti. Tecavüze uğrayan ilk ada Limni oldu ve gelenleri iyi karşıladı. Kalede muhafiz olarak bulunan yüz kadar yeniçeri amirale teslim olmuşlardı.[37] Ludovico bundan sonra Taşoz adasına yürüdü. Fakat bu ada teslim olmayı reddettiğinden savaş başlamış, altmış kadar muhafiz fedakârca çarpışıp bir kısmı öldükten sonra[38] ada papa donanmasının eline geçmişti. Daha sonra bu donanma İmroz'u da ilhak etmek istemiş ise de adamn "kaymakamı" Kritovulos birçok hediyeler vermek suretiyle burayı papa kuvvetlerinin elinden kurtardı.[39]

Midilli prensleri papa kuvvetleri ile Osmanlılar aleyhine ittifak ediyorlar.

Babaları öldükten sonra Midilli adası üzerinde müştereken hüküm süren prens Dominico Gattilusio ile Nicolas Gattilusio adaya uğrayan papa donanmasının komutanı Ludovico ile anlaşarak padişaha karşı cephe almışlar ve gönderilmesi lâzım-

[32] Kritovulos, s. 107.
[33] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 33.
[34] Mirmiroğlu, s. 90.
[35] Aynı eser, s. 90.
[36] Hammer, III, s. 33.
[37] Kritolusos, s. 113.
[38] Kritovulos, s. 114.
[39] Aynı eser, s. 114.
[40] Aynı eser, s. 127.

gelen vergilerini de yollamamaışlardı.[40] Bundan başka bu prensler, limanlarını korsanlara açıyor ve Türk sahillerinin vurulması için onları teşvik ediyorlardı.[41] Daha sonra kardeşini öldürerek yalnız başına adaya sahip olan Nicolas Gattilusio aynı hareketlere devam etmiş, bilhassa Katalan korsanları ile işbirliği yaparak onların Türk sahillerinden yağmaladıkları şeylerden hisse almaya başlamıştı. Bundan başa papanın komutam ile Osmanlılar aleyhine bir ittifak akdetmişti.[42] Ayrıca papa donanmasından ayrılan oniki gemi adayı muhafaza etmek üzere orada kalmıştı. Bunlardan ötürü prens kendini kâfi derecede kuvvetli hissediyordu. Fakat Midilli prensinin bu ittifakı ve adanın muhafazası için bırakılmış olan gemiler işi Osmanlılar tarafından haber alınınca, Gelibolu Sancakbeyi İsmail Bey yüzelli parça gemi ile[43] Midilli üzerine gönderildi. Halbuki Türk donanmasının hareketini duymuş olan Midillideki papa donanması sürade Sakız'a kaçmış ve Midilli'yi Osmanlılarla karşı karşıya bırakmıştır.[44] İsmail Bey, hareketinin üçüncü günü adaya gelerek şehri hemen kuşattı. Fakat oniki gün kadar kuşatılmış olmasına rağmen şehir düşmedi.[45] İsmail Bey'in buradan ayrılışından sonra Sakız'a çekilmiş olan papa donanması tekrar Midilli'ye gelmiş ise de, kendilerini Osmanlara karşı müdafaa etmemiş olan İtalyanlara halkın tevecc ühü kalmamış olduğundan, iyi bir kabul göremedi.[46] Ayrıca ada halkı, Osmanlılarla muhalafette bulunmanın zararlı olacağını anladığı içindir ki, padişaha başvurarak, vergilerini eskisi gibi vermek şartiyle, aflarını istediler. Bu istek kabul edildi. Fakat anlaşma uzun sürmedi. Çünkü Türk sahillerine pek yakın olan Midilli adası hem zengin hem de büyük bir ada olduğundan alınması zaruri idi. Ayrıca Prens Nicolas Osmanlara karşı tekrar düşmanlığa başlamıştı.[47] Onun için Edirne'de denizcilerden mürekkep toplanan bir mecliste adanın alınmasına karar verildi. Bundan sonra Mahmut Paşa'nın komutası altında ikiyüz gemiden mürekkep bir donanma 1462 de Midil-

Yüzelli parçalık bir Osmanlı donanması Midilli'de. Midillililer tekrar gelen papa donanmasına itibar göstermiyorlar ve padişaha başvuruyorlar.

Edirne'de denizcilerden mürekkep bir meclisin verdiği karar. Karadan ve denizden Midilli üzerine hareket-i Midilli teslim teklifini reddediyor.

[41] Kritovulos, s. 127.
[42] Aynı eser, s. 127.
[43] Aynı eser, s. 127.
[44] Aynı eser, s. 127.
[45] Aynı eser, s. 127.
[46] Aynı eser, s. 127.
[47] Aynı eser, s. 160.

Padişah Midilli'de. Kale düşüyor. Fatih'ın Midilliler ve yabancılar hakkındaki hükümler.

li'yi almak üzere harekete geçti.[48] Padişah da kara ordusu ile Bursa üzerinden Edremit körfezine gelmiş ve Ayazmend'de çadırım kurmuştu.[49] Buradan Midilli prensine haber göndererek adayı ve kaleyi teslim ettiği takdirde kendisine başka taraflarda malikâne verileceğini bildirdi ise de prens, kalenin çok müstahkem oluşuna, beşbin kadar muntazam askeri ile büyük toplarının bulunmasına ve şehir nufusunun da yirmibin kişi olmasına güvenerek[50] padişahın bu teklifini reddedince[51] muharebe başladı. Savaşın şiddetlendiği ve kalenin iyice sıkıştırıldığı bir sırada padişah da bir harb gemisi ile Midilli'ye geçti.[52] Padişahın bizzat Midilli'ye kadar gelişi ada halkı üzerinde büyük bir tesir yaratmıştı.[53] Onbeş günlük bir savaşın sonunda[54] ve padişahın tekrar Anadolu yakasına geçmesinden birkaç gün sonra[55] Midilli zorla zaptedilmiş,[56] adanın büyükleri ve bu arada Prens Nicolas esir edilerek Anadolu yakasında padişahın huzuruna getirilmişlerdi.[57] Padişah prensi önce hapsetmiş ise de daha sonra affetmiş, fakat hıyaneti görüldüğü için biraz sonra da öldürtmüştür.[58]

Fatih yardım için Midilli'ye gelmiş olan yabancilarm, katiyyen merhamet göstermiyerek, hepsini öldürdü.[59] Midilli

[48] Kritovulos, s. 161.

[49] Dursun Bey, s. III. Ayazmend, Ayvalık'ın biraz güneyinde sahile yakın bir köydü. İskelesi de vardı.

[50] Mirmiroğlu, s. 100.

[51] Hammer, III, s. 74.

[52] Dursun Bey, s. 111.

[53] Kritovulos, s. 162.

[54] Dursun Bey, s. 112.

[55] İdris-i Bitlisi, vrk. 118.

[56] Dursun Bey, s. 112. İdris-i Bidisî, vrk. 118. Bazı kaynaklar şehrin aman dileyip teslim olduğunu yazıyorlar. Bk. Kritovulos, s. 162. 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 93. Mirmiroğlu'na göre de kaledekiler teslim olacaklarını bildirince bu dilekleri kabul edilmiş, Prens Nicolas padişahın huzuruna gelerek ayaklarına kapanmış ve ilk tekiif edildiği vakit teslim olmadığına pişman olduğunu söylemişti. Bk. Mirmiroğlu, s. 100.

[57] Dursun Bey, s. 112.

[58] Karamanî Mehmet Paşa, s. 335. Prensin öldürülmesinin sebebi şudur: Prens Nicolas, daha önce saraydan kaçarak Midilli'ye gelmiş olan bir delikanlıyı hıristiyan yapmıştı. Bu dehkanlımn, alman esirler arasmda bulunması ve tanınması prens ve yiğeninin hapsedilmesine sebep oldu. Hayatlarını kurtarmak üzere müslümanlığı kabul ederek sünnet olan bu şahısların gösterdikleri bu zaaf Fatih'in hoşuna gitmiyerek nihayet kendilerini boğdurdu. Bk. Mirmiroğlu, s. 101-102.

halkına gelince, suçlu görülenlerin bir kısmı esir edilmiş, bir kısmı da İstanbul'a naklolunmuştu; büyük bir kısmı da vergiye bağlanarak yerlerinde bırakılmıştı.[60] Midilli'nin alınması ile birlikte Osmanlılar yakın sahillerini korsanların tecavüzünden kurtarmışlar, aym zamanda Ege Denizi'nde önemli bir üsse sahip olmuşlardı.

1451 deki Osmanlı - Rodos anlaşması.

Fatih'in cülûsunu tebrik için gelen elçiler arasında Rodos şövalyeleri reisinin Fra Peron de Cerit adh elçisi de vardı. Elçi, Üstad-ı âzam[61] adına Fatih'le bir dostluk muahedesi imzalamak istiyordu. Padişah 21 Aralık 1451 de Rodoslularm bu isteğini yerine getirdi.[62] Bu anlaşmaya göre: Fatih Rodos şövalyelerine samimiyet gösterecek, karada ve denizde onlara zarar vermiyecek, Rodoslular, Katalan korsanlarının Anadolu sahillerine saldıracaklarım duyarlarsa bunu Osmanlılara haber verecek, iki tarafın tüccarları birbirlerinin memleketinde serbestçe ve emniyetle ticaret yapabilecek, müslüman esirler Rodos'a sığındıkları taktirde Osmanlılara geri verilecekti.[63]

Fatih'in saltanatının başladığı o günlerde Rodos ile yapılan bu anlaşma iki taraf arasında dosduğun devam edeceği zanmım vermektedir. Halbuki iş hiç te böyle olmadı. Aradan daha iki, üç yıl geçmeden iki taraf birbirlerine karşı cephe aldilar. Muhtelif hâdiseler dolayısiyle ara sıra husule gelen sükûneti dikkate almıyacak olursak, Osmanh-Rodos münasebetleri, İstanbul'un fethini takip eden günlerden Fatih'in ölüm yılma kadar, düşmanca hisler altında devam etti ve büyük bir gelişme gösterdi. Esasen işin böyle olacağı tabiî idi. Çünkü Fatih Adalar Denizi'nde kurmaya çalıştığı hakimiyeti başlangıçta bu denizdeki adaları vergiye bağlamak suretiyle tatbike koyulmuş, daha sonra da bu adaları birer birer ilhak etmiştir. Rodos, Egede'ki adaların hiç şüphesiz ki en başta geleni ve en önemlisi idi. Balkanlardan ve Anadolu'dan gelerek Suriye ve Mısır'a giden ticaret yolları üzerinde bulunması itibariyle

Rodos'un alınması lüzumu.

[59] Dursun Bey, s. 112. İdris-i Bitlisi, vrk. 118.

[60] Kritovulos, s. 163.

[61] Rodos şövalyeleri reislerinin lâkabı olan Grand Maitre'in Türkçe karşılığıdır.

[62] Mirmiroğlu, Fatih Sultan Mehmet II. devrine ait tarihî vesikalar, s. 47.

[63] Aynı eser, s. 47.

başka hususiyetler taşıyan Rodos adası aynı zamanda Türk sahillerine pek yakın bulunuyordu. Bundan başka Akdeniz adaları ile Ciniviz ve Venedik'in en kötü yaradılışlı insanları gelip "bu memba-i şerr u şur ve mecma-i ehl-i fücur"da toplanırlardı.[64] Bu çaptaki insanların, adaya civar olan bütün yerler için büyük zararı oluyordu. Ayrıca büyük bir korsan yatağı olan Rodos ve korsanları himaye den Rodoslular, aynı zamanda kendi gemileri ile de Anadolu sahillerinde korsanlık ediyor,[65] ticaret gemilerini soyuyor, Mısır'a, Şam'a ve Akdeniz'in öteki sahalarına giden gemilere tecavüz ediyor,[66] yakaladıkları insanları ya öldürüyor veya satıyorlardı.[67] Osmanlılar aleyhine olan bütün hareketlere katılmakta gecikmeyen Rodoslular, İstanbul'un fethini de zamanında tebrik etmemişler ve Çanakkale boğazından çıkan Osmanlı gemilerine bir süre musallat olmuşlardı. Fakat daha sonra hareketlerinin kendilerine zarar getireceğini anlayarak İstanbul'a kıymetli hediyelerle birlikte bir elçi heyeti göndermiş, padişahı tebrik etmiş[68] ve karşılıklı olarak ticaret münasebetlerinde bulunmayı teklif etmişlerdi.[69] Fakat Fatih Rodos'a karşı olan dargınlığını gizlemeye lüzum görmediği için sunulmak istenilen hediyeleri almamış[70] ve ticari anlaşmanın da ancak vergi verilmesi ile mümkün olabileceğini elçilere bildirmişti.[71] Fakat elçiler bu hususu konuşmak yetkisine sahip olmadıklarını ve Rodos'a döndükleri vakit bunu Üstad-ı âzam'a bildireceklerini söylediler. Ancak vezirler bu murahhaslara padişahın gazabından çekinmelerini ve Midilli, Sakız ve saire gibi vergi vermelerinin hayırlı olacağını ihtar ettiler.[72] Bunun üzerine murahhaslar kendileri ile birlikte Rodos'a bir Türk murahhasının gönderilmesini istediler. Fakat Fatih'in gönderdiği murahhasa şövalyeler reisi, kendilerinin papaya bağlı olduklarını, değil bir müslüman hükümete, bir hıristiyan devlete bile vergi vermelerinin mümkün olmadığını, ancak her yıl bir elçi ile birlikte padişaha hediyeler gönderebileceklerini, bu tarz bir anlaşma kabul edil-

Rodos vergi vermek istemiyor.

[64] Kemal Paşa-zâde, vrk. 280.
[65] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 138.
[66] İdris-i Bitlisi, vrk. 159.
[67] Kemal Paşa-zâde, vrk. 280.
[68] Ziver, s. 109.
[69] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 138.
[70] Ziver, s. 109.
[71] Ducas, s. 208.
[72] Ducas, s. 208.

mediği taktirde padişahın istediği gibi hareket edebileceğini söyledi. [73] Bunun üzerine, esasen İstanbul'un fethini mütaakıp papanın reisliği altında kurulan ittifaka katılarak düşmanlığa başlamış olan ve şimdi de vergi verme işini kabul etmeyen Rodoslulara karşı Osmanlılar harp ilân ettiler. Hamza Paşa idaresine verilen 180 gemilik bir donanma[74] daha önce de bahsettiğimiz gibi Midilli ve Sakız'a uğradıktan sonra Rodos'a gelmiş, fakat buranın çok kuvvetli olduğunu görerek İstanköy'e çekilmişti.[75] İstanköy ahalisi Rahia'ya kaçmış olduklarından Hamza Paşa orada karaya asker çıkarmış, yirmi iki gün savaştığı halde bir netice elde edememiş[76] ve geriye dönmüştü. Ancak Rodoslular, Memlûkler ve Venedikhlerle meşgul olduklarından Fatih ile müzakerelere girişmek istiyorlardı. Bu sıralarda Trabzon'u almaya karar vermiş olan Padişah da anlaşmaya taraftar göründüğünden şövalyelerin reisi Pierre Raymond Zacosta'nın gönderdiği elçilerle iki yıl sürecek bir mukavele imzaladı. Bununla beraber Rodoslular anlamışlardı ki Fatih ergeç Rodos işini ele alacak ve bu meseleyi katî bir sonuca bağlıyacaktı. Fakat padişah başka taraflarda savaştığı için Rodos'u bir süre rahat bırakmaya mecbur kaldı. Hernekadar 1467 de otuz gemiden mürekkep bir Türk donanması Rodos'a asker çıkararak birkaç köyü tahrip etmiş ve ayrıca başka bir filo Rodos'a tekrar hücum etmiş ise de, bu tecavüzlerin maksadı Ağrıboz hücumunu gizliyebilmekti.[77] Hulâsa değeri ve lüzumu anlaşılmakla beraber Osmanlılar Rodos meselesini esash bir surette, Venedik'le barış yaptıktan sonra, ele almak zorunda kaldılar. İşte bu müddet içinde bol bol hazırlanmak imkânını bulan Rodoslular, kalelerini devrin en müstahkem bir mevkii haline getirdiler. Filhakika Jean Bonpar de Lastic zamanında başlıyan harp hazırlıkları ondan sonra gelen reisler zamanında devam etti. Pierre Raymond Zacosta zamanında oniki bin duka sarfi ile St. Nicolas kalesi inşa olundu.[78] Jean Baptste des Ursins zamanında Archangelos, Trianda ve daha bazı şatolar iyice tahkim edilmiş, ayrıca kalenin etrafın-

Rodos'a harp ilânı ve Hamza Paşa'nın idaresindeki donanmanın Rodos'a gönderilmesi.

Osmanlılarla Rodoslular arasında iki yıllık anlaşma. Ağrıboz'a yapılacak seferi gizlemek maksadı ile Osmanlılar Rodos'a tecavüz ediyorlar.

Rodosluların müdafaa hazırlıkları.

[73] Ducas, s. 208.
[74] Aynı eser, s. 209.
[75] Aynı eser, s. 211.
[76] Aynı eser, s. 211.
[77] Hammer, III, s. 203.
[78] Ziver, s. 116.

daki hendek genişletildiği gibi[79] deniz tarafma da yüzdoksan beş metre boyunda bir duvar inşa olunmuştu.[80] Bu hazırlıklar, kaleyi Fatih'in komutam Mesih Paşa'ya karşı müdafaa eden şövalye reisi Pierre d'Aubusson zamanında son haddine vardı. O, Avrupa'dan kâfi miktarda erzak ve mühimat naklettikten başka hisarın dışında kalan binaları ve kiliseleri yıkarak bunlardan elde ettiği malzemeyi kaleyi tahkim etmek üzere sarfetmişti. Ayrıca, "Fransa kıralı yedinci Gharles'in: Bu kadar zekâ ve maharetin bir kimsede cemolunduğunu görmedim"[81] diyerek değerlendirdiği Pierre d'Aubusson, hıristiyanhk âlemince Fatih'in istilâlarına set çekebilecek bir şahıs olarak düşünülen mahir bir komutandı.[82] Osmanlı-Venedik savaşımın devamı müddetince ve bilhassa müttefik donanmasının Anadolu sahillerinde faaliyette bulunduğu sıralarda, Venedik ve onların batılı, doğulu müttefikleriyle birlikte hareket eden Rodoslular, Osmanlı-Venedik sulhundan sonra çok tehlikeli bir durumda kaldilar. Çünkü bu tarihlerde onlara müzahir olabilecek doğuda ve batıda hiç kimse kalmamıştı. Yaptıkları bu kadar kötülükten sonra Fatih'in kendilerini affedemiyeceğini elbette seziyorlardı. Büyük Osmanlı imparatorluğunun kudreti karşısında varhklarım yalnız başlarına müdafaa etmek durumuna düşmüş olan Rodoslular kurtuluşlarımn, çok müstahkem kaleleriyle gösterecekleri fedakârlığa bağlı olduğunu da biliyorlardı. Halbuki Rodos birkaç yd önce devletler arasında değerli bir yer işgal ediyor, doğunun en kuvvetli ordusuna sahip olan Uzun Hasan bile onlarla mektuplaşmayı lüzumlu görüyordu.[83] Birkaç yıl önce kendilerini büyük bir kuvvet farzeden ve belki de bundan dolayı hâdiseler yaratmaktan çekinmeyen Rodoslular şimdi sıranın kendilerinde olduğunu ve her an bir Osmanlı taarruzunun vukua gelebileceğini düşünerek büyük bir heyecan içinde idiler. Çünkü bir Osmanlı taarruzu karşısında devletlerinin yıkılması, devam etmesi ihtimalinden çok daha kuv-

[79] Vesika 21. [80] Ziver, s. 118.

[81] Aynı eser, s. 120. [82] Aynı eser, s. 120.

[83] Vesika 8. Uzun Hasan'ın Rodos şövalyelerine gönderdiği bir mektuptur. 875 Ramazan tarihini taşıyan bu vesikanın Topkapı Sarayı arşivindeki numarası, 8344 dür. Uzun Hasan bu mektubunda Karamanoğullarma yardım ettiğini, Rodosluların da bu yardıma katılmasını istiyor.

vetli idi. Fakat onlar, kapılarına kadar gelmiş olan ölümü, muvakkat da olsa, geriye çevirebilmek için insan takatinin bütünü ile çalışacaklardır. İşte Rodos bu ruhi halet altında savunulacaktır.

Padişah Rodos'tan tekrar verg istiyor. Müzakereler.

Osmanlı-Venedik sulhunun üstünden daha çok bir zaman geçmeden Fatih Sultan Mehmet Rodoslulara, İstanbul'un fethini mütaakıp yaptığı gibi yine, her sene vergi vermeleri şartiyle sulh teklifinde bulundu.[34] Görülüyor ki aradan uzun zaman geçtiği halde padişahın Rodos'a karşı beslediği hislerde hiçbir değişiklik meydana gelmemişti. Yalnız İstanbul'u aldığı sıralarda çok genç olan Fatih belki de vergi verildiği takdirde Rodos için bir yaşama hakkı tanıyacaktı. Halbuki bu seferki teklifi, yapacağı işi maskelemek ve zaman kazanmak için yapmış olduğu anlaşılıyordu. Çünkü onun bu teklifi yaptığı sıralarda Türk tersaneleri durmadan gemi yapıyorlardı.[85] Şövalyelerin reisi padişahın ne yapmak istediğini biliyordu. Onun için dağınık bir halde bulunan St. Jean Tarikatı şövalyelerine mektuplar yazarak hepsini Rodos'a davet ederken[86] öte taraftan, bunların serbestçe Rodos'a gelebilmelerini sağlamak üzere, padişahtan vergi maddesinden vazgeçilmesini veya papa ile hıristiyan devletlerin bu husus için müsaadelerini almak üzere kendisine müsaade edilmesini istedi.[87] Bunun üzerine padişah verginin senelik hediyelere tahvil edilmesini kabul etti ise de şövalyeler bunu da reddettiler; hattâ 1479 da bir de ticaret anlaşması elde ettiler. Ancak Rodoslular Osmanlıların hücum edeceklerini kati olarak bildiklerinden Mısır sultanı ve Tunus beyi ile aralarındaki savaşa son vererek sulh yapmış ve bütün gayretlerini yeni bir harp için harcamaya başlamışlardı. Bu gayretler sonunda şövalyeler kaleye üç yıl yetecek kadar erzak yığdılar.[88] Yedibin kişilik bir kuvvet şimdi burada toplanmış bulunuyordu. İhtiyar, kadın ve çocuklar daha içerilere götürülerek emniyet altına ahn-

Rodosluların son müdafaa hazırlıkları.

[84] Hammer, III, s. 203.
[85] Aynı eser, s. 203.
[86] Zinkeisen, II, s. 463.
[87] Hammer, III, s. 204.
[88] Zinkeisen, II, s. 463. Rodos'a tâbi olan adalara Rodoslular toplar ve tüfekler yerleştirdikleri gibi kaleleri bulunmayan köylerini de tahliye ederek halkı, hisarları bulunan şehirlere naklettiler. Bk. Vesika 24.

mışlardı. Türk donanmasını yakmak üzere limana birçok ateş kayıkları da saklamış olan Rodoslular, bir muharebe için iyice hazırlanmış durumda idiler.[89] Fatih'e gelince o, bir taraftan donanmasını hazırlıyor, öte taraftan da Rodos hakkında bilgi topluyordu. İşte bu sıralarda Rodos'u iyi bilen üç mühtedi padişaha Rodos istihkâmlarının birer plâm ile kuşatmanın nasil yapılması lâzım geldiği hakkında birer de lâyiha verdiler. Padişah, biri Rodos'lu, biri Ağrıboz'lu ve diğeri de Alman olan bu üç şahsın harita ve plânlarım tetkikedip ıslâh ettikten sonra, harp hareketlerine esas olmak üzere, Mesih Paşa'ya verdi.[90] Rodoslularm Mısır sultam ve Tunus beyi lle anlaşmaları, harp hazırlıklarını süratlendirmeleri ve sulh müzakerelerinin bir neticeye bağlanmaması Fatih'i harekete geçirdi. O, bir taraftan Gedik Ahmet Paşa'yı İtalya üzerine gönderirken öte taraftan Mesih Paşa'yr da hafif bir donanma ile, keşif yapmak üzere, Rodos'a yolladı. Çünkü mühtediler adamın kolayca alınabileceğini söylemişlerdi.[91] 1479 Ekim'inde yola çıkan Mesih Paşa Rodos'ta karaya asker çıkardı. Fakat şövalyelerin gönderdiği süvariler karşısında bu askerler gemilerine çekilmek zorunda kaldılar. Dörtyüz adam ve dört top kaybetmiş olan[92] Mesih Paşa orada daha fazla kalmıyarak Marmaris limanına demir atmış, burada hem kışı geçirmiş hem de takviye kuvvetlerini beklemişti.[93] Yüzaltmış gemiden mürekkep donanma ve karadan sevkedilmiş olan büyük kuvvetler[94] geldikten sonra 1480 yıh Mayı'sımn 23 ünde St. Ethiene dağı civarına, şövalyelerin mani olmak istemesine rağmen, asker çıkardı. Kalenin St. Nicolas burcu bir müddet bombardımana tâbi tutuldu ve burcun karaya bakan kısmı kâmilen tahrip edildi ise de şövalyeler yıkılan yerlerin arkasında yeni bir hendek kazmaya ve ağaçtan bir tabya yapmaya muvaffak oldular. Bununla beraber Türkler kalenin bu kısmından içeriye girmek için hücuma geçtiler, fakat yediyüz kişi zayiat vererek geri çekilmek zorunda kaldılar.[95] 19 Haziran gecesi, liman dalga-

Fatih Rodos hakkında bilgi topluyor. Mesih Paşa'mn idaresindeki keşif filosu Rodos'a asker çıkarıyor.

Büyük Türk donanmasının Rodos'a gelmesi ve gemilerden kurulan köprüden kaleye yapılan hücum.

[89] Zinkeisen, II, 463.
[90] Ziver, s. 122.
[91] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 139.
[92] Zinkeisen, II, s. 464.
[93] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 139.
[94] Angiolellos, s. 146. İdris-i Bitlisi, vrk. 159.
[95] Hammer, III, s. 207.

kıramından St. Nicolas kulesine gemilerle kurulmuş olan köprüden yapilan ikinci hücum da bir netice vermedi,[96] tersine olarak köprünün çökmesi Osmanlılar için bir felâket oldu. Onların birçoğu bu yüzden boğuldular. Bu savaşta ölen ve suda boğulan Türk askerlerinin miktarı 2500 kişi idi.[97] Bunun üzerine Mesih Paşa deniz tarafından hücumu terkederek kaleyi kara tarafından sıkıştırmaya başladı. Şimdi toplar yahudi mahallesini dövüyorlardı. Bombardıman otuzbeş gün sürdü.[98] Fakat şövalyeler hemen bu mahalleyi yıkarak onun enkazı ile içeride ikinci bir sur ve bir hendek vücuda getirdiler. Bununla beraber atılmış olan 35.000 taş gülle her iki surun tahribine kâfi geldi.[99] Bu sıralarda Mesih Paşa kalenin teshmi için Rodoslulara teklifte bulunmuş, fakat red cevabı aldığı için umumî bir hücuma karar vermişti. Gerçek 28 Temmuz 1480'de, sabahın erken saatlerinde, Yahudi mahallesi tarafından başhyan hücum az zamanda büyük bir gelişme gösterdi. Büyük bir gayretle hendeği geçerek gediklere saldıran Türkler, aynı zamanda surlara tırmandılar; hattâ yer yer surların üzerine Türk bayraklarını dikmeye muvaffak oldular.[100] Zırhlar içerisindeki şövalyeler, şimdi demirden bir duvar gibi Türklerin karşısına dikilmiş vuruyor, öldürüyor ve ölüyorlardı.[101] Fakat herşeye rağmen Türkler bu demir duvarı da yararak geçtiler,[102] dört merdiven uzatarak surlardan aşağı inmeye ve kaleye girmeye muvaffak oldular.[103] Ancak ikinci bir mania gelenleri durdurdu. Bu mania hisarın yıkılan yerlerinin iç tarafına yanyana konmuş birçok fiçılardan meydana getirilmişti.[104] Neftlenmiş olan bu fiçılar, Türkler içeriye girer girmez, ateşlenmiş ve bu suretle hücum edenlerin önlerine ateşten bir hat çekilmişti. Zaten bu esnada yani Türkler hisara girip derinliğine ilerlediği bir sırada hisar halkı korkudan birçok şövalyelerle birlikte şehrin meydanında bulunan şövalyeler reisine doğru kaçmışlardı. Bu hah gören şövalyeler reisi, yanındaki kuvvetierle birlikte, halkın

Mesih Paşa Rodos'a karadan hücuma başlıyor.

Kaleye giren Türk askerleri ateşten bir hatla ve büyük bir mukavemetle karşılaşıyorlar.

[96] Zinkeisen, II, s. 465.
[97] Aynı eser, II, s. 465.
[98] Aynı eser, II, s. 465.
[99] Aynı eser, II, s. 465. Hammer, III, s. 209.
[100] Surların üzerine yedi Türk bayrağı dikilmişti. Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 160.
[101] Kemal Paşa-zâde, vrk. 282.
[102] Aynı eser, vrk. 282.
[103] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 140.
[104] Kemal Paşa-zâde, vrk. 282.

kaçıp geldiği tarafa koşarak içeriye girmiş olan Türklerle savaşmaya başladı.[105] İhtimal bu sıralarda şövalyelerin reisi, üzerinde İsa'nın resmi bulunan büyük tarikat bayrağım açmıştır. Bundan dolayı savaş çok şiddetli bir hal aldı.[106] İki saat devam eden bu savaşın sonunda,[107] esasen yorgun bir halde bulunan Türk askerleri buradan geri dönmek zorunda kaldılar.[108]

Mesih Paşa'nın şehrin yağma edilmesine müsaade etmemesi.

Bu hâdiseyi daha başka şekilde anlatan kaynaklarımız da vardır. İdris-i Bitlisî'ye göre surlara Türk bayrağım diken ve gediklerden içeriye girmeye muvaffak olan askerlerin savaş isteğini kıran bir hâdise oldu; Mesih Paşa artık şehrin alınmasının imkân dahiline girdiğini görür görmez yağmanın yasak olduğunu ve hazinelerin padişaha ait olacağını dân etti. Bunun üzerine dışardaki askerler içeriye girenlere yardım etmedder. İşte şövalyeler bu halden faydalanarak içeriye girmiş olanları geri atmaya muvaffak oldular.[109] İhtimal, şehir yağma edilemez emri, Türk askerlerinin kale içerisine girip te ateşten bir hat de karşılaştıkları sırada duyuldu. Bunun üzerine esasen yorgun ve bitkin bir hale gelmiş olan muhacimlerin gayrederi büsbütün gevşedi. Bu yüzden geri çekildiler. Osmanhlar bu hücumda üçbin kişi kaybetmişlerdi.[110] Hulâsa üç aylık bir kuşatmanın sonunda birçok şehit ve yarah verildikten sonra Rodos yine alınamamıştı. Artık bu iş üzerinde fazla ısrar etmekte yersizdi. Çünkü bu sıralarda Napoli devletinin iki büyük gemisi; Türk donanmasının mani olmaya çahşmasına rağmen, limana girmeye muvaffak oldu. Bu gemilerin içinde yardımcı kuvvetlerle mühimat vardı.[111] Bu hâdise iki taraf üzerinde iki ayrı tesir bıraktı; Rodosluların maddi ve manevi kuvvetlerini artırdı; Türklerin de şevk ve heyecanım kırdı.[112] Bundan sonra Mesih Paşa kalenin ahnması için birtakım tedbirler düşündü ve bundan ötürü daha bir müddet orada kaldı. Ancak toplar için lüzumlu olan malzeme kâmilen tükenmişti.[113] Bu hal ve Napoli gemilerinin yardım getirmesi keyfiyeti pa-

Rodos'a yardımcı kuvvetler geliyor. Türk donanmasının geri dönmesi.

[105] Angiolellos, s. 146.
[106] Zinkeisen, II, s. 466.
[107] Aynı eser, II, s. 466.
[108] Kemal Paşa-zâde, vrk. 282.
[109] İdris-i Bitlisî, vrk. 160.
[110] Zinkeisen, II, s. 466.
[111] Kemal Paşa-zâde, vrk. 283. Rodoslulara yardıma gelindiği Angiolellos'ta da yazılıdır. Bk. Angiolellos, s. 148.
[112] Kemal Paşa-zâde, vrk. 283.
[113] Aynı eser, vrk. 283.

dişaha duyurulunca padişah geri dönülmesini emretti. [114] Rodos'tan ayrılan donanma önce Finike'ye gelmiş ve daha sonra Bodrum'u kuşatmış ise de orayı da alamamıştı. [115] Mesih Paşa bu başarısızhktan ötürü yani Rodos'u alamadığından dolayı azleddmişti. [116]

Rodos'un alınamaması padişahı çok üzdü. Fakat "askerim ben başında bulundukça mansnrü'l-livadır" [117] diyerek teselli bulurken öte taraftan da büyük hazırlıklara başladı. [118] 1481 baharında "padişahın tuğları —Asya'da bir muharebe âlâmeti olarak— Anadolu sahiline rekzedildi" [119] Ancak bu seferin nereye yapdacağını kimse bdmiyordu. Padişahın Rodos'a gittiğini söyleyenler olduğu gibi Mısır'a sefer yaptığım kabul edenler de vardır. Fakat hakikatin ne olduğu yani seferin nereye karşı yapddığı henüz belli olmadan Fatih öldü.

[114] Kemal Paşa-zâde, vrk. 283.
[115] Âli, V, vrk. 153.
[116] İdris-i Bitlisî, vrk. 161.
[117] Ziver, s. 126.
[118] Hammer, III, s. 212.
[119] Aynı eser, s. 212.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I

FATİH'İN KARADENİZ SİYASETİ

KARADENİZ'İN ANADOLU SAHİLLERİ VE AMASRA CİNİVİZ KOLONİSİNİN ORTADAN KALDIRILMASI

Karadeniz 'in Anadolu sahilleri.

Osmanlılar Anadolu'nun büyük bir kısmım hâkimiyederi altına aldıkları halde kuzeyde Karadeniz'e kıyı olan kısımlar, Samsun müstesna, yabanciların elinde bulunmakta idi. Trabzon Rum imparatorluğu, İsfendiyaroğulları beyliği ve Amasra Cinivizleri arasında taksim edilmiş olan Karadeniz'in bu sahil bölgesinde birçok büyük ve önemli şehirler ile kasabalar sıralanmıştı. Bunların baziları geniş bir hinterland'a sahip bulunuyorlardı. Ayrıca bunlardan bir kısmı ve meselâ Trabzon, doğudan ve İran'dan gelen büyük kervan yolunun üzerinde idi. İstanbul'u elde etmiş olan Osmanhların siyaseten ve iktisaden bu bölgelere sahip olmaları zaruri idi. Bu itibarla Fatih Sultan Mehmet buraları işgal etmek üzere bir plân hazırladı.[1]

Fatih'in hayreti ve Mahmut Paşa'mn cevabı.

Fatih'ce bu yerler ve meselâ Amasra o kadar mühim telâkki ediliyordu ki şimdiye kadar dedeleri tarafından nasıl işgal edilmediğine hayret ediyordu. Filhakika Amasra için o, Mahmut Paşa'ya: "Mahmut! ol hisar ne yerdir kim anı benim atam dedem almadı" diyerek[2] cedlerini âdeta tenkit eder bir hal aldı.[3] Zekî sadrazam Fatih'in bu sorusunu, çünkü buramn fethini Allah size nasib etmiştir[4] demekle cevaplamış ve aynı zamanda hemen bu işe başlamlabileceğini ima etmişti.

Amasrahiarın Karadenizdeki korsanlık hareketleri.

Amasra, Ciniviz cumhuriyetinin önemli bir ticaret şehri idi. İstanbul'un zaptından sonra müşkül bir duruma düşmüş

[1] İ. H. Uzunçarşıh, II, s. 47.

[2] Âşık Paşa-zâde, s. 153.

[3] Amasra'nın yalnız vergiye bağlanarak şimdiye kadar alınmaması sarp bir yerde bulunmasından ve şehrin küçümsenmesinden ileri gelmiştir. Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 107.

[4] Âşık Paşa-zâde, s. 153.

olmasına rağmen eskisi gibi harekette devam etti. Gerçi bunlar bir miktar vergi veriyor, fakat bunu bazan zamanında bazan da geç gönderiyorlardı. Bununla beraber etraflarım vurmaktan[5] ve bilhassa denizde soygunculuk yapmaktan vazgeçmiyor, bir yılda verdikleri vergiyi bir günde geri alıyorlardı.[6] Bundan başka bu şehir, Anadolu'dan kaçan esirlerin sığındığı bir yerdi.[7] "memalik-i müslimîne hayli zarar idüb nice kimesneleri girift idüb diyar-ı efrence gönderüb bey'„ eden[8] ve Karadeniz'de sefer yapan müslüman gemilerine bilhassa musallat olan Amasrahlar, bu taarruzlarının sebebi sorulduğu vakit inkâr ediyor, bunu yapanların "levend gemileri" olduğunu ve bunların kendilerini de dinlemediklerini söylüyorlardı.[9] Aradaki anlaşmaları birkaç defa bozan Amasrahların,[10] İstanbul'un zaptından ve Osmanlılarla Cinivizlerin arasımn açilmasmdan sonra,[11] tecavüzleri daha ziyade arttı.

Amasra'nın zaptı.

Şimdiye kadar birkaç defa almaya karar veripte daha mühim işler çıktığı için kararını uygulayamayan Fatih Sultan Mehmet[12] Arnavutluk'ta İskender Bey ile yaptığı anlaşmadan[13] faydalanarak Amasra üzerine yürüdü. 1461 de yüzelh parçalık bir donanma Mahmut Paşa'mn komutasında boğazdan Karadeniz'e çıkarken Fatih'in idaresindeki kara kuvvetleri de, güya avlanmak kastiyle[14], Üsküdar'dan harekete geçerek Akyazı'ya geldi.[15] Fakat Akyazı'dan sonraki yolculuk pek güç dolu. Bilhassa Hızır Bey denilen (?) sarp ve ormanlık bölgeden ve Men-

[5] İdris-i Bitlisi, vrk. 107.

[6] Kemal Paşa-zâde, vrk. 91.

[7] Âşık Paşa-zâde, s. 153. Neşri, vrk. 172.

[8] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 91.

[9] Ahmet Bahaüddin, vrk. 209.

[10] Kemal Paşa-zâde, vrk. 91.

[11] İstanbul'un zaptı ile birlikte, ötedenberi Cinivizlerin elinde bulunan Galata, Osmanlılar tarafından alınmış, ancak Fatih onlara birtakım haklar tanımıştı. Fakat Ciniviz cumhuriyeti padişaha bir elçi göndererek Galata'mn eskiden olduğu gibi yine kendilerine bırakılmasını istedi. Fatih'in bu isteği kabul etmemesi, iki devletin arasında düşmanca münasebetlerin başlamasının sebeplerinden birisi oldu. Bk. Hammer, III, s. 57.

[12] Kemal Paşa-zâde, vrk. 92.

[13] Bk. Kitabımızın 135 ve 136 ıncı safaları.

[14] İdris-i Bitlisi, vrk. 108. Müneccimbaşı, vrk. 55.

[15] İdris-i Bitlisi, vrk. 108.

gen civarındaki boğazlardan çok müşkülâtia ve bu civardaki yolları yaptırmak suretiyle [16] geçen ordu nihayet Bolu'ya gelebildi. [17] Fakat bu orilunun nereye gittiğini padişahtan başka kimse bilmiyordu. Onun için İsfendiyaroğlu İsmail Bey seferin kendi üzerine olduğunu kabul ederek süratie Kastamonu'yu terketmiş ve Sinop'a kapanmıştı. [18] Fakat biraz sonra bunun kendisi için değil, Amasra için olduğunu görerek müsterih oldu. Filhakika Amasrahlar, kalelerinin hem karadan, hem denizden kuşatıldığını gördüler. Kendilerinden kat kat üstün olan bu kuvvetin karşısında mukavemetin yersiz olduğunu anlamış olan Amasrahlar, teslim teklifini hemen kabul ederek padişahı karşılamış ve şehrin anahtarını teslim etmişlerdir. [91] Padişah Amasra'nın ileri gelenlerini, başta "Tekfur" olduğu halde İstanbul'a gönderdi. [20]

[16] İdris-i Bitlisi, vrk. 108.

[17] Kemal Paşa-zâde, vrk. 92.

[18] Aynı eser, vrk. 92.

[19] Aynı eser, vrk. 92.

[20] Padişah Amasraldarı esir etmemiş ve fakat her halde şehirden uzaklaştırmıştır. Bk. Âli, V, vrk. 132. Çünkü buraya başka yerlerden insan getirmişti. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 154.

II

FATİH'İN KARADENİZ SİYASETİ

İSFENDİYAROĞULLARI BEYLİĞİNİN KALDIRILMASI

İsfendiyaroğlu İsmail Bey'in hâtırı sayılır derecede kara ve deniz kuvveti vardı.

Amasra'yı bir silâh patlatmadan almaya muvaffak olan Fatih'in, bukadar yakma gelmişken İsfendiyar topraklarına yürümeyerek Bursa'ya dönüşünü ve biraz sonra da geri dönerek aynı beylik üzerine gidişini Osmanlı müelliflerinden izah edenine rastlayamadım. Bununla beraber bu harekete en başhca sebep olarak İsfendiyaroğlu'nun kuvvetli oluşunu göstermek mümkündür. Çünkü Amasra seferine çıkan Osmanlı ordusunun kendi topraklarına doğru ilerlediğini gören İsfendiyar-zâde İsmail Bey, çok müstahkem bir kale olan Sinop'a çekilmiş ve orada müdafaaya karar vermişti. Onun mevcut kuvvetleri Osmanlı ordusunu uğraştıracak bir halde idi. Çünkü yalmız Sinop'ta dörtyüz top ve oniki bin muhafiz vardı. [21] Ayrıca İsmail Bey'in kuvvetli bir donanması vardı ki bu donanma arasında o devrin en büyük çaptaki gemileri de bulunuyordu. Öyle ise Osmanh ordusunu karşılamak üzere hazır vaziyete geçen İsmail Bey'in üzerine yürümek biraz ihtiyatsızca bir iş olurdu. Çünkü Fatih yalmz Amasra için hazırlanmıştı. Bu tarafa gidişini bir avlanma halinde gösterdiklerine göre [22] onun hakikaten az bir kuvvede Amasra üzerine yürüdüğü anlaşilmaktadır. Filhakika o yalmz "havas ve mukarriban-i dergâh-ı âlem-penah ile aceleten ol canibe azimet" etmişti. [23] Böyle bir kuvvetle de İsfendiyar topraklarının ve bilhassa Sinop'un elde edilemiyeceği tabiî olduğundan Fatih, belki de kuvvetlerini biraz daha çoğaltmak ve İsfendiyaroğlu'nu gafil avlamak için Bursa'ya dönmüştür. Hakikaten Sinop ve Trabzon hakkındaki fikrini yalmız Mahmut Paşa'ya söylediği anlaşılan Fatih Sultan Mehmet bir gemi ile Mudanya'ya geldi. [24] Bu arada Mahmut Paşa İstanbul'da hazırlanmış olan yüz parça gemiyi ve bir de

Bursa'da İsfendiyar seferine karar verilmesi ve seferin sebepleri.

[21] Hammer, III, s. 59.
[22] Müneccimbaşı, vrk. 55.
[23] İdris-i Bitlisî, vrk. 108.
[24] Âşık Paşa-zâde, s. 155.

mektubu Sinop'a gönderirken[25] kendi de Edirne'ye giderek Rumeli kuvvetlerini toplamış ve Bursa'ya gitmişti. Anadolu askerleri Sultanönün'de toplandılar.[26]

Padişah otağını Bursa'nın dışına kurdurmuştu. Burada yapılan bir ayak divanında İsfendiyar meselesinin ortaya atıldığı,[27] uzun uzadrya müzakerelerin cereyan ettiği, lehte ve aleyhte sözler söylendiği anlaşılmaktailır. Bu müzakereler esnasında bilhassa Sadrazam Mahmut Paşa İsfendiyarlar aleyhinde konuşmuş ve divanda bulunanlar bu konuşmaların tesiri altında kalarak İsfendiyar beyliği üzerine yürümeye karar vermişlerdir. Fakat bu kararın gizli tutulmasını lüzumlu gören devlet büyükleri seferin Trabzon üzerine yapildığım da etrafa duyurmayı faydah görmüşlerdir.[28]

Şüphesiz ki bu serfün de birtakım sebepleri vardı. Müminzâde Hasip'in İsfeniliyaroğlu İsmail Bey için :

"Mülûk-i Âl-i Osman'e ihanette hiyanette
Eb-u ecdadına galip idi yoğidi noksanı
Nice yil Kastamonu hâkimi oldu celâdede
Emir-i bâhirü'l-iclâl olup artardı unvam
Muhammeil hana dâvay-i hulûs eylerdi zâhirde
Velâkin yoğidi isbatına imkân-ı burhanı"[29]

[25] Aşık Paşa-Zade, s. 155.

[26] Aynı eser, s. 155.

[27] "Amasra fethinden soma Bursa'ya gelindikte şehrin taşrasında ferman-ı şehriyarî ile otak-ı gerdun-nitak kurulub ale'l-ittifak ayak divanı olub nice müşavereden sonra akıbet Trabzon üzerine sefer âvazesin bırağub ve derya cambininden yüz pare kadırga tedarik olunub Sinop'a doğru gönderildi". 329 numaralı Âl-i Osman Tarihi, vrk. 120.

[28] Kemal Paşa-zâde, vrk. 94. 329 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 120. İdris-i Bitlisi, seferin İsfendiyaroğlu için değil Trabzon için olduğunu, ancak İsfendiyaroğlu'nun Trabzon seferine katılmak üzere çağırıldığı halde gelmediğini, Fatih nezdinde bulunan Kızıl Ahmet Bey'in de durmadan padişahı İsmail Bey aleyhine tahrik ettiğini, Kastamonu'ya gelindiği vakit İsmail Bey'in Fatih'in emirlerine boyun eğmediğinin öğrenildiğini, bu arada devlet erkânının da padişahi, Trabzon'a gitmeden, İsfendiyar topraklarının alınmasına teşvik ettiklerini ve bundan sonra İsfendiyar topraklarının alınmasına karar verildiğini yazıyor. Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 108-109.

[29] Hasip, vrk. 289.

dediğine göre İsmail Bey'in Osmanlara samimi bir surette bağlı olmadığı, hattâ samimiyetsizlikte dedelerini geride bıraktığı buna karşılık yine dedeleriyle kıyaslanamıyacak kadar nüfuzunun arttığı anlaşılmaktadır. Esasen bunlar Osmanlıların birçok ilefa aflarına uğradıkları halde bir türlü dürüst olamamışlardır. Onlar müslümanlığı zaafa uğratacak ve Türk düşmanlarını takviye edecek harekederde bulunuyorlardı.[30] Son İsfendiyar beyi İsmail Bey'e gelince: O, padişaha tamamiyle muti görünüyor, fakat fırsat düşerse bundan faydalanmıyacağına da inanılmıyordu.[31] Bilhassa hududlarımız civarında birtakım hâdiseler çıkararak devleti zarara sokan İsmail Bey'e karşı Fatih iyi hisler beslemiyordu.[32] Osmanlı müellifilerinin bazılarına göre İsfendiyaroğlu, Osmanlılara muayyen miktarda vergi vermesine ve zâhiren sadık gibi görünmesine rağmen, dost değildi.[33] Onun "Karamanîyan'la nihanî ittifakı ve padişaha gayz u nifakı olduğu bazı yolsuz hareketlerinden anlaşılmıştı'.[34] Ayrıca İsmail Bey'in Osmanlılar aleyhine hıristiyanlarla münasebeti vardı.[35] Hattâ Papa Pius II.ye bir elçi göndererek, Yunanistan'a hıristiyan orduları tecavüz ettiği takdirde Osmanlıların Anadolu kuvvetlerini oraya çekeceklerini söylemiş ve büyük vaidlerde bulunmuştu.[36] Onun hıristiyanlarla olan bu münasebetlerinden Osmanlıların haberi olup olmadığı kati olarak söylenememekle beraber Fatih'in artık İsfendiyaroğullarına tahammül edemiyeceği ve büyük plânının içinde bunların da eriyeceği anlaşılıyordu. Nitekim birgün Mahmut Paşa'ya: "Benim birkaç niyyetim vardur. Umarın ki hak sübhanehu ve tealâ ben zaife kuvvet virüb anı nasib ide dedi. Biri şol İsfendiyar vilâyetiilür ki Kastamom ve Sinab ve Koyıhhisar'dur. Benüm huzurumu bunlar giderür" demiş ve Trabzon'un da bu istekler arasında bulunduğunu ilâve etmişti.[37]

[30] Sarı Abdullah Efendi, vrk. 40-42.

[31] Kemal Paşa zâde, vrk. 94.

[32] Ahmet Bahaüddin, vrk. 209.

[33] Sadüddin, s. 472.

[34] 329 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 120.

[35] Bk. Kitabımızın 263 üncü sayfası.

[36] Fallmerayer, s. 264.

[37] Neşri, vrk. 173. Âşık Paşa-zâde'de de aynı şeyler vardır. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 155.

Eğer hakikaten Fatih yukarıdaki sözleri söylemiş ise, İsfendiyar topraklarının alınması için ayrıca sebep aramıya lüzum bile yoktur. Memleketinin birliğini meydana getirmeyi en büyük emel olarak benimseyen bu Türk padişahı, birçok kerre Osmanhların lütuflarma uğrayan ve yine birçok defalar onların tediplerine maruz kalan bu beyliğin artık yaşamasına lüzum olmadığına ve zamanın geldiğine kani olarak yukarıda Bursa'da verddiğini söylediğimiz kararı hemen tatbike koyuldu. Öte taraftan İsfendiyaroğlu İsmail Bey'in kendi memleketindeki durumu sağlam değildi. Çünkü babasının yerine kendisi geçtiği vakit bu halden kardeşi Kızıl Ahmet Bey çok müteessir olmuş ve Osmanlılara sığınarak, ağabeysinin elinden İsfendiyar topraklarının alınmasını ve kendisine verilmesini istemişti. O zaman kendisine pek ehemmiyet verilmemiş, sadece Bolu sancakbeyliğine tayin edilmiş olan Kızıl Ahmet Bey, bu arada Sadrazam Mahmut Paşa de dostiuğunu ilerletmiş ve ondan babasının makamına getirdeceği vadini almıştı.[38] İşte şimdi Kızıl Ahmet'den faydalanma ve kendisine verilen sözü yerine getirme zamanı gelmişti. Çünkü İsmail Bey'in hüküm sürdüğü memlekette Kızıl Ahmet'e taraftar olanlar vardı.

İsmail Bey'e yazılan mektupla ne yapılmak istenmişti. Ordunun hareketi ve İsmail Bey'in, oğlu Hasan Bey'i bir kısım kuvvetlere Ankara'ya göndermesi.

Osmanlılar, Kızıl Ahmet'den âzami surette faydalanacaklarını kabul etmekle beraber tedbiri de elden bırakmıyarak İsmail Bey'i büsbütün uyuşturmak ve hattâ aldatmak üzere ona yukarda bahsetmiş olduğumuz mektubu gönderdiler. Bu mektupta hulâsaten deniliyordu ki: Şevketlû padişah Trabzon'un fethine karar verdiği için yüz parça gemi donatılmış ve bunların kaptanlarına lâzım geldiği kadar para verilmiştir. Fakat hükümetinize tâbi olan yerlere geldikleri ve donanmanın tamir vesair ihtiyaçları için size başvurdukları vakit kendilerine yardım ediniz ve her yıl "hazine-i âmireye" göndermekte olduğunuz bakır ocağından hasıl olan parayı kendilerine veriniz ve ellerinden de birer senet alınız. Bu para daha sonra hesabınıza mahsup edilecektir. Bundan başka lâzım gelen kolaylıkları da gösterirseniz bizimle aramızdaki dostluk o nisbette fazlalaşacaktır. Donanma ile gelenler belki bazı taş-

[38] Ahmet Bahaüddin, vrk. 209.

kınhklarda bıiunabilirler. Bunları tedip etmek te size bırakdmıştır ve böyle yapdması dostiuğun bir icabı olarak kabul olunacaktır.[39]

Mektup lâzımgelen tesiri yapmış ve İsmad Bey tamamiyle aldatılmıştı. Öte taraftan Fatih bütün hazırlıklarım kısa bir zamanda ikmal ettikten sonra kara yolu ile Ankara'ya doğru hareket etti. "Altmışbin süvari ve seksen bin kadar piyadeden ibaret" olan[40] bu ordu da İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmet de vardı. O, Osmanlı ordusu de birlikte ağabeysinin üzerine yürüyordu. İsmad Bey'e gelince o, hâlâ Osmanlı ordusunun Trabzon üzerine yürüdüğüne kanidir. Çünkü Osmanhlar kendisine ikinci bir mektup göndererek sefere katılmasını ve askerlerini Ankara'da bulundurmasını istedikleri vakit[41] İsfendiyaroğlu İsmad Bey bu emre uyarak en iyi askerleri de birlikte oğlu Hasan Bey'i[42] Ankara'ya gönderdi.[43] Padişahın bu şekilde hareket etmesinin sebebi meydanda idi. Bu surede İsfendiyaroğlu'nun kuvvetlerinden bir kısmım daha yurt müdafaasından uzaklaştırmış oluyordu.[44] Ordu Ankara'ya geldiği vakit artık meseleyi saklamaya lüzum görmiyen Osmanhlar, İsmail Bey'in oğlu Hasan Bey'i tevkif ederek hapsettiler. Öte taraftan İsmail Bey'e haber gönderilerek Sinop'un teslimi istenmiş, ayrıca Kızd Ahmet Bey de Kastamonu beyliğine tayin edilmişti. Kastamonu'ya giden Ahmet Bey'i halk iyi karşdadı.[45] Çünkü padişahın onu tuttuğunu herkes anlamış bulunuyordu.[46] Padişah Mahmut Paşa'yı Sinop üzerine gönderdi. Çünkü İsmail Bey Sinop kalesine çekilmişti.[47] Ancak kale hem karadan

Fatih Hasan Bey'i tevkif ediyor ve İsfendiyar topraklarına yürüyor.

Sinop'un karadan ve denizden kuşatılması.

[39] Osmanlı tarihi yazan bütün müellifler bu mektuptan bahsederler. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 94. Hammer, III, s. 59. Ben bu mektubu Cizyedar-zâde tarihinden bügünkü dile çevirerek hulâsa ettim. Bk. Ahmet Bahaüddin, vrk. 210.

[40] Kritovulos, s. 147. [41] Âşık Paşa-zâde, s. 155.

[42] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 91.

[43] Karamanoğlu'na da böyle bir mektup gönderilmiş olduğundan Ankara'ya o da bir miktar asker göndermişti. Kemal Paşa-zâde vrk. 94-95. Bir kısım Karaman kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna katılması anlaşmalar icabıdır. Bk. Kitabımızın 287 nci sayfası. Fakat İsfendiyaroğulları ile böyle bir anlaşmaya rastlamadım.

[44] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 91.

[45] Kemal Paşa-zâde, vrk. 96, 97.

[46] Âşık Paşa-zâde, s. 156. [47] Dursun Bey, s. 92.

hem de denizden sarılmış ve bu surede de kurtuluş imkânları kalmamıştı. İşte bu sırada İsmail Bey'e Mahmut Paşa'mn mektubu geldi. Bu mektubu Tarih-i Ebü'l-feth müellifi Dursun Bey yazmıştı.[48] Paşa bu mektubunda İsmail Bey'e, uzun uzun nasihatlar ederek,[49] mukavemetin beyhude olacağım ve nafile kan dökülmesine sebep olmamasını tavsiye ediyordu. İsmail Bey Mahmut Paşa'mn tavsiyelerine uymayı en akıllıca bir hareket saymakla beraber, geçmişte birçok suçları olduğundan padişahın kendisini affetmiyeceğini düşünüyordu.[49] Bu itibarla Mahmut Paşa'ya, kaleyi teslim edebileceğini, fakat padişahın gazabından çekindiğini bildirdi. Bunun üzerine Mahmut Paşa affedildiğine dair padişahtan bir berat getirterek İsmail Bey'e gönderince o, kaleyi teslim etti.[50] İsmail Bey'i Fatih; çadırında ayağa kalkmak ve iki adım ileri yürümek sureliyle karşılamış,[51] elini öpmek istediği zaman buna müsaade etmemiş ve "sen benim ulu kardeşimsin, reva mıdır ki elim öpesin" diyecek kadar yakınlık göstermişti.[52] Ayrıca kaybettiği beyliğine karşılık İsmail Bey'e Fatih Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar kazalarını vermiş, oğlu Hasan Bey'i de Bolu sancakbeyliğine tayin etmişti.[53] Kızıl Ahmet'e gelince o, Kastamonu beyi oldu ve bir yil kadar burada kaldıktan sonra Mora sancakbeyliğine tayin edildi. Bu tayinden üzüntü duyan Kızıl Ahmet, Bolu'da bulunan yakınlarım ve kendisine tâbi olanları

Dursun Bey tarafından İsmail Bey'e yazılan mektup ve onun savaştan vazgeçmesi.

Fatih'in Ismail Bey'e iltifatı ve ona dirlik vermesi.

[48] Kemal Paşa-zâde, vrk. 97. Halbuki bazı kaynaklar Mahmut Paşa'mn İsmail Bey'i kale burcuna davet ettiğini ve konuştuğunu yazmaktadırlar. Bu konuşmada Mahmut Paşa İsmail Bey'e, padişaha mukavemetin imkânı olmadığım, bir günlük yolda bulunan Fatih'in, inkiyad haberini beklediğini, hernekadar Sinop kalesi müstahkem ise de padişahın bunu yerle bir edecek kadar kuvvete sahip bulunduğunu, esasen tek bir hisarın müdafaasının mânasız olduğunu, çünkü Sinop'un dışında bulunan bütün İsfendiyar topraklarının padişahın elinde bulunduğunu ve halkın da Kızıl Ahmet'e tâbi olduğunu, şayet bundan soma ömrünü iyi bir surette geçirmek istiyorsa padişahın bendeleri sırasına girmek lâzını geldiğini söyledi. Bk. Âşık Paşa-zâde s. 159. 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osmani vrk. 92 Sadüddin, s. 474.

[49] Âşık Paşa-zâde, s. 156. Sadüddini, s. 475.

[50] Sadüddin, s. 475.

[51] Dursun Bey, padişahın çadırından dışarı çıkarak ve birkaç adım ilerliyerek İsmail Bey'i karşıladığını yazıyor. Bk. Dursun Bey, s. 100.

[52] Âşık-Paşa-zâde, s. 157.

[53] Aym eser, s. 157

alarak önce Karamanoğlu İbrahim Bey'e ve sonra Uzun Hasan'a iltica etti. Bu durum karşısında İsmail Bey'in de böyle hareket etmesinden korkuldu. Esasen Karamanoğlu İbrahim Bey padişahın Koyulhisar üzerine gittiği sıralarda İsmail Bey'e haber göndererek, isyan etmek için zamanın müsait olduğunu ve birlikte hareket edebileceklerini bildirmişti. Fakat İsmail Bey buna razı olmadı.[54] İhtimal Osmanlılar bunu duymuştu. Fakat duymasalar bile Kızıl Ahmet'in hareketi dikkati çektiğinden İsmail Bey'in Anadolu'da kalmasını mahzurlu gördüler ve kendisine Filibe'yi dirlik olarak verdiler.[55]

[54] Neşri, vrk, 176. Âşık Paşa-zâde, s. 158.
[55] Oruç Bey, s. 73. 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 93.

III

FATİH'İN KARADENİZ SİYASETİ

TRABZON RUM İMPARATORLUĞUNUN ORTADAN KALDIRILMASI

İstanbul'un düşmesinden sonra Trabzon Rum İmparatorluğu ve Fatih Sultan Mehmet. Amasya valisi Hızır Bey'in Trabzon üzerine yürümesi ve imparatorluğun haraca bağlanması.

Fatih Sultan Mehmet Bizans'la ilgili olan her teşekkülü ortadan kaldırmayı hedef tutan bir siyaset güttüğü için[56] Trabzon Rum imparatorluğunun da bu siyasetin dışında kalmasına imkân yoktu. Ancak Fatih tahta çıktığı vakit Trabzon İmparatoru Kalo İoannes'e dostluk teminatı vermişti.[57] Fakat hâdiseler imkân verir vermez padişah bu dostluk teminatını bozdu. Çünkü İstanbul'un sukutundan sonra birçok aileler Trabzon'a sığınmışlardı.[58] Ayrıca Paleologosların imhası, Trabzon'daki Komninos ailesinin Grekler arasındaki nüfuzunu artırdı. Hernekadar Trabzon imparatorluğunun kuvveti Osman-

[56] Kemal Paşa-zâde'nin çok mânalı gördüğüm birkaç cümlesini parçalanmamış ve daha az mânalı bir hale getirmemiş olmak için aynen alıyorum. Fatih Sultan Mehmet "âfitab-ı âlem-tab gibi cihangirlik havasına düşüb subh-u şamı milk-i Rum'un nevahisinde olan serkeş meliklerin âteş-ı kahırla harmen-i mülklerin yakmak tedbirindeydi. Deniz kenarlarında olan şehriyarların şehir ve diyarın birer birer dest-i kudretle kabza-i teshire.... her birisinin derya gibi üzerine akmak tedbirindeydi" dedikten soma 'kiş-i bed-endiş-i nasaradan Urum demekle maruf ve malûm tayifenun ki ildimi Rum'un letâfet-i fezayle mevsuf ve meşhur olan yerleri kadîmden onların ellerine girüb dururdu. Akdeniz'in ve Karadeniz'in yalılarında havalisi hasîn mesakinde sakin olub her nahiyetin elli bir müstakil valiye-ki örflerince ana Tekûr derler- itaat idüb harac-ı şâhî ve rusum-ı sipahi virüb dururlardı; bazı beylerini makhur idüb aradan gidermiş idi. Bakisin dahi defetmek isterdi. Mezkûr millet-i dalâlet âyinin içinden râyet-i saltanatı refetmek isterdi. Ol niyyet üzerine tasmim-i azimet eyleyüb baştan İstanbul Tekûrunu -ki mezkûr cemaâtin reisi belki re'si menzilesindeydi- darb-ı desde paymal etmiş ve helâk kılmıştı. Ardınca İnoz Tekûrunu ve Mora Tekûrunu ve Amasra Tekûrunu dahi birer birer elleyüb ayağa düşürmüş, ol diyarları şiâr-ı şirkin çirkinden pâk kılmıştı. Bu nöbet Trabzon Tekûruna göz dikûb ejder-i heft-ser ol kişveri dahi yutmaya himmet ağzım açtı" Kemal Paşa-zâde vrk. 92-93.

[57] Fallmerayer, s. 242.

[58] Aynı eser, s. 242.

lılar için bir tehlike sayılmazsa da, bütün Greklerin bu imparatorluğa ümit bağlayışı Fatih Sultan Mehmet'i rahatsız ediyordu.[59] Bunun için o, Amasya vahsi Hıdır Bey'e Trabzon üzerine yürümesi için emir verdi; bundan dolayı birgün ansızın Türk kuvvetieri Trabzon civarında göründü. Ayrıca sahilleri tahripetmek üzere aynı tarihlerde yani 1456 da Samsun' dan bir de donanma hareket etmişti.[60] Pek tedariksiz yakalanan imparator bunlara mukavemet edemiyeceğini anladığı içindir ki yılda iki bin altın vergi vermek suretiyle Hıdır Bey ile anlaşmış[61] ve hem vergiyi götürmek, hem de anlaşmanın tasdikini istemek üzere David Komninos'u padişaha göndermişti. Padişah, yıllık haracı üç bin altına çıkarmak suretiyle, anlaşmayı kabul etti[62] Bundan sonra bir yığın hâdiseler 1461 yılına kadar padişahın bu işle ilgilenmesine imkân bırakmadı. Fakat 1456danberi Osmanlılara vergi vermek zorunda kalan imparatorlar, topraklarının güvenliğini sağlamak ve mevcudiyetlerini muhafaza etmek için komşu devletierle akrabalık tesis etmeyi bir zaruret telâkki ettiler. Filhakika Fatih devrinde, Karadeniz'in Batumdan Giresun'a kadar uzanan sahillerinde ve içeriye doğru da Erzincan'a kadar devam eden topraklar üzerinde hüküm süren bu imparatorlar, bilhassa doğuda gittikçe kuvvet kazanan Akkoyunlularla bir sıhriyet tesisini lüzumlu gördüler. Onun için imparator Kalo İoannes bir taraftan Osmanlılara vergi vermeyi kabul ederken öte taraftan da Uzun Hasan'la münasebetlere girişti. Esasen daha XV. yüzyılın başlarında bunlarla Akkoyunlular arasında münasebetler vardı. Hattâ 1420 de bu iki devlet müştereken Erzincan'ı muhasara etmişlerdi. Ayrıca Uzun Hasan'ın büyük babası Karailük, İmparator Aleksi IV.ün kızı ile evlenerek siyasi münasebetleri aile bağları ile de kuvvetlendirmişti. Daha sonra Uzun Hasan Osmanlılara karşı yardım istemek üzere Diyarbakır'a gelmiş olan Trabzon elçilerinden, İmparator İoannes'in güzel kızı Katherina'yı ve cihaz olarak ta Kapadokya'yı istiyordu. Buna karşılık Trabzon'u Osmanlı taarruzlarına karşı koruyacaktı. Mütekabilen bu şartlar kabul edildiği için 1458de iki taraf anlaşmayı imza ettiler.[63] Bundan

Trabzon imparatorları Akkoyunlularla münasebet ve akrabalık kuruyorlar.

[59] Follmerayer, s. 243. [60] Aynı eser, s. 243. [61] Aynı eser, s. 243.
[62] Aynı eser, s. 244. [63] Walther Hinz, s. 28-29.

başka bu ittifaka Gürcistan da ithal olunmuştu. Ancak Kalo Ioannes bunu da kâfi görmüyor, İsfendiyar ve Karamanoğulları ile anlaşarak Osmanhları Anadolu'dan çıkarmak istiyordu. Fakat ölümü böyle bir teşebbüse imkân bırakmadı.[64] 1458 de Ioannes'in yerine geçen kardeşi David Komninos Osmanhlara karşı daha geniş bir ittifak sağlamaya uğraştı. O, "Kafkasya ve Fırat'tan bugünkü Fransa'da Burgond dukalığına kadar uzanan sahada yaşayan bütün milletleri de Türklere karşı ayaklandırmak suretiyle bir ittifak düşünüyordu".[65] Bu iş için papanın elçisinden faydalanmış ve Gürcistan beylerini bu şekle ikna etmişti. Daha sonra papanın elçisi Lodovico, Uzun Hasan'ı, İsfendiyaroğlu İsmail Bey'i ve Karaman Bey'i İbrahim'i de ziyaret ederek kendilerini ittifaka çağırdı ve 1460 da papanın elçisi "doğu memleketlerini temsil eden bir elçi heyetinin başında Roma'ya vardı."[66] Trabzon Rum imparatoru ile Gürcistan beylerinin ve Uzun Hasan'ın elçilerinin teşkil ettiği bu heyet 1461 de, batı memleketleri Osmanhlara karşı savaşa girdikleri taktirde kendilerinin de, savaşa katılacaklarını kabul etmişti.[67] Böyle olmakla berber daha çok Uzun Hasan ve Gürcistan'la yapmış olduğu ittifaka güvenen David, ayrıca karada ve denizde silâhlanma yoluna girdi. O, otuz gemi teçhiz etmeyi ve yirmi bin atlıya sahip olmayı düşünüyordu.[68] Öte taraftan Papa Pius II. bu tarihlerde Osmanhlara karşı bütün hıristiyanhğı ayağa kaldırmak teşebbüsünde idi. Mantua'da büyük bir toplantı yapan bu papa, bilhassa Burgonya dükü Philppe'i kazanmıya çahşıyor ve ona, Anadolu Türklerin elinden alındıktan sonra, Kudüs kıralhğı tacının verileceği vadinde bulunuyordu.[69] Bu büyük teşebbüsün karşısında ürperen David,[70] daha cesur hareket etmek lüzumunu duydu ve ödemekte olduğu vergiden vazgeçmelerini istemek üzere Osmanhlara elçiler göndermesini Uzun Hasan'dan rica etti.[71] Gerçek 1460 da Uzun Hasan tarafından İstanbul'a gönderilen bir elçi heyeti, hem Trabzon'un vergiden affedilmesini istemiş,

İmparatorluğun müslüman ve hıristiyan devletlerle münasebeti.

Mantua'da ileri sürülen fikirler karşısında imparator David. Uzun Hasan'ın elçileri ve Fatih'in cevabı.

[61] Fallmerayer, s. 250.
[65] Walther Hinz, s. 30.
[66] Aynı eser, s. 30.
[67] Aynı eser, s. 31.
[68] Fallmerayer, s. 252.
[69] Aynı eser, s. 254.
[70] Aynı eser, s. 263.
[71] Aynı eser, s. 263.

hem de vaktiyle Osmanlılar tarafından Akkoyunlulara ödenmesi kabul edilmiş, fakat ödenmemiş olan parayı da taleb etmişti.[72] Fakat Uzun Hasan'ın elçileri, Fatih'in: "Haydi siz rahatça gidiniz; gelecek sene ben kendim gelir, borcumu öderim" tarzındaki mânah sözünden başka bir netice alamamışlardı.[73]

Uzun Hasan Osmanlı topraklarına tecavüz ediyor.

Uzun Hasan'm Trabzon'u himaye etmek isteyişi yalnız Rumlarla olan ittifakının bir neticesi değildir; O, göz dikmiş olduğu bu sahillerin[74] Osmanhların eline geçmesini istemiyordu. Bundan ötürü sebepli veya sebepsiz Osmanlı topraklarına tecavüz etmeye başlamış, bu arada Koyulhisar'ı zaptetmişti. Halbuki bu hisarın muhafızı Hüseyin Bey'in padişaha "küllî intisabı" vardı.[75] Bu itibarla Fatih Şarapdar Hamza Paşa'yı bu kaleyi almak üzere görevlendirdi ise de paşa bir netice elde edemedi. Ancak etrafındaki yerleri yağma ve tahrip etti.[76] Fakat bu eşkildeki hareket tarzı Akkoyunlu kuvvetlerinin daha sık bir surette Osmanhlara ait arazide görünmelerine sebep oldu.[77] Mesele pek ciddî bir hal almıştı. Osmanhlar Trabzon üzerine yürüdükleri takdirde Uzun Hasan'm müdahale edeceği anlaşılıyordu. Halbuki İsfendiyar işini hallettikten sonra Trabzon üzerine yürümeyi tasarlamış olan Fatih, ordusunu ve donanmasını bu husus için hazırlamış bulunuyordu. Bununla beraber ordu Uzun Hasan'la vuruşabilecek kadar bir kuvvette idi.[78] Belki de Fatih onunla çarpışmak ihtimaline karşı büyük kuvvetlerle yola çıkmıştı. Uzun Hasan'ın tecavüzlerinin artması Fatih'e kat'î olarak şunu anlatmıştı ki, kendisini arkadan vurabilecek olan bu devleti bertaraf etmedikçe Trabzon'a yürümesi mahzurludur. Bu itibarla Fatih, sahil yolunu terkederek Sivas'a doğru yönelmiş[79] ve Uzun Hasan'ın biraz önce elde ettiği Koyulhisar'ı üç günlük bir çarşıpmadan sonra[80]

Fatih büyük deniz ve kara kuvvetleri ile sefere çıkıyor. Koyulhisar'ın zaptı.

Fatih, Uzun Hasan üzerine yürümek fikrinde.

[72] Walther Hinz, s. 263.
[73] Hammer, III, s. 61.
[74] Kritovulos, s. 150.
[75] Ahmet Bahaüddin, vrk. 211.
[76] Bk. Kitabnızın 306 neı sayfası.
[77] Bk. Kitabımızın 306 ncı sayfası.
[78] Sarıca Kemal, ordudaki asker miktarının ikiyüz bin olduğunu yazıyor. Bk. Sarıca Kemal, s. 158.
[79] Sadüddin, s. 479. Halbuki padişahın Uzun Hasan üzerine yürüyormuş gibi bir tavır almasını gösteriş telâkki edenler de vardır. Bk. İ. H. Uzunçarşıh, II, s. 53-54.
[80] Kemal Paşa-zâde, vrk. 99.

almaya muvaffak olmuştu. Bu arada Uzun Hasan'm amca-zâdesi Hurşit Bey'in kuvvetieri ile[81] Gedik Ahmet Paşa idaresindeki kuvveder arasında mühimce bir savaş olmuşsa da Hurşit Bey kuvvetleri savaşı kaybetmişlerdi.[82] Padişaha gelince o, Trabzon işini bir tarafa bırakarak Uzun Hasan'la çarpışmak üzere[83] ordusu ile Erzincan'a yürümüş ve Yassıçimen[84] denilen yerde ordugâh kurmuştu.[85] İşte padişahın Uzun Hasan'a hücuma hazırlandığı şu sıralarda Uzun Hasan'm bir elçi heyeti Osmanlı Ordugâhına geldi. Bunların arasında Uzun Hasan'm annesi Sare Hatun[86] ile Çemişkezek Beyi Kürt Hasan da vardı.[87] Padişah katında pek değerlenen bu kadın,[88] oğlunun bizzat gelerek "saadet -âşiyana yüz süremediği" için özür dilediğini[89] söyledikten sonra,[90] affedilmeleri için çok yalvarmıştı. Bundan başka bu elçi heyeti gizlice Vezir-i âzam Mahmut Paşa'ya Uzun Hasan'dan bir "daraatname" (ضراعتنامه) getirmişti.[91] Padişahın çok hoşlandığı muhakkak olan Sare Hatun'un ricaları ve Mahmut Paşa'mn iltiması üzerine,[23] Osmanlı memleketlerine ve onların himayeleri altındaki yerlere tecavüz etmemek ve Trabzon Rum imparatorluğuna yardımda bulunmamak şartiyle onlarla bir anlaşma yapıldı.[94] Bundan

Uzun Hasan'ın annesi ve yapılan anlaşma.

[81] Hurşit Bey Uzun Hasan'm emri ile bir gece baskını yapmıya memur edilmişti.

[82] Bk. Kitabımızın 307 nci sayfası.

[83] İdris-i Bitlisî, vrk. 111. Âli, V, vrk. 133.

[84] Yassıçimen bir yaylaktır. Bundan soma Erzincan ovası gelir Bk. Dursun Bey, s. 100.

[85] Kemal Paşa-zâde, vrk. 99.

[86] Âşık Paşa-zâde'de bu kadının adı "Saro" olarak geçiyor. Bk. Âşık Paşa- zâde. s, 159.

[87] Âşık Paşa-zâde, s. 159.

[88] Padişah bu kadına ana diye hitap etmiştir.

[89] Kemal Paşa-zâde, vrk. 99.

[90] Dursun Bey, elçi heyetinin geceleyin Mahmut Paşa'yı bularak ondan yardım istediğini, bunun üzerine paşanın aynı gecede padişahla mülâkat ettiğini ve Uzun Hasan'ı affettirdiğini yazıyor. Bk. Dursun Bey, s. 100.

[91] Sadüddin, s. 479.

[93] Padişahı fikrinden vazgeçirip Uzun Hasan ile anlaştırmada Mahmut Paşa'mn rolü büyük olmuştur. Bk. İdris-i Bitlisi, vrk. 111.

[94] Fallmerayer, s. 266. İdris-i Bitlisi, padişahın mütaakiben Uzun Hasan'a bir elçi ve mektup yolladığını yazıyor. Bk. İdris-i Bitlisi, vrk. 111.

Ordunun istikametinin Trabzon'a çevrilmesi ve yollarda çekilen sıkıntı. Trabzon karadan ve denizden kuşatılıyor.

sonra Fatih kuzeye dönerek Trabzon'a doğru yürümeye başladı. Padişah, Sare Hatun da dahil olduğu halde, Uzun Hasan elçilerini —bir tanesi müstesna— beraberinde götürüyordu. Bundaki maksat açıktı; Fatih'in Uzun Hasan'a güveni yoktu.[95] Onun için bunları âdeta rehine gibi alıkoydu. Fakat ana diye hitabettiği Sare Hatun'dan ve elçi heyetinden ihtimal bunu saklamak maksadiyle "Uzun Hasan Bey rikâb-ı devletin hizmetine gelüb sevab-ı gazadan ve avâtıf-ı husrevanemden behremend olmadı. Validesi mutemedleri ile rikâb-ı kâm-yabm yamnca bile olsunlar"[96] diyerek işi başka bir safhaya döken padişah Uzun Hasan'a da bir elçi ile gönderdiği mektupta[97] "egerçi ki zimmet-i himmetinize lâzım olan zümre-i guzata rehber ve hemrah olmak ve muavenet icab iden mahallerde bezl-i müzaheretiniz vuku bulmak vacibat-i din ü devletten idi. Zâhir budur ki mevani-i ârızi hasebiyle ol mâna müteazzir olmuştur"[98] demiş ve annesi ile elçilerinin Trabzon alındıktan sonra iade edileceklerini bildirerek[99] onun hareketsiz kalmasını sağlamıştı. Erzincan civarında[100] istikamet değiştiren ordu şimdi çok yolsuz bir bölgeden, sarp kayalıklardan ve yüksek dağlardan geçmek mecburiyetinde idi. Hele Trabzon yakınında bulunan çok kayalıklı ve yüksek bir dağı geçmek pek güç oldu. Burada at değil insan bile zor yürüyordu. Onun için padişah burada uzun müddet yaya yürümek mecburiyetinde kaldı. Filhakika "padişah-ı sahib-i gayret-mezid dağın suûbetini gördükte hemen atlarından inüb eteklerini bellerine sokub" dağa tırmanmıya başladı.[101] Bu dağda[102] çok zahmet çeken padişahın[103] bu halini gören Sare Hatun fırsatı kaçırmıyarak "Trabzon nedir ki andan ötürü şehsuvar-ı meydan-ı saltanat piyade

[95] Kemal Paşa-âde, vrk. 100.
[96] Dursun Bey, s. 100.
[97] İdris-i Bitlisi, vrk. 111.
[98] Âli, V, s. 134.
[99] Kemal Paşa-zâde, vrk. 100.
[100] Dursun Bey, s. 101.
[101] Ahmet Bahaüddin, vrk. 213.
[102] Osmanlı müellifleri bu dağa Bulgar dağı (?) diyorlar. Bk. Âşık Paşazâde, s. 159. Sadüdidn, s. 480.
[103] Padişah "bir mertebe zahmet çektiler ki çehrelerinde hasıl olan der (ter) katraları mubarek burunları ucundan ve lihye-i saadetlerinden Nisan yağmuru gibi zemine dökülür idi". Ahmet Bahaüddin, vrk. 213.

olub-pür-taab ola"[104] diyerek padişahı seferden caydırmıya çalışmış ise de padişah, Sare Hatun'un yüzüne "hışım ile bakub,, bu taraflara gelişten maksat yalnız kale fethetmek ve servet kazanmak değildir; buraları müslümanlara vatan yapmak[105]; aynı zamanda Allah'ın rızasını ve cihat sevabını kazanmak içindir. Bundan ötürü çektiğimiz sıkıntılardan daha çoğunu da çeksek yine azdır[106] dedi.

Padişah Bayburt yolundan Trabzon'a doğru yöneldiği vakit Mahmut Paşa'yı Rumeli askerleri ile ileriye gönderdi.[107] Bunlar sol koldan, padişah ise Anadolu askeri ve yeniçerilerle "yukarı yoldan" (?) gidiyordu.[108] Sıkıntı çekilen yol işte bu yoldu. Bu yüksek ve sarp dağlardan, yollar açtırarak;[109] Ormanları kestirerek aşmaya çalışan Fatih, toplarından[110] ve hattâ suvari kuvvetinin mühim bir kısmından fedakârlık yapmak mecburiyetinde kaldı.[111] Padişah ihtimal kara kuvvetlerinin birçok malzemeden fedakârlık yapacağını düşündüğü içindir ki bilhassa top ihtiyacını karşılıyacak tedbirleri almış bulunuyordu; Trabzon'a gelmiş olan donanmada çok miktarda demir, bakır, barut ve güherçile vardı.[112] Öteki yolu takip eden Mahmut Paşa Rumeli askeri ile birlikte padişahtan önce Trabzon'a geldiği vakit Gelibolu Vahsi Kâzım Bey ile denizcilerden Yakup Bey'in idaresindeki Türk donanmasının[113] Trabzon'u denizden kuşatmış olduğunu gördü.[114] Bu donanma kara ordusundan bir ay kadar evvel Trabzon önüne gelmiş ve hemen karaya asker çıkarmıştı.[115] İmparator bu kuvvedere

İmparatorun takındığı tavır.

[104] Kemal Paşa-zâde, vrk. 100-101. Âşık Paşa-zâde'de bu ifade "Trabzon'a bunca zahmet nedendir" şeklindedir. Bk. Âşık Âaşa-zâde, s. 160.

[105] Ahmet Bahaüddin, vrk. 213.

[106] Kemal Paşa-zâde, vrk. 100-101. Âşık Paşa-zâde'ye göre padişah, "bu zahmet din yolunadır kim ahirette Allah hazretlerine varıcak inayet ola derim. Zira bizim elimizde islâm kılıcı vardır. Eğer bu zahmeti ihtiyar etmeseyiz bize gazi demek yalan olur" demiştir. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 160.

[107] İdris-i Bitlisi, vrk. 112.

[108] Kemal Paşa-zâde, vrk. 101. Dursun Bey padişahın sağ taraftan yürüdüğünü yazıyor. Bk. Dursun Bey, s. 101.

[109] Dursun Bey, s. 101.

[110] Kemal Paşa-zâde, vrk. 101.

[111] Mirmiroğlu, s. 93.

[112] Kemal Paşa-zâde, vrk. 101.

[113] Kritovulos, s. 146.

[114] İdris-i Bitlisi, vrk. 112.

[115] Kritovulos, s. 153.

Sare Hatun işe müdahale ediyor.

karşı Trabzon'u müdafaa ediyordu. Çünkü ona göre gemilerin, denizde fırtınalar yüzünden fazla kalmaları mümkün değildi. Ayrıca Trabzon çok müstahkem bir kale idi. Kara tarafı yüksek ve sarp dağlarla çevrildiğinden bir kara ordusu tarafından kuşatılması da düşünülemiyordu.[116] Bütün bunları dikkate alan imparator Trabzon'un düşmiyeceğine kanaat getirmiş,[117] hattâ donanmanın karaya asker çıkarması karşısında onların üzerine hücum edecek kadar bir cesaret bile göstermişti.[118] Fakat Mahmut Paşa'nın idaresindeki kara kuvvetlerinin gelişi imparatorun ve halkın maneviyatı üzerinde çok fena bir tesir yarattı. İhtimal imparator bundan sonra, padişahın yanında bulunduğunu haber aldığı Sare Hatun'a müracaat ederek, affedilmeleri için, padişah katında tavassutta bulunmasını rica etti. Sare Hatun, daha önce padişahın kendisine verdiği cevabı unutmamış olmakla beraber son bir defa daha imparatoru kurtarmak istedi ve padişaha, askerlerin kıtlıktan müteessir olduklarını[119] ve Trabzon'un alınmasından vazgeçilmesini rica etti.[120] Hattâ daha ileri giderek "oğul bu kaleyi bana bağışla ki bize müteallikdir" dedi[121]. Padişah bu rica karşısında suratını asmış ve cevap bile vermemişti.[122] İmparator bu surede son kozunu da oynamış oldu. Bundan sonra o, vuruşmak veya teslim olmaktan birisini tercih etmek zorunda idi. Vuruşmak, en ufak bir ümit olduğu vakit faydalıdır. Halbuki Trabzon için bu da mevcut değildi. Bununla beraber aradan bir ay geçtiği halde şehir hâlâ mukavemette devam ediyordu. Fakat her geçen gün ümitsizliği biraz daha artırdığından iki taraf arasında konuşmalar başlamıştı. Bu konuşmalarda, Gorgos Amirutzes çok müessir bir rol oynuyordu. İmparatorun başmabeyincisi olan[123] ve imparator ile Trabzon halkı üzerinde büyük bir nüfuzu bulunan bu değerli ilim adamı aynı zamanda Mahmut Paşa'nın akrabası idi.[124] İmparator bu zatı önce Mah-

Şehrin ve imparatorun teslimi.

[116] Dursun Bey, s. 101.
[117] Mirmiroğlu, s. 93.
[118] Kritovulos, s. 153.
[119] Ahmet Bahaüddin, vrk. 213.
[120] Sadüddin, s. 482.
[121] Neşrî, vrk. 177. Âşık Paşa-zâde'de bu ifade "bu benim gelinime müteallikdir. Bunu bana bağışla" şeklindedir. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 160.
[122] Âşık Paşa-zâde, s. 161. Ahmet Bahaüddin, vrk. 214.
[123] Mirmiroğlu, s. 94.
[124] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 55.

mut Paşa'ya göndermiş, bundan sonra da Mahmut Paşa Trabzonlulara kalenin teshmini teklif etmişti. [125] Şehri teslim ettiği takdirde imparator ve ailesi padişahın lûtfuna mazhar olacak, aynı zamanda şehrin halkı ölümden kurtulacak, mallarına ve mülklerine zarar gelmeden şehirde yaşıyabileceklerdi. Aksi taktirde her türlü felâkete katlanmayı göze almak lâzım geliyordu. [126] Hiçbir taraftan yardım gelmiyeceğine tamamiyle kanaat getirmiş olan David, padişahın büyük Komninos'larm kızım zevceliğe kabul ettiği ve imparatora Trabzon devletinin varidatı kadar varidat getirecek bir yer verdiği takdirde şehrin teslim edileceğini Mahmut Paşa'ya bildirdi. [127] Mahmut Paşa bu teklifleri padişaha arzettiği vakit Fatih fena halde sinirlenmiş ve şehrin kayıtsız, şartsız teslimini, aksi takdirde tahrip edileceğini söylemişti. [128] Bununla beraber Sare Hatun'un şefaati ile yukarıda söylenilen şartlara benzer şartları padişah kabul etti. [129] Fatih'in yanında bulunan ve hususi kâtipliğini yapan Thbmas Katavullinos adındaki adam tarafından idare edilen bu konuşmalar sonunda imparator kaleyi teslime razı oldu. [130]

Padişah bir iki gün Trabzon'da kalmış, [131] muharebeye katılmış olan Rum askerlerinin emlâkini, muharebeyi kazanan Türk askerlerine tenilik etmiş, [132] Trabzon hazinesinden en

[125] İ.H.Uzunçarşılı, s. 55.

[126] Kritovulos, s. 154.

[127] Fallmerayer, s. 268.

[128] Aynı eser, s. 268.

[129] Aynı eser, s. 268.

[130] İmparator padişah tarafmdan çok iyi karşılanmış ve şehir civarmdan seçilen 1500 kadar gençle birlikte gemilere bindirilerek İstanbul'a gönderilmiştir. (Bk. Kritovulos, s. 156). Trabzon imparatoru "alçaklığı ve kötülüğünden doğan hıyaneti ortaya çıkıncaya kadar sultanın kullarından olmuştu". (Bk. Karamanî Mehmet Paşa, s. 354.)Filhakika ona Tuna civarmda geliri üçyüzbin sikkeden ibaret olan bir kısım köyler tahsis olundu ise de bilâhare Uzun Hasan'la muhaberede olduğundan şüphe edilerek kendisi hapsedilmiş ve 1463 Kasım'ında üç oğlu ile birlikte öldürülmüştür. Bk. Mirmiroğlu, s. 95-96.

[131] Sarıca Kemal, s. 159. Halbuk Fallmerayer, Fatih'in kışı Trabzon'da geçirdiğini ve ertesi sene baharında oradan ayrıldığını yazıyor. Bk. Fallmerayer, s. 273.

[132] Sadüddin, s. 482.

değerli şeyleri Sare Hatun'a vererek onu oğluna iade etmişti. [133] Bundan sonra Fatih, Trabzon'un idaresini donanma komutanlarından Kâzım Bey'e bırakarak, [134] sahil yolundan geriye döndü. Fakat dönüş daha sıkıntılı geçmiş, açlık ve susuzluktan birçok insan ve hayvan ölmüştü. [135] Bu hal Ganik civarına gelinceye kadar devam etti. Canik'ten Tokat'a çıkan padişah oradan İstanbul'a döndü. [136]

[133] Trabzon hazinesinden bir kısmının Uzun Hasan'a verilmesi, bu aile ile imparatorlar arasındaki akrabalığın dikkate alınmış olduğundandır. Bu suretle Osmanlılarla Akkoyunlular arasındaki anlaşmazlık zâhiren hallolundu. Bk. İ. H. Uzunçarşılı, Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri, s. 65.

[134] Kritovulos, s. 155.

[135] Kemal Paşa-zâde, vrk. 102.

[136] Dursun Bey, s. 102.

IV

FATİH'İN KARADENİZ SİYASETİ

KARADENİZ'İN KUZEYİNDEKİ CİNİVİZ KOLONİLERİNİN FETHİ VE BU ARADA KIRIM HANLIĞI MESELESİ

Karadeniz şimalindeki ticaret şehirleri.

Fatih 1475 yılma kadar Karadeniz'in Anadolu sahillerini ele geçirmiş, fakat ayrı denizin Kırım sahilleri üzerindeki Ciniviz limanlarına henüz dokunmamıştı. Halbuki küçük bir bölgede toplanmış olan Kefe (Kafa), Azak (Azof: Kana), Mankup şehirleri büyük ticaret yolları üzerinde bulundukları için faal birer hman hahnde idiler. Bilhassa "Astaragan, Urgenç ve Kâbil'den" gelen yol ile "İran'dan geçen iki kervan yolunun,,[137] üzerinden gelen ticaret eşyası bu limanlar vasıtasiyle garba intikal etmekte idi. Ayrıca Hint ve Çinhindi'nden gelen baharat ile Hazar Denizi sahillerinden sevkolunan ipekler de yine bu limanlara geliyor ve buralardan dağılıyordu. Bundan başka gemiler bu limanlardan buğday, kürk, deri, balık, havyar, balmumu ve tuz gibi şeyleri de naklediyorlardı.[138] Gerçi XV. yüzyılda bu limanların, baharat ve ipek bakımıdan, daha önceki faaliyetleri kaybolmuş, muhtelif tesirler dolayısiyle bu ticaretler daha çok Suriye yoluna intikal etmiş bulunuyordu.[139] Bununla beraber Karadeniz'in bu limanlarının ticari faaliyeti küçümsenecek bir durumda değildi.[140] Ötedenberi Cinivizler ile Venedikliler arasında bir rekabet sahası olan bu yerlerde XIII. yüzyılın

[137] Azak maddesi, İslâm ansiklopedisi, cüz 12.

[138] Halil İnalcık, Kırım'ın Osmanlı tâbiliğine girmesi ve ahitnâme meselesi, Belleten, VIII, sayı 30, s. 195.

[139] Azak maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cüz 12.

[140] Meselâ bu limanlardan Kefe üzerinde Kemal Paşa-zâde önemle durmakta ve onun hakkında "Belde-i Kefe Karadeniz'in canib-i şimalîsinde bir muazzam şehirdir. Mezkûr bahrin sahilinde vaki olmuştur. Nişane-i asr ve nâdire-i dehrdir. Ol kenarda meşhur iskeledir. Bahr u berden, deşt ü derden bazirgânlar gelür gider. Kırım diyarının Tatar'ı, Çerkes'i ve Rus'un küffarı anda cem olub satu bazar ider" demektedir Bk. Kemal Paşazâde, vrk. 210.

ortalarından sonra Ginivizler hâkim duruma geçtiler, Altmordu hanlarından Kefe'de ticaret yapmak üzere yerleşme müsadesini almış olan Ginivizler bu şehrin etrafını surlarla çevirerek iyice tahkim ettiler. [141] Burası zamanla muhtelif milletlerin bir araya geldiği ve ticaret yaptıkları bir şehir halini aldı. Burada Tatarların, Rusların, Çerkezlerin ve Cinivizlerin yanyana yaşadıkları görülmektedir. [142] "Bu kozmopolit ticaret limanlarında idare doğrudan doğruya kendi ellerine (Cinivizlerin) geçmekle beraber buraları gene resmen Han'ın ülkelerinden sayilmakta, Kefe'de Han namına müslüman Türk ahalinin işlerine karışan bir Tudun ve gümrük varidatım toplayan bir gümrükçü bulunmakta idi". [143] Fatih İstanbul'u aldıktan soma Karadeniz'deki bu Ciniviz kolonilerinin durumu çok güçleşti. Çünkü bunların artık Anavatanla ilgileri, eskiden olduğu gibi, kayıtsız, şartsız değildi. Osmanlıların müsadesi olmadan veya Osmanhlarm koyacağı vergiyi ödemeden boğazlardan geçmelerine imkân yoktu. Gün geçtikçe bu gidiş gelişte mümkün olmıyacak gibi görünüyordu. Çünkü devrinin en ileri görüşlü insanlarından biri olarak kabul edilmek zarureti bulunan Fatih Sultan Mehmet'in Karadeniz'de bu ticari faaliyeti görmemesi, bilmemesi düşünülemez. Fatih Sıltan Mehmet Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirmeyi düşündüğü andan itibaren bu Ciniviz kolonilerinin artık oralarda yaşıyamıyacağı anlaşılıyordu. Galata Ciniviz kolonisi ile Amasra Ciniviz kolonisi bunun en başta gelen misalleri idi. Bununla beraber Fatih Karadeniz'in bu kısmına ait düşüncelerini, her yerde olduğu gibi, sıra ile ve hâdiselerden faydalanarak yavaş yavaş tahakkuk ettirdi. Gerçek o, Kırım sahiilerine tecavüz ettiği vakit, Kırım'daki limanlar üzerinde hak iddia edebilecek olan Altmordu devleti bitkin bir halde bulunmakta, kolonilerine yardım etmesi lâzım gelen Cinivizler ise Alphonce d'Aragon ile mücadele halinde idiler. Esasen Cinivizler, muharebe halinde olmasalar bile, artık Fatih için bir korku mevzuu olamazlardı. Çünkü bu tarihlerde yani 1475 e doğru Fatih

Hanların bu ticaret şehirleri ile ilgileri. İstanbul'un düşmesinden sonra bu şehirlerin durumu.

[141] Halil İnalcık, Kırım'ın Osmanlı tâbiliğine girmesi ve ahitnâme meselesi s. 194.

[142] Kemal Paşa-zâde, vrk. 210.

[143] Halil İnalcık, Kırım'ın Osmanlı tâbiliğine girmesi ve ahitnâme meselesi, s. 194.

kendisini tehdit eden en büyük tehlikeyi atlatmıştı; 1473 te doğuda Uzun Hasan kuvvetlerini perişan etmişti. Aleyhindeki müthiş ittifak çenberinin halkalarını teker teker kırdıktan sonra zamanının en kudretli hükümdarı haline gelmiş olan Fatih Sultan Mehmet birçok meseleler yanında Karadeniz işini de tekrar ele aldı; 1475 te Kırım'a ve 1476 da da Boğdan'a yürüdü. Fakat herşeyi hesab ederek zamanında hareket etmesini hiçbir vakit elden bırakmadığım gördüğümüz bu Türk hükümdarının, Karadeniz üzerindeki emellerini gerçekleştirmek üzere ilk teşebbüse 1454 yılında geçtiğini görüyoruz. O tarihlerde Kırım işlerine müdahele etmek için ilk fırsat zuhur etmişti. Çünkü çok genç yaştaki bu Türk hükümdarına Altmordu ve aynı zamanda Cinivizlere düşman olan, Kırım Ham Hacı Giray bir ittifak teklif ediyordu.[144] Böyle bir ittifakın imzalanmış olduğu katî olarak belli olmamakla beraber 1454 te Osmanlı kuvvetleriyle Hacı Giray'ın kuvvetlerinin müştereken Kefe'yi kuşattıkları görüldü. Bu kuşatmaya ellidört Türk gemisi katılmış bulunuyordu.[145] Gerçi Osmanlı-Kırım kuvvetleri şehri alma teşebbüsünde bulunmadılar. Fakat Cinivizler, daha sonra İstanbul'da yapılan müzakerelerin sonunda, yıllık üçbin duka vergi vermek suretiyle Osmanlıların tecavüzlerini önlemiş oldular.[146] Bununla beraber Osmanlılar daha sonraki tarihlerde Yakub idaresinde gönderdikleri bir filo ile Kefe ve civarını yağma ettirmiş ve birçok esir almışlardı. Bunun üzerine Mingili Giray Fatih'e bir mektup göndererek, Kefe'nin kendisine haraç veren bir şehir olduğunu ileri sürmüş ve alınan esirlerin iadesini rica etmişti.[147] Anlaşılıyor ki Osmanlılar bu şehirlerle daha Fatih'in ilk saltanat yıllarında alâkalanmaya başlamışlar ve bu alâkalarını devam ettirmişlerdir. Ergeç buraları işgal gemeyi kafasına koymuş olan Fatih[148] bundan ötürü Ciniviz gemilerinin boğazlardan geçerek Kefe'ye silâh

Fatih ve Hacı Giray. Bir Osmanlı filosunun Kefe ve civarını yağma etmesi.

[144] Halil İnnalcık, adı geçen makale, s. 196.

[145] Aynı makale, s. 197.

[146] Aynı makale, s. 197-198.

[147] Topkapı Sarayı müzesi Arşivi, 11776. Numaralı mektup. Bu vesika Mingili Giray'dan Fatih'e yazılmış bir mektuptur. Tarihi 28 Rebiulâhır 874 (4 Kasım 1469) dur. Mingili Giray bu mektupta Fatih'e "karındaşım" demektedir.

[148] Halil İnalcık, adı geçen makale, s. 198.

götürmelerine tamamiyle mani oluyor ve bu surede orayı büsbütün zayıf bir hale getirmeye çalışıyordu.[149] Hattâ bu sahillerde ve bu şehirlerde yaşayan Cinivizlerden baziları bir Osmanh tecavüzünün yapılacağım ve katî olarak bu ülkelerin elden gideceğini hesaba katarak yavaş yavaş buralardan göçmeye bile başlamışlardı.

Fatih'in Kırım üzerine yürümesinin sebepleri. 1475 e doğru Kırım'ın karışık durumu. Kırun'a büyük bir donanmanın sevki sebepleri.

Fatih'in Kırım üzerine yürümesini yalmz ticari işler bakımından ele almak, onun kuzeyde takibettiği siyasetin en can noktasına el koymak sayılırsa da, bundan başka şeylerin de bu işe âmil olduğunu kabul etmek, Fatih gibi ileri görüşlü bir hükümdar için fazla birşey olmıyacaktır. Meselâ Kırım'ın doğrudan doğruya Osmanlılara intikali veya bu topraklar üzerinde Osmanlılara tâbi bir teşekkülün bulunması, Karadeniz'in batı sahillerinin büsbütün alınmasına hizmet edeceği gibi, bu sahillerin bir kısmım elinde tutan Boğdan prenshğinin sıkıştırılmasına, hattâ bu prensliği himaye eden Lehistan'ın tehdit edilmesine de yarayacaktır. Bütün bunları dikkate aldığım tahmin ettiğimiz Fatih Sultan Mehmet Kefe Cinivizlerinin anlaşmalara riayet etmediğini[150] bahane ederek Kefe'yi almaya karar vermiş ve bunun için hazırlıklara başlamıştı. Hakikaten o, çok sayıda geminin hazırlanmasını ve 300.000 e yakın askerin toplanmasım ilgililere emretti.[151] Çünkü bu tarihlerde Kırım'da Hacı Giray'm oğulları arasında taht için müthiş bir mücadele hüküm sürmekte idi. Bu mücadele bilhassa Hacı Giray'm oğullarından Mingili Giray ile Nurdevlet arasında şiddetli olmuş ve hanlık makamı bazan birine, bazan diğerine intikal etmiş, bazan da her ikisi Kırım'da ayrı ayrı hüküm sürmüştür. 1475 tarihlerine doğru hanlık makamım işgal eden Mingili Giray, Kefe Cinivizlerinin arzusuna boyun eğerek, Kefe'de kendisini temsil eden Emînek Bey'i azletti. Bu azlin sebepleri arasında Emînek Bey'in Fatih'le anlaşmış olması en başta sayılabilir. Çünkü bu tarihlerde Fatih Sultan Mehmet, Trabzondan Kefe'ye kaçmış olan birkaç köleyi istemek üzere oraya bir elçi göndermişti.[152] Bu elçi, Fatih tarafından verilecek herhangi bir vazifeyi kabule, Emînek Beyi'i ikna etti.[153] Hâdiseyi

[149] Halil İnalcık, adı geçen makale, [150] Vesika 10.
[151] Aynı vesika. [152] Angiolellos, s. 96. [153] Aynı eser, s. 96.

duyan Cinivizliler Eminek'i öldürmek istemişler ise de muvaffak olamamışlardı.[154] Öte taraftan Eminek Bey'in azledilmesi ve yerine Sartak adlı birinin tayin edilmesi, Tatar büyüklerinin Eminek Bey etrafında toplanmasına sebep oldu.[155] İşte bundan sonra Eminek Bey Kefe ve civarını vurmaya, hem de Mingili Giray ile çarpışmaya başladı.[156] Bu yüzden mevkiini muhafaza imkânlarından mahrum kalan Mingili Giray 1500 kişilik bir suvari kuvveti ile Kefe Cinivizhlerin yamna kaçmak mecburiyetinde kaldı.[157] Bütün bu hâdiseleri haber almış olan Fatih, Kırım'ın alınabilmesi için en müsait zamanın geldiğine hükmetmiş ve Venediklilerle imzaladığı bir yıllık mütarekeden faydalanarak Gedik Ahmet Paşa'yı 1457 baharında Kırım üzerine göndermişti. Kefe ve diğer Ciniviz şehirlerini muhafaza eden Ciniviz kuvvetlerinin az olmasına rağmen[158] padişah bu işi pek ciddî telâkki etmiş ve 350 gemiden mürekkep[159] bir donanma ile o nisbette kuvvetli bir orduyu buralara göndermek mecburiyetini duymuştu. Hiç şüphesiz ki birçok gemiyi ve askeri[160] buraya göndermesinin bir sebebi vardı. Anlaşılıyor ki Fatih burada yalmz Cinivizlerle karşılaşmıyacağım, onlarla birlikte belki de Tatarlarla vuruşacağını sanmaktadır; böyle düşünmek için de ortada birtakım sebepler vardır. Bir Osmanh tecavüzü vuku bulduğu takdirde Kefe'nin ve diğer Kırım şehirlerinin Osmanlılara intikal edeceği tabiîdir. Halbuki Kırım hanları ötedenberi bu şehirleri kendi ülkelerinin en değerli parçaları olarak görmektedirler. Bu itibarla bir Osmanh tecavüzü karşısında Cinivizlerle birlikte hareket etmek ihtimalleri de vardır. İşte Fatih Sultan Mehmet çok zayıf Ciniviz kuvvetleri ile müdafaa edilmekte olan bu şehirler üzerine ihtimal bunun için büyük kuvvetlerle

[154] Angiolellos, s. 97.

[155] Halil İnalcık, adı geçen makale, s. 204-205.

[156] Angiolellos, s. 97-98.

[157] İşte bu tarihlerde Eminek Bey Fatih'i Kefe'yi ve diğer Ciniviz kolonilerini zaptetmeye çağırdı". Bk. Halil İnalcık, adı geçen makale, s. 205.

[158] Halil İnalcık, adı geçen makale, s. 202.

[159] Angiolellos, s. 99. Âli, gemilerin ikiyüz tane olduğunu yazıyor, Bk. Âli, V, vrk. 149.

[160] Vesika 10. Bu vesika, içinde birçok değerli malûmat bulunan ve Kefe'nin fethini bildirmek üzere yazılan fetihnâmedir.

Kefe'lilerin harp hazırlıkları ve Gedik Ahmet Paşa'nın şehri kuşatması.

gitmeyi uygun buldu. Fakat Kefe Cinivizleri 21 Mayıs'tan itibaren Osmanlıların ne yapmak istediklerinden haberdar olmuşlardı. Bundan dolayı büyük bir hızla müdafaa tertipleri aldılar ve kaleye erzak yığdılar. Bununla beraber kaledekilerle civardaki ahahnin anlaşmazlığı ve hattâ birbirine düşman oluşları[161] Osmanlıların işini kolaylaştırıyordu. 1475 Haziran'ının başlarında (880 Safer ayının başı)[162] Kefe önlerine gelmiş olan Gedik Ahmet Paşa, yaptığı teslim teklifine red cevabı alınca,[163] Santa Maria kihsenin bulunduğu sahile bin kadar atlı[164] ve mühim miktarda piyade çıkardı.[165] Çıkarma hareketinde güçlük çekilmemişti. Çünkü daha önce Kefe'den uzak bir yerde karaya çıkmış olan Osmanlılar Tatarlarla müzakerelerde bulunmuşlardı.[166] Bu surede şehir 1475 Haziran'ının altı veya yedisinde (880 Seferinin başı) karadan ve denizden kuşatıldı[167] ve Kale'ye şiddetli bir topçu ateşi açıldı.

Şehir teslim oluyor.

Bunun üzerine Kefe halkı Osmanlılara karşı durulamıyacağım, kendilerine hiçbir yerden imdat gelemiyeceğini ve şehri teslim etmekten başka çare olmadığım ileri sürerek komutanlarını tehdit ettiler.[168] Bununla beraber şehir üç gün mukavemet etmiş ve ancak 9 Haziran (3 Safer) da teslim olmuştu.[169] Bu arada Kefe'de bulunan Tatar büyüklerinden bir kısmı da, teslim olmadıkları takdirde başlarına neler gelebileceğini düşündüklerinden, Osmanlılara boyun eğmek zorunda kaldılar.[170] Anlaşılıyor ki Kefe'de Osmanhlara karşı gösterilmiş olan mukavemete yalnız Cinivizler değil, fakat Kefe'de pek kalabalık olan müslüman

[161] Angiolollos, s. 98.

[162] Kabulî, s. 86.

[163] Vesika 10.

[164] Angiolellos, s. 99.

[165] Âşık Paşa-zâde, karaya çıkan askerin miktarını yetmiş bin, İ. H. Uzunçarşılı ise kırk bin kişi kabul ediyor. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 183. İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 128.

[166] Angiolellos, s. 99.

[167] Kabulî, s. 86. Halbuki Angiolellos şehrin 1 Haziran 1475 te saat 3 raddelerinde kuşatıldığını yazıyor. Bk. Angiolellos, s. 99.

[168] Âli, V, vrk. 149.

[169] Kabulî, s. 228. Âşık Paşa-zâde, şehrin üçüncü gün aman dilediğini ve beşinci gün teslim olduğunu (Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 183), Kemal Paşa zâde ise dört gün mukavemetten sonra beşinci gün teslim olduğunu yazmak tadır. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 211.

[170] Vesika 10.

Tatarlar da katılmışlardır. Osmanlı kuvvetlerine karşı muhalefet ettikleri muhakkak olan bir kısım Kefe Tatarlarına karşı Gedik Ahmet Paşa'nın dostça hareket etmiyeceği tabiî idi. Bundan dolayı alman 40.000 esir arasında [171] Tatar beyleri ve bu arada belki Mingili Giray da vardı.[172] Filhakika Mig-

Alınan esirler arasında Mingili Giray da var mı idi?

[171] Mirmiroğlu, s. 106.

[172] Osmanlı vakanüvislerinin hemen hepsi Mingili Giray'ın Kefe veya Mankup'da ele geçtiğini ve esirlerle birlikte İstanbul'a gönderildiğini, hapse atıldığını, öldürüleceği sırada affolunduğunu, kendisine saray tahsis edildiğini, daha soma da Kırım'hlardan gelen mektuplar üzerine Kırım'a han olarak tayin edildiğini yazmaktadırlar. Buna karşılık Profesör Akdes Nimet Kurat ve Profesör Halil İnalcık, son zamanlarda bulunan bir takım vesikalara dayanarak, yukarda söylediğimiz meselenin tamamiyle uydurma olduğunu ve Mingili Giray'ın bu tarihlerde İstanbul'a gelmediğini, hattâ Kırım'da Gedik Ahmet Paşa ile bir anlaşma imza ettiğini yazmaktadırlar. Profesör Halil İnalcık bu uydurma haberin XVI. yüzydın son yıllarında ölen ve arapça bir tarih yazmış olan Cenabî'nin kitabında görüldüğünü ve diğer vakanüvislere bunun kaynak olduğunu söylemekte ise de, Cenabî'den daha önce yaşamış ve Fatih devrini bütün hâdiseleriyle ele almış olan Kemal Paşa-zâde de bu rivayetten bahsetmektedir. Hattâ Kemal Paşa-zâde, hâdisenin bir kısmının Mingili Giray'dan menkul olduğunu zikretmek suretiyle işi biraz daha kuvvetlendirmektedir. Kemal Paşazâde'ye göre: İstanbul'a geldiği vakit hapse atılan Mingili Giray, buradan kurtulacağı ümidini kesmişti. Hattâ bir gün hapishaneye bir kapıcı ile bir cellât gelerek Tatar hanlarının öldürülmesi hakkında emir çıktığını ve kendilerine teslim edilmesi icabettiğini söylediler. Fakat muhafız, bir yanlışlık olmasın, çünkü burada Tat ili beyleri de mahpustur; ihtimal ferman bunlar içindir, acele edilmesin dedi. Gelen adamlar şüpheye düştüler ve geri dönerek kapu ağası vasıtası ile durumu padişaha arzettiler. Padişah, verdiği emrin Tat beylerine ait olduğunu ve Tatarlarla ilgisi olmadığım söyledi; hatta Tatar hanlarının bırakılmasını da irade etti. Biraz sonra da padişah hem Dulkadıroğlu Alâüddevle'ye hem de Mingili Giray Han'a aynı günde sancak vererek kılıç kuşattı (Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 213-214). Görülüyor ki Tatar hanlarının İstanbul'a esirler arasında gelmesi hâdisesi XVI. yüzyılın son yıllarında ölen Cenabî ile başlamış değildir. 1534 te ölen Kemal Paşa-zâde de aynı hâdiseyi rivayet etmektedir. Bu itibarla Mingili Giray'ın esirlerle birlikte İstanbul'a gelmesi meselesi Fatih devrine yetişmiş olanlar arasında da bir mesele olarak vardır, Bu itibarla bunun baştan başa uydurulmuş bir hâdise olması imkânsız gibi görünüyor. Esasen Mingili Giray'ın daha sonra İstanbul'a gelmiş olması, Halil İnalcık'ın da dediği gibi, meseleyi bu karışık şekle getirmiştir. Ancak Kefe'nin alınışından bir buçuk ay soma Mingili Giray'ın Kırım'da han olduğunu gösterir bir mektubunun ele geçmesi (Bk. Akdes Nimet Kurat,

gili Giray'ın Kefe'de hapsedilmiş olduğu ve buradaki zindandan Osmanlıların Kefe'yi zaptetmesi ile kurtulduğu anlaşılmaktadır.[173]

Mankup'un zaptı.

Kefe'den sonra donanmayı Azak denizine sokarak Don nehri ağzındaki Azak kalesini alan Gedik Ahmet Paşa nihayet Mankup şehrini kuşattı. Burası hem müstahkem hem de müdafileri fazla olan bir kale idi. Bir müddet top ateşine maruz bırakılmakla beraber kale bir türlü düşmemişti. Ancak kaleyi asıl komutan değil, komutanın akrabalarından birisi müdafaa etmekte idi. Çünkü asıl komutan Osmanlı kuvvetlerinin karşısında dayamlamıyacağım kestirdiğinden, yapılmış olan teslim teklifini kabul etmiş[174] ve şahsen gelip paşaya teslim olmuştu.[175] Ancak onun teslim olması savaşa son vermedi. Yukarıda da söylediğimiz gibi onun akrabalarından birisi kalenin müdafaasını üzerine aldı. Kalenin alınmasının uzun bir kuşatmaya bağlı olduğunu gören Gedik Ahmet Paşa, işi kolayca hal için, hileye başvurdu; kalenin kuşatılması işini küçük bir kuvvetle Zağracı Yakup Bey'e bırakarak kendisi esas kuvvetlerle oradan uzaklaştı.[176] Bir müddet burada kalan Yakup Bey kalenin muhasarasını çözerek oradan ayrılmaya kalkışınca, müdafiler bu küçük kuvveti vurmak üzere kaleden dışarıya fırladılar. Halbuki Yakup Bey'in çekilmesi bir tertipten ibaretti. Bu su-

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altınordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait yarlık ve bitikler, 880 Rebuilevvel başları tarihli mektup). Mingili Giray'ın esirler arasında İstanbul'a gelmediğini izah etmez. Çünkü bu birbuçuk aylık bir zaman içinde, o zamanki vasıtalarla Kırım'a gidip gelmek mümkündür. Meselâ Haziran'ın 6 veya 7 sinde kuşatılmış olan Kefe'nin zaptı hâdisesi Haziran 21 de İstanbul'da biliniyordu (Bk. Vesika 10). Bu itibarla esirler arasında İstanbul'a gelen ve orada tanınan Mingili Giray'ın iadesi ve hattâ padişahın iradesi ile Gedik Ahmet Paşa ile bir anlaşma imza etmesi mümkündür. Padişahın haberi olmadan Gedik Ahmet Paşa'nın Mingili Giray ile, çok mühim bir mesele olan Kırım hakkında bir anlaşma yapması da esasen düşünülemez.

[173] Topkapı Sarayı Arşivinde 4414 numarada kayıtlı bir mektup vardır. "Fi evail-i Rebuilevvel sene Semanîn ve semane mie" (Temmuz 1475) tarihini taşıyan bu mektubu Mingili Giray Fatih'e yazmıştır. Bu mektuptan Mingili Giray'ın Kefe'de zindanda bulunduğu ve Kefe'nin müslümanlar eline geçmesi ile kendisinin de kurtulduğu anlaşılmaktadır.

[174] Âli, V, vrk- 149. [175] Sadüddin, s. 555.

[176] Kemal Paşa-zâde, vrk. 211.

retle Türkler Mankup'luları plânları gereğince hareket etmeye mecbur bırakmışlardı. Çünkü biraz ileride pusuya girmiş olan Türk kuvvederi vardı. Mankupl'ulaın önünden yavaş yavaş ve savaşarak çekilen Yakup Bey kuvvederi nihayet onları pusuya düşürdüler.[177] Arkaları çevrilen Mankup kuvvetlerinin bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da esir edilmişti. Bu suretle müdafilerinin çoğunu kaybetmiş olan Menkup kolayca zaptedilmiş oldu.

Daha sonraki tarihlerde zaptedilen kaleler.

İşkodra'nın fethinden sonra otuz gemiden mürekkep bir Osmanlı donanması Kocaeh hâkiminin idaresi altında[178] Kırım sahillerinde tekrar gözükmüş, Kefe havalisinde bulunan ve Gedik Ahmet Paşa tarafından zaptedilmemiş olan yerleri de işgal etmişti.[179]

Fatih buraları almakla neler kazandı.

Karadeniz'in bu sahiilerinin işgali, Fatih Sultan Mehmet'in düşüncelerinin bir kısmının daha tahakkuku idi. O, buraları elde etmeyi tahayyül ettiği vakit şüphesiz Karadenizdeki son Ciniviz kolonilerini ortadan kaldırmayı ve Karadeniz'e ait ticaretin bütününü ele geçirmeyi düşünmüştü. Bundan başka yukarıda da söylediğimiz gibi Boğdan ve ona yardım eden Lehistan'ı bu taraftan tehdit etmek meselesi de bu işgal plânının içinde ihtimal mevcuttu. Filhakika 1475 ten itibaren Kırım hanlığı Osmanlilara tâbi bir hanlık haline gelerek üçyüz yil kadar onların idaresi altında kaldı. Bu müddet zarfında, belki de Fatih'in düşündüğü gibi, Osmanlılar bu cihetten Lehlileri baskı altında tuttular, batıdaki düşmanlarının üzerine başka bir yoldan kuvvetler sevketme imkânlarına sahip oldular ve nihayet, gelişmekte olan Moskova Knezhğinin ve daha sonraki Rus devletinin Karadeniz'e inme isteklerine uzun müddet engel oldular.

[177] Kemal Paşa-zade, vrk. 211. Sadüddin, s. 556.
[178] İdris-i Bitlisî, vrk. 157.
[179] Sadüddin, s. 568.

ALTINCI BÖLÜM

I

FATİH'İN İÇ ANADOLU VE DOĞU ANADOLU SİYASETİ

Karamanoğulları ve Akkoyunlular hakkında mütalâalar.

Toros dağları ile Anadolu kuzey dağları arasında uzanıp giden ve Uzunyayla'ya kadar devam eden Orta Anadolu ile bunun ötesinde başlıyan Anadolu'nun doğu kısmı üzerinde, bilhassa Fırat'a kadar olan sahada, Fatih Sultan Mehmet Osmanlı devletinin bir bütün teşkil ettiğine inanmış gibi idi. Halbuki Orta Anadolu'nun büyük bir kısmı ile doğu yaylalarının bütünü imparatorluğun sınırları dışında kalmıştı. Her iki bölgede hüküm sürmekte olan beylikler, Osmanlıları her bakımdan tehdit eden bir mevkide bulunmakta idiler. Konya, Karaman Lârende ve civarına, hattâ Torosların güneyinde denize kadar olan sahalara malik olan Karaman beyliği, yaşadığı müddetçe, Osmanlı devletine karşı mümkün olabilen bütün fenalıkları yapmış, "hıristiyanlığı takviye ederek müslümanlığı zaafa götürmeye" çalışmıştı.[1] Yıldırım Bayazıt'ın müthiş pençesi altında bir an ezilmeye mahkûm olan bu beylik, Yıldırım-Timur karşılaşmasından sonra tekrar meydana çıkarak Çelebi Sultan Mehmet zamanında ve İkinci Murat devrinde durmadan Osmanlılar aleyhinde faaliyette bulunmuştur. Fatih'in küçük yaşta tahta çıkmasını da fırsat sayan bu beylik, Orta Anadolu'da yine bir gaile meydana getirmeye çalışmış ise de, genç hükümdarın çok süratle hareket edişi buna imkân bırakmamıştı. Ancak Fatih biliyordu ki Karamanlılar bir fırsat vukuunda tekrar ortaya çıkacaklardır. Anadolu'nun öteki kısımlarının güvenliği ve nihayet Türk soyunun birliği bakımından buralarının da Osmanlı toprakları içerisinde bulunmasını zaruri sayan Fatih Sultan Mehmet bu beyliği hiçbir hak tanımamak suretiyle ortadan kaldırmayı belki daha evvelki tarih-

[1] Sarı Abdüllah, Efendi, vrk. 40-42.

lerde tasarlamış, fakat hâdiselerin seyri onun gözlerinin başka taraflara çevrilmesine sebep olmuştu.

Yakın, uzak Osmanlıların aleyhindeki her teşekküle el uzatan Karaman beyhğinin, İbrahim Bey'in ölmesinden biraz sonra, durumu büsbütün nazikleşti. Osmanlı topraklarının doğusunda bulunan ve gittikçe kuvvet kazanan Akkoyunlu devletine gelince o, Osmanlılar için gün geçtikçe daha ciddî bir tehlike konusu olmaya başladı. Nitekim Karadeniz sahillerine göz dikmiş olan bu devlet Trabzon Rum imparatorlariyle akrabalık tesis etmiş, bu yüzden Fatih'in Trabzon'u almak isteyişine mani bile olmaya çalışmıştı.[2] Bu mani olmak isteyişte Trabzon imparatorunu müdafaa etmekten ziyade bu toprakların Fatih'in eline geçmesini önlemek gayesi vardır denilebilir. Bundan başka İsfendiyar toprakları üzerinde hak iddia edebilecek bir mevkide olan Kızıl Ahmet Bey'i kabul eden, himaye eden ve onu Osmanlılara karşı elinde bir silâh gibi tutan Uzun Hasan, Osmanh-Akkoyunlu sınırları üzerinde hâdiseler çıkarmaktan da çekinmiyordu.[3] Ayrıca Osmanlılarla Karaman beyliği arasında çıkan anlaşmazlığı da fırsat bilen Uzun Hasan, Karamanoğullarına yalnız siyasi müzaherette değil, aynı zamanda bilfiil asker göndermek suretiyle yardım ediyordu.[4] İşte bütün bu hareketler Fatih'i ister istemez doğudaki bu tehlike ile meşgul olmaya sevketti. Bu tehlike mevcut oldukça Anadolu'da henüz yeni ahmp Osmanlı topraklarına eklenmiş olan yerlerin sükûnette kalmasını sağlamak mümkün olmıyacaktı. Yani Kızıl Ahmet, İsfendiyar toprakları, Karaman beyleri de Karaman ülkeleri üzerinde lâzım gelen tahrikleri yapmaktan geri kalmıyacak, hele Uzun Hasan gibi kuvvetli bir hamileri bulundukça tehlike Osmanlılar için büsbütün artacaktı. Bu itibarla Fatih Sultan Mehmet önce Anadolu'nun ortasındaki Karaman dikenini, sonra da doğuda büyüyen Akkoyunlu devletini ezmeye kendini mecbur gördü. Bunlar mevcut bulundukça padişahın başka yerlerde güvenle çarpışmasına imkân yoktu. Onun için padişahın Karamanlılar ve Akkoyunlular üzrine yürümesi, Anadolu'da takip ettiği siyasetin

[2] Bk. Kitabımızın 264 cü sayfası. [3] Bk. Kitabımızın 264 üncü sayfası.
[4] Bk. Kitabımızın 293, 308 inci sayfaları.

bir neticesi ve iki ayrı safhasıdır. Ancak bu iki teşekkülün, Osmanlılara karşı aldıkları tavır, o kadar birbirinden ayrılmaz haldedir ki onların bu devirdeki tarihlerini yanyana ve daha doğrusu birbirinin içinde mütalâa etmek lâzım gelir. Fakat, hâdiseleri daha açık anlatmak ve birbirine kolayca bağlamak imkânını kaybetmemiş olmak için onları ayrı ayrı mütalâa etmeyi zaruri buluyoruz.

1451 Osmanlı-Karaman anlaşmasından sonra İbrahim Bey'in Venediklilerle ittifakı ve Osmanlılar aleyhindeki faaliyeti.

Anadolu'da Türk vahdetinin kurulmasına, beyliğini kaybetmemek bakımından, en ziyade muhalefet eden ve yine aynı sebepten ötürü verdiği sözü tutmıyarak Osmanlıları uzun müddet kendisiyle meşgul eden Karamanoğlu İbrahim Bey, son defa, yani 1451 de yaptığı çarpışmada Fatih Sultan Mehmet'i, ancak Osmanlı vezirlerinin şefaati sayesinde, sulha ikna edebilmişti.[5] Fakat en başta gelen düşüncesini Osmanlılara ihanet teşkil ettiğine göre, onun bu defa da sözünde duracağı şüpheli görünüyordu. Hakikaten aradan çok geçmeden İbrahim Bey Osmanlılar aleyhine olmak üzere Venediklilerle bir anlaşma imzaladı. Çünkü Anadolu'nun bütünü ile Osmanlıların eline geçmeye başlaması, İstanbul'un yine onlar tarafından zaptedilmesi ve Osmanlıların Cinivizlere karşı gösterdiği temayül[6] Venediklileri büyük bir telâşa düşürmüştü. İşte onların bu tetelâşh anlarında Giovanni Mocenigo dh bir elçileri Konya'ya gelerek Karamanlılarla bir ticaret muahedesi imzaladı. Fakat bu işin açık ciheti idi. "Hakikatte ise İbrahim Bey'in mukaveleye merbut mektubundan anlaşılacağı üzere müşterek düşmana karşı" bir ittifak yapılmıştı.[7] Bu müşterek düşman Osmanlı devleti idi.[8]

Fatih'in, İsfendiyar topraklarını aldıktan sonra, Trabzon'a gitmek üzere Sivas taraflarına hareket ettiği sıralarda İbrahim Bey, İsfendiyaroğlu İsmail Bey'i tekrar Kastamonu'ya dönmeye teşviketmiş ve ona "Hey Tanrı kulu! dön Yenişehir'e varma, Osmanoğlu'nun fırsatın bulduk, bu taraftan ben sana muin, o taraftan dahi Uzun Hasan'a haber edelim, aradan götürelim yine sen vilâyetine var" demişti.[9] Fakat

[5] Bk. s. Kitabımızın 37 inci sayfası.[6] İ. H. Uzunçarşılı. Karamanoğulları devri vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman imareti vakfiyesi, Belleten, I (1937), s. 56. [7] İ. H. Uzunçarşılı, aynı makale. [8] Aynı makale.

[9] Âşık Paşa-zâde, s. 158. Neşri, İbrahim Bey in teklifini aşağıdaki şekilde yazmaktadır: "Hay Tanı kulu Yenişehir'e varmadan yine Kasta-

İsmail Bey'i Osmanlılar aleyhine harekete geçirme teşebbüsünde İbrahim Bey birşey elde edemedi. Çünkü İsmail Bey'in dinî duyguları ve ileriyi görüşü yani "bir padişah gazaya gidiyor, anı yoldan komak İslâma lâyık değildür. Hususan ki kalelerinde ol padişahın külları vardur ve hem memleket karındaşımnr elindedür" demesi[10] buna mani olmuştu. İbrahim Bey biraz sonra Kızıl Ahmet'den de faydalar umdu. O, tayin edildiği Mora beyliğine gitmiyerek İbrahim Bey'in yanına iltica edince çok riayet görmüştü. Hattâ İbrahim Bey yanında kalması için çok ısrar etti.[11] Fakat Osmanlı topraklarına civar olan bu yerlerde kalmayı tehlikeli sayan Kızıl Ahmet, İbrahim Bey'den yol harçlığını alarak Uzun Hasan'a sığındı.[12]

İbrahim Bey ile oğulları arasındaki anlaşmazlık ve İbrahim Bey'in ölümü.

İşte İbrahim Bey, Osmanlılarla bir anlaşması bulunmasına rağmen, bu surede 1463 yılma kadar Osmanlılar aleyhine çalıştı; fakat bu çahşmalar bir çarpışmaya intikal etmeden öldü.

Yedi oğlundan[13] en büyüğü olan İshak Bey'i[14], İbrahim Bey, Osmanlılara mensup olmaması bakımından, çok seviyordu.[15] Bu itibarla İbrahim Bey sağlığında onu veliaht yapmış ve ayrıca, merkezi Silifke olmak üzere, İçel valiliğine tayin

monu vilâyetine var. Osmanlunun şimdi gayet fursatıdur. Ben sana muavin olayın. Sen dahi Kastamonu vilâyetinden halk çıkar. Oğlun Hasan Bey'e dahi âdem gönderelim. Ol dahi andan hareket itsün. Osmanlıları aradan götürelim. Yine sen vilâyetinde mukarrer ol otur dedi." Bk. Neşri, vrk. 175.

[10] Âşık Paşa-zâde, s. 158. Neşri, İsfendiyaroğlu'nun İbrahim Bey'e verdiği cevabı biraz daha başka şekilde ifade etmekte ve "andan İsmail Bey bu haberi işidicek eytdi: Bu söz müslümanlığa lâyık söz değildür. Buna münafiklık derler. Şimdi bir gazi padişah gazaya gidiyor. Biz anı yolundan ahkomaklık islâma sığan iş değildür. Hassaten kim bunun gibi ef'ali sen nice kerre itdün, ne başardun, şimdi yine se başarasın dedi." demektedir. Bk. Neşri, vrk. 175-176.

[11] Kemal Paşa-zâde, vrk. 203. Halbuki İ. H. Uzunçarşıh, Kızıl Ahmet Bey'i İbrahim Bey'in kabul etmediğini, yalnız Uzun Hasan'ın yamna gidinceye kadar kendisine lâzım olan yol parasını verdiğini yazmaktadır. Bk. İ. H. Uzunçarşıh, adı geçen makale.

[12] Kemal Paşa-zâde, vrk. 103.

[13] 329 numaralı Âl-i Osman Tarihi, vrk. 124.

[14] İshak Bey bir cariyeden doğmuştur. Diğer çocuklar yani Pir Ahmet, Kasım, Karaman, Alâüddin, Süleyman ve Nuresofi adındaki altı kardeş Fatih Sultan Mehmet'in halasından doğmuşlardır.

etmişti. Daha sonra da bütün devlet işlerini ona bırakınca öteki kardeşler buna itiraz etmişler ve babalarının hastalığından faydalanarak harekete geçmişlerdi. Bu hareketin başında bulunan Pir Ahmet Bey Konya'nın ileri gelenleri ile anlaşarak hükümdarlığını ilân etmiş ve babası ile birlikte ağabeyisi İshak Bey'i Konya'dan çıkarmıştı. Bu hâdise ihtiyar İbrahim Bey'in Gevale kalesinde ölmesine sebep oldu. Bunun üzerine kardeşlerine mukavemet edemiyeceğini anlayan İshak Bey İçel'e çekilerek buradan Memlûk sultanına müracaat etmiş ve onun himayesini istemişti.[16] Sultan gerçi onun bu isteğini kabul etmiş, kendisine hilat göndermiş, fakat yardım etmediği için İshak bu defa da Uzun Hasan'a başvurmuştu.[17] Şayet Uzun Hasan kendisine yardım eder ve kardeşlerini Karaman elinden çıkarırsa, Kasım Bey ona her göç için bin filori vermeyi taahhüt ediyordu.[18] bunun üzrine Uzun Hasan'ın hemen işe müdahale ettiğini ve Sivas civarından Karaman topraklarına yürüdüğünü görüyoruz.[19] İshak Bey bu kuvvederi karşılamış ve Karaman ülkesine onlarla beraber girmişti.[20] Uzun Hasan'm filen işe müdahalesinden sonra İshak Bey tek başına hâkim duruma geçti. Çünkü Pir Ahmet Bey Uzun Hasan'ın kuvvetleri karşısında mukavemet edemiyeceğini anladığı için Karaman topraklarını terkederek Fatih Sultan Mehmet'e sığınmış[21] ve bazı yerleri Fatih'e bırakacağım söyliyerek ondan himaye ve yardım istemişti.[22] Fatih bu yardımı yapmıya taraftar görünüyordu. Esasen Karaman halkı İshak Bey'in durumundan memnun değildi. Çünkü onun davet ettiği Uzun Hasan kuvvetleri Karaman ülkelerinde her girdikleri yeri tahrip etmiş, soymuş[23] ve yağma etmişlerdi.[24] Uzun Hasan buradan ayrı-

Yardım görmek üzere İshak Bey'in Uzun Hasan'a, Pir Ahmet Bey'in de Fatih'e müracaatları. Fatih'in Pir Ahmet'e yardımı ve bir kısım Karaman şehirlerinin Osmanlı topraklarına katılması.

[15] Neşrî, vrk. 182.
[16] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 88.
[17] İdris-i Bitlisi, vrk. 124.
[18] Âşık Paşa-zâde, s. 167. Kemal Paşa-zâde, vrk. 124.
[19] Kemal Paşa-zâde, vrk. 124.
[20] Âşık Paşa-zâde, s. 167. Kemal Paşa-zâde, vrk. 124.
[21] Âşık Paşa-zâde, s. 167.
[22] İdris–i Bitlisi, vrk. 125.
[23] Âşık Paşa-zâde, s. 167. Neşrî, vrk. 183.
[24] Yalnız sürüp götürülen develerin miktarı 20.000 idi. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 125.

lırken Kızıl Ahmet Bey'i bir kısım kuvvetlerle Karaman ülkelerinde bırakmıştı.[25] Bununla beraber, müstakil olarak Karaman beyliğini elde etmiş olan İshak Bey Fatih Sultan Mehmet'in Pir Ahmet'e yardım edeceğini örenmiş bulunuyordu. Yalnız Uzun Hasan'a dayanmayı kâfi görmeyen İshak Bey bu sebepten Fatih Sultan Mehmet'e Sarı Yakup oğlu Ahmet'i[26] elçi olarak gönderdi. Sarı Yakup oğlu, Pir Ahmet'e yardim edilmediği ve İshak Bey üzerine sevkedilmediği takdirde Akşehir ve Beyşehir'in[27] Osmanhlara bırakılacağım bildiriyordu.[28] Bunun üzerine padişah Çavuşbaşı Ahmet Bey'i İshak Bey'e göndererek "Çarşamba pazarı smur olsun, berisini bize ver, biz dahi kardeşini koyuvermiyelim dedi"[29] İshak Bey Uzun Hasan'ın yardımına güvenerek bu teklifi reddedince[30] padişah Pir Ahmet'e "Tabıı ve alem" vererek Karaman'a gönderdi.[31] Antalya sancakbeyi Köse Hamza Bey ile Karahisar Beyi[32] ve Kayseri sancakbeyi[33] ona yardıma memur edilmişlerdi.Pir Ahmet Bey kuvvetleri ile İshak Bey kuvvetleri Ermenek[34] veya Dağpazarı'nda karşilaştılar.[35] Yapilan savaşta. İshak Bey mağlûp olmuş ve karısı ile bir çocuğunu Silifke'de bırakarak Uzun Hasan'ın yanma kaçmıştı.[36] Pir Ahmet, Silifke müstesna, bu suretle bütün Karaman ellerine hâkim oldu;[37] ve yine bu suretle Karaman toprakları Akkoyunlularla Osmanhların nüfuzlarının çarpıştığı bir saha halini aldı. Öte taraftan Pir Ahmet Bey Fatih tarafından yapılan yardıma karşılık olmak üzere Akşehir, Beyşehir ve Sıklanhisar ile Ilgın tarafılarım padişaha terketmiş ve kendisi de Osmanh hâkimiyetini kabul etmişti.

[25] Âşık Paşa-zâde, s. 168.

[26] Âşık Paşa-zâde, s. 168. Neşrî, vrk. 183. Sadüddin, s. 499. Halbuki İ. H. Uzunçarşılı bu elçinin Sarı Yakup olduğunu yazmaktadır. Bk. İ. H. Bk. Uzunçarşılı, II, s. 89.

[27] Âşık Paşa-zâde, yalnız Beyşehrin verileceğini yazıyor. Bk. Âşık Paşa- zâde, s. 168.

[28] Kemal Paşa-zâde, vrk. 125.

[29] Âşık Paşa-zâde, s. 168.

[30] Kemal Paşa-zâde, vrk. 125.

[31] Aynı eser, vrk. 125.

[32] Neşri, vrk. 183.

[33] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 94.

[34] Kemal Paşa-zâde, vrk. 125.

[35] Sadüddin. s. 500.

[36] Dursun Bey, s. 122. İdris-i Bitlisi, vrk. 125. Kemal Paşa-zâde, vrk. 125.

[37] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 94.

Kendisine karşı çok cömert davranan hattâ Karaman beyliğinin başına geçebilmesinde en büyük âmil olan, fakat ötedenberi düşman telâkki edilen Osmanlı hanedanına ve bu arada Fatih'e karşı Karamanoğlu Pir Ahmet Bey aradan çok geçmeden muhalefet etmeye başladı. Gerçek o, Osmanlı topraklarına tecavüze başlıyarak bazı yerlerin mahsullerini gasbetmiş, bu arada padişahtan Ilgın ve civarını geri istemek cesaretini bile göstermişti.[38] Bundan başka Pir Ahmet Bey Osmanlılara tâbi her derebeyi gibi yılda en aşağı bir defa gelip padişahın elini öpmeye ve hediyeler getirmeye mecburdu. Halbuki Pir Ahmet Bey bu merasimde hazır bulunmaya önem vermiyordu.[39] Diğer taraftan 1466 da Uzun Hasan meselesi ciddî bir hal aldı. Padişah doğuda gittikçe tehdit edici bir hal alan bu devlete karşı harp hazırlıklarına başlamıştı. Ancak bu hazırlıkların nere için olduğu, her zamanki gibi bu sefer de, belli değildi.[40] Bundan ötürü uzak bir sefere[41] hazırlanmaları için her vilâyete emirler gönderildi.[42] Bu arada Dulgadıroğlu Şehsuvar Bey ile Karamanoğlu Pir Ahmet Bey'den de aradaki anlaşmalar gereğince savaşa katılmaları istenmişti.[43] Bununla beraber Karamanoğulları meselesi sona ermedikçe doğuda bir sefere çıkmak pek büyük bir ihtiyatsızlık olurdu. Padişahın bunu bilmemesine imkân yoktur. Belki de bütün bu hazırlıklar Karamanoğlu'nun üzerine yürümek için yapılmaktadır. Fakat Fatih âdeti olduğu üzere meseleyi gizli tutuyordu. Her ne olursa olsun ordu Afyonkarahisar'a gelinceye kadar padişahın

Pir Ahmet Bey'in Osmanlılara karşı cephe alması.

Padişahın sefere çıkması ve Afyon'a gelindikten sonra seferin Karaman üzerine olduğunu bildirmesi. Konya, Gevale'nin alınması.

[38] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 94. Sadüddin, s. 500.

[39] Angiolellos, s. 45-46.

[40] Dursun Bey, hazırlıkların Mısır için yapıldığını fakat Karamanoğlu Pir Ahmet'in anlaşmalara riayet etmiyerek orduya katılmadığı için Karaman'a yürüdüğünü yazmaktadır. Bk. Dursun Bey, s. 138. Kemal Paşazâde'ye göre bu sefer Halep ve civarı için yapılacaktı. Padişah buraları Çerkezlerin elinden almayı tasarlıyordu. Malatya ve Darende de bu meyanda idi. Çünkü bunlar esasen Osmanlıların elinde iken Yıldırım Bayazıd faciasında kaybedilmişlerdi. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 144.

[41] Dursun, Bey, s. 138.

[42] Kemal Paşa-zâde, vrk. 144.

[43] Bu iki beylikle Fatih daha önce anlaşmıştı. Bu anlaşma "padişahtan her ne vakit kim işaret oluna, hazır olalar ve her nereye emrederse varalar" şeklinde idi. Bk. Neşrî, vrk. 185. Bu anlaşma Âşık Paşa-zâde'de de vardır. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 169.

maksadını hiç kimse anlamadı. Ancak Fatih'in bu şehirde bulunduğu sırada, sefere katılması için Pir Ahmet Bey'e haber götüren adam geri dönmüş ve padişaha, Karamanoğlu'nun emre itaat etmediğini bildirmişti.[44] Bunun üzerine Fatih, yolu üstündeki bu dikeni "ol hârı rehgüzarından" katî olarak yoketmeye karar vermiş ve derhâl Konya üzerine yürümüştü.[45] Pir Ahmet Bey padişahın kuvvetlerine mukavemet edemiyeceğini bildiği içindir ki Konya'yı bırakarak Lârende'ye kaçtı.[46] Bunu haber alan Fatih kuvvetlerinden bir kısmını Mahmut Paşa'nın idaresi altında Lârende'ye gönderirken kendisi de Konya'yı kuşattı ve zaptetti; bundan sonra Konya civarında bulunan ve çok müstahkem bir kale olan Gevale[47] ve Ereğli'yi de aldı. Pir Ahmet Bey'e gelince o, Mahmut Paşa'ya karşı şiddetli savaşlar vermiş, fakat neticede mağlûp olarak Karataş taraflarına kaçmaya muvaffak olmuştu.[48] Padişah bundan sonra Mahmut Paşa'yı Turgutoğulları üzerine sevketti.[49] Çünkü Karaman diyarında fesat çıkaranlardan birisi de bunlardı. Paşamn kendi üzerlerine geldiğini duyunca onlar da Bulgar dağını terkederek Tarsus ovasına çekildiler.[50] Bu surede Karaman'da isyan çıkaran ve bu işe ön-ayak olanların mühim bir kısmı öldürülmüştü. Fakat padişah bunu da kâfi bulmadı; Karaman diyarının kuvvet ve kudretini azaltmak çarelerini

Mahmut Paşa'mn Turgutoğulları ile mücadelesi. Karaman halkının İstanbul'a sürülmesi ve birtakım dedikodulardan sonra Mahmut Paşa'nın azli.

[44] Dursun Bey, s. 138. Kemal Paşa-zâde, vrk. 144. Halbuki Angiolellos, Pir Ahmet Bey'in hıristiyanlara karşı yapılacak bir savaş için davet edildiğini ve Pir Ahmet'in bunu reddetmesi üzerine Fatih'in Karamana yürüdüğünü yazmaktadır. Bk. Angiololos, s. 45-46.

[45] Kemal Paşa-zâde, vrk. 144. İdris-i Bitlisî'ye göre Karaman'a Fatih önce Rum Mehmet Paşa'yı göndermişti. Bunun üzerine Pir Ahmet Bey Lârende'yi bırakarak Taşeli'ne çekilmiş, fakat kış gelince küçük bir kuvvede tekrar faaliyete geçmişti. Bu hâdise padişahın Karaman seferine sebep oldu. Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 133.

[46] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 95.

[47] Viyana Millî kitaplığında H.O. 161 de "Mektub-i ilâ Sultan Bayazıd" başlığını taşıyan Fatih'in bir mektubu vardır. Bu mektupda Fatih, Karaman diyarında ve her tarafta "hasanet ve rasanet"i ile meşhur olan Gevale kalesini alarak Osmanlı topraklarına kattığını ve bunu bildirmek üzere bu mektubu yazdığını söylemektedir.

[48] Dursun Bey, s. 139.

[49] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 95.

[50] Âşık Paşa-zâde, s. 170.

düşündü. [51] İşte bu arada Karaman Beyliği halkından bir kısmının İstanbul'a tehcirini emretti. Bu vazifeyi yerine getirmekle mükellef bulunan Mahmut Paşa birçok sanatkârı İstanbul'a nakletmekle beraber yaptığı işten memnun değildi. Hattâ "terk-i diyara mecbur olanlara: ihtiyar benim elimde değil, mazuruz" bile diyordu. [52] Ancak bu hareketi düşmanlarının işine yaradı. Bu düşmanların başında Rum Mehmet Paşa vardı. O, Mahmut Paşa'yı, Pir Ahmet'i yakalamamakla itham ediyor ve hicret meselesinde de zenginlere müsamaha göstererek yalmz fakirleri Karaman eilerinden çıkardığım söylüyordu. [53] Bundan dolayı, oğlu Şehzade Mustafa'yı Konya'da bırakarak geri dönen Fatih, Afyon'a geldiği vakit Mahmut Paşa'yı azletti. [54]

Pir Ahmet ve Kasım Beylerin tekrar faaliyete geçmeleri üzerine Rum Mehmet Paşa Karaman illerine gönderiliyor.

Rum Mehmet Paşa'mn zulmü ve Varsak beylerine mağlûp oluşu.

Osmanlıların kazandığı büyük muvaffakiyet ve Karaman beylerinin katî mağlûbiyeti dahi Karaman ahalisinin kendi beylerine karşı beslemiş oldukları duyguları öldüremediğinden oralarda Osmanlılar aleyhine birtakım hareketler eksik olmuyordu. Hattâ yalmz İçel ve Taşeli'nde hüküm sürmekte olan Karamanoğulları Kasım ve Pir Ahmet Beyler, Türk ordusu çekildikten sonra, müştereken hereket ederek Lârende'yi geriye almaya muvaffak olmuşlardı. Bunun için Fatih, Rum Mehmet Paşa'yı tekrar Karaman ellerine gönderdi. Rum dönmesi ve zâlim bir adam olan bu paşa Karaman'da çok şiddetli hareket etmiş, halkı Karamanoğullarına yardım etti diyerek Lârende'yi ve Ereğli'yi tahrip etmiş, oralarda işitilmedik zulümler yapmıştı. [55] Onun memleketi yağına etmesi ve birçok insanı öldürmesi, [56] halkı büsbütün Osmanhlar aleyhine çevirdi. Paşa, halkın düşmanca duyguları arasında, yazın Bulgar dağına çıkan, kışın Çukurova'da yaşıyan ve Karamanlılara daima yardım eden, Varsaklarm üzerine yürümüştü. Bunlardan bir kısmım öldürmeye muvaffak olan Rum Mehmet Paşa sonunda

[51] Kemal Paşa-zâde, vrk. 145.
[52] Aynı eser, vrk. 145.
[53] Âşık Paşa-zâde, s. 170.
[54] Dursun Bey, s. 139.
[55] Kemal Paşa-zâde, vrk. 160.
[56] Rumdan dönme olan Mehmet Paşa Karaman'da çok merhametsizce hareket etmişti. Bunun sebebini Âşık Paşa-zâde "İstanbul'un intikamını almaya gayet müştak idi kim ehl-i İslâm incideydi" şeklinde izah etmektedir. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 170.

Varsak beylerinden Uyuz Bey'in pusuna düşerek mağlûp olmuş [57] ve güçlükle hayatını kurtarabilmişti. [58] Fakat Karaman'i soyarak elde ettiği eşyaları kâmilen onlara bırakmak mecburiyetinde kaldı. Bu mağlûbiyet Pir Ahmet Bey ile kardeşleri Karaman ve Kasım Beylerin tekrar faaliyete geçmesine sebep oldu. Bilhassa Kasım Bey beşbin kişilik bir kuvvede Ankara ve dolaylarını talana başlıyarak civardaki köyleri soydu ve yaktı. Bu durum karşısında Bolu Sancakbeyi Piri Bey ile[58] Ankara Sancakbeyi Küçük Sinan Bey ve Ankara Kadısı Emre Çelebi [59] tophyabildikleri kuvvetierle Kasım Bey'i sıkıştırdılar. Fakat Kasım Bey'in kurduğu pusuya düşen bu kuvveder büyük bir bozguna uğramış, hattâ Kadı Emre Çelebi dahi öldürülmüştü. [60] Bu surede iş pek ciddî bir hal aldı.

Kasım Bey kuvvetlerinin Ankara civarını yağma etmeleri ve Ankara Kadısı Emre Çelebi'nin öldürülmesi.

Padişah Ağrıboz seferinden döner dönmez, Turgutoğlu ve Adahoğlu ile birlikte hareket eden Pir Ahmet ve Kasım Beyleıin üzerine Sadrazam İshak Paşa'yı gönderdi. Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, İshak Paşa'ya yardıma memur edilmişti. Bu kuvvetierhı gehşi Karaman ehnde iyi bir tesir bırakmadı. Çünkü halk tekrar büyük bir ziyana uğrayacağım anlıyordu; bundan ötürü Karamanoğlu Pir Ahmet'e yardım etmedi. [61] Bu durum karşısında İçel'e kaçmış olan Pir Ahmet Bey burada daha fazla kalamıyarak Uzun Hasan'a iltica etti. İhtimal bu tarihlerdedir ki aşağıda incelemesini yapacağımız bir mektubu padişah Mısır sultanına gönderdi. [62] Bu mektuptan Karamanoğlunun, [63] Mısır komutanlarından birisinin yardımını gördüğü anlaşilmaktadır. Onun için padişah yazısında: "Bizim komutanlarımız sizin memleketinizin hududundan içeriye girmeye mezun değildirler. Halbuki İshak Paşa'ya Karamanoğ-

İshak Paşa'nın Karaman topraklarına yürümesi üzerine Pir Ahmet Bey Uzun Hasan'a sığmıyor.

Padişahın Mısır sultanına gönderdiği mektup.

[57] Bu mağlûbiyet üzerine Rum Mehmet Paşa azledilmiş ve sadrazamlığa İshak Paşa getirilmiştir.

[58] Âşık Paşa-zâde, s. 173.

[59] Kemal Paşa-zâde, vrk. 161-162.

[60] Aynı eser, vrk. 161-163.

[61] Aynı eser, vrk. 162.

[62] Bu mektubun son tarafı noksandır ve tarihi de yoktur. Ancak mealinden Mısır Sultanına yazıldığı anlaşılmaktadır. Topkapı sarayı arşivindeki numarası 8363 olan bu vesika kitabımızda 11 numara ile gösterilmektedir.

[63] Pir Ahmet Bey veya Kasım Bey'den hangisi olduğu anlaşılamamaktadır. Bk. vesika 11.

lu'nu yakalamak için emir verilmiş bulunmaktadır. İcabederse aylarca ve yıllarca bekliyerek, nerede olursa olsun onu yakalayacaktır. Karamanoğlu'na gelince o, sizin topraklarınıza sığınmadıkça kurtulamaz. Biz, Emirlerinizin ve Naiplerinizin onu himaye ettiğinden şüpheleniyoruz. Halbuki onların bize yardımları beklenir. Çünkü iki padişah arasında dostluk mevcut olunca onlara bağlı olanların da dost olması lâzım gelir. Bununla beraber İshak Paşa onu Emirlerinizden istemiş, fakat elde edememiştir. Karamanoğlu'nun yarattığı fitne ve fesadın devamına artık tahammülümüz kalmadığından, onu yakahyarak bize göndermelerini komutanlarınıza emretmelisiniz. İki memleketten birinin dost olduğuna ötekinin de dost olması, birinin düşman olduğuna ötekinin de düşman olması kaidesi bunu icabettirmektedir. Biz bu yoldayız, sizden de bunu bekleriz" diyordu. [64] Anlaşılıyor ki Karamanoğlu, Uzun Hasan'a sığınmadan önce, Mısır hudut beylerinden çok yardım görmüş, hattâ İshak Paşa'dan kaçarak onlardan birisine iltica etmiştir. İhtimal, yukarıdaki mektubun gönderilmesinden sonra Memlûk sultanı onu himaye etmenin doğru olmıyacağına kanaat getirerek Karamanoğlu'nun korunmaması icabedeceğini kendi komutanlarına bildirdi. Çünkü Fatih'in yazdığı mektup, dostça kelimeler taşımasına rağmen, biraz da âmirce yazılmış olan bir mektuptur. İhtimal Fatih ile dostluğu bozmak istemeyen Mısır sultanı yukarda da söylediğimiz gibi komutanlarına Karamanoğlu'nun himaye edilmemesini emretti. Bundan sonradır ki Karamanoğlu, Uzun Hasan'a sığınmak zorunda kaldı.

İshak Paşa-Kasım Bey mücadelesi.

Pir Ahmet Bey Uzun Hasan'a iltica edince kardeşi Karaman Bey de Fatih'e tâbi olmayı faydalı görmüş ve bundan ötürü kendisine Çermen sancağı verilmişti.[65] Kasım Bey'e gelince o, mukavemette devam etti. Fakat bu mukavemet daha ziyade Toroslara ve Torosların güneyine inhisar ediyordu. Çünkü İshak Paşa Torosların kuzeyindeki bütün Karaman arazisini işgal etmişti. Bundan sonra İshak Paşa Bulgar dağında bulunan Kasım Bey üzerine yürüdü; fakat onun kuvvetlerinden bir kısmını öldürmüş ve bir kısmını esir almış olmasına rağmen kendisini yakalayamadı. Kasım Bey Bulgar

[64] Vesika 11. [65] Kemal Paşa-zâde, vrk. 163.

dağının sarp yerlerine sığınmıştı. Ele geçmiyeceği anlaşılınca İshak Paşa geriye döndü. Fakat Türk ordusu çekilir çekilmez Kasım Bey tekrar faaliyete geçmiş ve Adaluoğlu'nun idaresinde bir kısım kuvvetleri Niğde üzerine yollamıştı. Gerçi Niğde düşmedi. Fakat civarının birkaç defa yağmaya uğraması buraların harap olmasına sebep oldu. Bununla beraber sonunda İshak Bey de Uzun Hasan'a sığınmak mecburiyetinde kaldı.

Gedik Ahmet Paşa'nın Alâiyye'yi işgali. İshak Bey'in oğlu Silifke'yi Gedik Ahmet Paşa'ya teslim ediyor.

1471de Karamanoğulları'nm geri kalan yurdarım almaya Gedik Ahmet Paşa memur edilmişti. Fakat paşanın ilk hedefi Memlûk sultanlarının himayesi altında olan Alâiyye beyliğini ortadan kaldırmak oldu.[66] Çünkü burası Arap ve Frenk gemilerinin bir geçit yeri olduğundan Anadolu toprakları için zararlı görünüyordu.[67] Ayrıca Karaman ellerinin muhafazası bakımından Alâiyye'nin Osmanlılar elinde bulunması şarttı.[68] Bu itibarla Fatih oranın alınmasını Gedik Ahmet Paşa'ya havale eylediği için kale Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatıldı. Alâiyye beyi Kılıç Arslan Bey, kalenin önüne kadar gelmiş olan bu kuvvetiere karşı müdafaamn lüzumsuzluğuna kani olmuştu. Çünkü kale halkı savaşa istekli değildi.[69] Bundan ötürü kaleyi hiçbir mukavemete yeltenmeden teslim etti. Bundan sonra Gedik Ahmet Paşa Silifke üzerine yürüdü. Burayı Karamanoğlu İshak Bey'in oğlu,[70] amcalarına karşı müdafaa etmiş ve onlara terketmemişti Bu sıralarda babasının öldüğünü haber alan bu çocuk, Karaman eilerinin büyük bir kısmının Osmanlılara intikal ettiğini görünce, padişaha tâbi olmayı faydalı görerek bu isteğini Fatih'e bildirdi.[71] Onun için Gedik Ahmet Paşa şehri savaşmaksızın teshm aldı.[72] Bu suretle İçel'in en mühim kaleleri Osmanlıların eline geçmiş oldu. Tahmin edilir ki bu tarihlerde Karamanoğullarımn annesi ve Fatih'in halası, çocuklarının affedilmelerini Fatih'ten istemek üzere yola çıkmış, fakat yolda ölmüştü.[73] Bununla beraber affedilme işi elden bırakilmamış, bu sefer de Uzun Hasan'ın annesi tarafından

Karamanoğullarınm padişah tarafmdan affedilmeleri için yapdan teşebbüsler.

[66] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 92. [67] İdris-i Bitlisi, vrk. 137.
[68] Aynı eser, vrk. 137. [69] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 96.
[70] Bk. Kitabımızın 286 cı sayfası. [71] Dursun Bey, s. 145. Âşık Paşazâde, s. 175. [72] Kemal Paşa-zâde, vrk. 167-168.
[73] Vesika 12. İki parçadan ibaret olan bu vesika ayrı ayrı parçalar telâkki edilerek iki numara almıştır. Ben bunları birleştirdim.

Fatih'e başvurulmak suretiyle bu iş üzerinde ısrar edilmiştir.[74] Ayrıca padişaha müessir olabilecek birtakım şahıslara da mektuplar gönderilerek aynı mesele üzerinde durulmakta, Karamanoğullarının bir mülteci olduğu ve Uzun Hasan'ın onları bu bakımdan kabul ettiği, yakın akrabaya şefkat ve merhamet göstermenin Allah'ın emri iktizasından olduğu yazilmaktadır.[75] Anlaşılıyor ki Uzun Hasan Anadolu'da fesadı devam ettirmek üzere her harekete başvuruyordu. Ancak Osmanlı padişalım hiçbir suretle tuttuğu yoldan geri döndürmek mümkün olmadı. Bundan ötürü, kendini kâfi derecede kuvvetli hissettiği andan itibaren Uzun Hasan, maskesini atarak asil yüzünü gösterdi; yani Karamanoğullarına fiilen yardım etmek suretiyle muhasemat kapısını kendi eliyle açmış oldu.

Uzun Hasan tarafından Karamanoğullarına yapılan ilk askeri yardım. İkinci yardım.

Gedik Ahmet Paşa'mn Karaman kalelerini birer birer ele geçirdiği şu sıralarda Uzun Hasan'ın yanına kaçmış olan Karaman oğullarından Pir Ahmet Bey ile Kasım Bey ve İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmet Bey Uzun Hasan'ı durmadan Osmanlılar aleyhine tahrik ediyorlardı. Onun için 1470 te (875 Ramazan) bir Karaman elçisinin Osmanlıların tecavüzünden şikâyet etmesi üzerine, Uzun Hasan Karamanoğullarma ilk fiili yardımım yaptı; yani Zeynel Bey komutasında 30.000 seçme atlı ile onların yardımına koştu.[76] Kendisi Gürcistan işleri ile meşgul olduğundan Karamanlılara bizzat faydalı olamamış, fakat bu savaşı bitirir bitirmez Zeynel Bey'i takipetmeyi kararlaştırmıştı.[77] Uzun Hasan 1472 de aynı beylere Bektaş oğlu Ömer Bey'in komutasında 30.000 kişilik[78] bir kuvvetle ikinci

[74] Vesika 12. [75] Aym vesika.

[76] Vesika 8, 9. Sekiz numaralı vesika hakkında kitabımızın 242 nci sayfasında malûmat verilmiştir. Dokuz numaralı vesika ise Kıbrıs kıralı'na yine Uzun Hasan tarafından yazılmış bir mektuptur. Bunda, Karamanoğlu'na yapılan yardımdan bahsedilmekte ve Kıbrıs'ın da buna katılması temenni edilmektedir.

[77] Vesika 8, 9. Zeynel Bey komutasındaki bu kuvvetlerin Karamanhlara nerede ve ne surede yardım ettiklerini matbu ve yazma kitaplarda göremedim.

[78] Kemal Paşa-zâde, vrk. 175. Muhtelif kaynaklarda bu kuvvederin sayısı ayrı ayrıdır. Oruç Bey tarihinde 40.000, (Bk. Oruç Bey, s. 127), İdris-i Bitlisî'de 20.000 (Bk. İdris-i Bidisî, vrk. 141), Angiolellos'ta 40.000-50.000,Bk. (Angiolellos, s. 47, 50), kişi oldukları görülmektedir. İhtimal Tokat'tan soma

yardımda bulundu.[79] Pir Ahmet ve Kasım Beylerle birlikte Karaman'a gitmek üzere hareket eden bu kuvvetler, önce Tokat'ı pek korkunç bir surette tahrip ettiler.[80] Bunlardan ayrılan 20.000 kişilik bir kuvvet[81] Uzun Hasan'ın amcazadesi Yusufca Mirza'nın komutasında Karaman topraklarına girdi. Gedik Ahmet Paşa bu kuvvetlere karşı muvakemet edemiyerek Konya'ya çekilmiş ve orada Şehzade Mustafa'nın emrine girmişti. Daha sonra Şehzade Mustafa da Afyon'a çekilmek zorunda kaldı.[82] Tokat'ın tahribi ve Yusufca Mirza'nın Karaman topraklarına girdiği haberi İstanbul'da duyulunca padişah derhal Uzun Hasan üzerine yürümeye karar vermişti. Fakat somadan bu fikrinden vazgeçerek[83] Anadolu Beylerbeyisi Davut Paşa'yı, kuvvederi ile birlikte Şehzade Mustafa'nın emrinde Yusufca Mirza kuvvederine karşı savaşmak üzere Anadolu'ya gönderdi.[84] Kütahya'ya kadar geri çekilmiş olan Şehzade Mustafa kuvvederi burada Davut Paşa'nın kuvvederi ile buluştular.[85] Bu surede Şehzadenin kuvvederi 60.000 e yükselmişti.[86] Buna karşılık Anadolu içerisinde ilerliyen Yusufca Mirza kuvvetlerinin sayısı da 50.000 e vardı.[87] Aynı zamanda bu kuvvetlerin başında Uzun Hasan'ın bulunduğu şayiası da ortaya çıktı.[88] Maneviyat üzerinde çok ters tesirler bıraktığım tahmin ettiğimiz bu şayianın doğru olmadığım Şehzade Mustafa casusları vasıtasiyle öğrendikten sonra babasından, bunların üzerine yürümek müsaadesini aldı.[89] Bursa'ya doğru yollarma devam eden Yusufca Mirza kuvvetleri, şehzadenin kendi üzerlerine yürüme kararın duydukları vakit, çok fayda göreceklerini umdukları Karaman topraklarına doğru, süratle geriye çekildiler.[90] Şehzade Mustafa bunu hissetmişti. Onun için o de yürüyüşünü hızlandırmış, fakat Yusufca Mirca kuvvetlerine yetişe-

Yusufca Mirza idaresindeki kuvvetlerin orta ve garbi Anadolu'daki harekederi ve bunlara karşı Osmanlılar tarafından alınan tedbirler.

Kütahya'ya çekilmiş olan Şehzade Mustafa'nın Yusufca Mirza üzerine yürümesi.

20.000 kişilik Yusufca Mirza kuvvetlerine Karaman'dan toplanan kuvvetler de karışmış ve bu suretle sayıları 40-50 bine yükselmiştir.

[79] İhtimal vesikada Zeynel Bey komutasında yapıldığı bildirilen yardım bu yardımdır.

[80] Bk. Kitabımızın 308 sayfası.

[81] Dursun Bey, s. 149. Kemal Paşa-zâde, vrk. 175.

[82] Angiolellos, s. 49.

[83] Bk. Kitabımızın 309 saysası.

[84] İdris-i Bitlisi, vrk. 141.

[85] Angiolellos, s. 49.

[86] Aynı eser, s. 50.

[87] Aynı eser, s. 50.

[88] Aynı eser, s. 50.

[89] Aynı eser, s. 50.

[90] Aynı eser, s. 50.

memişti. Bunun üzerine dörtbin kişilik bir süvari kuvvetini, Arnavut Kasım komutasında süratle ileriye gönderdi. Bütün bir gece yol alan bu kuvvetler, gün ağarmadan iki saat önce Yusufca Mirza kuvvetlerine yetişmeye muvaffak oldular ve hemen hücuma geçtiler.[91] Beyşehir gölü civarında, bağlık bir yerde vukubulan bu ilk temasta, üstün kuvvetler karşısında Osmanlı süvari kuvveti mağlûp olmuş ve Kasım da dahil olduğu halde, ikibini şehit düşmüştü. Ancak onların yapmış olduğu bu savaş sayesinde düşman kuvvederi çekilememiş ve gün ağarırken Osmanlıların bütün suvari kuvveti işe müdahale etme imkânlarını bulmuştu.[92] Filhakika Yusufca Mirza kuvvetleri Yalvaç üzerinden gelen Şehzade Mustafa kuvvetleri ile "Eflâtun pınarı civarındaki" düzlükte[93] karşılaştılar.[94] Yapilan savaş Osmanhların lehine neticelenmiş, Akkoyunlu kuvvetlerinden onda biri bile kurtulamamıştı.[95] Yalmz ölenlerin sayısı yedibin kişi idi.[96] Alınan birçok esir arasında Yusufca Mirza da yardı. Savaşm aleyhte bir hal aldığım gören Uzun Hasan kuvvetlerinin genç komutam Yusufca Mirza ,[97] kaçarken, Hasan adında bir Osmanh askeri tarafından atından düşürülmüş ve yakalanmıştı.[98] Yarah olarak Şehzade Mustafa'nın huzuruna getirilen Yusufca Mirza öteki esirlerle birhkte İstanbul'a gönderildi.

Arnavut Kasım idaresindeki Osmanlı suvari kuvvederi Yusufca Mirza'ya yetişiyor ve onu oyalıyor. İkibin Osmanlı'nın şahadeti.

Şehzade Mustafa'nın büyük zaferi ve Yusufca Mirza'nın esareti.

Bu zafer ile Uzun Hasan'a belki ikinci defa bir ders verildi. Fakat Anadolu'da, ötedenberi yalmz Fatih'i değil, fakat bütün Osmanh hanedamn uğraştıran Karaman meselesi sona ermemişti. Çünkü Karaman oğullarmdan Pir Ahmet Bey ile Kasım Bey, halkın kendilerine yardım etmesinden dolayı[99] bu defa da kaçmaya muvaffak olmuşlardı. Pir Ahmet Bey tekrar Uzun Hasan'a iltica ederken Kasım Bey İçel'e çekilerek oralarda

[91] Angiolellos, s. 50. [92] Aynı eser, s. 50.

[93] Kemal Paşa-zâde, vrk. 177.

[94] İdris-i Bitlisi, iki kuvvetin Karaman'da bir nahiyede çarpıştığım (Bk. İdris-i Bitlisi, vrk. 141), Sadüddin de karşılaşılan yerin Kıreli olduğunu yazıyor. Bk. Sadüddin, s. 527.

[95] İdris-i Bitlisi, vrk. 149.

[96] Vesika 13. Farsça olan bu vesikanın Topkapı Sarayı arşivindeki numarası 9195 tir. Yusufca Mirza'nın nasıl mağlûp ve esir edildiğini aynı zamanda diğer hususları anlatmaktadır.

[97] Vesika 13. [98] Kemal Paşa-zâde, vrk. 178.

[99] Angiolellos, s. 52.

tekrar hâkim duruma geçti. Bunun üzerine Gedik AhmetPaşa yeniden kuvvetli bir ordunun başında İçel'e yürümüş ve buraları tekrar işgal etmek zorunda kalmıştı. Bununla beraber Kasım Bey yine elde edilemedi. Otlukbeli savaşında Uzun Hasanla birlikte bulunan Karamanoğulları bu bozgundan sonra tekrar yurdarına döndüler. Çünkü Uzun Hasan artık onlara yüz vermiyor ve "bizim felâketimiz bazı menkûb ve menhuslar yüzündendir" diyerek felâketi ile onları ilgili görüyordu.[100] Bunun üzerine Pir Ahmet Bey kardeşi Kasım Bey ile anlaşarak İçel'e gelmiş ve Osmanlılara karşı iki kardeş birlikte harekete başlamışlardı. Filhakika onlar Lârende'ye hücum ederek birçok mal ve eşyayı zorla ele geçirmiş,[101] bu arada Pir Ahmet Bey kendisine Ermenek kalesini merkez yaparak karargâhını o kale civarında Yelhtepe'ye kurmuştu. Kasım Bey'e gelince o, Torosların güneyine yerleşmiş durumda idi. Çünkü 1473 Otlukbeli savaşı sıralarında Haçlı donanmasının amirali Mocenigo Kilikya sahillerine bir ihraç hareketi yaparak Silifke ve daha bazı kaleleri işgaletmiş ve bunları Kasım Bey'e vermişti. Bu suretle Torosların güneyinde eski hal avdetetmiş oluyordu. Bu kadar felâkeder geçirmesine rağmen Pir Ahmet Bey burada da rahat duramamış ve civarın yağmaya başlamıştı.[102] Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet, Karaman işine kati olarak son vermek üzere, Gedik Ahmet Paşa'yı tekrar o tarafa gönderdi. Şehzade Mustafa'mn emrine girmiş olan Gedik Ahmet Paşa, Karaman meselesini barış yolu ile halletmeyi düşünüyormuş gibi önce Pir Ahmet Bey'e bir elçi gönderdi.[103] Maksadı Pir Ahmet Bey'i gafil avlamaktı. Bu anlaşma teklifinden memnun kalan Pir Ahmet Bey'in eğlencelere daldığı ve elçiye ziyafet verdiği bir sırada[104] Osmanlı kuvvetleri ansızın Yellitepe'yi sardılar. Bununla beraber Pir Ahmet Bey yakalanamamıştı. Bundan sonra Lârende'ye dönen ve hazırlıklarını tamamlıyan Gedik Ahmet Paşa hiçbir mukavemetie karşılaşmadan Ermenek kalesini almış[105] ve üstün kuvvetlerle Minan kalesi üzerine yürümüştü. Ancak burası çok sarp bir arazi üzerinde kurulmuş olduğundan kolayca zaptolunamadı. Pir

Otlukbeli savaşından sonra Karamanoğullarının Karaman topraklarındaki faaliyetleri ve Haçlı donanmasının onlara yardımı.

Gedik Ahmet Paşa'nın Karaman kalelerini işgali ve Pir Ahmet Bey'in intihara teşebbüsü.

[100] Ahmet Bahaüddin, vrk. 237.
[101] İdris-i Bitlisi, vrk. 153.
[102] Âli, V, vrk. 147.
[103] İdris-i Bidisî, vrk. 153.
[104] Aynı eser, vrk. 153.
[105] Aynı eser, vrk. 153.

Ahmet Bey esasen bu müstahkem kalenin ahnamıyacağma kani olduğundan hazineleri ile birlikte ailesini de burada bırakmıştı.[106] Halbuki Gedik Ahmet Paşa kalenin düşmesi için gerekli tedbirleri almış ve insan gücü ile topları kale civarına kadar sürükleyerek[107] kaleyi bombardımana başlamıştı. Ummadıkları halde kale civarına topların yerleştirilmesi ve kale duvarlarının yer yer tahrip edilmesi, kalede bulunanların maneviyatları üzerinde pek büyük bir tesir yarattı. Bununla beraber Gedik Ahmet Paşa ayrıca kale muhafızı Yusuf'a haber göndererek: mukavemetin beyhude olduğunu ve eğer mukavemetten maksat Pir Ahmet Bey'in ailesi ise,[108] bunların Osmanlı hanedanına mensup olmaları dolayısiyle, her kötülükten uzak kalacağının tabiî bulunduğunu bildirdi;[109] komutanı kaleyi teslim etmiye ikna etti. Kalenin teslim olduğunu gören Pir Ahmet Bey intihar etmek istedi ise de muvaffak olmadı.[110] Bundan sonra tekrar Uzun Hasan'ın yanına kaçan Pir Ahmet Bey Bayburt kasabası civarında öldü.[111] Gedik Ahmet Paşaya gelince o, vakit geçirmeden Kasım Bey üzerine yürüyerek Silifke'yi kuşattı. Kaleyi müdafaa eden topçular vaktiyle Osmanlılara hizmet etmiş olan askerlerdi.[112] Karaman oğlu Kasım Bey burayı ele geçirince bu topçulara karşı pek lütufkâr davrandığı için onlar kendisinin hizmetine girmiş bulunuyorlardı.[113] Gedik Ahmet Paşa bunları, suçlarının bağışlanacağım ve taltif edileceklerini söyhyerek,[114] elde etmeye muvaf-

Silifke'nin işgali ve Kasım Bey'in firarı.

[106] İdris-i Bidisî, vrk. 153.

[107] Ahmet Bahaüddin, vrk. 238.

[108] Dursun Bey, Pir Ahmet'in ailesinin, Tokat'ın Uzun Hasan kuvvetleri tarafından tahrip edildiği sıralarda esir edildiğini yazmaktadır. Bk. Dursun Bey, s. 146.

[109] İdris-i Bitlisi, vrk. 153. Sadüddin, s. 548.

[110] Durumu karşıki tepelerden seyretmekte olan Pir Ahmet Bey bir gün Osmanlı bayraklarının kalede dalgalandığını görünce herşeyin mahvolduğuna hükmederek kendisini bir kayadan aşağıya atmış fakat düşerken bir ağaca takılarak yüzde yüz bir ölümden kurtulmuştu. Adamları onu güçlükle takıldığı ağaçtan kurtarabildiler. Bk. Âli' V' vrk. 148. Bundan sonra bir müddet daha yaşayan Pir Ahmet Bey öldü. Bk. Sadüddin, s. 549.

[111] İ. H. Uzunçarşılı' II' s. 107. Pir Ahmet Bey'in Tarsus'ta öldüğünü yazan kitaplar da vardır. Bk. Sadüddin' s. 549.

[112] Âh, V, vrk. 148.

[113] Aym eser, vrk. 148.

[114] Aym eser, vrk. 148.

fak oldu. Bundan ötürü topçular kaledeki barut mahzenini ateşlediler.[115] Bu yüzden kale duvarlarından bir kısmı yıkıldığı için Osmanlı kuvvederi burayı işgale muvaffak oldular.[116] Fakat Kasım Bey yine kaçmaya muvaffak olmuştu. Ancak artık Karaman beyliği Osmanlılar için bir konu teşkil edecek durumdan çıkmış bulunuyordu. Son olarak Kayseri ile Niğde arasında bulunan Devehhisar Karamanoğulları adına müdafaa edilmekte idi. Kalenin komutam Atmaca Bey, kendisine artık Karamanoğullarından yardım gelmiyeceğini bildiği için, kaleyi teslim etmeye karar vermiş, fakat bu teshmin ancak Şehzade Mustafa'ya yapılabileceğini bildirmişti. Bunun için esasen hasta olan şehzade, kaleyi teslim almış, fakat dönüşte Bor'da ölmüştü.[117] Bu surede Karaman işi sona ermiş, hattâ bütün Karman'ın zaptını göstermek üzere Mevlâna Vehyüddin oğlu Ahmet Paşa "Tarih-i Feth-i Karaman (تاريخ فتح قرمان) terkibini tarih düşürmüştü.[118] Şehzade Mustafa'mn ölümünden sonra Karaman valiliğine Cem Sultan getirilmiştir. Onun iyi meziyetieri Karaman halkının Osmanlılara tâbi olması sebeplerinden başhcasım teşkil eder.[119]

Son mukavemet ve Atmaca Bey'-in Şehzade Mustafa'ya tes-im olması.

[115] Âli, V, vrk. 148.
[116] Aym eser, vrk. 148.
[117] Angiolellos, s. 48.
[118] Kemal Paşa-zâde, vrk. 210.
[119] Hammer, III, s. 138.

II

FATİH'İM DOĞU SİYASETİ

OSMANLI - AKKOYUNLU REKABETİ

Akkoyunlu devletinin gelişmesi ve Uzun Hasan'ın gururu.

Uzun Hasan hükümdarlık tahtına oturuncaya kadar Akkoyunlular önemli görünmüyorlardı. Fakat onun iş başına gelmesi ile birlikte durum değişti. Çünkü o, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah ile, Maveraünnehir hükümeti hükümdarı Ebusait Miranşah'ı öldürmeye ve topraklarının da kendi arazisine katmaya muvaffak oldu. Daha sonra Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara'yı yenerek topraklarından bir kısmını almış olan Uzun Hasan bu surede Fırat havalisinden Maveraünehre kadar uzanan büyük ve kuvvetli bir devlet kurmuş oldu. Topraklarının genişlediği nisbette gururunun arttığını gördüğümüz Akkoyunlu hükümdarının ayrıca bir "Cihangir" olmak sevdası da vardı.[120] İşte bu düşüncesi ve kendisini çok üstün görüşü onu Osmanlı topraklarını almak yoluna götürdü. O, Fatih Sultan Mehmet'i de yenebileceğini tahmin ediyordu. Hattâ rivayet edildiğine göre o, Ebusait'i mağlûp ettiği gün, atını meydana sürmüş ve "bu diyarın serdarları şecaatim âsarını gürdüler, fırsat elverirse bu nöbet isterim ki cür'et ve celâdetim hüdavendigâra (Osmanlı hükümdarı) gösterem" demişti.[121] Ancak o da biliyordu ki Osmanlı devleti şimdiye kadar mağlûp ettikleri ile kıyaslanamıyacak kadar kuvvetli idi. Bu itibarla başarı sağlayabilmek için büyük hazırlıkların yapılması ve en elverişli bir zamanın beklenmesi icap ediyordu. İşte bunun için hükümdar bulunduğu müddetçe bu hazırlıkları yapmaktan geri kalmıyarak, Osmanlıları zayıf düşürmek için bütün tedbirlere başvuracaktır; yani Osmanlılarla ihtilâf halinde bulunanları himaye edecek, onlara bilfiil askerî yardımda bulunacak ve Osmanlılar aleyhine hıristiyan devletlerle ittifak edecektir.[122] Böyle bir siyaset takip edildiği içindir ki 1461'de

Uzun Hasan ve Venedikliler. Karamanlıların ve diğer beyliklerin Uzun Hasan'la münasebetleri.

[120] Kemal Paşa-zâde, vrk. 171.

[121] Aynı eser, vrk. 171.

[122] Bk. Kitabımızın 270 sayfası.

başlıyan Akkoyunlu-Venedik münasebederi 1463'te bir ittifak muahedesi ile neticelendi. Bundan başka Uzun Hasan Rodos şövalyeleri ve Kıbrıs kıralı ile anlaşmak ve birlikte hareketi sağlamak üzere onlara da mektuplar ve elçiler göndermiştir.[123] Haçlı donanması Antalya'yı tahrip ederek[124] Rodos a geri göndüğü vakit orada Uzun Hasan'ın elçileri ile karşılaştı. Bunlar Haçlılardan silâh, top ve top dökecek ustalar istiyorlardı.[125] Venedik senatosu Uzun Hasan'ın isteklerini iyi karşılamış ve Giosafatte Barbaro'yu dört kadırga ile Karaman sahillerine veya o civarda bir yere göndermişti. Uzun Hasan bunları orada teshm alacaktı. 12 Şubat 1473 te Venedik'ten hareket eden bu gemilerden ikisi topçuları ve daha sonra hareket eden diğer ikisi de top, barut [126] ve Uzun Hasan'a verilecek hediyeleri taşıyordu. [127] Bununla beraber 1 Nisan 1473'te Kıbrıs'a gelen Barbaro, Karaman şehirlerinin hemen kâmilen Osmanlılar tarafından zaptedildiğini öğrendi. Ancak biraz sonra Mocenigo'nun idaresindeki Haçh donanması Silifke ve Korko'yu ele geçirince malzeme gerçi buralara kadar getirilmiş, fakat Uzun Hasan'ın eline geçmesine imkân bulunamamıştı. [128] Bu tarihlerde Fatih İşkodra Komutanı Leonardo Buldo vasıtası ile Venediklilere başvurarak anlaşmak istemiş, fakat yapılan müzakereler neticesiz kalmıştı. [129] Öte taraftan kendini Timurlenk'ın dengi sayan ve Asya'da onun oynadığı rolü ikinci defa kendisinin oynayabileceğine kanaat getirmiş olan Uzun Hasan Bey, Osmanlılardan kaçarak kendisine sığınmış olan beyleri himaye etmeyi lüzumlu görüyordu. Bu beylerin başında İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmet Bey ile Karamanoğulları gelmekte idi. Bunlardan başka Uzun Hasan, hüdavendigâroğlu, Germiyanoğlu, Dulkadıroğlu, İnaloğlu, Pazarhbeyoğlu ve Tozanhoğlu gibi birtakım beylerin maddi ve manevi yardımlarına da sahipti. [130] Bu du-

[123] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 117.
[124] Bk. Kitabımızın 208 ci sayfası.
[125] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 96.
[126] Bu gemilerde tunçtan ve demirden onaltı büyük havan, ikiyüz ok atma aleti, bin tüfek, üçbin demir çubuk, mermiler, barut ve sair malzeme vardı. Bundan başka beş subayla Tomasso adında bir albay idaresinde bir alay avcı ve topçu askerleri bulunuyorlardı. Bk. Walther Hinz, s. 52.
[127] Walther Hinz, s. 52.
[128] Aynı eser, s. 53.
[129] Bk. Kitabımunz 208 ci sayfası.
[130] Vesika 12.

rıma göre Uzun Hasan Osmanlılarla kati olarak bir mücadeleye girişmeden önce lüzumlu olan tedbirleri almakta kusur etmemiş ve Osmanhları karada, denizde meşgul edecek birtakım devletlerle anlaşma imkânlarım sağlamıştı. Osmanlılarla muhalefete düşen her kuvvet Uzun Hasan'ın dostu idi. Bilhassa Karamanlıları tutmakta pek ileri gidiyordu. Çünkü Karamanoğulları Osmanhları Anadolu'da ciddî surette oyahyabilecek tek kuvvetti. Bunu lâyıkiyle takdir etmiş olan Uzun Hasan, kendisinin başka işlerle meşgul olduğu sıralarda dahi, Karamanhların ezilmesine mani olmak üzere dosdarım ve belki de müttefiklerini Karamanoğullarım himayeye teşvik ediyordu. Filhakika 1470 te Kıbrıs kıralı ile Rodos şövalyelerine yazdığı mektupta, Osmanhların Karamanhlara tecavüz ettiklerini ve bu yüzden Karamanhların kendisine şikâyette bulunduklarım, Gürcistan üzerine yürüdüğü için bizzat Karamanhlara yardım edemediğini, fakat Zeynel Bey komutasında 30.000 seçme atlıyı bu işe tahsis ettiğini, Rodos ve Kıbrıs'ın da aynı işe paraca, yiyecek vesairece yardım etmelerinin lüzumlu olduğunu, Fatih ordusunun bertaraf edilmesi lâzım geldiğini, bu hususta katiyyen ihmal gösterilmemesini, çünkü Osmanhların bu tecavüzünün Kıbrıs'ı ve Rodos'u kötü duruma düşüreceğini bildiriyordu.[131] Yine o, aynı tarihte Kılıç Arslanoğlu Alâi Bey'e, Azerbaycan'ı, Acem ve Arap Irak'ım, Faris, Kirman, Muristan, Seistan ve Horasan'ı aldığım, bundan sonra Allah'ın takdiri ile batıya dönmek kararım verdiğini, o taraflara geldiği vakit herkesin ağızbirliği etmesi lâzım geldiğini, yani her taraftan yardım beklediğini ve Karaman beyinin de yanında olduğunu bildiriyordu.[132] İşte Uzun Hasan bu suretle, fakat büyük bir güvenle Osmanlı devletini vurmaya hazırlanıyordu. Kuvvet ve azametini her vasıtaya başvurarak ve muhtelif vesilelerle Osmanhlara anlatmak isteyen Uzun Hasan, ihtimal şimdi inceleyeceğimiz mektubun yazılmasında da bizzat müessir olmuştur. Hamza Bey[133] adına yazılmış olan bu mektupta,[134] Karaman oğlundan ve onun annesinin ölümün-

Uzun Hasan'ın Kıbrıs kıralı ve Rodos şövalyelerine yazdığı mektuplar.

Kılıç Arslan oğlu Alâi Bey'e yazılan mektup.

Hamza Bey adına yazılan mektupta Uzun Ha-

[131] Vesika 8, 9. [132] Vesika 14.

[133] Şarapdar Hamza Bey olsa gerek.

[134] Bu mektubun kimin tarafından yazıldığı belli değildir, tarihi de yoktur; fakat meali gayet enteresandır. Timurlenk ile Uzun Hasan'ın türlü

san'ın Timurlenk ile mukayesesi.

Bu mektup hakkında bazı mütalâalar.

den, Uzun Hasan'm annesinin Karamanoğlu için Fatih'e başvurarak ona dokunulmamasını istediğinden, böyle yapildığı takdirde dostluğun artacağından, her iki tarafin gaza ile meşgul olması lâzım geldiğinden bahseden cümleler vardır. Ayrıca mektubu yazan, müslümanlar arasında bir fitne ve fesadın çıkmasını kattiyen arzu etmediğini, iki hükümdarın kardeş gibi geçinmelerini istediğini belirttikten sonra sözlerine devamla: Uzun Hasan'ı olanca şevket ve haşmetiyle Emir Timur'a nisbet etmeyiniz ve o padişahın Emir Timur'a nisbetle olan üstünlüğünü gösteren aşağıdaki mukayeseyi okuyunuz diyordu.[135] Ona göre Uzun Hasanla Timurlenk arasında başhca şu farklar vardır. a) Uzun Hasan'm ahvahnin ayetlere uygun olması ve hadiselerle müeyyet bulunması. Timurlenk böyle bir mazhariyete malik değildi. b) Timurlenk Ahcak kalesini bizzat kuşattığı halde alamadı. Halbuki Uzun Hasan'm adamlarından birisi bunu Ailahın lûtfu ile bir günde almaya muvaffak oldu. c) Timur'un yüzü pek soğuktu; halk ondan nefret ederdi. Halbuki Uzun Hasan böyle değildir. d) Timur'un, halkın çoluğuna çocuğuna, ırzına ve mahna düşkünlük gösterdiği pek çok defa görülmüştür. Buna karşılık Uzun Hasan'm birçok savaşlarında kimsenin ırz ve mahna el sürülmedi; tersine olarak bunlara karşı büyük bir saygı gösterildi. e) Timur bir kuyumcunun oğludur; Uzun Hasan ise yüksek bir soydandır, hasep ve nesebinde padişahlık olan Uzun Hasan, huzuruna gelenlere değerlerine göre şefkat ve merhamet gösterir. f) Timur'un yoksulların hakkım tanımamasına karşılık Uzun Hasan buna da riayet gösterdi. g) Uzun Hasan Hüdavendigâroğlu, Karamanoğlu, İsfendiyaroğlu, Germiyanoğlu, Dülgadıroğulları, İnaloğlu, Bozca beyleri, Bazarh beyoğlu, Tozanluoğullarimn maddi ve manevi yardımlarına sahiptir. Halbuki Timurlenk bunların çoğundan mahrumdu. h) Timur'un memleketi, Semerkent ve Maveraünnehir'den ibaret olmasına mukabil Uzun Hasan'm memleketi "Sema" (?) ülkesine bitişiktir. i) Uzun Hasan Acem ve Arap Irakı'm, Azerbaycan'ı, Faris ve Kirman'ı nüfuzu altına aldığı halde Timurlenk buna muktedir

yönlerden mukayesesini ihtiva etmesi itibariyle büsbütün değerlidir. Topkapı Sarayı Arşivindeki numarası 11602 dir.

[135] Vesika 12.

olamamıştı. [136] Nihayet mektubu yazan Uzun Hasan'la Fatih arasında babadan, deildeden bir düşmanlık bulunmadığım ve şimdiki düşmanhklarınm da önlenemiyecek bir durumda olmadığım söyledikten sonra sözü Karamanoğullarına intikal ettirerek onlar hakkında mütalâaler yürütüyor [137] ve aradaki fesadın artık kalkması lâzım geldiğini ileri sürüyordu.

Kimin tarafından yazıldığı belli olmıyan ve tarihi de bulunmıyan bu mektupta, ikaz ile göz dağı vermenin ikisini de yan yana görmek mümkündür. Eğer mektubu yazan fikirlerinde samimi ise ve daha ziyade Osmanlılar tarafım iltizam ediyorsa, hiç şüphesiz ki Osmanlıları Akkoyunlu tehlikesi karşısında uyamşa davet ediyor, hattâ buna göre tedbir alınmasını ihsas ediyor demektir. Yok böyle değil de Uzun Hasan tarafını tutuyorsa o takdirde, sözleriyle Yıldırım-Timurlenk faciasını hâtırlatıyor, aynı zamanda Uzun Hasan'm bundan daha üstün olduğunu izah ederek Osmanlıların maneviyatım sarsmıya çahşıyordu. Fakat mektubun sahibi neyi kastederse etsin şu muhakkaktır ki Akkoyunlu devleti doğu sınırları üzerinde Osmanlı devletini durmadan tehdit eden, hattâ korkutan bir teşekkül olarak mütalâa edilmesi lâzım gelen bir devlettir. Aralarındaki rekabetin eski olmasına rağmen bu iki teşekkülün birbiri üzerine çok soma yürümüş olmalarım birtakım sebeplere bağlamak mümkündür. Ancak her iki tarafin düşündükleri aynı olmasa gerektir. Uzun Hasan Osmanhlarla muharebe etmeyi istiyor, fakat siyasi ve askerî hazırlıklarım büsbütün tamamlamadan buna yaklaşmayı uygun görmüyordu. Bundan dolayı Osmanhlarla muharebe etme durumu hasıl olduğu halde buna teşebbüs etmedi; bilâkis anlaşmayı daha yerinde buldu. [138] Yine hazırlıkları tamam olmadığı içindir ki Fatih'in batıda meşgul olduğu sıralarda bile bu halden faydalanmadı. Fakat ittifaklar çenberini tamamladıktan ve kendisini kâfi derecede kuvvetli sanmaya başladıktan sonra birdenbire pek cüretkâr bir hal aldı. İşte Karaman meselesine bu tarihlerde müdahale etti ve yine bu tarihlerde birtakım isteklerde bulundu. [139] Kendisinin en büyük düşmanları olabile-

Osmanlı-Akkoyunlu devletleri üzerinde bazı düşünceler

[136] Vesika 12.
[137] Bk. Kitabımızın 292 ci sayfası.
[138] Bk. Kitabımızın 265 ci sayfası.
[139] Bk. Kitabımızın 310 cu sayfası.

ceğini bildiği halde Fatih'in Akkoyunlular üzerine yürümemesi işine gelince, bunun başlıca sebepleri rasnıda Osmanlı devletine lüzumlu olan birtakım yerlerin Türk topraklarına katılması için Fatih'in oralarda meşgul bulunmasını gösterebiliriz. Bununla beraber Akkoyunlu devletinden Osmanlıların çekindiğini kabul etmek te hatah olmaz. Belki de bu en mühim âınildir. Filhakika padişah Uzun Hasan'a karşı 1473 te Otlukbelinde kazandığı zaferden fevkalâde memnun olarak birçok köle azat etmiş ve mühim miktarda da para bağışlamıştı. [140] Bu, çekinilen bir kuvvetten kurtulmanın bir şükranı idi. Çünkü geniş ülkeleri kısa bir zamanda idaresi altında toplayan Uzun Hasan devletinin mahiyetini, kudret ve kuvvetini Fatih şüphesiz ki takdir ediyordu. Yakın bir tarihteki bir facia ise (Yıldırım-Timur hâdisesi) yine şüphe edilmemelidir ki bu işin geri atılması üzerinde tesir icra etmişti. Nihayet bu muharebenin bu kadar sonıaki tarihte olmasının sebepleri arasında Uzun Hasan'ın annesinin de payı olmak lâzım gelir.. Bütün bunlardan sonıa diyebiliriz ki, savaştan kaçınma imkânı kalmayınca, Fatih Sultan Mehmet muharebeye karar verdi. Fatih'in muharebeyi geri atmasında, müslüman memleketlerinin harab olmamasını da hesaba kattığını yazan kitaplar vardır. [143]Hattâ yine bu düşünce ile Otiukbeli savaşından sonra Uzun Hasan kuvvetlerini takip etmedi diyenler de mevcuttur. [144] Otiukbeli harbinden sonra Uzun Hasan kuvvetlerinin takip edilmemesi üzerinde belki bu hissin tesiri olmuştur. Fakat Fatih'in Uzun Hasan üzerine yürümemesini böyle zayıf bir sebebe bağlamak hatah olur. Fatih hernekadar dindaşlarına hürmetkâr ise de bu, başında bulundugu devletin menfaatleri ile sımrlamnaktadır. Bu menfaatleri herşeyin üstünde tutan Fatih'in nazarında Uzun Hasan'ın müslüman ve tebasımn da bu dine sahip olması birşey ifade etmez.[145] Eğer ortaya böyle

[140] Sarıca Kemal "10.000 gulam"ım, İdris-i Bitlisî, ise kırkbin kölesini azat ettiğini yazıyorlar. Bk. Sarıca Kemal, s. 171. İdris-i Bitlisî, vrk. 152.

[143] Ahmet Bahauddin, vrk. 229.

[144] Kemal Paşa-zâde, vrk. 200-201.

[145] Fatih millî menfaatların sarsıldığını gördüğü vakit ne dindaş ne de soydaş dinlemektedir. Karaman halkı bundan ötürü merhatsizce öldürülmüş ve Karaman ülkeleri de bu yüzden tahrip edilmiştir.

bir fikir atılmış ise bu, doğrudan doğruya zevahiri kurtarmak içindir. Onun için Fatih'in Uzun Hasan üzerine yürümemesini başka sebeplerle izah etmek icabeder.

Uzun Hasan'ın diğer Avrupa devletleri ile olan münasebetleri Osmanlılarca herhalde bilinmiyordu. Bu malûm olmasa bile haris Akkoyunlu hükümdarının ergeç Osmanlılara çatacağı anlaşılıyordu. Fakat, tehlikenin gittikçe arttığını görmelerine rağmen Osmanlılar, Anadolu işlerine tecavüz etmediği müddetçe, onun hareketlerine gözyumdular. Bununla beraber Osmanlılar batıda en çok meşgul oldukları bir sırada Uzun Hasanla mücadeleye girişmek zorunda kaldılar ve bunu lüzumlu buldular. Çünkü Osmanlılara göre artık Akkoyunlu tehlikesi önüne geçilemiyecek bir hal almış, Uzun Hasan kuvvetlerinin Anadolu içlerine kadar girmesi, [146] Osmanlı güvenliğini tehdit eder bir durum yaratmıştı. Biraz daha beklendiği takdirde tehlike büsbütün artacak, yani devletin toprakları çiğnenecek, Osmanlı tebaası zarar görecek ve bu suretle millî menfaatler sarsılmış olacaktı. Böyle bir durum ise Fatih'in asla kabul edemiyeceği bir hal olduğundan, şimdiye kadar yapılmasına lüzum görülmeyen veya bu lüzum hissedildiği halde henüz zamanın gelmediğine kani olunarak yapılmamış olan bu savaştan artık kaçınmak mümkün olmadı. Bununla beraber eğer Uzun Hasan saldırgan bir hal almamış olsaydı belki de devrin bu iki kudretli hükümdarı arasında Otlukbeli savaşı olmıyacaktı. Bu mütalâalardan sonra şimdi Osmanlı-Akkoyunlu mücadelesinin ne surede başlayıp ne suretle geliştiği üzerinde durabiliriz.

Akkoyunlu devletinin cüretkâr hareketleri. Uzun Hasan'ın Şehzade Bayazıt'a mektubu.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'ın Osmanlı imparatorluğuna karşı ilk cüretkâr hareketi 1460 tarihlerinde oldu.[147] Trabzon imparatorları lehine yapılmış olan bu harekete Fatih'in çok kesin bir cevap vermiş olmasına rağmen Uzun Hasan takip ettiği siyasetten vazgeçmedi; hattâ cüretini biraz daha artırarak 1461 de Sivas civarındaki Koyulhisar'ı zaptetti. Buranın muhafızı olan Hüseyin Bey'i[148] o, bir av esnasında yakaladıktan sonra[149] kalenin önüne getirmiş ve

[146] Bk. Kitabımızın 293 üncü sayfası. [147] Bk. Kitabımızın 263 üncü sayfası.

[148] Bu zatın adı Sarı Abdullah Efendi münşeatında Hasan olarak geçmektedir. Bk. Sarı Abdullah Efendi, vrk. 40-42.

[149] Âşık Paşa-zâde, s. 158.

"kaleyi verin, yahut hâkiminizi katlederin" [150] diyerek muhafızları kaleyi teslime mecbur etmişti. Bundan sonra o, yapmış olduğu bu hareketin âdeta mazur görülmesini ister gibi, Amasya Vahsi Şehzade Bayazit'e bir mektup gönderdi. Bu mektupta, Koyulhisar hâkiminin uğursuz bir adam olduğunu, kalesini almaya mecbur kaldığım, fakat kendisini öldürmediğini, Fatih'in bu adama fazla değer vererek bir müslüman memleketine yürüyeceğini tahmin etmediğini, çünkü Fatih'in hıristiyanlarla uğraştığım ifade ediyor; Karaman ve İsfendiyaroğullarının yaptıkları gibi kâfirleri takviye edici ve müslümanlığı zaafa uğratıcı hareketler bulunmadıkça padişahın müslüman memleketlerine asla tecavüz etmediğini yazıyordu.[151] Halbuki Koyulhisar hâdisesinden aşırı derecede müteessir olan Fatih, Şaraptar Hamza Bey'i burayı geri almaya memur etti. Hamza Bey kaleyi almak için çok çalıştı ise de buna bir türlü muvaffak olamadı. Bunun üzerine padişah, civardaki köylerin ve kasabaların yağma edilmesine izin verdi.[152] Azeplerin girişmekleri bu yağma esnasında bilhassa kadın ve kızlara da tecavüz edildiğinden halk Uzun Hasan'a müracaat ederek, vaktiyle Hüseyin Bey zamanında bile böyle felâketlere maruz kalmadıklarını, halbuki şimdi Uzun Hasan gibi kudretli bir hükümdara tâbi oldukları halde başlarına en kötü hallerin geldiğini yana yakıla anlattılar ve şikâyet ettiler.[153] Bundan ötürü Akkoyunlular, Osmanlı-Akkoyunlu sınırları civarında bulunan Osmanlı kasabalarını, bilhassa Amasya ve Tokat civarını yağma ve tahrip etmeye başladılar.[154] Her nekadar kasabalardaki Osmanlı muhafızları bu yağmacılara karşı dura biliyorlarsa da, karşı karşıya gelerek savaşı kabul etmeyen ve sarp dağlara sığınan bu kuvvetlerin baskınlarına ve tecavüzlerine mani olamıyorlardı. Padişah Uzun Hasan kuvvetlerinin Osmanlı topraklarını yağma ettiklerini Sinop üzerine yürüdüğü zaman duymuştu. Halbuki padişah İsfendiyar topraklarını ilhak ettikten sonra Trabzon'a yürümek kararında idi. Uzun Hasan'ın bu

Şaraptar Hamza Bey'in Uzun Hasan topraklarına tecavüzü üzerine halkın Uzun Hasan'a şikâyeti. Akkoyunlu kuvvetlerinin mukabelesi.

Padişahın idaresindeki ordunun Uzun Hasan topraklarına doğru hareket geçmesi ve Sare Hatun'un elde ettiği barış.

[150] 329 numaralı Âl-i Osman Tarihi, vrk. 121.
[151] Sarı Abdullah Efendi, vrk. 40-42.
[152] Âşık Paşa-zâde, s. 158.
[153] Aynı eser, s. 159.
[154] Müneccimbaşı, vrk. 56.

sefere mani olmak üzere saldırgan bir hal alması Fatih'i başka türlü harekete mecbur bıraktı. Şimdi Osmanlı ordusu, Osmanlı topraklarının yağma eden, Uzun Hasan kuvvederini geri atmak üzere Sivas'a doğru yönelmişti. Bunu ıluyan Uzun Hasan Kemah dağlarına çekilerek, Osmanlı ordusuna bir baskın yapmayı tasarlamış ve amcazadesi Hurşit Bey'i bu işe memur etmişti. Ancak Gedik Ahmet Paşa'mn komutasındaki Osmanlı askerleri Hurşit Bey kuvvetierini büyük bir bozguna uğrattılar. Bu sırada ordunun yürüyüş istikameti doğrudan doğruya Akkoyunlu topraklarına çevrilmiş bulunuyordu. Halbuki muharebe için kâfi derecede hazırlıklı bulunmıyan ve padişahla çarpışma kudretini kendinde göremiyen Uzun Hasan, Hurşit Bey'in yenilmesinden soma büsbütün ümitsizliğe ılüşmüş [155] ve bunun üzerine annesini padişaha göndermişti. [156] Bu surtle O, Trabzon Rum imparatorluğunu padişahın pençesinden korumak üzere, silâhla yapamadığım politika yollardan giderek, yapmagâ çahşıyordu. Bundan ötürü annesi ayni husus için müteaddid teşebbüslerde bulundu. [157]

Uzun Hasan, Fatih'in aleyhinde bulunabilecek olan her şahsa kollarım açmış durumda idi. Fılhakika, önce Fatih tarafından Kastamonu beyliğine tayin edilen, fakat daha soma Mora'ya nakledilen İsfendiyarlardan Kızıl Ahmet Bey, Mora'ya gitmeyerek Karaman yolu ile Uzun Hasan'a iltica etmiş, [158] ve burada büyük bir itibar görmüştü. [159] Fatih Sultan Mehmet ölünceye kadar oralarda kalmış olan Kızıl Ahmet Bey'in Osmanh-Akkoyunlu çarpışmasında büyük rolü vardır.

Uzun Hasan Karaman işlerine müdahale ediyor.

Uzun Hasan, 1464 te Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümü ile birlikte ortaya çıkan Karaman veraseti meselesi ile pek yakınılan ılgılenmeyi siyasetine uygun bulmuştu. Bundan dolayı İshak Bey'in davetini memnuniyetle kabul etmiş ve onu kardeşlerine karşı himaye ederek, siyasi kazançlarım bir tarafa bıraksak bile birtakım maddi menfaatler karşısında, Karaman

[155] Ahmet Bahaüddin, vrk. 212.

[156] Bk. Kitabımızın 265 inci sayfası.

[157] Bk. Kitabımızın 266 268 inci sayfaları.

[158] Bk. Kitabımızın 258 inci sayfası.

[159] Uzun Hasan, onu "müsahib-i has" yapmıştı. Bk. Kemal Paşazâde, vrk. 103.

beyliğine getirmişti.[160] Fakat Fatih Sultan Mehmet'in, halazadesi Pir Ahmet'e yardım etmesi, İshak Bey'in mağlûp olmasına ve Uzün Hasan'ın yanına kaçmasına sebep oldu.[161] İşte bundan sonra Akkoyunlular durmadan Karaman işi ile llgilendiler. Bu ilgi, onların felâketlerinin sebeplerinden birisi oldu. Filhakika aradan çok geçmeden Pir Ahmet Bey'in Fatih'e karşı cephe alması, Osmanlı kuvvetlerinin Karaman toprakları üzerine yürümesine ve onun da Uzun Hasan'a iltica etmesine sebep oldu.[162] İşte bunu fırsat sayan Uzun Hasan, bir taraftan Avrupa'daki müttefikleri ile birlikte hareket etmiş olmak için, öte taraftan Karamanlılara yardım etmek üzere 1472 de otuzbin kişilik bir kuvveti Karaman toprakları üzerine sevketmeye karar verdi ve aynı zamanda Fatih'e bir elçi göndererek Karamanoğlu'nun affedilmesini rica etti.[163] Halbuki Uzun Hasan, elçisinin hemen arkasından[164] yukarıda bahsettiğimiz otuzbin kişiyi harekete geçirmişti. Bu kuvvetler Bektaş oğlu Ömer Bey'in komutasında idi. Karamanoğulları Kasım ve Pir Ahmet Beyler de bunlarla birlikte idiler. Ancak bu, açıkça bir tecavüz olacağına göre Osmanlı sınır muhafızları onları karşılar ve oyalayabilirlerdi. Bu itibarla onlar hileli yollardan gitmeyi faydalı buldular ve Erzincan'a geldikleri vakit oradan Amasya vahsi Şehzade Bayezit'e bir elçi gönderdiler;[165] maksatlarının, Dulgadıroğlu "Kılıç Arslanoğlu'nu atasının yerine nasb"[166] olduğunu söylüyerek Osmanlı kuvvetlerini gafil avlamaya çalıştılar. Onlar bu hilelerinde yüzde yüz muvaffak olmuşlardı. Çünkü gönderilen elçi Tokat'ta oturan Rum beylerbeyi[167] Şaraptar Hamza Bey'in yanına gelmiş, o da bu işi şehzadeye haber vermek lüzumunu bile duymadan Akkoyunlu kuvvetlerine gereken müsaadeyi vermişti.[168] Bunun üzerine Bektaş oğlu Emir Ömer Bey Sivas civarından tecavüze başlamış ve

Tokat'ın Uzun Hasan kuvvetleri tarafından tahribi ve Karaman Hamidcii topraklarının yağması.

[160] Bk. kitabımızın 285 inci sayfası.

[161] Bk. kitabımızın 286 ncı sayfası.

[162] Bk. kitabımızın 291 inci şayfası. [163] Karamanî Mehmet Paşa, s. 357.

[164] Aynı eser, s. 357. [165] Dursun Bey, s. 146.

[166] Kemal Paşa-zâde, vrk. 172. Bu ifade Âşık Paşa-zâde'de "Biz Dürkadir eline gideriz kim Kılç Arslan Bey'in oğlunu atası yerine iletevuz" şeklindedir. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 176.

[167] Dursun Bey, s. 146. Âşık Paşa-zâde, s. 176.

[168] Dursun Bey, s. 146. Kemal Paşa-zâde, vrk. 172.

sabahleyin ansızın Tokat önünde görünerek şehre dahil olmuştu.[169] Baştanbaşa tahrip edilen ve yıkılan Tokat şehrinde Akkoyunlular halka karşı çok merhametsizce davranmışlardı.[170] Bu suretle vaktiyle Timur'un Sivas'ta yaptığı fenalık bu sefer Uzun Hasan tarafından Tokat'ta tekrar edilmişti.[171] Bu kuvvetler daha sonra Kazova ve Sivas civarını da yağma ederek Kayseri'ye[172] saldırdılar. Buradan bir kısmı geriye döndü; bir kısmı da yollarına devam ederek Karaman topraklarına girdi. Karaman'da ve Hamidehn'de[173] bunların yaptıkları kötülükler Tokat'tan daha az değildi.

Padişahın hemen sefere çıkma arzusuna vezirler ve Mahmut Paşa razı olmuyor.

Tokat'ın tahribi ve Uzun Hasan kuvvetlerinin Karaman topraklarına girdiği haberi padişaha gelince o, büyük bir teessür ve kızgınlık içinde, kışın yaklaşmış olduğunu dahi düşünmiyerek çok acele bir karar vermiş[174] ve hemen sefere çıkdması için gerekli hazırlıkların yapılmasını emretmişti; hattâ bu arada çadırım Anadolu tarafına geçirterek orada kurdurmuştu.[175] Padişahın iradesi yerine getirilmiş,yani her tarafa sefer için hazırlanıp hemen gelmeleri hakkında hükümler ve emirler gönderilmişti. Bununla beraber devlet erkâm bu acele hareketi muvafik bulmuyorlardı. Onun için hazırlanmada ağır hareket ettiler.[176] Ancak böyle kritik bir anda devlet işlerinin başında daha liyakatlı bir zatın bulunmasını lüzumlu gören Fatih Sultan Mehmet, Mahmut Paşa'yı tekrar vezir-i âzamlığa getirdi.[177] Fakat Mahmut Paşa da hemen sefere çıkılmasının aleyhinde idi. Çünkü ona göre ordunun hazırlığı kâfi değildi. Ayrıca kış mevsimi de gelmek üzere idi. Bundan ötürü Mahmut Paşa padişaha, seferden maksat Uzun Hasan'a hemen haddini bildirmek ise, bu mümkün olmıyacaktır. Çünkü ordu, Karaman'a vardığı vakit kış mevsimi geleceğinden, ileri gidemiyecek ye oralarda kışlamak zorunda kalacaktır. Halbuki bu orduyu oralarda beslemek çok zordur. Eğer seferden maksat yalnız Uzun Hasan'ın

[169] Kemal Paşa-zâde, vrk. 172.
[170] Âşık Paşa-zâde, s. 176.
[171] Ahmet Bahaüddin, vrk. 230.
[172] Otlukbeli Fetihnâmesi, Dâi münşeatı, Necati Lûgal nushası.
[173] Bk. kitabımızın 293 üncü sayşası.
[174] Dursun Bey, s. 148.
[175] Aynı eser, s. 148.
[176] Dursun Bey, s. 148. Kemal Paşa-zâde, vrk. 181.
[177] Dursun Bey, s. 148.

gönderdiği kuvvederi mağlûp etmekse, o takdirde padişahın bizzat hareketine lüzum yoktur. Çünkü Karaman'a gelmiş olan Uzun Hasan kuvvetlerini Konya Vahsi Şehzade Mustafa'mn maiyetine verilecek bir kısım kuvvetlerle ezmek her zaman mümkündür.[178] Onun için hazırlıklarımızı tamamlamak ve baharı beklemek gerektir diyordu. [179] Padişah bu fikri kabul etmiş, fakat çadırım İstanbul tarafına geçirtmeyi uygun bulmamıştı. [180] Bu hal gelecek baharda seferin katî olduğunu herkese izah ediyordu.

Uzun Hasan'ın isteklerine karşı padişahın yazdığı mektup.

Harp hazırlıklarının başladığı şu sıralarda Uzun Hasan büsbütün cüretini artırarak Osmanlılara gönderdiği bir mektupla, Kapadokya ile Trabzon'un kendisine terkedilmesini istedi. [181] Bunun üzerine Uzun Hasan'a padişah tarafından gönderilen bir mektupta: [182] Bundan önce annenin ricasiyle "pençe-i gazabımdan" kurtulmuştun. Biz de seni mütenebbih olmuş ve "semt-i salâha" yönelmiş kabul ederek affetmiştik. Halbuki senin gibi imansız bir Türkmen'in benim zaman-ı ma'delet-nişan-i husrevanemde" saltanat ve istiklâl dâvasında bulunması haramdır. Senin, kendin gibi birkaçına, şiddet yoluyle galip gelmene, kendi topraklarında gösterdiğin gurur ve azametine, hattâ bütün kudret ve şevketine bizim müsaade ve müsamahamız sebep oldu. Buna rağmen "bâde-i gurur ile mest ü medhuş" olarak ve "inâyât-ı padişahanem hukukunu" unutarak adâletli idarem altında rahat bir surete yaşayan Tokat'a ve sonra da Karaman ülkelerine askerlerini göndererek "tîynet-i redîe-i Tükmâniyen muktezasınca" ahaliye zulmettirdiğin, birtakım şiddetiere başvurduğun ve rezaletiere sebep olduğun malûmumuzdur. Onun için seni öldürmek ve memleketini tahrip etmek üzere bu yılın baharında harekete karar verdik. Seni

[178] Ahmet Bahaüddin, vrk. 230. [179] Sadüddin, s. 524.

[180] Padişah bizzat kendisi o yıl boyunca Anadolu yakasında kaldı. Bk. Angiolellos, s. 53.

[181] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 98.

[182] Kemal Paşa-zâde'ye göre Uzun Hasan'a bu mektupta "Özür ve bahane idüb bildüm, bilmedüm, gafildüm yarak kılmadum dime. Agâh ol ki evvel baharda milkin nahcir-i şikâra varırın, ol şikârgâha şîr gibi âşikâre varırın. Sencileyin rûbah-ı pirgibi hile ve tezvir itmezin, hasma tavşan uyhusın virüb tâzir itmezin, gam yeme" denilmişti. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 180.

affetmek katiyyen düşünülmemektedir. "Beyhude zahmet çekme". Sen "vilâyet yıkmayı padişahlık mı zannettin?" Çekinmeden, korkmadan topraklarımıza tecavüz ettiğin için kılıcımız senin göğsünde kana bulanmahdır. Er isen meydana gel. Kadın gibi "delikten deliğe girme", hazırlıklarım yap, haber verilmedi deme. "Zira ki vucud-i habisin arza-i telefdür ve bu babda özür ve bahane bertarafdur" deniliyordu. [183]

Fatih bu mektupta kendisinin ne zaman hareket edeceğini de Uzun Hasan'a bildirmişti. [184] Şimdiye kadar yapacağı savaşları en yakmlarından bile gizlemeye itina gösteren Fatih Sultan Mehmet bu sefer tamamiyle tersine olarak işi açıkladı. Bunu yalnız Uzun Hasan'a değil başkalarına da duyurmaktan çekinmedi. Nitekim 1472 Ekim'inin sonlarında Üsküdar'dan yazılarak kime gönderildiği belli olmıyan, fakat yazılış tarzından önemli bir zata gittiği anlaşilan bir mektubunda da Fatih Sultan Mehmet, Uzun Hasan'ın Osmanlı sınırlarına tecavüz ettiğini, adâlet yolundan ayrılarak halkın mal ve canına el uzattığını, dindarlık ve müslümanhk tasladığı halde müslümanlara fenalık yaptığını, bundan ötürü onların kökünü kazımak üzere baharda, yani güneş hamel burcuna girdikten sonra,[185] harekete geçeceğini, Uzun Hasan hikâyesi sona erinceye kadar ve memleket onun çirkin işlerinden temizleninceye kadar başka bir işle meşgul olmıyacağım bildiriyordu. [186] Halbuki bu tarihlerde Fatih, Macarlar ve Venediklilerle savaş halinde idi. Ayrıca Venediklilerle Akkoyunlular müttefik idiler. Esasen Venediklilerin ençok ümit bağladıkları kuvvet de Uzun Hasan'ın kuvvederi idi. Ağrıboz'un sukutundan sonra Akkoyunluları durmadan harekete geçirmeye çahşan Venedikhler, buna bir türlü muvaffak olamamışlardı; Uzun Hasan çok ağır davranıyordu.[187] Fakat 1472 ye doğru Akkoyunlularla müttefikleri arasındaki işbirliği birdenbire arttı. Yusufca Mirza'mn idaresi altındaki Akkoyunlu kuvvetleri, Karamanoğullarına yardım etmek üzere, Karaman topraklarına bu tarihlerde girdiler.

Üsküdar'dan yazılan faka kime gönderildiği belli olmayan Fatih'in bir mektubu.

Akkoyunduların hazırlıkları.

[183] Bu mektubu Cizyedar-zâde, tarihinden aldım. Bk. Ahmet Bahaüddin, vrk. 231. [184] Sadüddin, s. 527.

[185] Güneş hamel burcuna 21 Mart'ta girer. [186] Vesika 15.

[187] İ. H. Uzunçarşdı, Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu devletleri, s. 66.

Yine bu tarihlerde müttefik hıristiyan donanması Osmanlılar aleyhine harekete geçmek üzere hazırlanmaya başladı. Bütün bunlara rağmen Fatih Sultan Mehmet Akkoyunlular için verdiği karardan dönmedi. Çünkü anlaşılıyordu ki Osmanlılar bu savaşa başlamasalar bile Akkoyunlular buna teşebbüs edeceklerdir. Bu takdirde Osmanhlar, düşmanlarının takip ettikleri harp taktiğine uymuş olacak ve savaşı onların istediği yerde kabul etmeye mecbur kalacaklardı; ve belki de Osmanhların daha sıkışık bir amnda Akkoyunlular herekete geçerek onları müşkül duruma düşüreceklerdi. Bunun için şimdiye kadar müdafaada kalmış olan Fatih Sultan Mehmet birdenbire taarruz etmek kararım verdi. İhtimal o, bu suretle düşmanlarının en kuvvetlisi sayilan Akkoyunlulara serî bir darbe vurmak ve ondan sonra öteki düşmanlarına yönelmek yolunu en sıhhatlı bir yol olarak düşündü.[188] Esasen Yusufca Mirza kuvvetlerinin Anadolu'da mahvedilmiş oluşu Osmanlıların Avrupa'daki düşmanları üzerinde bir korku yaratmıştı.[189]

Padişah akıncıları Uzun Hasan topraklarım vurmaya memur ediyor. Ordunun toplanması için verilen emirler ve toplantı yeri; mevcudu; hareketi.

Bir toplantı esnasında Gedik Ahmet Paşa, herşeyden önce Uzun Hasan topraklarını yağma etmek üzere akıncıların gönderilmesini tavsiye etmişti.[190] Bunun için padişah meşhur akıncılardan Mihal oğlu Ah Bey'i Sivas vilâyetine, kardeşi İskender Bey'i Kayseri sancağına ve Bâli Bey'i de sübaşı olarak Niksar'a tayin etmiş, bu surede Uzun Hasan toprakları üzerinde akınlar yapmayı tasarlamıştı.[191] Mihal oğlu gönderildikten soma padişah "âh dîvan idüb vüzera-i ızama"[192] ilkbaharda "şarkta padişah-i İslâm namında" olan fakat şeriata uygun hareket etmeyen, Osmanlı tebaasına karşı düşmanlık gösteren, onların mallarım yağma ve kasabalarım yakan Uzun Hasan'a karşı yürüyeceğini ve intikam alacağını bildirmiş, ve daha öne de söylediğimiz gibi kendisine tâbi olan hıristi-

[188] Necati Salim, s. 17.

[189] Vesika 13.

[190] Âşık Paşa-zâde, s. 178. Neşri, vrk. 191.

[191] Bu akınlar yapılmış ve en ziyade Akşar ve Bayburt civarı vurulmuştu. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 179-180. Bundan başka Kemah ve Erzincan taraflarında birçok köyler yağma edilmiş ve bu yüzden o civar Ermeni halkının bir kısmı daha içerlere bir kısmı da Osmanlı topraklarına hicret etmişti. Bk. 1099 nuramalı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 98.

[192] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 98.

yan Prenslerine, bütün Rumeli ve Anadolu beylerine harp için hazırlanıp gelmeleri hakkında emirler ve adamlar gönderilmesini emretmişti. [193] Aynı zamanda padişah bunların orduya katılacakları yerleri de tayin etmişti. Yunanlılar, Arnavutlar, Sırplar ve Eflâk'hlardan mürekkep olan hıristiyan kuvvetleri[194] Ankara şehrinde orduya mülâki olacaklardı.[195] Oniki bin kişilik Eflâk kuvvederinin başında Bataraba adında bir komutan vardı. [196]

Emirler kısa bir zamanda yerlerine gittiğinden Osmanlı devletinin bütün illerinde savaş için hazırlıklara başlandı. 1472 yılının sonbahar ve kışım hazırlıklarla geçiren Osmanhlar esas ordunun toplantı yeri olarak Bursa Yenişehri'ni kararlaştırdılar. [197] Rumeli'de toplanan kuvvetler Anadolu'ya Gelibolu'dan geçmişlerdi.[198] Bunların toplanması sona erdiği sıralarda padişah ta İstanbul'daki kuvvetlerin başında 1473 Nisan'ımn 11 inci Pazar günü (13 Zilkade 877) saat 4 te (alaturka) hareket ederek[199] İznik yolu ile Yenişehir'e geldi. Beypazarı'nda Karaman Vahsi Şehzade Mustafa, Kazabat'ta da Amasya Vahsi Şehzade Beyazit, kuvvederiyle birlikte orduya katıldılar.[200] Bu surede ordudaki muharip sayısı seksenbeş bin kişiye yükseldi.[201]

[193] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 98.

[194] Angiolellos, s. 55.

[195] 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 98.

[196] Angiolellos, s. 55.

[197] İdris-i Bitlisi, vrk. 143. Halbuki 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman, vrk. 98 de Rumeli askerlerinin Sultanönü'nde, Anadolu askerlerinin Ankarada orduya katıldıkları yazılıdır. Angiolellos, ordunun toplanma yeri olarak Kazova'yı göstermektedir. Bk. Angiolellos, s. 53, 54.

[198] Dursun Bey, s. 150.

[199] Vesika 16. Padişahın 877 Zilkade'sinin 17 sinde yani 1473 Nisan'ının 15 inde hareket etmeye daha önceden karar vermiş olduğu başka bir vesikada yazılıdır. Bk. vesika 13. Halbuki padişah bu tarihten 4 gün önce hareket etmiştir. Bazı kitaplarda 877 Şevval'inde (Martı yola çıktığı yazılıdır (Bk. Sadüddin, s. 527. Walther Hinz, s. 52. İ. H. Uzunçarşılı, II, s.98).

[200] İdris-i Bitlisi, vrk. 143. 1099 numaralı Tarih-i Âl-i Osman'a göre Şehzade Mustafa ile Şehzade Bayazıd Sivas'ta orduya katılacaklardır. Bk. Adı geçen eser, vrk. 98. Şehzade Cem İstanbul'da bırakılmıştır. Bk. Angiolellos, s. 54.

[201] Vesika 17. Sarıca Kemal, ordunun insan sayısını, ikiyüz bin kişi olarak kabul ediyor. Bk. Sarıca Kemal, s. 167.

Bunların altmış bini zırhlı ve silâhlı azeb, yirmibeş bini de yeniçeri idi.[202] Ordunun Sivas'a gelmesi Sivaslılar üzerinde büyük bir memnuniyet yarattı. Fakat bundan sonra işler güçleşti. Çünkü bundan sonra çok dağlık ve sarp bir araziye giriliyordu; hattâ yüksek dağların aşıldığı sıralarda Osmanlı ordusu kar fırtınalarına bile tutulmuştu.[203] Bundan başka ansızın bir düşman kuvveti ile karşılaşmak herzaman mümkündü. Bunun için Fatih Sultan Mehmet, bir ihtiyat tedbiri olmak üzere, ordusunu daha Sivas'ta tertiplemişti.[204] Bu tertibe göre padişah sağ kola Şehzade Bayazıt'ı komutan yapmış ve emrine de Rumeli Beylerbeyi Has Murat Paşa ile kırk sancakbeyi vermişti.[205] Yirmibin Rumeh azebi bu kolda bulunuyordu. Sol kola Şehzade Mustafa komuta edecekti. Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa ile yirmidört sancakbeyi ve yirmi bin azep te şehzadenin emrinde idiler. Padişah ortada bulunuyordu; önünde yeniçeriler vardı. sağında ve solunda da sipahiler bölüğü ile silâhdar bölüğü vardı. [206] Rumeh Beylerbeyi Has Murat Paşa öncülere komuta etmekte idi. Onun arkasından Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa ilerliyordu. Bir yil önce Şehzade Mustafa tarafından esir edilmiş olan İran komutanları da ordu ile

Ordunun yürüyüş tertibi.

[202] Vesika 17. Başka bir vesikada orduda seksen bin süvari bulunduğu ima ediliyor. Vesika 13. Âşık Paşa-zâde, kuvvetlerin yüzbinden fazla olduğunu ve bu orduda hıristiyanların da bulunduğunu kaydetmektedir. Bk. Âşık Paşa-zâde, vrk. 178. Kemal Paşa-zâde, ise Âl-i Osman Tarihi adlı kitabının 184 üncü varakında Rumeh ve Anadolu azeblerinin sayısını altmış bin, padişahın ve şehzadelerin maiyetindeki kuvvetleri de kırkbinden ziyade gösteriyor; hattâ daha başka kuvvetlerin de bulunduğunu yazarak muntazam asker mevcudunun yüzbinden fazla olduğunu söylüyor. Oruç Bey tarihine göre Uzun Hasan üzerine yürüyen kuvvetlerin miktarı yüzyirmi bin kişidir. Angiolellos, orduyu beş kola ayırıyor. Ona göre Fatih'in yanında otuzbin, sağ ve sol kolda şehzadelerin maiyetinde ayrıca otuzar bin kişi vardı. Birinci kola padişah, ikinci kola Şehzade Bayazıt, üçüncü kola Şehzade Mustafa, dördüncü kola da Mahmut Paşa komuta etmekte idi. Yalnız bu kolda altmış bin kişi vardı. Beşinci kol Davut Paşa'nın idaresinde idi. Burada da kırkbin asker bulunuyordu. Otuzbin akıncı bunların dışında idi. Bk. Angiolellos, s. 54-55.

[203] Vesika 16.

[204] Sadüddin, s. 529.

[205] Âli, otuz sancak beyi olduğunu söylüyor. Bk. Âh, V, vrk. 145.

[206] Ordunun tertibine ait bilgi Sadüddin, ile Ahmet Bahaüddin'den alınmıştır. Bk. Sadüddin, s. 529. Ahmet Bahaüddin, vrk. 232.

birlikte götürülmekte idiler. Doğru söyledikleri takdirde serbest bırakılacakları vadedilen bu komutanlar, Osmanlı ordusunun Akkoyunlu toprakları üzerinde yürüdüğü müddetçe, geçitler, su kaynakları ve müsait konak yerleri hakkında malûmat veriyorlardı. [207] Ayrıca kılavuzlardan ve yakalanan esirlerden alınan malûmatla bunlar kontrol ediliyor ve bu suretle en emin ve iyi bir yol takip edilmiş oluyordu. [208] Bu şekilde ordu kırk günden fazla [209] bir yolculuk yaptığı halde [210] hâlâ Uzun Hasan'dan bir haber yoktu [211]. Ancak Niksar'da Türk akıncıları Uzun Hasan kuvvetlerinin taarruzuna uğradılar. Bunları geriye atan Osmanlı ordusu, ahalisi dağlara kaçmış olan, Koyulhisar ve Şebinkarahisar'a gelmiş, bu civarda birtakım akınlar yaptıktan sonra nihayet Erzincan'a varmıştı. Burada Uzun Hasan'ın beşbin kişilik bir kuvvetiyle karşılaşıldı. Fakat Turhan oğlu Ömer Bey'ın idaresindeki beşbin kişilik bir Osmanlı kuvveti Akkoyunlularm bu kuvvederini mağlûp etti. [212] Bunlardan ganimet ve esir alan Osmanlılara [213], Tercan'a gelindiği vakit, dağlara sığınmış olan birçok insan gehp teslim oldu. [214] İşte bu sıralarda yani Osmanlı ordusunun Fırat'ı takip ederek doğuya doğru yürüdüğü esnada Uzun Hasan'ın kuvvetleri de karşı sahillerde göründüler. [215] Fırat nehrinin genişlediği bu yerlerde bazı kumsal kıyılar da vardı. Osmanlı ordugâhı bunlardan birisinin kenarında kuruldu. Çünkü karşı sahilde konaklamış olan Uzun Hasan kuvvetlerinin, bu kumsal yerlerin birinden, beriye geçeceği tahmin olunuyordu. [216] Osmanlılar

Uzun Hasan kuvvetlerinden haber alınamıyor. İlk çarpışmalar.

İki ordu Fırat'ın iki kenarında ordugâh kuruyor.

[207] Angiolellos, s. 61. [208] Aynı eser, s. 61.

[209] Odukbeli Fetihnâmesi, Dâi münşeatı, Necati Lûgal nushası.

[210] Ordunun yürüyüşü esnasında İstanbul'la muhabere imkânı hasıl olmamıştı. Hattâ Fatih'in Uzun Hasan'a mağlûp olduğu şayiaları bile çıkmış olduğundan İstanbul'da bırakılmış olan Şehzade Cem kendi adına valilerden ve komutanlardan katî itaat istemişti. Bk. Angiolellos, s. 58.

[211] Otlukbeli Fetihnâmesi, Dâi münşeatı, Necati Lûgal nushası.

[212] Reşit Rahmeti, Fatih Sultan Mehmet'in yarhğı, Türkiyat Mecmuası, VI, s. 285.

[213] Vesika 16. [214] Aynı vesika. [215] Angiolellos, s. 64.

[216] Aynı eser, s. 65. Rivayet edildiğine göre Uzun Hasan karşı sahilden Türk ordusunu gördüğü vakit hayretinden epey müddet konuşamamış ve sonunda "vay kahbe oğluna, ne derya yaratmış" demişti. Bk. Angiolellos, s. 65.

Fırat'ı geçmeye memur edilen Has Murat Paşa'nın yanlış hareketi ve Mahmut Paşa ile aralarındaki anlaşmazlık. Osmanlıların mağlûbiyeti.

buna zaman bırakmadan karşıya geçmeye karar verdiler. Geçidi ilk olarak Rumeli Beylerbeyi Has Murat Paşa geçecekti. Fakat pek genç ve atılgan olduğundan ötürü ona Mahmut Paşa refakat ettirildi. [217] Filhakika tayin edilen yerden, Uzun Hasan kuvvederinin mani olmak istemesine rağmen, karşıya geçildi. [218] Fakat Mahmut Paşa ile Has Murat Paşa arasında bir anlaşmazlık başlamıştı. Çünkü Uzun Hasan kuvvetleri karşı sahile geçen Osmanlı kuvvederi önünde sahte bir çekilme yapınca, [219] bunun bir hile olduğunu takdir eden Mahmut Paşa Murat Paşa'ya, bulunduğu yerde durmasını emretmiş ve kendisi de ileriye gitmişti. [220] Halbuki Murat Paşa'nın maiyetinde bulunanlardan bazları, Mahmut Paşa'nın bu yolda hareket etmesinin sebebini zaferi kendisine mal edeceği şeklinde izah ettiler ve Murat Paşa'nın hareketsiz kalmamasını ileri sürdüler. [221] Mahmut Paşa düşmanın üstün kuvvetleri karşısında geri çekildiği vakit, Murat Paşa'yı bıraktığı yerde bulamamıştı. [222] Çünkü o, düşmanın sahte çekilişine aldanarak ve arkadaşlarının sözlerinin tesiri altında kalarak pervasızca ve ihtiyatsızca ileriye atılmıştı. Halbuki düşman birkaç yerde pusu kurmuş bulunuyordu. Maksatları Murat Paşa'nın arkasını çevirmekti. Öte taraftan Akkoyunlular Murat Paşa kuvvetleri karşısında yukarda da söylediğimiz gibi sahte bir çekilme yaptılar. Murat Paşa bunun o zaman mânasını anlayamamış ve hücuma geçmişti. İşte bu sırada onu arkadan çeviren Uzun Hasan kuvvetleri birdenbire ortaya çıkmış, çekilmekte olan kuvvetler de geriye dönmüşlerdi. Murat Paşa ancak durumu şimdi anlayabilmişti. Fakat muharebeyi kabul etmekten başka çare kalmadığını da görüyordu. Üstün kuvvetler karşısında Murat Paşa idaresindeki bu seçme askerler Fırat ile Akkoyunlu kuvvetleri arasında üç saat içinde [223] eridiler. Çünkü geriye çekilen Türk kuvvetleri bu heyecanlı anda geçitleri de şaşırarak nehre dökülmüş, bir kısmı boğulmuş, [224] bir kısmı da öldürülmüştü. Bu arada Murat Paşa da vardı. Bu çetin savaşın devam ettiği müddetçe Mahmut Paşa seyirci kalmış ve hattâ daha

[217] Angiolellos, s. 65.
[218] Aynı eser, s. 66.
[219] Dursun Bey, s. 152-154.
[220] Aynı eser, s. 152-154.
[221] İdris-i Bitlisi, vrk. 145.
[222] Dursun Bey, s. 152-154.
[223] Angiolellos, s. 66.
[224] Aynı eser, s. 67.

gerilere çekilmişti.[225] Ancak Uzun Hasan kuvvetleri sonunda ona da çarptılar, fakat bir netice alamadilar.[226] Esasen bu sırada karanlığın basması ve nehrin beri tarafında şehzadeleri ile birlikte hazır vaziyette duran Fatih'in tranpetlerle toplanma işaretini vermesi, Uzun Hasan'ın da aynı harekete başvurması savaşın durmasına sebep oldu.[227] Savaş kaybedilmişti.[228] Ölenlerin sayısı oniki bin kişiyi buluyordu.[229] Esir düşenler arasında pek şöhret sahibi olan şahıslar da vardı.[230] Mahmut Paşa'mn Murat Paşa'ya yardım etmemesi işine padişah fena halde kızmış, fakat bu sırada ses çıkarmamayı daha uygun bulmuştu.[231]

Uzun Hasan bu başarısından faydalanamadı. Osmanlı ordusu bir haftalık yürüyüşten sonra Otlukbeli'ne geliyor.

Bu gahbiyet Akkoyunlular için önemli bir hâdise isi. Çünkü Osmanlılar üzerinde pek fena bir tesir yaratmıştı.[232] Fakat Akkoyunlular bu hâdiseden lâyıkiyle faydalanamadılar. Gerçi, Murat Paşa'ya karşı o büyük muvaffakiyeti kazanmış olan Uzun Hasan'ın büyük oğlu Uğurlu Mehmet Bey, bu başarıdan sonra hemen Osmanh ordusuna hücuma geçilmesini söyledi. Fakat Uzun Hasan bu teklifi kabul etmemişti.[233] Bu

[225] Angiolellos, s. 66.

[226] Aynı eser, s. 66.

[227] Aynı eser, s. 66.

[228] Bu vaka Neşrî'ye göre aşağıdaki şekilde cereyan etti: Padişah Murat Paşa ile Mahmut Paşa'yı düşmanm durumundan haber almak üzere ileriye gönderdi. Fırat kenarına geldikleri vakit Mahmut Paşa suyun geçilmemesini istedi ise de Murat Paşa'ya sözünü dinletemedi. Zaruri olarak kendisi de Murat Paşa'nm arkasından Fırat'ı geçti. Burada Murat Paşa'yı biraz tutmaya muvaffak olan Mahmut Paşa, birkaç adı ile dağa tırmanmış ve Uzun Hasan kuvvetlerinin azametini görünce hemen geriye gönmüştü. O, ancak Mihal oğlu Ali Bey'in kuvvederi himayesinde Fırat'ı tekrar beriye geçmeye muvaffak oldu. Fakat Murat Paşa'dan bir daha haber alınamadı. Bk. Neşri, vrk. 192.

[229] Angiolellos, s. 66.

[230] Turhan oğlu Ömer Bey ve Şemsüddin Fenarî torunu Ahmet Çelebi —ki Bayazıt II. zamamnda vezir olmuştur— bu esirler arasında idi.

[231] Angiolellos, s. 67, 68.

[232] Kemal Paşa-zâde, vrk. 188. Bu tesirin büyük olduğu, hattâ bu yüzden Fatih'in Uzun Hasan'a sulh teklifinde bulunduğu, fakat Uzun Hasan'ın bunu reddettiği söylenmektedir. Bk. İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 100. Angiolellos'a göre Fatih en kısa yoldan geri dönmeye karar vermişti. Uzun Hasan da muharebeye girmeye taraftar görünmüyordu. Fakat onu komutanları ile oğulları bu muharebeye teşvik etmişlerdi. Bk. Angiolellos, s. 68.

[233] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 100.

hâdiseden sonra Uzun Hasan kuvvetieri tekrar kayboldular. Onun için Fatih Bayburt'a doğru yönelmiş ve altı gün yolculuk yaptığı halde Uzun Hasan kuvvederinden bir haber alamamıştı.[234] Fakat yedinci gün yani 11 Ağustos 1473 Çarşamba günü[235] (16 Rebiulevvel 878 Çarşamba)[236] Tercan civarında[237] Üç ağızlı denilen bir yere gelinmişti.[238] Burası dar ve geçilmesi zor bir yerdi.[239] Artık hayvanların bile yürüyecek halleri kalmamıştı.[240] Onun için geçilmesi çok güç, dar ve etrafı yüksek dağlarla çevrilmiş olan bu yerde[241] ordugâh kurulmak ve istirahat edilmek mecburiyeti hasıl oldu. Burada henüz ordunun tertipten mahrum olduğu bir sırada[242] öğle

[234] Âşık Paşa-zâde, s. 179. İdris-i Bitlisi, vrk. 147. Halbuki Oruç Bey, "Rumeli çerisi tarumar olub Sultan Mehmet'e haber oldu. Sultan Mehmet dahi alaylarm düzüb Uzun Hasan'm kandeliğin bilüb ardına düşüb irişüb" demekle işi tamamiyle aksi şekilde göstermektedir. Bk. Oruç Bey, s. 128.

[235] Uzun Hasan her zor işe çarşamba günü başlamayı âdet edinmişti. Cihan Şah'ı da o gün mağlûp etmişti. Bk. Âli, V, vrk. 145.

[236] Birçok kitaplarda (İdrisî Bitlisi, vrk. 147. Neşri, vrk. 192. Kemal Paşa-zâde, vrk. 189) ve Profesör Reşit Rahmetî'nin Türkiyat Mecmuasm'da yayınladığı Fatih'in yarlığında muharebenin tarihi 11 Ağustos 1473 (16 Rebiulevvel 878) olarak gösteriliyor. Halbuki 16 numaralı vesika bu tarihi 10 Rebiulevvel 878= 4 Ağustos 1473 olarak kaydetmektedir. Bu vesikayı kaleme alan zat, vesikanın tetkikinden anlaşılacağı üzere, padişahın hizmetinde bir zattır. Yine vesikanın mealinden ve meselâ filân yere vasıl olduğumuz zaman gibi tâbir ve ifâdelerden bu zatın muharebeye katıldığı da anlaşılmaktadır. Vesikanın muhteşem bir üslûpla yazılmış olması ise bu zatın alelâde bir insan olmasına imkân vermemektedir. Kendisi müşahedelerinin doğruluğuna o kadar kanidir ki, yazısının bir yerinde bu seferin hâdiseleri hakkında verdiği haberlerin doğruluğunu tereddüt etmeden söylüyor ve müelliflere, tarih yazarlara mehaz, dayanak olsun diye müşahedelerini kaydettiğini beyan ediyor. Bununla beraber onun verdiği tarihi başka hiçbir yerde görmedim. Bunun yanlış bir tarih olması, yukarıda verdiğim izahata göre düşünülemez. İhtimal bu tarih Has Murat Paşa'mn Uzun Hasan'a mağlûp olduğu tarihtir. Çünkü Murat Paşa hâdisesi ile Otlukbeli savaşı arasında bir haftalık bir zaman vardır.

[237] Odukbeli Fetihnâmesi, Dâî, münşeatı, Necati Lûgal nushası.

[238] Neşri, vrk. 192. Kemal Paşa-zâde, vrk. 189. Muharebe sahasına yalnızca Başkent de denilmektedir. Bk. Reşit Rahmeti, Fatih Sultan Mahmet'in yarlığı, Türkiyat Mecmuası, VI, s. 285.

[239] Kemal Paşa-zâde, vrk. 189. [240] Ahmet Bahaüddin, vrk. 235.

[241] Otlukbeli Fetihnâmesi, Dâî münşeatı, Necati Lûgal nushası.

[242] Kemal Paşa-zâde, vrk. 189.

vakti Otlukbeli denilen tepede bir kısım kuvveder göründü.[243] Bunlar Uzun Hasan'ın Gâvur İshak komutasına verilmiş olan askerleri idi.[244] Bu durum karşısında Osmanlılar hemen harp nizamı almak üzere harekete geçtiler. Gâvur İshak'ı karşılamak vazifesi Davut Paşa'ya verilmişti.[245] Mahmut Paşa da bu kuvvetlerle birlikte bulunuyordu.[246] Halbuki bu sıralarda Uzun Hasan kuvvetleri Odukbeli sırtlarını tutmuşlar ve Osmanlıları burada harbi kabule mecbur bırakmışlardı. Burası öyle bir yerdi ki bozulanın mutlaka mahvolması icabederdi[247]. Davut Paşa Anadolu askeri ile Gâvur İshak kuvvetleri üzerine atılarak onların tepeden aşağı inmelerine ve yolları bağlamalarına imkân bırakmamış; tersine olarak kendisi tepeye çıkmaya muvaffak olmuştu[248] Onun bu müthiş saldırışı karşısında Gâvur İshak büyük kuvvetlere katılmak üzere geri çekildi. Şimdi Davut Paşa Anadolu askeri ile birlikte düzlüğe çıkmış ve harb nizamı almıştı[249]. Başlarında kırmızı bürkleri bulunan azebler atlıların önünde idiler[250]. Davut Paşa'mn karşısında, Uzun Hasan ordusunun sağ kanadına komuta eden Kör Zeynel kuvvetieri vardı. Bunlar Davut Paşa kuvvetleri üzerine athlarını sürünce birdenbire bu düzlükte kanlı bir savaş başladı. İşte bu zamandadır ki Fatih, şehzadeleri ile birlikte dereye inip asil muharebe yerine varmak üzere tepeye tırmandı[251]. Davut Paşa'mn Uzun Hasan kuvvetlerine karşı gösterdiği mukavemet ve onları lüzumu kadar oyalaması, Osmanlı ordusunu kötü bir durumdan kurtarmıştı. Bu mukavemetten faydalanan Şehzade Mustafa biraz sonra düzlüğe çıkmaya muvaffak olmuş ve Anadolu askerinin bütünü ile Kör Zeynel kuvvetleri üzerine yüklenmişti. Şimdi korkunç bir savaş oluyordu. Osmanh askerleri dağlardan aşağıya atlarını sürerek sel gibi akıp gelen Akkoyunlu askerlerini görünce nasıl bir belâ ile karşılaştıklarını anlamakta güçlük çekmediler[252]. Fakat

Düşman kuvvetlerinin belirmesi ve Davut Paşa'nın ileriye gönderilmesi.

Savaşın başlaması ve padişahın harp sahasına girmek üzere hareketi. Uzun Hasan'ın oğlu Kör Zeynel öldürülüyor. Akkoyunluların maneviyatlarının sarsılması.

[243] Neşri, vrk. 192.
[244] Kemal Paşa-zâde, s. 189.
[245] Neşri, vrk. 192. Kemal Paşa-zâde, vrk. 189.
[246] Reşit Rahmeti, Fatih Sultan Mehmet'in yarlığı, Türkiyat Mecmuası, VI, s. 285.
[247] Necati Salim, s. 2.
[248] Kemal Paşa-zâde, vrk. 189.
[249] Aynı eser, vrk. 190.
[250] Aynı eser, vrk. 190.
[251] Neşri, vrk. 192.

bununla beraber sağ ve sol kanatlarda altmış bin zırhlı azeb eri [253] bütün gayretiyle Uzun Hasan kuvvederini hırpalamaya başladı. Etraf yerden kalkan tozdan dolayı görünmüyordu. O kadar insan ve at öldürülüyordu ki bunların kanları tepelerden dereye doğru sel gibi akıyordu [254]. Birbirinin üstüne atılmış olan iki taraf "firavnı gargeden deniz gibi gâh yumuldu, gâh açildı" [255]. İşte bu sıralarda, çilgmca harbe giren ve büyük bir gayrede savaşmakta olan Uzun Hasan'ın oğlu Kör Zeynel [256], azeb askerlerinin arasına düşmüş ve öldürülmüştü [257]. Koparılan kafası azebler ağası Mahmut Ağa tarafından Şehzade Mustafa'ya gönderilmiş, o da onu padişaha yollamıştı [258]. Bu hâdise Osmanlı kuvvederinin savaş gayretini ne kadar artırdı ise , karşı tarafın da maneviyatım o kadar sarstı [259]. Bu surede Uzun Hasan kuvvederinin sağ kanadı çökmüştü. Onun için Zeynel Bey'in üstüne yürümüş olan Osmanlı kuvvetleri şimdi ortada bulunan Uzun Hasan üzerine yönelDiler[260]. Diğer taraftan Uzun Hasan'ın öteki oğlu Uğurlu Mehmet, hemen hemen hiç savaşa girmeden savaş meydamm terkettl [261]. Çünkü Şehzade Bayazıd Uğurlu Mehmet üzerine yürüdüğü vakit [262] o, Osmanlı kuvvederinin önünden çekilmiş ve onun için Şehzade Bayazıd Mehmet Bakır [263] kuvvetleri ile

Uğurlu Mehmet'e verilmiş olan vazife.

[252] Vesika 16.
[253] Vesika 17.
[254] Kemal Paşa-zâde, vrk. 192.
[255] Aynı eser, vrk. 192.
[256] İdris-i Bitlisi, vrk. 149.
[257] Kör Zeynel'i Kılıççı Ahmet adındaki bir azeb atından düşürmüş ve başım kesmişti.Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 194. İdris-i Bitlisî, Zeynel Bey'in başını azebler ağası Mahmut Ağa'nın kestiğini yazıyor. Bk. İdris-i Bitlisi, vrk. 149.
[258] İdris-i Bidisî, vrk. 149.
[259] Ahmet Bahaüddin, vrk. 236.
[260] İdris-i Bitlisî, vrk. 149.
[261] Kemal Paşa-zâde, vrk. 196.
[262] Bazı kaynaklar Şehzâde Bayazıd'm maiyetinde Gedik Ahmet Paşa'nın bulunduğunu hattâ muharebe günü Şehzade ile birlikte bir tepeye çıktığı vakit düşman kuvvetleriyle karşılaştığım, kıskançlığından ötürü Şehzadeyi bunlara ve Uzun Hasan'a karşı yürümekten menederek onu Uğurlu Mehmet üzerine sevkettiğini yazarlarsa da (Bk. Neşri, vrk.192. Sadüddin, s. 537) bunun yanlış olması lâzımdır. Gedik Ahmet Paşa'nm bu muharebeye katılmadığı anlaşılıyor. Çünkü Prof. Reşit Rahmeti'nin yayınladığı "Fatih Sultan Mehmet'in yarlığı"nda bütün meşhur komutanların adı olduğu halde Gedik Ahmet Paşa'nmki yoktur.
[263] Timur âilesine mensup olan Mehmet Bakır bu savaşta Osmanlıların eline esir düşmüş ve İstanbul'da hapishanede ölmüştür. Bk. Karamanî Mehmet Paşa, s. 358.

çarpışmaya başlamıştı [264]. Uğurlu Mehmet, eğer Osmanlı ordusu bozulur ve geri dönerse kaçanların önüne geçecek, şayet babasının kuvvederi bozulursa bu takdirde Osmanlı ordusunu arkadan vuracaktı [265]. Fakat karşısına Şehzade Bayazıd kuvvederi çıkınca vazifesini tam göremedi, ancak Osmanlılarla kendi arasında bulunan bir dereyi müdafaaya başladı. Buradan ne kendisi beri geçiyor, ne de şehzadenin kuvvederini geçmeye bırakıyordu. [266] Halbuki Uzun Hasan bu sıralarda oğlu Zeynel'in öldüğünü öğrenmiş ve sağ kanadının parçalandığım da görmüştü. Bunun üzerine yanında bulunan Karamanoğlu Pir Ahmet'e "Karamanoğlu hanedanın harap olsun, beni bir ciğerparemden, bunca dilâverden çıkarub bed-nam olmama sebep oldun. Benim Osmanoğlu ile ne işim vardı" diye bağırmıştı [267]. Yine bu sıralarda Fatih maiyeti ile birlikte bir tepeye çıkmış bulunuyordu. Yanında yirmi beş bin yeniçeri vardı [268]. Zaferin kazanılmak üzere olduğunu gören Fatih, maiyetindekilerin bir kısmını da harekete geçirdi [269]. Bunların harp sahasında görünmesi Uzun Hasan'ın mukavemet imkânlarını büsbütün kırdı. Esasen sol kanattaki durumu da iyi değildi. Onun için mukavemetin mânasızlığını idrak ederek savaş meydanını terketti [270]. Çünkü Osmanlılar Kör Zeynel kuvvederini parçaladıktan sonra düşman ordusunun merkezine o kadar süratle atılmışlardı ki Uzun Hasan kaçabilmek için hileye başvurmak ve kendisine çok benzeyen birisini, Alpagot Pir Mehmet Bey'i, yerine bırakmak zorunda kalmıştı. O, ancak bu surede biraz zaman kazanma ve kaçma imkânlarını sağladı [271]. Filhakika çok geçmeden Alpagot Pir Mehmet Bey esir edilmiş [272] ve Uzun Hasan'ın sancağı, davulu, mehteri, cebehanesi ve hazinesi padişahın huzuruna getirilmişti [273]. Öte ta-

Uzun Hasan'ın harp sahasını terkedişi. Akkoyunlu ordugâhı yağma ediliyor.

[264] Neşrî, vrk. 193.
[265] Kemal Paşa-zâde, vrk. 196.
[266] Aynı eser, vrk. 196, 197.
[267] Ahmet Bahaüddin, vrk. 236.
[268] Vesika 17.
[269] Otlukbeli Fetihnâmesi, Dâi münşeatı, Necati Lûgal nushası.
[270] "Bıragub leşkerin kurtardı baş-giderdi yere saçup kanlı yaş" Bk. Sarıca Kemal, s. 169.
[271] İdris-i Bitlisî, vrk. 150. Uzun Hasan Şehzade Mustafa tarafından gece saat iki soraya kadar takip edilmiş, fakat yakalanamamıştır. Bk. Angiolellos, s. 70.
[272] İdris-i Bidisî, vrk. 150.
[273] Hamidî, s. 211.

raftan babasının kaçtığını, kardeşinin öldürüldüğünü duyan ve Osmanlılar tarafından babasının sancağının kendi karşısına getirildiğini gören [274] Uğurlu Mehmet de mukavemet edemiyerek kaçmaya başlayınca [275] savaş bir tarafh bir hal aldı; Akkoyunlular kaçıyor, Osmanlılar öldürüyordu. Eğer Osmanlılar Uzun Hasan karargâhını yağma etmeye dalmasalardı, düşman kuvvederinden hemen hemen hiç kimse kurtulamıyacaktı [276]. Savaş öğleden akşama kadar [277] yani sekiz saat sürmüştü [278]. Bazı kaynaklar bu muharebede top ve tüfek kullanıldığını ve harbin kazanılmasında bunların mühim rol oynadığını yazmakta iseler de [279] Hâmidî tamamiyle bunun tersini söylemekte ve

Bu savaşta top ve tüfek kullanılmamıştı.

"Aduv u lâf u güzafeş niger ki rûz-i musaf
Nedaşt tab-ı karavul-i padişah-i cihan
Ne Şah dest suy-i tir bürd ü ne leşker
Ne yek piyade-i yengiçeri girift keman
Ne ihtiyaç be-tob u ne ihtiyac-ı tüfek
Ne pehhvanan burdend kef be-gürz-i giran
Heman ki ceng-i karavul-i şah dîd aduv
Giriht hemçu şagalî zi pîş-i şîr-i jiyan"

demektedir [280]. Yani düşman, padişahın öncülerine bile dayanamadı. O kadar ki yeniçeriler yaylarına davranmak lüzumunu dahi duymaddar. Top, tüfeğe asla ihtiyaç hasd olmadı. Çünkü düşman padişahın öncü kuvvederinin muharebesini görünce arslan önünden kaçan çakallar gibi firar etti [281]. Bununla beraber savaş maydanmda öldürülenlerin sayısı elhbin kişi idi [282].

Öldürülenler ve alman esirler.

[274] İdris-i Bitlisi, vrk. 150.

[275] Uzun Hasan'ın yerine bırakılmış olan Pir Mehmet'i yakalayan ve Uzun Hasan'ın sancağını elde eden Osmanlılar bu sancağı Uğurlu Mehmet kuvvetleri karşısına getirince onlar herşeyin kaybolduğuna hükmederek kaçmaya başladılar. Bk. İdris-i Bidisî, vrk. 150.

[276] Kemal Paşa-zâde, vrk. 196.

[277] Otlukbeli Fetihnâmesi, Dâi, münşeatı. Necati Lûgal nushası.

[278] Angiolellos, s. 71.

[279] Oruç Bey, s. 128. İdris-i Bitlisi, vrk. 149. [280] Hamidî, s. 211.

[281] Aynı eser, s. 211. Dursun Bey'de de top kullamldığına dair bir kayıt yoktur.

[282] Vesika 17. Angiolellos, ölenlerin sayısını onbin olarak kabul ediyor, Osmanlılarm zayiatını da bin kişi gösteriyor. Bk. Angiolellos, s. 70-71.

Alınan esirlerin miktarı da fazla idi. Bunlar zincire vurularak Fatih'in huzuruna getirildiler. Padişah bunlardan bilginleri, fen adamlarım affederek kendderine pek çok iltifat etti. Bdginler arasında başlıca Kadı Mahmut Süreyhi, Uzun Hasan'm nişancısı Şeyyit Mehmet Münşi ve Hasan Bey'in imamı Mevlâna Kadı Ali de bulunuyordu [283]. Padişah savaştan sonra kimseye zarar vermedi [284]. Akkoyunlularla birlikte savaşmış ve esir düşmüş olan Karakoyunluları kâmilen affeti [285]. Akkoyunlu kuvvetlerinden beşbin kişi ile yüzyetmiş komutan esir edilmişti. Padişah bunları zincire vurarak İstanbul'a gönderdi [286]. Esirler arasında Mirza Mehmet Bakır, Mirza Zeynel ve Mirza Muzaffer de vardı. Bunlar Timurlenk'e mensuptular [287]. Fatih kendi soyundan olan ve kendi dininde bulunan Akkoyunlu'ları öldürmekte belki de bir fayda görmemişti [288]. Bütün bunları bir tarafa bırakacak olsak bile, muharebenin hemen sonunda Uzun Hasan tarafından gönderilmiş olan yetkili bir elçi [289], ihtimal bu esirlerin öldürülmemesinin başhea sebebidir. Büyük bir âlim olan Mevlâna Ahmet Begürci adındaki bu elçiye Uzun Hasan, Fatih nezdine göndermeden önce, barışı çok arzuladığım, fakat Fatih'in gökten yere inmediğini, yani yüksekten baktığım, onun için bu padişaha nasihat verilmek suretiyle müslümanlara hizmet edilmesini, mevcut esirlerin yine karşılıklı olarak serbest bırakdmasmı istediğini bildirmişti [290]. Padişaha yalvarmak maksadı ile gönderilmiş olan bu zat [291], Osmanlı vezirleri tarafından ileriye sürülen herşeyin

Padişahın esirlere karşı muamelesi. Ahmet Begürci'nin elçiliği.

[283] İdris–i Bidisî, vrk. 151.

[284] Vesika 17. Halbuki birçok tarih kitaplarında Akkoyunlularm kâmilen kılıçtan geçirilmiş olduğu yazılmaktadır. Bk. Angiolellos, s. 70. İdris-i Bidisî, vrk. 152. Kemal Paşa-zâde, vrk. 198. Sadüddin, s. 540.

[285] İdris–i Bidisî, vrk. 151. Kemal Paşa-zâde, vrk. 198.

[286] Vesika 17. Esirlerin sayısım Âşık Paşa-zâde, üçbin kişi kadar göstermektedir. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 181. Dursun Bey'e göre bunlar üçbinden fazla idi. Bk. Dursun Bey, s. 157.

[287] İdris–i Bitlisi, vrk. 151.

[288] Halbuki Reşit Rahmetî'nin yayınladığı "Fatih Sultan Mehmet'in Yarhğı"nda Akkoyunlularla Karaman halkından kimler esir düşmüş ise padişahın bunları kâmilen kılıçtan geçirmiş olduğu yazılıdır.

[289] Vesika 18.

[290] Vesika 19.

[291] Mevlâna Ahmet adh bu zat, Fatih'in Karahisar'ı zaptından soma ve orada bulunduğu sıralarda gelmişti. Bk. Kemal Paşa-zâde, vrk. 202.

Uzun Hasan tarafından kabul edileceğini taahhüt ediyordu. Onun şefaati Osmanlılarca kabul edildi[292]. İhtimal bu zat, yukarıda söylediğimiz gibi esirler hakkında da şefaatte bulunmuştu. Hulâsa Fatih, yillardanberi kendisini tehdit eden Akkoyunlu tehlikesini 1473 yılının yazında bir daha Osmanhlar için bir konu olamıyacak şekilde ortadan kaldırdı. Akkoyunlu devletinin kuvvedenmesi nekadar süratli oldu ise zaafiyete gitmesi ve nihayet çökmesi de o kadar çabuk oldu; Otiukbeli'nde yediği kuvvetli darbenin tesirinden kendisini asla kurtaramadı. Fatih ona verdiği dersten o kadar emindi ki, mümkün olduğu halde onu takip etmek lüzumunu bile duymadı. Filhakika savaştan bir gün sonra toplanmış olan divanda Uzun Hasan'ın takip edilip edilmemesi müzakere edildi. Bu müzakereler esnasında iki fikir ortaya çıktı. Bunlardan birisi Uzun Hasan'ın takip edilmesi, öteki de bunun aksi idi. Divanda, uzun Hasan'ı takip etmek isteyenler ağır basıyor,[293] Onun peşinden gidilmesini, şehir ve kasabalarımn yağma ve tahrip edilmesini ileriye sürüyorlardı. Fakat padişah bu fikre uymadı ve Uzun Hasan'ı takip etmek isteyenlere de müsaade vermedi[294]; bu hareketi uygun bulmadı[295]. Bundan ötürü Uzun Hasan takip edilmedi. Bu takip edilmeyişte elbette birtakım mühim sebepler aramak iktiza eder. Fatih de bütün komutanlar gibi ve belki bütün komutanlardan daha fazla mağlûp bir düşmanı sonuna kadar takip ederek imha etmenin lüzumunu biliyordu. Böyle olunca herhangi bir yerde karşı koyma ve tutunma imkânını büsbütün kaybetmiş olan Uzun Hasan'ın peşinden gidilmemesi, bu fikir ister padişaha ister Mahmut Paşa'ya ait olsun, hakikaten mühim bir meseledir. Onun için Fatih'in bizzat bu mesele hakkında o tarihlerde Şehzade Bayazıd'ın hizmetinde bulunan Halil Paşa oğlu İbrahim Paşa'ya

Uzun Hasan neden takip edilmedi.

[292] Vesika 17.

[293] İdris-i Bitlisi, vrk. 151.

[294] Bazı kaynaklara göre, bizim yazdıklarımızın aksine olarak düşmanın takip edilmemesini Mahmut Paşa ileriye sürdü. Bu hah o kadar kuvvetle müdafaa ettl ki padişah ta bunu kabul ettiği için takipten vazgeçildi. Bk. İdris-i Bitlisî, vrk. 150-151.

[295] "Padişah-ı derya-dil ki gönlü kîne-cuyluğa mayii değildi, ol fiile kayil olmadı; ehl-i İslâma intikamı kabul etmedi, nekadar ibram ettilerse kabil olmadı" Kemal Paşa-zâde, vrk. 199.

söylediği sözler cidden enteresandır. Savaşın kazamldığı gün bu paşa bir iş hususunda padişahı ziyaret ettiği vakit onu çok mesut ve memnun görmüştü. Padişahın kendisine iltifat etmesinden cesaretienen İbrahim Paşa Fatih'e: methedici birtakım sözler söyledikten sonra, niçin "ol bed-kırdarı diyarından sürüb çıkarub kişver-i İran'ı milk-i Rum'a zâm" etmediğini sorudu [296]. Padişah gülümseyerek aşağıdaki cevabı verdi: Uzun Hasan denilen "câninun camm yakmak muktezay-i gayret-i saltanatdı, yerine geldi; hanedamm yıkmak mürüvvet değil; oğlu serkeş'ın başın kesüb ol ateşle ciğerin göğündürmek yeter. Seylâb-ı şemşir-i âb-darla ocağın söyündürmek hacet değil" [297]. Kendisine yapılanlar çok bile oldu. "Selâtin-i ızam-ı ehl-i İslânun hanedan-ı kadîmin yıkmaya ikdam eyu âdet değil" [298] bana kalsa saltanatım için bu kadar fazlasına bile gitmezdim. Ancak o buna sebep oldu. Maksadımız kendisini tedip etmekti. Bu fazlasiyle olmuştur. İntikam alacağım diye onun arkasından gitmek, birçok yerleri harap etmek, mahvetmek demektir. Bu ise günaha girmekten başka bir işe yaramaz. Aynı zamanda batıla hıristiyanlara karşı girişmiş olduğumuz işlerin geri kalmasına sebep olur [299] dedi.

Kemal Paşa-zâde'nin İbrahim Paşa'dan naklen verdiği bu bilginin bilhassa birkaç noktası üzerinde durmak lüzumludur. Bu sözlerden anlaşıldığına göre padişah, Uzun Hasan'ın devletini yıkmaya değil, ancak onu kendisi için tehlikesiz bir hale getirmeye taraftardır ki Otlukbeli zaferi ile bu istek yerine gelmiş oluyordu. Padişah bu müslüman hükümetin hanedamm yıkmayı uğurlu saymamaktadır. Bundan neyi kasdettiği katî olarak anlaşılmamakla beraber ihtimal Timurlenk'in Osmanhlara karşı yaptığı işi hâtırlatmak istemektedir. Timnrlenk'in Ankara muharebesinden sonra az yaşadığı ve öldükten sonra da devletinin biçbir şey ifade etmediği mânasını da buradan çıkarmak mı istemiştir bilinemez. Şu muhakkaktır ki Uzun Hasan'a karşı bu zaferden sonra hiç te düşmanca hareket etmedi; hattâ Ahmet Begürci adlı elçisini kabul ederek[300] onunla barış yoluna gittiği görüldü. Hiç şüphe edilmemelidir ki Mevlâna Ahmet

[296] Kemal Paşa-zâde, vrk. 200.
[297] Aynı eser, vrk. 200.
[298] Aynı eser, vrk. 200.
[299] Aynı eser, vrk. 200.
[300] Bk. Kitabımızın 323 üncü sayfası

adlı bu zat padişahın yumuşatılmasında birinci derecede bir rol oynamıştır. Harekette bulunacağı toprakların müslümanlara ait olduğunu da düşünerek bunların harap olmasını istemeyen padişah, nihayet kendisi için birinci derecede meşgul olunacak işlerin batıdaki işler olduğunu açıkça ifade etmektedir. Şu halde Uzun Hasan üzerine padişah bir zaruret neticesi olarak yürümüştür. Daha doğrusu batıda ve doğuda yapacağı işlere Uzun Hasan engel olma mevkiine girdiği için padişah bir an önce onu ortadan kaldırmak ve ondan sonra tekrar asıl hedefe dönmek için böyle hareket etmiş olmalıdır. Uzun Hasan'ı takip etmemenin en mühim sebeplerinden bir tanesi budur. Filhakika bu tarihlerde Fatih'ın, imparatorluğunu kurmak için, birtakım tasavvurları henüz tahakkuk etmemiştir. Bundan başka hıristiyanlarla harp halindedir. Nitekim onun doğuya hareket ettiği sıralarda Haçlı donanması Antalya, İzmir ve Midilli limanlarını yağma ve tahrip etmişti [301]. O devirıleki zihniyete göre, bir taraftan müslüman toprakları ve Anavatan hıristiyanlar tarafından tahrip edilirken, müslüman bir hükümdar olan Fatih'ın, müslüman bir hükümdara ait yerleri vurması kadar garip birşey olamazdı. Öyle ise o müslüman hükümdar yani Uzun Hasan artık kendisi için korkunç bir halde bulunmadığına göre takibin lüzumsuzluğu esasen meydanda idi. Halbuki bu takip yapılsaydı Uzun Hasan'ın şehir ve kasabaların işgal etmek gayet kolay olacaktı. Çünkü bunlar müstahkem ıleğıldıler. Ancak bunları elde tutmak ta o nisbette zor olacak yani Osmanlı esas kuvvetieri buralardan çekildikten sonra Akkoyunlular, bu kalelerde bırakılacak zayıf Osmanlı kuvvetlerini mağlûp edebilecek ve bunları tekrar kolayca ele geçirebileceklrdi. İşte bütün bunlar dikkate alındığı içindir ki bu takip yapılmamış ve Otlukbeli'nde, savaştan sonra iki [302] veya üç gün [303] kalan Osmanlı ordusu buradan, Bayburt üzerine yürüyerek orayı da almış ve 23 Ağustos Çarşamba günü (29 Rebiulevvel 878) geriye ılönmüştü [304].

Padişahın savaş meydanından ayrılması. Şebinkarahisar'ın kuşatılması ve zaptı.

[301] Bk. kitabımızın 209 uncu sayfası.

[302] Hamidî, s. 211.

[303] Otlukbeli Fetihnâmesi, Daî, münşeatı, Necati Lûgal nushası.

[304] Reşit Rahmeti, Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı, Türkiyat Mecmuası, VI, s. 285.

Otlukbeli savaşım mütaakıp Osmanlı kuvvetleri, Uzun Hasan'a ait olan ve Darap Bey tarafından müdafaa edilen Kemah yakınındaki Karahisar'ı (Şebinkarahisar) kuşattılar. Burası çok müstahkem bir kale idi. Bu itibarla daha Uzun Hasan üzerine yürüdüğü sıralarda bu kalenin alınması bahis konusu oldu. Gerçek Sadrazam Mahmut Paşa bazı sebepler göstererek buranın alınması üzerinde ısrarla durmuştu. Ona göre düşman toprakları üzerinde, düşmanın arkasından giderek orduyu beyhude yere yormak iloğru değildir [305]. Bu kale kuşatıldığı takdirile Uzun Hasan kuvvetleri bunu kurtarmak üzere buralara kadar gelmek zorunda kalacaklardır; bu suretle de Osmanlılar yorulmadan düşmanları ile karşılaşmak imkânını sağlamış olacaklardır [306]. Mahmut Paşa bu düşüncesinde askerî görüş bakımından haklı sayılabihrdi. Çünkü Uzun Hasan toprakları üzerinde bir müddet yürüdüğü halde onlar henüz meydanda yoktu. Belki de Türk ordusunu mümkün mertebe kendi topraklarına çekmek ve hareket üssünden uzaklaştırmak istiyorlardı. Bundan ötürü Mahmut Paşa düşmanı, kendi üzerlerine çekmeyi uygun görüyordu [307]. Fakat padişah "biz buraya kale fethine gelmedik, düşmanımızın hakkından gelmeye geldik. Paşa ettiğin bu tedbir ehl-pezîr değildir" diyerek bu fikri reddetmişti [308]. Padişahı bu sözlerinden ötürü takdir etmemeye imkân yoktur. Çünkü ondan çok sonra gelen Napoleon ve Moltke gibi büyük askerler de "asıl hedef düşman ordusudur, arazi zaptı veyahut payitaht vesaire gibi büyük şehirler istilâsı değildir" diyorlardı [309]. Şu halde bu sevk ve idare kaidesinin çok daha önce Fatih tarafından uygulandığı anlaşılmaktadır [310]. Halbuki Otlukbeli savaşından sonra artık bu kalenin alınmaması için ortada bir sebep kalmamıştı. Bundan ötürü kuşatıldı; mukavemet edeceği anlaşılınca top eteşine tutuldu. Yapılan bombardıman tesirini göstermişti. Ayrıca ka-

[305] Sadüddin, s. 542.

[308] Aynı eser, s. 542.

[307] Necati Salim, s. 28.

[308] Ahmet Bahaüddin, vrk. 237. Aynı fikir hemen hemen aynı cümlelerle Âşık Paşa-zâde,de de vardır. Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 178.

[309] Necati Salim, s. 28.

[310] Aynı eser, s. 28.

lenin komutanı Darab Bey, kendi bulunduğu toprakların sahibi olan Zeynel Bey'in öldürüldüğünü duyduğu vakit çok ağlamış [311] ve bundan ötürü mukavemetin lüzumsuzluğuna kani olarak kaleyi Fatih'e teslim etmiştir (29 Ağustos 1473 Pazar = 5 Rebiulâhır 878) [312].

Hulâsa Fatih Sultan Mehmet, kısa bir zamanda gehşmiş ve Osmanlılar için hakikaten korkunç bir hale gelmiş olan Akkoyunlu devletini Otlukbeli zaferi de tehlikesiz bir hale getirmişti. 1473 te kazandan bu zafer Uzun Hasan devletinin çok süratle çökmesine ve nihayet ortadan kalkmasına âmil olan sebeplerden olduğu gibi Osmanlılar aleyhine harekete geçmiş olan Haçlı müttefiklerin de ümitlerinin kırdmasma başlıca bir âmildir.

[311] Angiolellos, s. 73.

[312] Vesika 16. Kalenin 17 gün mukavemet ettiği Angiolells'ta yazılıdır. Bk, Angiolells. s. 73.

YEDİNCİ BÖLÜM

FATİHİN CENUP SİYASETİ

OSMANLI-MISIR MÜNASFBETLERİ VE BU ARADA DULGADIROĞULLARI MESELESİ

FATİH'İN ÖLÜMÜ

Fatih'in Mısır için verilmiş bir kararı var mı idi.

Kitabımızın muhtelif yerlerinde behrtmeğe çalıştığımız şekilde eğer Fatih'in bir doğu Akdeniz siyaseti mevcutsa —ki buna inanmamak için bir sebep yoktur— o takdirde Fatih'in Mısır'ı kendi topraklarına katmayı düşündüğü elbette hâtıra gelir. Onun düşündüğü büyük Osmanlı imparatorluğunun sımrlarımn nerelerden geçtiğini kesin olarak söylemeğe imkân olmamakla beraber batıda Tuna nehrinden ve İtalya üzerinden Akdeniz'e inebileceğini ve oradan Afrika'ya geçerek Mısır'dan kuzeye Fırat'a uzanacağım, kuzeyde de bütün Karadeniz'i içine alabileceğini düşünmek yersiz değildir. Fatih'in Osmanlı imparatorluğu sınırlarını Tuna'ya ve İtalya'ya dayamak istediği muhakkak gibidir. Karadeniz'in bütün sahillerini almak ise onun düşüncelerinin en başındadır. Ancak kendi ülkelerinin güneyinde uzanan topraklar üzerinde verilmiş bir kararı olup olmadığım söylemek çok zordur. Çünkü bu bölgelerle Fatih Sultan Mehmet'in dgdenmesine hâdiseler imkân bırakmamıştır. Serbest kalıp ta buralarla meşgul olmaya başladığı sıralarda bu defa da ölüm ona bu yolda yürümeye izin vermedi. Biraz daha fazla yaşasaydı, Yavuz Sultan Sehm zamamnda tahakkuk eden Mısır'ın işgali hâdisesi ihtimal onun zamamnda meydana gelecekti. Henüz Ümit Burnu yolunun bilinmediği bu sıralarda batı ile doğuyu birbirine düğümleyen Mısır'ın iktisadi önemini kanaatımızca herkesten ziyade Fatih anlamış olmalıdır. Esasen şu bir hakikattir ki Mısır'a civar kurulan her müslüman hükümet, kurulduktan ve kuvvetienmeye başladıktan sonra Mısır'ı kendi hudutiarı içinde görmeyi istiyor veya onu elden kaçırmamaya gayret ediyordu. Meselâ Halife Ömer onun alınmasını lüzumlu görmüş, Emeviler ve Abbasder burayı elden kaçırmamaya çalışmış, Selâhaddin Eyyubî de orayı al-

mayı en esaslı bir iş telâkkietmişti. Hulâsa Mısır, oaraygöz dikenler için muhtelif yönlerden elde edilmesi yahut elde tutulması icabeden bir yer halinde idi. Bu itibarla Fatih Sultan Mehmet'in de birtakım sebepler yüzünden ve bilhassa iktisadi bakımdan, aym zamanda müslümanhk âlemi üzerinde nüfuz kurma yönünden burayı fütuhat plâm içerisine alınış olduğu düşünülebilir. Bu arada Fatih'in hilâfeti elde etmek gibi bir düşüncesi olup olmadığı da ayrıca tetkike değer bir meseledir. Onun Hicaz su yolları ile ilgilenmesi cidden basit olmayan bir hâdisedir. O, bu surede bütün müslümanlara ait olabilecek bir işe parmağım koymuş oluyordu. İş şu idi. Hicaz'a giden bir Osmanh hacısı yollardaki su kuyularının harap olduğunu ve hacıların bu yüzden sıkıntıya düştüğünü görmüş, bunu Fatih'e duyurmuştu. Bunun üzerine padişah bu kuyuları tamir etmek için birtakım adamları görevlendirmiş ve Mısır naib ve hâkimlerine bu adamlara yardım etmeleri için mektuplar yollamıştı. Fakat kuyuları tamir etmek üzere giden Osmanhları Mısırlılar hoş karşilamamışlar ve onları "biz aciz miyiz kim berkemizi ol mneremet" ede diyerek tahkir etmiş ve geri çevirmişlerdi [1]. Ayrıca Karamanoğlu da Mısır sultanına bir elçi göndererek, Fatih'in su yolları bahanesi ile Mekke sultanına "yüklerle filori" gönderdiğini ve onu Mısır'a karşı isyana teşvik ettiğini yazmıştı [2]. İşte Karamanhların verdiği bu haberle, Fatih'in Mısır'ın dahilî işlerine karışmak isteyişi ve kuyuları tamir etmek üzere gönderilen Osmanhların hakaretle kovulması, iki devletin arasında serin bir hava esmesinin sebeplerinden birisi oldu. Ancak bu kuyuların tamiri Fatih'e bırakılsa idi o, sırf bir hayır yapmak için mi bu işe girişecekti ? Buna asla ihtimal veremiyoruz. Bununla beraber bizi bu yola ve bu düşünceye götüren mantığımızdan başka hiçbir dayanağımız yoktur. Fakat o, ister iktisadi ister dinî, ister her iki bakımdan olsun, Mısır'a gitmeyi düşünmüş olmalıdır [3] Ancak Anadolu'da millî birlik meydana gel-

Hicaz su yolları meselesi.

[1] Âşık Paşa-zâde, s. 208. [2] Aym eser, s. 208.

[3] Padişahın Mısır'ı almak üzere büyük hazırlıklar yaptığım ve hattâ Afyon'a kadar bu niyyetle gittiğini, kılavuzluk yapmak üzere davet edilen Karamanoğlu gelmeyince padişahın seferi Karaman topraklarına çevirdiğini ve bunun "mukaddime-i feth-i Mısr u Şam" olduğunu Dursun Bey kaydediyor. Bk. Dursun Bey, s. 138,139.

meden, doğuda ve batıda mühim birtakım meseleler hallolunmadan onun Mısır meselesi ile yakından ilgilenmesi mümkün değildi. Bununla beraber ötedenberi Osmanlılarla Mısırlılar arasında bir anlaşmazlık konusu olan Dulgadır toprakları meselesi gün geçtikçe kritik bir hal aldı. Filhakika Fatih'in Osmanlı topraklarına katmayı düşündüğü Dulgadır toprakları[4] üzerinde Mısır Memlûkleri hassasiyetle duruyorlardı. Halbuki Sultan Fatih Mehmet, damat olduğu bu memlekete Memlûklerin el uzatmasına tahammül edemiyor, herşeyden önce kaymbabasına ve nihayet kayınlarına ait olan bu toprakların, eğer bir tarafa bağlanması icabediyorsa, o tarafın kendi tarafı olmasını istiyordu. Çünkü güneye doğru yönelmek icabettiği vakit Osmanlı kuvvetlerinin yolları bu civardan geçecekti. Öyle ise Mısır'a gidebilmek için önce bu beyliğin ya Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılması veya hâkimiyet altına alınması gerekirdi. Nitekim daha sonra Yavuz Sultan Selim de böyle yapmıştır. Şu halde Fatih Sultan Mehmet'in Dulgadır beyliği ile yakından ilgilenmesi bir bakıma Mısır yolunun güvenlik altına alınmasından ileri geliyordu. Bu itibarla Fatih'in güney siyasetini ele alırken en önde Dulgadır toprakları meselesiyle meşgul olmamız icabedecektir. Çünkü iki devletin bu topraklar üzerindeki iddiaları ve kendi devletleri bakımından bu beyliğin ifade ettiği mâna Osmanlı ve Memlûkleri Dulgadıroğullarını himayeye ve nihayet fiilen onlara yardımda bulunmaya sevketti. Her iki tarafın fiilen işe müdahalesi ise, aralarının açılmasına sebep oldu. Esasen Memlûkler Anadolu'da Türk birliğini yaratmaya çalışan ve teker teker, kendisine engel olan kuvvetleri yıkan Osmanoğullarının durumunu, pek yakından takip etmekte idiler. Osmanlıların Torosların güneyine inmelerine taraftar olamıyacaklarını kabul ettiğimiz Mısır Memlûkleri, işte bundan ötürü Karamanoğullarına karşı müsait davranıyorlardı. Hulâsa ta Mısır'dan Dulgadır topraklarına kadar uzanan zengin Mısır Memlûkleri devleti, gelecekte kendisi için büyük bir tehlike olacağı anlaşılan, Osmanlı devletini sınırlarına yaklaştırmamak ve onunla kendi

Dulgadır topraklarının iki devlet arasındaki durumu.

[4] Vesika 20. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan bu vesikanın numarası 3203 tür ve Şehzade Bayazıt'tan Fatih'e yazılmış bir mektuptur.

arasında zayıf ta olsa, tanpon birtakım teşekküller bulundurmak emelinde idi. İşte bu şekilde ki hareket tarzı, esasen güneye doğru genişlemek düşüncesinde bulunan Fatih'i, güneye giden yol üstünde bulunan, Dulgadır işleri ile bilhassa alâkalanmaya sevketti.

Mısır sultanlariyle Osmanlılar arasımn açılmasına daha birtakım sebepler vardır. Meselâ Fatih Trabzon zaferinden döndüğü vakit zaferi tebrik için her taraftan elçiler geldiği halde Mısırlılar buna lüzum görmemişlerdi [5]. Bundan ötürü aradaki dostluk hisleri sarsildı [6]. Buna karşılık Hoşkadem Mısır sultam olduğu vakit padişah ta onu tebrik etmedi [7].

Şah Budak'ın Arslan Beyi öldürmesi ve Mısır sultanının yardımı ile Dulgadır Beyliğimi elde etmesi.

Dulgadır beyliği, Fatih devrinde Osmanlı, Akkoyunlu ve Mısır devletlerinin nüfuzlarının çarpıştığı bir yerdi. Bilhassa Fatih'in kaymbabası olan Dulgadır Beyi Süleyman Bey [8] öldükten sonra, oğulları arasındaki anlaşmazlık, komşu devletlerin bu beylik üzerindeki iştihalarım artırdı. Filhakika Süleyman Bey'den sonra yerine geçen oğlu Arslan Bey (1454—1465) Dulgadır topraklarım bir süre Uzun Hasan'a karşı müdafaa etmiş, fakat neticede bir kısım yerleri ve bu arada Harput'u ona bırakmak zorunda kalmıştı [9]. Bundan ötürü şikâyet etmek ve yardım almak üzere Mısır'a gitmiş olan Arslan Bey [10] yine o sıralarda Kahire'de bulunan ve kendisi ile arası iyi olmayan kardeşi Şah Budak Bey tarafından öldürüldü [11]. Bunun üzerine Memlûk Sultam Şah Budak'ı Dulgadır beyliğine tayin ederek onu memleketine gönderdi. Fakat kardeş katili Şah Budak Bey Elbistan ve Maraş taraflarına geldiği vakit büyük bir muha-

[5] Âşık Paşa-zâde, s. 206.

[6] Âşık Paşa-zâde, s. 206.

[7] Aynı eser, s. 206.

[8] İkinci Murat Dulgadır oğlu Süleyman Bey'e bir görücü hayeti göndererek kızı Sitti Hatun'u Fatih Sultan Mehmet'e alıvermişti.

[9] Akkoyunlularm Dulgadır işleri ile ilgileri daha sonraki tarihlerde de devam etmiştir. Nitekim 1472 de Akkoyunlular Karamanhlara yardım etmek üzere harekete geçtikleri sıralarda maksadarmın Dulgadır beyliği ile ilgili olduğunu söylemişlerdi. Bk. Kitabımızın 308 inci sayfası.

[10] Arifi, Maraş ve Elbistan'da Dulkadıroğulları hükümeti, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 31.

[11] İ. H. Uzunçarşıh, Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu devletleri, s. 44. Halbuki Âşık Paşa-zâde, bu ölüm hâdisesinin Elbistan'da Cuma Mescidi'nde olduğunu yazıyor, Bk. Aşık paşa-zâde, s. 207.

lefede karşılaştı. Türkmen ileri gelenleri onu istemediklerinden Fatih'e başvurdular ve Süleyman Bey'in İstanbul'da bulunan öteki oğlu Şehsuvar'ın kendilerine Bey olarak tayinini rica ettiler. Bunun üzerine Fatih onu Dulgadır beyliğine tayin etmiş ve bir miktar kuvvede Elbistan taraflarına göndermişti. Filhakika 1465 Aralık ayında (870 Rebiulâhır sonları) Fatih Sultan Mehmet Şehsuvar Bey'i Dulgadır beyliğine tayin etti. Bu tayini gösterir "takrirnâmede" padişah, Şehsuvar Bey'i kâfi derecede methettikten sonra, kendisine sığınmış olan bu zatı "Artıkabad'a ve Bozok'a ve gayrine filcümle vali-i merhum Süleyman Biyun" vaktiyle idaresi altında bulunan bütün illere vah tayin ettiğini, bütün kalelerin ve beldelerin bundan sonra onun idaresi altında bulunduğunu, öteki beyler kendi memleketlerinde "ne veçhile mutasarrıf olurlarsa" onun da aynı suretle mutasarrıf olacağım, "Bozoklular ve Zülgadırlulardan dağılıb gayrı yerlere gitmişler varsa" onların da Şehsuvar'a tâbi olacaklarını söyledikten sonra "ol babda bi-vechin mine'i-vücuh kimesne dahlidüb nizâ' itmiye, şöyle bileler, hükm-i (cihan) küşayı tuğray-i humayun ile muhallâ ve müzeyyen görenler mazmun-i münifine ve fehvay-i şerifine itikad-i küilî ve itimad-ı cümelî göstereler" diyor.[12] Bu surede bütün Dulgadır topraklarına bey tayin edilmiş olan Şehsuvar Bey, Osmanlıların yaptığı yardımla, kısa bir zamanda Dulgadır topraklarının büyük bir kısmı üzerinde hâkim duruma geçti. Ancak Mısır hükümeti onun beyliğini kabul etmemiş ve Şah Budak'a yardım etmekte devam etmişti. Bu durum karşısında Şehsuvar Bey'in bir yıl sonra yani 1466 da padişaha bir elçi göndererek zaferi tebrik ettiği[13] aynı zamanda Mısır hükümetinin kendi beyliğini tanımadığını da bildirdiği, Mısırlıların, amcası Rüstem Bey'e yardım ettiklerini haber verdiği anlaşılıyor. Çünkü bunun üzerine Fatih, Şehsuvar Bey'e gönderdiği mektupta[14],

Fatih'in işe müdahalesi ve Şehsuvar Bey'i Dulgadır Beyliğine tayin ettiğini bildirir mektubu. Mısırlılar Şehsuvar'ın beyliğini kabul etmiyorlar.

Fatih'in Şehsuvar'a mektu-

[12] Viyana Millî kitaplığında H.O. 161 de kayıtlı bulunan ve "Takrirnâme-i Şehsuvar Biğ veled-i Süleyman Biğ Zülkadir min inşa-i Taci Bey" serlevhasını taşıyan bu yazı Fatih'e ait bir mektuptur. Yazıldığı tarih vesikanın altında şöyledir: "tahriren fi yemi'r-râbi aşer min şehr-i Rebiulâhır sene seb'îne ve semane mie".

[13] Arnavuduk zaferi olsa gerek.

[14] "Cevab-i mektub-i Şehsuvar Bey an Muhammed Han enarallahu

bu ve Mısır Sultanına gönderdiği iltimasnâme.

Mısır'a kendisi için bir "iltimasnâme" yazdığını, bunu bir elçi ile Mısır'a göndermesini, alınacak netice ne olursa olsun bir sefere çıkmadan önce tafsilâtiyle mutlaka kendisine bildirilmesini yazıyordu. Fatih bu iltimasnâmesinde, Zülkadir Emirlerinden Şehsuvar Bey'in "Eba an ced" Osmanlılarla yakın ilgisi olduğunu, birçok gaza ve cihadlara iştirak ederek değerli hizmetlerde bulunduğunu ve değerli bir Emir olduğunu bildiriyordu. Ayrıca Şehsuvar'in, akrabalarının ölümü üzerine "mevrus" ülkesinin başına geçtiğini, eskidenberi Mısır'a karşı dostluk gösterdiğini yazan Fatih, bütün bunlardan ötürü kendisine dostlukla muamele edilerek gereken yardımın esirgenmemesini rica etmekte idi. [15] Bundan başka Mısır devlet adamlarından birisine Osmanlı devlet adamlarından birisi tarafından gönderilmiş olduğu anlaşılan aynı tarihli bir mektupta da, Karamanoğlu İbrahim Bey ölünce memleketinin karıştığı ve Fatih'in naiblerinin buradaki işleri yoluna koymak üzere harekete geçtikleri, kaleleri ve beldeleri zaptedilen bu ülkenin Mısırlılarla Osmanlılar arasındaki dostluğu bozmadığı kaydedildikten sonra deniliyordu ki: Zülkadiroğlu Şehsuvar Bey "kahir" Osmanlı devletinin kullarının en muhlislerindendir ve bizim sultanımıza birçok hizmetlerde bulunmuştur. Kardeşi Arslan öldüğü zaman o, bizim yanımızdan ayrılarak ve Osmanlı devletine güvenerek babasının, kardeşinin ve dedelerinin mülküne hareket etti. Bu gidişinden maksat bize karşı olan kulluğu ve hizmeti eda içindir. Ümit olunur ki siz de onun işlerini yoluna koymasına yardımda bulunursunuz. Eğer böyle olursa aramızdaki dostluk ve ittihat artacaktır. Bu münasebetle size bir tepsi ve sağrak hediye olarak gönderilmiştir [16].

Mısır devlet adamlarından birisine Osmanlı devlet adamlarından birisi tarafından Şehsuvar Bey için gönderilen başka bir mektup.

Bu mektupların Mısır'a varıp varmadığı ve ne gibi bir tesir

burhanehu" serlevhası ile başlayan bu mektup Viyana Millî Kitaphğının H. O. 161 numarasındadır. Bu mektubunda Fatih, Şehsuvar Bey'in kabuli için Mısır'a tavsiye mektubu yazdığını, ayrıca Kayseri civarında Dulgadırlılarla Osmanlılar arasında hudut tashihine muvafakat ettiğini ve İnaloğlu İskenderi affettiğini bildiriyor.

[15] Fatih Sultan Mehmet'in, Şehsuvar Bey için, Mısır sultanına gönderdiği tavsiye mektubu, Viyana Millî Kitaplığı H.O. 161.

[16] Osmanlı devlet adamlarından birisinin Mısır devlet adamlarından birisine yazdığı mektup, Viyana Millî Kitaplığı H.O. 161.

bıraktığı belli değildir. Fakat bilinen birşey varsa o da, Fatih'in Şehsuvar Bey'i, Mısır'ın da diğer tarafı tutması yüzünden Osmanlı-Mısır münasebetlerinin çok kritik bir hal almış oluşudur. Bu tarihlerde Şehsuvar Bey'in Osmanlılara bir mektup gönderdiği ve "Gâvur ili"ne[17] giderek "Karalu ile Şamlu" (قرالو ايله شاملو) nın muharebe ettiği yerde "Şamlu" ile[18] savaşmaya karar verdiği anlaşılmaktadır[19]. Ancak Vezir-i âzam Mahmut Paşa bu mektuba gönderdiği cevapta: henüz çarpışmanın zamanı olmadığım ve önce "bir nevi müdarat sureti" gösterip ondan sonra nasıl hareket icap ederse öyle hareket edilmesi lâzımgeldiğini, bu suretle işlerin gayet kolaylaşabileceğini Şehsuvar'a tavsiye etmekte, bununla beraber o taraflara gitmek icap ediyorsa yine de gafil olmayıp meselenin güzelce düşünülmesini ihtar etmektedir[20]. Fakat Mahmut Paşa, bu işte madem ki ümidiniz kuvvetlidir reyiniz "muktezasınca inşaallah" yerine gele" dedikten sonra, şayet Osmanlı toprakları tarafına gelmek mecburiyeti karşısında kalırsanız o takdirde size bizim tarafımızdan her suretle yardım edileceğini biliniz. Yalnız bu yardımın "Çelebi Sultan" ile mi yoksa daha ziyade mi yapılması lâzımdır, bunu bildirmeniz gerekir ki ona göre tedbir alınsın. Eğer iş büsbütün büyürse padişah bizzat ona el koyabilir ve düşmanı lâzımgeldiği şekilde tedip eder. Ancak o tarafların ahvalinden bizi haberdar ediniz ki ona göre "işlere vukuf-i tâm hasıl" edehm diyordu[21]. Şehsuvar Bey fikrinden dönmemiş olmalıdır ki Fatih'e gönderdiği bir mektupta: Mısırlılarla bir anlaşmaya varmanın düşünülemiyeceğini, bundan ötürü Halep'e bağlı kürt evlerini yağma ettikten sonra Vefige (وفيكه) (?) kalesini alıp kardeşi Yunus'a verdiğini; Sis kalesinin yakında düşme ihtimali olduğunu, Ömer Bey adın-

Şehsuvar'ın Mısırlılara tecavüz etmesi üzerine Mahmut Paşa'nın ona nasihat yollu gönderdiği mektup. Şehsuvar'ın yazdığı bir mektuba Fatih'in cevabı ve Şehsuvar'a tavsiyeleri.

[17] Kilikya olsa gerek.(?)

[18] Mısırlılar. (?)

[19] Vezir-i âzam Mahmut Paşa'dan Şehsuvar Bey'e yazıldığı anlaşılan bu mektup Viyana Millî Kitaplığı H.O. 161 dedir ve "suret-i maktub-i Mahmut Paşa ilâ Şehsuvar Bey veled-i Zülkadır" başlığını taşımaktadır. Mektubun muhteviyatından daha önce Şehsuvar Bey'den bir mektup geldiği ve bunda onun Mısırlılarla muharebe etmeye karar verdiği anlaşılmaktadır.

[20] Aynı mektup.

[21] Aynı mektup.

daki birisini de "Remazanlu içine bey nasb" ettiğini bildirdi [22]. Bu mektubun alındığım Şehsuvar Bey'e bildiren Fatih, onun bu hareketlerini tasvip eder görünmemekte ve "imdi münasip ol görünürdü, mümkün olduğunca adâvet izhar olunmayub kader-i mâ emken müdarat tarikına sülük ohmaydı" demekte ve hattâ "giru tedarik olunub mânay-i müdarat sureti bağlana" denilmek suretiyle Mısırlılarla anlaşmanın en münasip şekil olacağım beyan etmektedir. Ancak hiçbir suretle "zâhirî dostluğa" yol bulunmazsa o zaman hareketlerini zaruri olarak kabul edeceğini ima eden padişah yapılan bu hizmetin büyük olduğunu, bununla beraber böyle büyük bir işin daha önce kendisi ile müşavere edilmesinin daha münasip olacağım da açıklamıştı [23]. Bu arada Şehsuvar Bey 1467 sonbaharında Mısır hükümdarı Hoşkadem'in Bedri Bey' komutasındaki kuvvetlerini, 1468 de de Kaytbay'ın Emir Kulaksız komutasındaki büyük ordusunu mağlûp ederek Mısırlıların elinden Darende'yi almış, aym zamanda Mısırlılara taraftar olan Ramazanoğulları ile mücadeleye girişmişti. Atabek Özbek komutasındaki orduyu yendikten sonra Ramazanoğullarma da galip gelen Şehsuvar Bey Ayaş ve Sis şehirlerini almaya muvaffak oldu. Fakat yukarıda tetkik ettiğimiz mektuptan da anlaşılacağı üzere Fatih, Şehsuvar'ın bu zamanda Mısırlılarla ihtilâfa düşmesini kendi bakımından pek uygun görmemektedir. Bunun sebebini kati olarak söylemek mümkün değildir. Belki padişah bu tarihlerde başka işlerle meşgul olduğu için Mısırhlarla daha büyük bir anlaşmazlığa gitmeyi istememektedir. Belki de Şehsuvar'ın kendi başına bu kadar başarılar temin etmiş oluşu padişahı gelecekte bu yüzden doğacak olan tehlikeleri düşünmeye sevketmiştir. Mısırhlar Şehsuvar Bey'in başarilarım elbette Osmanh yardımına bağlıyorlardı. Bu yardım yalnız Şehsuvar'ı himaye ederek Dulgadır topraklarının ona temin edilmesi bakımından düşü-

Şehsuvar'ın başarıları

Fatih Mısır toprakları üzerinde nüfuz tesis etmek istiyor.

[22] Fatih tarafından Şehsuvar Bey'e yazılan bir mektuptan işin böyle olduğunu anlıyoruz. Bu mektup Selim Ağa kitaplığında bulunan 862 numaralı münşeattadır. Arnavutluk'a yapılan seferden bahseden ve Şehsuvar Bey'e yazılan bu mektup sonlarına doğru Şehsuvar Bey'in Mısırhlara karşı ne suretle hareket etmesi lâzım geldiğini açıklamaktadır.

[23] Fatih'in Şehsuvar Bey'e mektubu, 862 numaralı münşeat, Selim Ağa kitaplığı.

nülmemiş olsa gerektir. Yani bu yardımla elbette Mısır'ı tehdit etmek şekli de dikkate alınmıştır. Filhakika Padişah Mısır'a tâbi olan yerlere yavaş yavaş nüfuz etmeye çalışmaktadır. Meselâ Şehsuvar Bey'in yukarıda söylediğimiz muvaffakiyetleri sağladığı şu tarihlerde Halep ve Şam emirleri Şehsuvar Bey vasıtası ile padişaha birer mektup gönderiyor. Şehsuvar Bey de bunların "sadakadarın ilâm" ediyordu. Padişah buna karşı "esdikamn kesreti madubdur, inşaallah yevmen feyevmen izdiyad ola" temennisinde bulunuyordu [24].

Fâtih'le Mısır sultanları arasındaki münasebeder.

Görülüyor ki padişah Mısır'a tâbi olan beylikleri kendi tarafına kazanmaktadır. Bütün bu hâdiselerden sonra Mısırhlar, Osmanhların kendileri için neler düşünebileceklerini anlamış bulunmaktadırlar. Gerçi arada bir dostluk mevcuttur. Fakat her iki taraf bunun hakiki bir dostiuk olmadığım bilmektedirler. Esasen ötedenberi gidip gelen elçilerden ve bu elçilere yapilan muamelelerden dostluğun nekadar gevşek ve hattâ düşmanlığa yakın olduğunu anlamak mümkündür. Meselâ Mısır ordusunun Şehsuvar'a mağlûp oluşunun sebeplerini Osmanhların yardımında bulan Hoşkadem, bazı tedbirler düşündü ve bu arada Fatih'le anlaşmayı muvafik görerek ona birtakım hediyelerle birlikte elçi ve mektup gönderdi. Bu mektupta, vaktiyle kuyuları tamir etmek üzere gelmiş olan Osmanlı memurlarını bu hayır işinden menedenleri cezalandırdıkları ve yapılan işten dolayı özür diledikleri, Osmanh hükümeti ile muhabbederinin "ezelî ve ebedî" olduğu yazili idi [25]. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet de Mısır'a bir elçi göndererek, çok geç olmakla beraber, sultamn tahta çıkışım tebrik ediyor, fakat mektupta Mısır hükümdarına yalnız "hâdim-i harameyn" ve "karındaşım Mısır sultam" diye hitap ediyordu [26].

Bu mektubu götüren elçiyi Mısırhlar karşilamadilar. Buna karşılık konak yerine gelmiş olan Türk elçisi de Mısır beylerini selâmlamadı. Ertesi gün Sultamn karşısına çıkan bu elçi, yer öpmesi için ikaz edildiği halde, "ben yer öpmeye gelmedim, padişahımdan Mısır sultanına selâm getirdim" deyince [27] ken-

[24] Fatih'in Şehsnvar Bey'e mektupu, 862 numaralı münşeat Selim Ağa kitaplığı [25] Âşık Paşa-zâde, s. 209.

[26] Halbuki eski mektüplarda Osmanlılar Mısır hükümdarlarına "Sultan-ı haremeyn babam" diye hitap etmekte idiler. Bk. Âşık Paşa-zâde s. 209.

[27] Âşık Paşa-zâde, s. 209.

disine hakaret edildi. Daha sonra padişaha gelen bir Mısır elçisi çok iltifat görmüş olmasına rağmen padişah ona: "Mısır tahtı gibi şehre kanun, kaide bilmez kişi hükm" eyliyor demiş ve bu suretle Mısır sultanını hakir görmüştü [28]. Bu arada birkaç fedainin padişahı öldürmek üzere faaliyete geçtiği de görüldü. Daha sonra Kaytbay hükümdar olunca Fatih onu da tebrik etmedi [29]. Bununla beraber Kaytbay Şehsuvar Bey belâsından kurtulmak üzere her çareye başvurdu ve bu arada Fatih Sultan Mehmet'e, Şehsuvar'm himayesinden vazgeçilmesini rica etmek ve Şehsuvar'dan intikam aldıktan sonra Dulgadır topraklarının Osmanhlara terkolunacağım bildirmek üzere kıymetli hediyelerle birlikte bir elçi heyeti gönderdi [30]. Esasen bu tarihlerde Şehsuvar Bey Osmanhları da gücendirmiş bulunuyordu. O, anlaşmalar gereğince sefer zamanlarında Osmanhlara bir miktar asker ile yardım etmeyi taahhüt ettiği halde, Karaman seferine gidildiği sıralarda bu taahhüdünü yerine getirmemişti [31]. Bundan başka Dulgadır topraklarına kaçan Karamanoğlu Pir Ahmet ile de münasebet kurmuştu [32]. İşte bunlardan dolayı Şehsuvar'a kırgın olan padişah Mısır sultanının vaitlerine inanarak Şehsuvar Bey'e lâzımgelen ihtarda bulundu ise de bu ihtar Dulgadır Beyi üzerinde müeessir olmadı [33]. Bunun üzerine kendisine yapilan yardım kesilmişti. Mısır Sultam Kaytbay'a gelince o, Yeşbek komutasında hazırladığı kuvvetli orduyu Dulgadır topraklarına göndermeden önce Türk. men beylerine: Şehsuvar'm, Fatih'in de sözünü dinlemediğini, bundan ötürü onun sözüne uyularak Mısır ordusuna mukavemet edilmemesini ve beyhude müslüman kanının dökülmemesini birer mektupla bildirmiş ve çok miktarda da altın göndermişti. Türkmen beyleri üzerinde bunların yaptığı tesir pek büyük oldu [34]. Gerçekten Türkmen beylerinin yardımından mahrum

Mısır Sultam Kaytbay, Fatih'i Şehsuvar'm himayesinden vaz geçiyor. Şehsuvarm Mısırhiara mağlûp olması ve öldürülmesi.

[28] Âşık Paşa-zâde, s. 210. [29] Aynı eser, s. 210.

[30] Arifî, Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları hükümeti, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 31. Fatih Sultan Mehmet Dulgadır topraklarını ilhak için zaten fırsat bekliyordu. Bk. Vesika 23.

[31] Neşri, vrk. 185.

[32] Arifi, Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları hükümeti, Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, cüz 31.

[33] İ. H. Uzunçarşılı, II, s. 142, 143.

[34] Arifî, Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları hükümeti, Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, cüz 31.

kalan Şehsuvar Bey, Yeşbek komutasındaki Mısır ordusuna 1471 de Antep'de mağlûp olmuş ve Zamantı kalesine kaçıp kapanmıştı [35]. Fakat Yeşbek tarafından burada kuşatılan Şehsuvar Bey, birtakım şardarla teslim olmaya ikna edildi. Ancak Yeşbek sözünde durmıyarak onu Kahire'ye göndermiş ve orada sultan tarafından asilmıştı (1471).

Şah Budak'ın beyliği ve Alâüddevle'nin Osmanlılara sığınması. Alâüddevle ile Mihaloğlu Ali Bey.

Antep galibiyetinden sonra Mısır Sultam Şah Budak'i tekrar Dulgadır beyliğine gönderince, Dulgadır ileri gelenlerinden mühim bir kısmı ve bu arada Bozok beyleri Dulgadır topraklarını terketmiş, öte taraftan Dulgadıroğlu Alâüddevle ile amcası Âşık Bey ve Şehsuvar Bey'in komutanlarından Mestan Bey ve daha birçok devlet büyüğü Amasya'da Şehzade Bayazıd'a sığınmışlardı [36]. Bir müddet burada kalan Alâüddevle, daha sonra "serkeşlik" ederek Osmanh-Türkmen sınırı üzerinde kendi boy'iyle temasa geldi [37]. Onun bu hareketleri yaptığı sıralarda Fatih Mihaloğlu Ah Bey'i Sivas'a tayin etmişti [38]. Ah Bey, yaptığı bir baskın ile Alâüddevle taraftarlarını dağıtmış, fakat kendisini yakalayamamıştı. Bunun üzerine Alâüddevle hâdiseden kardeşi Budak Bey'e şikâyette bulunmuş ve ondan aldığı kuvvetierle Ali Bey'i mağlûp etmişti [39]. Bununla beraber Alâüddevle padişaha müracaat ederek suçunun bağışlanmasını isteyince Fatih onu affetmiş, kendisine ve adamlarına timarlar vermişti [40]. İşte Fatih bu arada Mısır hükümdarına müracaat ederek Dulgadır topraklarına ait olan vadini hâtırlatmış ise de ondan çok soğukça bir cevap almıştı. [41]. İhtimal bundan sonra Osmanlıların himayesine sığınmış olan Alâüddevle bir kısım kuvvetlerle Şah Budak üzerine gönderildi. Fakat Mısırhlar tarafından yardım gören Şah Budak, Alâüddevle'yi mağlûp etmişti. Bu mağlûbiyet üzerine ona yardım eden Osmanlı kuvvetierinden bir kısmı, bu arada Şehzade Bayazıd'in kapıcıbaşısı, Mısır'a tâbi olan Sis şehri naibine iltica

Osmanlıların Alâüddevle'ye yardımları ve bir kısım Osmanlıların Mısırlılar tarafından öldürülmesi.

[35] Sadüddin, s. 571.
[36] Kemal Paşa-âde, vrk. 217.
[37] Aynı eser, s. 217.
[38] Bk. Kitabımızın 312 inci oayfaşı.
[39] Kemal Paşa-zâde, vrk. 218.
[40] Aynı eser, vrk. 218.

[41] Bu vaad kendisine hâtırlatıldığı vakit Mısır sultam: "Ne dedikse dedik, düşmanı ele getirdik" diye cevap vermiştir. Bk. Arifî, Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları hükümeti, Tarih-i Osmanî Encümen mecmuası, cüz 31.

ettiler. O da bunları öldürerek başlarını Kaytbay'a gönderdi [42]. Mısır sultanı cirit meydanında bu başlarla top oynatmıştı. İnsanlığa çok aykırı olan bu hareket padişahı çok müteessir etti. Şehsuvar Bey'in ve Sis naibine dtica eden Osmanlıların öldürülmesi ve Mısır sultanının Dulgadır toprakları hakkındaki vadinde durmaması, bu iki devletin birbirine düşman olmalarına sebep oldu. Fakat birtakım hâdiseler Fatih'in Mısır meselesi ile ilgilenmesine imkân bırakmadı. Ancak 1479—1480 yıllarında bu işi tekrar ele alan Fatih Sultan Mehmet, Alâüddevle'yi kuvvetli bir ordu ile Dulgadır toprakları üzerine gönderdi. Bu kuvveder karşısında mukavemet edemiyen Şah Budak Bey Mısır'a kaçmaya mecbur oldu. İşte bundan sonra Alâüddevle'ye Maraş ve civarımn ahalisi tâbi olmuşlardı [44]. Hulâsa bir yığın hâdiselerin yanyana gelmesi iki tarafı, birbirlerine saldırmak üzere, hazırlıklara sevketti. Fatih artık hayal ettiği büyük imparatorluğun güney sınırlarım çizme zamanının geldiğine inanmaktadır. Öte taraftan Mısırlar da tecavüze uğrayacaklarına kani bulunduklarından hazırlıklarım hızlandırmış ve dışarıdan lüzumlu olan harp malzemesini gemilerle taşımaya başlamışlardı [45]. Onlar bilhassa Osmanlı donanmasından çekiniyorlardı. [46] Bundan ötürü İskenderiye'yi bir kısım kuvvederle takviye etmişlerdi [47]. Ancak bu tarihlerde Fatih'in ölümü iki devletin çarpışmasına imkân bırakmadı. Filhakika 1481 yılı Nisan'ının 29 uncu günü (27 Safer 886) 50 yaşı içinde bulunan Fatih Sultan Mehmet, büyük kuvvetlerin başında, hasta olmasına rağmen, Üsküdar'a geçmiş ve bir at arabasına binerek [48], doğuya doğru derlemeye başlamıştı. Ancak Gebze yakınındaki Hünkâr veya Tekfur çayırına geldiği vakit hastalığı büsbütün arttı ve 3 Mayıs 1481 Perşembe günü (4 Rebiulevvel 886 Perşembe) [49] ikindi vakti 31 yıl saltanat

Alâüddevle Şah Budak'ı mağlûp ediyor. Osmanlılar ve Mısırlar savaşa hazırlanıyorlar.

Fatih'in belli olmayan bir sefere çıkması ve ölümü.

[42] Arifî, adı geçen makale.

[44] Vesika 22. Bayazıt'dan Fatih'e gönderilen bu mektubun arşivdeki numarası 6517 dir.

[45] Vesika 21.

[46] Aynı vesika.

[47] Aynı vesika.

[48] Neşrî, vrk. 200.

[49] Neşri, vrk. 200. Dursun Bey, s. 174. Halbuki Oruç Bey bu tarihi 3 Rebiulevvel olarak gösteriyor. Bk. Oruç Bey, s. 131.

sürdükten sonra [50] orada öldü [51]. Onun nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Hazırlıklar uzak bir sefer için yapdmıştı. "Cihet-i sefer, taraf-ı Anadolu olduğu malûm olundu, amma Arap mı Acem mi malûm olmadı" [52].Eğer ölüm hâdisesi onbeş veya yirmi gün sonra meydana gelmiş olsaydı savaşm nere için olduğu anlaşdmış olacaktı.

[50] Sarıca Kemal, s. 171.
[51] Neşrî, vrk. 200.
[52] Dursun Bey, s. 171.

İNDEKS

I

ŞAHIS ADLARI

A

Adaluoğlu, 292.
Aeneas Silvius, 12.
Ahmet (Çavuşbaşı), 286.
Ahmet (Karaferyeli kadı), 107.
Ahmet (Sarı Yakuboğlu), 286.
Ahmet (Şehzade), 33.
Ahmet Begürci (Mevlâna), 298, 323, 325.
Ahmet Bey (Evrenos-zâde), 166, 221.
Ahmet Bey (Kızıl), 256, 257, 258, 259, 282, 284, 286, 300, 307.
Ahmet Bey (Pir), 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 295, 296, 308, 321, 330, 331, 338.
Ahmet Bey (Turhanoğlu), 53.
Ahmet Paşa (Gedik), 18, 24, 142, 146, 186, 210, 218, 219, 220, 221, 244, 265, 275, 276, 277, 278, 279, 292, 293, 296, 297, 307, 312.
Ahmet Paşa (Hersek-zâde) 143.
Ak Şemsüddin, 9, 71, 85, 96.
Alâi Bey (Kılıçarslanoğlu), 301.
Alâüddevle, 339, 340.
Albrecht V., 14.
Aleksi VI., 262.
Ali (Mevlâna), 323.
Ali Bey (İştinoğlu-Astınoğlu), 121.
Ali Bey (Mihaloğlu), 143, 166, 168, 170, 171, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 189, 190, 211, 212, 312, 339.
Ali Bistami, 174.
Allah, 49, 51, 55, 87, 90, 105, 235, 249, 267, 293.
Alpagot (Bk. Pir Mehmet Bey).
Alphonse, 134, 135, 150, 151, 272.
Alphonse (Napoli veliahdı), 220.
Alvize Loredano, 197.
Andras, 179.
Angelo Zaccharia, 108, 109.
Antonio Loredano, 141.
Antonio Michiel, 203.
Antonio Rizo, 44.
Arslan Bey, 332, 334.
Âşık Bey, 339.
Âşık Paşa-zâde, 78.
Atabek Özbek, 336.
Atmaca Bey, 298.

B

Balaban Paşa, 137, 139.
Baltaoğlu (Bk. Süleyman Bey).
Balî Bey (Malkoçoğlu), 166, 186, 189, 190, 213.
Bartoldo, 201.
Bataraba, 313.
Bayazıt II., 206, 221, 306, 308, 313, 314, 320, 321, 324, 339.
Bayazıt (Yıldırım), 6, 21, 23, 24, 133, 161, 281, 303.
Beatrix, 186, 187.
Bedri Bey, 336.
Bianca Maria, 156.
Brankovitch (Bk. Georges).
Budak Bey, 22, 339, 340.

C

Calixtus, 111, 128, 236.
Carafa (Kardinal), 208.
Caterino Zeno, 207.
Cem Sultan, 184, 289.

Cenabî, 95.
Centurione Zaccaria, 148.
Charles (Burgonya dukası), 207.
Charles VII. (Fransa kıralı), 35, 242.
Cihanşah, 299.
Cilley Ulrik, 117, 127.

Ç

Çandarh (Bk. Halil Paşa).
Çelebi Sultan, 335.

D

D. Aluise Manenti, 212.
Daria (Gattilusio), 236.
Daryüs, 40.
David Komninos, 262, 263, 269.
Davut Paşa, 144, 145, 183, 188, 190, 191, 192, 206, 294, 314, 319,
Dimitrios, 53, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 160.
Dominico (Gattilusio), 236.
Ducas, 78.
Dursun Bey, 46, 47, 78, 94, 257.

E

Ebusait Miranşah, 299.
Ebussuut, 95.
Elisabeth, 14.
Eminek Bey, 225, 274, 275.
Emir Kulaksız, 336.
Emre Çelebi, 290.
Evranos Bey (Evranos-zâde), 165, 166.

F

Ferdinand I., 219, 221.
Firuz Ağa, 44.
Firuz Beyoğlu, 116, 117.
Fra Peron de cerit, 239.
François d'Aria, 150.
François Draper, 233, 234.
Franciccus Phlelphus, 35.
Friedrich IİI. (İmparator), 12, 14, 117, 165.

G

Gabriel Trevizano, 60.
Gennadios (Skholarios), 9, 16, 55, 107.
Georges (Brankovitch), 34, 114, 115, 117, 118, 127, 128.
Ghion Kastriota, 133.
Giosafatte Barbaro, 207.
Giovanni Dario, 213.
Giutiniani (Giovanni Longo), 55, 66, 68, 83, 85, 91, 92, 93, 98, 99, 100.
Giustinien, 229.
Gırgıraoğlu, 186, 191, 193.
Gorgos Amirutzes, 9, 268.
Greguar, 128.
Grigorios, 54.

H

Hacı Giray, 273, 274.
Halil Paşa (Çandarh), 11, 33, 36, 38, 44, 45, 48, 50, 51, 71, 72, 84, 86, 111.
Halil (Kara), 178.
Hammer, 46, 58.
Hamza Bey (Çakırcıbaşı), 162, 163, 165.
Hamza Bey (Köse), 286.
Hamza Bey (Şaraptar), 301, 306, 308.
Hamza Paşa, 74, 86, 91, 94, 157, 232, 233, 241, 264.
Hasan (Kürt), 265.
Hasan (Ulubatlı), 92, 93.
Hasan (Uzun), 4, 5, 8, 21, 157, 196, 207, 208, 209, 231, 242, 262, 263, 264, 265, 266, 277, 282, 284, 285, 287, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 338.

Hasan-Ağa (Yeniçeri ağası), 127.
Hasan Bey, 121, 148.
Hasan Bey (Evranosoğlu), 189.
Hasan Bey (İsfendiyaroğlu), 257.
Hasip (Mümin-zâde), 254.
Helena, 128.
Hıdır Bey, 262.
Hızır Bey, 71, 72, 88, 89, 111.
Hoşkadem, 332, 336, 337.
Hunyadi, 7, 9, 10, 13, 16, 25, 34, 67, 113, 116, 117, 120, 122, 123, 125, 126, 127, 133.
Hurşit Bey, 267, 307.
Hüdavendigâr, 167.
Hüdavendigâroğlu, 300, 302.
Hürrem Bey, 179.
Hüseyin Baykara, 299.
Hüseyin Bey, 264, 305, 306.
Hüssamoğlu, 192.

İ

İbrahim Bey, 53, 134, 334.
İbrahim Bey (Karamanoğlu), 7, 35, 37, 39, 283, 284, 285.
İbrahim Paşa (Halil Paşaoğlu), 324, 325.
İdris-i Bitlisi, 78.
İlyas, (Emir), 37.
İlyas (Gürz), 191, 192, 193.
İmperialis, 108.
İnaloğlu, 300.
İoannes (Kalo), 261, 262, 263.
İrene, 128.
İsa (Peygamber), 246.
İsa Bey (Evranos-zâde), 118, 119, 126, 178, 184, 189, 197, 206.
İsa Bey (Hasan Bey oğlu), 178, 186.
İsa Bey (Ozguroğlu), 36, 126.
İshak (Aksakal), 121, 130.
İshak (Gâvur), 318.
İshak Bey (Karamanoğlu), 284, 285, 286, 292, 307, 308.
İshak Paşa (Bosna Beylerbeyi), 207.
İshak Paşa, 36, 37, 64, 86, 163, 290, 291, 292.
İsidoros, 54, 60.
İskender (Büyük), 84.
İskender Bey (Arnavut Prensi), 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 144, 170, 177, 178, 183, 195, 196, 198, 212, 250.
İskender Bey (Mihaloğlu), 166, 178, 180, 183, 186, 189, 213.
İskender Paşa, 190, 202.
İsmail Bey, 4, 151, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 284,
İsmail Bey (Gelibolu Sancakbeyi), 237.
İştinoğlu (Bk. Ah Bey).
İsvilçoğlu (Bk. Szylagyi Michail).

J

Jakomo Kuko, 80.
Jean, 141.
Jean Asan, 148, 150.
Jean Baptste des Ursins, 241.
Jean Bonpar de Lastic, 241.
Jean Bessarion, 156.
Jean de Virginti, 150.
Jean Hus, 13.
Jean Tzamblakon, 151.
Jerom Zorci, 209.

K

Kalo İoannes (Bk. İoannes).
Karaca Bey veya Paşa (Dayı), 3, 36, 53, 54, 64, 86, 119.
Karailük, 262.
Kasım Bey (Arnavut), 295.
Kasım Bey (Karamanoğlu), 209, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 308.
Katherina, 262.
Kayıtbay, 336, 338, 340.
Kâzım Bey, 267, 270.
Kemal Paşa-zâde, 46, 47, 70, 99, 126.
Kinis, 189, 190.
Kıhçarslan Bey, 292.

Konstantinos (Constantin), 53-54, 147.
Kritovulos, 125, 235, 236.

L

Ladislas, 67, 84, 116.
Lazar, 115, 128, 219.
Leonardo Buido, 208.
Leonardo Tocco, 219.
Lodovico, 263.
Louis Scrampa, 236.
Ludovico, 236.

M

Mahmut (Kadı), 323
Mahmut Ağa, 320.
Mahmut Paşa, 18, 64, 86, 129, 130, 131, 140, 152, 154, 155, 158, 166, 170, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 199, 200, 201, 203, 204, 208, 235, 237, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 265, 267, 268, 269, 288, 289.
Malatesta, 201.
Manuel Gantacuzène, 147, 153.
Mara, 34, 128.
Maria, 128.
Mathias, 129, 162, 165, 179, 193.
Mathieu Asan (Matthaiaus Asanes), 53, 151, 153, 157, 158.
Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), Birçok sayfalarda geçmektedir.
Mehmet (Çelebi Sultan), 27, 281.
Mehmet Ağa (Trabzonlu yeniçeri ağası), 226.
Mehmet Bakır, 320.
Mehmet Bey (Akçayhoğlu), 45.
Mehmet Bey (Alpagot), 321.
Mehmet Bey (Minnetoğlu), 180.
Mehmet Bey (Şamhoğlu), 121.
Mehmet Bey (Uğurlu), 317, 320, 321, 322.
Mehmet Münşi, 323.
Mehmet Paşa (Karamanî), 142, 190. 289.
Mehmet Paşa (Rum), 205.
Meryem Ana, 80.
Mesih Paşa, 222, 242, 244, 245, 246, 247.
Michail Abogovitch, 129.
Mihaloğlu, (Bk. Ali Bey).
Mingili Giray, 273, 274, 275, 277.
Mocenigo, 208, 211, 300.
Molla Güranî, 9, 71, 85, 96.
Moltke, 327.
Muhammed (Peygamber). 29, 31, 49, 51.
Murat I., 119.
Murat II., 281.
Murat Paşa (Has), 206, 314, 316.
Muslihuddin, 44, 52.
Mustafa (Şehzade), 289, 294, 295, 296, 298, 310, 313, 314, 319,
Mustafa Bey (Ozguroğlu), 126.
Mustafa Bey (İshak Bey oğlu İsa Bey'in kardeşi), 126.
Mustafa Bey (Mora Beyi), 220.
Mustafa Paşa, 290.
Muzaffer (Mirza), 323.

N

Napoleon, 327.
Nasuh Bey, 166, 181.
Nicéphore Loukanis, 148, 149.
Nicolas (Gattilusio), 236, 237, 238.
Nicolas Canale, 149, 201, 202, 203, 205.
Nicolas V. (Papa), 11, 54, 117, 134.
Notaras, 55, 83, 104.
Novello, 211.

O

Orban, 52.
Orhan (Sultan), 27.
Orhan (Şehzade), 6, 34, 38, 39, 41.

Ö

Ömer (Bektaşoğlu), 143, 239, 803.

Ömer (Halife), 329.
Ömer Bey, 335.
Ömer Bey (Turhanoğlu), 143, 148, 149, 154, 157, 166, 172, 197, 200, 202, 211, 213, 315.

P

Palamidi, 234.
Paolo Erizzo, 205.
Papa, 11, 12, 13, 55, 120, 128, 133, 135, 170, 177, 195, 196, 208, 209, 220, 241.
Papalar, 13, 14.
Patrik, 10, 16, 103, 107.
Pazarhbeyoğlu, 300, 302.
Peygamber, (Bk. Muhammed).
Phlippe (Burgonya dükü), 263.
Phrantzes, 78.
Pierre (Topal), 147.
Pierre Raymond Zacosta, 241.
Pierre d'Aubusson, 242.
Piri Bey, 290.
Pius II. (Papa), 136, 156, 195, 255, 263.
Pongracz Andras, 179.
Pongracz Janos, 179.

R

Radul, 161, 163, 168.
Rallis Petropulos, 52.
Ramazanoğulları, 336.
Rüstem, 333.

S

Sare Hatun, 265, 266, 267, 268, 269, 270.
Saruca, 44.
Schlumberger, 59.
Salâhaddin Eyyübî, 329.
Selim (Yavuz), 23, 24, 329, 331.
Sforza, 156.
Sinan (Elvanoğlu), 199.
Sinan, 136, 290.
Stephan, 115, 128.
Stephan Bathori, 189, 190.
Stephan (Ştefan cel Mare), 223, 224, 226.
Stephan (Tomasseyiç, Bosna kıralı), 128, 129, 131, 170, 175.
Süleyman Bey-Paşa (Baltaoğlu), 20. 50, 67, 68, 69, 70, 72, 145.
Süleyman Bey, 333.
Süleyman Bey (Karışdıran), 110.
Süleyman Bey (Davut Paşa'nın oğlu), 191, 192.
Süleyman Paşa (Hadım), 141, 142, 144, 210, 211, 224, 225.
Szylagyi Michail, 120, 127, 178.

Ş

Şahabettin, 44.
Şah Budak, 332, 333, 339.
Şehsuvar Bey, 22, 287, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340.

T

Timurlenk, 21, 24, 102, 281, 300, 301, 302, 303, 309, 323, 325.
Timur, (Bk. Timurlenk).
Thomas, 53, 147, 148, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160.
Tomasso Malipiero, 212.
Tomaso Schiave Arrigo, 203.
Tudun, 272.
Turhanoğlu, (Bk. Ömer Bey).
Tozanhoğlu, 300, 302.

U

Umur Bey (Yanya Beyi, Develioğlu), 166, 181.
Uyuz Bey, 289.

Ü

Üstad-ı âzam, 239, 240.

V

Vakkas Sinan Bey, 218.
Veli (Mevlâna), 37.
Victor Capello, 149, 150.

Vicino Albanes, 134.
Vilkoğlu, 114.

W.

Wicliffe, 13.
Wlad (Kazıklı voyvoda), 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168,

Y

Yakup Bey, 267, 273, 278, 279.
Yakup Paşa, 137.
Yeşbek, 338, 339.
Yıldırım (Bk. Bayazıt),
Yunus Paşa (Has), 235.
Yunus Voyvoda, 191.
Yusuf Bey, 136, 164.
Yusufca Mirza, 293, 294, 295, 311, 312.

Z

Zaccharia Gribani, 60.
Zağanos Paşa, 3, 44, 64, 71, 84, 85, 86, 91, 110, 157, 158.
Zeynel Bey, 293, 301.
Zeynel (Kör), 319, 321.
Zeynel (Mirza), 323, 328.
Zuan Longo, 205.
Zuan Tran 205.
Zuvan del Monaco Corsaro, 203.

II.

YER VE TOPLULUK ADLARI

A

Abbasiler, 329.
Adalar denizi, 80, 169, 239.
Adriatique, 17, 18, 218.
Acem, 301, 340.
Aetos, 148.
Afrika, 329.
Afyon Karahisar, 287, 289, 294.
Ağaçdenizi, 226.
Ağaçhisar, 171, 174.
Ağrıboz (Neğro Ponte), 3, 201, 202, 203, 205, 207, 208, 210, 211, 217, 241, 290, 311.
Ahyolu (Anchialos), 24, 25, 53.
Akçahisar, 13.
Akdeniz, 16, 19, 23, 28, 31, 80, 207, 229, 240, 329.
Akkoyunlu, 4, 208, 212, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 315, 316, 317, 319.
Akkoyunlular, 4, 21, 23, 141, 197, 262, 264, 266, 282, 286, 295, 299, 303, 304, 322, 323, 324, 326, 328, 332.
Akribe, 153.
Aksaray (İstanbul Aksarayı), 95 97.
Aksu, 218.
Akşehir, 37, 286.
Akyazı, 250.
Alacahisar (Bk. Kuruschevatz).
Alâiyye, 36, 292.
Alman, 244.
Almanlar, 59.
Altın ordu, 17, 272, 273.
Amasra, 249, 250, 251, 253, 272.
Amasra Ginivizleri, 16, 136, 249.
Amasya, 306, 308, 339.
Anadolu' birçok sayfalarda.
Anadolu Beylikleri, 26, 294.
Anadoluhisarı, 39, 45.
Anchialos (Bk. Ahyolu).
Ancona, 156.
Ankara, 4, 25, 185, 257, 313, 325.
Anape, 218.
Antalya, 209, 326.
Antep, 339.
Aragon, 197.
Arap, 23, 292, 300, 302, 340.
Argos, 198, 207.

Arkadi, 197.
Arkadya, 157, 158.
Arnavut, 197.
Arnavutlar, 3, 35, 133, 135, 137, 138, 140, 147, 149, 150, 156, 196, 313,
Arnavuduk, 4, 18, 53, 113, 133, 134, 138, 141, 142, 146, 150, 177, 178, 183, 196, 197.
Archangelos, 241.
Asmalı Mescit, 75.
Aspas, 152.
Astragan, 271.
Asya, 35, 247.
Atina, 154, 197, 201.
Attique, 195.
Avgusteon, 54.
Avlonya, 219.
Avrupa, 3, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 25, 34, 35, 39, 54, 55, 65, 82, 177, 195, 196, 236, 242.
Avrupalılar, 13, 25, 35, 71, 196.
Avusturya, 12.
Ayamavri (Santa Maura), 218, 219.
Ayas, 336.
Ayasofya, 10, 54, 69, 87, 95, 101, 103, 105, 108.
Ayazmend, 238.
Aydınoğulları, 35.
Ayios Stefanos, 53.
Ayvansaray, 56, 64.
Azak (Azof-Tana), 271, 278.
Azap, 206, 314.
Azerbaycan, 301, 302.

B

Bağdat, 28.
Bahçekapı, 102.
Ballobadra (Bk. Patras).
Balkanlar, 113, 169, 196, 239.
Batum, 262.
Bayburt, 4, 267, 297, 318, 326.
Belgrad (Beograd), 1, 3, 28, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 131, 132, 139, 165, 178, 184, 185, 188, 193, 204, 236.
Beotie, 152, 195.
Beşiktaş, 67, 76.
Beykoz, 52.
Beypazarı, 313.
Beyşehri, 37, 286, 295.
Bigados (Bk. Epivates),
Bizans, birçok sayfalarda.
Bizanslılar, birçok sayfalarda.
Bizua (Bk. Vize).
Bobovaç, 171.
Bodrum, 247.
Boğaz, (Bk. İstanbul Bogazı).
Boğaziçi, (Bk. İstanbul Bogazı).
Boğazkesen, 44, 45, 48.
Boğdan, 2, 17, 18, 31, 113, 142, 161, 166, 187, 193, 194, 223, 224, 225, 226, 227, 273, 274.
Boğdanhlar, 223, 226, 227.
Bohemya, 12.
Bolu, 251, 256, 258.
Bor, 298.
Bosna, 18, 113, 129, 131, 137, 138, 142, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 185, 190, 191, 192, 196, 197, 198.
Bosna kıralı, 18.
Bozok, 339.
Böğürdelen (Sabacz), 184, 186.
Brandizio=Brendizi, 220.
Branikvaç, 130.
Braşova, 165.
Bulgar dağı, 291.
Bulgaristan, 163, 195.
Burgcnya, 196, 207.
Bursa, 37, 39, 238, 253, 254, 294, 313.
Büyükada, 67, 68.

C

Canik, 270.
Capello, 201.
Cenova (Genova), 108, 150.
Cephalos Burnu, 235.
Chloumoutzion, 148, 159.
Cibali, 89, 97, 100.

Ciniviz, 3, 14, 17, 26, 34, 58, 59, 74, 82, 104, 136, 223, 225, 231, 234, 235, 240, 249, 250, 271, 272, 273, 274.
Cinivizler, 3, 41, 68, 81, 109, 110, 272, 273, 274, 275, 276.
Citlıeron geçidi, 152.
Corintlıe Berzalı, 152, 153, 197, 199, 201.
Corintlıos, 53, 152, 153, 154, 158.

Ç

Çanakkale, 26.
Çanakkale boğazı, 26, 28, 39, 42, 80, 231, 232, 234, 240.
Çerkezler, 272.
Çinlıindi, 271
Çorlu, 38.
Çöke yaylası, 186.
Çukurova, 289.

D

Dağpazarı, 286.
Dalınaçya, 187.
Darende, 336.
Debre, 136.
Defterdar, 73, 89.
Dergos (Drivasto), 145.
Diyarbakır, 262.
Dominiken, 134.
Don, 278.
Donika, 141.
Drava, 190, 191.
Drin, 144, 181.
Dulkadır, 22, 331, 332, 333, 336, 338, 339, 340.
Dulkadıroğlu, 308.
Dulkadıroğulları, 22, 23, 287, 300, 302.

E

Ebu Eyyüb-i Ensari, 77.
Edirne, 2, 3, 6, 7, 25, 33, 37, 38, 39, 43, 47, 48, 51, 52, 107, 108, 111, 116, 118, 152, 184, 186, 187, 235, 237, 254.
Edirnekapı, 56, 79, 89, 94, 95, 98.
Edremit, 208, 238.
Eflâk, 17, 18, 31, 34, 113, 136, 161, 163, 164, 165, 166, 168, 171, 177, 195, 223, 224, 225.
Eflâklılar, 313.
Eflâtun Pınarı, 295.
Ege, 17, 18, 202, 229, 231, 239.
Ege denizi, 203, 232, 235, 236.
Eğrikapı, 64.
Elbasan, 138, 139.
Elbistan, 332.
Emeviler, 329.
Enez, 160, 201, 203, 232, 234, 235, 236.
Epidamnos, 197.
Epili Tu Ayiu, 57.
Epir, 195.
Epivates (Bigados), 45, 46, 53.
Ereğli, 288, 289.
Ermenek, 286.
Ermeniler, 59.
Erzincan, 262, 265, 266, 308, 315.
Eyüp, 56.

F

Faris, 301, 302.
Fenerbalıçe, 52.
Fenerkapısı, 95.
Fırat, 21, 299, 315, 316, 329.
Filibe, 116, 139, 259.
Filistin, 22, 232.
Finike 247.
Firecik, 234, 235.
Floransa 54, 151.
Foça, 202.
Foena, 43.
Franildurt, 117.
Fransa, 13, 151, 196.
Fransız, 59.
Frenk, 292.
Frenkler, 41, 42.
Frikya, 38.

G

Galata, 3, 25, 57, 64, 74, 76, 78, 87, 104, 109, 110, 233, 234, 272.
Galata Cinivizleri, 7, 34, 40, 74, 80, 83, 85, 108, 109.
Galatalılar, 7, 8, 41, 108, 109.
Gardik, 159.
Gebze, 340.
Gelibolu, 3, 26, 28, 33, 43, 50, 67, 68, 203, 237, 313.
Germeliisar (Hexamilıon), 198, 199, 200.
Germiyan oğulları, 36, 300, 302.
Gevale kalesi, 285, 288.
Giresun, 262.
Girit, 103, 340.
Giritli, 59.
Giritliler, 58.
Gölbaşı (Xabiacco), 145.
Grekler, 261, 262.
Grevenon, 159.
Güğercinlik (Golumbacz), 121, 130.
Gürcistan, 263.
Györ, 117.

H

Habsburg, 14.
Haçlı, 217.
Haçlılar, 26, 97, 136, 156, 209, 326, 328.
Haçlı ordusu, 14, 26, 27, 117, 129, 195.
Haçlı orduları, 13.
Haçlı seferi, 12, 27.
Halep, 335, 337.
Haliç, 56, 57, 60, 61, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 82, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 98, 99, 104, 109, 110.
Hamideli, 309.
Harput, 332.
Hazar denizi, 271.
Hersek (Herzegovine), 18, 113, 143, 169, 175.
Hersek kıralı, 18.
Hicaz, 30.322, 229,
Hint, 271.
Hipodrum, 54.
Hıristos kalesi, 57.
Hırvatistan, 187, 207.
Hisar, 7.
Hızırbey (Bölge), 250.
Horasan, 299, 301.

I

Ilğın, 286.

İ

İçel, 209, 284, 285, 289, 290, 292, 295, 296.
İmroz, 201, 234, 235.
İnebalıtı (Bk. Lepanto).
İnegöl, 257.
İngiltere, 13.
İpsala, 234.
İran, 249, 271, 315.
İsfendiyaroğlu, 4, 16, 20, 249, 253, 255, 256, 306.
İskenderiye, 340.
İspanya, 220.
İspanyol, 59.
İspanyollar, 58.
İsparta, 201.
İstanbul, birçok sayfalarda.
İstanbul boğazı, 3, 26, 34, 39, 43, 44, 45, 52.
İstanköy, 233, 241.
İşkodra, 5, 20, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 208, 212, 213, 224, 279, 300.
İtalya, 14, 18, 19, 22, 23, 85, 113, 131, 133, 136, 147, 151, 159, 169, 196, 207, 210, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 228, 229, 231, 244, 329.
İtalyalı, 59.
İtalyan, 58, 59, 207, 233.
İtalyanlar, 35, 57.

J

Jajcza, 171, 172, 173, 179, 180, 185, 212.

K

Kâbil, 271.
Kahire, 332, 339.
Kalamata, 156.
Kalavryta, 154, 156.
Kalkandelen, 139.
Kapadokya, 262, 310.
Karadeniz, 4, 16, 17, 24, 28, 41, 52, 53, 187, 195, 209, 224, 227, 249, 250, 262, 271, 274, 279, 282, 329.
Karadeniz boğazı, (Bk. İstanbul Boğazı).
Karadonlu (Krotova), 118, 171.
Karahisar, 326.
Karakoyunlular, 259, 264, 323.
Karaman, 4, 6, 7, 21, 31, 37, 38, 39, 41, 43, 197, 208, 209, 281, 282, 285, 289, 290, 294, 303, 307, 308, 309, 310, 311, 338.
Karaman beyliği, 26, 279, 281, 282, 286, 287, 288, 289, 291, 294, 295, 297, 300, 301.
Karaman'lılar, 4, 20, 21, 36, 196.
Karamanoğlu, 36, 37, 290, 291.
Karamanoğulları, 20, 21, 141, 212, 306.
Karlsburg, 189.
Karniyol, 186, 207.
Karasu, 39.
Karya, 208.
Kasımpaşa, 75, 76, 77.
Kastamonu, 251, 255, 257, 258.
Kastamonu beyliği, 307.
Kastrimenon, 159.
Kastritzi, 156, 157, 158.
Katalan, 236, 237.
Katalanlar, 150.
Katolik, 15, 113.
Kayseri, 298, 309, 312.
Kazabat, 313.
Kazova, 309.
Kefe (kafa), 17, 31, 210, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278.
Kefelonya (Cephalonia), 218, 219.
Kenger - Mesoe, 189.
Keriş, 185.
Kıbrıs, 197, 208, 209, 231, 232, 300, 301.
Kırım, 210, 225, 271, 272, 273, 274, 275, 279.
Kırım Hanlığı, 17, 279.
Kızıldeniz, 23.
Kilyos, 52.
Kirman, 301, 302.
Kliutch, 171, 172, 173, 174.
Kocaeli, 39, 279.
Konya, 281, 285, 288, 289, 291, 294, 310.
Korfu, 209.
Korko, 209, 300.
Koron, 159.
Kroja, 8, 133, 134, 138, 139, 141, 210, 211, 212, 213.
Kruschevatz (Alacahisar), 36, 117, 118.
Kuban, 218.
Kumbarahane, 73.
Kumbaracıyokuşu, 75.
Kumluca, 187.
Kudüs Kırallığı, 263.
Kuruca, 130.
Kütahya, 294.

L

Lacédémone, 157.
Lakonya, 159.
Langa, 70.
Lâtinler, 55, 155,
Lârende, 281, 288, 289, 295.
Leh, 224.
Lehistan, 161, 168, 224, 225, 274, 279.
Lehliler, 14, 225.
Leontarion, 157, 158.
Lepanto (İnebahtı), 142, 197, 210.

Leş (Alessio), 145, 146.
Leuktron, 156.
Limni, 201, 232, 235, 236.

M

Macar, 177, 179, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 193, 197,
Macaristan, 12, 14, 115, 118, 119, 121, 128, 129, 130, 132, 142, 162, 165, 178, 179, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196.
Magne (Maine), 147, 218.
Makedonya, 151, 195.
Manastır, 137.
Manganon, 57.
Manisa, 33, 35.
Mankup, 278.
Mankuplular, 279.
Mantinia, 53, 153.
Mantua, 156, 195, 263.
Maraş, 332, 340.
Marmara, 24, 45, 55, 77, 91.
Marmaris, 244.
Martolos, 181.
Martoloslar, 181, 182.
Meğri, 209.
Mekke, 330, 331.
Memlûk, 285, 291.
Memlûkler, 241, 331.
Mengen, 250.
Menteşe, 37.
Menteşeoğulları, 36.
Meriç, 28.
Mesembria (Bk. Misivri).
Messenien, 53.
Mezahilit, 218.
Mısır, 22, 23, 222, 229, 231, 232, 239, 240, 243, 244, 247, 290, 291, 329, 330, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340.
Mısırlılar, 22, 337.
Midilli, 34, 54, 136, 179, 200, 201, 231, 232, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 326.
Milâno, 196, 207.
Misivri, 24, 53.
Mistra, 147, 148, 149, 158, 159.
Modon, 159.
Mohlion (Mouchli), 153.
Moldavie, 17, 168.
Mora, birçok yerlerde.
Mora beyliği, 284.
Mora despotları, 15, 34, 35, 150, 151, 152, 155, 158.
Mora despotluğu, 83.
Morava, 120, 121.
Mudanya, 253.
Mukaddes Roma Germen İmparatorluğu, 14.
Mumhane, 57.
Muristan, 301.

N

Napoli, 134, 135, 137, 139, 141, 150, 151, 197, 207, 208, 209, 212, 217, 219, 221.
Navarin, 159.
Negro Ponte (Bk. Ağrıboz).
Nidalişte (Nadaşti), (?) 191.
Niğde, 292, 298.
Niş (Nissa), 117, 130.
Nowobrdo, 119.

O

Okmeydanı, 76.
Orta Asya, 28, 113.
Orta Avrupa, 113.
Ortodoks, 15, 107, 113.
Osmanlı, Birçok sayfalarda.
Osmanlılar, Birçok sayfalarda.
Ostrowitz (Bk. Sivricehisar).
Otlukbeli, 4, 21, 184, 185, 296, 304, 305, 319, 324, 325, 326, 327, 328.
Otranto, 18, 24, 220, 221, 222, 228.

P

Pantokrator, 55.
Papalık, 12, 13, 197.

Paris Üniversitesi, 13.
Patras, 147, 148, 151, 153, 154, 156.
Pazaniki, 153.
Phlious, 153.
Phitiotide, 152.
Phocide, 152.
Peleponez, 35, 195.
Peterwardein, 122, 196.
Piave, 211.
Pojyen, 185.
Porto Longo, 159.
Priştine, 115.
Pulya, 217, 218.

R

Ragusa, 34, 137, 139.
Rahia, 233, 241.
Rakovitza, 224.
Rasboieni, 226.
Ressava, 130.
Rodos, 20, 34, 37, 197, 203, 208, 209, 231, 232, 233, 234, 236, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 300, 301.
Rodoslu, 59.
Roma, 11, 12, 14, 19, 25, 139, 207, 220, 263.
Romalılar, 58.
Romanya 161.
Roupeli, 153.
Rudnik, 130.
Rum, 10, 38, 45, 52, 53, 136.
Rum Beylerbeyi, 308.
Rum imparatorluğu (Trabzon), 307.
Rumlar, 15, 16, 45, 46, 47, 48, 54, 67, 82, 85, 94, 105, 106, 110, 149, 155, 264.
Rumeli, 24, 25, 26, 27, 28, 36, 39, 40, 49, 50, 52, 64, 94, 166, 168, 184, 190, 254, 267, 313, 314.
Rumeli Beyleri, 123, 124.
Rumelihisarı, 3, 7, 39, 45, 47, 60.
Rus devleti, 279.
Ruslar, 272.

S

Sabacz (Bk. Böğürdelen).
Salmenikon, 159.
Sakız, 34, 60, 91, 108, 231, 233, 234, 236, 237, 240, 241.
Sakson, 189.
Samsun, 249, 262.
Santa Maria, 276.
Saray, 192.
Sasvaros, 189.
Sava, 113, 120, 122, 124, 179, 183, 184, 186.
Seistan, 301.
Segedin (Szgedin), 26, 114, 119, 129.
Selânik, 3, 151.
Selymbria (Bk. Silivri).
Semaderek, 234, 235.
Serez, 128, 131, 151, 152, 236.
Seydişehir, 37.
Sıklanhisar, 286.
Sırbistan, 18, 34, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 152, 154, 155, 169, 177, 196, 228.
Sırp, 34, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 124, 131, 133, 135, 170, 174, 219, 228, 234.
Sırplar, 14, 36, 114, 118, 119, 120, 155, 177, 313.
Silifke, 209,
Silivri (Selymbria), 24, 45, 53.
Silivrikapı, 56.
Sinop, 4, 251, 253, 254, 255, 257, 306.
Sis, 336, 339, 340.
Sivas, 185, 305, 307, 308, 309, 312, 314, 339.
Sivricehisar (Ostrowitz), 115, 116, 121.
Sklavonya, 208.
Sofya, 36, 115, 120, 129, 131, 179, 180, 193, 200, 212.
Şokol, 171, 172.
St. Jean tarikatı, 243.
St. Omer, 159.

Sultanönü, 254.
Suriye, 22, 23, 229, 232, 239.
Swornik, 178, 180, 181, 182, 193.
Szerem, 179, 186.

Ş

Şam, 240, 337.
Şarkî Akdeniz, 22.
Şibin Karahisar, 315.
Şira Adası, 203.

T

Tağliamento, 211.
Tahtalı, 131.
Tarent, 35.
Tarsus, 153, 288.
Taşeli, 37, 289.
Taşoz, 201, 232, 236.
Tatar, 275, 276.
Tatarlar, 272, 276, 277.
Tekfurçayırı, 340.
Tekirdağ, 25.
Temes, 179.
Temeswar, 189, 190.
Tenedos, 201.
Tepebaşı, 75.
Tercan, 315, 318.
Terra Ferma, 207.
Thessalia, 151.
Tırnova (Tirnova), 116.
Tokat, 185, 270, 306, 308, 309, 310.
Tophane, 75.
Topkapı, 56, 64, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 104.
Toroslar, 229, 279, 283, 291, 295.
Torul, 218.
Trabzon, 4, 17, 136, 163, 241, 249, 253, 254, 255, 257, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 274, 282, 305, 306, 310, 332.
Trabzon Rum İmparatoru, 34, 261, 262, 265, 282.
Trabzon Rum İmparatorluğu, 16, 18, 31, 249.
Trakya, 27.
Transilvanya, 27.
Trianda, 241.
Trovnik, 171.
Tuna, 17, 18, 28, 32, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 130, 161, 162, 163, 164, 169, 177, 178, 183, 186, 187, 188, 193, 194, 224, 225, 226, 227, 228, 329.
Tunus, 243, 244.
Turgutoğulları, 288, 290.
Türk, birçok yerlerde.
Türkler, birçok yerlerde.
Türklük, birçok yerlerde.

U

Ulahlar, 114.
Urgenç, 217.

Ü

Üsküdar, 28, 311, 340.
Üsküp, 114, 118, 131, 133, 154, 155, 171.

V

Valachie (Bk. Eflâk).
Varat, 185.
Varna, 12, 26, 27, 225.
Varsaklar, 289.
Vasilin kulesi, 102.
Vefige (?), 335.
Venedik, birçok yerlerde.
Venedikli, birçok yerlerde.
Venedikliler, birçok yerlerde.
Vidin (Widin), 117, 118, 183.
Vize (Bizua), 24, 53.
Vordonia, 156.
Vorvotia, 148.
Vostitza, 153, 154.

W

Widin (Bk. Vidin).
Wienerisch-Neustadt, 117.

Y

Yalıkapı, 88, 89.
Yanya, 219.
Yarhisar, 257.
Yassıçimen, 265.
Yedikule, 56, 64, 70, 91.
Yellitepe, 296.
Yelliyurd, 130.
Yenişehir, 257, 313.
Yezevo, 131.
Yunan, 197, 199, 200, 202.
Yunanistan, 151, 196, 201, 225.
Yunanlılar, 303.

Z

Zamantı, 339.
Zanta (Zakynthos), 218, 219.
Zarnata, 156.
Zeyrek, 55.
Zeyrek yokuşu, 98.
Zeytinburnu, 98.
Zygos, 159.